

ARS
HUNGARICA
1994

1

FELELŐS SZERKESZTŐ	BERNÁTH MÁRIA
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG	DÁVID FERENC GALAVICS GÉZA MAROSI ERNŐ PATAKI GÁBOR TÍMÁR ÁRPÁD
SZEMLE	WEHLI TÜNDE

E szám a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával készült.

Felelős kiadó az Intézet igazgatója
© MTA Művészettörténeti Kutató Intézet

Hozott anyagról sokszorosítva
9321175 **AKAPRINT** Nyomdaipari Kft. Budapest.
F. v.: dr. Héczey Lászlóné

ARS HUNGARICA

XXII. évfolyam 1. szám

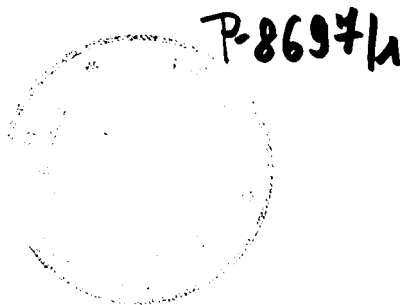
1994

A Magyar
Tudományos Akadémia
Művészettörténeti
Kutató Intézetének
Közleményei
Bulletin of the
Institute of
Art History of the
Hungarian Academy of
Sciences

Revízió
1999

KÉZIKÖNYVTÁR

Tanulmányok Zádor Anna 90. születésnapjára

E mostani számunkkal, az ünneplő Ars Hungaricával nagyjából egy időben jelenik meg a művészettörténet-szakma régi adósságát törlesztő, *A historizmus művészete Magyarországon* című tanulmánykötet Zádor Anna szerkesztésében. A szerkesztő munkatársainak és a kötet szerzőinek közreműködését az Ars Hungarica e számában – korlátozott lehetőségeink miatt – kénytelenek voltunk nélkülözni. Nevük azonban álljon a gratulálók között: munkájukat ők is Zádor Anna 90. születésnapjára ajánlják.

András Edit
B. Nagy Anikó
Bakó Zsuzsa
Bernáth Mária
Hajós Géza
Illyés Mária
Keserü Katalin
Komárik Dénes
Kovalovszky Márta
Mendöl Zsuzsanna
Mravik László
Nagy Ildikó
Sinkó Katalin
Sisa József
Szabadi Judit
Szabó Júlia
Winkler Gábor

1993

A TRIBUTE TO ANNA ZÁDOR

by Ernst H. Gombrich

I gladly accepted the invitation to write a Preface to this tribute to Anna Zádor on her 90th birthday though I know full well that I do not merit this great honour: I do not read Hungarian and must therefore remain ignorant of many of her important contributions to the history of Hungarian Art and Architecture.

Instead I owe this privilege to the circumstance that I may have known and esteemed Anna Zádor as a dear and valued colleague for much longer than many of the contributors or the readers of this collection of essays. It is more than sixty years ago that we must have met for the first time in my native city of Vienna. Since she published her doctoral thesis in 1926 (a copy of which is in the Library of the Warburg Institute) she was by that time an established art historian while I was still preparing for my graduation.

It was the late lamented Joseph Bodonyi who introduced us either in 1931 or 1932. In the earlier of these two years Bodonyi had entered the seminar of Julius von Schlosser at the University of Vienna. He had previously studied in France and soon become a popular member of the small circle of students and friends at the Kunst-historisches Institut. As a lover of poetry and of the theatre he took part in our discussions and in our festivities. I must have met Anna Zádor again when I spent a month in Budapest as guest at Bodonyi's home. I remember visiting the Museum at Esztergom on that occasion in the summer of 1932 and deciding to publish a few observations on 15th century Gothic sculpture I saw there. Unless my memory deceives me it was Anna Zádor who helped me to place the resulting article in Magyar Művészet (1935 7-8) and also translated it into Hungarian. We certainly remained aware of each other's existence ever since.

The reader need not be told of the dark years of tragedy and disaster that followed. Our common friend Joseph Bodonyi did not survive them. Fortunate as I had been to enjoy a safe haven in England it was with immense relief that I received a letter from Anna Zádor early in 1947. I learned that she was working for Franklin-Társulat and that she would have liked to arrange for a Hungarian translation of a World History for Children which I had published before the war. At that time the project came to nothing (such a translation did not come out before 1991) but contact was happily reestablished and she was instrumental throughout the following years in securing the publication of many of my other writings in Hungarian.

Naturally it was a great joy, as soon as travel became possible for her, to welcome her at the Warburg Institute and in our London home and increasingly to become aware not only of her stature as an art historian but of the warmth and generosity of her personality.

Not that these two aspects can ever be fully separated. There is an old Italian proverb saying that "Ogni pittore dipinge se stesso" (Every painter paints himself). I have often felt that this is true of all creative people, and I was happy to have my

conviction confirmed when reading the German summary of Anna Zádor's monumental monograph on the Hungarian architect Mihály Pollack (Budapest 1960). Her moving characterisation of the great architect can also stand for her own self-portrait:

Mihály Pollack was a man of highly developed ethical and moral qualities which were equally characteristic of his public and of his private life. He never craved for power and any desire to play a public role was alien to him. Indeed, he even seems to have rejected such rewards as were due to his position and to his talents. He was widely read and educated, a fact that is not only manifest in his oeuvre but also evident from the collection of books, paintings and engravings mentioned in his will. Though he never deviated from pure classicism ... he never tried to prevent the next generation of young architects – most of all his own son ... from turning towards the emergent tendencies of romanticism. His personality developed quietly but steadily, allowing his gifts to unfold and to rise higher and higher without permitting mere fashion to deflect him from his path. We owe it above all to his ceaseless activity in the interest of society and of his noble art that the Architecture of Hungarian Classicism developed into a noble, rich and characteristic artistic tradition.

I have in my possession a recent letter from one of Anna Zádor's devoted students trying to convey to me her feelings for her great teacher. If I did not fear to embarrass Anna Zádor I could show how many of the features of her personality her student singled out for special mention correspond almost word for word with the portrait of the noble architect quoted above. And yet there is one decisive difference I must not leave unmentioned. The architect was allowed to develop and manifest his moral and creative potential untroubled by catastrophes and tragedies. It was only during one of her visits to London that my wife and I heard from her own mouth of the harrowing experiences she went through during the war, experiences that would have broken the strength of almost anybody. What must have kept her going was her total lack of self-pity and her total devotion to the welfare of others. In 1974 she wrote to me how happy she had been to learn that even after her retirement she would still be allowed to teach at the University: for her, she wrote, "Contact with the ever-renewing young generation was really an elixir of life". What she did not write, but what we all know, is that it was she as a teacher and friend who dispensed this elixir of life to all who came into contact with her and even to the discipline of art history in her beloved Hungary.

London, September 1993.

E. Gombrich

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Varga Livia: II. Roger szicíliai király porfír szarkofágjainak jelentéséről	7
Takács Imre: Villard de Honnecourt utazása a művészettörténetben	15
Kovács Éva: Uralkodópár képe a zágrábi miseruhán	20
Wehli Tünde: Szent Imre herceg ábrázolása a mensolai Szent Márton templom főoltárán	26
Mikó Árpád: Vitruvius redivivus? Bonfini Filarete-fordítása és az antik hagyomány	30
Végh János: A magyar reneszánsz építészet kutatásának jelenlegi helyzete	36
Mojzer Anna: Spanyol beszámoló Mátyás főherceg magyar királlyá koronázásáról	45
Galavics Géza: Szent Pál a damaszkuszi úton – Párizsból jövet. (Egy Laurent de La Hyre kompozíció a győri jezsuiták oltárképén)	51
Eörsi Anna: A nemescsói úrvacsorai terítő ikonográfiája	58
Kelényi György: Megjegyzések 18. századi egyházi építészetünkhöz	63
Sonkoly Károly: A barokk püspöki díszkert Pécsen	67
Ruzsa György: Az esztergomi Keresztény Múzeum Ahtirkai Istenanya ikonja	73
Szentesi Edit: Lábjegyzet a Grassalkovich-levéltár három egykori kerttervéhez	77
Mészáros F. István: Az érem másik oldala, avagy az „antikvárius majom”	81
Bibó István: Rabl Károly építőmester munkássága	87
Jávor Anna: A magyar Osszián (Donát János egy elveszett képéről)	95
Szabolcsi Hedvig: Az iparművészeti historizmus kezdetei Magyarországon	101
Prokopp Mária: Az esztergomi reál-tanoda épülete (1853): Hild József és Prokopp János ismeretlen műve	111
Kerny Terézia: Két főpapi mecénás. Adatok Zalka János és Jpolyi Arnold Szent László tiszteletéhez	117
Marosi Ernő: Lippert József pozsonyi főoltára	125
Gellér Katalin: A vonalak nyelve: a szecessziós vonalelméletek	133
Vadas Ferenc: Új nemzeti múzeum és könyvtár tervek a századfordulón	138
Sármány Ilona: Magyaros stílusban épült városházák a századelőn	148
Majoros Valéria: A költő Mattis Teutsch	155
Zwickl András: Szőnyi István: Hegytetőn	161
F. Csanak Dóra: „Hidas a végzet talpa alatt.” Fülep Lajos ismeretlen újságcikke	165
Sümei György: Oltványi Imre mint gyűjteményalapító és műgyűjtő	173
Timár Árpád: Bodonyi József művészettörténet-kritikája	180
Pataki Gábor: Egy művészeti zárvány: Lossonczy Tamás spargakompozíció-sorozata	185
Passuth Krisztina: Ország Lili és Kemény Zoltán szellemi találkozása	189
Szinyei Merse Anna: A 19. századi magyar festészet az utóbbi évek nemzetközi kiállításain	193
Beke László: Át kell-e (lehet-e) írni a (magyar) művészettörténetet?	199

RÉSUMÉS

STUDIEN

Livia Varga: A New Aspect of the Porphyry Tombs of Roger II, King of Sicily	14
Imre Takács: Die Reise des Villard de Honnecourt in der Kunstgeschichte	19
Eva Kovács: Das Bild des Herrscherpaares auf dem Meßgewand von Zagreb	24
Tünde Wehli: Darstellung Herzogs Emmerich des Heiligen auf dem Hauptaltar der Hl.-Martin-Kirche von Mensola	29
Árpád Mikó: Vitruvius redivivus? Bonfinis Filarete-Übersetzung und die antike Überlieferung	35
János Végh: Gegenwärtige Situation der Erforschung der ungarischen Renaissancearchitektur	44
Anna Mojzer: Spanischer Bericht über die Krönung Erzherzogs Matthias zum ungarischen König	50
Géza Galavics: Saint Paul on the Road to Damascus – Coming from Paris. (A Composition of Laurent de La Hyre on the Altarpiece of Győr's Jesuit Church)	56
Anna Eörsi: Ikonographie der Abendmahlsdecke von Nemescsó	62
György Kelényi: Bemerkungen zu der kirchlichen Baukunst im Ungarn des 18. Jahrhunderts	66
Károly Sinkó: Der bischöfliche Barockgarten in Pécs	72
Görgy Ruzsa: Die Gottesmutter-Ikone von Ahtirka im Esztergomer Christlichen Museum	76
Edit Szentesi: Fußnote zu drei ehemaligen Gartenentwürfen im Archivbestand der Familie Grassalkovich	80
István F. Mészáros: The Reverse of the Medal: "Le singe médailliste"	85
István Bibó: Das Schaffen des Baumeisters Károly Rabl	93
Anna Jávör: The Hungarian Ossian (In Connection with János Donát's Lost Picture)	100
Hedvig Szabolcsi: Die Anfänge des kunstgewerblichen Historismus in Ungarn	110
Mária Prokopp: Das Gebäude der Realschule in Esztergom (1853). Unbekanntes Werk von József Hild und János Prokopp	116
Terézia Kerny: Mäzenatentum zweier hoher geistlicher Würdenträger. Beiträge zu János Zalkas und Arnold Ipolyis Hl.-Ladislau-Verehrung	124
Ernő Marosi: Der Hochaltar von Joseph Lippert im Dom von Preßburg/Bratislava	132
Katalin Gellér: Sprache der Linien. Linientheorien des Jugendstils	136
Ferenc Vadas: Nationalmuseums- und Nationalbibliothekspläne zu der Jahrhundertwende	146
Ilona Sármány: Rathausbauten in Ungarn am Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts – eine Skizze	152
Valéria Majoros: Der Dichter Mattis Teutsch	159
András Zwickl: István Szónyi: Auf dem Berggipfel	163
Dóra F. Csanak: An Unknown Article of Lajos Fülep	170
György Sümegi: Die Sammeltätigkeit und die Sammlung von Imre Oltványi	178
Árpád Timár: József Bodonyis Kritik über die Kunstgeschichte	183
Gábor Pataki: Ein künstlerischer Einschluß: Tamás Lossonczys Bildreihe aus Spagat	187
Krisztina Passuth: Gemälde oder Relief? Geistige Begegnung von Lili Ország und Zoltán Kemény	191
Anna Szinyei Merse: Die ungarische Malerei des 19. Jh. in den internationalen Ausstellungen der letzten Jahre	197
László Beke: Soll (kann) die (ungarische) Kunstgeschichte neugeschrieben werden?	203

Varga Livia

II. ROGER SZICÍLIAI KIRÁLY PORFIR SZARKOFÁGJAINAK JELENTÉSÉRŐL

A két, II. Roger számára készült, jelenleg Palermóban lévő porfir szarkofág anyaga, formája és korai keletkezési ideje révén is különleges helyet foglal el a 12. századi európai emléktanyagban. Ennek következtében már a 13. század óta a figyelem középpontjában áll.¹

Művészettörténeti szempontból Deér József a „*Dynastic Porphyry Tombs of the Norman Period in Sicily*”² című monográfia tudós szerzője igen sok olyan régi és újkeletű problémát megoldott a szarkofágokkal kapcsolatban, amelyek már Vasari óta foglalkoztatják a kutatást.³ Azon kevés hipotézisek egyike, amely megoldatlan maradt, e tanulmány témájául szolgál: hol állott eredetileg az a két, porfirból készült szarkofág, amelyeket II. Roger, Szicília első királya 1145-ben adományozott a cefalüi székesegyháznak,⁴ és vajon mi volt e szarkofágok funkciója azon túl, hogy a király földi maradványainak befogadására szolgáltak.⁵

Ezekre a kérdésekre választ adni csakis a cefalüi székesegyház építéstörténetének áttekintése után lehetséges.

A templomról

Jól ismert tény, hogy a Megváltónak valamint Szent Péternek és Pálnak felszentelt cefalüi székesegyház II. Roger kedvenc alapítványa volt, amelyet saját halotti templomául választott. Az alapítási oklevelet 1130/31-ben maga a király adta ki.⁶

A jelenlegi székesegyház lényegét tekintve egy nyugati típusú román kori bazilika, amely keleten három egymással párhuzamos apszisban végződik. Ehhez a keresztház, a háromhajós hosszház és a kéttornyos nyugati homlokzat csatlakozik. A templomnak két fő jellegzetessége van: Otto Demus mutatott rá arra, hogy a négyzet valójában nem négyzet alakú, és soha nem volt az épület középpontja.⁷ A másik jellegzetesség a szentélyben látható, ahol a főapszist a mellékapzsisoktól elválasztó déli és északi falat egy-egy árkád töri át, nevezetesen a keletről számított második szakaszban. Ennek következtében a fő- és mellékapzsisok közvetlen kapcsolatban állnak egymással. Ez a megoldás jól ismert Szicíliaiban és számos későbbi templomépület is ilyen „kommunikáló” apzsisokkal épült.⁸

A cefalüi katedrális épülete stílusát tekintve nem egységes. Különböző részeinek relatív kronológiája sok vitára adott alkalmat. Mivel nem ismerjük a szentély eredeti lefedésének módját, a vita leginkább egyrészt a jelenlegi korai bordás keresztház keletkezési idejének meghatározása, másrészt pedig a négyzet és a keresztház közötti kapcsolat megállapítása körül forog, amely ugyancsak visszavezet a boltozat datálásának kérdéséhez. Általánosan elfogadott, hogy a 12. századi építési tevékenység 1131-ben, vagy kevéssel ezt követően indult. A vélemények eltérnek abban, hogy mely épületrészek készültek el az első építési periódusban (kb. 1131–1145/50).⁹ Nagyon valószínű, hogy eredetileg egy lapos tetővel lefedett bazilikás épületet terveztek,

amelynek keleti része a körítőfalakkal bizonyos magasságig megépült. A hosszház kivitelezése egy későbbi építési szakaszban történt. Az első tervváltozás az 1140-es évek elején következhetett be, amikor a keresztház építése már folyamatban volt. Ekkor határozták el a főapszis és talán az egész épület beboltozását. A főapszis teljes egészében bordás keresztboltozattal fedett, akárcsak a keresztház déli szárnya. A székesegyház többi része azonban boltozatlan maradt. A tervváltozás közvetlen oka feltételezhetően a francia- és angol-normann építészet közvetlen hatásával magyarázható. Kétségtelen, hogy a 12. század első évtizedétől kezdve sok francia és angol-normann templomot bordás keresztboltozattal boltoztak be. Cefalùban a tervváltozás (első építési periódus) vége viszonylag biztonságosan datálható. A főapszis mozaikdiszének felirata tartalmazza az 1148-as évszámot, és arról tudósít, hogy nemcsak a dekoráció, de az „épület” maga is elkészült erre az időre.¹⁰ Az „épület” kifejezés nyilvánvalóan az apszisra és talán a keresztház keleti részére utal. Már említés történt arról, hogy II. Roger a két porfir szarkofágot 1145-ben adományozta a cefalù-i székesegyháznak, és azokat „iuxta canonicorum psallentium chorum” helyezték el.¹¹ Kevésbé hihető, hogy a királyi szarkofágokat az épület egy még befejezetlen részében állították volna fel. A főapszis boltozata el kellett, hogy készüljön a szarkofágok adományozásának és elhelyezésének idejére, azaz 1145-re. 1154-ben, amikor II. Roger meghalt, földi maradványait a palermói székesegyházban helyezték el, ahelyett, hogy Cefalùba szállították volna. Ez a tény egyrészt arra utal, hogy 1145-ig a cefalù-i székesegyház építése nem fejeződött be, és a templomot nem szentelték fel,¹² másrészt arra, hogy a székesegyház gyakorlatilag elvesztette azt a lehetőséget, hogy az Hauteville dinasztia halotti templomává váljék.

A következő építési periódus, amely gyakran 1148–1154 sőt 1154–1166 közé datált, a királyi patrónus egyre csökkenő lelkesedésével és anyagi segítségével jellemezhető.¹³ Úgy tűnik, hogy csupán a keresztház épült fel ebben az építési szakaszban, beleértve a déli keresztház-szárny boltozata alatti árkádokat is. A négyezetet és az északi keresztház-szárnyat nem boltozták be. II. Roger utódainak további 10-15 évre volt szükségük a templomépület befejezéséhez.

A harmadik építési periódusban került sor a hosszház felépítésére és lefedésére, a mellékhajók és a homlokzati tornyok lefedésére, valamint a homlokzat megépítésére. A kolostor ezek után, valószínűleg az 1170-es években készült el.

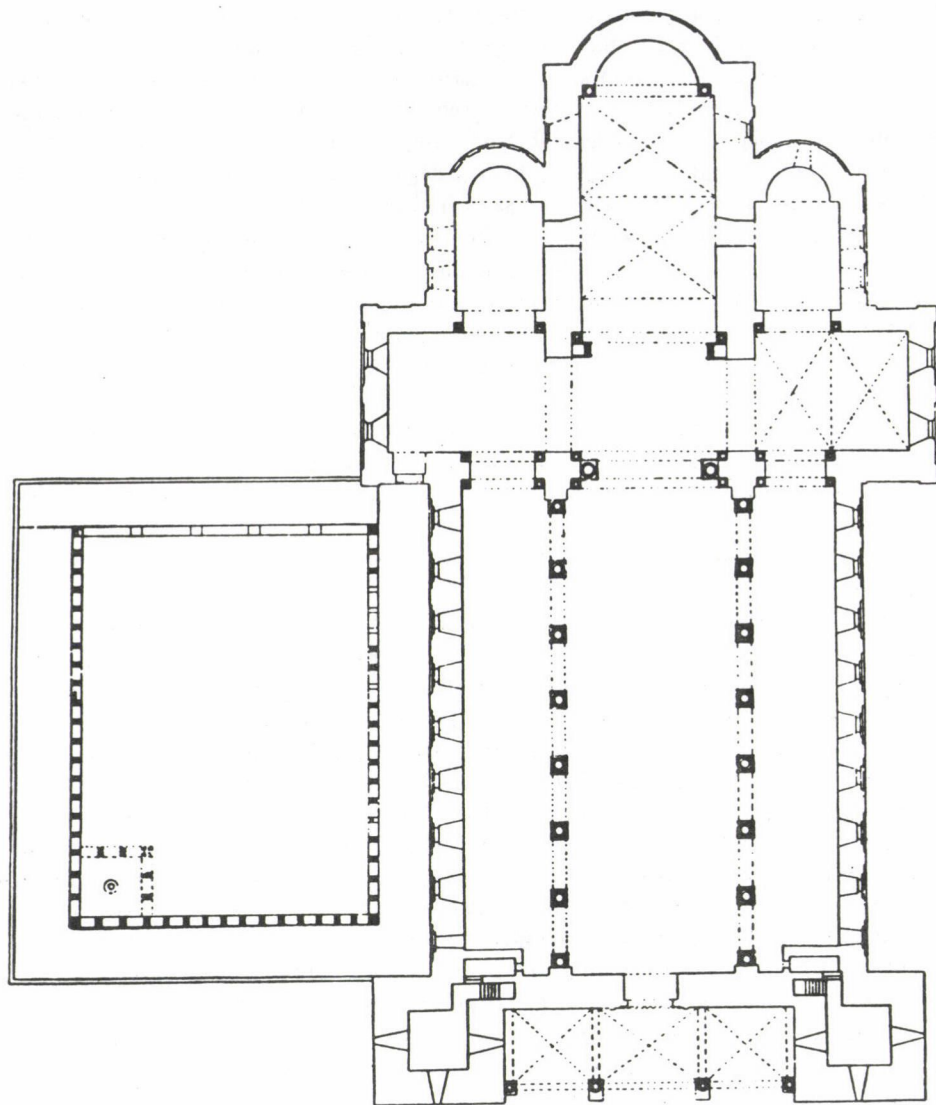
A cefalù-i káptalan egy 1170 táján írott kérelme közvetve ugyancsak segít az utolsó építési periódus befejezésének meghatározásában.¹⁴ A káptalan ismételt követelte II. Vilmos királytól II. Roger és fia, I. Vilmos földi maradványainak Cefalùba való szállítását. 1170-ig a cefalù-i székesegyház készen kellett hogy álljon, vagy legalábbis igen közel a befejezéshez, másképpen a káptalan nem lett volna abban a helyzetben, hogy egy ilyen szigorúan fogalmazott levelet küldjön a királynak, amelyben jogaira emlékeztette az uralkodót. A káptalan négy évvel korábban, 1166-ban, II. Vilmoshoz küldött, hasonló értelmű kérelme már egyszer visszautasított. Így szinte biztosra vehető, hogy a templomot 1166-ig nem szentelték fel. A káptalan kérelméből az is kiderül, hogy I. Vilmos saját halottas ágyán („in obitu patris tui”) a cefalù-i káptalan türelmét kérte apja hamvainak Cefalùba történő szállítását illetően „donec ecclesia ... consecraretur”.

A szarkofágokról

II. Roger adománylevele nem írja le a szarkofágokat. Ezekről csak annyi említés történik, hogy „sarcophagos vero duos prophyríticos” és hogy a király a „conspicuos” kifejezést használta jellemzésükre. Az egyik szarkofágot az uralkodó saját földi maradványainak befogadására szánta, míg „alterum vero tam ad insignem memoriam mei nominis, quam ad ipsius ecclesiae gloriam stabilimus”.¹⁵ A cefalúi káptalan leveléből továbbá az is megtudható, hogy a király „duo lapidea monumenta cum summa diligentia fabricari fecit.”¹⁶ Azaz a két szarkofág nem átfaragott antik sírláda volt, hanem kifejezetten a cefalúi székesegyház számára készült, kevéssel 1145 előtt. A szarkofágok adományozásával és elhelyezésük kijelölésével az uralkodó tudatosan választotta a cefalúi székesegyházat halotti templomául. A király e választása volt a „principalis causa, quando civitatem Cephaludi reedificavit et ecclesiam ibi fundavit.”¹⁷ Kezdetben I. Vilmos ígérte meg apja földi maradványainak Cefalúba való szállítását 1154-ben, röviddel II. Roger halála után, és másodszor 1166-ban, saját halottas ágyán. Kívánsága és ígérete ellenére a szarkofágok Cefaluban üresen maradtak. 1215-ben II. Frigyes, a Hohenstauf császár elrendelte, hogy ezeket Palermóba vigyék, ahol idővel az egyik szarkofág mint „pro sua et patris sui sepultura” szolgáljon.¹⁸ A két sírláda azóta is a palermói székesegyházban áll. 1215-től az ún. „Cimiterio Regale” részeként a katedrális déli kereszthajó szárnyában kaptak helyet.¹⁹ 1781 és 1801 között Ferdinando Fuga átépítette a katedrális belső terét. Ennek következményeként a szarkofágokat a déli mellékhajó két utolsó nyugati kápolnájába zsúfolták.

Deér József kutatásainak és azonosításának megfelelően II. Roger két szarkofágja jelenleg II. Frigyes (+1250) német-római császár és VI. Henrik (+1197) szicíliai király maradványait tartalmazza.²⁰ Mindkét szarkofágon a legfontosabb emblematikai ábrázolások a rövid oldalon kaptak helyet. II. Frigyes szarkofágjának rövid oldalán egy korona látható, alatta egy, a szájában karikát tartó oroszlánfejjel, míg a másik rövid oldalon egy rozetta és egy görög kereszt ábrázolás kapott helyet. A fent említett szimbólumok mindegyike jól ismert korabeli érmékről és a Cappella Palatina mozaik dekorációjából is. IV. Henrik szarkofágjának egyik rövid oldalát egy nagy, dekoratív lemez és egy korona díszíti. A másik rövid oldalra egy rozettát és egy karikát tartó emberi kezet faragtak.²¹ Az emblematikus korona a monarchia szimbóluma II. Frigyes szarkofágján egy kamelaukon az uralkodói korona, míg VI. Henrik szarkofágjának megfelelő rövid oldalán egy bizánci típusú női korona ábrázolása található. Deér József véleménye szerint a kamelaukon jelenléte feltétlenül arra utal, hogy a jelenleg II. Frigyes hamvait tartalmazó szarkofág eredetileg II. Roger számára készült. Ugyanakkor a bizánci típusú női korona ábrázolása kapcsán felmerül a kérdés, hogy ez a második sírláda vajon valóban Cefalù város és a temploma dicsőségére készült-e. Jól lehet II. Roger özvegy volt a szarkofágok megrendelése és adományozása idején, de szándékában állt újra nősülni, és ez 1145 után meg is történt. Ezért, ahogy erre Otto Demus rámutatott, feltételezhető, hogy a király a második sírládát valójában jövőendőbeli felesége hamvainak befogadására szánta.²² E hipotézist erősen támogatja a női korona-ábrázolás jelenléte.

Ha a szarkofágokat jelen helyzetükben nézzük, amint a csúcsban végződő cibórium alatt állnak, és az emblematikus ábrázolások elhelyezésére gondolunk, világossá válik, hogy mindkét szarkofágot eredetileg úgy állították fel, hogy rövid oldaluk a legfon-

1. A cefalúi székesegyház alaprajza Krönig nyomán

tosabb emblematai ábrázolásokkal, amelyek világosan utalnak az elhunytak rangjára, jól láthatóak legyenek. Ez a megoldás igen szokatlan, mivel sem az antik, sem a középkori szarkofágok fő oldala nem volt a rövid oldal. A legfontosabb dekorációk és feliratok szinte kivétel nélkül a sírládák hosszanti oldalán kaptak helyet. Egy kivétel ismert, a magyarországi Szent István szarkofág, amely 1038 után készült, röviddel a nagy király halála után.²³

Nem érdektelen meghatározni a szarkofágok eredeti jelentését, és azt, hogy hol állhattak eredetileg a cefalbi székesegyházban olyan módon, hogy csupán rövid oldaluk volt látható a korona ábrázolásokkal. Nincs más okleveles adat a szarkofágok Cefaluban lévő elhelyezéséről, mint magának II. Rogernek 1145-ben kibocsátott oklevele, amelyben a király említést tett arról, hogy a szarkofágokat eredetileg „iuxta canonicorum psallentium chorum” helyezték el.²⁴ Az általánosan elfogadott véleménynel ellentétben, amely szerint a sírládákat valahol a kórusban helyezték el, Deér József II. Roger latin szövegét értelmezve úgy vélte, hogy a két szarkofág, „iuxta” vagyis a kórus mellett, a kórushoz közel állhatott, de nem benne.²⁵ Véleménye szerint nem volt elegendő tér a főszentélyben a közel 1,5 méter hosszú szarkofágok elhelyezésére. Deér szerint a „iuxta... chorum” valójában a keresztház jobb és bal oldali szárnyát jelenti.

A cefalbi székesegyház építésének fent tárgyalt relatív kronológiája nem támasztja alá Deér hipotézisét. Az apszis beboltozása előtt sem a keresztház déli szárnyának építésére, sem beboltozására nem kerülhetett sor. Az apszis beboltozása véleményem szerint 1145-ig megtörtént, majd ezt követte a mozaik dekoráció elkészülése. Az apszis feliratának tanúsága szerint 1148-ra ez is készen állt. A keresztház déli szárnyában, közvetlenül a boltozat alatt alkalmazott árkádok típusa a boltozatok 1154-es terminus post quem építésére utal. Semmiféle érv nem szolgál arra, hogy a cefalbi káptalan az alapító által adományozott igen értékes szarkofágokat az épület egy, még befejezetlen részében állíttatta volna fel. Ez teljes ellentétben állna a középkori gyakorlattal is.²⁶ A szarkofágokat a főapszisban kellett hogy felállítsák, az oltárhoz közel, az egyetlen díszítését illetően is befejezett, és az alapító rangjának és méltóságának megfelelő épületrészben.

A szarkofágok kétségtelenül elfértek volna az oltár két oldalán, rövid oldalukkal nyugat felé felállítva is. A főapszis szélessége lehetővé tette volna ezt. Ám a cefalbi káptalan 1170-ben írott kérelmében van egy mondat, amely közvetve segítséget nyújthat a szarkofágok eredeti helyének meghatározásában. Mint megtudjuk, I. Vilmos nem sokkal apja halála után Cefaluba ment, és a fent említett levél egy igen értékes utalást tartalmaz a sírládák eredeti elhelyezését illetően: „omnis populus civitatis cum ad altare causa offerendi accederet, in dextra parte ante sepulcrum patris sui omnes transirent ut orarent pro anima eius, in redeundo vero ab altari in sinistra parte iuxta alterum sepulcrum redirent ut similiter orarent pro eius anima, qui in eo sepeliendus erat”. Azaz „a város összes lakosa az oltár elé járult, hogy adományt tegyen. Elhaladtak a jobb oldalon az apja szarkofágja előtt, azért, hogy imádkozzanak lelki üdvéért, majd visszatérve, az oltártól balra fordultak, a másik szarkofághoz, azért, hogy annak a lelkiüdvéért imádkozzanak, aki ott nyugszik (vagy nyugodni fog).”²⁷ Ez a homályos leírás arra utal, hogy bizonyos távolság kellett legyen a szarkofágok és az oltár között. Ha emlékezetünkbe idézzük a cefalbi székesegyház alapraj-

zát, akkor csupán egyetlen helyen, a főapszis északi és déli falába vágott árkádok alatt képzelhetők el a szarkofágok olyan módon, ahogy az a fent említett leírásban áll. Ha a szarkofágokat az árkádok alatt állították fel, akkor a főapsziszból csupán rövid oldaluk volt látható a legfontosabb emblematicai ábrázolásokkal és a cibóriummal, míg a másik rövid oldal a mellékapszisokból volt megközelíthető. Ha elképzeljük a szarkofágokat ilyen elhelyezésben, a relikvia szarkofágokkal való rokonság felismerése szinte elkerülhetetlen. A relikvia szarkofág a sírládát helyettesítette. Fő funkciója a szentek vagy mártírok földi maradványainak, sokszor egész holttestének befogadása volt. Ennek megfelelően méretét tekintve nagy volt, sokszor hossza a két métert is meghaladta, és gyakran imitálta a sírláda vagy „cercueil” formáját. Szinte kivétel nélkül a legnemesebb anyagokból, aranyból, ezüstből, zománc és drágakő díszítéssel készültek. Ennek megfelelően a relikvia szarkofágok mérete legtöbbször a templomok fontosságát és gazdagságát is tükrözte. A relikviák jelenléte ezekben a relikvia szarkofágokban elbűvölte a hívőket és vigasztalást nyújtott. Számuk már a 12. század közepétől egyenes irányban növekedett, főleg a Rajna és Moselle folyó völgyeiben, Visé-ben, Stavelot-ban, Maastricht-ban, Kölnben és Aachenben, de a 12. század végére, a 13. század elejére általánosan elterjedtek Franciaországban és Itáliában is. A középkor folyamán szentek és mártírok földi maradványait gyakran vették ki a templomok kriptáiban lévő loculiból és helyezték el a templomban. Először magában az oltárban kaptak helyet, amely lehetővé tette a pap számára, hogy szó szerint a „mártírok vérén” végezze a szertartást, később pedig az oltár mögé helyezték egy koporsóba vagy sírláda-ba. A relikvia szarkofág ilyen sírládákat pótoltt illetve váltott fel.²⁸ Cefalbban, a két királyi szarkofág a csúcsban végződő cibóriummal az árkád alatt kétségtelenül azt a benyomást keltette, hogy egy niché-ben vagy loculusban állt, olyan módon, ahogy értékes relikvia-szarkofágokat tároltak a templomokban. A Celles-i társaskáptalani templom nyugati kriptájának falában fennmaradt egy eredeti loculus, amelyben St. Hadelin 139 cm hosszú relikvia szarkofágját tárolták 1046-tól egészen 1338-as Visé-be való szállításáig. Ebben az esetben is csupán a relikvia szarkofág fő, rövid oldala volt látható a loculusból, ahol tárolták és ahonnan csak kijelölt, jelentős egyházi ünnepeken vették ki.²⁹ Stavelot-ban a St. Remacle relikviáriumnak, némileg hasonló elhelyezésben, ugyancsak a fő, rövid oldala volt látható. A híres oltárt, amely a 12. századi relikviáriumot tartalmazta, a Stavelot-i Wibald apát (1130–1158) rendelte. Az oltár maga nem maradt fenn, de jól ismert egy 1661-ben készült rajzról.³⁰ A relikviárium fő oldala, a rövid oldal könnyen felismerhető egy fülkében, az oltár közepén.³¹ A cefalbi szarkofágok elhelyezése arra a későbbi nyugat-európai gyakorlatra is emlékeztet, amikor a szarkofágokat vagy egyéb síremlékeket az apszist a szentélykörüljárótól elválasztó árkádok alatt helyezték el, mint ahogy ez a mai napig is számtalan templomban látható.

A negyedik század utolsó negyede óta a nyugati kereszténység körében semmi nem volt olyan népszerű, mint a relikviák tisztelete. Nemcsak szentek és mártírok földi maradványai és fennmaradt használati tárgyai váltak relikviákká, hanem uralkodók és királyok hamvai is, mivel egyszerre isteni és emberi eredetűnek tekintették őket. II. Roger 1145-ben kibocsátott okleveléből tudjuk, hogy a két porfir szarkofágot ki-fejezetten a király számára készítették, akinek szent maradványait az egyik sírláda volt hivatva befogadni. Ezért maguk a szarkofágok is szent tárgyakká váltak, ugyan-

annyira tekintették ezeket relikviáknak, mint sírládáknak. A cefalù káptalan 1170-es kérvénye nagyon tanulságos e tekintetben is. Beszámol arról, hogy a király „in dextra parte ante sepulcrum patris sui omnes transirent ut ORARENT pro anima eius...” Tudjuk, hogy ez akkor fordult elő, amikor a szarkofágok még üresen álltak. Az a tény, hogy a király (I. Vilmos) és a hívők imádkoztak az üres szarkofágok előtt, világosan utal arra, hogy relikviáriumként tisztelték azokat. A szarkofágok a templom mikrokozmoszát jelentették, épületek voltak az épületben, mint a többi relikvia szarkofág.³²

Nem meglepő, hogy a cefalù káptalan ismételtén kérelmezte a királyi hamvak translációját, és igen élesen szól a relikvia szarkofágok templomukból való elszállítása ellen. A püspök és a káptalan tisztában voltak a szarkofágok jelentős anyagi és még fontosabb szellemi értékével, amelyeknek pusztja jelenléte a templom számára kiemelkedő jelentőséget biztosított. Ez a fő oka annak, hogy a káptalan az 1170 körüli kérelmében annak a véleményének adott hangot, hogyha a két szarkofágot elmozdítják a templomból, akkor akár az egész templomot a földdel tehetik egyenlővé.³³

JEGYZETEK

1. WOLF, G.: „Ein unveröffentlichtes Testament Kaiser Friedrichs II.” Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 104(1956), 1–51; DEÉR, J.: *Dynastic Porphyry Tombs of the Norman Period in Sicily*, Cambridge, Mass. 1959.

2. DEÉR 1. jegyzetben i. m.

3. VASARI, G.: *Le Vite...* ed. G. Milanesi, I. Firenze 1906, 238; DANIELE, F.: *I regali sepolcri del Duomo di Palermo*, Napoli 1784; GREGORIO, R. di: *Discorsi intorno alla Sicilia*, Palermo 1821; TARALLO, G. B.: *Memoria sopra i regali sepolcri del Duomo di Monreale*, Palermo 1826; MARZO, G. di: *Delle Belle Arti in Sicilia*, I–V, Palermo 1858–64; BOTTARI, S.: „La tomba di Federico II”, *Commentari* II(1951), 162–168; ZANCA, A.: *La Cattedrale di Palermo*, Palermo 1952.

4. „Sarcophagus vero duos porphyriticus ad decessus mei signum perpetuum conspicuos in praefata ecclesia stabilimus fore permansuros, in quorum altero iuxta canonicorum psallentium chorum post diei mei obitum conditus requiescam, alterum vero tam ad insignem memoriam mei nominis, quam ad ipsius ecclesiae gloriam stabilimus” PIRRI, R.: *Sicilia Sacra*, Palermo 1772, (3. kiadás), 800; DEÉR 1. jegyzetben i. m. 3; DEMUS, O.: *Recezió*, *Kunstchronik* 13(1960), 11–19.

5. A szarkofágoknak a liturgiában játszott lehetséges szerepét tárgyaló tanulmány előkészületben van.

6. „Ego Rogerius rex ... feci aedificare templum (episcopatus ab initio foundationis suae in loco qui dicitur Cephaludum...)”, PIRRI 4. jegyzetben i. m. 799.

7. DEMUS, O.: *The Mosaics of Norman Sicily*, New York 1950, 6–9.

8. A „kommunikáló apszisok” kifejezést R. Krautheimer használta az „Early Christian and Byzantine Architecture” c. művében, (Harmondsworth 1966, 261.). Kommunikáló apszisok megoldása jól ismert Szicíliában,

Mazara del Vallo-ban, a Palermo-i székesegyházban, Catania-ban, Monreale-ban és később Agrigento-ban is alkalmazták. Jóllehet a kommunikáló apszisokat a nyugati építészetben is alkalmazták, de ez a megoldás eredetét illetően nem nyugati. A negyedik század végétől kezdve igen sok templom épült ilyen megoldással keleten, több Konstantinápolyban is. (V.ö.: GRABAR, A.: *Martyrium*, Paris 1946, I. figs. 46, 49, 86, 93; KRAUTHFIMMER 8. jegyzetben i. m. 193, 205, 208, 244, 260, 261, 262, 299; MANGO, C.: *Byzantine Architecture*, New York 1976, 165, 167, 172, 178, 206, 285 stb.)

9. SCHWARZ, H. M.: „Die Baukunst Kalabriens und Siziliens im Zeitalter der Normannen. I. Die lateinischen Kirchengründungen des 11. Jahrhunderts und der Dom in Cefalù.” *Römisches Jahrbuch für Kunstgeschichte* 6 (1942–44), (1946), 1–112; DEMUS 7. jegyzetben i. m. 6–7; KRÖNIG, W.: *Cefalù, der sizilische Normannendom*, Kassel 1963, 10–12; HÉLIOT, P.: „La cathédrale de Cefalù, sa chronologie, sa filiation et les galeries murales dans les églises romanes du midi”, *Arte Lombarda* X(1965), 21, n.8.; STEPHANO, G. di: *Monumenti della Sicilia Normanna*, Palermo 1965, 49–55.

10. „Rogerius Rex egregius plenis (plenus) pietatis / hoc statuit templum motus zelo deitatis / hoc opibus ditat variis varioque decore / ornant magnificat in salvatoris honore / ergo structori tanto salvator adesto / ut sibi submissos conservet corde modesto / anno ab incarnatione D(omini) millesimo / centesimo XLVIII indictione XI anno v(ero) / regni eius XVIII hoc opus musei factum est”

11. PIRRI 4. jegyzetben i. m. col. 800.

12. WHITE, L. T.: *Latin Monasticism in Norman Sicily*, Cambridge, Mass. 1938. 196–201.

13. Ez a palermói székesegyház növekvő je-

lentőségével magyarázható. V.ö. DEÉR 1. jegyzetben i. m. 3–14.

14. KEHR, K. A.: Die Urkunden der normannisch-sizilischen Könige, Innsbruck 1902. Suppl. no. 21, 439 f.; DEÉR 1. jegyzetben i. m. 5.

15. „... hogy fenntartsa nevem magasztos emlékét és a templom dicsőségét” V.ö. PIRRI 4. jegyzetben i. m. col. 800; DEÉR 1. jegyzetben i. m. 6–8.

16. KEHR 14. jegyzetben i. m. Suppl. no. 21, 439 f.; DEÉR 1. jegyzetben i. m. 6–8.

17. U.ö.

18. PIRRI 4. jegyzetben i. m. 805; DEÉR 1. jegyzetben i. m. 16–25.

19. MARZO 3. jegyzetben i. m. II, 251; BARTOLO, G. di: Monographia sulla Cattedrale di Palermo, Palermo 1903, 35; DEÉR 1. jegyzetben i. m. 89–90.

20. DEÉR 1. jegyzetben i. m. 46–77; DEMUS 4. jegyzetben i. m. 12.

21. DEÉR 1. jegyzetben i. m. 76.

22. DEMUS 4. jegyzetben i. m. 13.

23. Dr. Marosi Ernő szíves információja

24. PIRRI 4. jegyzetben i. m. col. 800.

25. DEÉR 1. jegyzetben i. m. 8.

26. GRABAR 8. jegyzetben i. m. I. 521 f.

27. KEHR 14. jegyzetben i. m. no. 21, 439 f.; DEÉR 1. jegyzetben i. m. 9.

28. GRABAR 8. jegyzetben i. m. 12–43; BRAUN, J.: Die Reliquiare des christlichen Kultes und ihre Entwicklung, Freiburg i/Br. 1940, 177–181; FROLOW, A.: Les reliquaires de la vraie croix, Paris 1965, 22–25; GAUTHIER, M. M.: Emaux du moyen âge occidentale, Fibourg 1972, 146–149; Rhin-Meuse. Art et Civilisation 800–1400. Exposition Catalogue, Cologne/Bruxelles 1973, 134–143; NIEHOFF, F.: „Umbilicus Mundi – Der Nabel der Welt.” Ornamenta Ecclesiae. Kunst und Künstler der Romanik. Ausstellung Katalog, Köln 1985, III, 53–72.

29. DIDIER, R.–LEMEUNIER, A.: „La châsse de Saint Hadelin de Celles-Visé”, Trésors d'art religieux au pays de Visé et Saint Hadelin. Kiállítási katalógus, Visé 1988, 99, n.65.

30. Liège, Archives de l'Etat

31. LASKO, P.: Ars Sacra: 800–1200, Harmondsworth 1972, 185 ff.; Rhin-Meuse 28. jegyzet, 249.

32. NIEHOFF 28. jegyzetben i. m. 53–72.

33. KEHR 14. jegyzetben i. m. Suppl. no. 21, 439 f.; DEÉR 1. jegyzetben i. m. 5.

Livia Varga: A New Aspect of the Porphyry Tombs of Roger II, King of Sicily

The material, shape and early date of the two royal tombs, originally donated to the cathedral of Cefalù, place them among the most exceptional monuments of 12th-century Europe. The central theme of my study is to determine the original placement of the two sarcophagi, donated in 1145 to the cathedral of Cefalù, and their function or role other than being made to contain the earthly remains of the king. To answer these questions, it is first of all necessary to review the architectural history of the cathedral of Cefalù. The relative chronology of the presbytery and the transept serves as a proof that the tombs could not have been placed in the transept arms as previously thought. The interpretation of the tombs' emblematic decoration shows that these monuments were meant to be seen from their short sides, where the most significant carvings are to be found. To view a medieval tomb from the short side is exceptional. This fact, and the interpretation of a medieval document produced by the canons of Cefalù ca. 1170, makes it clear that the tombs were placed in a manner similar to „shrines” or reliquary sarcophagi, and were treated as such after the death of the king in 1154.

Takács Imre

VILLARD DE HONNECOURT UTAZÁSA A MŰVÉSZETTÖRTÉNETBEN

A párizsi Bibliothèque Nationale ms. fr 19093-as számú pergamen kézírata szerzőjéhez, Villard de Honnecourt-hoz hasonlóan kanyargós utat tett meg az utókor tudatában azóta, hogy 1825-ben Nicolas Willemin és André Pottier felhívta rá a művészettörténészek figyelmét.¹ A kötet teljesen elfeledve addig sem volt: André Félibien, az első francia festőletrajz gyűjtemény írója bizonyosan Villardról beszélt, amikor név nélkül egy „francia szerzőt” emlegetett, akinek könyve a birtokában volt, és akinek e könyvben lévő rajzait — már csak a példaképével, Vasarival való párhuzam kedvéért is — Cimabue művészetéhez hasonlította.² Villard rajzait Jules Quicherat tette Európa-szerre ismertté 1849-ben „*Notice sur l'album de Villard de Honnecourt, architecte du XIIIe siècle*” címen közzétett tanulmányával, megadva az alaptónusát is annak a hagyományossá vált megközelítésnek, amely a rajzok készítőjéből termékeny vándorépítést, „*artifex doctus*”-t, „francia Vitruviust” avatott, a kéziratot pedig oktatási célból létrehozott művészeti traktátusként értelmezte.³

A magyar archeológus-művészettörténetírás képviselőjeként Henszlmann Imre az elsők között kapcsolódott bele a kézirat tanulmányozásába, még az első hasonló kiadás megjelenése előtt.⁴ Henszlmann érdeklődésére Villardnak a kéziratban háromszor is jelzett (2r [15. sz-i kéz], 10v, 15v) magyarországi látogatása adott különösen nyomós okot. A kutatás irányát és intenzitását is mutatja, hogy a különböző próbálkozások összesen 17 nagy méretű templom építését vagy berendezését hozták valamilyen mértékben kapcsolatba Villard működésével. E templomok közül kilenc található Franciaországban,⁵ egy német területen,⁶ hét pedig Magyarországon.⁷ A biográfiai rekonstrukciók, amellet, hogy szép számmal tartalmaznak preconcepciók elemeket, a megoldhatatlan kérdéseket többnyire a középkori rejtelmek című dobozba helyezték. Nem mellékes az sem, hogy a lokális kötöttségektől mentes páholyhoz tartozó, nemzetközi szintén mozgó építőmester csipetnyi borzongató titokzatossággal is fűszerezett karriertörténete közvetlen vagy közvetett inspirációkat kaphatott a *franc maçonnerie* ezoterikus eszmevilágától.⁸ A gótikus építőműhelyek kutatásának kibontakozása és az újkori „páholyok” bizonyára ellentmondásoktól sem mentes kölcsönviszonya egyébként izgalmas kultúrtörténeti téma.

A Quicherat által indítványozott kutatási irányzat Hans Robert Hahnloser svájci művészettörténész 1935-ös kritikái kiadásában érte el csúcspontját.⁹ Hahnlosernek a kézirat rekonstrukciójára tett javaslata és a bejegyzések három kéz szerinti elosztása (Magister I. [t.i. Villard], Magister II., Magister III.) a lapok egzakt kodikológiai és ikonográfiai leírásán, UV-felvételeken és a kötésszerkezet vizsgálatán alapult. Állítása szerint a ma ismert, 33 fólióból álló töredék pontosan a felét teszi ki az eredeti terjedelemnek, amely 33 bifóliát tett ki. Tőle származik a kézikönyv-hipotézis adekvát formulázása is: a kéziratot a korábbi terminológiától eltérően „nem személyes albumnak, jegyzetfüzetnek (*Skizzenbuch*), vagy emlékeztetőnek (*Promemoria*), hanem nyil-

vánvalóan páholykönyvnek (*Bauhüttenbuch*) kell tekinteni,” amelyet később ugyanazon páholy tagjai (Magister II., III.) használtak tovább.¹⁰

Hahnloser nyomán Paul Frankl is kézikönyvnek tartja a kéziratot, amely mindazokat az ismereteket magában foglalja, amelyre egy gótikus építőpáholy tagjának szükségére lehetett.¹¹ Hozzá hasonlóan François Bucher is a Hahnloser-féle értelmezést fogadta el. Fejtegetései Roland Bechmann 1991-ben megjelent Villard monográfiának néhány bekezdésével együtt arra is szolgáltatnak kínos mosolyt keltő példákat, hogy a problémáktól kellő távolságban maradván milyen könnyű eltévedni Közép-Európa történeti földrajzában.¹²

Az utóbbi 25 év eseményei közül két olyan mozzanat említendő, amely látványos fordulatot adhat a Villard-kézirat kutatásának. Az egyik Gerevich László pilisi ásatása, amelynek eredményeként, ha nem is a keze, de legalább lába nyomát sikerült megtalálni Villardnak. Ennek jelentősége semmivel sem kisebb ebben az esetben amazénál. Gerevichnek el kell hinnünk, hogy az apátsági templom padlómozaikjának és a Villard kézirat 15v oldalán látható magyarországi padlómozaiknak nagyméretű egyezése csaknem egészen bizonyossá teszi, hogy Villard itt járt.¹³ E „hic fuit” értékű lelet azonban kapcsolatban áll egy sokkal nehezebb kérdéssel is: volt-e valami köze a Pilisen megforduló Villardnak – s ha igen, miféle – ahhoz a két síremlékhez, amelyet ott-tartózkodása feltehető idején, 1230 körül francia szobrászok készítettek és állítottak fel az apátságban?¹⁴ A két síremlék stílusa zavarba ejtően egyezik azzal a „Muldenfaltenstil”-nek nevezett klasszicizáló drapéria-ábrázolási modorral, amely Villard rajzainak legjellegzetesebb sajátjuk. Ha azonban ebből azt a következtetést vonnánk le – amint Gerevich tette –, hogy a töredékek mestere maga Villard volt, úgy nemcsak kénytelenek volnánk továbbmenni, és az északfrancia katedráliszsobrászat emlékhagyományából kiválogatni egy bizonyos Villard de Honnecourt nevű szobrász munkáit, hanem eleve el kellene utasítanunk mindazokat az észrevételeket, amelyekre a továbbiakban térünk ki.¹⁵

A Villard-kutatás másik figyelemreméltó újdonsága az a gyökeres szemléletváltozás, amelyet Robert Branner egyetlen provokatív kérdéssel indított el 1973-ban: „*építész volt-e valóban Villard, vagy pedig csak egy kitűnő rajzkészséggel megáldott páholy-klerikus?*”¹⁶ A kérdés kulcsfogalma a 12. század derekán tűnik fel angol forrásokban. A „*clericus operantium*” (*keeper of works, clerk of the works*) feladata a sokszor óriási műhelyeket foglalkoztató építkezések adminisztratív, főként pénzügyi felügyeletére korlátozódott.¹⁷

Branner szkeptikus szavai gyorsan visszhangra leltek. L. R. Shelby a Hahnloser-féle facsimile második kiadásáról írt recenziójában azt még elfogadhatónak találta, hogy Villard rendelkezett valamelyik kézműves szakma ismeretével, azt azonban kizártnak tartotta, hogy építőmester lett volna.¹⁸ Hasonlóan gondolkodott a párizsi kézirat rajzait először tüzetes technikai vizsgálatnak alávető Carl F. Barnes is, aki szerint Villard munkamenete pontosan olyan fázisokra osztható, és a fázisok olyan sorrendben követik egymást, ahogyan egy niellő készítésben gyakorlott középkori ötvös dolgozott.¹⁹ Igazat kell Barnesnak adnunk abban, hogy Villard rajzait nem építészeti és szobrászati művekkel, hanem kétdimenziós képekkel érdemes összevetni. E rajzok, főként a síkidom- és vonalabsztrakciós figurák a sík adta lehetőségek kihasználásával szélsőségesen egy nézetre komponáltak. Fel kell azonban Barnes helyett is tennünk e

ponton a kérdést: a kontúrok felvázolásától a belső részletek megkeresésén át a megtalált végleges vonalak megerősítéséig és a drapéria-ráncok foltszerű kitöltéséig tartó alkotási folyamat nem pontos és esetünkben sokkal közelebbi megfelelője-e a miniatúrafestők munkamenetének? Nem festői, ha úgy tetszik grafikai alkotások-e ezek a kitűnő rajzok? Nem volt-e teljesen igaza a 17. században André Félibiennek, amikor a festők között méltatta Villard de Honnecourt-t. Nem véletlen, hogy Willibald Sauerländer „Das Jahrhundert der grossen Kathedralen” című recens művében az antikizáló gótikus festészetről szóló fejezetben, revelatív képi környezetben tárgyalja Villard rajzait.²⁰

Barnes és Shelby egy 1988-ban publikált közös tanulmányukban Hahnloser kodológiai rekonstrukcióját is alapos bírálat tárgyává tették.²¹ Hét pontban összefoglalt véleményük legfontosabb újdonsága az, hogy a kézirat első állapotát különálló és eltérő formátumú (fólió és bifolia) lapok portfólióban tárolt kötegeként rekonstruálták. Barnes már egy korábbi tanulmányában is rámutatott, hogy a lapoknak a rajzok készítési idején külön kellett állniuk.²² Több messzemenő következtetés levonására adott ez lehetőséget. Értelemszerűen következik belőle az, hogy a kézirat lassan, laponként készült, de csak a rajzok. A kommentáló szövegek feltevésük szerint akkor kerültek a lapok mellé, amikor még – Villard életében – valóban ívekké fűzték össze ezeket a különböző méretű pergamenlapokat. A kétféle lapméret létezése azt is jelenti, hogy bár csonkán maradt ránk a portfólió anyaga, a hiány azonban sokkal kisebb, mint azt Hahnloser gondolta.

A legélesebb kritikával Peter Kidson vette célba a hagyományos építőmester tézist.²³ Nemcsak azt kifogásolta, hogy Villard neve leírásakor egyszer sem használt mester-titlust, de az egész kézikönyv értelmezést nonszensznek találta. A lapok a környező világnak olyasféle heterogén ötletgyűjteményét tartalmazzak, amely szorint csak a viktoriánus eklektika idején számíthatott volna építészeti érdeklődésre. A kézirat öt inkább egy öreg fotográfus albumára emlékeztette, amelyben retrospektív megjegyzések igazítják el a kívülállót. Reims részletei – egyszerűen rossznak találta őket építészeti szempontból – festő vagy illuminátor látásmódjára vallanak.

Villard építészeti rajzainak kritikusi azt is a szemére hányják, hogy fogalma sem volt a középkori épülettervezés legelemibb szerkesztési elvéről, a kvadraturáról.²⁴ A lausanne-i rózsablak rajzát látva valóban nehéz elképzelni középkori építőmestert, aki első pillantásra ne vette volna észre a kőrác négyzetforgatáson alapuló szerkesztési gondolatát.

Végeredményképpen „*sokoldalú konstruktőrből*” egyre inkább az artesben jártas, a rajzolásban is képzett *dilettáns műértővé*,²⁵ a művész és a klerikus közötti, nehezen meghatározható köztes lénnyé, *amatőrré*²⁶ alakult át Villard de Honnecourt. A portfólió pedig annak első számú dokumentumává, hogy a 13. század első felében miként reklektált valaki – voltaképpen kívülállóként – korának művészetére és technikájára.²⁷

E szemléletbeli változás egyik – ha ugyan nem a legfontosabb – előkészítője kétségtelenül Erwin Panofsky volt, aki Villard de Honnecourt és Pierre de Corbie eszmecseréjére alkalmazott terminológiában („*inter se disputando*”) a skolasztikus érvelési mód és az építészet találkozásának revelatív példáját fedezte fel.²⁸ Bár alapvetően eltérő konzekvenciával, de ő is intellektuális jelentőségét emelte ki Villard de Honnecourt kéziratának.

Záradék: a Félibien paradigma

A kézirat 1r oldalán egy gonosz képű, gubbasztó kis ördög képe mellett elmosódott bejegyzés és címer látható. Kiderült, hogy palimpszeszt szöveg, az alatta volt, egykori írásból semmi sem olvasható. Azt örökíti meg itt egy magát név szerint fel nem fedő scriptor, hogy ez a könyv egykor nagyapjának, Montgognie urának, *Alessis Fellibien*-nek (sic!) birtokában volt. A szöveg végén az évszám: 1482. A címer a Félibien család címerével azonos.²⁹ A szövegben szereplő birtoknév még egy helyen előfordul a kéziratban, a 23v oldalon, egy lóra szálló katoná figurája fölött, csak UV világításban olvashatóan: „*li sir de mengognie aiel de honnecourt*”.³⁰ „*Mengognie ura*” tehát nem más, mint közös őse Villard de Honnecourtnak, Alessis Fellibiennek és annak a leszármazottnak, aki a palimpszeszt szöveget beillesztette a kéziratba. A 16-17. századi paleográfiai jegyeket viselő (az évszámot tekintve tehát erősen antedatált) bejegyzés Hahnloser meggyőző érvelése szerint *André Félibient*től, XIV. Lajos történetírójától, a művészettörténet-írási francia úttörőjétől származhat. Íme egy kitűnő származástörténeti konstrukció.

Nem túlságosan nehéz a tükörképet felismerni abban a rokonszenves ábrázolásban sem, amelyet a fent áttekintett újabb művészettörténeti szakirodalom festett Villard de Honnecourt-ról, a sok országot megjárt, tapasztalatait rendszerező, képből és írásból megörökítő, esztétikai ítéleteit tanácsokra váltó, de a művészi alkotómunkától tartózkodó írástudóról. Egyelőre azonban nincsen semmiféle bizonyítékunk: *André Félibien* az igazat is írhatta.

JEGYZETEK

1. WILLEMIN, N. X. – POTTIER, A.: Monuments français inédits pour servir à l'histoire des arts depuis le XVIe siècle jusqu'au commencement du XVIIIe [siècle]. Vol. 1. Paris 1825, 62.

2. FÉLIBIEN, A.: Entretiens sur les vies et les ouvrages des plus excellents peintres anciens et modernes. Paris 1666.

3. QUICHERAT, J. E. J.: Notice sur l'album de Villard de Honnecourt, architecte du XIIIe siècle. Revue archéologique, ser. I. 1849.

4. HENSZLMANN, I. in: Moniteur des architectes (Paris) 1857 July.

5. Braine, apátsági templom; Cambrai, székesegyház; Chartres, székesegyház; Laon, székesegyház; Meaux, székesegyház; Meaux, apátsági templom; Reims, székesegyház; Saint-Quentin, társaskáptalani templom; Vaucelles, apátsági templom. Az attribúciók bibliográfiáját ld.: BARNES, C. F. Jr.: Villard de Honnecourt. The Artist and His Drawings. A critical bibliography. Boston 1982. 107.

6. Marburg, társaskáptalani templom. Ld.: előző jegyzet, uo.

7. Eger, székesegyház; Esztergom, székesegyház(?); Gyulafehérvár, székesegyház; Ják, apátsági templom; Kassa, Szt. Erzsébet plébániatemplom; Pilis, apátsági templom; Zsámbék, prépostsági templom. Ld.: 5. jegyzet, uo.

8. V.ö.: KNOOP, D. – JONES, G. P.: An Introduction to Freemasonry. Manchester

1937; FRANKL, P.: The Secret of the Medieval Masons. Art Bulletin 27(1945) 46–60.

9. HAHNLOSER, H. E.: Villard de Honnecourt. Kritische Gesamtausgabe des Bauhüttenbuchs ms. fr 19093 des Pariser Nationalbibliothek. Wien 1935; 2. bővített kiadás: Graz 1972.

10. HAHNLOSER i. m. 199.

11. FRANKL, P.: Villard de Honnecourt and Magister 3 and Magister 2 and the Secret of the Lodges. In: The Gothic: Literary Sources and Interpretations through Eight Centuries. Princeton 1960, 35–48, 48–54.

12. A Bucher által javasolt itinerárium tévedéseit és gyenge pontjait területi okokból ezen a helyen lehetetlen felsorolni. Csupán a példa kedvéért: Bamberg és Regensburg között a Majna még a 13. században sem kínálhatott semmiféle „kényelmes vízi utat”, minthogy máshol folyik. A legjobb indulattal is csak a szakirodalmi kontextustól idegen, novellisztikus ötletnek tekinthetjük Bucher leírásában Villard bárkán való utazását Bécs és Budapest (sic) között, hasonlóképpen hazatérésének útvonalához: Bécs, Graz, Marburg (!), Laibach, Velence, Vicenza, Verona, Brescia, Milánó és a Szt. Bernát hágo érintésével Lausanne. BUCHER, F.: Villard de Honnecourt. In: Architector. The Lodge Books and Sketchbooks of Medieval Architects. Vol. I. New York 1979, 21skk. Roland Bechmann számára nem nyilvánvaló,

hogy Esztergom, Gran és „Strigonia” esetében ugyanarról a városról, Gerevich Tibor és Gerevich László esetében pedig két külön személyről van szó. Magyarországon Leyden nevű helységet máig sem ismer a történeti földrajz. A tatárjárás datálására tett kísérletei (1242, 1243) sem sikerültek. BECHMANN, R.: Villard de Honnecourt. La pensée technique au XIIIe siècle et sa communication. Paris 1991, 21sk.

13. GEREVICH, L.: Ergebnisse der Ausgrabungen in der Zisterzienserabtei Pilis. Acta Archaeologica 37(1985) 122skk. (a korábbi közlések felsorolásával).

14. A Gerevich László által feltárt és nagyrészt közzétett 13. századi pilisi síremléktöredékek egyik csoportja az 1213-ban meggyilkolt Gertrudis királyné tumbájához tartozik (újabb: Budapest, Magyar Nemzeti Galéria ltz. 90.22.M), másik csoportja egy előkelő világi személy vörösmárványból faragott, figurális rajzú sírlapjává egészíthető ki (újabb: Budapest, Magyar Nemzeti Galéria ltz. 92.4.M).

15. A Gerevich Lászlótól származó attribúció (v.ö.: 13. jegyzet) fogadtatásáról: HAHNLOSER: i. m. (9. jegyzet, 2. kiadás) 393 skk.; a kérdés legutóbbi összefoglalása: TAKÁCS, I. in: Herzöge und Heilige. Das Geschlecht der Andechs-Meranier im europäischen Hochmittelalter. Katalog. München 1993, 225.

16. BRANNER, R.: Books: Gothic Architecture. Journal of the Society of Architectural Historians 32(1973) 331.

17. A középkori terminológiáról: CO-

LOMBIER, P. du: Les chantiers des cathedrales. Paris 1973, 61skk.

18. SHELBY, L. R.: recenzió a Hahnloser facsimiléről Speculum 50(1975) 496–500.

19. BARNES, C. F. Jr.: The Drapery-Rendering Technique of Villard de Honnecourt. Gesta 20(1981/1) 199–206.

20. SAUERLÄNDER, W.: Das Jahrhundert der grossen Kathedralen 1140–1260. München 1990, 107skk.

21. BARNES, C. F. Jr.–SHELBY, L. R.: The Codicology of the Portfolio of Villard de Honnecourt. Scriptorium 42(1988) 20–48.

22. BARNES, C. F. Jr.: The Preliminary Drawing for Villard de Honnecourt's „sepulchre of a Saracen”. Gesta 25(1986/1) 135–38.

23. KIDSON, P.: recenzió a Bucher-féle facsimile kiadásról. Journal of the Society of Architectural Historians 40(1981) 329–31.

24. BARNES, C. F. Jr.: Le probleme Villard de Honnecourt. In: Les Bâisseurs des cathédrales gothiques. Cat. Strasbourg 1989, 216skk.

25. BARNES i. m. (ld. előző jegyzet) 223.

26. KIDSON i. m. (ld. 23. jegyzet)

27. RECHT, R.: Villard de Honnecourt. In: Les Bâisseurs des cathédrales gothique. Cat. Strasbourg 1989, 359–62.

28. PANOFKY, E.: Gótikus építészet és skolasztikus gondolkodás. Budapest 1986, 39.

29. HAHNLOSER i. m. (ld. 9. jegyzet) 7skk.

30. HAHNLOSER i. m. (ld. 9. jegyzet) 141skk.

Imre Takács: Die Reise des Villard de Honnecourt in der Kunstgeschichte

Der Auftrag bespricht die Geschichte der Villard de Honnecourt-Forschung, untersucht, wie der „praktische Lehrer der Gotik” (Hahnloser) in „dilettanten Kunstkenner” sich verwandelte. Neben den kodikologischen und filologischen Forschungen der letzten Jahren, die sehr interessanten Ergebnissen brachten, die Ausgrabungen in der Piliser Abtei können neue Angaben zur Forschung der Person und Tätigkeit Villards geben. Die Bruchstücken der zwei Grabmäler und der Bodenfliesen, nebeneinanderstellend mit dem Eintrag im Villards „Album”, daß er in Ungarn einige Zeit verbracht hatte, geben weitere Möglichkeiten zum Weiterdenken.

Ereklye a kiállításon

A nagyon romlott állapotban levő, előkelő, sűrű sötét feketés-kék mintázatú bizánci alapanyagú miseruha-ereklye az Abbeig-Alapítvány textil restaurátor műhelyében Mechtild Flury-Lemberg jóvoltából eljutott léte (feltehetőleg) végső formájához (1986). Megtisztítva, eredeti alapanyagai és második alakváltozata a lehető legjobban közszemlére téve érvényesülnek abban a kétségkívül némileg absztrakcióként ható kifeszített ábrában, ahogyan a restaurátor alábélelte, alátámasztotta, áttetszően lefedte, sajátos plasztikus formává változtatta: kimerevített kocka egy kilencszázados ruhadarab sorsának filmszalagjából. Ami a konzerválást illeti, aligha lehetett mást tenni. A gyönyörű szövet szálnalmas, hiányos rongyok együttese volt, a hátoldalra összegyűjtve (egy bemutatáshoz), miközben a díszítő aranyszövet sávok viszonylag épen vészeltek át a nyilván több évszázados használatot és a néhány százados rejtőzködést.¹ Így, restauráltan láthattuk a Magyar Nemzeti Múzeumban László király szenttéavatásának nyolcszázéves jubileumára rendezett emlékkiállításon.²

A palást

A kazulát a zágrábi Szent István székesegyház első megmaradt leltárának paramentumai között kezdő tételként találjuk 1394-ben: *...primo casula nigri coloris de palio sancti Ladislai regis facta.*³ A restaurálás alkalmával bebizonyosodott, hogy a leltárak helyesen tudósítanak atekintetben, hogy a miseruhát valóban palástból alakították át, mégpedig mindkét alakváltozatához nemcsak az alapanyagot, de a díszül szolgáló aranyszövetet is felhasználva: utóbbit csíkokra szabdalva a szegélyezéshez, illetve a díszítéshez.⁴ Egy-egy régi egyházi ruha kapcsán vagy elveszettekről szóló írott tudósításokban igen gyakran hallani hajdanvolt szent tulajdonosokról – vagy másrészt, egy-egy fejedelmi szent életrajzában bizonyos korszakokban majdnem kötelező toposz az, hogy drága öltönyeiket az oltárra helyezték. Amilyen gyakran találkozunk hasonló tudósításokkal, olyan ritkán lehet bizonyítani egy-egy konkrét tárgy esetében a híradások valóságát. A bizonyosság ezúttal sem teljes, s e kis széljegyzet célja aligha lehet több, mint a kérdések megfogalmazása.

Tekintsünk el attól a csekély, néhány százaléknyi lehetőségtől, hogy az egyszerűen elegáns darab vecsernyepalást is lehetett, ami nem nagyon könnyíti meg a dolgunkat, hiszen a félkörös palást a laikus viseletben századokig élt, keletzése tehát nehezen finomítható. Míg egyáltalán viselték, a viselés módját lehet megkülönböztetni, de a viselési mód is lehet egyazon időben eltérő. Hordják vállon összetűzve, elől szorosan összefogva, zsinórral, pánttal, szíjjal összefűzve, fibulával, kösöntyűvel, kapoccsal összetűzve *orbiculi*-val, násfákkal díszítve, végül szélesen, tártan vállravetve, csomósbojtos végű, vagy ékszer palástkötővel. S mindez az antikvitástól a 14. század végéig, ha nem tovább.⁵

A miseruha

A zágrábi alapszöveve mindenesetre 11. századi bizánci selyem. Feltehető, hogy az összetűzés egykori megoldása – hosszabb használat után – nyomott hagyott volna rajta, főleg az arany szegélyen, de ilyesmit a restaurálás alkalmával nem jeleztek. Továbbá, a miseruhává alakított palástot még a 15. század elején feltehetően használták, erre enged következtetni a második leltári említés. Másrészt, elnyűtt ruhát nem alakítanak át templomi használatra. Ezek a megfontolások a hagyománynak azt a változatát látszanak erősíteni, miszerint az alapító saját maga adta oda ép palástját, hogy miseruhát csináljanak belőle. Mindenesetre a palástból készült miseruha még a klasszikus harangkazula; még nem rövidül oldalt, mely folyamat a 14. században kezdődik el a miseruha történetében, s csak a barokk időkben állapodik meg a hegedűformájú misepalástban.

A donáció másik változata Kažotić (Gazotti) Ágoston nevéhez fűződik, az előkelő dalmata családból származó domonkoshoz, a később boldoggá avatott zágrábi püspökhöz (1303). Gentilis bíboros mellett a kúria részéről ő volt az egyik legfontosabb exponens az Anjou Károly Róbert magyar trónra segítésében. Ott találjuk az első magyar Anjou király mellett sok fontos eseménynél, többek között a különféle koronázásoknál, az utolsó, végleges és szabályosnak elfogadottnál is (1310). A király adta neki elődjének palástját, s jobb kezének ereklyéjét, amit Ágoston püspök székesegyházában helyezett el. Mellékesen jegyzem meg, hogy a kapcsolat megromlott: Gazotti a Nápolyi királyság területére távozott, és ott halt meg, mint a szerény Lucera püspöke (1323).⁶ De figyeljünk erre a motívumra: egy szekundér Szent László ereklye és egy új Szent (László)-jobb; a magyar Anjou család nagyonis tudatosan, a „*lignage*”, a leszármazás és rokonság okán tolta előtérbe, a magyar „háromkirályok” legfontosabb szereplőjévé téve a fél-Árpád, fél-Piaszt László királyt.⁷

Ha ez így volt, akkor viszont a palást nem igen származhatott Zágrábból, hanem az ország belsejéből, Budáról, Fehérvárról, Esztergomból, Kassáról, vagy leginkább Váradról, László király kultuszának központjából.⁸ Ez nem változtat a fenti megfontolások végeredményén. Károly Róbert valószínűleg a miseruhát adta, az eredetlegendával. Az átalakítás már meg kellett, hogy történjen, háromszáz éves ruhadarabokat nem szokás a középkorban újra használatba venni.

A donátorok

S most térjünk rá a két applikált, hímzett figurára, amivel meglehetősen mostohán bánt az eddigi szakirodalom, beleértve Flury-Lemberg asszony releváns munkabeszámolóját is. Egy furcsa, helyi jellegű vélekedés alakult ki: László király Ilona nővére és maga László lenne a két „donátor” figura, aki sógora halála után lett Horvátország királya, s ekkor alapította a zágrábi székesegyházat is. Az autopszia megerősítette azt a korántsem új feltételezést, hogy a két applikált alak viszonylag kései, s noha a királyi pár kétségtelenül kapcsolatban van a hátoldalra varrott keresztábrával, nem lehet egykorú azzal.⁹ Ha igen, ugyanis valószínűleg az alapszövevre hímezik a figurákat. További furcsaság, hogy az alakok hímzésttechnikájának legközelebbi, azonban sokkal finomabb rokona a bambergi székesegyház kincstárában őrzött ún. Kunigunda-palást, a 11. századból, amit éppen technikája miatt tartottak a magyar koronázási

palást analógiájának, mint kiderült, tévesen.¹⁰ A fektetett fémszálas hímzéssel (*An-tegetechnik*) készült alakok felületét ugyanis a leöltő selyemszálakkal mintásra készítették el, nemcsak a szövésre emlékeztető mintázatot, de a leöltő selyemfonál színét is változtatva – miközben alig törődtek az alakrajz naturalis adottságaival, a belső rajzzal, vagy a ruházat jelzésével. Sipos Enikő állapította meg, hogy az inkarnátum eredetileg ezüst volt, de ez részben eltűnt, amikor a király arcát, a kezeket, de a ruházatot is színes selyemmel javították. Ami pedig megmaradt belőle, feketére oxidálódott. Ezért mosódtak el teljesen a női szereplő arcvonásai, míg a később javított király-arc éles és primitív rajzával kiugrik a képből. A női alak lent csonka, de arányaiban nagyobb a férfinél. Szembefordulva állnak, de a kereszt felé mozdulnak, főleg a női alak, amelynél háromnegyed profil sejlik, s nemcsak keze, de leple is ezt az elmozdulást indikálja. A király kerek tárgyat tart jobbában, gömböt, vagy korongot, ezüsből, benne vörös kereszttel (?). Talán párjának is volt jelvénye, de a deformált bal ma már üres. Koronájuk eltérő, a királyé jól rajzolt pánt felett négy karéj, fent középen egy gömbbel: a 12. századi Hohenstaufen jellegű zárt koronákra emlékeztet. Haja, vagy esetleg a frizurát borító főkötő (*cale*) mintázása cikk-cakk vonal; valljuk be nehéz a részleteket pontosan megfigyelni. Valamivel többre megyünk a női alakkal: az ő fején a jellemző gótikus szövetsapka fölött van a korona, négy, növényien stilizált ágával. Ez ábrázolási toposz. Semmi reálrégészeti anyag nem tanúskodik arról, hogy a főágak – akár az ékszerkoronákon is – ennyire stilizáltak lettek volna ebben a korban. De végülis melyik ez a kor?

Mielőtt megkísérelnék erre felelni, szögezzük le, hogy a pár nem szenteket ábrázol. Nincs nimbuszuk, legalábbis mai állapotukban nincs. Ha lenne, könnyű dolgunk volna: a kereszt mellett bizánci előképek nyomán egy Szent Ilona-Nagy Konstantin páros állhatna, a keresztre mutató mozdulat is ezt szuggerálná.

Gondolom, első pillantásra nehezen hiszi el az olvasó, hogy ezek a nyomott, aránytalan figurák a gótika eleganciájának teljéből született reimsi szobrok néhányának, vagy a mostanában Sauerländer újszerű közleménye nyomán ismét az előtérbe került naumburgi „donátorszobroknak” a rokonai.¹¹ Ami a torzult arányokat illeti, e tájék 13. századi épületszobrászata mellett (pl. Ják), művészeti jelleg alapján közelebbi a rokonság a krakkói koronákkal és a velük egyívású ékszerek csoportjával.¹² Ezenkívül két motívum perdöntő: az első a már említett florealis stilizálású női korona, melyhez hasonlót visel például Uta és Gerburg a naumburgi csoportban. Ezek ékszerfantáziák. Semmiféle reálrégészeti anyagra nem lehet hivatkozni velük kapcsolatban, a fejdíszek igen változatos sorából, éppoly kevésbé, mint a más típusú naumburgi fejékeknél. Ugyanez vonatkozik a férfialak nagy vállpalástjára: itt a szélesen széthúzott kapcsolópánt a jellemző (*Tasselmantel*): mint fentebb említettem, a félkör alakú palástot a viselés módja rendezi el az időben az ábrázolásokon. Ez a mód a 13. századra jellemző, mintahogyan a prémbélés, vagy szegély ilyesfajta jelzése is. Itt feltehetően a *menu vair*-t a szürkemókus hasi prémjét jelzi, vagy heraldikus indítékai vannak. A színek stilizáltak: vörös és zöld fakult kockák kék-vörössel váltakoznak a szegélyeken, s hasonló a palástkötő (ékszer?—*attache de mantel*) jelzése is. Sem a stilizálás, sem a heraldikához való vonzódás nem idegen az Anjouk udvari művészetétől. Gondoljunk a Képes Krónika előlapján „magyar”, azaz vörös-fehér harántcsíkos rövid tunikát és régies vállpalástot viselő Nagy Lajos királyra, vagy a legkorábbi, még

Nápolyból származó adatokra. A Villani krónika szerint Martell Károly, Károly Róbert fiatalon elhunyt apja 1295-ben magyar Anjou zászlós kísérettel vonult: a lilimos mezőt vörös-ezüst szegély keretezte Magyarország címerére utalva.¹³ Talán még érdekesebb a két évvel korábbi adat (1293): Martell Károly készül Magyarországra, s ez alkalommal két ruhát varmak neki, egyiket vörös selyemből, arany paszomántmunkával és hasi bőrrel *ad modum Vngaricum*, másikat fehér selyemből ugyancsak arany paszománttal, különféle (eltérő?) kidolgozással. Úgy vélem, hogy a „magyar módon” utalás miatt, heraldikus jellegre kell itt is gondolnunk.¹⁴

A nemesi ruházat ábrázolásának legszebb példái a 13. századi tunikás, felsőtunikás, palástos ruhába öltözött alakok, amelyek kitartanak a 14.-15. század fordulójáig, egészen Sluter Dávid királyáig, a prófétás champmoli kúttalapzaton. Ez a viselet – ahol egy ruha három, de néha öt rétegből áll – a 12. században alakul ki, párhuzamosan ábrázolási formáival, melyek a valóságot nagy áttételekkel adják vissza. Először is a nagy drapériák mindig szabottak, sőt néha igen rafináltan. Monumentális szobor-ábrák vastag szövet- és posztóanyagokat szuggerálnak, holott a selyem – gyakran prém-mel bélelve – a díszruhák igazi anyaga. Azonkívül színes és mintás kelmékről van szó. Soha ilyen keletje nem volt a heraldikus, vagy heraldikusan stilizált selyem anyagoknak, mint éppen a 13.-14. században, soha ennyi csíkos és halszákmintás gyapjúszövet. Ha faragványokról, vagy képekről van szó, nem is fukarkodtak ábrázolásukkal: csak a kőszobroknál voltak tartózkodóak.¹⁵ Stilizált magatartási formulák jelennek meg, áttételes, kimérten stilizált formák burkában: végső soron ez jellemzi a zágrábi pár szerény képességű hízműjének a munkáját is. Ez a gótikus ruhába öltöztetett, nagy, kifejező kezű, nyomott, későromán arányú donátorpár is szerepet játszik, ezúttal nem az udvari nemesség, hanem a keresztény uralkodó bizánci örökségéből származó mimetikus magatartásában. Nagy Konstantint és anyját idézve, továbbá kapcsolatukat a győzelemhezó kereszthez, az első magyar Anjou donátorábrázolás alakjaiban megjelenítve.¹⁶

JEGYZETEK

1. A restaurálási munkáról és tanulságairól kimerítően beszámol a munka vezetője: M. FLURY-LEMBERG, *Textilkonservierung im Dienste der Forschung*, Bern, 1988, 176–189; Kat. 87. sz. A restaurálás után további megfigyelésekről referál: SIPOS E., A Szent László palást metamorphozisa, *Acta Historica* (sajtó alatt). A palást történetéhez tartozik, hogy vsz. 1690-ben elrejtették a Szent László oltárban, ahonnan Tkáléic kanonok kereste elő 1873-ban, A leginformatívabb: ISM. SZERZŐ, Szent László király palástja, *Religio*, 1873. II. félév, 16. sz. HENSZLMANN I., Az árvízkárosultak javára rendezett kiállítás némely nevezetesebb műdarabja, *Archaeológiai Értesítő*, X-1876. 165–171. CZOBOR B.–SZALAY I., Magyarország történeti emlékei, I. Budapest-Bécs, 1897–1901. 59–60; XII. tábla, 82. ábra. Kat. Riznica Zagrebacke Katedrale, Zágráb, 1983. 129; 1T sz. képe: 69, 95.

2. Kat. Szent László emlékezete, Budapest, M.N.M. 1992. képe: 2.

3. A két leltárt I. K. Tkáléic közölte. Cf. 1. j.

4. Cf. FLURY-LEMBERG, i. m. (1. j.) Nem-

csak a leltárak, hanem egy eredetileg vsz. két részből álló, vörös selyemre arannyal hímezett unciális feliraj töredéke – de pallio/ LA-DIZL(ai) RÉG.(is) – említi az eredetet. Talán mikor az oltárba helyezték (1690), látták el az autenticitást bizonyító írással?

5. A palástformákkal, főleg a hozzájuk tartozó ékszerek miatt foglalkoztam korábban: KOVÁCS É., Két 13. századi ékszerfajta Magyarországon, *Ars Hungarica*, 1973. 67–95. – FLURY-LEMBERG Sváb Fülöp királyi palástját hozza fel analógiának (1198–1208 k.; Speyer, Dóm). Ez a széles elűlő szegélydísz miatt hasonlít, de ugyanez vonatkozik II. Frigyes palermói sírjában (+ 1250) talált, elveszett palástra, melynek díszes szegélyét ovális ametitst kösöntyű fogta össze, húsz kis smaragdkő koszorújában.

P. E. SCHRAMM–F. MÜTHERICH, *Denkmale der deutschen Könige und Kaiser*, München, 1962. 190, 215. sz. – II. Frigyes ékszeréhez: É. KOVÁCS, *De cathone in modum firmalii*, Paragone, 1976. 3–11.

6. Sajnos, nem volt módomban elolvasni

Gazotti életrajzát, B. KRČELIČ tollából (1747) – SZINNYEI J., Magyar írók élete és munkái, III. 1994. col. 1056–57. (reprint). SCHÜTZ A., Szentek élete az év minden napjára, III. Budapest, 1933. aug. 3.

7. Például az aacheni nagy vecsernyepalást díszek ikonográfiája mutatja ezt. Kat. Művészet I. Lajos király korában – 1342–1382, Budapest–Székesfehérvár, 1982. 14. sz. Károly Róbert unokatestvére, s egy másik trónkövetelő, Cseh Vencel (László) Szent István karakélyjét használta jogar helyett a koronázáskor. J. M. BAK, Sankt Stephans Armreliquie im Ornat König Wenzels von Ungarn, Festschrift Percy Ernst Schramm, I. Wiesbaden, 1964. 175–188.

8. Kassán Szent László palástjának egy része (a zágrábié?): BUBICS Zs., Templomszentelési emlék a Szent Erzsébetről nevezett kassai székesegyháznak és Kassa városi plébániatemplomnak 1896 szeptember 6-án történt újra felszentelésének alkalmából, Budapest, 1896. 34.

9. 1992 jún. 25-én a kiállítás rendezése közben láthattuk a palástot, melyért H. Kolba Juditnak, a kiállítás rendezőjének ezúton köszönet mondok.

10. Kat. Sakrale Gewänder des Mittelalters, München, 1955. 22. Cf. KOVÁCS É., Iconismus casulae Sancti Stephani Regis, in: GLATZ F.–KOVÁCS J. (szerk.), Szent István és kora, Budapest, 1988. 141; 7. j. (Az 1886 márc. 10–11. bambergi szemle.) A zágrábi hímzés finomsága (sűrűsége) kb. fele a koronázási palásténak. Cf. SIPOS E., i. m. (1. j.)

11. W. SAUERLÄNDER dolgozata akarva-akaratlan A. SCHULTZ, a nagyszerű, művelődéstörténész apoteozisa [Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger, (2. köt) II. kiad.] Megjelent a Kat. Die Zeit der Staufer, Stuttgart, 1977. V. pótkötetében (ibid. 1979.): Die Naumburger Stifterfiguren. Rückblick und Fragen, 169–245. Magyarra fordította MAROSI E., A naumburgi donátorszobrok, Imago, Budapest, 1989.

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de a naumburgi szobrok Sauerländer vázolta recepciótörténetének bizarr epizódjai közé beillik az alábbi történet. Sauerländer a szobrok

„önállósulását” nagyrészt a fotózásnak a számájára írta, ami kiszakította őket eredeti környezetükből. Ilyen, valóságos „sztárfotóm” volt nekem Reglindisről, amit az 1961-es, a fiatal értelmiségieket megcélzó kampány során tartott házkutatás alkalmával az ávosok magukkal vittek. Később a politikailag gyanús könyvek kivételével (pl. Halász Gábor, Az értelem keresése) nagyjából visszakaptunk mindent, de Reglindis képe nyilván egy széplélek képeslapgyűjteményét gyarapítja, Shirley Temple, Mickey Rooney és Karády Katalin mellett.

12. É. KOVÁCS, Über einige Probleme des Krakauer Kronenkreuzes, Acta Historiae Artium, XVII–1971. 231–268. 1988-ban Lengyelországi kincseletről a krakkói koronák és a hozzájuk sorolható tárgyak száma megduplázódott. J. PIETRUSINSKI, Klejnoty Monarsze ze Środzy Śląskie, Wrocław, 1989.

13. MARCZALI H., A legrégibb Magyar Czimerről, Archaeológiai Értesítő, 1885. 210–211.

14. ÓVÁRY L., Nápolyi történelmi kutatások, Értekezések a Történelmi Tudományok köréből, 1874. 8.

Az ornatam pelle utrig esetében a menu vajr-en kívül a letice-ről, a nagyon csillogó fehér, megélezésre használt, vsz. különféle eredetű hasi bőrről is szó lehet.

15. Valóságos viseleti emlékek a burgosi királyirokban maradtak meg (Burgos, Museo de Telas Medievales) Pl. Fernando de la Cerda infáns (1225–1275), Szent Lajos vejének pajzsos címerdíszű köpenye. C. HERRERO CARRATERO, Museo de Telas Medievales, Madrid, é.n. 32–33. Hasonló a kastélyos-címeres mintás selyem Sayn grófjának fából faragott síremlékén. Kat. Die Gründer von Laach und Sayn, Fürstenbilde des 13. Jahrhunderts, Nürnberg, (G.Nm.) 1992.

16. A 945–49 között készült II. Romanosz és Eudokia császárnő koronázását ábrázoló híres elefántcsont (Párizs, Bibl.Nat. Cabinet des Médailles) figuráinak mozdulatai, tartásuk mint ha még hatott volna e kései időben is. Ami a továbbiakat illeti, egyelőre még kellően nem igazolt gyanúm szerint a balkáni kései uralkodóábrázolások bizánci viselete már csak ábrázolási formula, nem valóságos öltözet képe.

Eva Kovács: Das Bild des Herrscherpaares auf dem Meßgewand von Zagreb

In dem 1394 erstellten Inventar wird über das im Dom von Zagreb (dt. Agram) als Reliquie aufbewahrte und in recht verderbtem Zustand überlieferte Meßgewand aus schwarzblauer byzantinischer Seide behauptet, daß es aus dem Mantel des Königs Ladislaus des Heiligen angefertigt worden sei. Das Gewand wurde im Jahre 1986 unter der Anleitung von Frau Mechtild Flury-Lemberg in der Abegg-Stiftung zu Bern restauriert. Dabei stellte es sich heraus, daß der häufig verwendete Topos in diesem Falle wahr ist, denn der originale Prunkmantel ließ sich leicht rekonstruieren. Nicht nur der Grundstoff, sondern auch die Borte aus Goldgewebe wurde sekundär zu dem Meßgewand verwendet. Sowohl die Grundstoffe als auch die beiden Formen des Mantels können aus dem 11. Jh. stammen. Dieser Umstand ließe die Schlußfolgerung zu, daß der

Prunkmantel vom König Ladislaus selbst dem von ihm gestifteten und König Stefan dem Heiligen geweihten Dom geschenkt wurde. Dem widerspricht allerdings eine andere, lokale Überlieferung ungeklärten Ursprungs, wonach Bischof Augustin Gazotti (Kažotić) von Agram das Gewand vom ersten ungarischen Anjou-König, Karl Robert (1308–1342), bekommen haben soll. Stimmt das, so stellt das neben dem Kreuz auf der Rückseite in den üblichen Haltung von Konstantin dem Großen und Heiliger Helena abgebildete Herrscherpaar von typischen spätromanischen Stilprägung das die Kleidungsstücke der Kathedralp des 13. Jahrhunderts trägt, wahrscheinlich Karl Robert und eine seiner vier Gattinnen dar. In diesem Fall kam aber der Mantel auch von anderswo, vielleicht – zusammen mit der Hl.-Ladislaus-Armreliquie – gerade aus Nagyvárad (dt. Großwardein), dem Zentrum des Kultes des Königs, an seinen gegenwärtigen Aufbewahrungsort. Die zwei Figuren sind appliziert, vielfach ausgebessert, das Inkarnat war ursprünglich silbern, die Stickerei ist eine archaische Variante der Anlegetechnik.

Wehli Tünde

SZENT IMRE HERCEG ÁBRÁZOLÁSA A MENSOLAI SZENT MÁRTON TEMPLOM FŐOLTÁRÁN

A magyarországi származású és Magyarországon kanonizált szentek közül az Árpád-házi szent királyok szolgáltak leginkább a középkori képzőművészet témájául. Körükben Imre jelentősége csekély. Kiszámú és kevés sajátos vonással rendelkező ábrázolása ismert.¹ Többek között ezért jelentős a mensolai oltár.² Elsőként Wolf Rózsi foglalkozott a Firenze környéki kis település temploma főoltárának magyar vonatkozású ikonográfiájával, Szent Imre ábrázolásainak számbavétele közben.³ Az ikonográfiai kézikönyvekben Imre alakja elsikkad. Mensolai jelenlétét néha említik ugyan, sajátosságait azonban elhanyagolják. Újabban Szörényi László olaszországi élménybeszámolója hívta fel a figyelmet a mensolai ábrázolás egy speciális vonására.⁴

A mensolai Szent Márton templom főoltára a firenzei Tatti (a helybeliek nyelvén Zati) család egyik tagjának, Amerigo Giulianonak a megbízásából készült. Felirata alapján 1391-ben állították fel.

A polyptychon tábláin egy Sacra Conversazione jelenik meg. A középső, széles tábla centruma a Gyermekeit tartó Máriáé. A Szűzanya jobboldalán Szent Julián⁵ pártfogolja a térdelő oltáralapítót. A Madonna balján felirattal bizonyíthatóan „Sancto Amerigho d'Ungheria” látható. A merev szárnyak közül a jobbon Mária Magdolna, Szent Miklós és Szent Katalin áll, a balon pedig Toursi Szent Márton, Nagy Szent Gergely és Szent Antal apát. Az oromzat a hagyományos dogmatikus, kiegészítő, értelmező, valamint melléktémák, az Angyali üdvözlés szereplőinek és a négy egyházatyának a helye. A predella is az oromzathoz hasonló jellegű témáké. Ide a Vir dolorum mellé a Tatti családnak a széleket lezáró címerei közé egy-egy képmezőre két-két kompozíció került. Balról jobbra a következők ismerhetők fel: Szent Katalin mártírsága, Szent Julián megöli a szüleit, Szent Imre imája a templomban, Szent Márton megosztja köpenyét a koldussal.

Az retablo típus és ikonográfia szempontjából a firenzei festészetbe tartozik,⁶ mert a felsorolt szentek és jelenetek nagy része e művészet kereteibe illeszkedik. A kisebb rész azonban idegen ettől, s jelenlétét a megrendelő speciális igényeinek köszönheti. Elsősorban védőszentjeire, Juliánra és Imrére gondolunk. Az alábbiakban Szent Imre álló alakjával és a legendájának szentelt képpel kívánunk foglalkozni.

A Madonna mellett álló Árpád-házi szent megjelenítése a magyarországi néző számára kissé szokatlan, mert az előtte ismert ábrázolások többségével szemben, melyeken ő símaarcú fiatalember, itt szakállas, bajuszos középkorú férfi, – fedetlen vagy koronás fején – hercegi kalappal (palástja hermelinszegélyes, jobbában lilomot tart, oldalán tör lóg).

Árpád-házi Szent Imre külföldi ábrázolásain általában érett férfi. Ilyen a 13. század végi berni diptychonon is. Emellett a mensolai oltárhoz hasonlóan, a magyarországi művészettel kevésbé érintkező területekről származó emlékeken szintén hercegi kalapot visel. Példaként a 15. század közepi Müncheni kalendárium (Bayerische Staatsbibliothek, Cod. lat. 21590, f. 142v) és az 1490 körüli, Tilman Riemenschneider kö-

rebe utalt brüsszeli dombormű⁷ kínálkozik. Ezzel szemben úgy tűnik, hogy a magyar vonatkozású, vagy kérdéses provenienciájú emlékek, például a 14. század második negyedére datált Magyar Anjou Legendárium (Róma, Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. lat. 8541, f. 78r, f. 79v) és Vásári Miklós padovai Decretalisa (Biblioteca Capitolare, A 24, f. 1r) a hazai készítésű fal- és táblaképek, szobrok megoldását követik.⁸

Feltétlen igaza van Szörényinek abban, hogy a mensolai „Vir”, azaz érett férfikénti megjelenítés mögött irodalmi háttérrel sejt.⁹ Ezen túlmenően azt is feltételezhetjük, hogy ikonográfiai ismeretek hiányában írott szövegekre, legendákra hagyatkoztak azok a külföldi mesterek, akik az élettörténethez híven a hercegek hagyományosan kötelező kalapjával ábrázolták őt. A külföldi gyakorlattal szemben a szülőföldön a legendák és a közhelyként alkalmazott sémák mellett egyéb tényezők is befolyásolták a képtípus kialakulását és megszilárdulását. Nem célunk az összes lehetőséggel foglalkozni, csupán a téma szempontjából érdemlegessel. Ez pedig az Árpád-házi Szent királyok 14. században már rögződött csoportja. A típus tehát ennek a kornak a gondolkodás- és képalkotási módjával magyarázható. István az agg, bölcs, országalmát vagy jogart tartó, László a középkorú fegyveres-páncélos harcos uralkodó, Imre pedig a liliumot tartó ájtatos ifjú,¹⁰ aki ebben az összefüggésben természetesen koronás király.

A predella Szent Imre legendájának fenntartott képmezőjét egy falsáv osztja két térre. Az első, nagyobb helyiségben, melynek háttérében letakart ágy is látható, egy oltár előtt nimbuszos, koronás pár térdelve imádkozik, (Imre herceg, aki itt is középkorú és felesége), miközben a hátsó kisebb helyiség ablakában egy agg, koronás király (István) meglesli őket.

A kompozíció a 12. századból fennmaradt, de jóval korábbi redakcióra visszanyúló legenda¹¹ több mozzanatát vonta össze egy képbe. A szöveg tudja, hogy Imre herceg éjszakánként két gyertya fényénél imádkozva virrasztott, s apja ezt egy fal repedésén keresztül gyakran megfigyelte. Természetesen különös hangsúlyt nyer az életleírásban az elhivatás. Ez a veszprémi Szent György templomban történt, ahol egy éjszakai ájtatosság alkalmával nagy fényesség közepette az Úr testi és lelki tisztaságának megtartására és felajánlására szólította fel őt. Végül a tárgykört lezárva tárgyalja a szerző, hogy István király az ország jövője érdekében királyi házból származó feleséget szerzett fia számára, akivel azonban ő az ország érdekeit a menybiek mögé helyezve szűzességi fogadalmát betartva élt.

Eddigi ismereteink szerint Szent Imre életének különböző eseményeit a tárgyalt oltáron kívül csupán a már említett Magyar Anjou Legendárium, továbbá az ezzel valamelyest összefüggő 15. század közepi mateóci Szent István és Imre oltár,¹² és végül a szempontunkból közömbös bécsi Legenda Aurea (15. század második negyede, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. lat. 326, f. 274v) jelenítette meg.

A vatikáni kódex első lapja Imre életének a szentséghez vezető út állomásai közül az éjszakánkénti ájtatosságot mutatja be az atya jelenlétében, valamint a veszprémi elhivatást egy fénysugarakkal átszőtt templombelsőben. A mateóci oltár számára se mást, mint a kulcstémát, az elhivatás-önfeláldozást jelölte ki a legendából a programadó, amit a mester szinte szó szerint festett meg: az imádkozó ifjún kívül megjelenik az Úr is. A kódexben a felsoroltakon túl mellék- és kerettémák (a herceg látogatása Szent Márton monostorában, halála, a második lapon pedig a halál utáni csodák) is helyet kaptak, akárcsak Mateócon (halála és siratása, a siratók között fel-

tehetően a menyasszony is jelen van, végül mennybevitale, mely a zsolozsmában szerepel).

A témaválasztás és a témafeldolgozás a három emléken rokon. A legbonyolultabb, s egyben tartalmilag is leggazdagabb megoldást azonban a mensolai programadó találta meg. Ez azért meglepő, mert a témaválasztó a további három szent esetében egyszerűen járt el: a víta egyetlen – legkarakterisztikusabb és közkézen forgó – témájával is beírta. Nem kívánjuk azt sugallni, hogy a mensolai legenda közvetlen kapcsolatban áll a két, Magyarországhoz szoros szállal fűződő alkotáshoz, inkább arra gondolunk, hogy Szent Imrének létezett egy napjainkra elveszett ábrázolása, esetleg képsora is. A jó kombinációs készséget feltételező szintézis könyvfestészeti előképet sejtet. Kérdés, hogy hol készült egy ilyen, a mensolai predella forrásául is szolgáló kézirat. Az Árpádok kultuszát ápoló nápolyi királyi udvarban, Bolognában, az itt megforduló papok kezdeményezésére, netán Magyarországon (Székesfehérvárott, vagy Esztergomban)? További kérdés, milyen személyes okok készítették a firenzei polgárt arra, hogy fiának egy Itáliában szokatlan védőszentet válasszon.¹³

JEGYZETEK

1. Péter Andor: (Árpádházi Szent István, Szent Imre és Szent László a középkori művészetben. Bölcsészdoktori disszertáció, kézirat, Bp. É.n. 37. skk.) és Wolf Rózi (Szent Imre a képzőművészetben Bp. 1930.) gyűjtése óta a forrásokban említett illetve ma is meglévő ábrázolások száma 50 körül mozog. A témára vonatkozó gyűjtésünk közzétételét későbbre tervezzük.

2. Az oltárra dr. Fülep Katalin hívta fel a figyelmemet. Szívességét ezúton köszönöm.

3. WOLF R., i. m. 6.

4. SZÖRÉNYI L., San Martino a Mensola. Vigilia 1984. 839 skk.

5. Többen felvetették, hogy e szent II. Henrik német császár, Szent Imre herceg nagybátyja. Ez elvben nem kizárt. A két szent közti összefüggés és legendájuk közös vonásai ezt megengednék. V.ö.: BOGYAY T., Stephanus rex. Wien-München 1976. 39. A császár jellegzetes attribútuma azonban hiányzik a képről, és a predellán sem az ő élettörténetét dolgozták fel.

6. A korábbi attribúciók ismertetésével a kérdésről legutóbb: BOSKOVITS, M., Pittura Fiorentina alla vigilia del Rinascimento. Firenze 1975. 87., 380.

7. A müncheni kézitról: TÖRÖK Gy. in: Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Budapest, Budavári Palota, 1985. november 12.–1986. február 28. Katalógus. Bp. 1985. 101. szám. A brüsszeli domborműről: VÉGH J., Egy középkori Szent Imre-ábrázolás Brüsszelben. Művészettörténeti Értesítő 1983. 8 skk. A felsorolt attribútumokon kívül a magyar ország-, vagy Árpád-házi címer, illetve e címerekkel ellátott pajzs is elsősorban a távoli területeken készült emlékek kísérője. Amikor ezek magyarországi emlékeken – pl. a szepeshelyi főoltáron, vagy a nyomtatott missalék-

ban – jelennek meg, a kor heraldika iránti fokozott vonzalmán túl a korabeli papságnak és a humanizmusra fogékony nemességének a szent királyok és az „ország” összetartozása eszméje képzőművészeti kifejezésének igényével is számolhatunk.

8. Kivételt képez a Képes Krónika 1358 körül készült kézirata (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. lat. 404, f. 22v), mely műfajához illetően a történelmi „hitelesség”-re törekvés jegyében és más szempontok miatt is, a királyokat koronával, a hercegeket hercegi kalappal és azokat az egyházi személyeket, akiket ez megillet, infulával tesz felismerhetővé.

9. Előzményként Albericus 13. századi munkájára hivatkozik, a „Vir” irodalmi fordulattá válását az Érdy-kódex Imre-képe bizonyítja: SZÖRÉNYI L., i. m. 842.

10. MAROSI, E., Der heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger. Bemerkungen zu seiner Ikonographie i. m. 14–15. Jh. Acta Historiae Artium 1987. 232. skk.

11. A legenda kiadása: Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Red. E. Szentpétery. Bp. 1938. II. 449. skk., és újabban magyar nyelven is, kommentárral: Árpád-kori legendák és intelmek. A válogatás, a bevezető tanulmány, a jegyzetek és a szöveggondozás Érszegi G., Bp. 1983. Szent Imre herceg legendája. Ford. Csóka J. L., 62. skk., 205. skk.

12. TÖRÖK Gy., A Mateóci Mester művészetének problémái. Művészettörténeti Értesítő 1980. 64. skk.

13. A 14. század második felének élénk firenzei-magyar kulturális és művészeti kapcsolatairól ad számot: DERCSÉNYI D., Nagy Lajos kora. Bp. (1942.) 28. sk., Szörényi a firenzei Szent Imre kultusz egyik lehetséges magyará-

zataként a mensolai „Attila magyar király” tését további levéltári kutatásoktól remélhet-hagyományt említi (i. m. 143.). A kérdés eldön-jük.

**Tünde Wehli: Darstellung Herzogs Emerich des Heiligen auf dem Hauptaltar
der Hl.-Martin-Kirche von Mensola**

In der mittelalterlichen Kunst gibt es nur sporadisch Werke, auf denen die Legende oder die einzelnen Ereignisse der Lebensgeschichte Heiligen Emerichs dargestellt sind. Deshalb ist der Hauptaltar vom Ende des 14. Jh. in der Siedlung bei Florenz besonders überraschend. Gestiftet wurde er – laut Inschrift – von Giuliano Amerigo Tatti, einem florentinischen Kaufmann, der auf der mittleren Tafel auf dem Retabel von seinen Schutzheiligen dem Schutz der Madonna anvertraut wird. Unter den kleinen Szenen der Predella sind auch einige Momente aus den hagiographischen Legenden dieser Schutzheiligen zu sehen. Die Predella beweist, daß einer der Schutzpatrone von Giuliano Amerigo Tatti kein anderer als der Herzog aus dem Haus der Arpaden, Emerich der Heilige, war. Auf der Darstellung ist nämlich ein betendes junges Paar mit Nimbus zu sehen, das von einem alten König beobachtet wird. Der Maler zog mehrere Momente der Hl. -Emerich- Legende (die nächtlichen Andachten des jungen Herzogs in der Kirche, die von seinem Vater beobachtet wurden, sein Keuschheitsgelübde in der Hl.-Georg-Kirche von Veszprém (dt. Wesprim) sowie seine keusche Ehe) in einer Komposition zusammen. Dieses Bild lehnt sich in Form und Inhalt nicht an die ausländischen Darstellungen Emerichs des Heiligen, sondern an das ungarische Anjou-Legendar sowie an den Hauptaltar der römisch-katholischen Kirche von Mateóc (dt. Matzdorf) in der Zips an. Die florentinische Bürgerfamilie dürfte den Heiligen aus dem Haus der Arpaden am Anjou-Hof in Neapel oder über die ungarische Anjou-Familie bzw. über Beziehungen in Ungarn kennengelernt und auch Zuneigung zu ihm gefaßt zu haben. Dies erklärte, warum auch bei seiner Darstellung ein Vorbild dieses Ursprungs benutzt wurde.

Mikó Árpád

VITRUVIUS REDIVIVUS?

Bonfini Filarete-fordítása és az antik hagyomány

Az ördög neve a középkori kódexekben olykor különös, nehezen felismerhető formában jelenik meg: *zabolus*. Az ortográfiai álruha a (görögből származó) *diabolus* alakot fedi, s az álcázás valódi oka (legyünk optimisták) a szó megváltozott kiejtése lehet – legalábbis ezt sugallják a fonetikai analógiák. A görög *diaita* szó például – elsődlegesen életmód, életvitel, illetve terem, épület jelentéssel – *diaeta* alakban került át a latinba, de a kódexekben – és a késői antik feliratokban – más formában írott változatai is előfordulnak. A klasszikus alakból a nyelvfejlődés hangzóváltozásai során alakulhatott ki a vulgáris, gyanús hangzású *zeta*.¹ A görög eredetű szó latin közvetítésével jutott el Bonfinihez is, aki már az Averulinus-fordítás előszavában használta Mátyás király visegrádi palotájának megidézésekor.² Bonfini művébe középkori vagy humanista szövegből is kerülhetett (építészeti műszavainak van középkori rétege is), de az sem kizárt, hogy a szó a történetíró valamelyik késői antik forrásának kevésbé tiszta szövegéből ered, Aelius Lampridius Heliogabalus-életrajzában – egyébként rendkívül különös – szöveghagyománya például csak a *zeta* alakot ismeri: így olvasható ez a Corvina Könyvtár ma is meglévő példányában.³ A *Historia Augusta* szélteiben használt szövegét Bonfini természetesen ismerte és gyakran merített is belőle a Magyar Történet írásakor; Kulcsár Péter szerint ez a császári életrajz-gyűjtemény szolgáltatta a római történeti adatok jelentős részét.⁴ Egyetlen szóra nem tanácsos és nem is lehet forráskutatást alapozni; továbbra sem tudjuk, honnét került Bonfinihez a *zeta*. Azt azonban tudjuk, honnét nem kerülhetett. Vitruvius szövegéből biztosan nem származhatott, mert ő ezt a szót nem használta.⁵ Bonfini építészeti terminusainak legfőbb forrásából, az ifjabb Plinius leveleiből származhatnék ugyan – a szöveghagyomány mindkét alakot ismeri –, a kódexek szóhasználata azonban külön-külön következetes.⁶ Bonfini tehát ugyanazt a szót egyszer klasszikus formájában írta le, másszor meg nem, nyilvánvalóan jelentéskülönbséget tételezve fel – akárcsak árnyalatnyit is – a két alak között. A *copiae verborum* megkívánta szinoníma volt-e, esetleg markánsan elütő jelentésű szó; a szómágia eszköze csupán, vagy különös értelmű terminus; esetleg is-is – talán már sohasem fogjuk megtudni. Bonfini szövegeiben jócskán akadnak még építészeti terminusok gyanús alakjai, melyek nemcsak a forrásokat nem engedik látni, hanem még önnön jelentésüket is kérdésessé teszik. A *zeta* csak egy a sok közül. A probléma megoldatlan: valamit, ha kicsiny részletet is, nem tudunk megnyugtató módon megmagyarázni. Az ördög azonban – akár *diabolus*, akár *zabolus* – a részletekben van.

A Filarete építészeti traktusában szereplő legendás híró ókori építész, *Deinokratés* nevének „olaszos” alakja – *Zenocrate architetto* – ugyancsak ejtészváltozat eredménye lehet. Filarete a Nagy Sándorról és az Athós-hegy átalakításának ideájáról szóló történet elbeszélését a *dice Vetruvio* szavakkal kezdi, így lehetséges, hogy a hibás névalak végsősoron egy Vitruvius-kéziratra megy vissza, ám az is lehet, hogy a szerző egyéni

leleménye.⁷ Bonfini azonban a *Trattato dell'architettura* latin változatának írása során ezt a *Zenocrate* alakot visszajavította a szokott latin formára s *Dinocratest* írt, ami a görög *Deinokratés* derivátuma.⁸ Ezen a ponton sikerült tetten érni nemrégiben a derék humanistát, amint Filarete „fordítása” közben eredeti Vitruvius-szöveget idéz. Bonfini ugyanis nem csak a hibás névalakot javította ki, hanem olyan latin fordulatokat is beleszólt a maga latin verziójába, amelyeket csak az eredeti szövegből ismerhetett.⁹ E fontos felismerést azzal egészíthetem most ki, hogy Bonfini Vitruvius szövegéből nemcsak néhány szót, hanem egy hosszú bekezdést, gyakorlatilag az egész Deinokratés-epizódot átvette. Bonfini itt Filarete fordítása címén ugyanazzal a technikával alakította át Vitruvius szövegét, mint történeti művében a forrásait: helyenként megváltoztatta a szórendet, kicserélte a ragokat, összevonta vagy kissé kibővítette az eredeti mondatokat.¹⁰ Nem fordítás ez, hanem az olasz szöveg szabad újratereztése, amint ezt a Filarete-traktátus kiadói már korábban megállapították.¹¹ (Hozzáteszem: Bonfini görög fordításainak ismeretében ez még nyilvánvalóbb.) A kérdés önkéntelen: vajon még hány ilyen típusú szövegátvétel van az Averulinus-fordításban?

Az ókori művészanekdota e szinte szószserinti átvétele mindenestre új megvilágításba helyez egy másik (s főképp másféle) vitruviusi átvételt, jelesen a klasszikus dór párkányzat bizonyos elemeinek felbukkanását az Averulinus-fordítás szövegében. A milánói Banco Mediceo *descriptio*jának fordításában Bonfini leír egy olyan mondatot, amely a dór párkány vitruviusi ismertetésének néhány terminusát (többek közt a *triglyphus* és a *metopé*) is használja. E mondat (mutatis mutandis) a Magyar Történet egyik épületeírásában is ott kísért.¹² Bár Vitruvius értekezésének és Bonfini Averulinus-interpretációjának kapcsolata ma még nem ismert előttünk teljes mértékben, a klasszikus dór párkány elemeinek és a budai várpalotának a viszonyát így is pontosabban látjuk, mint tizenöt évvel ezelőtt.¹³ Mátyás király történetírója tényleg nem tudhatta, amikor a *triglyphus* és a *metopé* szavakat leírta, mit értett rajtuk másfélezer évvel korábban Vitruvius. Mindkét szónak van egyértelmű interpretációja is az Averulinus-fordításban. A tizenhatodik könyvben, ahol a monumentális *colombaia* – galambdúc – épületét ismerteti Filarete, a torony legfelső szakaszát kerek és négyszögletes nyílásokkal lyuggatja át (ezt ábrázolja az illusztráció is): *metopis et fenestris perforata*, interpretálja Bonfini, s meglehetősen homályos leírást ad ezekről a röptőnyílásokról.¹⁴ A *triglyphus* a tizennyolcadik könyvben fordul elő többször is, az Erények templomának párkány-leírásában, két *prominentia* között.¹⁵ A szövegből nem derül ki a formájuk, a rajzon pedig nem látszanak, ám a latin verziót az olasz traktátus-szöveggel összevetve nyomban világossá válik, melyik szót fordította itt Bonfini *triglyphus*-nak: a *fregiót*, a párkányzat (nem a dór párkányzat!) két előreugró része közötti üres mezőt. Ezek a most felbukkant *triglyphus*- és *metopé*-változatok továbbra sem teszik pontosabbá a milánói Banco Mediceo *all'antica* főpárkányának Bonfini-féle interpretálását; a latin szöveg itt nem fordítása az olasznak (ez gyakran előfordul az Averulinus-fordításban), hanem antik terminusokba transzponált értelmezése.¹⁶ Bár a budai várpalotára (Bonfini szerint) csupán *triglyphus*okat terveztek s *metopé*kat sajnos nem, a rajzi rekonstrukciók alkotóinak képzelete még így is szárnyra kaphat. E néhány rövid példa is eléggé jól illusztrálja azt, hogy a budai Averulinus-fordítás terminus technikásairól ma még mennyire keveset tudunk. És ha ezekről a szavakról (és nemcsak szótári értelmükről) nem tudunk mindent, mennyit tudhatunk

azokról az épületekről, melyeket, ha léteztek, leírnak, ha terveztek, megidéznek, s ha nem léteztek, élénk bűvölnek, ködfiguraként? A gyanús szavak, bizonytalanul fogalmazott részletek sora egyre bővül; egyre pontosabban tudjuk, mi az, amit Bonfini egyáltalán nem, vagy pontatlanul tudott. Ám tudjuk-e, mi az, amit mégis tudott, s főképp, mi az, amit számunkra ma is mondani tud? Miért olvassuk Bonfini?

Ide s tova fél évezrede olvassuk, interpretáljuk újra és újra a szövegeit – nem arra gondolok itt, hogy főműve, a *Rerum Ungaricarum Decades* döntő módon befolyásolta a magyar történetírást s hogy elsősorban az ő művéből ismerte meg a magyar történetet a művelt világ: ezt a történettudomány és a filológia részletesen elemezte már.¹⁷ Művészettörténeti fontosságát felesleges itt hangsúlyoznom. Mi lehet hát az, amitől ennek a középszerű humanistának nagyon is középszerű szövegei ma is élnek, hatnak, tagadhatatlanul? Úgy gondolom – s ez a felismerés egyszerre lesújtó és felemelő –, hogy Bonfini művét, ezt a monumentális kompilációt a forrásai teszik elvenné, kiváltképp antik forrásai. Bonfini – nem a történész, hanem a tollforgató, a történetíró – pontosan tudta, micsoda különös erővel bírnak a szavak, s legkülönösebbel épp az antikvitásnak a másságot, a magunk újratereztetésének örök lehetőségét felidéző igéi; micsoda félelmetes erővel képesek megeleveníteni az élettelen, merev szöveget a rég halott írók és költők töredezett szavai. Ezeken a szavakon, ezeken a mondatfoszlányokon át lett része Bonfini műve annak a szellemi hagyománynak, melynek felélesztése, fenntartása a 15. századi filológusok legfontosabb törekvése volt.¹⁸ Ebben volt Bonfini feltétlenül korszerű – s ezen ismét csak a történetíró korszerűségét értem –: tudta, hogy ezek a mégoly homályos értelmű szavak is maradandóbbak az ércnél és a kőnél; tudta, hogy ezek a szavak újabb és újabb reinkarnációra képesek, amíg csak el nem felejt beszélni az ember. Ezekben a többértelmű szavakban, egymásra rétegződött töredékek mélyén ennek a hagyománynak a folytathatósága vibrál, általuk lesz mindenki, aki csak érinti őket, maga is részesévé az elpusztíthatatlan szellemi hagyománynak. Bonfini kollázsa a kételkedés záloga: az ördögi apodiktikus igazsággal szemben az ártatlan kétkedés és kérdezés. Aki a szellemi hagyományt hűségesen őrzi, azt megőrzi a hagyomány; így marad, örökké ifjan, kortársa mindenkinek.

JEGYZETEK

1. SCHUCHARDT, H.: *Der Vokalismus des Vulgärlateines*, Leipzig 1866, 1, 223. skk; GRANDGENT, C. H.: *Introduzione allo studio del latino volgare*. Milano 1914, 150–151, 183–184.; THUMB, A., KIECKERS, E., SCHERER, A.: *Handbuch der griechischen Dialekte* 1–2. Heidelberg 1932, 1, 158.; CREMASCHI, G.: *Guida allo studio del latino medievale*. Padova 1959, 60.; VAANANEN, V.: *Introduction au latin vulgaire*. Paris 1963, 54–55.; LEUMANN, M.: *Lateinische Laut- und Formenlehre*. München 1963, 110.

2. Antonio Averlino Filaretos *Tractat über die Baukunst*. Ed. OETTINGEN, W. Wien 1896, 29. V.ö.: *Analecta nova ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia*. Edd. ABEL, E., HEGEDŰS, S. Budapestini 1903, 56.

3. Budapest, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár. Cod. Lat. 7. fol. 62^v valamint Cod. Lat. 27. fol. 72^r

4. KULCSÁR P.: *Bonfini Magyar Történetének forrásai és keletkezése*. Budapest 1973, 24–25.

5. V.ö.: Vitruve *De Architectura: Concordance. Documentation bibliographique, lexicale et grammaticale*. Edd. Callebat, L., BOUET, P., FLEURY, Ph., ZUINGHEDAU, M. I–II. Hildesheim, Zürich, New York 1984.

6. Plin. *Ep.* 2. 17. 12; 5. 6. 21, 28. (Ed. R. A. B. MYNORS, Oxonii 1990⁹)

7. Antonius Averlinus: *De architectura libri XXV*. Kézirat, Velence, Biblioteca Nazionale Marciana, MS Lat. 2796. fol. 14^r

8. FABRICIUS, N. *RE IV* (1901) 2392–

2393.; WIRTH, G. Der Kleine Pauly 1, 1964, 1428–1429.

9. HAJNÓCZI G.: Bonfini Averulinus-fordítása és a budai Vitruvius-kézirat kérdése. *Ars Hungarica* 20 (1992) 29–33.

10. Közlöm párhuzamosan mind a három szöveget. Először Bonfini fordítását, azután Vitruvius megfelelő passzusait, végül az olasz eredetű. ; Antonius Averulinus: De architectura libri XXV (7. jegyzetben idézett kézirat, ff. 14^r–14^v).

„Dinocrates architectus magna ingenii solertia fretus, ut regiam commendationem sibi compararet, ad Alexandri exercitum profectus est. Ubi cum prorogari sibi adeundi copiam intelligeret, et purpuratorum pollicitationibus eludi, qui tempestivam horam expectandam suadebant, ab animi calliditate petiit auxilium. Cum grato foret aspectu, amplissima quoque statura, et forma dignitateque non mediocri mox Vestimenta deposuit oleo delibutus, populeaque fronde coronatus. Item leonis pelle a laevo humero tectus, ac dextera clavam Herculis more ferens. Cum ius diceret, Alexandro obviam incedit, quem cum Imperator ille conspicit admodum admiratus et aditum et locum dari iubet. Interrogat subinde quis esset. Dinocrates inquit Architectus Macedonico genere natus, inventiones et formas affero Alexandro non indignas. Athon enim montem in virilis statue speciem effinxit: quae amplissimam laeva civitatem subinet, dextera vero Pateram; qua omnium fluviorum aquae excipi possent, ut mox in mare defluerent. Ad haec Alexander, anne agri circumiacent, qui civitatem possint frumentaria ratione tueri. Transmarinis hic subvectionibus inquit, Mirifice tua inquit Alexander, designatione delector, sed si qua eo colonia deducatur, futurum quemque ut fame interire cogatur. Nam sicut editus infans, sine nutricis lacte ali, ita in angusto, sterili ue loco fundata civitas sine rerum copia suum populum tueri nequit. Designationem igitur probandam esse censeo, locum vero improbandum. Proinde mecum te esse velim, quin tua opera carere non possum, ex eo deinde tempore ab Alexandro nunque ille discessit. Mox in Aegyptum eum secutus, cum ibi locum nactus esset Alexander statuendae urbi accomodatissimum, quin hic Nilus, hinc maxima Soli ubertas. Item tutus portus, frequens emporium, ac mare patens, et situs denique omnibus expositus esse videbatur. Regis iussu ac nomine Alexandriam urbem erexit.” – Vitruvius Pollio: De architectura libri X. 2, P 1 sqq (Ed. GRANGER, F. London 1983⁶): „Dinocrates architectus cogitationibus et solertia fretus, cum Alexandri rerum potiretur, profectus est et Macedonia ad exercitum regiae cupidus commendationis. Is e patria a propinquis et amicis tulit ad primos ordines et purparatos litteras, ut aditus haberet faciliores, ab eisque exceptus humane petit, uti quamprimum ad Alexandrum perduceretur. Cum polliciti essent, tardiores fuerunt idoneum tempus expectantes. Itaque Dinocrates ab his se existimans ludī ab se petit praesidium. Fuerat enim amplissima statura, facie grata, forma

dignitateque summa. His igitur naturae muneribus confusus vestimenta posuit in hospitio et oleo corpus perunxit caputque coronavit populea fronde, laevum umerum pelle leonina textit, dextraque clavam tenens incessit contra tribunal regis ius dicentis.

Novitas populum cum avertisset, conspexit eum Alexander. Admirans ei iussit locum dari, ut accederet, interrogavitque quis esset. At ille: Dinocrates, inquit, architectus Macedo, qui ad te cogitationes et formas adfero dignas tuae claritati. Namque Athon montem formavi in statue virilis figuram, cuius manu laeva designavi civitatis amplissimae moenia, dextra pateram, quae exciperet omnium fluminum, quae sunt in eo monte, aquam, ut inde in mare profunderetur. Delectatus Alexander ratione formae statim quaesivit, si essent agri circa, qui possent frumentaria ratione eam civitatem tueri. Cum invenisset non posse nisi transmarinis subvectionibus: Dinocrates, inquit, attendo egregiam formae compositionem et ea delector, sed animadverto, si qui deduxerit eo loco coloniam, fore ut iudicium eius vituperetur. Ut enim natus infans sine nutricis lacte non potest ali neque ad vitae crescentis gradus perducī, sic civitas sine agris et eorum fructibus in moenibus affluentibus non potest crescere nec sine abundantia cibi frequentiam habere populumque sine copia tueri. Itaque quemadmodum formationem puto probandam; sic iudicio locum improbandum; teque volo esse mecum, quod tua opera sum usurus. Ex eo Dinocrates ab rege non discessit et in Aegyptum est eum persecutus. Ibi Alexander cum animadvertisset portum naturaliter tutum, emporium egregium, campos circa totam Aegyptum frumentarios, inmanis fluminis Nili magnas utilitates, iussit eum suo nomine civitatem Alexandriam constituere.” – Antonio Averlino detto il Filarete: Trattato dell'architettura. Edd. FINOLI, A. M. – GRASSI, L. Milano 1972, 45–46.:

„Dice Vetruvio che, essendo Alessandro inella Grecia a campo, fu uno chiamato Zenocrates, andò a lui per volergli parlare, e parlando con certi de' suoi, fu tenuto per parole più di; dubitando lui non essere stato fatto asapere al Re, come molte volte accade che dicono di fare le mbsciare a' signori e, perché non pare a loro poterne avere forse premio, tengono le loro parole care per fare indovinare il premio a chi aspetta, sì che pensando lui e forse non aveva anche da porgere alcuna cosa, dimerindò che lo 'ngegno suo gli facesse parlare.

E così, secondo un di Alessandro in publico tra molte e varie persone, e detto Zenocrate si spogliò ignudo e con una pelle di leone a dosso a con una ghirlanda di pioppo in capo e una mazza in mano come portava Ercole, per lo mezzo della gente si misse, e vedendo la brigata costui in quella forma gli dava la via, in modo che fu alla presenza del re. Alessandro maravigliandosi e piaciendogli ancora la sua presenza, perché aveva bella persona e ben fatto e bello aspetto, lo domandò chi egli era, e lui gli rispose: „Sono Zenocrate architetto de Macedonia.” E domandollo perché egli andava

in quella forma. Rispuosegli e disse: „Perché in altro modo non vi potevo conoscere, né parlare.” Piacciando ad Alessandro, lo domandò che cosa volessi fare. Dissegli che aveva disegnato nel monte Libano, che era non troppo distante che quello lougho una statua d'uno uomo che da un mano teneva una città e dall'altra una patera, dove voleva ricogliere tutte l'acque di quella montagna; dove Alessandro lo domandò s'egli aveva provveduto se gli uomini chi abitassero in quella città avessero da potere seminare le biade per mangiare. Rispuose che no. Allora disse Alessandro che sarebbe come una femmina che facesse uno figliuolo e non avesse latte. E così ebbe piacere dello aspetto e di quello s'offerse di fare e volselo appresso di lui. E quando fu dove che è oggi Alessandria, disse: „O Zenocrate, qui voglio che tu facci una città, perché c'è del terreno da potere coltivare.” E così fece edificare in quel luogo quella città, la quale fece chiamare Alessandria per lo nome suo, e amò detto Zenocrate e fegli grande onore, perché conosceva in lui virtù da dovergliene fare.”

11. Antonio Averlino detto il Filarete: Trattato dell'architettura . . . id. kiad. (Id. előző j.) CXII–CXIII.

12. Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum Decades. Edd. FÖGEL, I., IVÁNYI, B., JUHÁSZ, L. Tom. IV. Pars. I. Budapest 1941, 137. (IV, 3, 101)

13. FEUERNE TÓTH R.: Művészet és humanizmus a korareneszánsz Magyarországon. Művészettörténeti Értesítő 36 (1987) 28.

14. Averlinus Antonius: De architectura libri XXV. A 10. jegyzetben idézett kézirat, fol. 128^r: „Supra tertium columnarum ordinem quadrata turris duodenis brachiis consurgebat, metopis et fenestris perforata, quarum aliquae exitum habebant, non nullae inexplicabiles ac sinuosae, ubi tuto columbi nidificarent, aut petiti euaderent. Ad metoparum ora tabulae quaedam ex transverso prominebant, ibi nidificabant. Quo intrabant nihil prominebat, quod id circo factum esse puto, ut siquid animal noxium aves peteret eas fenestras intraret, quibus columbi uterentur, metopas nidorum relinquerent. Fastigium vero peristertii testudineum erat, ut ex hac figura cognosces.” (a margón: figura columbarii) Az olasz eredeti szövege (ugyancsak a 10. jegyzetben id. kiadásból, 488–489.): „E a questo di sopra, cioè il terzo, era poi un quadro sopra a questo terzo che andava alto dodici braccia, il quale, come è usanza, era tutto pieno di finestre.

E in quella molti colombi si fuggirono e noi tutti infino in cima salimo e tutto vedemo per quelle finestre dove che entravano i colombi. Una era come dico che passava il muro dentro e di fuori, l'altra era dentro la quale non rispondeva di fuori, e in questa i colombi covavano; le quali ciascuna ha un poco di sportata in fuori di larghezza di qualche una spanna; questa è una certa pezza di tegola la

quale era murata nel muro al diritto di ciascheduna finestra di quelle che non rispondono di fuori, cioè in quelle dove i colombi covavano. E quelle che entravano dentro i colombi non erano a quella dirittura, ma per l'opposito l'una all'altra stavano, erano in questa forma. Le finestrelle credo che l'avevano fatte in quella forma per cagione che se entrato fusse qualche animale per queste donde entrano i colombi, che non possino andare a quelle dove fanno il nido, e così questa colombaia era ordinata e in questa forma pareva e vederla.”

15. Az Averlinus-fordítás a 10. jegyzetben id. kéziratból (fol. 143^v): „Supra hanc secundus columnarum statuarum ordo imponitur marmorea corona innitentes, qui vicinum brachium altitudinem non excedet. Nam duodenae alte sunt columnae. Arcum crassitudine sesqui brachialis. Supra arcus marmorea quoque prominentia sesqui brachialis ambibat. Supra prominentiam triglyphi duum brachium altitudinis circumducti. Supra triglyphos marmorea etiam prominentia trium brachium Supra hanc tertius instaurabitur statuarum ordo columnarum, quae denis altae brachii. Arcum vero absides, quinque eriguntur, quorum crassitudo quoque sex brachialis sesqui brachiales etiam triglyphi sesqui brachialis denique suprema prominentia qua testudinis incurvatura innitebatur. Et hinc sumebat initium quamvis illa semiorbicularia foret, proinde huius testudinis altitudo lxx brachiis consurgebat.” Az olasz eredeti szövege (ugyancsak a 10. jegyzetben idézett kiadásból, 554): „E questo veniva alto solo venti braccia in tutto con li archi e con le figure, le quali figure erano alte braccia dodici; andava di sopra a questi uno architrave intorno, alto uno braccio e mezzo, poi seguitava il fregio che era a lui ancora tanto d'altezza di braccia due, ergli ancora la cornice di sopra ch'era braccia tre 1/2 alta, dove che qui cominciava un altro ordine di queste figure, ma non era più che dieci braccia alte, e cinque erano gli archi, che viene a essere quindici. Gli archi erano uno braccio e mezzo alti, e così il fregio, e tra la cornice di sopra, sopra la quale cominciava la volta, la quale andava a mezzo tondo, si che veniva a essere alta settanta braccia la sua volta.”

16. MIKÓ Á.: Egy stílusfordulat reinkarnációja. Antoni Bonfini építészeti terminológiájának értelmezése. Sub Minervae nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára. Budapest 1989, 37–41. – Vitruvius De architecturájának negyedik könyve új kiadásban, kommentárakkal: Vitruve de l'architecture. Livre IV. Ed. GROS, P. Paris 1992.

17. KULCSÁR P. (4. jegyzetben) i. m. 205. skk, 211. skk.

18. V. ö.: KARSAY O.: A fenséges könyvtár dícsérete. Magyar Könyvszemle 107 (1991) 322–324., valamint SMITH, C.: Architecture in the Culture of Early Humanism. Ethics, Aesthetics and Eloquence 1400–1470. New York, Oxford 1992, 171. skk.

Árpád Mikó: Vitruvius redivivus? Bonfinis Filarete-Übersetzung und die antike Überlieferung

Der humanistische Geschichtsschreiber Antonio Bonfini übertrug 1487–1488 in Buda (dt. Ofen) Antonio Averlino Filaretes Werk *Trattato dell architettura* für König Matthias ins Lateinische. In der Abhandlung wird der Ursprung einiger problematischer Termini technici dieser Übersetzung untersucht.

Dem Humanisten waren auch originale Vitruvius-Texte bekannt: Es hat sich vor kurzem herausgestellt, daß die Künstleraneddote über Deinokrates und Alexander den Großen (über den Plan der Umgestaltung des Berges Athos) – etwas umgedichtet – aus *De architectura* in die Averulinus-Übersetzung übernommen wurde. Die Forschung warf schon früher auf, daß die Vitruviusschen Termini technici für das dorische Gesimswerk in einer Gebäudebeschreibung des Werkes von Bonfini *Rerum Ungaricarum decades* deshalb vorkommen, weil man vor 1490 in Buda mit dem Bau des dorischen Gesimswerkes experimentiert hätte. Aus dem Text der Averulinus-Übersetzung geht es hervor, daß man höchstens mit der Auslegung der Termini technici experimentiert hatte: denn *triglyphus* wird darin als *fregio*, als die runde Öffnung von *metopé*, verwendet. Durch die philologische Kleinarbeit wird es immer klarer, daß Bonfinis Averulinus-Übersetzung kaum als solche zu nennen ist, und auch bei den Termini technici seiner baulichen *Ekphrasen*, die in seinen anderen Werken zu lesen sind, ist äußerste Vorsicht empfohlen. Seine Auslegungsversuche sollten jedoch auch uns dazu veranlassen, die eigene Interpretation der Antike zu erarbeiten. So werden wir Fortführer jener geistigen Überlieferung, die zu erwecken und zu erhalten Bonfini bestrebt war.

Végh János

A MAGYAR RENESZÁNSZ ÉPÍTÉSZET KUTATÁSÁNAK JELENLEGI HELYZETE

A magyar művészettörténet mindig szívesen foglalkozott a reneszánsz korszakával. Része volt ebben Mátyás király alakjának, de annak a kétség kívül figyelemre méltó ténynek is, hogy ekkor Magyarország más periódusokkal ellentétben nagyon gyorsan, nem is csak közép-európai szomszédait megelőzve vett át egy új stílust, mégpedig jó-
részt közvetlenül annak születési helyéről. A vezető szólam itt mindig az építészettör-
téneti kutatásoké volt, és ez napjainkban is így van. Erről az újabb fázisról lesz itt szó,
a teljesség igénye nélkül, de a legfontosabb tendenciákat jelezve.

Kiindulópontnak a tíz évvel ezelőtti schallaburgi kiállítás kínálkozik, a magyar reneszánsz legimpozánsabb bemutatkozása határainkon kívül.¹ Az ezt kísérő kataló-
gus a kiállított 893 tárgy korántsem mindig teljes, de igen bő bibliográfiája és a beve-
zető tanulmányok révén az eddigi kutatások legigényesebb összefoglalását nyújtotta.
Az 1982 előtti írásokat tehát ez az áttekintés is csak kivételes esetekben regisztrálja.
A legalább német nyelven olvasó külföldi kutatók azóta egészen más mélységig tudnak
informálódni a kor magyar művészetéről, bár már a hetvenes években is jelentősen
könnyebb lett a helyzetük, Balogh Jolán és Jan Białostocki egy-egy könyve nyomán.²

Ez a katalógus számos magyar művészettörténész és egyes rokon szakmák képviselőinek közös munkája volt, de nem nehéz mögötte Balogh Jolán alakját felismerni. Ezt meg is érdemelte, hiszen hosszú ideje ő uralta ezt a terepet: programadónak szánt cikkét akkor már majdnem fél évszázada megírta³ és az azóta eltelt időt valóban alapo-
san ki is használta.⁴ Tevékenységének méltó megkoronázása volt ez a kiállítás,
amely sokoldalú volt, mint ő, adatokat gyűjtött össze és tett hozzáférhetővé a kolle-
gák számára, mint az ő írásai, és mindez szép tárgyak megmozgatásával és kiállítással
rendezésével sikerült, mint Balogh Jolánnak annyiszor, aki egész életében múzeumi
tisztviselő volt.

A téma kutatása szempontjából azért is figyelemre méltó a nyolcvanas évek eleje,
mert 1981-ben már németül és angolul is megjelent Feuerné Tóth Rózsa könyve a
magyar reneszánsz építészetéről, az a mű, amelyik a legfontosabbnak tűnik az utóbbi
időkben.⁵ Főként azért, mert merőben új módszert vezetett be, a „műpártolás-elmé-
let” vizsgálatát, azaz azokat az eszméket, amelyeket a humanista morál szükségesnek
tartott annak érdekében, hogy a megrendelők minél inkább kövessék az ókori mecéná-
sok példáját. Vizsgálati módszere az irányadó humanista szerzőknek és az őket fel-
dolgozó szakirodalomnak olyan mélységű ismeretét igényelte, amelyre idáig a téma
szakértői között nem volt példa, aminek köszönhetően persze számos értékes és új-
szerű következtetéshez jutott.

Napvilágot látott – magyar és angol nyelven egyaránt – kandidátusi értekezése is,
amely a Mátyás udvarában élő, az uralkodó döntéseit az építészet kérdéseiben is bizo-
nyosan befolyásoló humanisták gondolkodását és ebből kikövetkeztethető szerepü-
ket vizsgálta.⁶ Gondolatmenetét követve az eddigi magyarázatoknál jobban értjük

meg, hogy a humanisták a magyar udvarban miért kerültek szorosabb kapcsolatba az építéssel, mint akár otthon, akár pl. Német- vagy Franciaországban tevékenykedő kollégáik, másrészt a „tagozatépítészet” fogalmával operálva jobban meg tudta magyarázni, hogyan dolgoztak együtt az új stílusban járatos olasz kőfaragók és a gótikus iskolázottságú hazaiak. Még egy összefoglalást írt a magyar reneszánszról, a magyar művészetnek az Intézet kutatói által írt összefoglalásában, itt persze többet foglalkozva a képző- és iparművészettel;⁷ mind erre, mind elsőnek említett könyvére rányomja bélyegét, sőt szembetűnő arányeltolódást okoz, hogy szerzőjüket leginkább a Mátyáskor érdekelte.

Ez egyébként reneszánsz-kutatásunk egészére is elmondható. Joggal írta éppen Feuerné Biafostocki könyvének ismertetésében, hogy a jeles lengyel szerző azért nem foglalkozik a reneszánsz művészet későbbi fázisával Magyarországon, mert a hazai szerzők nem végezték el azokat az előmunkálatokat – vagy ha igen, akkor legfeljebb magyar nyelven, tehetjük még hozzá –, amire a külföldiek támaszkodhatnának. A helyzet azóta valamivel javult, de a cikkeknek még most is több mint fele foglalkozik Mátyás uralkodásának néhány évtizedével és csak kevesebb az utána következő, évszázadnál is hosszabb időszakkal. (A periódus lezárására itt a nagyszombati templom felépítése szolgált. Ez talán vitatható időpont, Erdély szempontjából például feltétlenül az, de legalább alkalmazkodik „A magyarországi művészet története” 3. kötetéhez.) Az, hogy itt leginkább „cikkek”-ről van szó, fontos jellemzője a kutatásnak. A részlet-stúdiumok dominálnak; alig néhány a könyvek száma, és azok többsége is csak kisebb kérdéseket fejteget alaposabban.

Mint a bevezető mondatokban, úgy itt is Balogh Jolán neve kívánczik az élre, akinek végre magyarul is megjelent könyve Mátyás művészetpártolásáról. Itt végre elmondhatta azt, amit a már korábban kiadott adattár csupán dokumentálni volt hivatott.⁸ Mint az egy címszereplőjű könyvek általában, ez is a nagy király szerepének, jelentőségének kiemelését szolgálta, és bár műpártolásával kapcsolatban minden adatot számon tart, figyelme mégis egyértelműen a reneszánsz jelenségekre koncentrált. „Varadinum” című könyve viszont nem egy személy, hanem egy város művészeti vonatkozásainak összegyűjtése és feldolgozása, alapvetően kronológiai rendben; egyetlen magyar városról sem készült még ilyen.⁹ Jól egészíti ki ezt a könyvét – akár harmadik kötetének is tekinthetjük – egy aprólékos alapossága révén minden elismerésünket megérdemlő könyvecske, a „Váradi kőtöredékek”, melynek írásához többen is összefogtak, hogy a középkori és reneszánsz vár néhány megsemmisítésre ítélt faragott követ megörökítsék, művészettörténetileg meghatározzák.¹⁰

Nagy témának, a Bakócz kápolnának szentelte Horler Miklós könyvét; ennek legalább van egy német és angol nyelvű változata is.¹¹ A szerző nagy rajzi és fotóapparátussal igyekezett az objektumot Balogh alapvető feldolgozása¹² után újra méltón bemutatni, és valóban nem csak album lett, hanem tudományos mondanivalóval is rendelkezik: Horler arra a következtetésre jut, hogy Andrea Ferrucci nem csak szobrász volt, a kápolna oltárának faragója, hanem az együttes építész is. Feltételezése minden esetre nem nyert általános tetszést, Tóth Sándor a témának szentelt igen alapos cikkében nem érzi magát meggyőzve.¹³ Ő egyébként Baloghhallal is szembe fordul, a kápolnát sokkal inkább a firenzei quattrocento törekvések szintézisének, mint a cinquecento jellemző termékének érzi. Széles történeti háttérrel is írt a kápolnához,

visszaemlékezve arra, hogy Fülep Lajos éppen ezt hiányolta akkor, amikor Balogh műve még csak disszertáció volt. (Az igazságnak tartozunk azonban annak leszögezésével, hogy bár Balogh valóban nem írta meg a kívánt történelmi háttérrel, de okfejtéséből kitetszik, hogy pontosan tisztában volt az összefüggésekbe beletartozó eseményekkel.)

Még két könyvet kell megemlíteni, G. Sándor Máriáét,¹⁴ aki a néhány rendkívül fontos emléket igen nagy rajzi apparátussal, helyreállítási dokumentációval mutatja be, és Buzás Gergelyét, aki alapos jegyzéket ad a visegrádi lelőhely köveiről, és ezzel figyelemreméltó rekonstrukciós lehetőségeket tár fel. Ő egyébként már ennél korábban is arra a következtetésre jutott, hogy a palota egészében gótikus épület, amelyet ugyan az új igényeknek megfelelően alaposan modernizáltak, de amelyre mégsem nézhetünk úgy, mint reneszánsz együttesre.¹⁵

Most essék szó néhányról az egyes részletkérdéseket taglaló rövidebb írások közül. A Mátyás-kori palotát összefoglalóan, a kutatás állását az egyes nézetek ütköztetésével mutatja be Farbaky Péter a braunschweigi kiállítás katalógusában.¹⁶ Ugyancsak ötöle való egy minuciózus cikk a palota díszudvaráról, a gótikus és reneszánsz elemek kombinációjáról és a ballusztrádok rendkívül fontos, még itáliai előfordulásokat számításba véve is figyelemreméltóan korai szerepéről.¹⁷ A befejezetlen palotáról Feuerné írt a legrészletesebben, amint a 15-16. századi metszeteket is ő vetette össze a legbehatóbban az ásatási leletekkel.¹⁸ Wellner István a váron kívüli Villa marmoreáról ill. Aula marmoreáról érkezett.¹⁹ A Vár melletti legfontosabb budai létesítménnyel, a nyéki villával Horler foglalkozott ismételtén.²⁰ A kiasott építészeti töredékek vizsgálatából, többek között a simontornyai részletekkel végrehajtott összehasonlításokból arra a következtetésre jutott, hogy az épületet Ulászló korára kell keltezni.

Lássunk most néhány nagyon fontos kiadványt a kor számára annyira fontos várakról, rezidenciákról. Kialakulásukról, szerepükről a történetész szemével írt Kubinyi András,²¹ a műemlékeket kutató régészével Feld István.²² A külső falakra festett kváder-mintákkal foglalkozott Lövei Pál.²³ Az esztergomi vár 15. századi állapotáról a közelmúlt ásatásai és a források ezekkel kapcsolatos alaposabb elemzése nyomán az eddigieknél már jóval többet tudunk; ezek szerint az alkotásnak több köze van a gótikus, mint a reneszánsz építészethez.²⁴ A számos reneszánsz részletet őrző kőszegiről nemrég jelent meg egy új, elsősorban régészeti monográfia.²⁵

A források közül a legfontosabbnak, Bonfininak a megbízhatósága újabban nagyon kétségesnek tűnik. Már Kulcsár Péternek és Vayer Lajosnak feltűntek bizonyos sztereotípiák Buda illetőleg Bács leírásánál, amelyek aligha illenek egy jószemű szemtanúhoz.²⁶ Hajnóczi Gábor arra mutatott rá, hogy Mátyás humanistája Filarete szövegének szó szerinti tolmácsolása helyett nem egyszer eredeti vitruviusi szavakat, szófordulatokat helyezett el fordításában.²⁷ Mikó Árpád pedig egyértelműen arra a következtetésre jutott, hogy Bonfini tudatosan szőtt korábbi szerzőktől, esetleg ókoriaktól származó kifejezéseket sőt egész gondolatokat szövegébe, hogy az épületet illetőleg az építetett a rajongott antikvitás aurájával koronázza.²⁸ Az ilyen típusú kutatások előtérbe kerülésével kapcsolatban feltétlenül érdemes regisztrálni, hogy milyen öröndetes a közelmúlt reneszánsz-kutatásában a filológiai módszerek megjelenése. Érvényes volt ez Feuerné disszertációjára, méginkább Mikó néhány olyan cikkére, amelyek bár sírkövekről szólnak, okfejtésükkel inkább filológusok, mint művészettörténészek

folyóiratába illőnek tűnnek, ám tanulságaik a mi szakmánkat gazdagítják.²⁹ Nagyjából ugyanezt mondhatjuk egy jóval későbbi témát tárgyaló írásra, Kovács Andrásnak néhány 16. század végi kolozsvári ház csillagászati jegyekkel ékes gyémántköveit bemutató cikkére.³⁰

Következzék ezután néhány kisebb részlettel foglalkozó írás a Mátyás utáni korszakból. Mikó a Jagelló-kori sírkövekről írva az esztergomi kőfaragók Budával szembeni önállóságára figyel fel, ami lehetővé tette a Bakócz-kápolna sajátos stílusának kialakulását.³¹ Horler Ioannes Fiorentinus Forgách-síremlékét tanulmányozva a mesterben a Bakócz-kápolna vezető faragóját ismerte fel.³² Horváth Alice Váradi Péter műpártolását, ill. székhelyének, Bácsnak emlékeit vizsgálta.³³ A karlsruhei levéltárban őrzött magyar vár-alaprajzok közül adott közre néhány dunántúlit Dóka Klára.³⁴ A jövő kutatás számára nagyon fontos forrás a Zágrábban megőrzött Zrínyi-könyvtár illetve számos elveszett kötetének egykori ottlétét bizonyító eredeti katalógusa, hiszen építészeti vonatkozású tételek is vannak közöttük.³⁵

A felvidéki reneszánszról két összefoglaló igényű feldolgozás készült, az egyik – Ivan Kuhné – meglepően sokoldalú, még arra is vállalkozik, hogy M.S. mester monogramját feloldja,³⁶ a másik komolyabban koncentrálna az építészetre.³⁷ Ennek szerzője Fedor Kresák, akinek fő következtetése, hogy a terület két részre oszlik, amelyből a nyugati Bécshöz, a keleti Kis-Lengyelországhoz igazodik. A részletfeldolgozások között lássuk először a Pozsony városáról szólókat. A város régészeti topográfiája számos korszakunkkal kapcsolatos, ásatással vagy falkutatással napvilágra került részletet is rögzít.³⁸ Egy középkori lakóházon 16. századi festett homlokzat felfedezéséről tudósít Mária Smoláková.³⁹ Az egykori Trencsén megyében három fontos helyreállításról, kutatásról is olvashatunk, a radolai, zayugróci és nagybicsei.⁴⁰ Liptóban a páris-házi, Szepesben pedig a nagyőri kastély esetében került erre sor.⁴¹ Ingrid Ciulisová egy építészeti részlet szimbolikus mondanivalójának, a bártfai városháza koronázópárkányán sorakozó állatfiguráknak szentelte egyik cikkét, a másikat a keleti országrész egy hosszú életű jellemző építészeti formájának, az attikának.⁴²

Két fontos dunántúli várral, az ozoraival és a simontornyaival kapcsolatban intenzív kutatások folynak, de az eredmények közzététele egyelőre inkább adatközlő vagy népszerűsítő típusú.⁴³ A legtöbb kutatás a Dunántúlon vitathatatlanul Koppány Tibor nevéhez fűződik; vele kapcsolatban említést érdemel, hogy bár írt több olyan tanulmányt is, amely csak egy épületre koncentrálna,⁴⁴ azonban egyike azon kevés kutatóknak, aki nem elégszik meg egy-egy objektum történetéből ismert adatoknak és a rákmaradt, feltárható részleteknek összefüggésbe hozásával, hanem tendenciákat tanulmányoz vagy építető köré csoportosít.⁴⁵ Levéltári kutatásainak eredményeként ismételen ír egykori tervrajzokról vagy csak forrásokból ismert épületekről.⁴⁶ A kor egy másik specialistájának is jelentős érdemei vannak az építészet írásos forrásaival kapcsolatban, és ez Détshy Mihály. Balogh Jolán után minden bizonnyal ő az, aki a legfontosabb forrásokat tette közzé.⁴⁷ Nincs még egy vár Magyarországon, ahol annyit tudnánk az építkezés megindulásáról, az építések és festők személyéről, mint az ő jóvoltából éppen Patakról. Az innen nem messze eső füzéri várnak már szintén van – bár csak füzet-méretű – monográfiája, benne ugyancsak figyelemreméltó forrás-adatok.⁴⁸ A Tisztántúl észak-keleti szegletének reneszánsz épületeivel kapcsolatos adatokat megbízhatóan gyűjtötte össze a műemléki Topográfia megfelelő kötete.⁴⁹ A nyírbátori

várkastély szerencsésen megőrződött reneszánsz részleteiről és az ezek segítségével megkísérelt elméleti rekonstrukcióról még ennél újabb feldolgozás is készült.⁵⁰

Még egy kicsivel tovább lépve már Erdélyben vagyunk. Inkább a festészet mint az építészterületre tartozik, de épület-léptékű díszítés része volt az adámosi famennyezet, amelyről egy megbízható rekonstrukció készült.⁵¹ Mikó Báthory István uralkodása alatti művészeti alkotásokat, alapításokat is összegyűjtött: egy fontos terület egy viszonylag kevésbé ismert periódusának újszerű, ezalkalommal Lengyelország felől érkező hatásokat előtérbe állító szintézise ez.⁵² Balognak a velencei hatásokat nyomozó cikke főként az építészettörténetet gazdagítja, bár van benne bársonyvásárlás és erdélyiek egyetemjárása is. A kolozsvári kőfaragó műhelyekről az *Ars Hungarica* számára írt, utóbb önálló kötetben is napvilágot látott cikksorozata pedig imponáló mennyiségű faragványt hozott kapcsolatba rájuk vonatkozó írásos adatokkal.⁵³ Egy katalógus-szerű felsorolás Erdélyben tevékeny olasz építészekről azért is különleges figyelmet érdemel, mert jónéhány adatát a szerzők találták ottani levéltárakban.⁵⁴ Ugyanez a szerzőpáros írt a váradi belső vár átépítéséről fejedelmi palotává, egyikük, Kovács András még a szabályos alaprajzú erdélyi várkastélyokról és a balázsfalvi kastélyról is.⁵⁵ Tóth Ferenc a gyulafehérvári fejedelmi palotát mutatja be, ennek egyes részletei újonnan kerültek elő.⁵⁶ Sebestyén György a kolozsvári jezsuita szeminárium-épület 1584-es tervét és a hozzá készült költség-számításokat tette közzé.⁵⁷ Bár főleg a középkorral foglalkozik, de néhány reneszánsz várat is felsorol Gheorghe Anghel könyve.⁵⁸ Az erdélyi reneszánsz építészet nem hiányzik az újabb román összefoglalásokból, de ezek az említések inkább az eddigi eredmények rekapitulálását, mint újak közzétételét jelentik.⁵⁹

Végezetül essék még szó arról a polémia körül, amely mostanában alakult ki Mátyás jelentőségéről a reneszánsz hazai elterjedésében; ez vetületében természetesen érinti az építészettörténetet is. Az egyik fél úgy látja, a nagy király nem is volt igazi elkötelezettje a reneszánsznak; arra utalnak, hogy az új stílus mindössze az udvar szűk körére koncentrálódott, az uralkodó azon esetekben, amikor szélesebb körhöz kívánt szólni (pecsétjeivel, pénzeivel, a Thuróczy-krónika fametszeteivel, sőt sírkápolnája esetében is), következetesen a későgótika formanyelvét választotta. Ezek a megállapítások Marosi Ernőtől származnak, ő képviseli a leghatározottabban ezeket a nézeteket, még azt is vállalva, hogy meglegházi palántának nevezze az Itáliából áttűtetett új stílust.⁶⁰ Mátyás jelentőségének eltúlzásától óvó, „deheroizáló” gondolatokat találunk Mikó Philostratosz-kódexről írt tanulmányában is. Egy másik írásában elcsodálkozva mutat rá, mennyire ugyanazokra a humanista forrásokra hivatkozva nevezik a Mátyás-kor művészetét a hazai fejlődéstől idegen importnak, mások viszont a magyar művészet addigi hagyományaiból kiinduló és az udvartól a székely falvak mestereiig eljutó, szervesen ideillő áramlatnak.⁶¹ Feuerné már 1977-ben helytelenítette, hogy túl szorosra fűzzük a kapcsolatot a reneszánsz és Magyarország között, leszögezve, hogy a stílus elterjedésének végleges fázisában már a környező országok fejlődési tendenciáját tükrözte.⁶²

A történettudomány és az irodalomtörténet felől is érkeznek figyelmeztetések, nehogy Mátyás túlzottan reneszánsz-rajongónak tűnjék. Bak János az utána következő hanyatlás miatt látja túlértékeltnek személyét, Klaniczay Tibor pedig gyakran megfigyelhető kettősségére irányítja a figyelmet, hiszen egyszerre támogatta a skolasztikus

Petrus Nigrít és a vallásilag közömbös Galeotto Marziót, az asztrológus Tollhopfot és az asztronómia úttörőit, Regiomontanust vagy Ilkus Mártont.⁶³

A másik fél képviselőjeként Török Gyöngyit idézhetjük, aki 1989-es wolfenbütteli előadásában Balogh Jolántól ismert fordulatokkal húzta alá, hogy tévedés a reneszánszot Magyarországon rövid életű epizódnak tekinteni, hiszen az a 17. századig minden társadalmi réteghez eljut, és virágzását nem egy király személyes érdeklődésének, hanem az olasz művészet évszázados magyarországi jelenlétének köszönhetjük.⁶⁴ Franz-Joachim Verspohl egy Budapesten tartott előadásában külön kitért arra, hogy téved Marosi, amikor csak a középkori hagyomány továbbélésére helyezte a hangsúlyt.⁶⁵

A polémia mindkét oldalról túlságosan kielezettnek tűnik. Nálunk kétségtelenül korán és mindjárt jelentős alkotásokkal tűnt fel a reneszánsz, de sem a 15. század végén, sem a 16. elején nem jutott uralkodó szerephez – például a szárnyasoltárokon vagy az iparművészeti alkotások többségén alig látunk mást, mint a későgótikus virágzás nagyszerű példáit – később pedig már nem kell csodálkoznunk a jelenlétén. Az igazság valószínűleg a két véglet között van, célszerű minél kevésbé szélsőséges álláspontot tenni magunkévá.

JEGYZETEK

1. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. 1458–1541 (Kiáll. kat.). Schallaburg 1982. A katalógus leegyszerűsített, mindössze a tárgyak felsorolására szorítkozó változata: Mátyás király és a magyarországi reneszánsz. 1458–1541 (Kiáll. kat.). Bp. 1983.

2. BALOGH, J.: Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. Matthias Corvinus und die Kunst. Graz 1975. BIAŁOSTOCKI, J.: The Art of the Renaissance in Eastern Europe. Hungary, Bohemia, Poland. Oxford 1976. Magyar szempontú ismertetés az utóbbiról: FEUERNE TÓTH R.–MOJZER M., Művészettörténeti Értesítő 27. 1978. 209–218. Ugyanezt a feladatot igyekezett ellátni kisebb terjedelmű írásával BOGYAY, Th. von: Die Kunst der corvinischen Renaissance. Bemerkungen zum Problem ihrer Entstehung, Wesenszüge und Nachwirkungen. Südostdeutsches Archiv 13. 1970, 44–56. Uő: Die gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Grundlagen der Renaissancekunst unter besonderer Berücksichtigung der Architektur in Ungarn. Ungarn-Jahrbuch 10. 1979, 121–132.

3. BALOGH J.: Renaissance építészet Magyarországon. Magyar Művészeti 9. 1933, 19–26.

4. Bibliográfiájának összeállításával – amely természetesen nem csak magyar vonatkozású tételekből áll – többen megpróbálkoztak. Balogh Jolán tudományos munkássága. Bibliográfia. Ars Hungarica 18. 1990, 169–174. TÖRÖK Gy.: In memoriam Iolanthae Balogh. Acta Historiae Artium 34. 1989, 3–16. VÉGH J.: Balogh Jolán 1900–1988. Ars Hungarica 18. 1990, 169–174.

5. FEUERNE TÓTH R.: Reneszánsz építészet Magyarországon. Bp. 1977. Uő: Renaissance Architecture in Hungary. Bp. 1981. Renaissancebaukunst in Ungarn. Bp. 1981.

6. FEUERNE TÓTH R.: Művészet és huma-

nizmus a korareneszánsz Magyarországon. Művészettörténeti Értesítő 36. 1987, 1–53. Art and Humanism in Hungary in the Age of Matthias Corvinus, ed. by P. Farbaky, Bp. 1990. (A disszertáció egy része egyébként még egyszer megjelent „Humanista hatások Mátyás építkezéseiben” címmel, in: Mátyás király, szerk. Barta S. Bp. 1990, 136–155, az angol szöveg egy része is: Writings on the Art by Italian Humanists at King Matthias' Court between 1474–76. Acta Historiae Artium 32. 1986, 27–58.) Az angol könyvet ismerteteti BAK J.: Mértéktartó Mátyás-megemlékezések. BUKSz 4. 1992, 45, továbbá BOGYAY, Th. von, Kunstchronik 46. 1993, 314–317. A Farbaky által írt utószó részletesen mutatja be Feuerne munkásságát, másrészt jó elemzést ad a korai magyar reneszánsz építészet kutatásának történetéről. Még egy áttekintés, ezúttal a Mátyás-emlékévről MIKÓ Á.: A Mátyás-kori művészet recepciójáról – néhány jubileumi kiadvány tükrében. Ars Hungarica 19. 1991, 237–241.

7. FEUERNE TÓTH R.: „A korai reneszánsz” és a „Későreneszánsz” fejezetek, in: A művészet története Magyarországon a honfoglalástól napjainkig, szerk. Aradi N. Bp. 1983. 148–197.

8. BALOGH, J.: Mátyás király és a művészet. Bp. 1985. Uő: A művészet Mátyás király udvarában. Bp. 1966.

9. BALOGH, J.: Varadinum. Várad vára. Bp. 1982. Művészettörténeti Füzetek 13. Ismerteteti KERNY T., Művészettörténeti Értesítő 32. 1983, 180–181., BARLAY Ö. Sz., Magyar Könyvszemle 100. 1984, 1–2. sz. 149–150. JANKOVICH B. D., Archaeológiai Értesítő 111. 1984, 117.

10. MIKÓ Á.–KERNY T.–TAKÁCS I.: Várad költőredékek. Szobortőredékek, építészeti faragványok, síremlékek az egykori Biharvár-

megyei és Nagyvárad Múzeum gyűjteményéből. Bp. 1989. Szerkesztője Kerny Teréz, a reneszánsz rész szerzője Mikó Árpád. Ismerteti RUSU, A. A., *Ars Transilvaniae* 1. 1991, 157., továbbá SZENTESI E.: Szabadban tárolt követek. BUKSZ 3. 1991, 471–475; ez utóbbi nem igazán recenzió és nem is csak erről a könyvről szól.

11. HORLER M.: A Bakócz-kápolna az esztergomi főszékesegyházban. Bp. 1987. Uő: Die Bakócz-Kapelle im Dom zu Esztergom. Bp. 1990. Uő: The Bakócz-Chapel in the Esztergom Cathedral. Bp. 1990. Ismerteti B. SZÜCS M., *Építés-Építészettudomány* 20. 1989, 258. és DÉRY A., *Ars Hungarica* 17. 1989, 227–228.

12. BALOGH J.: Az esztergomi Bakócz-kápolna. Bp. 1955. Uő: La cappella Bakócz di Esztergom. *Acta Historiae Artium* 3. 1956, 1–198.

13. TÓTH S.: Az esztergomi Bakócz-kápolna történelmi helye. *Ars Hungarica* 18. 1990, 207–228.

14. G. SÁNDOR M.: A reneszánsz Baranyában. Bp. 1984. Ismerteti FELDI., *Művészettörténeti Értesítő* 33. 1984, 283–284. és PÁMER N., *Magyar Építőművészet* 80. 1989, 3. sz. 61.

15. BUZÁS G.: *Lapidarium Hungaricum* 2. Pest megye I. Visegrád, Királyi palota 1. A kápolna és az északkeleti palota. Bp. 1990. Ismerteti: MAROSI E., *Ars Hungarica* 21. 1993, 135–138. A korábbi cikkek BUZÁS G.: A visegrádi királyi palota. *Valóság* 33. 1990, 91–101., BUZÁS G.–SZŐKE M.: A visegrádi vár és királyi palota a 14–15. században. *Castrum Bene* 2. 1990, 132–143.

16. FARBAKY, P.: Der Königspalast von Buda im Zeitalter der Renaissance, in: Budapest in Mittelalter, hrsg. von G. Biegel (kiáll. kat.), Braunschweig 1991, 259–271.

17. FARBAKY P.: A budai középkori királyi palota díszudvara. *Ars Hungarica* 16. 1988, 143–171.

18. FEUERNÉ TÓTH R.: A budai királyi palota 1478–1500 között épült reneszánsz homlokzatai. *Ars Hungarica* 14. 1986, 17–50. Uő: Renaissance Baumotive auf der Budaer Palast-Darstellung der Schedelschen Weltchronik. *Acta Archaeologica* 34. 1982, 235–246.

19. WELLNER I.: Reneszánsz kerti építmények a budai várbán. *Művészettörténeti Értesítő* 30. 1981, 260–265.

20. HORLER M.: A buda-nyéki királyi villa épületei. *Ars Hungarica* 14. 1986, 51–80. Uő: Les édifices de la villa royale de Buda-Nyék. *Acta Historiae Artium* 33. 1987–1988, 131–180. Uő: Die königliche Villa in Buda-Nyék, in: Budapest im Mittelalter, i. m. (l. 16. jegyz.) 392–401.

21. KUBINYI, A.: Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. und am Beginn des 16. Jahrhunderts, in: Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa, hrsg. von H. Patze–W. Parravicini, Sigmaringen 1991, 421–462. Ennek átdol-

gozott magyar variánsa Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig. A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei 2. 1991, 211–228.

22. FELD, I.: Spätmittelalterliche Residenzen in Ungarn. Chateau Gaillard 15. 1992, 171–178.

23. LÖVEI, P.: Fassaden mit bemalter Quaderung bei Profanbauten des mittelalterlichen Ungarn, in: Putz und Farbigkeit an mittelalterlichen Bauten, hrsg. von H. Hofrichter. Markburg-Braubach 1993, 85–96.

24. Vitéz János építkezéseiről, előző írásai eredményét is értékesítve VUKOV, K.: Az esztergomi Vármúzeum Vitéz János korabeli rekonstrukciós programja. *Esztergom Évlapjai* (Vitéz János emlékkönyv) 1990, 98–160., ill. HORVÁTH I.: Vitéz János palotájának régészeti feltárása. Uo. 78–97. Vitéz érsek udvarában inkább a reneszánsz elemeket domborítja ki, és az eddigi nézetekhez képest meglepően koránra datálja „Vitéz János studiojának” falképeit PROKOPP M.: Vitéz János és a művészetek, Uo. 53–58. Uő: Italian Renaissance Frescoes in the Castle of the Hungarian Archbishop at Esztergom, in: Renaissance Studies in Honour of C. H. Smyth, ed. by A. Morrough (et al.) II. Firenze 1985, 265–288.

25. HOLL I.: Kőszeg vára a középkorban. Bp. 1993.

26. KULCSÁR, P.: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. Bp. 1973, 198. VAYER, L.: Die Statuen antiker Götter im Hofe des Corvinus Palastes in Buda, in: Orient und Okzident im Spiegel der Kunst. Festschrift H. G. Franz. Graz 1986, 399–409.

27. HAJNÓCZI G.: A XV. századi itáliai építészeti traktátusok a korabeli Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, különszám. 1991, 25–31. Uő: Bonfini Averulinus-fordítása és a budai Vitruvius-kézirat kérdése. *Ars Hungarica* 20. 1992, 29–34.

28. MIKÓ Á.: Egy stílusfordulat reinkarnációja. Antonio Bonfini építészeti terminológiájának értelmezése, in: Sub Minervae nationis praesidio. Tanulmányok... Németh Lajos 60. születésnapjára. Bp. 1989, 37–40. Az övéhez feltűnően hasonló következtetéseket olvashatunk a megbízhatóságot, a szószerint vehetőség kérdését illetően Mátyás egy másik humanistájára, Naldo Naldini esetében. KARSAY O.: A szükséges könyvtár dícsérete. *Magyar Könyvszemle* 107. 1991, 316–324.

29. MIKÓ Á.: Két világ határán (Janus Pannonius, Garázda Péter és Megyerice János sírköve). *Ars Hungarica* 11. 1983, 49–75. Uő: *Ianua Mortis*, Nicolaus Ellebodus (1535–1577) síremléke. Adalékok a Radéczi kör műpártolásához, in: *Collectanea Tiburtiana*, szerk. Galavics G. [et al.], Szeged 1990, 419–429.

30. KOVÁCS A.: Csillagképek és épületplasztika. Adalékok a kolozsvári reneszánsz épületplasztika történetéhez. *Ars Hungarica* 19. 1991, 157–164.

31. MIKÓ Á.: Ippolito d'Este esztergomi érsek udvara és a reneszánsz kőfaragás Ma-

gyarországon. *Ars Hungarica* 16. 1988. 133–42.

32. HORLER M.: Ioannes Fiorentinus Forgách-síremléke. *Építés-Építészettudomány* 15. 1983. 237–259.

33. HORVÁTH A.: Adatok Bács ferences templomának és kolostorának építéstörténetéhez. *Művészettörténeti Értesítő* 31. 1982. 174–181. Uő: Egy magyar humanista, Várady Péter építkezései (XV. századi építészeti központ Magyarországon), *Művészettörténeti Értesítő* 36. 1987. 54–85.

34. DÓKA K.: Dunántúli várak tervei a karlsruhei levéltárban, in: A Dunántúli településtörténete VII., szerk. Somfai B. Veszprém 1989. 127–135. (A kötet még számos régészeti, településtörténeti tanulmányt tartalmaz, ezekre itt helykímélés céljából nem térek ki.)

35. KLANICZAY T. (szerk.): A Bibliotheca Zriniana története és állománya. Bp. 1991.

36. KUHN, I.: Renesančna architektura na Slovensku. *Ars* 1982. 2. sz. 16–72.

37. KRESÁK, F.: Úvahy o renesancii na Slovensku, najmä o architekture. *Ars* 1988 1. sz. 21–50.

38. POLLA, B.–VALLASEK, A. (szerk.): Archeologická topografia Bratislavy. Bratislava 1991.

39. SMOLÁKOVÁ, M.: Objav renesančného priečelia v Bratislave. *Ars* 1982. 1. sz. 100–115.

40. KOSTKA, J.–ŠEVČIKOVÁ, Z.: Renesančný kaštieľ v Radole. *Ars* 1982. 2. sz. 73–80. JANKOVIČ V.: Z dejín Uhrova a tomojšieho kaštiela. *Monumentorum tutela* 11. 1984. 14–40. KOCIS, J.: Nové archívne poznatky k histórii Bytčianskeho zámku. *Talianski majstri v službach Thurzovcov. Pamiatky-priroda* 19. 1988. 4. sz. 10–11.

41. KRIZANOVÁ, E.: Kaštieľ v Paľizovciach. *Monumentorum tutela* 11. 1984. 71–77. Uő: Kaštieľ v Stražkach. *Pamiatky a Múzea* 1993. 1. sz. 4–7.

42. CIULISOVÁ, I.: Výtvarná výzdoba hornej rímsi bardejovskej radnice. *Ars* 1988. 2. sz. 27–37. Uő: Príspevok k poznaniu východoslovenskej renesančnej attiky. *Uo.* 1. sz. 61–70.

43. HORLER M.–H. TABAJDI M.: A simontornyai vár (Szekszárdi Füzetek). *Szekszárd 1987. Ismerteti: KÖHEGYI M., Műemlékvédelem* 32. 1988. 274–275. FELD I.–KISFALUDI J.–VÖRÖS I.–KOPPÁNY T.–GERELYES I.–MIKLÓS Zs.: Jelentés az ozorai várkastélyban és környékén 1981–1985-ben végzett régészeti kutatásokról. *Szekszárdi Múzeum Évkönyve* 14. 1988. 261–337. FELD, I.: Filippo Scolari's Castle at Ozora. *Seminaria Niedzickie* VII. 1992. 59–64.

44. KOPPÁNY T.: Egy XVI. századi Sopron megyei kastély és építtetője. *Soproni Szemle* 34. 1980. 46–58. Uő: A devocseri kastély kutatása. *Építés-Építészettudomány* 15. 1983. 261–271. *Das Schloss in Mihályi. Forschung und Restaurierung. ARX* 9. 1987. 213–214.

45. KOPPÁNY T.: Francisco da Pozzo „architectus regius” és köre. Adatok a magyarországi várépítés XVI. századi történetéhez. *Műemlékvédelem* 28. 1984. 1–6. Uő: A Közép-

Dunántúl reneszánsz építészete. *Ars Hungarica* 12. 1984. 183–232. Uő: Nádasdy Tamás udvara és az építészeti, in: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*, szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987. 213–227. Uő: Építési gyakorlat a 17. századi Magyarországon a tervezéstől a megvalósulásig. *Építés-Építészettudomány* 19. 1987–1988. 449–488. Uő: Gótizáló tendenciák a magyarországi későreneszánsz építészeti, in: *Colleganea Tiburtiana*, i. m. (l. 29. jegyz.), 451–461. Uő: Castellumok a késő-középkori Magyarországon. *Castrum Bene* 2. 1992. 77–93.

46. KOPPÁNY T.: Wathay Ferenc egykori vági kastélya. *Művészettörténeti Értesítő* 31. 1982. 132–139. Uő: Egy ismeretlen kastélytervrajz a 17. század elejéről. *Ars Hungarica* 18. 1990. 229–234. Uő: 17. századi tervek a Zichy család levéltárából. *Ars Hungarica* 20. 1992. 53–57.

47. DÉTSZY M.: Adalékok Perényi Péter sárospataki várépítkezéseinek és mestereinek kérdéseire. *Ars Hungarica* 15. 1987. 123–132. Uő: Rákóczi Zsigmond szerencsi vár- és templomépítkezéseinek dokumentumai. Herman Ottó Múzeum Évkönyve 25–26. 1986–1987. 229–242. Sárospatak vára és urai 1526-tól 1616-ig. A sárospataki Rákóczi Múzeum füzetek 28. Sárospatak 1989.

48. CABELLO, J.–FELD, I.: A füzéri vár. Miskolc 1980.

49. ENTZ G. (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. 2 köt. Bp. 1986–1987.

50. SZEKÉR Gy.–TAMÁSI J.: A nyírbátori Báthori-várkastély. Előzetes jelentés az 1897–1990. évi ásatásokról. *Szabolcs-Szatmári Szemle* 26. 1991. 5–24.

51. MIKÓ Á.–SZENTKIRÁLYI M.: Az ádamosi unitárius templom famennyezete (1526) és a famennyezet rekonstrukciója (1985). *Művészettörténeti Értesítő* 36. 1987. 86–118.

52. MIKÓ Á.: Báthory István lengyel király és a reneszánsz művészet Erdélyben. 1576–1586. *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988. 109–135.

53. BALOGH J.: Velencei hatások Erdély művészetében. *Ars Hungarica* 14. 1986. 81–96. Uő: Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század. Bp. 1985.

54. KOVÁCS, A.–TÓCA, M.: Arhitecti italieni in Transilvania in cursul secolului al XVI-lea și al XVII-lea. *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Series Historica* 18. 1973. 19–36.

55. KOVÁCS A.–TÓCA, M.: Adalékok a váradi fejedelmi palota építéstörténetéhez, in: *Művelődéstörténeti tanulmányok*, szerk. Csetri E. [et al.] Bukarest 1979. 107–115. KOVÁCS A.: Szabályos alaprajzú, olaszbástyás várkastélyok Erdélyben, in: *Művelődéstörténeti tanulmányok*, szerk. Csetri E. [et al.] Bukarest 1980. 77–98. Uő: Castelul din Blaj la sfîrșitul secolului XVII-lea. *Ars Transilvaniae* 1. 1991. 107–114. Még egy írás, ezúttal a Székelyföldről: GYÖNGYÖSSY J.: Székelyföldi olaszbástyás templomerdők. *Műemlékvédelem* 30. 1986. 192–202.

56. TÓTH F.: A gyulafehérvári fejedelmi-

püspöki palota és előkerült reneszánsz töredékei. Műemlékvédelem 33. 1989, 85–92.

57. SEBESTYÉN, GH.: Un projet de bâtiment datant de 1584. Revue Roumaine de l'Histoire de l'Art. Série Beaux-Arts 22. 1985, 65–71. Újabb könyvéről – SEBESTYÉN, GH.: O pagină din istoria arhitecturii României: Renasterea. București 1987 – csak egy recenzióból van tudomásom: DERER, P.: Revue Roumaine de l'Histoire de l'Art. Série Beaux-Arts 25. 1988, 95–97.

58. ANGHEL, GH.: Fortificații medievale de piatră din secolele XIII–XVI. Cluj-Napoca 1986.

59. DRĂGUȚ, V.: Arta românească. Preistorie, antichitate, ev mediu, renașterea, baroc. București 1982, 215–225, 228–230, 420–421. THEODORESCU, R.: Art princier et art patricien en Transylvanie en temps de la Réforme, in: Von der Macht der Bilder. Beiträge des CIHA-Collegiums „Kunst und Reformation“, hrsg. ... von E. Ulmann. Leipzig 1983, 383–395.

60. MAROSI, E.: Mátyás király és kora a magyar művészettörténeti iróadalomban. Korunk 3. folyam 1. 1990, 434–444. Uő: Die „Corvinische Renaissance“ in Mitteleuropa: Wendepunkt oder Ausnahme? Bohemia 31.

1990, 326–328. Uő: Mátyás király és korának művészete – A mecénás nevelése. Ars Hungarica 21. 1993, 11–38.

61. MIKÓ Á.: Ekphraseis (A budapesti Philostratos-kódex és a Bibliotheca Corvina). A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 5. 1991, 69–77. Uő: Divus Hercules és Attila secundus. Mátyás király műpártolásának humanista aspektusai. Ars Hungarica 19. 1991, 149–156.

62. FEUERNE TÓTH R.: A magyar reneszánsz építészet európai helyzete. Ars Hungarica 5. 1977, 20.

63. BAK, J. M.: The Hungary of Matthias Corvinus. A State in the Threshold of Modernity. Bohemia 31. 1990, 339–349. KLANICZAY T.: Galeotto Marzio és Mátyás király, in: Uő: Pallas magyar ivadéka. Bp. 1985, 59–66.

64. TÖRÖK, Gy.: Die Kunstförderung der verschiedenen gesellschaftlichen Schichten in Mitteleuropa, in: Sozialgeschichtliche Fragen in der Renaissanceforschung, hrsg. von A. Buck und T. Klaniczay. Wiesbaden 1992, 119–138.

65. VERSPOHL, Fr.-J.: Ungarn als Sehnsuchtsland der Renaissance. Az előadás 1992 december 22-én hangzott el, az említett állásfoglalást a sajtó alatt levő tanulmányszöveg 2-3. jegyzete tartalmazza.

János Végh: Gegenwärtige Situation der Erforschung der ungarischen Renaissancearchitektur

Der Ertrag der letzten zwanzig Jahre besteht in der überwiegenden Mehrheit aus Publikationen, die die ungarische Renaissancearchitektur in ihrer Gesamtheit oder in einzelnen Details untersuchen. Diese Architektur hatte nur eine kurze Blütezeit, dann kamen die schrecklichen Zerstörungen vor allem durch die Türkenkriege. Da die Überreste der Denkmäler archäologisch erschlossen werden müssen, befassen sich auch die meisten Publikationen mit diesen Arbeiten. In der Abhandlung wird die Wichtigkeit der kritischen Beurteilung der schriftlichen Quellen betont: Die frühere Forschung scheint die humanistischen *Topoi* der zeitgenössischen Texte zu leicht als wahr akzeptiert zu haben. Die Abhandlung schließt mit einer kurzen Reflexion über die sich in letzter Zeit aufflackernde Diskussion um die Rolle Königs Matthias.

Mojzer Anna

SPANYOL BESZÁMOLÓ MÁTYÁS FŐHERCEG MAGYAR KIRÁLYYÁ KORONÁZÁSÁRÓL

II. Mátyás (1608–1619) magyar királyá koronázásáról számos leírás maradt fenn, nem utolsósorban azért, mert a magyarországi tartományáról lemondott II. Rudolf császár kénytelen volt kiadni a magyaroknak Szent István koronáját a prágai udvari kincstárból.¹ A magyar, vagy a magyar viszonyokat jól ismerő beszámolók szerzői, az esemény jelentőségéhez méltón, művelődéstörténeti és tárgytörténeti keretbe ágyazták a koronázási szertartás leírását. A spanyol jelentés ezzel szemben lényegretörő és rövid. Az eredetileg levél formában, hosszában egyszer, keresztben négyrét hajtott lap a liszaboni Biblioteca da Ajudában található.² Dátum, címzés és aláírás nincs rajta. Szerzője feltehetően a Vischer-féle levelekben gyakran emlegetett „Spanischer Bottschaft Don Guillen”, aki tevékenyen részt vett a II. Rudolf és Mátyás főherceg között folyó tárgyalásokban, címzettje pedig valószínűleg D. Cristovão de Moura gróf, Castelo Rodrigo márkija, aki 1608 és 1612 között III. Fülöp (1598–1621) spanyol király nevében Portugália alkirálya és kormányzója volt.³

Az 1755-ös liszaboni földrengés során elpusztul a Paço Real da Ribeira, a Tejo partján álló királyi palota, és vele együtt a királyi ház iratainak nagy része. Később az udvar az Ajuda negyedben álló palotába költözik, és ide kerül a könyvtár maradéka is, és mind a mai napig itt található, szinte változatlan formában, ez az állami levéltártól, az Arquivo Nacional da Torre do Tombotól elkülönítve kezelt könyvtárzárvány.

A beszámolót tartalmazó kötetben főleg koronázásokról szóló tudósítások és trónutódlásokat szabályozó rendelkezések vannak, kéziratos és nyomtatott formában egyaránt.⁴ Vischer leveleiből kiderül, hogy a spanyol követ többször kapott utasításokat III. Fülöptől, tehát valószínűleg rendszeresen küldött jelentéseket a császárnak. Nem tartom valószínűnek, hogy a tárgyalásokról szóló beszámolókat – pusztán tartalmi megfontolásból – egy másik könyvbe fűzték volna, amely azután odaveszett a földrengésben. Ezeket a leveleket inkább a spanyol levéltárakban kellene keresni, mert az Ibér félszigeti unió külpolitikájába beleszólással nem rendelkező liszaboni helytartónak miheztartás végett feltehetően csak ezt a rövid újsághírszerű tudósítást diktálhatta „Don Guillen”. A beszámoló nem sokban tér el az eddig ismertektől; mindössze egyetlen újdonságot tartalmaz, mégpedig azt, hogy a koronát ereklyeként kezelték, és szekunder ereklyék előállítására használták: „...a magyarok sok rózsafüzért adtak egy papnak, hogy a király fején lévő koronához érintse őket, mert az Szent Istváné, első királyuké volt.”

Relacion de la Coronacion del Archiduque Mathias por Rey de Hungria

(Fol. 161. r.)

Miercoles a 19 denovey^b

salio el sr Archiduq. Mathias para a ser coronado del Castillo de Posonia acompañado de toda la nobleza Hungara catolica y Luterana, Dela Alemana fueron, el Varon

trauzen del cons^o destado de su Alteza, Octavio Cabrian su cavallerizo mayor, el Conde ocar deliechtenstam el varon Maximiliano su hermano, el Varon Presidente Prainer, el Varon Juan Prainer su hermano, dos Varones de [estofin?],⁵ otros dos de [Tisingoe?],⁶ el Varon Camin, el Varon Puecan, el Conde Bruno de Mansfelt, el Varon carlos de Arrae, el Varon de Krumbergue, dos varones de Mecau, el Varon fernandino Colonich, el Cappⁿ dela guarda de su Alteza, y otros seys cavalleros del Ser^{mo} Sr Archiduque Maximiliano, y [errico?]⁷ varones luteranos y consortes caualleros, y los de la nacion Hungará que seran muchos q̄ por evitar prolixidad no se ponen, entró enla Ciudad a cavallo, y fue hasta la Iglesia mayor, donde havia de ser coronado, Para lo qual haviá una silla con tres gradas buelta hazia el altar mayor cubierta de brocado naranjado y encima della pendiente-se una cuerda sola, un dosel de brocado blanco y roxo estava sentado cerca del Altar el Car^l de estrigomia con quatro obispos a cada lado, delos quales salieron, dos arrecuír a su Alteza ala puerta dela Iglesia que entro en la forma siguiente

Yuan delante Diez

estandartes detafetan de Diez provincias cada uno de su color y armas de su Provincia que contienen el rey^o de Hungria y luegoun Rey de armas con una ropa de brocado, con las armas del Reyno, y una bara blanca en la mano, a este seguian el Botiano con una cruz de oro muy antigua en la mano, y a su lado Izquierdo el Conde Sesin, con un reliquiario, de oro tambien antiguissimo tras estos yua el Omenay con un cetro de oro en forma de maza pequena, la cima della de una piedra cristalina del tamanó de una naranja barreada con quatro ojas de oro, y dellas quatro cadenillas, ala mano izquierda llevaba uncavallero, que llevaba un glovo de oro pequeño, con una cruz encima, a estos seguian el Iliasas palatino del Reyno que llevaba la corona, y otro a su lado con una espada pequeña, con una cruz por guarnicion La bayna de terciopelo roxo y el hultimo yua el Coloniche viejo, con una espada desnuda, que es el Mariscal de Hungria, y luego su Alteza bestido ala Hungara con una aljuva de brocado rojo, y una ropa de paño morado aforradas ençeucellinas, con un bonetepequeño delos ordinários del Reyno, y una medalla, con un diamante grande mediado zeno demartinetes, y un sablo ala cinta, que es lo mesmo que alfanje, y los dos obispos cada uno a su lado, y detras del el Ser^{mo} Archiduq. Maximiliano su hermano bestido tamuié

(*Fol. 161.v.*)

ala hungara con una ropa de grana aforrada ençeuellinas y un bonete de felpa, y detras del Nunçio de su sañt y desta manera fueron caminando, y en llegan de cerca del altar mayor, pusieron sobre la altar la corona, y demas ynsignias, el Cardinal hiço las ceremonias que hordena el Pontifical. y haviendole quitado asu Alteza La ropa aforrada, le pusieron una tunica de cambray nueva, y encima una ropa vieja que fue de san Estevan primero Rey de Húngria que es amanera de capa sacerdotal, desta suerte y la caueza descubierta llevaron los Obispos asentar, en la primer grada dela silla, Y Cardenal començo la misa y dicha la Epistola, llegaron a su Alteza, cerca del altar, el Cardinale [llugio?]⁸ y pregunto en alta voz tres vezes, al Populo, si querian le pudiese la Corona, y haviendo respondido otras tantas vezes que si, se la puso, y la espada, el Rey la saco, y haviendo tirando con ella tres golpes en alto la boluo evaina y [nar?] Y el Populo grita tres vezes viva el Rey luego ledieron el glovo en la mano derecha,

e enla otra el cetro y assile llevaron el Cardinale y los ocho obispos asentar en el grado mas alto dela silla y se canto el tedeum laudamos, despues prosigio la misa estando el Rey en su trono, los hungaros davan muchos rosarios a un sacerdote para que el os tocasse a la Corona, que el Rey tenia apuesta en la caueza porque fue de St Estevan su primero Rey, Todo el tiempo que duro la misa estuvo el St Archiduque Maximiliano en uno de los escaños de la Iglesia y el Iliasas un poco mas avajo, al otro lado, estuvo el Nuncio, Despues de acavada la misa, el Rey con las bestiduras y Corona fica a pie, hasta otra Iglesia. que se llama St fran^{co}, sembrando dos hombres detras del monedas nuevas de oro y plata las quales tenian de una parte una cifra de Mathias laureada de dos ramos, y en la otra parte una figura, con una Palma en la mano derecha, y en otra Cornucopia con un letreiro que dize, coronado es Mathias, segundo Rey de Hungria, el Camino por donde fue a St fran^{co}, estava cuvierto de pano blanco Roxo y berde, y enla Iglesia havia preparado un dosel de brocado, y de uajo na silla cubierta de brocado blanco donde sentado e Rey hizo quarenta y un cavalleros Hungaros, dando a cada uno tres golpes de espada sin otra cerimonia, e salio de ally y suviendo acavallo, acompañado de toda la nobleza dicha, salio ala camp^{as} donde estava una monataña pequeña hecha con arte, y llegando cerca della el Rey dio una arremetida por medio te todos, hasta suuir encimando enla moñtana donde metio mano al espada y manejando el Cavallo, tiro tres golpes alhauito, y desde alli se fue al castillo, donde comio con su hermano y el Cardinale y Nuncio, y el Iliasas todos en una mesa, el Rey començo dos saludes, La del Papa, y luego la del Rey delspaña, con grande musica Y salute Artilheria.

Beszámoló Mátyás Főherceg magyar királlyá koronázásáról

(fol. 161. r.)

November 19-én, szerdán vonult ki Pozsony várából Mátyás Főherceg úr, hogy megkoronázzák, Magyarország egész katolikus és lutheránus nemessége kíséretében. Német-földről Őfelsége államtanácsából báró Trauzen^{9a} és Octavio Cabrian királyi főlovászmester^b voltak, ocar gróf Lichtensteiből,^c a fivére Miksa báró,^d Prainer prezideáló bárója,^e ennek fivére Juan Prainer báró, két [.....] báró, és másik kettő [.....]-ból, Camin bárója, Puecan bárója, Bruno de Mansfelt gróf, Carlos de Arrae báró,^f Krumbergue báró,^g a két Mecau-i báró,^h ferdinando Colonich, Őfelsége gárdájának kapitánya,ⁱ és még a felséges Miksa főherceg úr másik hat lovagja és [.....] és a lutheránus bárók, meg az udvari lovagok a magyar nemzetből valókkal, akik igen sokan voltak, hogy a kavarodást elkerüljék, nem csatlakoznak a menethez. A főherceg belovagolt a városba és a főtemplomig^j ment, hogy ott megkoronázzák. Ehhez a főoltár körül narancsszínű brokáttal borított háromlépcsős padozatot állítottak, fölötte egyetlen zsinóron fehér és vörös brokát baldachin függött. Az oltárnál az esztergomi érsek^{10a} ült, mindkét oldalán négy püspökkel, akik közül kettő^b kiment, hogy a templom kapujában fogadja Őfelségét, aki a következőképpen lépett be: Elöl a Magyar Királyság tíz tartományának tíz tafota zászlajával zászlótartók vonultak, mindegyik saját tartományának színével és címerével,^{11a} és rögtön ezután egy címerkirály, a királyság címerével és fehér pálcával a kezében, bal oldalán Sesin grófja,^b egy szintén nagyon régi arany ereklyetartóval a kezében, ezek mögött Omenay^c haladt, kis, bu-

zogány formájú aranyjoggal, melynek csúcsán narancs nagyságú kristálykövet négy aranypánt tartott, s erről négy láncocská függött, balján egy lovag^d ment, aki kis aranyglóbuszt vitt, tetején kereszttel, ezeket követte Iliasas,^e a királyság nádora, aki a koronát vitte és mellette egy másik^f széles pengéjű rövid kardot tartott, melynek kosara egy kereszt volt, hüvelye pedig vörös bőrből készült. Utolsóként csupasz karddal az öreg Coloniche Magyarország marsallja ment, és rögtön ezután Ófelsége magyar módra öltözve, vörösbrokát köntösben és cobolyprémmel bélelt lila szövetruhában, olyan föveggel, amelyet a királyság megyéspüspökei viselnek, tollforgója pedig egy medailon volt, nagy gyémánttal a közepén, övéen jatagán formájú szablya, oldalán a két püspök, mögötte pedig fivére, a felséges Miksa főherceg, szintén

(Fol. 161. v.)

magyarosan öltözve, karmazsinvörös, cobollyal bélelt posztóruhában, bársonysüveg-gel. Őszentsége nunciusa mögött eképpen vonultak és mikor a főoltárhoz értek, a koronát és a többi jelvényt a főoltárra tették.¹² Az érsek elvégezte a Főpapi Szer-tartáskönyvben előírt szertartásokat, és miután Ófelségéről levették a prémbelésű ruhát, új gyolcsruhát adtak rá, erre pedig egy régi ruhát, amely Szent Istváné, Magyarország első királyáé volt, és papi palást módjára készült, és így, fedetlen fölvel a padozat első sorába ültették. Az érsek megkezdte a misét, elmondta a Leckét, majd az oltárhoz, Ófelségéhez léptek [.....] és háromszor kérdezte meg hangosan a népet, akarják-e hogy a koronát a fejére tegye, és mivel mindannyiszor igennel válaszoltak, föltek a koronát és átadta a kardot. A király kihúzta a hüvelyből, és háromszor fölfelé sújtott vele, majd visszatette a hüvelybe, és [.....]. A nép háromszor kiáltja, éljen a király. Rögtön ezután jobb kezébe adták az országalmát, a másikba a jogart, és az érsek, meg a nyolc püspök így ültették a padozat magasabb fokára. Elénekelték a Te Deum Laudamust, és miután a király már a trónján volt, folytatódott a mise és a magyarok sok rózsafüzért adtak egy papnak, hogy a király fején lévő koronához érintse őket, mert az Szent Istváné, első királyuké volt. Egész idő alatt, míg a mise tartott, Miksa főherceg úr a templom egyik stallumán ült, egy kicsit lejjebb Iliasas, a nuncius pedig a másik oldalon volt. Miután a mise véget ért, a király ebben az öltözékben, koronával a fején gyalog ment a Szent Ferencről elnevezett másik templomig,¹³ mögötte két ember új arany- és ezüstpénzeket szórt, amelyek egyik oldalán két babérággal körülvéve Mátyás monogramja volt, a másik oldalán egy alak áll jobb kezében pálmaággal, másikban bőségszaruval, felirata pedig így szól: megkoronáztatott Mátyás, Magyarország e néven második király.¹⁴ Az utat, amelyen a Szent Ferencig vonult, fehér, vörös és zöld posztóval takarták be, a templomban pedig brokátbaldachint készítettek, alá fehér brokáttal borított széket tettek, ahová a király leült, és negyvenegy¹⁵ magyart ütött lovaggá, mindegyikre három kardcsapást mért, azután minden egyéb ceremónia nélkül kijött onnan, lóra szállt és a mondott egész nemesség kíséretében kiment a mezőre, ahol leleménnyel megformált kis domb állt. A király megsarkantyúzta a lovát és a tömegből a hegy tetejéig ugratott, ahol kezébe vette a kardot és a lovat irányítva három csapást mért a szokás szerint, onnan pedig a várba ment, ahol fivérével, az érsekkel, a nunciussal és Iliasassal mind egy asztalnál evett, a pápán kezdve a felköszöntöket és rögtön a spanyol királlyal folytatta, hangos zenével és a tűzéréség üdvö-
véseitől kísérvé.¹⁶

JEGYZETEK

a bevezetőhöz és a szöveghez

1. Az eddig ismert jelentések: Regis Vngariae Matthiae II. Coronatio, JOHAN: JESSENIO Á JESSEN, Regio Medico, Descriptore Adiecta, Regni, Rerumque Pannoniae, brevis Chronographia Viennae MDCIX. Első kiadás, OSZK: RMK III. 1071, és RMK III. 1072.

RÉVAY Péter, Commentarius de Sacra Corona Hungariae (1611–1612), Első kiadása 1613-ban Christoph Mangus nyomdájában készült. Cf. BÓNIS Gy., Révay Péter Budapest, 1981, 48. Magyarul: Katona T., (szerk.) A Korona kilenc évszázada. Budapest, 1979, 195–232, Ford. Kulcsár P.; RÉVAY Péter, De monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae (1619); 1695-ben unokája, Nádasdy Ferenc országbíró adta ki. Cf. Bónis op. cit. 51.

Johan Holzmüller 1608-as metszetének verses szövege: Deß Durchleuchtigsten (Großmaechtigsten Fürsten und Herrn) Hern Matthie... Galeria Mesta Bratislavy.; A metszetről kép: Š. Holčík: Pozsonyi koronázási ünnepségek 1563–1830, Budapest, 1986, 27. 39. kép.

Acta Coronationis Mathiae II. in Regem Hungariae XIX Novembr MDCVIII Peractae e Synchro A.E.C.H.T.A. Manuscripto in Lulem Edita in Germania MDCLXXXIV Kiadta: J. Grossinger OSZK: 225.957, 612.467, 223.272, 221.170-es számokon.; Peter de Vischer (vagy Wisscher) követ levelei Hatvani M. Magyar történeti okmánytár Pest, 1895, Monumenta Hungariae Historica vol.IV.

2. Governo de Espanha, Reis de Portugalie Primeiros de Castela, tom.I. cota 51–IX–9, Fol.161r.–161v. A levélpapír vízjelét nem sikerült azonosítanom. C.M. BRIQUET, Les filigranes, Paris, 1907, könyvében nem szerepel, így 1600 után készülhetett, felirata alapján német, vagy osztrák területen. Rövidebb oldalára állított téglalap tetején zárt, keresztben végződő koronát ábrázol, a korona alsó pánt-része lángnyelvszerű nyúlványokból áll. A téglalapban pedig a következő felirat olvasható: WECHOT / VERHAUT / HATWOL / GEBAUT / HANSEISET (?)

3. A. H. DE OLIVEIRA MARQUES, História de Portugal Lisboa, 1984, vol. II. 160-162.

4. Például: I. Henrik bíboros-infáns, a portugál Avis dinasztia utolsó uralkodójának trónralépési esküje, ami azért érdekes dokumentum, mert ez az első alkalom, és ettől kezdve hagyománnyá válik, hogy a portugál királyokat nem koronázzák meg, annak jeleként, hogy visszavárják az alcacer-quibiri csatában elesett fiatal I. Sebestyén királyt (1568–1578), akinek holttestét nem találták meg a csatamezőn. Relacion delo q passó en la Jurá del. S.^{mo} Rey de Portugal Dom Henriques primeiro deste nombre, ibid, Fol 49r–50r.; Van a kötetben még egy cseh vonatkozású követjelentés is; II. Rudolf cseh királlyá koronázásának leírása. Relacion de lo sucedido en la Election y Coronacion del Ser.^{mo} Rodolfo Rey

de Ungria en Rey de Bohemia, en este año de 1575 22. 7.^{bro} ibid, Fol. 151r–154v

5. Stiria (?)

6. Tessen (?)

7. Valószínűleg egyes szám harmadik személyű múlt idejű ige.

8. Lásd: 7. jegyzet

9.a Trautson Sixtus Pál gróf, aki a koronát a pozsonyi várból a koronázó Szent Márton templomba vitte.; Cf. Bartoniek E, A magyar királykoronázások története, Budapest, 1987, 133, 137.; Jesseniusnál: Trautsonius, Actában: Paulo Sixto Trautsonio, Consiliario Intimo.

b Jesseniusnál: Octavio Gabrione Stabuli praefacto Actában: Octavio Gabrionio stabuli praefacto

c Karl von und zu Lichtenstein herceg (1569–1627) Cf. Jessenius, op. cit., Acta op. cit. Katona T. op. cit. 240, 37. jegyzet.

d Miksa főherceg

e Prainer Liberum Baronem Cf. Vischer, op. cit. 195.

f Karl von Harrach Cf. Jessenius, op. cit.

g Kreenberg, Mátyás kancellárja Cf. Bónis, op. cit. 26. Jesseniusnál: Ulricus a Kreenberg; Actában: Cancellarium Kreenberger.

h Az egyik Leonard Helfried von Meggau, II. Mátyás főkamaraása Cf. Katona, op. cit. 240, 37. jegyzet, Jessenius, Acta; A másik Ferdinándus Helfridus a Megau Cf. Jessenius

i Fernandino Colonichot egyetlen leírás sem említi, az itt téves keresztnévvel írt császári lovászmester valószínűleg azonos a később említett „öreg Colonichsal, Magyarország marsalljával,” aki a menetben csupasz karddal vonult. Cf. Jessenius: op. cit. C/2: Sigfrido Kolonich pro tempore Agarorum Magistro Acta: Sigefridus Kolonitis ensem vagina vacuum tamquam Magister Equitum Regni Hungariae, XXXI Holzmüller: Herr Colonitsch mit dem blossen Schwerdt és Herr Colonitsch Königlich Marschald.

j Szent Márton dóm

10.a Forgách Ferenc (1607–1615)

b A kalocsai érsek és a zágrábi püspök Cf. Jessenius, Acta

11.a Cf Jessenius, C/2 és az Acta Coronationis melléklete.

b Széchy Tamás

c Olvasata Homonnai lehetne, de a jogart Erdődy Tamás vitte.

d Forgách Zsigmond

e Illésházy István (1540–1609), az első protestáns nádor (1608–1609).

f Thurzó György

12. V. Pál nunciusa, Placidio de Mara Cf. Jessenius, Acta.

13. Ti. a ferencesek templomái

14. II. Mátyás pozsonyi koronázására – eddigi ismereteink szerint hétéféle arany, ezüst és bronzérmet vertek. Cf. Dr. GOHL Ö., A magyar királyok koronázási érmei, Különlenyomat a Numizmatikai Közlöny XVI. kötetéből, Budapest, 1917.; Valószínűleg a sokféleség az

oka annak, hogy csak az Acta Coronationis szerzője írja le viszonylag pontosan az egyiket. E szerint az érem recto oldalán II. Mátyás képmása látható, a verso pedig a király pecsétje. „Erat autem numisma, quod largiebat, Regis effigiem cum inscriptione MATHIAS II. REX HUNGARIAE ab una parte insculptam habens, ab alia ejusdem Regis sphragentiorum signum”, op. cit. XXXV.; Ez megegyezik a Gohl által ötödikként említettel, melynek előoldalán II. Mátyás koronás, páncélos mellképe látható, felirata pedig: MATHIAS II D G REX HUNGARIAE. A király nyakában lévő aranygyapjas rend mellett M.S. betűjel – melyet Gohl Sockh Mihály körmőci éremverő monogramjaként azonosít.; Hátoldalán pedig középen kis körben Magyarország címere, külső peremén HUNGARIA felirattal, körülötte szintén kis körökben a kilenc tartomány címere. Arany, ezüst, bronz, 27,91–34,91 gr, 31 mm. Jessenius a spanyol jelentés szerzőjéhez hasonlóan két-féle éremből csinál egyet; az érem egyik oldalán a király képmása, a másikon nevének betűjele: „...partim REGIS Icone, partim nominis Hieroglyphico signate numismata...” op. cit. C/3 A recto oldalon ábrázolt koronás mellképhez a hátoldalon vagy a fentebb említett

pecsét, vagy szemből ábrázolt félholdon trónoló Madonna karján a gyermek Jézussal, társult, vagy pedig hosszabb felirat olvasható. A spanyol szerző által is említett Mátyás monogrammos érem hátoldala feliratos: CORO/NATUS/HUNGARIAE/REX/MDCVIII arany, ezüst, 4,37–2,03 gr, 21 mm.; Szerzőnk által említett pálmaágat-bősszuszart tartó figura (körirata ABUNDANTIA DILIGENTIBUS : TE) csak koronás mellkép hátlapja lehet. arany 10,20 gr. ezüst 8,75 gr. 25 mm.; Az érmeke a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzik. Ezúton szeretném megköszönni Dr. Héri Vera szíves segítségét, amit az érmeke értékeléséhez nyújtott.

15. Az Acta Coronationis 28 aransarkantyús lovagról számol be, ezt veszi át Baroniék Emma is, figyelmen kívül hagyva Joseph Grossinger lábjegyzetben közölt megjegyzését, miszerint csak 15-en voltak. Cf. Bartoniek, op. cit. 139. Acta, LIII. Az itt említett negyvenegy nemcsak az aransarkantyúsok, hanem valószínűleg az e napon lovaggá ütöttek száma.

16. A levéltári kutatásokat az ICALP, Instituto da Cultura e Língua Portuguesa ösztöndíja tette lehetővé számomra.

Anna Mojzer: **Spanischer Bericht über die Krönung Erzherzogs Matthias zum ungarischen König**

Viele Berichte sind über die Krönung von Matthias II. (1609–1619) zum ungarischen König überliefert, und zwar nicht nur deshalb, weil der zum Verzicht auf die Regierung in Ungarn gezwungene Kaiser Rudolf II. dabei auch die Stephanskrona aus der Prager Schatzkammer ausliefern mußte. Die ungarischen oder mit den ungarischen Verhältnissen gut vertrauten Verfasser betteten in ihren in prächtigem Lateinisch geschriebenen Berichten die Beschreibung der Krönungszeremonie in einen kulturhistorischen und sachgeschichtlichen Rahmen. Dagegen ist der spanische Bericht kurz und wesensbezogen. Das Blatt, das ursprünglich in Briefformat, längst zweimal, quer viermal, gefaltet war und kein Datum, keine Anschrift und keine Unterschrift trägt, ist in der Lissabonner Biblioteca da Ajuda, Governo de Espanha, im ersten Band von *Reys de Portugaliae Primeiros de Castela* (cota 51-IX-9, fol.161r.–161v.) zu finden. Der Verfasser des Berichtes war vermutlich der in den Briefen von Vischer häufig erwähnte „Spanische Botschaft Don Guiellen“, der aktiven Anteil an den Verhandlungen zwischen Rudolf II. und Erzherzog Matthias nahm, und der Adressat war wahrscheinlich D. Cristovão, Graf de Moura, Marquis von Castelo Rodrigo, der zwischen 1608 und 1612 im Namen des spanischen Königs Philipp III. Vizekönig und Statthalter von Portugal war. Von den bisher bekannten fünf Beschreibungen ist das die einzige, in der auch darüber berichtet wird, daß die Krone als Reliquie angesehen und zur Herstellung von sekundären Reliquien verwendet wurde: „... die Ungarn übergaben einem Geistlichen viele Rosenkränze, damit er mit diesen die Krone auf dem Haupt des Königs berührte, denn die Krone hatte einst ihrem ersten König, Stephan dem Heiligen, gehört.“

Galavics Géza

SZENT PÁL A DAMASZKUSZI ÚTON – PÁRIZSBÓL JÖVET

(Egy Laurent de La Hyre kompozíció a győri jezsuiták oltárképén)

Közép-Európa művészettörténetírása mindig is különleges érdeklődéssel fordult azok felé a műalkotások felé, amelyek ebben a régióban közvetlenül nyugat-európai minták nyomán készültek. Bennük ugyanis a művészetek egyetemessége, egy-egy korstílusnak országokon átívelő, szellemi és kulturális közösséget teremtő ereje rendkívül intenzíven és látványosan jelenik meg. S ha a művészettörténész nem csupán regisztrálni, hanem értelmezni is szeretné a felismert összefüggést, akkor célja csak az lehet, hogy ne csupán eredményét, hanem folyamatát is lássa és láttassa annak, hogyan fogad be egy közösség egy más környezetből származó és más művészeti hagyományból táplálkozó műalkotást, s miként formálja azt saját képére és hasonlatosságára. Nyugat-Európából érkezett művész vagy műhely közép-európai alkotását éppúgy, mint hazai mesterek közvetlenül nyugat-európai mintákat követő műveit is.

A magyarországi művészetből példák mindegyik stíluskorszakból idézhetők lennének. Ám ezúttal csak egyet említünk, egy oltárképet a 17. század első feléből, a győri jezsuiták templomából, amely egy francia festő mintáját követi. E sorok fölé címként akár azt is írhatnánk: „Egy párizsi művész fogadtatása a 17. századi Magyarországon. Változatok egy Zádor Anna témára”, hiszen írásainak – sokunk számára – egyik legszebb és legtanulságosabb csoportja éppen egy *párizsi* építész magyarországi alkotását – Isidore Canevale váci székesegyházát –, s annak hazai fogadtatását elemezte.¹ Az a párizsi festő, akinek munkája – Canevale előtt bő évszázaddal – Győrben talált visszhangra, Laurent de La Hyre (1606–1656) volt, a francia Académie Royale alapító tagja, alkotása pedig az 1636-ban a párizsi Notre Dame-ba festett Szent Pál megtérése képe, amelynek *kompozíciója* – alig néhány évvel elkészülte után – 1641-ben a győri jezsuiták templomának egyik mellékoltárán tűnik fel. A máig eredeti helyén őrzött festmény kompozíciójának közvetítője a művész saját rézkarca (1. kép) volt, amely a győri oltárkép (2. kép) ismeretlen közép-európai festője mintaképpül választott.²

Metszetelőképek használata a 17. század első felének magyarországi művészetében, – mint tudjuk – nem volt különösen ritka jelenség. Az ismert példák azonban inkább a rendkívül produktív és piacorientált németalföldi sokszorosító grafika (a Sadeler-kör valamint a Rubens-kör metszői), illetve a hasonló itáliai műhelyek nagypéldányszámú lapjainak ismeretéről szólnak.³ Francia peintre graveur igényes alkotására azonban nem akadunk köztük. S ez éppúgy figyelemreméltó, mint az, hogy a de La Hyre kompozíció meglehetősen gyorsan átkerült Európa másik felére, s ott rögvest „birtokba vették”, sőt a győri Szent Pál oltár számára „kisajátították”.

Ez a mellékoltár azonban természetesen nem önmagában állt a templomban, hanem része volt egy olyan egységes ikonográfiai rendszernek, amelyben a főoltár és a mellékoltárok, s a templom festészeti és szobrászati dísze együttesen egy összefüggő ikonográfiai programot alkottak. S olymódon, hogy e részelemek maguk is e prog-

ram önálló, saját jelentéssel bíró rétegei voltak. Bár Győrben a 18. század 40-es éveitől a jezsuita templom főhajóját megújították, s ide új főoltárt (P. Troger, J. Ressler), új mennyezetképeket (P. Troger) s új szószéket (L. Gode) készíttettek, ám a mellékkápolnák és oltáraik kevés változtatással, ma is az eredeti, az 1640-es évekbeli állapotot őrzik.⁴ A magyarországi barokk művészetnek ílymódon ez az egyik első, egységes koncepció szerint készült és ránkmaradt együttese. Ahhoz, hogy megérthessük, a Szt. Pál oltár középképeként hogyan került a programba de La Hyre kompozíciója, s hogy a győri jezsuiták hogyan építették be a képet saját, a párizsitól nyilván alaposan eltérő rendszerükbe, meg kell ismernünk azt az „ikonográfiai környezetet” is, ahová e Szent Pál oltárképet szánták.

Annál is inkább, mert Szent Pál megtérésének jelenete, a damaszkuszi út látomása ritkán szerepel az európai jezsuita templomok festészeti díszében, amely – különösen oltártitulusaiban – eléggé kötött ikonográfiai rendszert mutat. Benne mindenképp Loyolai Szent Ignác és Xavéri Szent Ferenc kultusza áll az első helyen, azután leggyakrabban Krisztus a kereszten, Órangyal, s Jézus családjának (Szent József, Szent Anna és Mária) ábrázolásai következnek, s mellettük még szent vértanúk, többnyire Szent Katalin és Szent Borbála ábrázolásai, s a sort néha további jezsuita szentek (Szent Szaniszló, Gonzaga Szent Alajos) oltárai zárják. A győri oltárok esetében azonban eltértek ettől a rendszertől, s ez a jezsuiták ottani megtelepedésének viharos körülményeivel hozható összefüggésbe. A magyarországi, zömmel protestáns többségű városok a 17. század elején nem szívesen fogadták falaik közé az ellenreformáció katonáit, noha ők általában kitűnő iskolákat hoztak e városokba. Társadalmi békéjüket féltették a rendtől, amelyet ugyanakkor többnyire igen magasrangú személyiségek pártfogoltak. Győri megtelepedésüket például – meglehetősen erőszakos eszközökkel – Habsburg-uralkodók, esztergomi érsekek, győri püspökök s a győri vár német főkapitányai támogatták, míg a város és polgársága, s szokatlan módon a győri káptalan is, ezt meggátolni igyekezett. A harc több mint egy évtizedig tartott, s a jezsuiták és pártfogóik győzelmét hozta. A rend 1635-ben hozzá is foghatott győri templomának felépítéséhez. Ám hogy társadalmi támogatásukat növeljék, s ennek eredményeit látványosan is érzékelteni tudják, a jezsuiták azt a taktikát választották, hogy a vár, a város és a megye legbefolyásosabb személyeit és társadalmi rétegeit igyekeztek mecénásul megnyerni templomuk berendezéséhez és díszítéséhez. Szinte patikamérlegesen mérték, kiket, mely rétegek képviselőit kell mindenképp ennek a célnak megnyerni. S az eredmény, az oltárt állító mecénások körének kiválasztása mai szemmel is szociológiai mestermunkának tűnik, s akár rétegvizsgálataik summázatának is tekinthető.

Jezsuita templom a rend két alapítójának oltára nélkül nem igen képzelhető el. Közülük a Loyolai Szent Ignácnak szentelt főoltár felállítására a győri káptalan őket támogató tagját, Hédervári János örkanonokot nyerték meg (1662 körül), míg a Xavéri Szent Ferenc oltár költségeit a győri vár német főkapitánya, Philipp Mansfeld vállalta (1655). A többi oltár mecénásának kiválasztása ezt a kört szélesíti, azzal a különbséggel, hogy ha a templomukat berendező jezsuiták szükségesnek látták, a siker és a hatás érdekében akár hagyományos ikonográfiai preferenciáikról is hajlandók voltak lemondani. S ezekben az esetekben az újonnan állított oltárok ikonográfiáját, nagyjából azonos elvek szerint, tudatosan, a támogató befolyásos személyiség vagy

az általa képviselt társadalmi csoport hagyományaihoz igazították. Így lett a város egyik legnevesebb *olasz kereskedője*, a Beccaria Virgil által emelt oltár (1642) az olasz Szent Rozáliának, Palermo szentjének ajánlva, ezért állított – kezdeményezésükre – Győr megye *magyar nemessége* a magyar szentek tiszteletére oltárt (1642) a templomban, míg a győri *németek*, Beata Mariae Virginis de Victoria testvériségük közreműködésével, annak nevéhez kapcsolva emeltek oltárt a Győzelmes Mária tiszteletére (1642). Őt ábrázolták – Immaculata típusként – az oltárképen, továbbá a lepantói csatát, amelynek évfordulóját minden év október 7-én S.Maria de Victoria néven ünnepelték meg.⁵ A legszemélyesebb indítékok azonban úgy tűnik, a szervesen ebbe a sorba illeszkedő Szent Pál oltár tituluszának megválasztásánál figyelhetők meg. Ezért itt is azt kell megvizsgálnunk, hogy a győri jezsuiták az oltár egész ikonográfiai rendszerét miképpen igazították a mecénás személyéhez, illetve az általa képviselt társadalmi réteg igényeihez, továbbá azt, hogy milyen szerepet kapott ebben a párizsi festő, Laurent de La Hyre kompozíciója.

A Szent Pál oltár az újonnan épült győri templom *első* oltára volt (3. kép). 1641-ben állították fel, s mint illet, bizonyosan egy kicsit modellnek is tekintették. Megrendelője, a győri *vár legmagasabb rangú magyar katonája*, a nemesi származású Sibrik Pál vicekapitány volt. Az első tehát, akit a jezsuitáknál oltárállításra megnyerniük sikerült. Jelentős személyiség a vár hierarchiájában, a főkapitány helyettese, a nagyszámú magyar katonaság, főként huszárság parancsnoka. Jezsuitákat támogató gesztusa ezért is presztizsértékű, mindenképpen érdemes volt tehát a művészet eszközeivel is feldíszíteni és kihangsúlyozni. Az oltár tituluszának megválasztásánál a programadó jezsuiták ezért itt is lemondtak a megszokott jezsuita ikonográfiáról, s az oltárt a világi mecénás *névéhez* kapcsolták, és Sibrik Pál *védőszentjének*, Szent Pálnak tiszteletére szentelték. Szent Pál ikonográfiájából, különösen az apostol szent életéből többféle ábrázolási típus is kínált választási lehetőséget, a pogányok közt ígét hirdető Páltól annak vértanúságáig. A mecénás azonban katona volt, s ezért az oltárra a *katonna* Szent Pál alakját állították, az oltárkép témájául pedig Pál életének legfontosabb fordulópontját választották. Látomását a damaszkuszi úton, ahol a keresztények üldözésére induló Saulust Krisztus megszólította, s ő – meghallván a hívó szót – megtért és az apostolok közé állt. Az oltárkép témaválasztása itt válik igazán személyessé, s ha ez fokozható, a legszemélyesebbé. Szent Pál megtérésének jelene ugyanis nemcsak a védőszentet és a katonát idézte meg az oltár mecénásának, hanem „pálfordulásának”, megtérésének is párhuzama és jelképe volt. Sibrik Pál ugyanis szinte bizonyos, hogy protestánsnak született, s csak felnőtt korában tért át a katolikus vallásra. (Nővére, Kata, még 1660-ban is a soproni és a kőszegi evangélikus egyház részére végrendekezett.⁶) Egy Szent Pál megtérése kép így egyszerre lett Sibrik Pál konvertálásának emlékképe, azaz egy hitbeli magán-esemény nyilvános monumentuma, és – éppen a szereplő rangjánál fogva – példaértékű exemplum is a vár és a város közössége számára: térítő jezsuitának, katolikus polgárnak és katonának, de méginkább és különösen Győr még protestáns hitet valló lakóinak egyaránt.

Mivel a Pál megtérése oltárképnek ennyire hangsúlyos szerepet szántak a templomukat berendező jezsuiták, érthető, ha a festményhez hatásos és művészi szempontból is kifejező erejű előképet kerestek. Hogy miként került hozzájuk a francia művész kompozíciója, pontosan nem tudjuk. Bár de La Hyre rézkarca megvásárolható volt

Párizsban, mint a metszet felirata megadja: „a Paris, Chez Herman Weyen rue St. Jacques, a l'enseigne St. Benoist”, mégis sokkal valószínűbb, hogy a győri jezsuiták rendi kapcsolataik révén jutottak el a néhány éve a párizsi Notre Dame számára készült Szent Pál ábrázoláshoz, pontosabban annak rézkarc változatához. A párizsi Notre Dame lelkipásztori tevékenységét ugyanis akkoriban a jezsuiták látták el.

Laurent de La Hyre, a párizsi festmény és rézkarc alkotója, a francia barokk festők első generációjához tartozott. Számos párizsi és Párizs környéki templomba festett oltárképet, de készített kisméretű vallásos és mitológiai festményeket, tájképeket is, s dolgozott gobelinmanufaktúrák számára is. Mint ismert *peintre-graveur*, nagyrészt saját műveit karcolta rézlemezre. Notre Dame-beli olajfestménye „május-kép”-nek („Maibild”) készült, s egy középkori szokás folytatásaként a párizsi ötvösök céhe (Corporation des Orfèvres) ajándékozta a hagyományos májusi ünnep során Párizs székesegyházának.⁷ Jellegzetesen korai műve alkotójának, aki a caravaggioi hatásokat, vagyis az erős, hangsúlyos világítási effektusokat, derűs, világos színhatásúvá oldotta, s aki a látványt a bravúros rövidülések ellenére jól áttekinthető, racionális kompozícióba rendezte. Az olajfestményről a festő maga készített rézkarcot, s bár annak változatos tónusgazdagságát a vonalas rézkarctechnikával nem igazán tudta visszaadni, megőrizte kompozíciója felfokozott dinamizmusát, alakjainak tiszta rajzát és felépítését, s a jelenet erős, főként gesztusokba rejtett érzelmi feszültségét is. Olyan jegyeket tehát, amelyek bizonyosan megragadták az előképet kereső jezsuitákat éppúgy, mint a jezsuiták ismeretlen győri festőjét.

E közép-európai festő – a fekete-fehér metszet előkép okán – nem ismerhette a párizsi festmény világos színekre épülő színvilágát, s oltárképét a közép-európai ízlésnek megfelelő sötétebb tónusokra hangszerelte. Krisztus alakja a mennyből mélytűzű sárga égboltból hajol ki, s az onnan érkező éles fény a facsoport tövében sötétben tartott, riadt katonákat világít meg. Nem egész figurákat, csak egy-egy testrészt, vagy egy sisakot, egy pánccelt, s csak az előtérben fekvő Pálra esik valamivel több fény. A győri oltárkép alkotója az élesebb fénykontrasztokkal, a „barokkosabb” összehatással azokat az erősebb, a caravaggiesque felfogásból ismert effektusokat igyekezett visszaállítani, amelyeket a párizsi festő a francia iskola értelmezését követve letompított, s világosabb színvilágával kiegyenlített. A nagyobb fény-árnyék ellentétekkel mintha a látomás hatását kívánta volna fokozni, s ehhez még – a didaktikus jezsuita felfogásra igen jellemző módon – olyan nem képi, hanem verbális kiegészítő elemet is csatolt, amely a párizsi képen nem szerepelt. De La Hyre képen Krisztus és Szent Pál alakját ugyanis csak az egymás felé irányuló *tekintetük* köti össze, ám ezt kompozíciós eszközök egész sora segíti: így például csak az ő arcuk látszik a képen, nekik van személyiségük, a többi szereplő mind elfordul a nézőtől, így arctalan és személytelen marad. A győri oltárkép megrendelői azonban mindezt nem érezték eleendőnek, s erősebb hangsúlyt kívántak adni a jelenetnek. A párizsi képen Pál *belülről* hallja Krisztus hozzá intézett szavait, a győri kép programadói viszont ezt is megakarták jeleníteni. Ezért az itteni oltárkép festője Krisztusnak Pál felé irányuló tekintetére hozzá intézett szavait is felfűzte és odafestette: SAVLE, SAVLE QVID ME PERSEQVERIS. (S mert Krisztus a távoli mennyből szól a földön fekvő Pálhoz, a perspektíva szabályai szerint egyre növekvő betűnagysággal.) A felfestett szavaknak ez az erőteljes hangsúlya a megtért vicekapitány személyes döntésének és az oltár

exemplum-voltának ad ismételten jelentőséget. Hogy kiknek a számára, azt az oltárképnek egy másik, a párizsi előképhez viszonyítva ugyancsak bővítményként oda-festett motívuma pontosítja, s egyúttal a leghangsúlyosabban jelzi, hogy a programot készítő jezsuiták 1642-ben e győri Szent Pál képpel másról és többről kívántak szólni, mint Pál apostol megtérésének régi históriájáról. A háttérben ugyanis, ott ahol az oltárkép baloldala kivilágosodik, egy bástyákkal körülvett soktornyos város képe tűnik fel a távolban. Damaszkusznak kellene lennie, hiszen Szent Pál odaigyekezett, s egy megriadt lovas, akit az égből jövő fény és hang nem döntött le lováról, maga is arra felé vágat. De La Hyre metszetén azonban csak néhány vonal sejteti, hogy arrafelé esett Damaszkusz, az oltárkép városa viszont tornyaival és bástyaival határozott topográfiai karaktert mutat, s kétség nem férhet hozzá, Győr vára és városa az. Baloldalt a Püspökvárral és a székesegyházzal, középen az oltárképet befogadó jezsuita-, jobbra pedig a ferences templommal⁸ (4. kép). Győrről szól tehát a történet, a megtért vicekapitányról, s a még a városban maradt protestánsokról, az áttérés lehetőségeiről és jutalmáról. S mindez abban a jezsuita templomban, amely a város főterén, a polgárházakkal körülvett „Paradeplatz”-on áll, ahol a vár katonasága a várkapitány és vicekapitánya előtt fel szokott sorakozni. S ha a vezénylőtiszt balra-át-ot vezényelt, e katonaság a ferences templomra láthatott, amelynek épületét az előző várkapitány a protestánsoktól vette el, s lelkészét pedig kiűzte a városból. A jelenet nem nélkülözi az átgondolt dramaturgiát, s nem sok jóval biztatja a városban maradt protestánsokat. Ünnepli és felmagasztalja viszont a Szent Pál oltáron a jezsuitákat pártfogoló vicekapitányt, aki védőszentje históriáján át a jezsuita programadók kezén s a Párizsból érkezett de La Hyre kompozíció honosítása révén, támogató gesztusáért elnyerte saját apoteózisát.

Az elemzett Szent Pál oltár azonban nem csak oltárképből áll, s ezért az analízis akár folytatható is lenne. Az oltárképet ugyanis kétoldalt Péter és Pál apostol szobrai veszik körül, utalva a katolikus egyház történetének kezdeteire, fölöttük, az oromzat szintjén pedig a jezsuita rend alapítói, Loyolai Szent Ignác és Xaveri Szent Ferenc, a katolikus egyház megújulásának elharcosai állnak. Ők azt az oromképet fogják közre, amely a katolikus hagyomány magyar nemzeti rétegéből vétetett, s mindenekelőtt a győri vár magyar katonaságához szól: a képen ugyanis Szent László úzi kivont karddal a török turbános kunokat (5. kép), közvetlen utalásként a hódoltság peremén fekvő győri vár katonáinak létét meghatározó török veszedelemre. Mindezek fölött a Szent Pál oltár csúcsát Mária szobra koronázza, ebbeli szerepében mint Patrona Hungariae, Magyarország oltalmazója.

Múlt és jelen, a katolikus egyház egyetemessége s magyar nemzeti hagyománya együtt jelenik meg az ellenreformáció nemegyszer kíméletlen és erőszakos gesztusaival e győri korabarokk oltáron, amelynek ikonográfiai programját úgy szervezték a Párizsból, a francia ellenreformáció tájáról érkezett Szent Pál ábrázolás köré, hogy de La Hyre kompozícióját a magyarországi ellenreformáció programja és környezete szervesen és maradéktalanul integrálta.

JEGYZETEK

1. ZÁDOR A.: Zur Frage der französischen Revolutionsarchitektur in Ungarn. In: *Évolution générale et développements régionaux en histoire de l'art du XXIIe Congrès International d'Histoire de l'Art*, Budapest 1969. Budapest 1972. Bd. II. 151–156. A kérdésről korábban: ZÁDOR A.: A magyarországi klasszicizmus európai előzményei. *Magyar Tudomány*, 1959. 10.523–531. Uez angolul: Some problems of the Development of Classicism in Architecture. *Acta Historiae Artium*, 6: 1959. Fasc. 1–2. 135–168.

2. De La Hyre metszetének felhasználására korábban már utaltam Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet c. munkámban. Budapest, 1986. 76.

3. Sadeler metszet után készült az 1620-as évek táján a szepeshelyi (Spišska Kapitula) prépostsági templomban a Szent Kereszt oltáron a Krisztus siratását ábrázoló predella, s hasonlóképpen 1636-ban a csetneki (Štitník) evangélikus templom oltárának középképe is a Pásztorok imádásával. Mindkét Sadeler metszet Hans von Aachen eredetijéről készült. Metszetben megismert Rubens kompozíciót követ a Melcsiczki Márton 1652-ben készült epitáfiumának Krisztus feltámadását ábrázoló képe Melcsic (Melčice), r.k. templom, s a bártfai (Bardejov) plébániatemplom egykori főoltárképén az Utolsó vacsorát ábrázoló predella is; lásd GARAS K.: Magyarországi festészet a XVII. században, Budapest, 1953. 115. Itáliai metszet-előképek után festette Hans Rudolf Miller 1653-ban a sárvári vár dísztermének török-magyar csataképeit, amelyeknél Antonio Tempesta kompozícióit a német Mattheus Merian metszetei révén ismerte meg; lásd GALAVICS G.: A török elleni harc és egykori világi művészetünk. (Attribució és műfaj történet) Művészettörténeti Értesítő. 1976. 6–18.

4. A győri jezsuita templom építés- és díszítéstörténetéről máig alapvető PIGLER A.: A győri Szent Ignác templom és mennyezetképei. Budapest, 1922. A 17. századi oltárokról először Garas Klára írt részletesen, GARAS K.: Magyarországi festészet a XVII. században.

Budapest, 1953. 34–35. A jezsuiták győri letelepedéséről, a templom belső díszítésének rekonstruált 17. századi programjáról, és az egyes oltárállítások indítékairól részletesebben lásd egy korábbi tanulmányomat: A barokk művészet kezdetei Győrben. *Ars Hungarica*, 1973. 97–126. A Szent Pál oltárral azonban ott csak néhány sorban foglalkoztam.

5. A lepantói csata és a S. Maria de Victoria ünnep kapcsolatáról SZILÁRDFY Z.: Barokk szentképek Magyarországon, Budapest, 1984. 16. képnél.

6. NAGY Iván: Magyarország családai, X. 1863. 173–175.

7. Thieme-Becker XXII. (1928) 226.

8. A vedután ábrázolt 17. századi Győr épületeinek azonosításában Dávid Ferenc volt segítségemre. Pontos és láttató leírása várostörténeti tanulságokat és ábrázolásbeli megfigyeléseket egyaránt rögzít, s ezért – köszönettel – ide iktatom erre az alkalomra készült értelmezését:

„Az ismeretlen festő az oltárképen való-ságos győri látképet fest, olyan nézőpontból, ahonnan az erősítések keleti oldala és déli oldala egyaránt látható. Megrajzolhatja így a vár legjellemzőbb szögletét, az egyik falon a bécsi, a másikon a fehérvári kapuval, s ábrázolhatja a várkapitány székhelyéül szolgáló püspökvárt, a székesegyház tornyát, a jezsuitákét és a ferencesekét egyaránt, azaz a 17. századi Győr valamennyi tornyos templomát. A valószínű látványnak csak hosszát kurtítja-tágítja a kompozíció kívánalmai szerint: a székesegyház és a jezsuita templom közti távolságot rövidíti, hogy főtemája a középpontba kerüljön, a jezsuitákhoz közeli ferences torony pedig, mert a horizontot itt alakok takarják, a valóságnál jóval távolabbra, a jobb szélén kerül elő.”

A város látképe, mint a 17. századi oltár- vagy függőkép aktualizálásának eszköze, később is feltűnik a győri jezsuita templomban. Niedermann János főbíró az Orangyaltól kísérve magyar ruhás gyermeket festetett meg (1674), s e kép hátterében is a korabeli Győrt ábrázolták. Képét lásd GALAVICS G.: A barokk művészet kezdetei Győrben. i. m. 1, 10. képek.

Géza Galavics: Saint Paul on the Road to Damascus – Coming from Paris
(A Composition of Laurent de La Hyre on the Altarpiece of Győr's Jesuit Church)

St. Paul's altar of Győr's Jesuit church (fig. 3.) was sponsored in 1641 by Pál (Paul) Sibrik, the Hungarian deputy commander of Győr Castle. The unknown artist from Hungary painted the altarpiece of Saint Paul's Conversation. (fig. 2.)

Altars of Jesuit churches were usually made on the basis of a well-defined iconographic system (Jesuit saints, Jesus and His Family, Guardian Angel, Holy Martyrs). In Győr, however, this system was discarded owing to the stormy circumstances of the order's settling in the town. Indeed, the town authorities in cohorts with the local chapter, attempted to prevent them from being settled there. This is why the Jesuits sought the support of the town's influential burghers in

decorating the interior of their church, under construction since 1635. This was expressed by the iconography of St. Paul's altar proving the support of the deputy commander and the Castle's Hungarian troops.

The altarpiece of Győr followed a composition of Laurent De La Hyre, a large oil painting executed in 1637 for Paris, Notre Dame, and had been commissioned by the Paris brotherhood of goldsmiths (Corporation des Orfèvres), who offered the picture to the church in the course of the traditional May Day festivities. De La Hyre made a copper engraving after his own composition (fig. 1.), and in less than four years his composition appeared at the other end of Europe, in the Jesuit church of Győr, a town then bordering the Ottoman empire.

The unknown painter faithfully followed the structure of De La Hyre's composition and the posturing of its figures, yet he retained little of the *Caravaggiesque* light effects and clear, light-toned colouring of early French Baroque painting, because he used a black-and-white engraving for a prototype.

The picture's actualization, its "Hungarification" was realized by the anonymous painter by putting the townscape of Győr (fig. 4.) surrounded by turrets into the background of his version of De La Hyre's composition. In front of the town walls, a galloping horseman can be seen in Hungarian garments. It is a direct reference – not the only one on the side altar – to Pál Sibrik, deputy commander of Győr Castle.

The altarpiece's topic belongs to the universal elements of Catholic tradition. Nevertheless, Győr's Jesuits considered important to use the tools of iconography in referring to the sponsor's nationality. Thus they selected a topic for the altar's pediment picture from Hungarian Catholic tradition. Here St. Ladislav is driving with sword Cumanian soldiers wearing Turkish turbans (fig. 5.), a direct reference (as in several places in the church) to the Ottoman menace threatening Hungary and Europe.

Eörsi Anna

A NEMESCSÓI ÚRVACSORAI TERÍTŐ IKONOGRÁFIÁJA

*„A Jézus emberségéből
ki ki egész dosztig hörböl”*

Az Evangélikus Országos Múzeum őriz egy úrvacsora-terítőt, amely a Vas megyei Nemescsóban készült 1650-ben.¹ A hímzés az Utolsó vacsorát ábrázolja. Jézus és az apostolok kerek asztal körül ülnek támlátlan széken, csíkos ruhában. Nevük latinul van fejük fölé hímezve. Középen Jézus foglal helyet, kebelén kedvenc tanítványa, János (János 13.23). Velük szemben, az asztal innenső oldalán ül a pénzeszacskót szorongató Júdás. A többiektől eltérően nincs glóriája, haja és szakállja pedig szőke. Az asztalon kehely, paténa és egy tálon fekvő bárány látható. A négy sarokba egy-egy angyalt hímeztek. A két alsó angyal felhőn áll és pálmaágot tart, a két repülő felső egyik kezében pálmaág, a másikban koszorú látható. A terítő négy szélét virágminta díszíti.

A mű ikonográfiailag több szempontból is érdekes. A szokásostól messze eltérően az asztalnál ülőknek pirosra van hímezve az orra.² Szokatlan, hogy Lukács és Márk evangélisták is jelen vannak – ők nem tartoztak az első apostolok közé (Lukács Pál tanítványa, Márk Péter tolmácsa volt). Önmagában is ritka a témában az angyalok jelenléte, és a pálmaág, a koszorú, kezükben egészen rendhagyó. A virágok sem tartoznak az Utolsó vacsora szokásos elemei közé. Végül különlegességnek számít az is, hogy az asztalon levő bárány él, nincs megsütve.

E sok furcsaság közül eddig csak a piros orral kapcsolatban látott napvilágot egy számomra nem elfogadható értelmezés, miszerint az égiek és földiek megkülönböztetéséről van szó.³ Véleményem szerint borivástól piros a szereplők orra. Az apostolok immár magukhoz vették a Krisztus testét és vérért jelentő kenyeret és bort. Nem valószínű – ámbár nem is kizárt –, hogy a borivás piros orral való jelzésével a két szín alatti áldozás mellett akart volna érvelni a hímző.⁴ A másik lehetőség, hogy esetleg a vér-bor azonosságát akarja érzékeltetni ezzel a különös megoldással a mű készítője illetve megrendelője.⁵ A hímzés népies stílusa, kedélyes hangulata meglehetősen emlékeztet a tréfás bordalokéra.⁶ Különösen méltó figyelmünkre egy számos változatban az egész országban elterjedt ének, amely hol lakodalomban, hol halotti toron, hol vízkereszt utáni második vasárnap hangzott el. Témája a Kánai menyegző, azaz a borrá változtatott víz csodája (János 2.1-11), – ez az esemény az Utolsó vacsorán történt átváltozás legfontosabb előképe. Mindegyik verzió megtoldja a bibliai történetet az apostolok vidám borozgatásának részletező, szókimondó leírásával. Ezekben az énekekben gyakran találkozunk az Utolsó vacsorára utaló kifejezésekkel is, pl.:

„szerelmed végtelen
a kenyér és bor színében”⁷

A verset először a terítő készülésének idején, a 17. század közepén jegyezte le Kájoni János latin és magyar nyelven.⁸ A költemény első öt versszaka magát a bibliai eseményt beszéli el, a többi tíz (a latin változatban kilenc) Mária, Jézus és az apostolok dáridójáról szól. Az utolsó, tizenhatodik strófa az ivászat mennyországbeli folytatása reményének ad hangot.

Több okunk van azt gondolni, hogy a nemescsói terítő készítőjére hatott ez az ének, éspedig ebben a Kájoni-féle változatában. Az egyszerűség kedvéért magyarul idézek belőle, noha a *corporale* latin nyelvű feliratai bizonyossá teszik számomra, hogy a hímző a latin verziót (is) ismerte.

6. Csak vigan lakozzunk mind azt kiálták,
 hogy a' vízből löt bort szepen meg itták.
 Haj jo bor, jobb az Uj bor,
 mert az O bor, torkunkra for.
 Cana Galilea.

7. Az Urnak Sz. Annya igen javallya
 A pohárt meg tölti, hogy meg kostollya,
 Haj jo bor, jobb az etc.

8. Tarsaival Peter vigan lakozik,
 Janosra köszöni, örömost iszik.
 Haj jo bor, jobb az Uj bor,
 mert az O bor, tork.

9. Bertalan a jo bort dicsiri igen,
 Filep azt kivannya hogy sok teremjen.
 Haj jo bor etc.

10. Andras ot meg tölti az ő palaczkjat,
 Es a' kisseb Jakab, az ő korsoját.
 Haj jo bor, etc.

11. Tadeus fazekből köszön Simonra,
 Tamas pedig viszont köszön Mátéra.
 Haj jo bor, etc.

12. A 'mas Jakab szepen üvegből iszik,
 De Iskarjotesnek vederből teczik.
 Haj jo bor, jobb az Uj bor, etc.

14. Te Pal, es Matyas kesön jöttetek,
 ha nem ihattatok kire vethettek.
 Haj jo bor, etc.⁹

Véleményem szerint ez az ének inspirálta az apostolok orrának pirosságát. A hímzés és a költemény közötti kapcsolatra vall a terítőn a feliratok latin nyelve és az, hogy három pár apostol pontosan a versnek megfelelően helyezkedik el: Péter Jánossal, Bertalan Fülöppel beszélget, András ifj. Jakab mellett foglal helyet.

Úgy gondolom, hogy az ének ismeretében válik részben érthetővé a két nem-apostol motívuma, az angyalok és virágok jelenléte és a bárány élő mivolta.

A költemény szerint a két apostol, Pál és Mátyás lekészt a lakomáról, így nem maradt bor számukra. Ők ketten éppúgy nem voltak jelen a történeti Utolsó vacsorán, ahogy a terítőn szereplő Lukács és Márk sem. Ez a két evangélista Simon és Tádé apostolokat helyettesíti az asztalnál és nem Pált és Mátyást, mégis úgy vélem, hogy a két elkésett apostol versbéli motívuma adhatta a helycsere első ötletét. Hogy a terítőn végül a négy evangélista került egymás mellé, abban talán a lutheránusoknak irántuk tanúsított mélységes tisztelete fejeződik ki.

Régi hit szerint az angyalok jelen voltak az Utolsó vacsoránál; diakónusokként segédkeztek Krisztusnak, a főpapnak.¹⁰ A nemescsói terítőn nem ez a funkciójuk, és nem sok közük lehet egyes Utolsó vacsora és Apostolok áldozása ábrázolások *angelus missae*-ihez sem, akik az áldozatot Istenhez továbbítják.¹¹ Legfeljebb csak közvetett kapcsolat fűzheti őket azokhoz a fából készült angyalfigurákhoz is, amelyek egyes protestáns templomokban az oltár legalsó fokán állnak vagy térdelnek, és tartják az úrvacsora vételekor használt kendőt.¹² A nemescsói terítő két repülő és két felhőkön álló angyalát a „Kánai menyegző” ének utolsó strófája inspirálhatta; az a funkciójuk – a virágokkal együtt –, hogy jelezzék: a jelenet színtere a menny.

16. Ur Jesus Sz.Annya imadgy erettünk,
 hogy ilyen bort menyben hozzank vehessünk.
 Ilyen jo bort, hogy ihassunk,
 es Istennek halat adgyunk,
 boldog menyországban. Amen.

Ezek a sorok távoli visszhangjai Máté evangélista Utolsó vacsorát záró szavainak: „Mostantól fogva nem iszom a szőlőtökének ebből a terméséből mind ama napig, amikor ujan iszom azt veletek az én Atyámnak országában” (Máté 26.28).¹³

A paradicsomi környezet fényében válik érthetővé a pálmaág és koszorú az angyalok kezében, hiszen ezek a mennyei győzelem szimbólumai.

Az Utolsó vacsora téma állandó eleme a megsütött bárány. Jézus halála előtti utolsó vacsorája ugyanis pászkalakoma volt, márpedig zsidó hagyomány szerint a pászka ünnepen bárányt áldoztak (Exodus 12.3-11). Az Utolsó vacsorakor feláldozott bárány Krisztusra vonatkozó prófécia beteljesülésére utal, „mert hiszen a mi húsvéti bárányunk, a Krisztus, megáldoztatott érettük” (1.Kor.5.7.).¹⁴ Terítőnkön azonban a bárány él, jobb mellső lábát előrenyújtja. (Azt a lábát, amellyel a győzelem zászlóját szokta tartani. Ld. pl. a nemescsói, 1652-ben készült ostyatartót szintén az Evangélikus Országos Múzeumban.) Itt tehát szokatlan módon az Apokalipszis feláldozott, feltámadott, megdicsőült bárányát látjuk a vacsoraasztalon (pl. Apok.5.12). Az élő bárány – mint különleges megoldás – összefügghet azzal, hogy az evangélikus egyházban az úrvacsoraosztás közben, Isten dicsőítése, a Mi-atyánk és a szerzési ígék után Isten bárányához könyörög a gyülekezet. Pl. „Krisztus ártatlan bárány, ki miértünk meghaltál; a keresztfá oltárán nagy engedelmes voltál. Viselvén bűneinket megváltottál minket. Hallgass meg minket, ó Jézus, ó Jézus.”¹⁵

Az *Agnus Dei* illusztrálásához a sült báránynál alkalmasabbnak tűnik az élő bá-

rány. (Mind a református, mind az evangélikus gyülekezetek úrvacsorai *corporalein* az Isten báránya az egyik leggyakoribb motívum.) A szintén a vasi egyházmegyéhez tartozó Boba evangélikus templomának 1789-ben készült szószékoltárán Utolsó vacsorát ábrázoló festmény látható. Itt a vacsoraasztal, illetve a kép kerete fölött egy a jeleneténél sokkal nagyobb léptékű *Agnus Dei* faragvány jelenik meg, fénysugarakkal körülvéve; úgy tűnik, mintha a vacsora Jézusa őrá nézne. A két ábrázolást négy angyalak keretezi.¹⁶

A nemescsói terítő vacsoraasztalán lévő élő bárány azonban az evangélikus művészetben is egyedinek tűnik. Igazi magyarázatát abban a már említett, szintén példa nélküli megoldásban látom, hogy a jelenet egésze a mennyben játszódik.

Ha nem is feltétlenül tudatosan, de talán még a bárány eljegyzésének apokaliptikus motívuma is az élő bárány ábrázolásának irányába hatott. Az említett énekekben megjelenik az égi menyegző képe is¹⁷:

Oszt hogyha majd eljön a mennyei lakodalom,
Hol lesz mindnyájunknak örök nyugalom,
kivánom, hogy mi is ottan fent lehessünk,
Az Úr Jézus vendégei lehessünk.
Szívemből kivánom.

JEGYZETEK

1. 130x87 cm.; Evangélikus templomok. Szerk. Kemény Lajos, dr. Gyimesi Károly Budapest, 1944. 396.; Egyházi gyűjtemények kincsei. Magyar Nemzeti Galéria Budapest, 1970. október N° 239; Dr.FABINY T.: Evangélikus-ság a magyar kultúrában² Budapest, 1993. 12.

2. Eredetileg Jézusé és Jánosé is piros volt, az ő orrukra azonban egy későbbi időpontban világos cérnával rávarrtak. Az angyalok orrának eredetileg is csak a kontúrja volt piros.

3. Fabiny i. m. i. h.; Olyan szóbeli véleményem is hallottam, miszerint a mártíromság jele lehet a piros orr.

4. „Nem szabad az Úrvacsorát csak egy szín alatt kiszolgáltatni. Nincs szükségünk arra a magas tudományra, amely arra akar kioktatni bennünket, hogy egy szín alatt is annyi van, mint kettő alatt, ahogyan a szofisták és a konstanci zsinat tanítják.” (Luther M.: A keresztyén hit főtételei vagy más néven schmal-kaldeni cikkek. In: Luther Márton négy hitvallása. ford. dr. Pröhle Károly Budapest 1983. 300.); Itt jegyzem meg, hogy a terítő készülése előtt kevéssel, 1647-ben avatták fel Nemescsó első evangélikus lelkészét, Nigri Andrást. Őt követte Molitoris Péter, éppen 1650-ben. (PAYR S.: A dunántúli evangélikus egyházkerület története I. Sopron. 1924. 247.); Júdás áldoztatásához ld.: Collinson, H.C.: Sacerdotal Themes in a Predella Panel of the Last Supper by Mathis Gothart-Neithart, Called Grünewald. Zeitschrift für Kunstgeschichte 49/1986. 301–322.

5. „Mikor pedig a kehelyről ez van mondva: kehely az én véremben, de a bort nem tart-

ják a Krisztus vérének, azt mondom erre: sőt nagyonis az... Szentírási helylyel bizonyítom, hogy az Írás a vörös bort vérnek mondja. Ugyanis I.Móz.49.11-ben ez áll: az ő ruháját mossa a szőlő vérében, vagyis vörös borban, V.Móz.32.14 szerint pedig a szőlőnek tiszta vérért isszák. Ha már most a vörös bor annyi mint vér, és a Krisztus azon földnek a vörös borát használta és minden bor az ő bora, mivelhogy tőle ered és ő vacsorájához használja, kell is, hogy így értelmezzük.” (Luther Márton: Hogy Krisztus ez igéi: Ez az én testem stb. még erősen állnak. A tévelygők ellen. 1527. ford. Rájter János Pozsony, 1910)

6. Pl. Göcseji népdalok Kőváry Béla gyűjteményéből. Kiadta Abafi Lajos Budapest 1876. N° 214.; Gönczi Ferenc: Göcsej népköltészete. Zalaegerszeg, 1948. 216. (1.,4.); 221. (11.); 223. (17.); 226. (32.) Magyar népdalok I. Szerk. Ortutay Gyula Budapest, 1975. 464. N° 91.

7. NOVÁK J. L.: Rákospalota népi leírása. Néprajzi értesítő 1914. 93. E tanulmány motója is az egyik változatból idéz: Viski Károly: A kánai menyegző változata 1824-ből. Népünk és nyelvünk II. 1930. 54. Az ugyanebben és több más verzióban előforduló sorok: „Ej de jó bor ez az új bor, Sokkal jobb ez mint az oh bor” távoli leszármazottja I.Kor.11.25-nek; illetve Máté 26.28-nak. Ld. a 13. jegyzet-hez tartozó szöveget is. Másfelől az Úrvacsorát a reformátusok lakodalomként határozták meg. Ld. pl.: Alvinczi Péter: Az Úrnak szent vacsorájáról való rövid intéz. Budapest 1935. 24.

8. SEPRÓDI J.: A Kájoni kódex irodalmi

és zenetörténeti adalékai II. Irodalomtörténeti közlemények 19/1909 292. és 407.; Néhány további, később lejegyzett változat: H.NAGY L.: Régi lakodalomdal. Vasárnapi újság 1865 13. 151.; ERDÉLYI J.: A nép költészete. Pest, 1869 95. N° 189.; LIMBAY E.: Magyar daltár VI. Győr 1888 24. N° 1024.; CSERZY M.: Temetkezési népszokások Szeged vidékén. Néprajzi értesítő 1911 259.; Dr.SEBESTYÉN Gy.: A vaczi énekes gyűjtemény. Etnographia 1913 108.; SZEGEDY R.: Nyugatmagyarországi horvát lakodalmi szokások. Etnographia 1921 63.; Baranyai magyar néphagyományok. Szerk. Berze Nagy János Pécs 1940 570.; MANGA J.: A kánai menyegző Nagycétényben. Etnographia 52/1941 139–140.

9. A tizenharmadik strófa a latin szövegből hiányzik.

10. SCHILLER, G.: Ikonographie der christlichen Kunst Bd.2. Die Passion Jesu Christi Gütesloh 1968 49.

11. Apostolok áldozása pl. Joos van Ghent Urbino, Palazzo Ducale 1473–4; Utolsó vacsora pl. Nemeskéri evangélikus templom 18. szá-

zad elején készült festménye; Jörg Ratgeb Utolsó vacsoráján (1508 körül Rotterdam) Krisztus felett két angyal lebeg monstranciával és „Ecce panis angelorum” feliratú zászlóval.; Több Utolsó vacsora ábrázolás felirata a 77/78. zsoltár 25. sora: „Angyalok kenyerét ette az ember” pl. Klosterneuburgi oltár 1181.; Catherine de Cleves óraskönyve f.142v.

12. STUHLFAUTH, G.: Abendmahlsengel (Kommunikationsengel). Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte I, 45–46.

13. Más változatok is felidéznek a mennyei jólét képét, pl.: „Égi menyekző nekünk ez, Melyben lelkünk üdvöt érez” (Novák i. m.)

14. Id. Ézsaiás 53.7.; János 1.29 és 19.36

15. Keresztén énekeskönyv. A dunántúli evangélikus énekeskönyv rövk. kiad. Budapest 1968 582. LUTHER M.: A német mise és az istentisztelet rendje c. 1526-ban megjelent írásában az Agnus Dei éneklését javasolja a kehely nyújtása közben.

16. DERCSÉNYI B. és al. Evangélikus templomok Magyarországon. Budapest 1992 185. kép

17. pl. NOVÁK i. m.

Anna Eörsi: Ikonographie der Abendmahlsdecke von Nemescsó

Im Evangelischen Landesmuseum von Budapest wird eine Abendmahlsdecke aufbewahrt, die im Jahre 1650 in Nemescsó im Bezirk Vas angefertigt wurde. Die Autorin erklärt die besonderen ikonographischen Züge des Werkes: die rote Nase der Apostel, die Anwesenheit des Lukas und Markus, die Darstellung von Engeln und Blumen sowie des lebenden Lammes auf dem Tisch, mit einem zeitgenössischen Volkslied „Die Hochzeit von Kanaa”, das im ganzen Land in zahlreichen Varianten verbreitet war.

Egyházi építészetünk a 18. század elején még azt az alaprajzi és felépítési rendszert alkalmazta, amelyet az előző században a jezsuiták honosítottak meg: kereszthajó nélküli, hosszhasas teret, kétoldalt 3-3 kápolnával, s keleten a hajónál keskenyebb szentéllyel. E típusnál a térlefedés rendszerint fiókos dongával történik. A hagyomány, valamint a mintául választott külföldi templomok (római Gesù, bécsi jezsuita templom) rendszere – úgy tűnik – szinte kötelezővé tette még a 18. században is, hogy a nagyobb építmények (székesegyházak) ezt a formát kövessék: pl. Kalocsa (1735-54), Nagyvárad székesegyház (1751-79). A század 40-es éveiben azonban megjelennek az új alaprajzi formák, amelyek a továbbiakban elterjednek, népszerűvé válnak és végül kiszorítják a korábbiakat.¹

Két nagy változat alakul ki, melyek közös sajátossága, hogy a hajó mellől elmaradnak a kápolnák s a falpillérek között fülkék nyílnak. A belső tér hatása így megváltozik: nagyobb lesz egysége, a pillérek között megszakad az addig töretlenül körbefutó párkány, s csupán a pilléreket tagoló pilaszterek felett marad meg. A dongaboltozat sem fekszik fel töretlen vállvonallal, hanem csak a párkánytöredékekre – mint csomópontokra – támaszkodik. E közös vonásokon túl azonban a két változat között eltérések mutatkoznak. Az első típusba a falpilléres templomok (Wandpfeilerkirche) tartoznak: ezek háromszakaszosak (az előcsarnok és a szentély tere továbbra is elkülönül e szakaszoktól) és fiókos dongaboltozattal fedettek pl. Buda, Fő u. kapucinus templom 1697-1716, Buda, karmelita templom (ma Várszínház) 1725-36, Pest, szervita templom 1725-32. A falpillér alig emelkedik ki a falból, homlokoldala a hajó falával párhuzamos s a belsőben nincs mozgás, hajlás, csak az egyenes felületek derékszögű rendszere mutatkozik. A másik alaprajzi változatban az előcsarnok és a szentély között egy kétszakaszos hajó van, amelynek szakaszai között erősen kiugró pillér áll, szinte befűzi a teret. A lant- vagy hegedűalakú-templom elnevezés is ezzel függ össze. A széles pillér külsején két pilaszternek is jut hely, s kiugrása olyan erős, hogy a fülke felé is elfér egy pilaszter. Hátrafelé lépcsőzetesen formálják ki s ugyanígy, ívesre alakítják a hajó két végén a falazatot. A boltszakaszok határán tehát a két pillértömeg és a falazat „lekerekíti” a szakaszt. A centrális hatást az is növeli, hogy donga helyett egyre inkább elterjed a csehboltozatos térlefedés. Így nem dongafiókok, hanem a csehboltozat hevederei ívelnek át a pillérközök felett, s alattuk ablakok nyílnak, miként a dongák fiókjaiban. E típus legszebb példái: a budai Erzsébet-apácák temploma (Fő u. 41.) 1731-37, a budai klarissza-templom (Úri u. 48.) 1743-48, a tatai 1751-84 és a pápai plébánia-templom. Ezeken túl még számos mű tartozik a csoportba, vagyis ez barokk egyházi építészetünk egyik legáltalánosabb formája.

Ez utóbbi alaprajzi rendszer eredetét kutatva valószínűleg többféle előzménnyel kell számolnunk. Mivel a legkorábbi példának, a budai Erzsébet-apácák (egykor ferencesek) templomának részletesebb építéstörténete nem ismert, közvetlen kapcsolatait nehéz feltárni. Nem is sorolható az érett megoldások közé, hiszen a boltszaka-

szok centralitása nem valósul meg: túlságosan kiugrik a szakaszok közötti pillér (két pilaszter mélységben) és a fülkék túl mélyek ahhoz, hogy a boltozott szakaszokkal egyetlen centrális tér-egységgé kapcsolódjanak össze.

Úgy tűnik, az alaprajzi forma első hazai megfogalmazása Franz Anton Pilgram nevéhez fűződik: a szentgotthárdi cisztercita templom 1739-ben készített végleges tervén.² A kétszakaszos tér kívül egyenes falú s a fülkék és a falak még orthogonális rendszert alkotnak – vagyis hiányzik az igazi dinamika az egyes téregységekben. A középső falpillér azonban már erőteljesen kiugrik, s összefűzi a belsőt. A két szakasz két végén – majdnem szimmetrikusan – apszisban végződő szentély illetve előcsarnok helyezkedik el. Ez a templomtípus megnyerhette a Szentgotthárd kiépítését szorgalmazó heiligenkreuzi apát tetszését, mert a mester 1740-ben ugyanezt választotta, amikor tervet készített a müncheni plébánia-templomhoz.³ Bár ez a templom akkor nem épült fel, de a megbízás része volt az apátság birtokain megindított újjáépítési programnak s így egyes helyeken megvalósulhatott, vagy befolyásolta az építkezés tervét. Valószínűleg a cisztercita rendházak közötti kapcsolatok révén jut el a terv az ország más részeibe is, például a zirci apátság területére, ahol a rend falusi plébánia-templomainak építéséhez is felhasználták. Pilgram tervének eredete nem kétséges: korábban Johann Lucas von Hildebrandtnak több falusi plébánia-templom tervén jelenik meg a kétszakaszos, függőkupolával fedett tér gondolata, középen kiugró pillérrel befűzve (Seelowitz, Georgswalde, Stranzendorf, mindegyik a 20-as évek vége – 30-as évek eleje közötti időszakból).⁴ E templomok középtornyosak, mint Pilgram hasonló alaprajzra épült művei. A mester Jänggl irodájában ismerhette meg Hildebrandt elképzeléseit – esetleg kivitelezőként az iroda is részt vett azok megvalósításában, s így közeli kapcsolatba kerülhetett e tértípussal. Szintén Pilgram és a műveit kivitelező Fellner Jakab játszott kulcsszerepet a templom-séma további elterjesztésében. Úgy tűnik, más osztrák építésznek nem tulajdoníthatjuk a rendszer magyarországi meghonosítását, mert a legérettebb bécsi példák (Matthias Gerl St. Thekla-temploma, 1754-56, és a Vierzehn Nothelfer im Lichtenthal templom, 1760-as évek) későbbiek, mint Pilgram alkotásai.⁵ Igaz, a séma elterjedésében néhány évi szünet is van: a szentgotthárdi apátsági templom megtervezése után csak a tатаi plébánia-templom alapkőletétele (1751) idején jelenik meg, majd a 70-es évekig nincs folytatása. Gondolhatnánk tehát újabb külföldi hatásra, de nem valószínű, hogy a hatás a falusi templomok építészetében mutatkozna. Inkább a legérettebb megoldások közé tartozó tатаi és pápai templomok kivitelezése lehetett az újabb ösztönző, a 60-as évek végén, a 70-es évek elején.⁶ E két mű szerzőségét az újabb kutatás Pilgramnak tulajdonítja. Az építkezés ugyan a mester halála után zajlott, de Fellner nem kapott szabad kezet a tervezéshez, s forrás bizonyítja, hogy az eredeti terv alapján kellett dolgoznia. Fellner ezután a tатаi, a pápai és a zirci uradalmakban egymás után építette e séma szerint az egyházi épületeket. Ismerjük például: aláírt költségvetését és tervét, amelyet az esztergomi plébánia-templom építéséhez nyújtott be 1775-ben. Teljesen hasonló formát látunk a nagyteveli templom tervén, amelynek alapkövét 1770-ben tették le. A zirci apátsági levéltárban lévő források ugyan Antonius és Andreas Reindlt nevezik aedificiorum magisternek, de a műnek a pápai plébánia-templommal való rokonsága alapján Fellner közreműködésére vagy tervének hatására gondolhatunk.⁷ Az alaprajzi típus, melyet Fellner Pilgramtól vett át, részben az ő tervezői

munkája révén terjedt el, de részben azért is, mert a zirci ciszter és a tatai, pápai Esterházy-uradalmakban Pilgram műve közvetlenül is ismert volt.

Az alaprajzi forma általános elterjedése összefügg az uradalmak építészetének megszervezésével, az építési irodák megalakításával és az építésügy nagyfokú célszerűsítésével.⁸ Az uradalmi építészetben mind a megbízók, mind pedig a mesterek hajlamosak a tipizálásra, az azonos feladatoknak azonos formában való megoldására. Esterházy Károly például gyakran utasítja építőmesterét, hogy „copiálja” egy régebbi delineatióját az új feladathoz. Így válhatott egy-egy sikeresebb megoldás több mű számára is a tervezés alapjává. Hasonló okokból – vagyis az ismétlődő feladatok gyors, szakszerű megtervezéséhez nyújtandó segítség végett – készítenek a kamarai mesterek (pl. Lorenz Lander alépítész) típusterveket a kamarai uradalmak számára.⁹ Lander három változatot tartalmazó sorozatából (1779) az egyik emlékeztet is a most ismertetett térfajtára, de annál „zömökebb”, szélesebb és nem csehboltozatos lefedésű. Az alaprajzi forma további elterjedését mégis ezen az úton képzeljük el: Lander vagy mások révén került be a kamarai birtokok templomépítészetének gyakorlatába. Így lesz az egyik legáltalánosabb típus, még a 19. század elején is (Karavukova, 1801, Tiszaújlak, 1802, Szentandrás, 1804).

Ha megvizsgáljuk a tárgyalt alaprajzi típusba tartozó művek homlokzatalakítását, kevés kivételtől eltekintve, középtornyos megoldásokkal találkozunk. Elsősorban a tatai és a pápai plébániatemplom alkotja – kéttornyos homlokzatával – a kivételek csoportját. A többi épületen, tekintettel arra, hogy a templomséma egyre inkább a falusi uradalmi templomok fő megoldásává vált, csak egyetlen tornyot találunk: vagy a homlokzat „felett”, vagy előtt, de mindenképpen középen. Ez az egytornyos változat tekinthető eredetinek, hiszen mind Hildebrandt, mind pedig Pilgram említett művein ez látható. A homlokzatalakításról is elmondhatjuk, hogy Hildebrandttól Pilgram vette át az alaprajzzal együtt és megismertette a hazai építetőkkel, mert az osztrák példák, amelyek esetleges hatására gondolhatnánk, (köztük Gerl St. Thekla-temploma) nem követték az egytornyos formát. Ismét kiemelhetjük a típustervek nagy szerepét: ezek – mint Lander 1779-es változatai is tanúsítják – hozzájárultak Hildebrandt és Pilgram sémájának elterjedéséhez.

JEGYZETEK

1. HORLER M.: Buda építésze. In: Buda-pest műemlékei I. Budapest, 1955, 154–158.

2. VOIT P.: Franz Anton Pilgram (1699–1761), Budapest, 1982.

3. VOIT i. m. 85.

4. GRIMSCHITZ B.: Johann Lucas von Hildebrandt, Wien, 1959.

5. DERNJAC J.: Die Wiener Kirchen des XVII. und XVIII. Jahrhunderts, Wien, 1960.

6. PIGLER A.: A pápai plébániatemplom és mennyezetképei Budapest, 1922.; DORNYAY B.: Fellenstali Fellner Jakab tatai építőművészről. Budapest, 1930.

7. AGGHÁZY M.: A zirci apátság templom-építkezései a XVIII. században. Veszprém, 1937.

8. Cs.DOBROVITS D.: Építkezés a 18. századi Magyarországon. Budapest, 1983.; VOIT P.: Heves megye műemlékei I. Budapest, 1969.

9. KELÉNYI Gy.: Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos” építészet Magyarországon. In: Művészet és felvilágosodás. Budapest, 1978. 123–159.

György Kelényi: Bemerkungen zu der kirchlichen Baukunst im Ungarn des 18. Jahrhunderts

In der Studie werden die Wandlungen im Grundriß der Sakralbauten im Ungarn des 18. Jahrhunderts und dabei vor allem die Herkunft des Grundrißtypus in der Form einer Laute oder einer Violine behandelt. Der Autor weist nach, daß dieser Typus in Ungarn zuerst von F. A. Pilgram und dann dem ihm nacheifernden Jakab Fellner, dem Baumeister in Tata (dt. Totis), verwendet wurde. Durch Fellner, der auch Bauten auf Herrschaftsgütern durchführte, verbreitete sich dieser Grundriß allgemein, und er wurde in der Architektur der Epoche die meistbevorzugte und populärste Lösung.

A pécsi belváros déli részén, a városfal, valamint a Várady Antal-, Dischka Győző-, Deák Ferenc utcák határolta, nagy kiterjedésű területen volt püspöki díszkert és a tőle északra, a Deák u. 8. számú telken állott kertészlak emléket már csak a források őrzik. Az előbbi a középkorban sűrűn beépített része volt a városnak, de az 1686-os ostromban romossá vált házakat jórészt lebontották.¹ A török kiűzése után a Deák u. 8. számú ingatlan déli részén jó állapotban megmaradt emeletes, középkori épületbe a kamarai vezetés költözött be, amely az utca túloldalán fekvő, nagy telket is használta, szérűskertként.² Az 1703-as Nova Donatio alkalmával az egész együttest megkapta a pécsi püspök. A középkori épület az 1704-es rácdúlás alkalmával pusztulhatott el.³ Helyén 1712-ben a püspök házat említik.⁴ Az új épület jóval szerényebb volt elődjénél. A nagy, üres telek további sorsáról a város ún. 1722-es „Grundbuch”-ja beszél, amelyben – a fenti, püspöki ház mellett – itt a püspök kertje szerepel.⁵ Ezt ekkor még – korábbi, kamarai funkciójához hasonlóan – terményátrolásra használhatták. A következő évtizedekben nyugat felé még bővült is egy magáningatlan bekebelezésével. A püspöki uradalom fejlődése során megszűnt addigi funkciója és itt, valamikor a 18. század közepén díszkertet alakítottak ki.

Pécsett már a 16. század elején hallunk püspöki kertről. Oláh Miklós említi a „hortus Episcopi”-t, Szathmári György tettyei, reneszánsz villájánál.⁶ A 18. század folyamán, a városban több, szép, barokk díszkertet létesítettek, pavilonokkal, szökőkutakkal, elsősorban a püspök és a kanonokok. Ezek közül sajnos egy sem maradt fenn. Az utolsó a Káptalan u. 4. számú, kispéposti ház balusztráddal, szobrokkal díszített, felső kertje volt, amelynek maradványait Gosztonyi Gyula 1940 körül készített fényképei még megörökítették.⁷ Talán ide készült, pontosabban az itt felállított kertdíszekhez,⁸ az a datálatlan, az 1780 körüli évekre tehető tervrajz a Pécsi Káptalani Levéltárban, amely szobrokkal és vázákcal díszített, kerti balusztrádot ábrázol, közepén lépcsővel.⁹ Az említett kertek közül a legnagyobb méretű és bizonyára a legszínvonalasabb kialakítású a szóban forgó püspöki díszkert volt. A rezidenciától viszonylag távol létesítették, mivel az ekkor még falakkal, árkokkal körülvett püspök-várban nem volt megfelelő, üres terület, itt viszont kínálta magát a régi szérűskert nagy kiterjedésű telke. A díszkertről kapta a Dischka Gy. utca régebbi, Kert-, ill. Aloe u. neveit. Ugyancsak erre vezethető vissza a Citrom- és a Geczeman (Várady A.) utcák elnevezése is. Sajnos, ma már csak ezek a nevek, valamint néhány, korabeli, írott forrás, városkép és térkép őrzik az emléket. Az 1760-as évekből két pécsi veduta ismert, amelyeket rajzolóik Klimó György püspöknek ajánlottak. Pruner Ignác pozsonyi építőmester 1763-ban készült látképe másolatokban maradt fenn,¹⁰ Fay Ferenc 1766-67-re datálható, akvarellezett rajzát Pannonhalmán őrzik.¹¹ Mindkettő eléggé sematikus ábrázolás, de a jelentősebb épületek azonosíthatók. A déli városfalnak, a mai Deák u. mellett álló bástyájától nyugatra eső szakasza mögött fák látszanak. Szabályos soraik a Fay-féle rajzon egészen a ferences kolostortól délre eső, másik bástyáig érnek. Ez a püspöki kert.

Az 1780 körüli évekből több olyan forrást ismerünk, amelyek révén további adatokhoz juthatunk a püspöki díszkertről és a szomszédos, Deák u. 8. sz. ingatlanról. Ebből az időszakból néhány, kéziratossá térkép, ill. ezek kópiái maradtak fenn Pécsről. Közülük – számunkra is – a legfontosabb Antonius Duplatre geometra – csak másolatban ránk maradt – mappája a pécsi belvárosról, amely kataszteri felmérés alapján készült 1777-ben.¹² Ezen a Deák u. 8. sz. ingatlan a 427. és 428., a püspöki kert pedig a 438. számokat viselik, ill. a „Bischof Hofgarten” a legendában a XIV. jelzetet kapta. Az északi telken ekkor 3 épület állt. A kert keleti nyúlványánál is jelölnek egy kisebb házat, s berajzolták a fasorokat és az egymást derékszögben metsző, szabályos, belső úthálózatot is. Egyértelmű, hogy barokk díszkertről van szó. Nyugati végét csak egy kerítés választja el a ferences kolostor kertjétől.

Bár erre vonatkozó adatot nem ismerünk, feltételezzük, hogy a barokk díszkert kialakítása a jeles mecénás pécsi püspök, Klimó György műve, hiszen hasonlót az általa építtetett, mecseknádasdi kastélynál is létesített. Az ő halálához kapcsolódik egy, dolgozatunk tárgyával is foglalkozó, igen fontos forráscsoport. 1777 május 2-án hunyt el, s utána a pécsi püspökség 1780-ig betöltetlen maradt. A kormányzék utasítására a káptalan részletes leltárt készített a hagyatékról. Az inventárium az 1778 január 5-i dátumot viseli, s a különféle, püspöki ingatlanoknál található mobiliákat veszi jegyzékbe.¹³ Szerepel benne a pécsi, püspöki kert, ahol sok, hordókban, cserepekben tartott egzotikus fát és növényt lajstromoztak. Írnak két, fából készült, üvegezett kerti pavilonról és a pihenést szolgáló, fa lócákról is. Külön tételként hozzák a – szomszédos telken (Deák u. 8.) álló – kertészlakot és az üvegházat is, amelyben a kényes növényeket tartották a hideg idő beállta után. Ezt, a sokszor eléggé szűkszavú forrást, amely egyébként is csak az ingóságokkal foglalkozik, s az épületeket, ill. helyiségeiket csak felsorolja, kiegészíti egy felmérési terv, amely az Országos Levéltár Tervtárában található, több lapból álló sorozathoz tartozik és a No.3. jelölést viseli.¹⁴ A rajzokon nincs szignó és dátum, s a feltételezhetően hozzájuk tartozó iratokat sem ismerjük, de meghatározásuknál segít a legendák szövege. A pécsi püspökség tulajdonában lévő épületek felmérési terveit mutatják, a legegyszerűbb, gazdasági épületektől, a kegyúri templomoktól és plébániaházakon át, egészen a mohácsi-, s mecseknádasdi kastélyokig, a pécsi rezidenciáig. Egy lapon általában több épület is szerepel, alaprajzával és egy jellemző nézetrajzzal. A datálásnál segít, hogy a pécsi püspöki palotát már az 1770-es években, Klimó által emeltetett, könyvtári szárnyal mutatják, viszont még nem látszik a keleti homlokzatot a székesegyház délnyugati tornyával összekötő átjáró, amelyet Eszterházy püspök 1782-ben építtetett. Feltételezzük, hogy a felmérési tervsorozat is – a fenti inventárhoz hasonlóan – a székiüresedés idején készült. Az említett, No.3. lapján a pécsi püspöki díszkert és a szomszédos, ma Deák u. 8. sz. ingatlan szerepelnek – egyebek mellett. A telkek formáját, kiterjedését – a Duplatre-féle térképhez képest – pontatlanul hozza, s a tájolás sem egységes, de ezt az egyszerűsítő szándéknak tulajdoníthatjuk. Mindezek ellenére, megközelítően hiteles képet ad a „zirl garten”-ről. A szabályos úthálózat nyolc mezőre osztja a területet, ahol három díszkutat is jelölnek. A rajzból arra következtetünk, hogy a mai Szent István téren volt – szintén Klimó állíttatta – Szent György-kúthoz hasonlóan,¹⁵ szobrok ékesíthették ezeket, s a kertben egyéb plasztikai díszekkel is számolhatunk. A kutakat a várost behálózó vízvezeték-rendszer táp-

lálhatta.¹⁶ Az ide tartozó ólomcsöveket említi a fenti inventárium. Megjegyezzük, hogy egy száz évvel későbbi forrás a kertben két víztartót és két kutat említ, nem részletezve jellegüket.¹⁷ Nem zárható ki, hogy szökőkutak voltak, amelyeknek működését a terepviszonyok biztosították. A kerttől északra, az utca túloldalán fekvő telek rajzán – Duplatre térképéhez hasonlóan – három, földszintes épület szerepel. Az első kettőt az 1778-as inventárium is említi. Délen, az utca mentén a püspöki kertész többhelyiséges háza áll. Vele párhuzamosan, az udvaron helyezkedik el az üvegház, amelynek déli oldala farácsos-üveges szerkezetű. Három kályha fűti, alatta pedig pince van. Hasonló üvegház látható a mecseknádasdi épületeket bemutató lapon is. A pécsi telep északkeleti sarkánál fűthető palántaház áll. Itt nevelték a kényes exoták sarjait.¹⁸ Az ingatlan keleti végét az utcától a két ház között épített kerítés zárja le, benne ajtóval és nagy, kőkeretes kapuval.

A következő, csaknem száz év folyamán nem történik lényeges változás. Az 1786-os összeírás 102. sz. alatt Eszterházy püspök díszkertjét, 109. sz.-nál pedig a püspöki kertészlakot hozza.¹⁹ Az 1828-as Regnicolaris Conscriptio idején a püspöki kertész ház lakója a magányosan élő Franciscus Ruval kertész.²⁰ Ez már annak a jele lehet, hogy Klimó halála után, utódai kevesebb gondot, pénzt fordíthattak a kertre, amely lassan elveszíthette régi fényét. Érdekes, hogy a 18. század végének, a 19. század elejének utazói – akik közül többen nyomtatásban is megjelentek Pécsen bemutató leírásai – meg sem említik a püspöki kertet, pedig közülük nem is egy érdeklődött a hortikultúra iránt. A feledéshez az is hozzájárulhatott, hogy magán-kertről van szó, amely el volt zárva a nagyközönség elől. A pécsiek kedvenc szórakozóhelye ezidőtájt a város első nyilvános parkja, az 1814-ben megnyílt Czindery kert.²¹ Azért Jellachich Károlynak, a város 19. század közepi életét bemutató dolgozatában olvashatjuk, hogy „Pécsett a 40-es években sok és elég nagy kert volt, ... Tisztán díszkert csak a püspöki kert és néhány kanonok kertje volt, ...”.²² Az 1850-51-es kataszteri összeírásban is előfordul a püspöki kertész háza, amelyről az utolsó adatunk az 1856-os telekkönyvben szerepel. Az Aloe u. menti épület ekkor a 138. számot kapta.²³

A kertészlak még látszik egy 1861-es helyszínrajzon,²⁴ de ebben az időben a 18. századi ház már rossz állapotban lehetett, s hamarosan áldozatul esett egy újjáépítésnek. A püspöki ügyész 1863-ban kérelmezte a belvárosi, 138. sz. ingatlanon álló, püspöki kertész- és kádár lak ideiglenes adómentességét „új épülés folytán”.²⁵ A Deák u. 13. szám alatt szerepel az 1864-ben kiadott házszámjegyzékben. Az új kataszteri felmérés alapján készült, csakúgy, mint a város 1865-ös, színezett birtokszelvényei.²⁶ Ez az első modern, pontos felmérés a 270. számot viselő ingatlanról és a püspöki kertről, amely a 271. számot kapta. A kertészlak udvarán még áll az üvegház is, bár valószínűleg átépítve. A püspöki kert területe a régi, de a belső utak vezetése eltér a 18. századtól. A díszkutat nem jelölik. Ezt az állapotot mutatja a II. katonai felmérés vonatkozó szelvénye is.²⁷ Az említett, kataszteri térképen az is látszik, hogy ekkorra, a püspöki palota mellett, délen, a korábbi várak helyén már kialakították az ún. Barbakán-kertet is.

Erre az 1865-ös birtoktérképre egy ideig még rávezették a változásokat, így ezen jól megfigyelhető a püspöki kert felszámolásának, kikapcsolásának, beépítésének folyamata. A belvárosi, nagy, üres telek ekkor már útjában állt a növekvő Pécs fejlődésének. A közgyűlés 1871-ben ingatlancsere-t ajánlott a püspöknek, a 2 hold és

1000 négyszögöl kiterjedésű területre, amelyre „... a város közönségének közcélokra, de leginkább a város szépítése tekintetéből...” szüksége volt.²⁸ Az 1872-es csereszterzódással a kert a város kezére került, amely részben középületek emelésére használt, részben felparcellázva magánszemélyeknek adta el, beépítési kötelezettséggel. A Deák utcának létrehozták a déli kijáratát a városfal áttörésével – amint ez a régi kert nyugati határán, a Várady A. (Gyár) u. esetében már korábban megtörtént. A kettőt összekötő Eötvös utcát is ekkor nyitották meg a városfaltól kissé északabbra. A nagy telken felépült a Tornacsarnok és a Pécsi Nőegylet gyermekkertje, de a közük eső terület – ahol a Nyári Színpad ideiglenes épülete is állt – még sokáig nyilvános park maradt. Ezeket a változásokat már jelöli egy 1888-as helyszínrajz²⁹ és Pécs 1895-ben kinyomtatott térképe is. Meg kell említeni, hogy valószínűleg innen, a püspöki kert falainak bontása során került elő az a töredékes kölap, amelyet a feltételezések szerint a középkori, pécsi egyetem címere díszít, s amely azóta is sok vitát kavart szakmai berkekben.³⁰ A barokk díszkertet felfalta a város terjeszkedése. Utolsó rekvizitumait említi egy, 1873 elejéről származó adat a közgyűlési jegyzőkönyvben, miszerint a püspöki uradalom felajánlotta a városnak a volt püspöki kertben lévő két víztartót és két kutat, vízvezetékkel együtt.³¹ Ezek bizonyára még a 18. századi díszkutat. További sorsukat homály fedi.

A kert megszűntével kertészre sincs szükség. Az 1877-ben kiadott házszámjegyzék a Deák u. 13. sz. alatt a püspöki kádárakot hozza, s a ház továbbra is így szerepel a századvégi forrásokban (később Deák u. 8. szám).³² Egyes, az 1920-as években készült helyszínrajzokból³³ arra következtetünk, hogy – a bizonyára már többször átépített – üvegházat csak 1916-ban pusztították el. A volt kertészlak egy részét 1927-ben, a maradékot pedig 1992-93 fordulóján bontották le, s ezzel az egykori, püspöki díszkert utolsó emléke is eltűnt.

JEGYZETEK

A jegyzetekben használt rövidítések:

BH.	= Baranyai Helytörténetírás, Pécs
BmL.	= Baranya megyei Levéltár, Pécs
JPM.	= Janus Pannonius Múzeum, Pécs
JPMÉ.	= A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
KL.	= Pécsi Káptalani Levéltár
MNM.	= Magyar Nemzeti Múzeum
MOB.	= Műemlékek Országos Bizottsága
MOL.	= Magyar Országos Levéltár
PBMÉ.	= A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” Értesítője, Pécs

1. A terület korábbi beépítettségére vonatkozó, legfontosabb bizonyítékot egy, az 1686-os ostrom idején készült, a helváros nyugati felét délről bemutató tollrajz nyújtja (Bécs, Hofkammerarchiv, Festungen I. Reichsacten, fasc. 138.). Erről: PATAKI V., –GOSZTONYI Gy.: Pécs legrégebbi hiteles ábrázolása. Sorsunk 1. (1941) 413–421.

2. Erről a Vincetzent–Nagy-féle, 1687-es, kamarai conscriptio (MOL., E 156. Urbaria et Conscriptiones, fasc. 56., No.41.) a Dervis heg utcánál. PETROVICH E.: Pécs utcái és há-

za 1687-ben. BH. (1969) 193–217. Kiegészíti Pécs 1695-ös összeírása (BmL., IV. 1007.a., 1. sz., Ö 1.) No.1. tétele.

3. Az 1993 első felében, a Deák u. 8. sz. telek déli részén lefolytatott ásítás során előkerültek a középkori ház maradványai, felettük égett, pusztulási réteggel. Egyes kőfaragványait a 18. sz.-i épület alapozásához használták fel. A fenti adatokért Fcsedi István régész kollégát (JPM., Pécs) illeti köszönet.

4. BmL., IV. 1005.b. (1712). A szóbanforgó ingatlanokra vonatkozó, újkori adatokat a BmL. anyagaiból és a helyi sajtóból hozza: MADAS J.: Pécs-helváros telkei és házai. (Pécs, 1978) 143–144., 227–228., 734–735., passim.

5. BmL., IV. 1007.a., 2. sz., 1. köt., No.1.

6. NICOLAUS OLAH: Hungaria et Atila. (ed. A. F. Kollar), (Viennae, 1763) p. 38.

7. KL., Gosztonyi-hagyaték, C. X. doboz (negatívok). Gosztonyi Gy. Pécssett püspöki mérnök és a MOB. külső munkatársa volt.

8. GOSZTONYI Gy.: A barokk Pécs. (Pécs, 1942), (klny. a Sorsunk 11./4.sz.-ból) 16. szerint ez a kertdíszeknek már csak másodlagos helye volt. A Gosztonyi-féle fotók (lásd 7.j.) is ezt látszanak igazolni. Szerintünk hipotézis-

ként felvethető, hogy eredetileg a püspöki kert-ben álltak.

9. KL., Tervtár, 13. sz., akvarellezett toll-rajz papíron, 20,4x66,1 cm, é. n., „Del. Johann Krammer” szignóval. A néhai Petrovich Ede káptalani levéltáros és tanítványa, Boros László véleménye szerint inkább a mecseknádasdi, püspöki nyaralókastély kertjéhez készülhetett a terv (Boros L., Pécs, sz. sz. k.). Petrovich ezt és több más, Krammer szignálta plánumot is, az 1780 körül Pécsen működő Giuseppe Antonio Sartori művének tartja, aki mellett Krammer csak rajzoló lett volna. (PETROVICH E.: A pécsi Káptalani Levéltár épületének története. JPMÉ. 1963 (1964) 177–204.) Szerintünk az attribúció kérdésének eldöntése még további kutatásokat kíván. A terven látható balusztrádot díszítő, a négy évszak allegóriái-ként értelmezhető puttók, a vázák, valamint a lépcső két oldalán fekvő kutyák és más részletek is nagyjából megegyeznek a Gosztonyi által, a kispéposti háztól északra eső kertrészben, egy tereplécsőnél lefotózott kőfaragványokkal. Figyelemre méltó a különbség a rajz rokokó stílusa és a kertészek ennél már visszafogottabb formái között, bár ennyi eltérés elképzelhető a terv és a kivitelre került mű között. Érdekes a lépcső előtt álló, a fentiekől elütő jellegű két kötagozat, amelyek torzfejekben végződnek. Ezek eredetileg egy nagyobb, szobordíszes szökőkút középpillérehez illeszkedő vízköpők lehettek. Az 1950-es években, a szabadtéri színpad kialakításakor elpusztított, 18. sz.-i eredetű együttes darabjaiból ma már egy sincs meg.

10. Akvarell másolata: MNM. Történelmi Képcsarnok, T.56.777.sz. A pécsi Hochrein József grafikai másolatainak (rézmetszet és kőrajz is készült 1863-ban, ill. 1874-ben) több példánya ismert.

11. Pannonhalma, Főapátsági Levéltár, Ad N.2545.782.

12. Nevét a szakirodalomban hol Duplatre, hol Duplater alakban hozzák. Mindkét formában előfordul a Helytartótanácsi Levéltárban őrzött, általa rajzolt térképeken (MOL., S.12.). A pécsi belváros 1777-es kataszteri térképének eredetije elveszett. Erről készült, talán 19. sz.-i másolat fényképét közöljük. Időközben ez is elkallódott. Jelenleg csak Cséfy Flórián városi mérnök 1907-ben készített kópájának fénymásolata hozzáférhető (BmL., XV. 3.c.).

13. A Pécsi Püspöki Levéltár 3/778.sz. irata, amelyet Entz Géza egy 1940-es publikációja említ, elveszett. Az „Inventarium Fundi Instructi Eppatus Quinq-Ecclesien. dt. 5 Januar 1778” c., füzete kötött leltárjegyzék másik példányát tudtuk munkánkhoz használni (KL., Káptalani magánlevéltár, fasc. CXXVII., No.22.). Az inventár, valamint az alábbi tervanyag szövegének olvasatáért és fordításáért Móró Mária Anna tudományos kutatónak (Egyetemi Könyvtár, Pécs) tartozunk köszönettel. Megemlítjük, hogy ezeknek az inventároknak egy korábban, még 1777 szept. 1-én készült változata megtalálható a Helytartó-

tanácsi Levéltárban (MOL., C 38.). (MTA. Művt. Kut. Csop. Forráskiadványai, IX. Acta Cassae Parochorum, 4. füzet (Bp., 1973) 215–218.)

14. MOL., T 1., 1. téka, fasc. 1., No.70. Köszönet illeti Szita Lászlót, a BmL ny. igazgatóját, aki felhívta figyelmünket erre az anyagra.

15. NAGY L.–FETTER A.: Pécs régi vízvezeték rendszereinek története. BH. 1974-75 (1976) 129–187. (161., 173–174.).

16. Erre vonatkozóan csak 19. sz.-i adatokat ismerünk (Uott., 157., 174.).

17. Lásd 31.j.

18. 1769-ben Klimó püspök, Erdeődy András prefektushoz írott levelében említi, hogy Pozsonyból, hajón Mohácsra küld, a mecseknádasdi kastély kertje számára, egy ládában, gondosan becsomagolva „... plantae sunt dictae ananas...” (Pécs, Püspöki Levéltár, Klimó püspök leveleskönyve, Protocollum Litterarum, Tom. IV., p. 280., Pozsony, 1769 VII. 15.). A kényes ananász-sarjak felnevelése a már ekkor is alkalmazott eljárással, speciális, fűtött ládákban történik. A munka felkészült kertész szakértelmét kívánta.

19. BmL., IV. 1007.a., 5. sz.

20. BmL., IV. 6.a., Bécs-belváros, 1., No.127.

21. Az éppen Pécsen tartózkodó angol utazó, Richard Bright eléggé lelkiesilyőlen nyilatkozik a melegvízes fürdővel összekapcsolt, nyilvános kertről (Richard Bright utazásai a Dunántúlon 1815. (Szerecz I. vál. és ford.), (Veszprém, 1970 /75.). Húsz év múlva egy újságíró Pécs Tivolijának nevezi az akkori Tar-kertet (SZÉKRENYESSY: Pécs. Társalkodó, 1834 júni. 18., 49. sz., 193–195.).

22. JELLACHICH K.: Pécs a XIX-ik század közepén. PBMEÉ. V./1-2. (1912) 20–58. (40.).

23. BmL., IV. 1007.c.

24. Lukrits Ignác városi mérnök helyszínrajza az Aloe u.-ról, 1861 (BmL., XV. 3.c., M 22. sz.)

25. BmL., IV. 1104.a., 1863/II. köt., 2243/4742. sz. (1863 VIII. 28.).

26. BmL., XV. 3.c., BmK. 461. sz.

27. Col. XXIX., Sectio 63. (1856-60 k.), (Hadtörténeti Térképtár, Bp.).

28. A vonatkozó iratok: BmL., IV. 1406. g., Különügyek, 40. doboz, 95. sz.

29. Nendtvich Sándor városi főmérnök helyszínrajza a Nyári Színpad körüli telkekről, 1888 (BmL., XV. 3.c., M 29. sz.).

30. JUHÁSZ L.: Baranya vármegye és Pécs város régészete. (Pécs, 1894) 39. Közlésének hitelességét azóta többen megkérdőjelezték, pl. SZÖNYI O.: Pécs városa Evlia Cselebi tükrében. Arch. Ért. XLII. (1928) 241–255. (248–249.). Az adata Boda Miklós tudományos kutató (Baranya Megyei Könyvtár, Pécs) hívta fel figyelmünket, segítségét itt köszönjük meg.

31. BmL., IV. 1402.a., 1873 III. 20., No. 110. Az adatért néhai Madas Józsefnek tartozunk köszönettel.

32. MADAS J., id. mű, 228.

33. Az ezeket is tartalmazó, az Emericanum

építésére vonatkozó terv- és iratanyag Pécs Város Polgármesteri Hivatala iratai (BmL., IV. 1407.) között található meg, az 1925-, 1927- és 1929-es éveknél. Lásd még 32J.

Károly Sonkoly: Der bischöfliche Barockgarten in Pécs

Nach der Vertreibung der Türken bezog im Jahre 1686 die lokale Leitung der Kammer das einstöckige, mittelalterliche Haus, das auf einem Grundstück – unter der Nummer 8 der heutigen Deák-Straße – im Süden der Innenstadt von Pécs (dt. Fünfkirchen) stand. Das angrenzende große Gebiet entlang der Stadtmauer wurde als Schoberhof der Kammerverwaltung gebraucht. Im Jahre 1703 kam der zusammengehörende Immobilienkomplex in den Besitz des Bistums. An der Stelle des inzwischen schon zerstörten Hauses aus dem Mittelalter wurde ein Gärtnerhaus und südlich davon – in der Mitte des 18. Jh. – der bischöfliche Ziergarten gebaut. In der Stadt hatten auch die Häuser der Kanoniker schöne Barockgärten, die Erinnerung an sie wird aber meist nur noch durch archivalische Quellen und einige alte Photos bewahrt. Die meisten Angaben über den bischöflichen Ziergarten finden sich in dem 1778, nach dem Tode des Bischofs György Klimó aufgestellten Nachlaßinventar und in einer auf diese Zeit datierbaren Vermessung. In dem Garten, der mit einem richtigen Straßennetz und Alleen ausgestattet war, gab es auch Zierbrunnen und verglaste Pavillons mit Holzwerk. Die im Inventar aufgeführten Exoten wurden im heizbaren Treibhaus und Gewächshaus auf dem Grundstück des Gärtnerhauses gezüchtet bzw. überwintert. Der Ziergarten wurde wahrscheinlich von Bischof Klimó angelegt, der auch bei dem Schloß von Mecseknádasd eine ähnliche Anlage bauen ließ. Seine Nachfolger widmeten dem Ziergarten in Pécs nicht mehr so viel Sorgfalt, schließlich ließ man ihn im Jahre 1872 auf. Das letzte Requisite des einstigen bischöflichen Barockgartens, der Überrest des Gärtnerhauses, wurde unlängst abgerissen.

Ruzsa György

AZ ESZTERGOMI KERESZTÉNY MÚZEUM AHTIRKAI ISTENANYA IKONJA

Az Ahtirkai Szűz Mária ikon történetéről Je. Poszeljanyin könyvében olvashatunk részletesen. Ebben a könyvben a szerző a Mária ikonokat elsősorban legendáik, csodatettek és széleskörű kultuszuk alapján mutatja be.¹ A hagyomány szerint a Harkovi Kormányzóság ahtirkai Istenszülő Oltalma templomának jámbor életű pópája 1739 július 2-án kaszálás közben meglátta az Istenszülő ikonját, mely vakító fényt bocsátott ki. A pópa miután imádkozott hazavitte az ikont és otthon őrizte. Három év múlva a pópa vagyis Vaszilij atya álmában utasítást kapott a Szent Szűztől, hogy saját kezűleg tisztítsa meg az ikont a rárakódott portól, mossa le tiszta vízzel és díszítse fel. Felébredvén teljesítette az Égi Királynő kérését. Az Istenszülő a pópa álmában azt is megparancsolta, hogy a tisztításra használt vizet ne öntse ki, mert e vízzel a hidegrázás gyógyítható. Vaszilij atya az ikonon különféle sérüléseket fedezett fel, s ezért megbízott egy ikonfestőt, hogy javítsa ki azokat. Az ikonfestő elvitte az ikont, de mielőtt munkához látott volna, még az éjjel az ikon felől hangot hallott: „Állj föl, mert elérkezett az ideje annak, hogy oda vidd az ikont, ahonnan hoztad! Kijavítani te nem tudod.” Az ikonfestő az éjszaka hátralevő részét imával töltötte, s korán reggel visszavitte a Szent Szűz ikonját Vaszilij atyához, s elmondta mi történt. Vaszilij atya mindent figyelembe véve, meggyőződött az ikon csodatévő erejéről és ezért a templomban helyezte el. Később egy bizonyos Ioann nevű ikonfestőt kértek fel az ikon kijavítására. Ennek az ikonfestőnek a fia hidegrázásban szenvedett. Az ikonfestő vízzel letisztította az ikont, majd ezt a tisztításra felhasznált vizet megitta a fiával, aki azonnal meggyógyult. Ezután széleskörű vizsgálatot végeztek, hogy meggyőződjenek az ikon csodatévő erejéről. Végül is a Szent Szinódus 1751-ben elrendelte, hogy az ahtirkai ikont csodatévőként tiszteljék. Jelizaveta Petrovna cárnő elhatározta, hogy kőtemplomot építtet Ahtirkában. 1768-ban fel is szentelték a templomot. A Szentháromság ünnepének előestéjén az ikont az Istenszülő Oltalmának templomából 1844-ben ünnepélyesen átvitték a felújított ahtirkai Szentháromság Kolostorba.

Poszeljanyin szerint az ikonról több másolat készült, s a legnevezetesebbek a harkovi egyházmegye falvaiban találhatók, de magában Harkovban a Szent Mihály templomban is őriznek egy Ahtirkai ikont. Moszkvában pedig az Arbaton álló Szent Miklós Megjelenése templomban egy ahtirkai ikonmásolatnak külön trónust is emeltek.

Ebben a legendában jól megfigyelhető az orosz-ukrán Mária legendákra oly jellemző kedvesség és bizakodás. Az ikon megszólalása, álomban történő utasítás a pópa, a szerzetes vagy az ikonfestő részére, az ikon letisztítása, amelyet csak tiszta vízzel szabad végezni, az ikon feldíszítése, az ikont-letisztító víz csodatévő, gyógyító ereje, az ikonnak méltó helyen való őrzése – templomban, kápolnában, kapu fölött – vagy az ikon számára külön kőtemplom emelése mind olyan motívum, amely a nagyszámú, késői orosz-ukrán ikonlegendában gyakran előfordul. Lényeges, hogy az ikonfestő csak akkor jogosult ikon festésére vagy javítására, ha mesterségbeli felkészült-

sége imádságos tiszta étellel párosul. Erre is utal a legenda. A kijavítással megbízott első ikonfestő nem volt alkalmas az ikon kijavítására. „Kijavítani te nem tudod” – olvashattuk a történetben. Mindezek gyökereit a Sztoglavban vagyis a 16. századi Száz-cikkelyes Törvénykönyvben találjuk meg: „Úgy illik, hogy az ikonfestő legyen alázatos, szelíd, áhitatos, ne legyen fecsegő, gúnyolódó, kötekedő, részeges, rabló és gyilkos; főleg pedig aggályosan vigyázzon lelki és testi tisztaságára, akik pedig mégsem tudnak így maradni, csak nősüljenek meg... éljenek bőjtben, imádságban.”²

E legenda megkapó, naív szépsége mellett föl kell figyelnünk a benne található évszámokra és helymegjelölésekre. Ezek az ahtirkai típusú ikonoknál a muzeológiai meghatározás számára jó támpontokat nyújtanak. Lényeges az 1739-es évszám az ikon megtalálásának ideje. Ez már csak azért is érdekes, mert többen ezen ikonográfiai típus néhány korai példányának megfestési idejét a 18. század elejére vagy az 1700 körüli évekre szokták tenni figyelmen kívül hagyván az ikonlegendát. De még az 1739-es évszám sem igazi támpont. Hiszen a Szent Szinódus csak 1751-ben rendelte el az ikonnak mint csodatévő ikonnak a tiszteletét. Ettől kezdve készülhettek csak másolatok. A másolatok megszorodásának ideje az 1768-as évtől számítható vagyis az ahtirkai kőtemplom felszentelésének évétől. Újabb lendületet jelentett a másolatok készítésében az 1844-es év azaz az ikon ünnepélyes translatiojának éve. Ezután születik számos historizáló-barokk ahtirkai Istenszülő ikon. Ha pedig igazi barokk jegyekkel találkozunk – ezek rendszerint népies jellegűek – akkor ezen ikonoknak legkorábbi megfestési ideje az 1751-es év, de valószínűbb, hogy 1768 után készültek.

A legendában fel kell figyelnünk a helyre is vagyis Ahtirka falura, mely Ukrajnában Harkovtól nem messze terül el. Ivan Bentchev³ egyébként tévesen Zagorszk mellettinek vagyis Moszkva-környékének nevezi ezt a falut.

Ukrán földön több helyütt felbukkant egy sajátos stílusjegyekkel rendelkező egyszerű, népies „ikonstílus”. Lokalizálni nem lehet, mert vándorfestők munkájáról van szó. Fő jegyei a hangsúlyozott kontúrvonalak, nagylevelű virágok ábrázolása, barnás-vöröses vagy világosbarna keretmező, a sárgák és esetenként a világoskékek alkalmazása. Nem elég pontos kifejezéssel „kozákbarokk”-nak is szokták nevezni. Ehhez a stíluskörhöz áll közel a bemutatásra kerülő Ahtirkai Istenanya ikon is.

Néhány kutató úgy véli, hogy „Déloroszországban” dolgozó „szerb vándorfestők” alkották e jellegzetes körhöz kapcsolódó műveket.⁴ Valóban eljutottak Ukrajnába szerb ikonfestők, de a fő tendencia éppen ennek fordítottja volt, Ukrajnából jöttek szerb területekre vándorfestők, akiktől a szerbek is átvették ezt az egyszerű, megkapó népies ábrázolási módot.

Orosz-ukrán területekről jött ikonfestőkre, akik a magyarországi szerbek számára dolgoztak számos példát lehetne fölhozni a 18. században. A ráckevei templom trónus-övező ikonjain például – melyeknek feliratából megtudhatjuk, hogy 1746-ban készültek – két orosz ikonfestő is dolgozott.⁵ A restaurálás után határozottan kiderült, hogy ukrainai festő munkáját dícséri a szentendrei Preobrazsenszka vagyis Urunk Színeváltozása templom nem sokkal 1746 után készült ikonosztáza.⁶ Ugyancsak Ráckeven került elő s az ukrán kapcsolatokra utal a Csernyigovi Szűz Máriát ábrázoló rézmetszet készítésére szolgáló rézlemez, mely Gavril szerzetes rézmetsző műve.

Ezek után lássuk végre magát az Ahtirkai Szűz Mária ikont! A fatáblára festett

Ahtirkai Istenanya ikon párdarabjával, egy Szent Miklós ikonnal 1985-ben került Dessewffy Sándorné ajándékaként az esztergomi Keresztény Múzeumba. (Mérete: 37,5x19,5 cm., Ltsz.: 12/85.) Az ikont 1985-ben Fay András restaurálta. (A restaurálási dokumentáció egy példánya az Iparművészeti Múzeum Adattárában található.) Az ikonon Máriát láthatjuk, aki összetett kezekkel imádkozik a kereszt előtt. A keresztnek csak a patibulum részéből látszik egy darab. Az Istenanyán palmettákkal gazdagon díszített köpeny van. Fejét – ritka kivételként – nem borítja maphorion. Ritka egyébként az is, hogy Máriát a gyermek Jézus nélkül ábrázolják. Az ahtirkai ikonográfiai típusnál viszont ez a gyakori, s csak kivételesen ábrázolják a kis Jézussal, akit Mária a bal karjában tart. Az ikon bal oldalán a „Métér Theu” görög betűkkel írva, rövidítve olvasható, alatta cirill betűkkel egyházi szláv nyelven „Ahtirkai Szentséges Isten-szülő” felirat látható töredékesen. Az ikon élénk színei, a dús leveles és virágos díszítőmotívumok a fentebb említett ún. „kozákbarokk” ikonokat juttatják eszünkbe, melyeket vándorfestők festettek.

Az ikon technikai megoldásai igen egyszerűek. Egyszerűen előkészített vörösfenyőből (*Larix Decidua*) készült fatáblára festették kréta alapozással, alatta „pavoloka” nem található, helyette helyenként papír aláragasztást figyelhetünk meg. A tempera festék a testrészeken az alapozáson található, másutt a fémre festve. A festékréteg igen vékony, legfelül egyenetlenül fölrakott lakkréteg található. Ezek a technikai jegyek is a vándorfestők munkáira utalnak.

Figyelembevée az ikon legendáját, ikonográfiájának származási helyét, a röviden felvázolt ukrán-szerb egyházművészeti kapcsolatokat, az ikon stílusjegyeit és technikai sajátosságait elmondhatjuk, hogy az ikont magyarországi szerb környezetben ukrán vándor-ikonfestő festette a 19. század elején.

Arra, hogy ikonunkat nem Ukrajnában működött szerb ikonfestő festette – ami egyébként ritkábban fordul elő – végezetül jó bizonyítékot szolgáltat az ikon párdarabjának a Szent Miklós ikonnak a hátlapján töredékesen fönmaradt felirat. Ez a felirat, mely vastagon enyvezett díszes papír alatt rejtőzött szerb nyelvű és arra utal, hogy az ikon egy szerb család megrendelésére készült: „Marko Vujković és fia aján-déka háza népének egészségéért . . . januárban.”

JEGYZETEK

1. POSZELJANYIN, JE. (szerk.): *Bo-gomatyer*. Szankt-Petyerburg, é. n. 410–414.
2. Sztoglav. Szankt-Petyerburg, 1863. 45.
3. BENTCHEV, I.: *Handbuch der Mutter-gottesikonen Russlands*. Bonn, 1985. 26.
4. SOMMER, K.: *Ikonen*. München, 1979. 116.
5. DAVIDOV, D.: A magyarországi szerb

festészet. In: *Ars Hungarica* 1988/1 96.

6. DAVIDOV, D.: i. m. 97. L. még: DAVIDOV, D.: *Ikone szrpszkijh crkava u Ma-darszkoj*. Novi Szad, 1973. 47–57., BOGO-JAVLENSZKIJ, Sz. K.: *Szvjaži mezsdu russz-kimi i szerbami v XVII–XVIII vv*. In: *Szlavjanszkij szbornik*. Moszkva, 1947.

György Ruzsa: Die Gottesmutter-Ikone von Ahtirka im Esztergomer Christlichen Museum

In der Abhandlung wird die Legende der Ikone von Ahtirka beschrieben und untersucht, dabei wird auch auf die in der Legende erwähnten Jahreszahlen eingegangen, die für die Datierung der Ikonen von Ahtirka wichtig sein könnten (2. Juli 1739: Auffindung der Ikone, 1751: Bestimmung der Heiligen Synode, die Ikone von Ahtirka als wunderkräftig zu verehren, 1768: Einweihung der Steinkirche, 1844: Überführung der Ikone in das Dreifaltigkeitskloster von Ahtirka). Es werden kurz auch die Beziehungen zwischen der serbischen Ikonenmalerei in Ungarn und der russisch-ukrainischen Ikonenmalerei behandelt, und die Stilmerkmale sowie die besondere Technik der Gottesmutter-Ikone von Ahtirka beschrieben, aufgrund welcher der Autor annimmt, daß sie von einem ukrainischen Wandermaler zu Beginn des 19. Jh. im ungarserbischen Milieu gemalt wurde.

Szentesi Edit

LÁBJEGYZET A GRASSALKOVICH-LEVÉLTÁR HÁROM EGYKORI KERTTERVÉHEZ

Zádor Anna 1931-ben ismertette a Grassalkovich-levéltár azóta elpusztult kerttervei közt azt a négy lapot is, mely „1780 körül az ivánkai Grassalkovich-kastélyhoz tartozó kert számára készült”.¹ Ezek közül kettő a kert fácánossal való bővítéséhez kapcsolódott, s az egyik szignált is volt: „Gezeichnet worden von Joann Bapt. Scherzinger Professor Geometriae im K. K. Wartberger Waisenstift A^o 1781”.² „Az akademikusán pontos, kissé száraz írás és rajztechnika” alapján ezeken túl Zádor Anna még egy részlettervet J.B. Scherzinger műveként azonosított, s Lanschitz/Cseklészre átvetető „Prospekt”-je alapján az ivánkai parkhoz tartozó, a Duna medrén túl fekvő vadaskertre vonatkoztatott. A szignált tervvel kapcsolatban még egy fontos megfigyelést közreadott; miszerint a Scherzinger által a fácánosról készített „fölvételi rajz”-ba a – nyilván újonnan kialakítandó – kanyargó utak szabadkézzel és ceruzával voltak berajzolva.³

Az utóbbi évtizedekben részben a 18. századi magyarországi rajzoktatással, részben a piarista iskolák történetével foglalkozó, öröndetesen megélnéült kutatás számos adalékkal, s legutóbb egy majd-monográfiával szolgált a Wartberg-/Szempe- (Senec, Szlovákia)⁴-i iskola működéséről; s publikálták, vagy legalább említették az ezzel kapcsolatos rajzanyag itt-ott fennmaradt lapjait is. Mégis, mikor ezek körét újabb kettővel szándékozunk bővíteni, talán nem fölösleges az eddig közöltek rövid áttekintése sem.

1763-ban gr. Esterházy Ferenc kancellár alapította, Mária Terézia támogatásával, szempci kastélyát e célra átadva és átalakítva, azt a maga nemében egyedül álló iskolát; a Collegium scientiarum politico-oeconomico-camerariumot, mely kormányzati hivatalnokokat volt hivatva képezni. Az oktatás 1766-os megindulásától a középiskola után idekerülő diákokat három éven át piarista professzorok tanították elsősorban geometriára, térképezésre, mechanikára, hidrosztatikára, polgári építészetre, számvitelre és hivatalos levelezésre, ügykezelésre. Rövid fennállása alatt végzett körülbelül 200 hallgatója közül jeles hivatalnokok és mérkökök kerültek ki. Az iskola épülete 1776-ban leégett, s ez működésének közelítő végét is jelentette, mert a szomorú eseménnyel egyidőben jelent meg az a királyi rendelet, amely végleg szétválasztotta a kormányzati tisztviselő- és a mérnökképzést, az előbbi számára királyi akadémiát alapítva, az utóbbit pedig egyetemi rangra emelve a Budára majd Pestre helyezett egyetemre utalta, ahol aztán 1782-ben meg is kezdte működését az Institutum Geometricum. A szempci iskola piarista tanárai diákjaikkal együtt a rend tatoi kolégiumába költöztek át. A szempci ún. Nagy Stift eredetileg fegyházként szolgáló épületébe viszont 1779-ben átkerült Tallósról a szintén piaristák vezette árvaház.⁵

Hegyí Ferenc kutatásainak eredményeként nemcsak a Collegium Oeconomicum tanári karának tagjait és hallgatóinak egy részét, de könyvtárát is megismerhettük,⁶ benne számos jeles, gazdagon illusztrált építészeti tankönyvvel és traktárral (első-

sorban Christian Wolff, Johann Freidrich Penther, Sebastian Le Clerc, Johann Jacob Schübler, Andrea Pozzo és Vignola műveivel).

A tanrendből már következik, hogy a szempci iskolában keletkezett rajzanyag két-
tős jellegű; egyrészt a föld- és épületfelmérő gyakorlatok során született felmérések
lapjai, másrészt a polgári építészet tantárgyhoz kötődően a könyvekből másolt, illet-
ve ott látottakból szabadon kompillált építészeti rajz-gyakorlatok termékei kerültek
elő belőle. Sajnos nem nagy számban, hiszen nagyrészüik valószínűleg együtt pusztult
a szempci épülettel, az onnan esetleg elmentett anyag pedig a tatai kollégiumban ég-
hetett el a II. világháborúban. Mindenesetre Mojzer Miklós a Pesti Piarista Levéltár
terv- és rajzainak jegyzékében mindössze egy Szempcen szignált rajzot közölt; Aloysius
Neller diadalív ideáltervét 1771-ből,⁷ amelyhez legutóbb a Noller-re helyesbített olva-
satú hallgató 1770-es vizsgarajza járult.⁸ Figyelemre méltó, hogy a jegyzékben a ké-
sőbb építész- és tanárként is működő Aloysius Ettingernek egy cseklészi kastélyt áb-
rázoló akvarellje is szerepel. Utóbb felbukkant ott még egy szempci szignójú rajz;
Weisz Lipóté, a cseklészi fácánosról.⁹ További lapok a Helytartótanácsához kötele-
zően felterjesztett tanulói minősítések mellékleteiből az Országos Levéltárban marad-
tak fenn,¹⁰ s úgy tűnik, a szempci rajzok a Grassalkovich-okén túl más, szűkebb-tá-
gabb környékbeli arisztokrata családok levéltáraiba is elkerültek.

Ezt mutatja az a két lap, amely a Csáky család egykori szépesmindszenti levéltára-
nak letétként a bécsi Staatsarchivban őrzött részében¹¹ maradt fenn; szignója szerint
a szempci iskola működéséhez kötődik, s a hallgatók keze alól kikerült rajzok mondott
két vállfaját is szemlélteti. Az egyik lap gazdag tagolású homlokzat ideálterve (alap-
rajz és nézet). Jelzése szerint Paulus Zallár rajzolta 1767. augusztus 12-én.¹² A másik
lap a cseklészi fácános és erdő felmérése. Bal alsó sarkában a kastély és a közvetlenül
hozzá csatlakozó francia kert is látható. Franz Kozma műve 1774-ből, aki a felirat
kartusa mellé egy szögmerőt tartó fiatalember, sőt – úr képében, a „földmérő”-t, vagy
inkább a „geométer”-t (mely megnevezés a „szabad művészet”-ből eredt mérnöktudo-
mányra való utalást inkább sugallja); talán saját magát is odarajzolta.¹³

Az, hogy a Kis-Duna és Szempce között, a Černa Voda két partján egymással szem-
közt fekvő ivánkai és cseklészi fácános és vadaskert a szempci hallgatók földmérési
gyakorlatainak kedvelt terepe volt, a földrajzi közelségből adódóan majdnem természe-
tes, s kézenfekvő választás azért is, mert az iskolalapító Esterházy Ferenc cseklészi
kastélykápolnájában a szempci piarista atyák miséztek,¹⁴ a felmérés többszöri meg-
ismétlése a feladatokat kitűző tanárok bizonyos „kényelemszeretetére” is utalhat.
Az is természetes, hogy e rajzok egy része a birtokos családokhoz, majd azok levéltá-
raiba került. Érdekes lenne viszont tudni, hogyan és miért jutott a cseklészi park fel-
mérési rajza a Csáky család valamelyik tagjához. Biztosan nem véletlenről van szó,
mert a lap feliratának kartusát Csáky-címer koronázza. Mivel azonban a Csáky-levéltár
múlt századi rendezése során az irat- és rajzanyagot szétválasztották,¹⁵ e kérdésre
bajos lesz – ha egyáltalán – a választ megtalálni. Mindenesetre a cseklészi kastélyról
és parkjáról szempci hallgatók által készített felmérések szerencsésen fennmaradt sorát
lassanként érdemes lenne a jelentős együttes építéstörténetének pontosítására felhasz-
nálni.

Továbbra is nagyon keveset tudunk viszont arról, hogy az „árvaházi” korszakban
milyen rajzoktatás zajlott az akkor alapvetően iparosokat képző szempci iskolában,¹⁶

ahogy J. B. Scherzinger neve sem bukkan elő a Hegyi Ferenc által feltárt forrásanyagban.

A másik Csáky-levéltárban őrzött rajz előképét(eit) pedig, ahogy nyilván a többi hasonló rajzeit is, a szempci kollégium könyvtárában megvolt építészeti művek lapjain lenne érdemes keresni.

JEGYZETEK

1. ZÁDOR A.: A Grassalkovich-levéltár kerttervei, in: uő: Az építészet múltja – Válogatott tanulmányok, Budapest, 1988. 9–20., 16.
2. Uott. 17. és 5. kép
3. Uott. 17–18.
4. A helynév magyar alakjaként a továbbiakban a 18. században is használatos „Szempc”-et adjuk, szemben az alább sokat idézett Hegyi Ferencel, aki az 1938 és 45 között hivatalos magyar névváltozatot; „Szenc” alkalmazza tanulmányaiban.
5. A Mária Terézia-korabeli „(felső)oktatáspolitikai” koncepcióváltáshoz: Dr. FINÁN. CZY E.: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában I. kötet (1740–1773), Budapest, 1899. 255–262., uő.: Újabb adalékok a szempci collegium történetéhez Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 8 (1901) 410–412. és KOSÁRY D.: Művelődés a 18. századi Magyarországon, Budapest, 1980. 495–496.; iskolatörténeti vonatkozásban kimerítő részletességgel: HEGYI F.: Új adatok a tатаi piarista kollégium XVIII. századi történetéhez, in: Piaristák Magyarországon 1642–1992. Rendtörténeti tanulmányok, Budapest, 1992. 89–164., eddig nem hasznosított adatok lehetnek Rév helyi Elemér cédulahagyatékában, vő.: HARIS A.: A hagyatéki anyag katasztere, in: Rév helyi Elemér munkássága a tатаi múzeum hagyatéki gyűjteménye tükrében, Komárom megyei Múzeumi Szervezet, Tudományos Füzetek 4., Tata 1988. 35–67. 48.
6. HEGYI F.: A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára, Magyar Könyvszemle, 94 (1978) 167–176. vő. még össze: HEGYI F.: Klothammer János XVIII–XIX. századi geometria-hiraula könyvtára, Magyar Könyvszemle 96 (1980) 60–69.; a Szempcen végzett vízmérnök saját könyvtárába is megszerzi az iskolai könyvtárban látott/használt építészeti művek egy részét is (Penther, Pozzo, le Clerc, stb.).
7. MOJZER M.: Architectura oivilis – Iskolás művészet XVIII. századi építészetünkben –. Művészettörténeti Értesítő, 6 (1957) 103–118., 116. Eltekintve az iskola Tatára költözése után, de még a gimnáziummal való összeolvadása előtt készült, és így bizonyos vonatkozásban a Collegium Oeconomicum működéséhez kötődő három 1779-es rajztól (117.), melyek közül a budai királyi palota felméréseit utóbb külön tárgyalta: HEGYI F.: A tатаi piarista Studium Cameraticum diákjainak két jeles rajza Mária Terézia budavári palotájáról. Ars Hungarica 10 (1982) 236–242.
8. HEGYI F.: Új adatok... id. mű 130. és 139. j.
9. Említve, HEGYI F.: A tатаi piarista Studium Cameraticum... id. mű, 237., szignóját adja: uő: Új adatok..., id. mű 96. és 13. j.: „Iconographia Phasianorum Horti in Territorio Cseklész perfecta per Cl. Leopold Weiss e S. P. Szemptszini, 1772.”
10. HEGYI F.: Új adatok... id. mű, 120. és 106. j.; „Plan des Wartberger Weingebirges aufgenommen und bearbeitet durch Gabriel Keschmárky im K. K. Stifte allda 1775.”
11. Vő.: BARTFAI SZABÓ L.: Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez, Budapest, 1919. I. kötet VI–VII. és MAKSAI F.: Magyar Országos Levéltár, A Csáky család levéltára – Repertórium – sokszorosított gépirat, 1964. Az Österreichisches Staatsarchiv- (Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv)-ban letétbe helyezett levéltárat Csáky Móric professzor úr engedélyével, az MTA Művészettörténeti Kutató Intézete Levéltári Gyűjteményének megbízásából tanulmányozhattam.
12. Fasc. 127. No. 83. I. (az 1-es alszám a lapon nem szerepel, csak következethető). Papír, színezett, lavírozott tollrajz, 59x46,5 cm, lépték nélkül. Jelezve alul, középen, kis kartusban: „Delienavit / Paulus Zallár / Convictus Regii Szemptsziniensis A- / Iunius AD 12 Aug. / 1767”.
13. Fasc. 127. No. 98., papír, lavírozott tollrajz, 49,5x70 cm, lépték: 25 mm=100 bécsi öl, jelezve jobbra lenn, kartusban: „Plan / des Lahnsitzer / Parade Waldes nebst / anliegenden Weingarten / und vorbeý fliessenden / Schwartz-en Wasser / geometrisch aufgenom- / men, und bearbeitet durch / Franz Kozma im / K K Stift zu Warberg / Im Jahr 1774”.
14. HEGYI F.: A szenci piarista Collegium Oeconomicum könyvtára, id. mű 170.
15. A levéltár utolsó rendezésére, és minden bizonnyal a terv- és rajzanyag különválasztására 1827-ben, Lőcsén került sor, mint erről a máig érvényes elenchus tanúskodik („Elenchus Universorum Actorum Archivii Comite Csákyana Scepusio Mindszentiensis -Compillatus Leutschovio Anno 1827 Pariatus autem pro Archivo Ex Familio C. C. Csáky Communi acque Leutschovio Anno 1837-”).
16. HEGYI F.: A tатаi piarista Studium Cameraticum..., id. mű, 241. 15. j.

Edit Szentesi: Fußnote zu drei ehemaligen Gartenentwürfen im Archivbestand der Familie Grassalkovich

Unter den von Anna Zádor 1931 publizierten und seitdem vernichteten Gartenentwürfen aus dem Archiv Grassalkovich befanden sich die Vermessungen, die im Jahre 1781 von Joann Bapt. Scherzinger, Professor der Geometrie im K. K. Wartberger Waisenstift zwecks Erweiterung der Fasanerie des Schlosses Grassalkovich in Pozsonyivánka (Ivanka pri Dunaji in der Slowakei) durchgeführt wurden. Vorgängerin der besagten Bildungsanstalt in Wartberg (ugn. Szempe, slk. Senec) war zwischen 1766 und 1776 eine Hochschule, deren aus Piaristen bestehender Lehrkörper Fachleute für die Kammerbehörden ausbildete und deren Hörer deshalb unter anderem auch Geometrie und „architectura civilis“ auf hohem Niveau studierten. Davon zeugen die von den Studenten der Hochschule angefertigten Zeichnungen, die leider nur fragmentarisch erhalten sind und von denen manche in den vergangenen Jahrzehnten bereits publiziert wurden.

Zwei weitere solche Zeichnungen wurden zuletzt im Archivbestand der Familie Csáky in Szepesmindszent (als Deponat in Wien, Staatsarchiv, Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv) gefunden. Die eine (von Paulus Zallár, 1767) ist offensichtlich ein Fassaden-Idealentwurf, der aus in der Bibliothek der Anstalt einst vorliegenden Zeichnungen über Bauwerke kompiliert wurde, und die andere (von Franz Kozma, 1774) ist eine Vermessung der Fasanerie des Esterházy-Schlosses in Cseklész (dt. Lanschitz, slk. Bernolakovo). Letztere kann mit den anderen erhaltenen Blättern aus dem Zeichnungsmaterial der Hochschule wichtige Beiträge zur Erforschung des Schloß- und Gartenbaus in der zweiten Hälfte des 18. Jh. in der Umgebung von Pozsony (dt. Preßburg, slk. Bratislava) liefern.

Mészáros F. István

AZ ÉREM MÁSIK OLDALA, AVAGY AZ „ANTIKVÁRIUS MAJOM” Bevezetés egy függelékhez¹

Az antikvárius – akinek a 19. sz. óta honos magyar megfelelője a régiségbúvár –, 1743-ban tűnt fel elkülöníthető speciesként a *singeries* változataiban.² Ekkor készült el Chardin egyik festménye nyomán ifj. Suruge metszete, amely nem csupán címével (*L'Antiquaire*) utalt az éremgyűjteményét nagyítón keresztül szemlélő majom hivatására, hanem az alatta futó csinos négysorossal rövid szentenciát is közölt finom háziköntösbe bújtatott szereplőjéről: „Dans le Dédale obscur des monumens antiques/ Homme docte, a grands frais, pourquoi t'embarasser? Notre siècle, à des yeux vrayment philosophiques,/ Offre assez dequoi s'exercer.”³

Ez volna tehát a terminus ante quem, az antikvárius a *philosophe* egyenes ellentéte lett: az az emberfajta tehát, aki csupán egymás mellé gyűjti az antikvitás emlékeit (érmék, Titus Livius kötet), de képtelen behatolni azok mélyebb értelmébe. Ennek az ellentétnek a locus classicusa, alig valamivel később, az Enciklopédia bevezetője lett, ahol D'Alembert az intellektuális világot a tudósok (*les érudits*), a filozófusok (*les philosophes*) és a művelt szellemek (*les beaux esprits*) egymással szinte alig érintkező terrénumaiba száműzte.⁴ Az öncélú régiségbúvár és az értékkeremtő bölcselő ellentéte azóta is népszerű toposz maradt, ez az ellentét jelentkezett később a Schlegel-fivérek filológus-filozófus szembeállításában⁵, még később pedig Nietzsche műveiben.⁶

A *Régiek és modernek harcán* edződött történész fejében megfordult, hogy vajon nem azért volt-e annyira fontos D'Alembert-nek ilyen éles határokat húznia, mert maga is érezte, hogy a közvélemény számára ezek a fogalmak nem váltak még el olyan élesen. Chardin festménye például az 1740. aug. 22.-én megnyílt *Salon* tájékoztatóján még „A filozófus majom” címet viselte (*Singe de la philosophie*), s csupán utólag, kézzel írta rá valaki, hogy „sokkal inkább éremgyűjtő s antikvárius”.⁷ (A műveket a *Salon*ban számozva állították ki, adataikat – az alkotó nevét, a mű címét, rövid leírását – egy megvásárolható brosúra, az ún. *livret* közölte.⁸ Erre a *livret*-re került rá a korrigáló felirat.⁹) Chardin öt képe közül, melyeket akkor állított ki, kettő a Teniers által divatba hozott *singeries*-nek hódolt (a másik egy *ars simia naturae*-típusú „festő majom” volt), s később mindkettőről rézmetszet készült, ami egyértelműen jelzi kortárs sikerüket.¹⁰ De a kép végleges címe csupán a metszeten állapodott meg a *L'Antiquaire* mellett,¹¹ s mivel az 1743-as *Salon*-ban az ifj. Suruge ezt is kiállította, az antikvárius majom portréja rövid időn belül másodszor került a nyilvánosság elé.

Ahhoz, hogy „Az éremgyűjtő majom” (ahogy a korrigált címváltozatban szerepel) lehetséges jelentéskörét leszűkítsük (s egyben a Seznec által oly szuggesztíven tárgyalt filozófus-antikvárius ellentétről is elszakadhassunk), nem árt megkeresni a merőben szokatlan szatíra korabeli ellentétét. Ilyen patetikus komolyságú *pendant* szerintem az ifj. Cochin, 1737-ben készült metszete, „Az érmék Génusza”, amelynek képaláírása szerint: „AZ ÉRMÉK GÉNIUSZA fölfedi a Történelmet és megmenti ezt az idő pusztításától”.¹² A metszeten az érmék Génuszát egy puttókkal körülvett szár-

nyas női alak allegorizálja, a Pusztító Időt pedig a metszet bal sarkában fekvő, kaszát tartó férfiak. Ami a Történelmet illeti, ezt a háttérben látható piramisok, antik romok, fóliánsok s főként a mindenütt jelenlévő, pálmafán lógó, földön szétszórta medallionok jelenítik meg.

Momigliano szerint a 17. sz.-ig elismerték ugyan az érmék és feliratok szűken vett történeti forrásértékét, de elképzelhetetlen volt, hogy a nagybetűs Történelem ne az antik auktorok megfelelő kötetét jelentse.¹³ Ez az álláspont gyökeresen megváltozott a 17. sz. második felében, amikor a korabeli antikváriusok kijelentették, hogy az archaeológiai leletek szilárdabb támpontot jelentenek mint az irodalmi források.¹⁴ A 17. sz.-ot kikiáltották „a numizmatika századának”,¹⁵ és megkezdődtek a polémiák arról, hogy miként lehet interpretálni, illetve kell-e egyáltalán használni a nem irodalmi forrásokat.

Ezt az áttörést fémjelzi az a tény, hogy a téma bekerült a 18. sz. elejének népszerűsítő irodalmába, ahol leghatásosabban Joseph Addison érvelt az antik érmék hasznosságáról: „Sokkal üdvösebb az érméket konzultálni, mintsem a régi auktorokat, mert így nem Suetoniust vagy Lampridiust idézzük, hanem közvetlenül a császárt, vagy a római szenátus tagságát” (*Dialogues upon the usefulness of Ancient Medals*).¹⁶ A gondolatmenetben Charles Patin ment a legmesszebbre: „Kijelenthetjük, hogy érmék nélkül a Történelem megfosztatik bizonyítékaitól, s aki így ismerkedik a Történelemmel, az a Történészek elfogultságaira bízta magát, akik vagy csupán arról írtak, ami saját korukban megragadta őket, vagy pedig pusztán az emlékezetükre hagyatkoztak, ami viszont vagy elfogult volt vagy hamis.” (*Introduction à la Connoissance des Médailles*).¹⁷

Az antikváriusok túlzott lelkesedése csupán a 18. sz. folyamán csillapult le, de nem csupán és nem elsősorban a *philosophe*-ok táborának zajos ellentámadásától. Abbé Geinoz, aki hivatásos antikvárius, az Académie des Inscriptions rendes tagja volt, higgadtan, de határozottan utasította el az érmék történeti értékének megalapozatlan túlbecsülését: „A könyvekből sokmindent megtudhatunk az érmék ismerete nélkül is; kevésbé és rosszul ismerjük viszont mindazt, amit könyvek nélkül, csupán az érmékből tudunk meg.”¹⁸ Abbé Geinoz antik érméről szóló előadását szűk, antikváriusi körben tartotta, 1740-ben. Ugyanabban az évben tehát, amikor Chardin kifüggesztette a *Salonban* az antikváriust bizarr kedéllyel szatírizáló festményét.

Appendix

Az alábbiakban elsősorban azok a művek szerepelnek, melyek a bevezetőből valamilyen oknál fogva kimaradtak, de különösen jelentősek a régiségbúvárkodás történetében. Felsorolásuk szemelvény-jellegű, és a későbbiekben pótolandó (Winckelmann és Caylus szerepéről egy külön excursust szánunk).

Az antikváriusokról szóló elhanyagolhatatlan s mindmáig legjobb tanulmány:

MOMIGLIANO, Arnaldo, „Ancient History and the Antiquarian”, In. *JWCI*, Vol. 13, 1950, 285–315.

Habár bevezetőjében, Momigliano professzor szabadkodik, hogy csupán vázlatos képet nyújt, valószínűleg azóta se jelent meg olyan mű, amelyik hasonlóan teljes körképet adna a korai antikváriusokról.

HASKELL, Francis and PENNY, Nicholas, *TASTE and the ANTIQUE, The Lure of Classical*

Sculpture 1500–1900, Yale University Press, New Haven–London, 1982 (2. javított kiadás). Az újabbkeletű hiánypótló művek legfontosabbika, az antik szobrászati emlékek recepciótörténetét ismerteti, a reneszánsztól a 19. sz.-ig. Nélkülözhetetlen munkájukat mintegy az építészeti résszel pótolja:

WIEBENSON, Dora, *Sources of Greek Revival Architecture*, A. Zwemmer LTD. London, 1969. A mű az *Antiquities of Athens* szinte kibogozhatatlan háttértörténetét és kortárs antikvárius publikációkkal való kapcsolatát nyomozza, valamint három függelékben közöl forrásértékű dokumentumokat.

Forrásművek:

A 17. sz. európai tudóstársadalom és a régiségbúvár egyesületek számára az antikvitás legtekintélyesebb korpuszát két Hollandiában dolgozó német tudós munkája jelentette:

GRAEVIUS, Johannes Georgius, *Thesaurus Antiquitatum Romanorum*, 12 vols., Utrecht, 1649–99

GRONOVIVS, Jacobus, *Thesaurus Graecarum Antiquitatum*, 12 vols., Leyden, 1697–1702 A kortársak Graevius és Gronovius munkáinak mintegy folytatásaként használták Montfaucon monumentális művét, mely a következő századig az érdeklődők kézikönyve maradt:

MONTFAUCON, Bernard de, *L'Antiquité expliquée et représentée en figures*, Paris, 1719, vols. I–V, in-folio. Öt további *Supplément*, 1724-ben jelent meg.

Montfaucon hatalmas korpusza tízéves előkészületi munka nyomán jelent meg. Mindegyik kötet két részre oszlott. Montfaucon, saját becslése szerint, 3–4000 ábrát gyűjtött össze, ez volt az antik emléktanyag mindaddig legnagyobb, együttesen publikált korpusza. A későbbi kiadványok szorult helyzetben gyakran segítettek ki magukat azzal, hogy átvették a Montfaucon publikálta ábrákat, annak ellenére, hogy Montfaucon maga nem sokat törődött közölt anyaga esztétikai kvalitásaival, sokkal inkább az ikonográfiai megfigyelésekben jeleskedett. Amikor Olaszországban járt, sokkal inkább a könyvek áldatlan állapota dűlta fel, semmint az antik tárgyak mostoha sorsa. Útjáról ld.:

Diarium Italicum, Paris, 1702.

Montfaucon benedekrendi szerzetes volt, a Saint Maur kongregáció tagja, és elsősorban a teológiai és ikonográfiai kérdések érdekelték. (A bollandisták és a mondhatni természetes rivális jezsuiták mellett, a Saint Maur volt a régiségbúvárkodásra „szakosodott” kongregáció.) Mestere, rendtársa az a Mabillon volt, aki a korabeli első számú antikvárius szaktekintélynek számított:

MABILLON, *De re Diplomatica*, 1681.

Correspondance inédite de Mabillon et de Montfaucon avec l'Italie, 1846.

(Momiigliano szerint felbecsülhetetlen értékű forrás-kiadvány!)

Mabillon paleográfiai kutatásait Montfaucon terjesztette ki a görög emlékekre, s valójában a diszciplína neve is tőle származik:

Paleographica graeca, 1708.

Montfaucon bevallottan nem mindig tudta megállapítani a hozzá beérkezett rajzokról a hiteles változatot. Az antik épületek helyszíni felmérésének és dokumentálásának igényét első ízben egy 17. sz.-i mű fejezte ki, amely azonban csupán a 18. sz. végén „jött divatba”, akkor is főként Angliában:

DESGODETS, Antoine, *Edifices antiques de Rome*, 1682. Desgodets első ízben hagyta figyelmen kívül Vitruvius, Serlio, Palladio és Vignola traktátusait, melyek az építészeti archaeológia szempontjából mindaddig nélkülözhetetlennek tartott, klasszikus referenciaanyagnak számítottak. 1728-ban bekövetkezett haláláig könyvének alig volt visszhangja, és a Francia Építészeti Akadémia csupán 1779-ben szánta el magát az újakiadásra. Angliában azonban már a 18. sz. közepétől az archeológiai módszerek kiindulópontjának számított (A szigetországban 1771 és 1795 között egyaránt kiadták franciául és angolul: Ed. George Marshall, London).

<BERKENHOUT, John *The Ruins of Poestum or Poseдонia...*, London, 1767.

Berkenhout még azzal az indoklással hagyta ki kötetéből a pontos méretarányokat, hogy „az antik épületek hiánytalanul pontos feimérése, pedantéria, mely aligha idézi elő az építészett fejlődését.” (ld. WIEBENSON <1969>, 54) A 18. sz. archeológiai publikációiból gyakran kihallatszanak ehhez hasonló ellenvetések, de a századvégtől a Desgodets által elindított tudományos

kritériumok véglegesen sikerre kárhoztattak. A 18. sz. archaeológiai vállalkozásaiban fölbecsülhetetlen a Society of Dilettanti szerepe. (ld. Lionel Cust és Sir Sidney Colvin, *The History of the Society of Dilettanti*, London, 1914) Az újklasszicista toryk és a neogótizáló whigek között (erről Samuel Klinger, „Whig Aesthetics: A Phase of Eighteenth-century Taste”, *ELH*, XVI, June, 1949, 135–150), a kör tagjai középen helyezkedtek el, ami nagymértékben összefüggött mindennél előbbre való könnyelmű életvitelükkel. (WIEBENSON [1969], aki szemmel láthatóan minden dokumentumukba betekintett, ismételtelen céloz arra, hogy az ital az egyesület valamennyi összejövetelel főszerepet kapott. S valóban, mindkét róluk készült képen [1777, 1779] Sir Joshua Reynolds úgy örököltette meg őket, hogy egyikük kezéből se hiányozzék a borospohár.) A Society of Dilettanti gondozásában megjelent munkák:

The Antiquities of Ionia, 1769–1915, 5 köt.;

KNIGHT, Richard Payne, *An Account of the Worship of Priapus*, 1786. (Haskell szerint <Past and Present in Art and Taste, 1987, 44>, ebben a műben szinte hiánytalanul megtalálható mindaz, amit freudi tabuknak tekintünk.)

CHANDLER, Richard, *Inscriptiones antiquae* (1774), *Travels in asia Minor* (1775), *Travels in Greece* (1776);

Select Specimens of Ancient Sculpture, 1809–1835, 2 v.;

The Unedited Antiquities of Attica, 1817;

GELL, Sir William, *Rome and Its Vicinity*, 1834;

KNIGHT, Richard Payne, *An Inquiry into the Symbolical Language of Ancient Art and Mythology*, 1818 (reprint, 1835).

Knight az „ikonográfia” rejtelmével D'Hancarville (pszeudo-báró, régiségbűvár, kalandor) révén ismerkedett meg, aki, bár igazi nevét azóta sem tudjuk, mindentudó hírében állt, s annak idején Winckelmann-nal is kapcsolata volt. Személyét és jelentőségét Francis Haskell brilliáns tanulmányban örököltette meg („The Baron d'Hancarville: An Adventurer and Art Historian in Eighteenth Century Europe”, in: *Past and Present in Art and Taste*, Yale University Press, New Haven – London, 1987, 30–47.) Momigliano (op. cit., 310) lényegesen rosszabb véleményen van mindkettőjük-ről; akárcsak Knight főntemlített másik „ikonográfiai” művét, ezt is az Athansius Kircher féle vadhajtásokhoz sorolja.

[D'Hancarville]: *Collection of Etruscan, Greek and Roman Antiquities from the Cabinet of the Hon. ble Wm. Hamilton, His Britannick Majesty's Envoy Extraordinary at the Court of Naples*, Naples MDCCLXVI.

JEGYZETEK

1. A műfaj érvényéről, szélső határaitól és hasznáról ld. William S. Heckscher kiváló tanulmányát, „The Unconventional Index and its Merits”, in: *Art and Literature, Studies in Relationship*, in: *Saecula Spiritualia*, vol. 17, Verlag Valentin Koerner, Baden-Baden, 1985, 503–523.

2. ld. JANSON, H. W. *Apes and Ape-lore in the Middle-Ages and the Renaissance*, London, 1945, chap. X, „Ars Simia Naturae”, 312; valamint SEZNEC, Jean, „Le singe antiquaire”, in: *Essais sur Diderot et l'Antiquité*, Oxford, Clarendon Press, 1957, 79–97.

3. „Ókori emlékek homályos labirintusa./ Miért emészti lényed s pénzéd, Tudós?/ Századunk a filozófiára valóban hajlamosnak/ Épp elég látnivalót nyújt.” (Saját ford. – M.F.I.) Az ún. quatraine moral szerepéről ld. François Courboin, *Graveurs et marchands d'estampes au XVIIIe siècle*, Bruxelles–Paris, 1914, 130–132. A négy soros egyfelől a továbbélő emlékek igényét, másfelől egy akkoriban divó dekoratív szükségletet elégített ki. Kár, hogy

mint látni fogjuk, értelme is volt. Szerzője, Charles-Étienne Pesselier (1711–63), ízig-vérig középszerű fűzfapoéta, akinek emlékét ma már csak a Chardin-képekhez írt dicsőimnuszai őrzik.

4. „Le pays de l'érudition et des faits est innépuisable; on croit, pour ainsi dire, voir tous les jours augmenter sa substance par les acquisitions que l'on y fait sans peine. Au contraire le pays de la raison et des découvertes est d'une assez petite étendue et souvent au lieu d'y apprendre ce que l'on ignoroit, on ne parvient a force d'étude qu'a désapprendre ce qu'on croyoit savoir.” *Discours Préliminaire de l'Encyclopédie*, 1751.

5. SCHLEGEL, August Wilhelm és Friedrich, *Válogatott esztétikai írások*, Budapest, Gondolat, 1980. „Athaneum töredékek”, 404. &, 341–342.

6. A „monumentális”, „antikvárius” és „kritikai” történetírás megkülönböztetésére ld. A történelem hasznáról és káráról, Akadémiai

Kiadó, Budapest, 1989, 37 (Tatár György kiadvál bevezető tanulmányával és ford.-ban).

7. WILDENSTEIN, Georges. Chardin, Biographie et catalogue critiques l'œuvre complet de l'artiste reproduit en deux cent trente-huit héliogravures, Éditions d'études et documents, Paris, 1933, 70.

A képek adatairól ld. ROSENBERG, Pierre, CHARDIN, The Cleveland Museum of Art, 1979. Katalógus. 220–221. és 385, aki szerint Wildenstein hibásan adta meg a képek méreteit.

8. Szerepükről ld. Udolpho van de Sandt, „La fréquentation des Salons sous l'Ancien Régime, la Révolution et l'Empire”, in: Revue de l'art, no. 73, 1986, 43–44.

9. Az eredetiben: „ou plutôt le singe médailliste et antiquaire”. Az ominózus livret lelőhelye a Cabinet des Estampes de la Bibliothèque Nationale, Collection Deloynes.

10. Az „a mérité l'honneur de la gravure” – kitételre ld. La Font de Saint-Yenne, Observations sur les arts... 1748. In: WILDENSTEIN, 83.

11. A metszet megtalálható a Szépművészeti Múzeum grafikai anyagában. Katalógusszám: 57.384. Ezúttal köszönöm Geskó Judit önzetlen segítségét, akinek révén megtekinthettem.

12. „LE GENIE DES MÉDAILLES, Découvrant l'Histoire et la sauvegarde de la fureur

du Temps.” A metszetet publikálja Jean Adhémar, Graphic art of the 18th Century, New York-Toronto-London, n.d., 42.

13. MOMIGLIANO, Arnaldo, „Ancient History and the Antiquarian”, JWCI, Vol. 13, 1950, 292.

14. Ld. Francesco Bianchini, La Istoria Universale provata con monumenti e figurata con simboli degli antichi, 1697. Bianchini, storia per simboli-nak nevezte archaeológiai leleteit. Hasonló változás következik be ugyanabban az időszakban az építészet-archaeológiában, ld. a függelék DESGODETS bevezetését.

15. M.P. Tilger például nemes egyszerűséggel „numismaticum”-nak keresztelte a 17. sz.-ot, Dissertatio historico-politica de nummis, Ulm, 1710.

16. In: Miscellaneous Works, III, 1830, 59–199. Id. MOMIGLIANO, 299. Addison első között abszolválta a Grand Tourt jelentő olaszországi utazást, mely többek között az ő nyomán lett az angol úriember elhanyagolhatatlan kötelessége. Erre vonatkozóan ld. Remarks on several Parts of Italy, in the years 1701, 1702, 1703, London, 1705.

17. Id. MOMIGLIANO, 300, n. 1.

18. „Observations sur les médailles antiques”, Histoire de l'Acad. Royale des Inscriptions, 1740, XII, 280. Id. MOMIGLIANO (1950), 300.

István F. Mészáros: The Reverse of the Medal: „Le singe médailliste”

From the time when D'Alembert had divided the integral body of knowledge into unconnected fields – or better to say dispositions – of *erudits* and *philosophes*, this erroneous platitude had acquired the prestige of a magic formula of truth. However, in the XVIIIth century both *antiquaire* and *philosophe* were used in a different sense and both terms required further analysis. In his argumentation D'Alembert classified the proper habitude of men of letters that differs in each of us, despite our fields of research. In spite of the objections of common sense his distinctions remained intact. (In fact, it was further emphasised by such great authorities like the Schlegels, not to mention the notorious personage, Nietzsche.)

In a sparkling essay, the late Jean Seznec debated this strange quarrel between antiquarians and *philosophes* in the middle of XVIIIth century Paris. (See his *Diderot et l'Antiquité*, 1957, chap. V. „Le singe antiquaire”) In my brief essay I present an option for another story in subject.

The terminus ante quem we can take for granted is 1743 in my knowledge, when the antiquarians had already existed as a different species. This was the year of the publishing of *La singe antiquaire*, an etching after a picture of Chardin. But Chardin's picture at his first stage (exhibited in the *Salon* of 1740) had the title *Singe de la philosophie* in the *livret* of exhibition, and only a hand-written remark: „ou plutôt le singe médailliste et antiquaire”. This little misunderstanding suggest a doubt that ten years before D'Alembert's firmly established distinction between *érudit* and *philosophe* in his *Discours Préliminaire* (1751) was shared like common knowledge.

For a better understanding of Chardin's curious caricature we need a glance on his immediate counterpart, which, in my opinion, is the etching of Cochin fils: *Le Génie des médailles* (1737). Here we gain a tribute to antiquarians and collectors who – according to prof. Momigliano's researches – called the XVIIIth century the „century of numismatics” (even „numismatica”) and shared opinions like that of Joseph Addison's: „it is much safer to quote a medal than an author”,

or Charles Patin's: „the true historical proofs are coins and not historical writings”. These opinions had given a large support for collectors of coins sustaining their beliefs in possessing true historical proofs and knowledge. But not only the so called *philosophes* offended this kind of naïve enthusiasm, for we know of reactions from scholar antiquarians.

In 1740, Abbé Geinoz had read his paper at the *Académie des Inscription*, underlining his conviction: „What we can get to know from books without considering coins, is much and well, but what we know only from coins without considering books is few and wrong”. That happened in the very same year when Chardin had presented his bizarre monkey at the *Salon*.

A 18. század végén s a 19. század elején munkálkodó Rabl Károly (vagy ahogy ő írta, Karl Rabl, Karl Joseph Rabl, Carolus Rabel) gyöngyösi építőmester személye a helytörténeti munkákban már az 1900-as évek előtt s azóta többször is felbukkant.¹ Neve a művészettörténeti szakirodalomba 1930-ban került be, mint a debreceni Nagytemplom kivitelező mesteréé, akinek szakvéleménye döntő jelentőségű volt abban, hogy a város elállt a Péchy Mihály tervezte kupola megépítésétől.² Az 1940 körül megjelent nagy áttekintő művekben – melyek az említett helytörténeti munkákból sokat merítettek – már egy körülhatárolható oeuvre körvonalai kezdtek kibontakozni,³ melyet azután az 1950-60-70-es évek szakirodalma további jelentős adatokkal gazdagított.⁴ A legtöbb új adatot Heves megye műemléki topográfiájának munkálatai tárták fel, s ezeket az első kötetben a mesterek adattára foglalta össze.⁵ Ebből az adattárból és a ma is fennálló Heves megyei Rabl-épületek történetéből és leírásából már olyan kép rajzolódott ki, melynek alapján Rabl munkásságának mind jellege, mind jelentősége megállapíthatóvá és értékelhetővé vált: vállalkozó típusú, egzisztenciáját kivitelezési működésére alapozó, de a tervezéshez is értő és saját ízléssel, saját művészi igazodással is rendelkező mester volt. Az említett adattár Rablra vonatkozó része egyébként már önmagában is egy kisebb monográfia vázát jelenthetné, ha nem tudnánk, hogy eddig ismert munkái mennyiségben nagyjából megegyeszen nyit kitesznek Heves megye területén kívül is, s főművei éppen ezek közt, a zömükben az egykori Jászkun kerület területén emelt épületek között találhatók. Iparát fia, az ifjabb Rabl Károly folytatta tovább, aki 1788-ban született.⁶ Nagyjából 1810-től kezdve tehát az idősebb Rabl haláláig, 1828-ig külön figyelniünk kell arra, hogy a forrásaink által pusztán Rabl Károly nevével jelölt művek az apának vagy fiának tulajdoníthatók-e.⁷

Rabl 1746 február 3-án született a dél-morvaországi Frainban (Vranov nad Dyji, Csehszlovákia), feltehetően építő- vagy kőfaragómester fiaként.⁸ Tanulóéveiről semmit sem tudunk; céhes képzését feltehetően valamely morva városban, talán Brünnben kapta s valószínűleg Németország vagy Ausztria felé indult vándorútra. Magyarországon már képzett kőművesként bukkan fel 1773-ban: ekkortól a szintén Morvaországból jött pesti mester, Jung József pallérjaként működött.⁹ Így került Jászberénybe, ahol 1774-től 1780-ig a Jung által tervezett és kivitelezett plébániatemplom munkáit vezette,¹⁰ ami állandó ottlétet jelentett. Nyilván a Jászberényben töltött évek alatt ismerte meg a helyi és környékbeli viszonyokat, s Quadri Kristóf gyöngyösi építőmester halála (1780) után – de az is lehetséges, hogy már előtte – Gyöngyösön telepedett le.¹¹ Házasságkötésének helyét és idejét nem ismerjük; 1788-ban Gyöngyösön anyakönyvezik fiának születését.¹² Rabl az 1780-as évek elejétől kezdve – amellet, hogy gyöngyösi céhtag-építőmesterként szerepelt – a jászkun kerület alkalmazásában is dolgozott mint „Districtual Maurer Meister” avagy „Murarius Districtualis”, s így terjedt ki munkássága a jászkun kerület egész területére.¹³ 1828

április 16-án, 83 éves korában halt meg;¹⁴ a gyöngyösi felsővárosi temetőben lévő klasszicista síremlékét nyilvánvalóan fia készítette.¹⁵ (7. kép)

Rabl munkásságában művészettörténeti, közelebbről építészettörténeti szempontból elsősorban azok a művek jelentősek, melyeket ő maga tervezett; s azok a nagyobb szabású munkák, melyeket ugyan mások terve alapján kivitelezett, de úgy módosított – vagy módosíthatott –, hogy abban saját művészi ízlése, felfogása is érvényre juthatott. Ezen módosítások mértékét esetenként rendkívül nehéz megállapítani, a problémát azonban nem kerülhetjük meg.

Rabl majdnem bizonyosan Morvaországban töltötte inas éveit, melyek az 1760 utáni időre esnek; ekkor ott már elterjedőben volt az a klasszicizáló későbarokk – „copf”, utóbb „josefinus” – stílusirány, mely nálunk az 1770-80-as évektől vált uralkodóvá, s amelynek legjelentősebb mestere Morvaországban Franz Anton Grimm (1710-1784) volt.¹⁶ Rabl – magyarországi műveiről ez egyértelműen leolvasható – ezt az irányt hozta magával, mint saját művészi ízlését, s lényegében ezt az igazodást kellett hogy megerősítsék a szintén Morvaországból – de már korábban, 1764-ben – jött Jung Józsefnél töltött pallér-évek. Ugyanakkor a morva és német vidékek legjelentősebb épületeinek és együtteseinek, a korábbi nagy barokk apátságoknak s azok mestereinek a hatása sem múlhatott el nyomtalanul; annál kevésbé, mert egy eddig ismeretlen terv, melyet Jung József a jászberényi plébániatemplomhoz mint változatot készített, arra utal, hogy ez a hatás még Magyarországon, az 1770-es években, Jung szolgálatában is utolérhette Rablt. (8. kép)

További stílusalakító tényezőként kell figyelembe vennünk a helyi stílusváltozatok stabilitását és asszimiláló erejét, valamint az építetőknek hol a divatot, hol a hagyományokat követő ízlését; az utóbbival találkozunk majd pl. a gyöngyösi volt Almáspalota homlokzatán vagy Rabl református templomainak belső elrendezésében. Végülis az, ami mindezen tényezők eredőjeként mint Rabl saját stílusa létrejött, a klasszicizáló későbarokknak barokk reminiscenciákkal színezett és erős helyi ízeket is magába olvasztott változata.

Rabl megbízásai közt minőségben és mennyiségben a templomok a legjelentősebbek, s főművei is ezek közt találhatók. Mivel letelepedése s önálló magyarországi munkásságának kezdete szinte évszám szerint egybeesett a türelmi rendelettel (1781), nagyon nagy részt vállalt a rendelet következtében fellendülő protestáns templomépítkezésből is, elsősorban az Alföldön. A jászkun kerülethez tartozó településeken azonban minden fontosabb megbízásnál elsősorban ő jött számításba, s természetesen nemcsak protestáns templomok építésénél.

Így 1786-ban Jászsószentgyörgy kérésére tervet készített új katolikus templom felépítésére a kicsi s romladozó állapotba került régi helyett. Rabl tervét a jászkun kerülethez, onnan pedig a helytartótanácshoz küldték fel, ahol Tallherr Józseffel, az Országos Építési Igazgatóság építészevel új tervet készítettek, s ez került kivitelre úgy, hogy a kőművesmunkára Rabllal szerződtek. (1–3. kép) A templom 1793-ra épült fel; berendezése még a 19. század elejére is áthúzódott.¹⁷ A Tallherr terve szerint felépült templom a hasonló magyarországi emlékeken iskolázott szem számára kívülről kedvezőtlen benyomást tesz, mert a nagy tömegű hajótest homlokzatán viszonylag kis méretű torony ül; (6. kép) belső térhatása viszont egészen monumentális, elsősorban a hajó kiszélesedő középrésze révén, melyet négyzet alaprajzú cseh-

süvegboltozat fed. Ez a megoldás, mely Balthazar Neumann, közelebb pedig Pilgram által is kedvelt formák szerényebb, falusi templomok igényeire redukált változata, s Tallherrnek nagyszabású morva s délnémet alkotásokon való iskolázottságát mutatja, máskor is előfordul a Tallherr, illetve az Országos Építési Igazgatóság által vidéki, helyi mesterek templomtervei helyett készített terveken: így pl. a padragi vagy a szekszárdi plébániatemplom ránk maradt rajzanyagában,¹⁸ sőt Szekszárdon – Jászsós-szentgyörgyhöz hasonlóan – monumentális megvalósulását is számon tarthatjuk.

Jászsós-szentgyörgyön azonban nemcsak az történt, hogy a templom a Tallherr-féle alaprajzi koncepció szerint előnyösebb és monumentálisabb térhatást kapott, hanem az is, hogy Rabl a díszítményeket s a belső elrendezés bizonyos részleteit saját ízlése, illetve elvetett korábbi terve irányába visszamódosította a kivitel során; s így ez a templom azon kevés épületek egyike, melyeknél az elkészült állapotot a korábbi tervekkel összevetve nagyon pontosan meg tudjuk állapítani, hogy mi tulajdonítható belőle Rablnak: mi az, amit ő tartott fontosnak, mi az, ami az ő ízlését mutatja (s mindez azután segítséget nyújthat kevesebb adattal rendelkező épületek esetében is).

Rabl jászsós-szentgyörgyi tervén jellegzetességeként szerepel az a megoldás, hogy az egyhajós, hevederes boltszakaszokkal fedett belső térben a falpillérek között képződő fülkékben karzat húzódik, a pillérekbe vágott keskeny átjáróval, melyen éppen-hogy átfér „lapjával” egy ember. (1.kép) Ez a forma szintén egy kialakult barokk megoldás vidékiessé redukált változata, melynek nagyobb, gazdagabb, díszesebb formájával sűrűn találkozunk morva és német területen. Tallherr tervén – talán éppen Rabl tervének hatására – a szentély egyetlen boltszakaszában megmaradt kétoldalt az oratórium-szerű karzat; Rabl viszont a kivitel során – a kibővülő középrészt kivéve – a hajóba is visszacsempészte a karzatokat, az ablakokat mindenütt fölöttük helyezve el. Ez a megoldás – a Tallherr tervén boltszakaszonként váltakozóan lent-fönt elhelyezkedő ablakokhoz képest – valószínűleg hasznára vált a belső tér megvilágításának. A keskeny oldalkarzat kedvelése tehát egyike a Rablra jellemző sajátosságoknak, amelynek alapján néhány más templom szerzősége is kapcsolatba hozható vele. A másik fontos megállapítás, melyet a Tallherr-féle tervnek s az elkészült templomnak összehasonlításával tehetünk, Rabl stílusára vonatkozik. A külső kialakításban mesterünk elég pontosan követte az előírt tervet (3, 6. kép), a belső architektúra viszont, melyet a karzatok beépítése miatt amúgyis át kellett formálnia, díszítésében is eltér Tallherr szárazabb, erősen klasszicizáló felfogásától, és a Rabl más művein is visszatérő, vidékiesen zafos barokkosabb klasszicizálást mutatja. (4, 5. kép) Ezt tehát nyugodtan tekinthetjük az ő stílusának, amely – kellő óvatosság mellett – stíluskritikai megállapításokra is alapot adhat.

Rabl jászsós-szentgyörgyi tervével tovább is foglalkoznunk kell, mert mesterünk „nem hagyta magát”: elvetett tervéhez nagyon hasonló formában építette fel 1793-1796 között a kiskundorozsmai plébániatemplom szentélyét és hajóját. A belső tere hevederek közötti csehboltszakaszok fedik, kétoldalt pedig a már fentebb említett keskeny karzat húzódik végig. Az építészeti kiképzés itt is a Rablra jellemző ízelet mutatja, a berendezés viszont – szószék, főoltár – Joseph Christined tirolai szobrász munkája 1800-1801-ből.¹⁹ (15–16. kép)

Egyértelműen az ifjabb Rabl műve a jászapáti katolikus templom 1825-1827 közötti nagyigényű, de az igényekhez képest kevésbé sikerült kibővítése.²⁰

A türelmi rendelet, melynek kiadásával nagyjából egybeesett Rabl végleges magyarországi letelepedése, a protestáns templomépítészet szempontjából igen nagy fennedülést hozott, s 1781-1800 között a jászkun kerület református települései sorra új templomot építettek, nagyrészt Rabl Károly által. Ekkor alakult ki az a tulajdonképpen háromhajós templomforma is, melynek két oldalhajóját karzatok töltik ki, s e formában születtek azután a legnagyobb alföldi templomok (Kisújszállás, Mezőtúr, Békés református, Szarvas, Békéscsaba evangélikus templomai). Legszebb nyugatmagyarországi példája e típusnak azonban már a türelmi rendelet előtt megszületett (Pozsony, német evangélikus templom, 1776), s ugyanezekben az években megjelent e típus Északkelet-Magyarországon is (Sárospatak, az 1776-1781 közt épült református templom; Sátoraljaújhely, terv a református templomhoz 1779-ből.²¹)

Rabl első igazán önálló és nagyszabású református temploma a kisújszállási, mely 1785-1788 között épült a régi templom megtartott tornyához, melyet azután 1788-ban a hatalmas méretű templomtesthez való arányosítás okán – ugyancsak Rabl Károllyal – két öllel meg is magasítottak.²² A templom a már említett háromhajós típushoz tartozik, de középhajójának boltozatát a típus nyugatmagyarországi változatától és annak alföldi hatásaitól (Pozsony, Sopron, Szarvas evangélikus temploma) eltérőleg nem oszlopok, hanem vaskos pillérek tartják. Ez a forma, melyet nyilván a biztonság indokolt, a belső térnek erősen rusztikus hatást ad, melyet a pillérfők és karzatmellvédek füzéres copf díszítése sajátos, kissé provinciális, de igen jóízű összenyomással old (amelynek elemei egyébként ismerősek számunkra Rabl már tárgyalt ekkori katolikus templomaiból is). Mindez az egyébként díszítetlen fal- és boltozatfelületekkel, a karzatok nyílásain át bejövő fény különböző hatásaival és a középhajó impozáns méreteivel is összhangba kerülve Rabl egyik legjobb művévé teszi a kisújszállási templomot (11–12. kép).

Rabl művészetének ugyancsak legjobb ízeit idézi a gyöngyösi református templom, bár látszólag mindenben ellentéte a kisújszállásinak: kisméretű, egyterű, síkmennyezetes terem, a katolikus város kis református gyülekezetének igényeihez szabva. Alaprajza a hagyományos forma legegyszerűbb változata: téglalap, két rövid oldalán karzattal, az egyik hosszfal közepén a szószékkal. Mindez azonban elég Rablnak arra, hogy a szószék, a mellvédek s az ablakok feletti mezők díszítésével, az általa kedvelt füzérestáblás vakolt, illetve stukkó-tagozatokkal az egyszerű belsőnek is művészi hatást adjon (14. kép). Az épület tervét 1782-ben készítette, de a kivitelre csak 10 év múlva került sor. Tornya és mai homlokzata pedig 1844-ben épült hozzá Császka János gyöngyösi mester terve szerint.²³

1789-1791 között építette Rabl a kunszentmiklósi református templom hajóját, a kisújszállásihoz hasonlóan a meglévő régi toronyhoz, mely 1754-ben épült.²⁴ A jászalsószentgyörgyi templom kapcsán tárgyalt keskeny oldalkarzat itt összefüggően végigfut a hosszoldalak mentén, s a pillérekbe vágott keskeny átjáróval az emeleti szinten is körüljárhatóvá teszi a templomot, összekötve egymással a hosszanti tér két rövid oldalán található karzatokat. A hagyományos helyi templomtípus tehát itt a Rabl által kedvelt oldalkarzatokkal gazdagodva újabb variánsként jelentkezik (melyet azután más mesterek is mintául vesznek²⁵), s alkalmat ad egyben a mesternek arra, hogy a pillérfőkön és mellvédeken alkalmazott, rá jellemző tagozatokkal az egyszerű

belső teret a református templom funkciójához és jellegéhez illő módon díszítse. (9–10. kép)

1793-1797 között épült fel Rabl terve szerint a karcagi református templom.²⁶ Később átalakított külsejéből nagyon kevés tulajdonítható mesterünknek, belseje viszont teljes egészében. Elrendezésében az eddigiektől eltérő (bár először nem itt és nem is Rabl munkái között jelentkező) variációt képvisel, s konkrét megoldása Rabl ismert vonásait igen pregnánsan mutatja. A hosszanti alaprajzú és íves zárású templom kéthajós (mintha a kisújszállási templom egyik mellékhajója elmaradt volna), két rövidebb oldalán és a mellékhajóban karzattal. A karzatok így lapos U alakban fordulnak a szemközti hosszoldal közepén elhelyezkedő szószek felé, amely mögött viszont a fallpillérek közeiben a Rablra jellemző keskenyátjárós karzat fut végig. A templom egész belső kiképzése, a pillérfők és mellvédek díszítése ugyanazokat a kvalitásokat mutatja, mint a kisújszállási, térhatása azonban sokkal kevésbé harmonikus. A négy bejárat a templomtest két középtengelyében nyílik, s a hosszanti tér hatása a haránt-tengelyben érkezve természetszerűleg kevésbé érvényesül; a hossz tengely felől belépve pedig nem a főhajó tengelyébe, hanem attól a mellékhajó felé tolódva a pillérek tövébe jutunk, s itt húzódik a padsorok közötti folyosó is, melyen a templomon végigmehetünk. Ha pedig a főhajó középtengelyébe, a padsorok közé állunk, a remélt egyensúly azon vész el, hogy érezzük: itt meg a végsőleg mégiscsak összefüggő egész templomtérnek a tengelyéből vagyunk kiesve. (13. kép)

Az építészeti tér eme talán túl szigorú elemzését azonban a kortársak aligha végezték el, s aligha érezték rosszul magukat templomukban; mint ahogy e sorok íróját is kárpótolta a részletek rusztikus szépsége s a fények játéka a fehérre meszelt tagozatokon. Tény, hogy a karcagi templom típust teremtett: az Alföldön két másik hatalmas református templom vette mintául, a gyomai és a szentesi.²⁷

Rabl miskolci szereplése (a Palóczy-utcai ref. templom beboltozása 1796-1808 között)²⁸ arra utal, hogy tekintélye és híre túljutott a jászkun kerület határán, de e téren a legnygyobb elismerés ezután következett, amikor 1807-1808 fordulóján tanácsát kérték, majd 1808 áprilisában meghívták a debreceni Nagytemplom építésének vezetésére. Joggal felróhatjuk neki, hogy ő is a Péchy-féle kupola ellen szavazott, s e szempontból lényegtelen, hogy meggyőződése szerinti óvatosságból tette-e ezt, vagy a megbízás elnyerése érdekében beszélt a városi tanács szájaíze szerint, amely köztudomásúlag szintén nagyon húzódozott a nagyszabású és költséges megoldástól. Tény, hogy Rabl véleménye eldöntötte a kérdést: ha ő nem vállalta a kupolát, akkor messzebből kellett volna drágább mestert hozatni. Végül ő végezte el a kivitelezés munkáját,²⁹ de a debreceni Nagytemplomot nem számíthatjuk Rabl főművei közé. Ami benne most is nagyszabású, az lényegében Péchynek tulajdonítható, ami pedig Rabltól származik, az vagy az eredeti koncepció redukálása (még ha így is komoly boltozási szaktudást kívánt), vagy belső részlet, karzat, pilaszter stb., amelyek viszont nem érik el sem a kisújszállási templom összképének harmóniáját, sem a karcagi templom részlet-szépségeit.

Rabl Károly világi megbízásai közül az első igényesebb feladat az 1782-83-ban épült s ma már nem álló gyöngyösi városháza volt, amely majdnem száz százalékos biztonsággal neki tulajdonítható. A szakirodalom erre vonatkozó állítását³⁰ megerősíthetjük azzal, hogy az alább tárgyalandó kiskunfélegyházi volt kiskun székház,

melynek emeletessé való kiépítése és mai homlokzata kétségtelenül Rabl műve, architektúrájában szinte „szó szerint” egyezik a gyöngyösi városházáéval. Ez utóbbi, egyemeletes, öttengelyes homlokzatával, valamint a kapu, erkély és meredek lejtésű címeres timpanon által kiemelet középtengelyével a szerényebben hangsúlyozott reprezentáció kifejezője; nem véletlen, hogy a földesuraikkal általában nem vitatkozó, alárendeltségüket elismerő gyöngyösieknek nem jutott eszükbe tornyos városháza építése azon a főtéren, ahol nem is egy főúri palota állt. A homlokzat kiképzését Rabl harmónikusan oldotta meg, s a templomairól már ismert díszítő formák is jól szolgálgák az összképet.

A gyöngyösi Almásy-palota (ma plébánia) átalakításánál Rabl építési önállósága és tervezői szerepe valószínűleg szerény mértékű volt. 1750 körül épült tizenegy tengelyes, egyemeletes palota két tengelynyi bővítéséről és átalakításáról volt szó,³¹ s még ha a belső átalakításban jelentősebb is lehetett Rabl szerepe, a palotát ebben az esetben sem tekinthetjük az oeuvre-jébe beilleszthető, művészileg neki tulajdonítható alkotásnak.

Valószínűleg ő végezte 1791-ben a gyöngyösi Grassalkovics-palota (Fő tér 10.) bővítését,³² s biztosan az ő terve szerint épült újjá egyemeletes formában a leégett földszintes kiskunkerületi székház Kiskunfélegyházán (ma Kiskun Múzeum) 1793-94-ben.³³ Az épület homlokzatarchektúrájának a gyöngyösi városházával való több mint rokonságát már említettük: jellegzetes Rabl-mű, amely azonban az azonos architektúra ellenére sokkal reprezentatívabb szerepet tölt be Félegyházán, mint főurak palotáival körülvelt testvére Gyöngyösön. A kerületi székház, egyemeletesre kiépítve, címeres-oromzatos középrészével — ha provinciális megjelenésben is — egyértelműen a megyeházák reprezentatív funkcióját akarja kifejezteni, pontosabban: a szabad kiskun területnek a nemesi megyével való egyenjogúságát vagy méginkább azonos-rangúságát kifejezni. Ennek a feladatnak a Rabl-féle architektúra itt tökéletesen eleget tesz.

Igen sok, művészileg kevésbé jelentős épület tartozik még a két Rabl munkásságába; itt csupán a kiemelkedőket tudtuk tárgyalni, s szinte kizárólag a jelentősebb művész-egyéniségeknek, az idősebbik Rabl-nak műveit.

* * *

Az elmondottak alapján mégis úgy érezzük, véglegesen kijelölhető a két Rabl helye építészetünk történetében, függetlenül attól, hogy a további kutatás — különösen a fiatal mester esetében — még több adattal bővítheti s módosíthatja ismereteinket. Kettőjük közül kétségtelenül az idősebbik volt a jelentősebb; nemcsak azért, mert munkássága lényegesen nagyobb, hanem azért is, mert művészete határozottabb, egyénibb arculatú, és eddigi ismereteink szerint fiaénál kvalitatívusabb alkotásokat hagyott ránk. Ezek közül elsősorban a református templombelsők emelkednek ki: a kisújszállási az egész harmóniájával, a karcagi a részletek szépségével, a gyöngyösi egyszerűségével. Rabl klasszicizálásba hajló későbarokk stílusa, füzéres-faltükrös díszítései nagyon megfeleltek a rábízott feladatoknak és a vele szemben támasztott igényeknek. A délnémet-morva hatások közvetítésében annyiban volt fontos szerepe Rablnak, hogy ezeket a hatásokat erősen átszűrte és redukált formában a mezővárosok provinciálisabb jellegű építésze számára is megemészthetővé tudta tenni, ellentétben

magyarországi mesterével, a nála jelentősebb művész-egyéniség Junggal, aki – azon kívül, hogy a külföldi hatásokat sokkal közvetlenebbül átplántáló tervekkel is kísérletezett – állandóan össze is különbözött e civisvárosokkal. Rabl sokkal harmónikusabban illeszkedett be az itteni életbe: az adódó feladatok közt a nagyobb szabásúaknak is eleget tudott tenni és a kicsiket sem érezte rangján alulinak. Főúri megbízókra a gyöngyösieken kívül nem vágyott, de jókor s jó helyen telepedett le: 1780 után az Alföldön az építészet nagyon sokáig fellendülő ágban volt. Ennek a fellendülésnek az egyik legjellegzetesebb s művészileg sem jelentéktelen figuráját ismerjük meg benne. Fia hasonló típusú, de – jelenlegi ismereteink szerint – szerényebb képességű és szerényebb munkásságú ember volt, akinek ízlését és művészi igazodását azonban már teljesen a klasszicizmus határozta meg.

JEGYZETEK

1. LIPPAY L.: Jászalsószentgyörgy történeti vázlata. Jászberény, 1893. – SZABÓ E. – DÓSA F.: Kunszentmárton története, Kunszentmárton, 1937. – SZTRIHA K.: Kiskundorozsma története. Kiskundorozsma, 1937.
2. SZENTPÉTERI KUN Á.: A debreceni református Nagytemplom. Debrecen, 1930.
3. LYKA K.: Magyar művészet 1800–1850. 2. kiad., Bp. 1939, 300, 393. – ZÁDOR A. – RADOS J.: A klasszicizmus építészete Magyarországon. Bp. 1943, 59, 200, 211, 212, 217, 220, 273, 279.
4. BIBÓ I.: Az Alföld későbarokk és klasszicista építészetének néhány kérdése. Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények 1967, 3–4. sz. 525–564. – 529, 548.
5. Heves megye műemlékei I. (szerk.: Voit Pál), Bp. 1969, 387–388.
6. Gyöngyösi Szt. Bertalan plébánia születési anyakönyveinek mutatója, 1787–1799.
7. Az eddigi szakirodalom erre nem figyelt kellőképpen.
8. Dr. Hollós Olivérnek, Rabl Károly le származottjának szíves közlése.
9. Heves megye, I, 387.
10. SÁROS A.: Újabb adatok a jászberényi templom építéstörténetéhez. Építés- Tudomány VII–1975, 135–152.
11. Heves megye I, 387.
12. Ld. a 6. sz. jegyzetet
13. Sajnos nem sikerült nyomára jutnunk annak, hogy e címet, illetve megbízást mikor kapta; 1782-ben már így írja alá nevét (Heves megye I, 387.).
14. Gyöngyösi Szt. Bertalan plébánia halotti anyakönyvei 1800–1829.
15. Heves megye műemlékei III. (szerk.: Voit Pál), Bp. 1978, 59.
16. JIRI KROUPA: Frantisek Antonin Grimm, architekt XVIII. století, Brno, 1982. (Kiállítási katalógus, tanulmányokkal).
17. A jászalsószentgyörgyi templomra vonatkozó adataink forrásai: Szolnok Megyei Levéltár, ker. közgyűl. iratok, D/19/1/20. Uo.: Jászalsószentgyörgy levéltára, 38. csomó, Capsa Q, Fasc. 3. Orsz. Ltár, C.44. 1786/337/1. – Lippay, i. m. 1893.
18. Orsz. Ltár, C.12, Div.8, 149, 159 (Szekszárdi tervek), Div.8, 162. (padragi tervek).
19. Sztriha 1937, 124–126, 131–132.
20. ANTAL J.: Jász-Apáthi Várossának leírása. Tudományos Gyűjtemény, 1827, XII, 25–31.
21. GULYÁS J.: A sárospataki református templom. Sárospatak, 1942. – A sátoraljaújhelyi terv: Orsz. Ltár, C.40, K.10.
22. KISS G.: Kisújszállás története a XVIII. század végéig. Szolnok, 1959.
23. Heves megye III, 31–32.
24. Bibó, i. m. 1967, 529.
25. P. Fischer Ágoston kecskeméti mester a füzegyarmati ref. templom építésénél 1798–1803 közt (Bibó i. m. 1967, 534–535.).
26. Bibó, i. m. 1967, 529.
27. Uo., 530.
28. HORVÁTH B. – MARJALAKI KISS L. – VALENTIN K.: Miskolc. Bp. 1962, 210.
29. BALOGH I.: Debrecen. Bp. 1958, 48.
30. Heves megye III, 60.
31. Uo., 146.
32. Uo., 118.
33. Bács-Kiskun megye Levéltára, Kiskunfélegyháza tanácsai jegyzőkönyvei, 1793 ápr. 6. és ápr. 7-én kelt bejegyzések, valamint Szolnok Megye Levéltára, Jász kun ker. közgyűlési jegyzőkönyve, 1793/2503.

István Bibó: Das Schaffen des Baumeisters Károly Rabl

In der ungarischen Baukunstgeschichte sind zwei Personen unter diesem Namen bekannt: der aus Mähren stammende Vater (1743–1828) und der in Gyöngyös geborene Sohn (1788–nach 1839). Der bedeutendere von den beiden war Rabl der Ältere.

Unter seinen Werken zeichnen sich vor allem die Innenräume evangelisch-reformierter Kirchen, so das Innere der Kirche von Kisújszállás durch seine vollständige Harmonie, das der Kirche von Karcag durch die Schönheit der Details und das der Kirche von Gyöngyös durch seine Einfachheit, aus. Rabls zum Klassifizieren neigender spätbarocker Stil (mit Girlanden und Spiegeln als Schmuck) entsprach gut den ihm übertragenen Aufgaben, und er wurde den an ihn gestellten Anforderungen gerecht. Er spielte auch bei der Vermittlung der süddeutsch-mährischen Einflüsse eine Rolle, indem er diese in einer stark gefilterten und reduzierten Form auch für die etwas provinzielle Architektur der Markflecken verdaulich machen konnte. Rabl fügte sich harmonisch in das Leben hiezulande ein; von den anfallenden Aufträgen konnte er auch die größeren zufriedenstellend ausführen, und auch die kleineren hielt er nicht für Aufgaben unter seiner Würde. Er wünschte sich außer den hochadeligen Auftraggebern von Gyöngyös keine weiteren, was auch verständlich ist, denn er ließ sich zur rechten Zeit und am rechten Ort nieder. Nach 1780 erlebte nämlich die Baukunst auf der Großen Ungarischen Tiefebene recht lange Zeit hindurch eine dynamische Aufwärtsentwicklung. Rabl war eine der typischsten und auch künstlerisch nicht unbedeutenden Figuren dieser Aufwärtsentwicklung. Ein Baumeister von ähnlichem Typ, aber – unseren heutigen Kenntnissen nach – mit bescheidenem Talent und bescheidenerem Lebenswerk war sein Sohn, dessen Geschmack und künstlerische Orientierung jedoch schon völlig vom Klassizismus geprägt war.

Jávor Anna

A MAGYAR OSSZIÁN

(Donát János egy elveszett képéről)

A későbarokk, a klasszicizmus és a romantika együttes szemléletét mi Zádor Annától tanultuk. Ugyancsak az ő munkássága vezetett rá arra, hogy a nagy stílusáramlatok közötti finom átmenet – melyet az irodalom hatása is színez –, valamint a nevezetes főművek mögött sorakozó „másodvonal” esetenként és éppen Magyarországon szintén korszakteremtő lehet.¹ Az, hogy nem kell mindig antagonizmusokban gondolkodni, ma már napi tanulság; most csupán egy meglehetősen szerény, elveszett, és főként *nem eredeti* kép példáján próbáljuk a fenti tételeket tovább erősíteni.

A 19. század első másfél évtizedének stagnáló magyar táblafestészetében váratlan és idegen jelenség az „Osszián” – amely igaz, csak másolat, de mindjárt három példányban megtalálható volt Pest-Budán. Sorsát Kazinczy levelezéséből ismerjük. „A történet ez:”

1816. november 16-án Donát János elpanaszolja az írónak, hogy a fiatal Wesselényi Miklós még az előző év elején megrendelt nála egy Osszián-képet „nach Fieger zu malen, 3 1/2 Schuch hoch, und 4 Schuch breit”, ami január óta kész, de a báró nem jelentkezik érte. Kazinczy a levélben kijavította Füger nevét Gérard-ra, mert korábban már látta a képet Donát műtermében – „A’ W. Ossziánja nem kész, de igen szép lesz” – és felismerte, hogy a kompozíció François Gérard-éval egyezik, amelyet Landon évkönyveinek 12. kötete reprodukál.²

Kazinczy Osszián dalgában szakértőnek számított: éppen megjelenés előtt állt saját fordítása, ami már régóta foglalkoztatta. Nem ő volt persze az első magyar, akit magával ragadott James Macpherson irodalmi hamisítványa. Osszián hamar eljutott az olvasókhoz, főként a jezsuita és szakadkőműves bécsi bárd, Michael Denis teljes német fordításának (1768-69) köszönhetően. Batsányi János 1785-től prózában lefordította néhány részletét és 1797-ben folytatta jambusban. Kazinczy még munkácsi fogsága alatt, 1800-1801-ben kezdett hozzá a maga fordításához és 1808 óta latolgatta kiadását. Goethe, Bürger, Denis és Rhode német szövege alapján dolgozott, majd 1815-ben, miután összehasonlította munkáját Ahlwardtéval, készítette elő valamennyi ének megjelentetését két kötetben Pesten, Trattnernál.³

Ekkorra már kialakult az őseit megéneklő walesi bárd és vele egész mondakörének ikonográfiája. Az első Osszián-képek természetsszerűleg Macpherson különböző kiadásainak vignettái voltak, nem függetlenül Homérosz vagy Belizár ábrázolásának hagyományától. A skót Alexander Runciman Sir James Clark megrendelésére, a Penicuik-House számára 1772-73-ban készített – elpusztult – Osszián-falképsorozatát több más „ossziáni galéria” terve követte a brit festészetben. A németek, Carstens, Koch, Philipp Otto Runge és mások a koppenhágai akadémia, elsősorban Nicolai Abraham Abildgaard befolyására csatlakoztak a skandináv mitológia újkeletű kultuszához, amelyet Rómában is folytattak. Míg Diderot, Voltaire és Rousseau munkáira már kétségtelenül hatott Osszián, aki Madame de Staëlnak köszönheti az „Észak

Homérosza” elnevezést, a francia festészetben egészen Napóleon koráig váratott magára a téma. Bonaparte, még mint első konzul, a görög-római mellett a kelta monda-kört is bevonta hatalma ideológiájába: „a’ mi időnk Fjon-ghalja Ossziánt annyira kedvellt mint Alexander a’ maga Homérjét”. François Gérard Osszián-képe, akárcsak Anne-Louis Girodeté uralkodói reprezentációjának része volt, mindkettőt malmaisoni nyaralókastélya számára rendelte meg 1801-ben. Gérard, amúgy kifinomult, hivatalos portrék mestere, egyértelmű sikert aratott misztikus, ugyanakkor klasszikus művével: „Osszián a Lóra partján hárfájával megidézi a szellemeket”. A kép állítólag 1814-ben a tengerbe veszett, ezért szerzője utóbb még három változatban megfestette, míg a legelső verziót John Godefroy tónusos rézmetszete őrzi. Girodet kevésbé érthető politikai utalásokkal terhelte meg saját, látomásos Ossziánját, vele szemben szigorúbb volt a kritika. Mindkét festménynek, melyek már ismét Malmaisont díszítik, bőséges a szakirodalma.⁴

Osszián magyar hívei, történelmi pesszimizmusán kívül nemigen ismerték az „Észak Homérjához” kapcsolt európai politikai fogalmakat, és a mű eredetiségét cáfoló véleményekkel sem törődtek. „A született gael iskolamester” által felfedezett különös, borongós hangulatú énekek fordítóit, kiadóit, illusztrátorait és megrendelőit elsősorban az ízlés vezérelte. A szentimentalizmus irodalmi áramlatát már Rousseau magyarországi fogadtatása előkészítette, a későbarokkból kinövő festészeti megfelelője pedig szinte meghatározóvá válik a műfajban uralomra sohasem jutott korai klasszicizmus-szal szemben. Kedvelt szerzők, mint Salomon Gessner, Wieland és Klopstock nemcsak fordításra kerültek, hanem illusztrálták is őket. Ez utóbbit Oeser és Chodowiecki, tudjuk, éppen Kazinczy megrendelésére.⁵ De a szentimentális vonulat mindig háttérben maradt a neoklasszicista esztétika és stílus fő árama mögött. Jobban mondva, mivel többnyire megelégedtek a Winckelmann normáinak megfelelő – hangsúlyos – külsőségekkel irodalomban és képzőművészetben egyaránt, mégiscsak lehetséges volt a korai romantikus vonások – lappangó – megerősödése. Példa erre Kazinczy legérzékenyebb portréja, a bécsi Joseph Kreutzinger-től 1808-ból, amelyet maga a modell sem talált eléggé „klasszikusnak” – s változtatva másoltatott. Klasszicizáló erőnyeket vélt ellenben felfedezni kedvelt festője, Donát János művészetében, aki valójában a „biedermeier” előfutára volt Pest-Budán, a 19. század elején.⁶

Az ízléspluralizmus a szintén Kazinczy által kezdeményezett másolási programban is megnyilvánult. Ez a mozgalom, jóllehet megfelelt az akadémiák vagy egyéb festőiskolák mindenkori gyakorlatának, nálunk – általa – a fordítással egyenértékű jelentőséghez jutott. A „copiák” mindkét művészeti ágban a magas művészi színvonalat voltak hivatottak szolgálni a megfelelő hazai „eredeti” híján. Míg azonban az európai irodalmi művek magyarra ültetve nagy szerepet játszottak a nyelvújításban is, a híres műtárgyak után rajzolt, metszett vagy festett másolatok inkább népszerűsítő és példakép-funkciót tölthettek be, és többnyire éppen stílusok változott meg a hazai kivitelező kezén. Goethére. Winckelmannra hivatkozva Kazinczy leginkább Raffaello Madonnáit kedvelte, mint par excellence antibarokk festményeket, függetlenül kultuszuk korai romantikus, „nazarénus” felfogásától. Kisfaludy Károly Joseph Vernet és Michael Wutky tájképeit másolta, Nagy Sámuel és Hesz János Mihály pedig az akadémiai klasszicizmus nagymesterét, Fügert; de ismerünk – Donáttól – François Villiers Huet- és Reynolds-parafrázist is.⁷

Osszián esetében a témaválasztás a megrendelőtől eredt, és a már bizonyos hagyományra visszatekintő irodalmi sikernek köszönhető. Gondolata olyan művelt körből származik, amelyben valós élet és olvasmányélmény egyfajta intellektuális játékban keveredett. Wesselényi báró – amint az Kazinczy nyomán szinte közhely – „lovait Ossziánból vett nevekkal nevezi-el” – „Oskár, Daru fia” –, körében a hölgyek ossziáni jeleneteket hímeztek selyemre. Fia, az ifjabb Wesselényi Miklós 1814-ben barátja és nevelője, Pataki Mózes, valamint Döbrentei Gábor – szintén Osszián-fordító – társaságában magyarországi, bécsi és itáliai utazást tett. A „Grand Tour”-ról visszatérően meglátogatták Berzsenyi Dánielt Niklán, Takács Juditot Dukán. Itt adta a három fiatalember a „Malvina” nevet a költőnőnek. Novemberben Széphalomra érkeznek, ahol Kazinczy felesége immár Don Carlos-hoz és Posa márkához hasonlítja a két barátot. „A’ hasonlóságot segéli az a’ kép melly a’ Göscheni kiadásban az I. felvonás előtt áll, hol a’ szőke Carlos és a’ barna Posa egymást ölelik.” Ettől kezdve Wesselényi és nevelője ezeken a neveken szerepelnek a levelezésben.⁸ A Don Carlos Kazinczynál a „goethei” csúcsot jelenti Schiller drámái között, amelyek valójában népszerűbbek voltak Magyarországon, különösen a női olvasótáborban, mint maga Goethe vagy például Shakespeare. Miközben Kazinczy esztétikai fejtegetéseiben rendre Goethe mellett foglal állást, „majd saját hétköznapijaiba Egmontot és Oranient látja bele”⁹, Ossziánjának belső címoldalára a két Wesselényi arcképét szánja, „kivált azért mert láttam hogy *Carlosznál kedves Osszián*”. Megjelentetését azonban csak az „Érzékeny utazások” és Goethe után javasolja, mivel tudja, hogy „Yorick és Esztelle populárisabb lektűr mint Osszián”.¹⁰

1815 elején Wesselényi elveszíti „Mentor”-át, barátját – „Póza elesett. ... Patakym nincs többé!” –; a családi kriptába temetteti Zsibón. Kazinczy egy epigrammát szán az ifjú irodalmár emlékének, és új elhatározást tesz: „Most az a gondolatom van, hogy ... a’ Pataki képét metszetem az Osszián második Kötete elebe.” „Malvina” melankolikus költeményben siratja Pataki Mózes, a báró pedig Osszián-képet rendel Pesten.¹¹ Megbízói szándékát tekintve festett emlékműről van tehát szó, amelynek műfaji hagyományát a felvilágosodás korának barátság- vagy megemlékező képei teremtették meg még a 18. század utolsó harmadában. Ezeken a túlélő barát – a megrendelő – rendszerint társa síremléke mellett ábrázolt. Kaergling vagy Kreutzinger művein a kép és a gondolat egyaránt szentimentális,¹² míg ugyanebben a kontextusban az Osszián-másolat romantikus metaforává lényegül, teljesen függetlenül immár mindazoktól a szándékoktól, amelyek „empire” eredetijét életre hívták.

Az – elveszett – festmény, ismerve Donát stílusát és képességeit, nem lehetett több, mint korrekt másolat akár Füger vagy más, vele összetévesztett bécsi festő Gérard után készült képe, esetleg Godefroy rézmetszete közvetítésével. 1816-ban Wesselényi Miklóst már nem érdekli az Osszián; újabb európai utazásra készül, ezúttal Angliába, majd arról visszatérve a politikai életbe veti magát. Mégis, hála az irodalmi indíttatásnak, a kitűnő festői előképnek, akárcsak a megrendelő személyes motivációjának, a „magyar” Osszián segített megoldani egy átmeneti stíluskorszak, a felvilágosodás korának a képzőművészeti ízlést érintő belső dilemmáját. Akárcsak annak idején Gérard, a „hivatalos” klasszicizmust elhagyva, romantikus képpé formálja az elpusztult elődökre való magányos emlékezés romantikus gondolatát, s ebben követőkre is talál.

A következő másolat, Kisfaludy Károly Osszián-képe ugyanarról a mintáról – ha csak nem éppen Donát után – a képzőművészeti és irodalmi stílus tudatos összehangolásának egyetlen monumentális példája a költő-festő ismert életművében. Mivel szerencsés módon fennmaradt, Donát vásznának is vizuális hírmondója, akárcsak az a hasonló méretű, azonos kompozíciójú és rendkívül kvalitásos festmény, amelyet csak fényképről ismerünk, és talán az állítólagos Füger-féle Ossziánnal azonos.¹³

A kép bal előterében, mohos parton ül a lantját pengető világtalan, agg bárd, törzsének egyetlen túlélője. Körülötte szellemként megelevenednek dalának hősei: elesett fia, Oskár, akit felesége, Malvina ölel át, a folyó túlsó partján apja, Fionghal király teljes fegyverzetben. Oldalán Osszián anyja, Roszkрана ül, középen Ullin bárd. A főbb személyeket egy-egy fénylő csillag jelöli, „hallgató hősök jobbról, lengő szűzek balról”¹⁴. A folyó völgyben Szelma vára felől további kísértetek sereglenek a hegy mögül kibukkanó telihold fényében.

A festmény színvilága Kisfaludy remek invenciója. Az eredeti kép valamennyi változata megkülönbözteti a színesen megfestett, még élő Ossziánt az egytónusú szellem-szereplőktől; Gérardnál ezek a reális perspektívájú tájban biszter-barna csoportok. Kisfaludy a maga fantáziája szerint élénk kék és vörösbarna ruhába öltöztette a bárdot, míg az egész legendabeli környezet a holdfény – más műveiről is ismert – ezüstös szürkéjébe burkolódik. A kép sorsa, akárcsak Kisfaludy rövid életű irodalmi osszianizmusának története már a művészek és mecénások következő generációjához vezet.

Csak a reformkor végén vállalja fel a magyar irodalom Macpherson művének eredeti küldetését: leleplezésével továbbra sem törődve, a 19. század legnagyobb költői, Petőfi és Arany a hiányzó nemzeti mitológia jelképeként és pótlásaként idézték, fordították és értelmezték az Ossziánt.¹⁵

JEGYZETEK

1. ZÁDOR A.: Klasszicizmus és romantika. Budapest 1976, korszerű, főként angolszász irodalommal – a könyvet megelőzőleg egyetemi előadásai, ill. programadó tanulmányok, köztük A művészet helye és szerepe a XVIII-XIX. század fordulóján. Irodalomtörténeti Közlemények 77 (1973), 558–562. segítettek a szemléletváltozáshoz.

2. KAZINCZY Ferenc Levelezése. Kiadta VÁCZY J. (I–XXI. kötet. Budapest 1890–1911, a továbbiakban Kaz. Lev.) XIV. 234. (3232. Donát Jánosné Kazinczynak, Pest den 11ten Junii 816) és 438–439. (3325. Donát János Kazinczynak, Pest den 16ten Novembr. 1816.), ill. Kaz. Lev. XII. 508. (2908. Kazinczy Döbrentei Gábornak, Bécs, Május elsőjén 1815.) Ch. Lenormand rézmetszetét közli Ch. P. LANDON: Annales du Musée et de l'École Moderne des Beaux-Arts. 12. Paris 1806, planche 33 – a 22 kötetes sorozat (Paris 1800–1822) megvolt az író könyvtárában, ld. RÓZSA Gy.: Utószó. In: CSATKAI E.: Kazinczy és a képzőművészetek. (1925) Budapest 1983, 84–85.

3. MALLER S.: Ossian Magyarországon 1788–1849. Debrecen 1940, 10–30; KAZINCZY Ferenc Munkái. Hatodik kötet.

Ossziánnak minden énekei. [...] Első kötet. Pest 1815, X–XII. (Bévezetés)

4. Az idézet helye: Kaz. Lev. XII. 348. (2837. Kazinczy Helmecky Mihálynak, Széphanom Január 21d. 1815.). Az Osszián-ikonográfia legfontosabb irodalma: VAN TIEGHEM, P.: Ossian en France. Paris 1917, 573–597; OKUN, H.: Ossian in painting. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 30 (1967) 327. skk.; HUBERT, G.: L'Ossian de François Gérard et ses variantes. A propos d'un tableau récemment entré à Malmaison. La Revue du Louvre et des musées du France 17 (1967), 239. skk.; HOHL, H.–TOUSSAINT, H. red.: Ossian. Catalogue d'exposition au Grand Palais. Paris 1974 (Kunsthalle, Hamburg 1974) főként 78–91. Legújabbban MICHEL, R.: Anacréon ou Ossian. In: BORDES, PH.–MICHEL, R. red.: Aux armes et aux arts! Les arts de la révolution 1789–1799. Paris 1988, 75–76.

5. Az irodalmi szentimentalizmusról alapvetőek SZAUDER J. tanulmányai: Az estve és Az álom. Felvilágosodás és klasszicizmus. Budapest 1970. Nálunk ritka és talán import festészeti megfelelője az „Emlékezés Rousseau sírjánál” tárgyú gouache, 1780 körül: MOJ-

ZER M.: A Magyar Nemzeti Galéria késő reneszánsz és barokk kiállítása. Képek és szobrok. Budapest 1982, 71. A Klopstock-illusztrációkról RÖZSA Gy.: Chodowiecki, Oeser und Ferenc Kazinczy. Acta Historiae Artium 28 (1982) 61. skk.

6. Kreutzing szerint „rokókö stílusmodorban készült” képéről legutóbb MAJOROS V. írt: A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században. Katalógus. Szerk. SZABÓ J.–MAJOROS V. Budapest 1992, 39–41. A portré „megfiatalított” s kevésbé kontrasztos másolata Donáttól 1817 (?)-ből, amelyet Kazinczy eredetileg Wesselényinek szánt, utóbb Guzmics Izidor hagyatékából a pannonhalmi főpátság gyűjteményébe került. ld. Kaz. Lev. XV. 403. (3526. Kazinczy Gr. Gyulai Karolinának, Széphalom Xber 21d. 1817): „... a' Wesselényi képén még fekete a' haj, az arc ifjabb, 's a' szem jobbra tekint”, ill. Kaz. Lev. XIX. 48. (4304. Gr. Gyulai Lajos és Igaz Sámuel Kazinczynak, Bécs Febr. 24d. 824). V. ö. CSATKAI i. m. 53, ill. Művészettörténeti Értesítő 7 (1957), 191.

7. Kazinczy másolási programját és fordítói elveit CSATKAI i. m. 28–33. vetette össze. A példák magától Kazinczytól ismertek, Donát mitológiai képeihez ld. BODNÁR É. in: Művészet Magyarországon 1780–1830. Katalógus. Szerk. SZABOLCSI H.–GÁLAVICS G., 207–208.

8. Kaz. Lev. XII. 209. (2783. Kazinczy Döbrentei Gábornak, Széphalom Novemb. 29d. 1814.) V. ö. KAZINCZY F.: Erdélyi Levelek. Budapest 1880, 303. (XXIV. levél. Felső istálló, 1816), ill. Kaz. Lev. XII. 357–358. (2841. Döbrentei Gábor Kazinczynak, Kolozsvár, Jan. 24d. 1815.): „Lotti [t. i. Gyulai Karolina] ismét egy szép Osszián Scenát varrt-ki selyemmel” – nem függetlenül az őt éppen ekkoriban Kazinczyhoz fűző érzelmes barátságtól: SZAUDER J.: Veteris vestigia flammae (Kazinczy szerelme), in i. m. 347–432, különösen 418. Wesselényi itinerariumáról TRÓCSÁNYI ZS.: Wesselényi Miklós. Budapest 1965, 34–39, a széphalmi találkozásról többek között Kaz. Lev. XII. 163. (2765. Kazinczy Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. nov. 11.) és 174. 2768. Kazinczy Gr. Gyulai Karolinának, Széphalom Novemb. 11d. 1814.), innen az idézet.

9. FRIED I.: Kazinczy és a képzőművészetek. Ars Hungarica 14 (1986) 165–176, különösen 170; FRIED I.: A magyar neoklasszicizmus választútjai. (Szempontok a magyar Schiller-recepció kérdéseire.) Irodalomtörténet 69–70 (1987–88) 448–468; FRIED, I.: Goethe és Kazinczy. Irodalomtörténet 71 (1989) 229–265, az idézet helye: 259. Pataki Mózes az Egmontot és a Don Carlost is lefordította. A kastélyszínházakban az arisztokraták maguk is játszottak Schiller-darabokban: létezik egy olyan egész alakos metszetábrázolás Esterházy János grófról (Fügetől, 1790 körül), amelyen Fiesco jelmezében szerepel. Ld. BUZÁSI E.: Régi magyar arcképek. Katalógus. (Tata–Szombathely) Budapest 1988, 80–81.

10. A Wesselényi-portrékról többek közt Kaz. Lev. XII. 209. (2783. Kazinczy – Döbrentei Gábornak, Széphalom Novemb. 29d. 1814.) – végül Spissich János és az idősebb Wesselényi képe jelent meg a két kötet előzéklapján. Osszián várható népszerűségéről Kaz. Lev. XII. 359. (2843. Kazinczy–Helmecky Mihálynak, Széphalom Jan. 27. 1815), 374–375. (2850. Kazinczy Helmecky Mihálynak, Széphalom Febr. 5d. 1815.) Az idézet ugyanitt 381. (2853. Kazinczy Döbrentei Gábornak, Széphalom Febr. 9d. 1815.)

11. TRÓCSÁNYI i. m. 39; Kaz. Lev. XII. 357–358. (2841. Döbrentei Gábor Kazinczynak, Kolozsvár, Jan. 24d. 1815. Január, ill. 25dikén, 12 óra után éjfélén túl.) Ld. még a 2. jegyzet adatait.

12. A posztumusz barátságportré képtípusát, romantikus vonásait BUZÁSI E. elemezte: A barátság-motívum térhódítása a 18. századi magyar portréfestésben. Művészettörténeti Értesítő 33 (1984) 230–231. Maguknak az emlékműveknek, kerti emlékhelyeknek a tervezésében Kazinczy is részt vett, több-kevesebb sikerrel: CSATKAI i. m. 47–51. Az efféle építmények és megemlékezések természetes környezete az angolkert – a festményeken is: ZÁDOR A.: Az angolkert Magyarországon; Egy angolkert Magyarországon. In: Az építészet és múltja. Válogatott tanulmányok. Budapest 1988, 145–243, ill. 249–254.

13. Kisfaludy művét (olaj, vászon, 105x120,5 cm, ltsz. 72.97. T.) Latinovits Olga ajándékozta 1972-ben a Magyar Nemzeti Galériának, mint régi családi tulajdont. A jelzetlen képet Vayerné Zibolen Ágnes azonosította szóban BÁNÓCZI J.: Kisfaludy Károly és munkái. Budapest 1882–83. II. 55–56. leírásával. BÁNÓCZI i. m. 79. szerint a festményt Kisfaludy Helmecky Mihálynak ajándékozta. Következő tulajdonosa, Visontay Kovács László Kovács Mihállyal restauráltatta és 1876-ban felajánlotta a Kisfaludy Társaságnak: Életképek I. 1. szám. 1876, június 1., 9. – bekerüléséről nincs adat. További irodalma: MALLER i. m. 51; VAYERNÉ ZIBOLEN Á.: Kisfaludy Károly. Budapest 1973, 19, 39–40; BAKÓ ZS.: Osszián keservei. Tükör 1978, nov. 19; JÁVOR A.: De „Télémaque” à Ossian. Sujets et allusions littéraires dans la peinture. In: Transactions of the Eighth International Congress on the Enlightenment (Bristol 1991). Ed. MASON, Th. H. Oxford, megjelenés alatt. A fenti előadás röviden magában foglalja a jelen tanulmányban Donát képéről leírtakat is. Szintén 1972-ben, restaurálás céljából került egy rövid időre a Magyar Nemzeti Galériába a másik, azóta lappangó Osszián-kép is.

14. BÁNÓCZI i. m. 55. A nevet Kazinczy után, „Celtásan” írtuk.

15. PETŐFI S.: Homér és Osszián, 1847 és ARANY J.: Összel, 1850. Ld. még PETŐFI S. Összes művei VI. PETŐFI S. próza fordításai. Budapest 1956. 448: Macpherson, James: Oithona (Ossian után) [1847].

Anna Jávör: The Hungarian Ossian (In Connection with János Donát's Lost Picture)

Ferenc Kazinczy's correspondence tells a great deal about the lost picture of Ossian by the Pest painter Donát (1744–1830). It is known from this source that it was a copy after François Gérard, which had been commissioned by Miklós Wesselényi, Jr. in early 1815, after the death of his friend and tutor, Mózes Pataki. The cult of Ossian in Hungary reached its climax around this time, the complete translation of the songs being published by Kazinczy in the summer of 1815. Though Kazinczy, in his poetry and aesthetic speculations, professes Neoclassical principles and extols Schiller and first of all Goethe, Füger and Raphael, in his Ossian he makes an attempt at the style of sentimentalism pervading his everyday life. His taste relating to the fine arts is not consistent, either; as in his translation programme, for lack of high quality original Hungarian works, he wishes to have copies of foreign masterpieces, though the scale of his models is wide.

Knowing the motivation of Wesselényi's Ossian, the genre of the picture can be associated with the posthumous friendship or memorial portraits typical of the age of the Enlightenment. Yet transcending their sentimentality, the Ossian copy turns into a romantic metaphor, independent of the intentions (inspired by a Napoleonic show of majesty) which brought about the "Empire" original. It even found followers: the picture of Ossian by the poet and painter Károly Kisfaludy (Hungarian National Gallery), also after Gérard's original, is a visual record of Donát's work too, while a third copy of high quality, known from a photograph, is also in Hungarian possession.

Szabolcsi Hedvig

AZ IPARMŰVÉSZETI HISTORIZMUS KEZDETEI MAGYARORSZÁGON

Talán nem túlzott állítás, hogy Kelet-Középeurópában is, de különösen Magyarországon a historizmus legelhanyagoltabb kutatási területe mindmáig az iparművészet. Néhány tanulmányon,¹ s az azokban foglalt tárgyi anyagon kívül még nem került számbavételre a háborútól és a közízléstől erősen megtizedelt emléktárgyak sem, amit ismerünk, az a jobbára múzeumokban őrzött, igen nagy részben „névtelen” műtárgyak sora és a belső tereknek a valószínűleg felkutathatóknál sokkalta szűkebb köre; no meg kinek-kinek az otthonában megőrződött szórványos tárgyak.

Nem véletlen hát, hogy az alapkutatások hiányában készült összefoglalás még a historizmus kései szakaszára vonatkozóan is, inkább a historizmus általános jellemzőit vonatkoztatja az iparművészetre s az egyes alkotókat is jobbára a kiállításokról szóló egykorú irodalom adatai, nézetei alapján jellemzi.²

A historizmus magyarországi iparművészetének meghatározására jellemző bizonytalanság mindjárt a korszak kezdetének időhatáraival kezdődik. Szinte általánosnak mondható az a nézet, amely az egyes belső periódusok, stíluszakaszok egymástól való elválaszthatatlanságát, végső soron a belső periodizálhatatlanságot vallja, s csak újabban volt kísérlet rá, hogy a kevés idevonatkozó külföldi irodalom tanulságait a magyar fejlődésre vonatkozóan hasznosítsa.³

Következzék itt néhány szempont, érv a historizmus magyarországi kezdeteinek kérdéséhez. Olyan általános tendenciákat kerestem, amelyek minden iparművészeti ágban érvényesek, számolva természetesen az egyes ágak termékei előállításának mind ipari-technikai mind pedig funkciójából adódható eltérésekkel, különbségekkel.

Példáimat elsősorban a belső tér és a bútorművesség köréből választottam. A személyes kompetencián túl ezt talán az is indokolhatja, hogy az iparművészetnek ebben az ágában egyesül leginkább a korszak műipari produkciója, de indokolja az is, hogy az építészethez több vonatkozásban is a legszorosabban kötődő iparművészeti ág történetének felrajzolásához az építészeti historizmus mind középeurópai mind magyarországi viszonylatban már kidolgozott periodizációja (vagy periodizációi?) közvetlen tanulságokkal szolgálhatnak. R. Wagner-Rieger immár közkeletűvé vált periodizációja a bécsi, osztrák építészetre épült, de jóval szélesebb körben lehet érvényes.⁴ Néze-teinek az iparművészetre vonatkoztatását elsősorban német anyagon vizsgálva hasznosította G. Himmelheber.⁵ A historizmus magyarországi építészetére vonatkozó belső periodizáció legújabb álláspontjaként a Magyarországi művészet 1780-1890 c. kézikönyvkötet megfelelő fejezeteit tarthatjuk egyfajta konszenzusnak.⁶

A nagyrészt elpusztult, eredeti helyétől megfosztott és dokumentálatlan, (ha nem dokumentálhatatlan) anyag miatt, – amelyről sok esetben még azt is nehéz megállapítani, hogy az országban készült-e (kivéve a jelzett kerámia és fémtárgyakat) – aligha élhetünk az építészettörténeti kutatás még fennálló, vagy dokumentálható emlékekre építő módszerével.

Megkíséreljük hát, hogy a bizonyíthatóan használt mintakönyvek és a 19. sz. közepe táján 1830-1855-60 között bekövetkezett változások, az újonnan megjelent, vagy újrafelfedezett anyagok, technikák és új találmányok helyi ismeretét tekintsük olyan kritériumnak, amely a tömegesen még stíluskritikailag is datálhatatlan anyagot az ediginél talán megbízhatóbban teszi vizsgálhatóvá.

A mintakönyvek

Míg a biedermeier egyszerű kézműves koncepciója kivitelezésében a mintakönyv legfeljebb általános eligazítást nyújtott addig, a stílusfelújítások kezdeti szakaszában Európa-szerte a mintakönyvek hatása mutatkozik. Szerepük már a harmincas évektől jelentősen megnő.⁷ 1830 és 1840 között, mintegy 10 év leforgása alatt az egész 19. sz. folyamán kiadott mintakönyveknek mintegy a fele jelenik meg. A kései biedermeier és az Európa más tájain dívott későempire egyre súlyosbodó formái és a terjengős díszítés újra szakszerű eligazítást, útmutatást igényeltek. Ám ezeket a mintakönyveket tanulmányozva meglep, hogy egyre nagyobb részben már nem a két kifulladás stílus újabb variációit találják, hanem az újonnan fellépő historizáló jelenségeknek szánnak egyre nagyobb teret.⁸ A negyvenes évek elejétől mintegy az ötvenes évek közepéig terjedő időben – Himmelheber fogalomhasználata szerint a historizmus kísérletező szakaszában –, már bizonyosan nem lehet mintakönyv nélkül eligazodni. S ekkor az addigi múlt szinte minden stílusa előkerül: a gótika, a reneszánsz, a barokk és a rokokó, és jelentős részükben – pl. a francia mintakönyvekben – továbbra is a nálunk alig preferált későempire. A század közepe felé tehát, a gótikától kezdve minden addigi stílus felelevenítése a fellépő historizmus új változataira mintákat nyújt. A század második felében már távolról sem ilyen tömegesen jelennek meg a mintakönyvek. Számuk pl. a német területen mintegy évi átlag 3-ra tér vissza. Ez érthető is, ha szám-bavesszük, hogy az egyre nagyobb szerephez jutó különféle folyóiratok mintaközlése ekkortól jócskán besegít az új módi terjesztésébe.

A mintakönyvek kiemelt szerepe az iparművészetben a stílus és divat terjesztésben nem új jelenség, magyarországi vonatkozásban végigkísérhettük szerepüket a 18. sz. végétől.⁹ Ám a 19. sz.-i mintakönyveknek van egy merőben új sajátossága: kevés kivétellel gyakorló építészek, egyben ipariskolai, akadémiai tanárok tervezik és adják ki, míg a 18. sz.-ban még az „elméleti” építészek mellett a főszerep az Ornemanisté-é volt. A durván 1830 és 1855 között kiadott mintakönyvek tervezői magukat inkább Architekt-nek mint Baumeisternek nevezik, bár utóbbira is van példa. De láthatóan az Architekt-építésznek az a kiemelt szerepe az iparművészetekben, különösen a belső tér- és bútorművészetben, amelyre a 19. sz. hatvanas éveitől szokás figyelni, lényegében már a harmincas évektől, a mintatervezéssel kezdődik.¹⁰

A Közép-Európában megjelent mintakönyvek és folyóiratok németnyelvűek, megjelenési helyük Béctől a délnémet központokon keresztül – köztük immár München a legjelentősebb – Lipcsén és Drezdán át Berlinig terjed. Mint korábban is a francia és angol mintákat a német kiadványok válogatása terjeszti, illetve egyes fontosabb egész művek olykor kissé átdolgozott német kiadása (mint pl. Desiré Guilmaud Le Garde-Meuble-jének német kiadása, amely Pariser Meubel-Journal címen J. Tribelhorn lithográfiáival és kiadásában látott napvilágot 1841-ben St. Gallen-ben). A minta-

terjesztés útja és a minták köre lényegében nem különbözik a 18. sz. vége óta ismertől, hacsak annyiban nem, hogy a 19. sz. közepe táján teljességgel hiányoznak már az olasz minták, új jelentőséget majd a hatvanas évektől nyernek.

A közép-európai mintakönyvek tervezőinek működési és a mintakönyvek megjelenési helye olyan kultúrkört jelöl, amelynek hatása a terület határain túl is érvényes, s ebbe Magyarország is beletartozik. Az itt felemlített mintakönyvek java – mindenestre közülük a legfontosabbak, – forgalomban voltak az országban, s a könyvkereskedők híradásaiból rekonstruálható, melyiket mikor és mely könyvkereskedők árusították. Már ez is elég tekintélyes ahhoz, hogy hatásukat valósnak tételezzük fel, s az ezideig tételesen bizonyítható körnél a mintakönyvek ismertsége és használata bizonyosan sokkalta szélesebb körű volt. Legalábbis ezt látszik igazolni a mintakönyvekkel eddig kapcsolatba hozott névtelen és meghatározatlan készítési idejű magyarországi tárgyak, bútorok köre.

Már a legfontosabb biedermeier mintakönyvek mint pl. W.C.W. Blumenbach, Wiener Kunst und Gewerbsfreund oder der neueste Wiener Geschmack (Wien 1825) c. kiadványa, vagy Marius Wölfer és Carl Matthaei munkái is kaphatók voltak a magyarországi könyvtáraknál.¹¹ A kései, túlnyomóan már romantizált biedermeierre és a historizálás kezdeteire talán Friedrich Wilhelm Mercker, Practische Zeichnungen von Meublen is neuesten und geläuterten Geschmacke (Leipzig 1830-1843 között kiadott) műve a legmeghatározóbb. Ebben jelentős számban található már gótikus, „arab-mór”-nak, „egyiptomi”-nak vagy „kínai”-nak tartott stílusok is. Egyesek megnevezése azonban a harmincas-egyvenes években még más jelentésű volt, pl. későempire-t jelentett a „modern stílus” s az ónémet (Altdeutsch) ekkor még a gótika megfelelője. A magát Architekt-nek nevező Fr. W. Mercker a lipcsei politechnikai iskola tanára és a helyi Politechnikai Társaság tagja.

Mercker Praktische Zeichnungen c. munkáját 1839-ben már bizonyosan árulta a pesti Hartleben könyvkereskedés, amint erről a korabeli sajtóból értesülünk. Ha azonban az egyetlen magyar mintaközlő folyóirat a Joó J. szerkesztette egri Hétilapok (1838) egyes ábráival összevetjük, szinte biztosra vehetjük, hogy már korábban is ismert volt. Mercker egy másik munkájáról: Der Tapezierer oder Drapierung von ganzen Zimmer c. füzetéről ugyancsak 1839-ben ad hírt a Pester Handlungszeitung. Az épületesztalosságra mintát adó munkájával együtt ismétlődően ugyanez évtől hirdeti Kilian et Comp. pesti Váci utcai könyvesboltjában a Vereinigte Ofner und Pesther Zeitung Intelliganzblatt-ja.

A negyvenes évektől talán a legtovább Wilhelm Kimbel Journal für Möbelschreiner und Tapezierer (Mainz 1835-1853) c. folyóirata hatott, a fennmaradt bútorokról leolvashatóan ezt használhatták a leggyakrabban nálunk. Kimbel már azért is fontos stílusterjesztő-közvetítő forrás, mert saját tervei mellett a legfontosabb francia és angol mintákból válogat, a kor szokása szerint azonban anélkül, hogy megnevezné forrásait. Ezzel szinte folytatja Bertuch nálunk is fontos Journal des Luxus und der Moden-jének 18. sz. végi gyakorlatát. Kimbel lapjának közvetítésével népszerűsödnek talán elsőként Közép-Európában a historizmus bútorstílusai. Az egyik angol alapmű, Henry Shaw, Specimen of Ancient Furniture-jéből jócskán merítve, angol magángyűjtemények bútorairól közöl képeket a középkortól a kora 17. századig. Ám H. Shaw ismeretét nem kellett nálunk csak Kimbel válogatásában és átírásában ismerni.

A Kilian et Comp. könyvesboltban árultak egy *Das Ornamenten Buch* oder H. Shaw's *Encyclopädie der Verzierungen* c. munkát, tehát az angol minta a különböző stílusok díszítményeire, ha német kiadásban is, de a Shaw-i művet továbbadva volt megismerhető.¹²

Kimbel nemcsak H. Shaw-tól merített. Ugyanígy válogatott és közölt a legközkedveltebb francia mintakönyvekből is, pl. P.A.L. de La Mesangère és Désire Guilmaud kiadványaiból, amelyek a harmincas-egyvenes években maguk is különféle stílusmintákat közöltek. A válogatott minták újraközlésének Kimbel által képviselt módját más lapok, folyóiratok is követték, sőt olykor több, akár 4-5 évvel korábbi forrásokból is közöltek mintákat. Így áll elő az a helyzet, hogy egyes közkedvelt típusok akár több éves eltéréssel jelennek meg különböző kiadványokban. Egyes stíluszakaszok, vagy akár stílusok keveredésének oka olykor egy mester munkásságában, sőt akár egyazon tárgyegyüttesen belül is, – amely jelenség, a központoktól távolabb kerülve egyre gyakoribb és nálunk is jellemző sajátosság a harmincas évektől – már a mintakönyvek válogatásával kezdődik.¹³ Csak egyetlen magyar példaként ismét az egri Hétilapokra kell hivatkoznom. 1838-ban forrásai között szerzőnév nélkül csak címmel megjelöli Kimbel *Journal für Möbelschreiner und Tapezierer*-jét (indult 1835-ben), a müncheni *Kunst und Gewerbeblatt*-ot, (amelyik többek között Schinkel bútorrajzaiból is közölt (l. 10. sz. jegyzet) a franciák közül pedig A. Chenavard szerkesztésében Párisban kiadott *Nouveau Recueil de décorations intérieures* c. művet, és más politechnikai journalokat. A Hétilapok magyar viszonyok között ugyanazt a gyakorlatot követte, mint a német, legnagyobbbrészt építész szerzők. A forrás nélkül leközölt minták válogatása – minden bizonnyal nem a szerkesztő Joó Jánostól származott, hanem – a Nyugat-Európát bejárt és sokfajta ismerettel rendelkező építésztől, a Nobile tanítvány Novák Dánieltől, aki e minták rajzolójaként szignálja e lapokat.

Annélkül, hogy a Magyarországon ismert, könyvárusi forgalomban terjesztett mintakönyvek, lapok felsorolásában már terjedelmi korlátok miatt is teljességre törekedhetnék, álljon itt még néhány, a historizmus kezdeteire fontos mű, mint pl. Johann Andreas Romberg, a Berlinben és Hamburgban dolgozott építész kézikönyve, *A Taschenbuch für Möbeltischler* 12 füzete (Leipzig 1836) 72 képes táblával volt kapható 1839-ben a Hartleben könyvkereskedésben.¹⁴ Ugyancsak itt árulták egy évvel később a biedermeier bútormintáiról ismert Carl Ludwig Matthaey, a Koppenhágától Bécsig számos helyen, egy ideig Drezdában dolgozott építész *Ideenmagazin für Gold-Silber und Bronzarbeiter* c. munkáját.¹⁵

A kiadványok terjesztettségére vet fényt a Pesther Handlungszeitung egy 1839. évi hirdetése „Merimée I. és Vergnaud A.” kétkötetes, rajzokkal ellátott kézikönyvét szobafestőknek, aranyozóknak és a belsőtérben dolgozó iparosoknak szánja, és olyan könyvekkel együtt ajánlja, amelyek „most jelentek meg és minden magyar könyvkereskedésben kaphatók”.¹⁶

A negyvenes évek elején Geibel Károly könyvkereskedő Pesten a Hajó utcában Sager A., *Neueste Original Meubles-Zeitungen für Tischler*, (Berlin 1842) illusztrált füzetait¹⁷ árulja. Megszaporodnak a belső térrel kapcsolatos általános ornamentika könyvek is, 1843-ban pl. Kilián György és Weber könyvkereskedőknél a pesti Váci utcában „Dressler F.R. Wilhelm, *Die Kunst des Ornemanisten, Stuckateurs etc.*” c. könyvére hívják fel a figyelmet.¹⁸ S 1847-ben a Hétilap adja hírül, hogy Geibel

Károlynál kapható „egy teljes díszítményi könyv”, „segédkönyv minden képező művészek, különösen pedig rajzolók, festészek, mintavésők, rézőntők, asztalosok, esztergályosok stb. számára”. A 72 tábla 375 különböző díszítményi alakot tartalmaz.¹⁹

A könyvkereskedéseken kívül az akkor már jól működő műkereskedők is árultak mintakönyveket. Wagner József pesti Szervita téri műkereskedő többek között 1844-ben a legújabb ízlés szerint rajzolt mintagyűjteményeket ajánl kőművesek, szobafestők, kőfaragók, szobrászok, stukátorok, épületasztalosok, lakatosok és kályhások részére.²⁰

Új anyagok és eljárások

Milyen hatással voltak és milyen széles kört érintettek e mintakönyvek, arra ma még nehéz pontos választ adni. A kézműiparosok, ha haladni akartak a divattal, rá voltak kényszerülve, hogy tájékozódjanak, s ezt a negyvenes években az Iparegyesület is egyre jobban támogatta, pl. új anyagok, új eljárások és találmányok szervezett megismertetésével. Az Iparegyesület által rendezett iparműkiállítások szükségzavú tárgyjegyzékeiből és jelentéseiből,²¹ a sajtóbeli híradásokból is kitűnik, s ezt erősítik az iparosok hirdetései is, hogy különösen az 1843 és 1846-ban kiállított tárgyak már igen vegyes képet mutatnak. Jelzi ezt többek között a sok faragott asztalos-, esztergályos-, és szobrászmunka, a „halháj” és „szaruművek” megjelenése. A biedermeier egyszerű asztaloskonceptiójú berendezései helyett a teljes „háló – női – és dohányzóterem” immár több ipar együttes munkájaként jöttek létre. Az 1846-os kiállítás egyik fő attrakciója a Valero selyemgyár, ifj. Szabó József budai asztalos és Wiener Jakab kárpitosmesterek „pompás hölgyi alvószobája”,²² de találunk már „mozaik művű”,²³ „fémmel kirakott”²⁴ asztalokat és „kanyarlábú”²⁵ ülő- és egyéb bútorokat.

Mind az iparműkiállítások, mind a sajtó beszámolnak új hazai és külföldi technikai ismeretekről és a divatossá vált nyersanyagokról. A biedermeierben szinte kizárólag hazai gyümölcsfából készült bútorok mellett a harmincas évektől egyre sűrűbben tűnnek fel az egzotikus import faanyagok, közülük is legkedveltebbé a mahagóni vált, de magas ára miatt inkább csak díszdobozok, óratokok készítésére, díszítésére használták. Bútort ugyan már Vogel Sebestyén is készített mahagóniból kimutathatóan 1802-től,²⁶ 1824-ben Steindl Ferenc mesterremekeként ún. piramis-mahagóni borítású írószekrényt készített;²⁷ a mahagóni használata ritka és mindig kiemelt fontosságú. A huszas évek második felében némileg változik ez a megítélés, 1826-27-ben a pesti kereskedők már különböző minőségű mahagóni furnírokat hirdettek, s 1830-ban jelentős tétel érkezett Triesten keresztül.²⁸ Ára a többi fához képest továbbra is igen magas. A leghíresebb cégek pl. Coffin és Guth (kárpitos és asztalosmesterek) Dorottya utcai üzletükben 1839-ben „legfinomabb... mahagóni bútorokkal egyidejűleg zömmel kőris, juhar, körte és diófa bútorokat” árulnak, míg másoknál inkább csak „elegáns zenélő órák” találhatók „mahagóni szekrényben”.²⁹ S hogy továbbra is inkább díszítésre használják mint bútorokra, mutatja a Hétlapok „A' mahagóni fának Európába hozatala” c. cikke³⁰ (1838. 62. sz.) amikor így ír: „... kézműveseink a mahagóni fát fölötté nagy ára mellett is a' jelesebb asztalos művek' ékítésére gyakran használják ...”. A drága faanyagok a többség számára továbbra is nehezen voltak hozzáférhetők, más megoldást kellett keresni, hogy követni lehessen az új divatot. 1846-ban

a Hétlap³¹ hírt adott a drága fák pl. a mahagóni vagy a cédrus utánzásának módjáról.

Ha az új faanyagokhoz hozzávesszük, hogy csak a bútorszövetek terén mennyi új, eddig alig ismert anyagú, technikájú, fajta kerül be az országba és felhasználásra, már maga ez a körülmény is jelzi, hogy jelentős változásról van szó, új stílus van alakulóban.

Az első historikus stílus

Ami az új stílust illeti, már 1841-ben „pompás rokokó ízlésben készült” billiárdasztalokról ad hírt egy elegáns pesti kávéház tulajdonosa³² s a reformkor talán legeleesebb, minden esetre az utókor számára a legismertebb munkásságú Steindl Ferenc „asztalos és bútorgyárnok” raktárában és műhelyében (Pest, Király u. 830.) „a legmodernebb és legelegánsabb bútorok voltak kaphatók a legújabb rokokó és angol ízlésben”.³³

A harmincas években megindult változás – úgy tűnik – a negyvenes évek utolsó harmadára Magyarországon is stílussá formálódott. A „rokokó”, „kanyarlábú” kifejezések, a faragott, esztergályozott elemek, bútorok egyre szaporodó említése minden bizonnyal már az osztrák terminológiában „zweites Rokoko”-nak nevezett stílust jelöli, amit nálunk „neobarokk”-nak volt szokás mindeddig tartani. Anélkül, hogy ehelyütt belemehetnénk e terminusok használatának alkalmasságába, pusztán arra térek ki, hogy az a stílus, amely 1848 előtt már készen itt van, nem a teljes rokokó felújításából született, hanem a kései biedermeierből és bizonyos barokk-rokokó elemekből alakított új stílusforma. Jellemzői az alacsony ülésű, nagy, karélyos, faragott támlájú, erősen kárpitozott ülőgarnitúrák, vájatolt szegélyű, hullámos körvonallú ovális asztallapok és faragott vagy esztergályozott középtagból szerteágazó hajlított asztallábak karélyos, vagy ovális betétes szekrényajtók, ágyvégek és számos, ekkor divatba jött kisbútor divatja.

A szinte alig számbavehető hiteles neobarokk ülőbútorokra lehet jó példa az első felelős magyar kormány, minden bizonnyal 1848 első felében készült berendezésének miniszteri székei, amelyek e típus 3 változatát is mutatják.³⁴

Ez a stílus a domináns. A korábbi egyszerű, mértéktartó berakott díszítőelemek helyébe a barokkból és rokokóból vett faragott és esztergályozott díszítés kerül.^{34a} A növényi indákból álló faragott dísz az ötvenes évekre egyre plasztikusabbá és naturalisabbá válik. S ezzel párhuzamosan, – ugyancsak a mintakönyvek hatására – megjelennek a keleties „mozaik”-művű és a 17-18. sz.-i francia Boulle technikára utaló berakások, új anyagokként a fa mellett a fém, a „halhéj” és a „szaru”, és új találmányok sora, amelyek az új díszítmények készítését – részben előregyártott elemek segítségével – teszik gyorsan kivitelezhetővé.

Az új városi létesítmények – köztük leginkább a kávéházak – már a negyvenes évek elejétől különböző stílusban készültek. A pesti Rózsák terén a Török császárhoz címzett kávéház dúsan aranyozott pakfong berendezési tárgyait és a bútorait pesti iparosok készítették.³⁵ A festményekkel díszített Steingassner kávéház – az Újépülettel szembeni Széchenyi házban – „reneszánsz architektúra”-ját a híradás szerint Feszli Frigyes tervezte.³⁶ S a Sütő utcában 1847 közepén megnyitott „igen csinos, sőt mondhatni fényűzésig díszes kioszk...” ... „bizanti stylben készült”.³⁷

Az egykorú sajtóban a dúsan aranyozott fa és „bronz” díszű képeretek említés-

sei – úgyis mint szobadíszek, – arra utalnak, hogy a harmincas évek barokkhoz és rokokóhoz visszanyúló kedvelt nyugat-európai ún. „Blondel” stílusa a negyvenes évek-re hozzánk is eljutott.³⁸

Ugyanekkor igen megszorodnak a kárpitos bútorok. Az asztalosok nagy része már nemcsak bútorkészítéssel foglalkozik, hanem egész belső terek kiképzésével és berendezésével a parkettától a falbevonatig és egyéb kárpitosmunkákig, tükrökig, világítótestekig mindent szállítanak. S ugyanígy, a jelentősebb kárpitos cégek foglalkoznak egyéb bútorárúrással és berendezéssel is. A „Tapezierer und Dekorateur” egyre nagyobb szerephez jut a belső térben.

Az 1851. évi londoni világkiállítás mintegy összegezte mindazt, amit a stílusok sokféleségéről és az új találmányokról a műipart űzők addig megismerhettek, és számos új találmány útját is ekkor indították el a kontinens felé. A berendezésben a leg-erőteljesebben a két első világkiállítás (London 1851, és Párizs 1855) a bútorok kárpitozásának változásával hatott.³⁹ A fémrugó huszas évekbeli feltalálásának a negyvenes évekre tehető európai elterjedtsége a változások egész sorát indította el. A rugóval készült ülőbútorokhoz mind szövethétyekben, mind mintázatokban és következményeképpen színekben is más textilbevonatok illettek. Már a harmincas években, de főleg a negyvenes évektől hihetetlenül megnő a bútor- és falbevonó textilek kínálata. A sajtóhirdetések jól mutatják, hogy mekkora európai választék állt nálunk is rendelkezésre. Ezeket az új anyagokat főleg a pesti kereskedők, de jelentős részüket bécsi és osztrák cégek pesti lerakataiban árulták. Készletükben a legkülönbébb fél- és tisztaelyem szövetek, egy- és kétszínű gyapjúdamasztok, különféle színű és mintázatú nyomott gyapjúsövetek, sima és fényezett bútorvásznak, perkálok, chintzek (Zitz), a legkülönbébb csipke, tüll, „guipür”, hímzett „moll”, kockás és virágos „meusslin”, batizst stb. függönyanyagok, padlószőnyegek, szegélyek, rojtok, paszományok, tükröbajtók, csengettyűhúzó, csillárzsinórok, s az ötvenes évek elejétől az „utrechtli bársonyok”, a gyári csipkék és hímzések, a nyomott „lasingok” kerülnek előtérbe.

A múltbéli barokk mintákkal a régi szövethétyeket is felújítják. Ilyen – a nálunk a 18. sz.-ból Philippe de Lasalle Esterházy mintájáról ismert – „Gros de Tour”, amelyet most sima bársonnyal csíkoznak s színes virágcsokrokat szőnek bele. S erre utal a „chinirozott virágcsokrokkal” díszített „moire d'antique” elnevezés is.⁴⁰

A mintakönyvek hatására, az új anyagok és technikák megjelenésével már a harmincas évektől észlelhető a különféle stílusok felelevenítése, s a negyvenes évekre legelsőként az ún. *neobarokk* válik uralkodóvá. A *gótika* – noha a díszítményekben szóványosan előfordul, nem sokban különbözik a 18. sz. végétől ismert korai gótizálástól. Új, ettől eltérő, valóban neogótikus változatok leginkább az ötvösségben és a vasművéségben őrződtek meg, zömmel a negyvenes évektől.

Az ún. „*bizantin*” stílusnak a korai szakaszban inkább a „mozaik” díszítményekben, (parketták, faberakások stb.) mint formai megoldásokban van jelentősége.⁴²

E korai (1835-1855) szakasz a biedermeier kései, romantizált változatának talán alkotta meg új, a stílusfelújításokhoz átmenetet jelentő neobarokk stílusát. A különböző stílusok első felmerülése és az ezekkel való kísérletezés a 19. sz. harmincas, negyvenes éveiben az általános európaihoz való felzárkózás és a gyors iparfejlesztés igényének lendületében formálódott, azzal a romantikus magatartással, amely az

egész iparegyesületi mozgalmat jellemezte.⁴³ Egyszerre jellemezte a magyar ipar érdekeinek képviselője és az európai vívmányok asszimilálása. Mindenesetre: ez a magyar műipar és vásárlóközönsége stílusaspirációiban európai, attól legfeljebb anyagi tehetségében különbözik. S az ebből levonható egyik tanulság az lehet, hogy ez a 19. sz. közepi európaiság – vagy közép-európaiság – egyben stílusazonosságot, sőt gyakran tárgy azonosságot is jelent, mindazt, amiért a negyvenes és ötvenes évek magyar iparművészete jóformán alig különböztethető meg a bennünket körülvevő hasonló fejlődésű régióktól.

Végző következtetésem mindebből az, hogy a magyarországi iparművészeti historizmus kezdetei már az 1830-as évekre tehetőek, s első szakasza – az építészetből kölcsönzött terminussal 1830-35-től 1855-60-ig akár *romantikus historizmus*nak is nevezhető.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

IMÉ = Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei
 IVOPZ = Intelligenzblatt zur VOPZ
 MÉ = Művészettörténeti Értesítő
 PHZ = Pester Handlungszeitung
 VOPZ = Vereinigte Ofner und Pester Zeitung

1. Kiss Ákos: A historicizmus iparművészeti kérdéséhez. MÉ 1969. 2. 160–171; uő: A historizmus a magyar iparművészetben. MÉ 1972. 2. 104–109; uő: A díszítő és iparművészetek újhellén stílusirányzatáról. MÉ 1974. 2. 109–120, németnyelvű változata: Kunstgewerbliche Angaben zur neohellenischen Richtung im 19. Jahrhundert. In: Ars Decorativa 2. Bp. 1974. 143–155. Békési Éva, A historizmus korának ötvössége. Kézirat é.n.; uő: Magyarországi ötvösművészet a 19. sz. m. felében. Bölcsészdoktori disszertáció Bp. 1989. Kézirat.

2. Magyar Művészet 1890–1919. Szerk. Németh Lajos, Bp. 1981. I. A historizmus iparművészete c. fejezet.

3. Sármany Ilona: Bútorművészet a historizmus korában Magyarországon. Munkatanulmány a Magyarországi Művészet 1780–1890. c. kézikönyv kötet előmunkálataihoz. Bp. 1983. Kézirat. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet.

4. WAGNER-RIEGER, R.: Wiens Architektur im 19. Jahrhundert. Wien 1970.

5. HIMMELHEBER, G.: Klassizismus, Historismus, Jugendstil, (KREISEL-HIMMELHEBER: Die Kunst des Deutschen Möbels III) München 1973; általánosságban: MUNDT, B.: Historismus. Kunsthandwerk im Zeitalter der Weltausstellungen. Berlin, 1973; az Iparművészeti Múzeum Historizmus és eklektika c. kiállításának katalógusa a kézirat lezárásakor még nem jelent meg.

6. A magyar építészeti historizmus periódizációjának legújabb álláspontjaként a Magyarországi Művészet 1780–1890 c. kézikönyv (kéziratban lévő kötet) megfelelő fejezeteit tarthatjuk egyfajta konszenzusnak.

7. A ma már Európában szétszórta és hiányosan található mintakönyvek vizsgálatában jelentős lépés volt HIMMELHEBER, G.: Deutsche Möbelvorlagen 1800–1900. München 1988. c. munkája. Az alcímében „Bilderlexikon”-nak nevezett mű szemelvényes képanyaga csak kis részben lehet alkalmas a tárgyakkal való összevetésre. Bevezető fejezete és a mintakönyvek pontos bibliográfiai jegyzéke viszont, nagy segítséget a kutatásnak. A korszak német mintakönyveire vonatkozóan Himmelheber tanulmányának adataira is támaszkodtam.

8. A tanulmányban érintett mintakönyveket és folyóiratokat az alábbi európai intézményekben volt módomban az utóbbi három évtizedben tanulmányozni: Bécs: Öst. Museum für angewandte Kunst Könyvtára; München: Bayerisches Nationalmuseum Könyvtára, Zentralinstitut für Kunstgeschichte könyvtára, Stadtbibliothek; Berlin, Kunstbibliothek, Hamburg: Museum für Kunst und Gewerbe könyvtára; Koppenhága: Det Danske Kunstindustrimuseum Könyvtára; London: Victoria and Albert Museum könyvtára; Párizs: Bibliothèque Nationale, Musée des arts Décoratifs könyvtára, Bibl. d'Art et d'Archéologie, Bibl. Forney.

9. SZABOLCSI H.: Magyarországi bútorművészet a 18-19. század fordulóján. Bp. 1972.

10. Erre talán a legjobb példa K.F. Schinkel, akinek bútorterveit a harmincas években közölték többek között a Kunst und Gewerbeblatt, kiadta a Politechnisches Verein für das Königreich Bayern (1815–1868); és Peter Christoph Wilhelm Beuth: Vorbilder für Fabrikanten und Handwerker, kiadta a Technische Deputation für Gewerbe, Berlin 1821–1837., új kiadása 1863.

11. Mercker-re: VOPZ 1839. 83. okt. 17. 904; PHZ 1839. febr. 20. XII. 14. 64; M. Wölfer-re: PHZ 1839. jan. 26. XII. 7. 43, 1839 aug. 10. XII. 61.267; IVOPZ 1840. 104. dec. 31. 1267; PHZ 1841. márc. 14. XIX. 16.62; C. Matthaey-re: IVOPZ 1840. 87. okt. 29. 1035.

12. IVOPZ 1839. 83. okt. 17.904.

13. A nagyjából egyidőben megjelent mintakönyvek ill. lapok egymástól vett mintái újra-

közlésének bonyolult szövevénye – magyar szempontból is – külön tanulmányt érdemelne.

14. PHZ 1839. aug. 24. XII. 65.279. Rombergnek Lipcsében kiadója is volt. 1841-ben megalapította a Zeitschrift für Architekten, Maurer und Zimmerleute c. lapot, több könyve jelent meg városépítészetről és a vas felhasználásáról az építészetben.

15. Intelligenzblatt zur VOPZ, 1840 87.29. Oct. 1035. C. Matthaey különböző műiparok számára több kézikönyvet adott ki. Egyik legfontosabb orientáló műve az Abbildung und Beschreibung der modernsten Formen für Künstler und Handwerker. Ilmenau 1831–1835

16. PHZ 1839. szept. 11. XII. 70. 304.

17. PHZ 1842. aug. 13. XII. 64. 275.

18. PHZ 1843 febr. 25. XVI. 12. 46.

19. Hetilap 1847. 173. 1110.

20. PHZ 1844. szept. 14. XVII. 51. 223.

21. Jelentés az első magyar iparműkiállításról, szerk.: Kossuth Lajos, Pest 1843.; Tárgyjegyzék a második magyar iparműkiállításához... Pest 1843.; Tárgyjegyzék az 1846. évi iparműkiállításához, Pest 1846.

22. Hetilap 1846. 26. sz. 466.

23. A kassai iparműkiállításról; Hetilap 1846. 73. sz. 1216.

24. Hetilap 1846. 77. sz. 1284.

25. A pesti „mesteriskola” növendékeinek 1847. évi kiállításán már több „kanyarlábú” ülőbútort, és kisasztalt mutattak be. Hetilap, 146. 683.

26. Zlinszky Sternegg M.: Az első magyar „bútorgyárnok” (Vogel Sebestyen Antal 1779? –1837) In: Művészettörténeti tanulmányok, Művtört. Dok. Közp. Évkönyve 1954-55. 202–203.

27. Eladásáról: VOPZ 1824. 76.–81. sz.-ban ismétlődő hirdetés; 1838-ban külföldi fákából készített bútorai között első helyen hirdeti a mahagónival borítottakat. VOPZ 1838. 19. márc. 8.

28. VOPZ 1826. 5. 15. Jan. 60.; VOPZ 1830. 93. 21. 1565. Kapható Heinrich Boor kereskedő „Zum Ungar” üzletében Budán a Vizivárosban. Nro. 211.

29. PHZ 1839. márc. 6. XII. 17. 875. Allgemeine Handlungszeitschrift. 1832. júni. 19. V. 48. 192.

30. Hetilapok. 1838. 62.

31. Technikai tanácslatok asztalosoknak. Hetilap 1846. okt. 23. 85. 1412. és nov. 10. 90. 1491.

32. Pivorski Ferenc a „Caffée Renaissance” tulajdonosa adja hírül. Az asztalokat Wernitzky János pesti asztalos (Stadtgutgasse a Múzeummal szemben) készítette: PHZ 1841 ápr. 14. XIV. 22. 77.

33. Az 1843 évi Iparműkiállításon bemutatott bútorai közül „...a legkiválóbb egy rokokó asztal és két ágú”. PHZ 1843 szept. 9. XVI. 57. 227–228. PHZ 1846. márc. 14. XIX. 13. 51.

34. Három nemzedék ereklyetárgyai a Magyar Nemzeti Múzeumban (1823–1875). Katalógus. Szerk. és bev. Simon V. Péter. Bp. 1988. 38. 10–13. tétel. A katalógus több, nemzeti nagyjainknak többé kevésbé tulajdonítható,

ez évekre datálható bútort közül a MNM Újkori Osztály gyűjteményéből, pl. Batthyány L., Kosuth L., Kiss Ernő íróasztalát, a visegrádi Görgey villa néhány bútorát. Hasonló és csak megközelítően bizonyítható értékű bútorok találhatók a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében is.

34a A neobarokk stílus alakulását jól regisztrálja pl. néhány debreceni asztalos remekrajz: a 112. sz. íróasztal, Vásári Sándor 1855; 115. sz. vitrin, Csánki Mihály 1856; 118. sz. secrétaire, é.n.; 120. sz. szekrény, Nagy Elek, 1858; 128. sz. íróasztal, Górgán János, 1865. Debrecen, Déri Múzeum.

35. Megnyitása alkalmából: PHZ 1843. jún. 14. XVI. 37. 148. a lámpákat és „hasonlóféleket” Kartsák bádogosmester, az aranyozást Flegel aranyozó a bútorokat Mady asztalos készítette.

36. PHZ 1847 május 1. XX. 10.76.; LYKA K.: A táblabíró világ művészete. Bp. 1981.³

367: egy Feszlek tulajdonított kávéházi tükör rajzáról: Komárik D. feltételezi, hogy a Steingassner kávéházba készülhetett 1847-ben. Fesz. Frigyes 1821–1884. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban 1984. Bev. és a kat. írta Komárik D. 43. A tükör őrzője: M. Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum.

37. Hetilap 1847. VI. 1. 148. sz. 703; Lyka i. m. 367. a Pék u-i Petsch-féle kávéház-kioszkról írja, hogy „bizánci stílusban” festette ki Wilhelm Kitzrow „külföldi akadémiát is végzett fiatal festő...”

38. Bécsi divatját már a harmincas évektől említi Witt-Döring Ch.: Der Innenraum als Dokument c. tanulmányában. In: Interieurs. Wiener Künstlerwohnungen 1830–1930. Hist. Mus. der Stadt Wien, kiáll. kat. Wien 1990. 41. A bécsi W. Bröse et D. Hollenbach cég magyarországi jelenlétéről: IVOPZ 1842. 96. Dec. 1. 1189.

39. A biedermeier bútorok ülései többnyire szőr tömessel készültek, ami egyszerűvé tette a lapos ülőfelület és a kemény élek kihangsúlyozását. A fémrugó feltalálása a rugós ülés, a huzatok rögzítésének új technikáját kívánta meg. A tömött felületet – elsőként az angolok – leöltésekkel rögzítették, majd az erős rugókat egyre vastagabb, több rétegű tömessel látták el kényelmi szempontból, s az erősen letűzött tömőanyagot és bútorhuzatot az erős öltések fedésére gombokkal fedték. Különösen a francia bútordivatban alakultak ki ennek az eljárásnak a legkifinomultabb változatai. Ezt az új „kényelmes” kárpitozás mintát terjesztik el a folyóiratok s ez a kárpitozás-típus ülő és fekvő bútorokon nemcsak divatban maradt, hanem a bútor teljes felületére is kiterjed, szinte a század végéig. Már ezzel is lényegesen megnőtt a kárpitos és díszítő (Tapezierer und Decorateur) szerepe, s tevékenysége fokozatosan kiterjed az egész belső térre, a bútorokkal összhangban tartott függönyök, sőt a falak díszítésére is.

40. A bútor, függöny és falbevonatra használt anyagokról igen nagyszámú hirdetés, olykor leírás található a korabeli sajtóban. A kifejezetten csak bútorhuzatok fajtáinak felsoro-

lása többek közt IVOPZ 1842. 29. ápr. 10. 343 ismétlődően. A lyoni selyemszövetek kiemelkedően nemes fajtájának a gros de Tours-nak 18. sz-i magyarországi vonatkozásáról: Vadász E.: Philippe de Lasalle Esterházy mintája In: IMÉ XI. 1968. 73–87. A gros de Tours 19. sz-i új divatjához: Hölgyfutár 1856. 281. dec. 5. 1139–1140.

41. A korai gótizálás 18. sz. végétől ismert változatai, egyszerű díszítőelem formában végig követhetők a 19. sz. első felében szinte minden iparművészeti ágban. A negyvenes évek közepétől jelenik meg a neogótika. Ezt mutatják a debreceni asztalos remekrajzok is, amelyeken a negyvenes években ez az új gótika még más stílusokkal (neobarokk, rokokó, chinoiserie) keveredik. Pl. 92. sz. nyitott pavilon, Vetsei László 1843; 98. sz. Szószék, Ádám Lajos

1846; 99. sz. pavilon László Dániel 1846. Debrecen Déri Múzeum. A korai gótizálásra: Komárik D.: A korai gótizálás Magyarországon. In: Művészet és felvilágosodás. Szerk. Zádor Anna és Szabolcsi Hedvig. Bp. 1978. 209–300. A bútorokra: Szabolcsi H. i. m. 115–117, XI a-b tábla.

42. A díszítő és falfestésben, parketta és faberakásban, bőr kartonázs munkákban jelentkező „bizantin” stílus mintakönyveiről, készítőiről és a készítést segítő új találmányokról is hírt ad a sajtó a harmincas évek végétől.

43. Szabolcsi H.: Van-e a magyar iparművészetnek romantikus korszaka? In: Ars Hungarica 1987. 1. 71–80. (A magyar romantika szellemi arca c. tudományos tanácskozáson. A romantika mint stílusfogalom témakörben elhangzott előadás.)

Hedvig Szabolcsi: Die Anfänge des kunstgewerblichen Historismus in Ungarn

Gegenstand der Studie sind Zeitgrenzen und Charakter der Anfänge des Historismus in Ungarn sowie der Kreis seiner Inspirationsquellen. Es werden dabei die in erster Linie deutschen, französischen und englischen Vorlagenbücher aufgezählt, die – durch Pressequellen nachweislich – ab den 30er Jahren des 19. Jh. von den Pester (Budapester) Buch- und Kunsthändlern vertrieben wurden. Von diesen Vorlagenbüchern spielten unter anderem die Werke von Fr. W. Mercker, W. Kimbel, A. Romberg, A. Sager sowie das Münchener Kunst und Gewerbeblatt eine bedeutende Rolle. Unter den französischen Werken waren die von D. Guilmar und A. Chenavard, unter den englischen die von H. Shaw von größerer Wichtigkeit.

In Mitteleuropa begannen die Architekten meist zuerst in den eigenen, selbstentworfenen Vorlagenbüchern zu historisieren. Der Architekt Dániel Novák, ein Schüler von Nobile, der sich eine Weile auch in Westeuropa aufgehalten hatte, publizierte – der mitteleuropäischen Praxis entsprechend – verschiedene Musterauswahlen in der Zeitschrift *Hétlapok* (Wochenblätter), die 1838 herausgegeben wurde.

Neben den Vorlagenbüchern spielten auch die neuen Materialien und neuen Verfahren vor allem in den Bereichen Innenraumgestaltung und Möbeltischlerei, aus welchen übrigens die Beispiele des Autors stammen, eine bestimmende Rolle. Auch die Tapezierarbeit bekam immer mehr Gewicht, und damit erlangten auch der Tapezierer und der Decorateur eine größere Bedeutung.

Der Autor stellt zum Schluß fest, daß die Anfänge des Historismus in ungarischen Kunstgewerbe auf die 30er Jahre des 19. Jh. zu setzen sind. Aufgrund der dargelegten Argumente kann diese erste experimentelle Periode mit der Bezeichnung, die aus der Architekturgeschichte entlehnt ist, auch in Ungarn romantischer Historismus genannt werden.

Prokopp Mária

AZ ESZTERGOMI REÁL-TANODA ÉPÜLETE (1853): HILD JÓZSEF ÉS PROKOPP JÁNOS ISMERETLEN MŰVE

Esztergom 1820-tól, az érsekség visszaköltözésétől, országos jelentőségű építkezések színhelye lett. Zádor Anna életművében, a magyar klasszicizmus feldolgozásánál, az esztergomi főszékesegyház és a hozzá kapcsolódó egyházi építkezések fontos helyet foglalnak el.¹ A polgár-város klasszicista és romantikus épületei a részlet-kutatások hiányában kiszorultak az önálló áttekintésből. Rados Jenő a Hild József monográfiában már megemlíti, hogy a város főterére kiírt takarékpénztári bérház pályázatot 1860-ban Hild nyerte el. Rados közli a három szintes, két homlokzatú romantikus épület leírását és fényképét is.² Az építkezés és a tervezés részleteinek felkutatása nem lehetett a gazdag életmű első monográfusának feladata. Erre vonatkozóan csak az Esztergom városi tanácsi jegyzőkönyvek és a Prímási Levéltár Hild-anyaga adnak bővebb felvilágosítást. Így vált nyilvánvalóvá, hogy Hild a pályázat elnyerése után, a részletterveket és az építkezés lebonyolítását „fiatal pesti barátjára”, Prokopp János építészre bízta. Mindkét homlokzat tervei Prokopp János aláírásával maradtak fenn.³

Prokopp János 1825-ben született Apatinban. 1840-42-ben Zomborban a rajziskolát látogatta, és 1841-43 márciusáig Carl Gfeller zombori építőmesternél dolgozott.⁴ A vándorkönyv kiváltása után Pestre ment, és Polláck Ágostonnál dolgozott. Ő küldte még 1843-ban Bécsbe, ahol 14 hónapot töltött. Münchenben a királyi palota építésénél dolgozott, aztán Augsburg, Ulm, Stuttgart, Karlsruhe, Rastatt és Olmütz voltak vándoréveinek főbb állomásai. A vándorkönyv bejegyzéseiből tudjuk, hogy a kőműves munka mellett, Karlsruhe-ban az ipariskolát is látogatta, és valamennyi tantárgyból kiváló érdemjegyet szerzett. Így Rastatt-ban és Olmützben már mint rajzoló alkalmazzák a várépítésnél. 1849-ben tért haza Zomborba, ahol lezárták a vándorkönyvét. Ő azonban nem lépett be a helyi céhbe, hanem Komáromba ment, ahol 1850-52-ben a várépítésnél rajzolóként dolgozott. Innen került Pestre illetve Óbudára, a Bécs központú Dunagőzhajózási Társulathoz építési felügyelőnek. Személyi lapján a név, a fizetés és a nyelvismeret megjelölése után a képzettség rovatban ez áll: Architektur, Befestigung-baukunst. Feladata az óbudai hajógyár területén valamint a Duna monarchia-beli szakasza mentén, épületek tervezése és a kivitelezések ellenőrzése volt. Ezek a tervek főként Bécsben keresendőek. A Kiscelli Múzeum őrzi azonban azokat a Prokopp János tervrajzokat, amelyeket Ferenc József 1857. évi magyarországi látogatására készített, az uralkodópár dísz-sátra valamint két diadalív számára, amelyeket a hajón gyári sziget és a hajógyár bejáratánál állítottak fel. Prokopp János tervezte azt a szétnyitható vashidat is, amelyet 1858-ban nyitottak meg, s amely a hajógyári szigetre vezetett. E híd terveit ismerjük, amelyek mutatják, hogy teljesen új rendszer szerint készült.⁵

1858-60 között a Lánchíd pesti hídfőjénél, a rakparton emelt iroda- és raktárepületeknél is jelentős szerepe volt Prokopp Jánosnak. 1859-től egyre több önálló megbízást kap Esztergomban. Ekkor építi a Deák Ferenc u. 7. számú épületet a Város-

háza közelében, amelynek ablakai felett Marschalko János kerámia portré-fejei láthatók a pesti Vigadó történelmi arckép-sora ihletésére. A Dunagőzhajózási Társulat nem nézte jó szemmel Prokopp János magán munkáit, vállalkozásait, így 1861 végével Prokopp megvált a Társulattól, és Esztergomba költözött, ahol a város és az érsekség egyaránt jelentős feladatokat kínált. E döntésében közrejátszott magánélete is. 1853-ban ugyanis Esztergomból nősült, s felesége 1858-ban meghalt, egy éves kislányt hagyva maga után. 1859-ben megesküdtött felesége húgával, akit még óbudai lakásába vitt, de 1861-ben végleg anyósa házába költözött Esztergomba.

Linzbauer Istvánnak atyai jóbarátja volt Prokopp. Építészeti elindulásához sok segítséget nyújtott. 1860. febr. 11-i levelében Linzbauer arra kéri, hogy a pesti rakparton még elvégzendő munkát bízta rá.⁶ Prokopp ekkor már távozni készült munkaadójától, ezt igazolja ez a levél is. Linzbauer így kapta meg a rakpart vaskorlátjának tervezését. E vaskorlát övezi Prokopp János feleségének 1858. évi síremlékét az esztergombelvárosi temetőben, amelyet ugyancsak Linzbauer, a hálás jóbarát tervezett.

Hild József bizonyára Pestről is ismerte Prokoppot, s örömmel vette esztergomi letelepedését, s rábízta a takarékpénztári bérház lassan meginduló építését.⁷ Prokopp tervrajzai arra utalnak, hogy nagy tudással és lelkesedéssel vállalta e feladatot. Közben a város főterének legnagyobb és legjelentősebb telkére, a városházától a város főutcajára vezető köz emeletes sarokházát építi a gazdag vaskereskedő számára. Bischitzky János a Takarékpénztár választmányi tagja is volt, aki a takarékház építésénél ismerhette meg Prokopp Jánost. – Magánmunkái Prokopp Jánosnak Pesten is voltak, ezek azonban még felderítésre várnak. A hagyatékból ismerünk egy elszámolást, egy ötszintes bérházzal, ahol Ybl Miklóssal, Gerster Károllyal, Frey és Winterhalder I. építészekkel dolgozott együtt. Az összegek arányai arra engednek következtetni, hogy Ybl mellett Prokoppnak volt a legjelentősebb szerepe a még azonosításra váró pesti hatalmas bérház építésénél. Hild József tehát Pesten is beérkezett építésze bízta az esztergomi takarékház építését.

Hild és Prokopp esztergomi együttműködése azonban, kutatásaink szerint, nem a takarékházzal kezdődött, hanem korábban, 1853-ban, a reál-tanoda épületénél.

A Deák Ferenc u. 2. szám alatti kétszintes iskola-épület a város középpontjában, a Bottyán-palotából lett városháza nyugati oldalszárnyát képezi. 1853-ban épült romantikus stílusban.⁸ A városi tanács jegyzőkönyveiből meglevenedik előttünk az a hősies küzdelem, amelyet a magyar nyelvű iskoláért a Bach-korszakban őseink vívtak.

Az 1853. jan. 19-i tanácsülésen az osztrák kormánybiztos nem engedélyezi a magyar nyelvű elemi és reál-tanoda létesítését a város költségén, de elnézi, ha azt a „nemzeti iskola alapítványából” építik fel.⁹ Ezután, természetesen, a jegyzőkönyvek hallgatnak az építkezésről. Az adakozásokról azonban beszámolnak.¹⁰ S 1853. június 20-án már az ünnepélyes alapkövetételről olvasunk.¹¹ A következő év, 1854. január 20-án már készen állt az épület. A polgármester jelenti, hogy „f. hó 19-ik napján főmagasságú bíbornok Herczeg Szcitovszky János Magyarország primása ... az újonnan épített iskola épületet megsejmelvén, annak mind külső, mind belső elrendezését tökéletesen a kívánt célnak megfelelőnek lenni nyilvánítá, ... kijelentette, hogy ezen új épületben, miután az elemi és reáliskolák is abban fognak összpontosulni, ... és egy mesterképző intézet felállítása is megengedettett ... az épület felső emeletében három

ablakos szobával, a tanárok fizetése és az Intézet felszerelése Őminenciája költségén fog megtörténni.¹²

Az épület, tehát fél év alatt, 1853. júniustól 1854. januárig fel is épült. Az oktatás 1854-ben csak az elemi iskolában kezdődött meg, mivel a város ragaszkodott a magyar nyelvű oktatáshoz, ekkor ugyanis csak német és cseh nyelvű tanárok jelentkeztek a reáliskolába. 1857-ben azonban megindult az alreál tanoda, amely csak 1907-től vált főreállá, és működött egészen 1949-ig, az addigi iskolarendszer megszüntetéséig. Az esztergomi reál-tanoda épülete egy évvel megelőzte a pesti reál-tanodáét, amelyet Polláck Ágost épített a belvárosban, a Reál-tanoda utcában,¹³ ezt azonban a II. világháború megsemmisítette.

Igazgatónak Kollár István belvárosi plébánost hívta meg a város 1854-ben. A nagyműveltségű pap annak a jeles polgár-családnak volt a fia, amelynek családi háza a főter legszebb klasszicista háza (Széchenyi tér 24.). Apja Kollár Péter 1761-től városi szenátor volt. Ő maga 32 éven át, 1840-72-ig volt a királyi város plébánosa, 18 éven át a reáltanoda igazgatója, s így jelentősen befolyásolta a város kulturális életének kibontakozását. Kollár István 1840-ben lett plébános, éppen abban az évben, amikor Hild József átvette a székesegyház és vele együtt az egész érseki központ építését az 1839-ben meggyilkolt Packh János után.¹⁴

Hild József első esztergomi alkotása, a Főszékesegyházi Könyvtár épülete a Várhegy déli lábánál, 1854-re készült el, a honoráriumot kifizető számla szerint.¹⁵ Maga az építkezés 1847-től folyt, de a szabadságharc és az azt követő évek kényszerszünete után csak 1852-54-ben született meg, a hatalmas saroktelekre tervezett, méltóságteljes Bibliotheka. A kétszintes épület főhomlokzata kilenc tengelyes, az oldalhomlokzata 15 tengelyes. A főhomlokzaton a három tengelyes középrizalitot attika koronázza, amelyen Szt. Jeromos ülő szobra jelenik meg. Az épület függőleges tengelyét, a szoborral együtt, a középrizalit emeletén, a középső nyílás, az erkéllyel hangsúlyozott, két féloszloppal övezett ajtó-ablak emeli ki. A középrizalitot két falsáv, lizéna határolja, amely az épület mindkét szintjét összefogja, éppen úgy mint az épület sarkain. A főhomlokzat két szélén egytengelyes oldalrizalitok fokozzák az ünnepélyességet. Ezek földszintjén kapott helyet a két kapuzat, magas, félköríves záródással. Az oldalrizalitok emeleti ablakát levéldsízes félpillérek kísérik, és többszörösen profilozott, magas, egyenes szemöldök-parkány hangsúlyozza. A homlokzaton kettős övparkány fut végig, amelyek többszörös megtörése a rizalitoknál a felület dinamikáját fokozza. Az emeleti ablakok félköríves záródásúak az egyenes szemöldök-parkány alatt, s valamennyien a felső övparkányon ülnek, míg a földszinti ablakok egyenes záródásúak, amelyet az egyenes vonalú, kétszintes, attika-szerű oromzat hangsúlyoz, amelyet egy-egy falsáv tart. A 15 tengelyes oldalhomlokzat két részre oszlik. A tíz tengelyes nyugati részen az ablakok azonos ritmusban és egyenes záródással, egyenes szemöldök parkánnyal jelennek meg. Az emeleti ablakok a felső övparkányon ülnek. A főhomlokzathoz kapcsolódó öt tengelyes szakaszt két lizéna fogja közre, amelyen nem fut át az övparkány. Az a b a a ritmusban elhelyezett nyílások kialakítása rokon a főhomlokzatával: az a-jelzésű emeleti ablakok félköríves záródásúak, és az egyenes szemöldökparkányt két lizéna tartja, a b-jelzésű bábos korlattal kiemelt ajtónyílást két levél-fejezetes félpillér által tartott magas, gazdagon profilozott, egyenes vonalú

szemöldök párkány hangsúlyozza, amely azonos a főhomlokzat oldalrizalitjának emeleti ablak keretezésével. A földszinti ablakok az 5-tengelyes oldalhomlokzati részen hasonlóak a főhomlokzathoz, egyenes záródásúak, falpilléreken tartott egyenes vonalú oromzattal. Az erkély alatt, az iker ablakot, hasonló kereztetés övezi.

Az ugyancsak 1853-ban épült esztergomi reál-tanoda kétszintes, attika oromzatos épülete a két szélső tengelyben elhelyezett kapuzattal, kétségtelenül mutat rokon vonásokat a fent bemutatott Főszékesegyházi Könyvtár palotájával. A részletek, főképpen a középrizalit romantikus szobrászati díszítése, feltétlenül más építész közreműködését tételezi fel Hild József mellett, akinek a helyi hagyomány eddig a tervezést tulajdonította. Amint említettük, a városi tanácsi jegyzőkönyvek az engedély nélkül épített reáltanoda építésének nevét nem örökölték meg. Így csak a stíluskritika segíthet a tervező meghatározásában.

A reáltanoda homlokzata nyugodtabb ritmusú, a felület kevésbé megmozgatott. Hiányzik a függőleges tengely kiemelése, jóllehet középrizalit itt is van, de páros számú, azonos ritmusú ablaknyílás tagolja. Övpárkány csak az oldalszárnyakon van, de ott sem olyan hangsúlyozottan és kettőzött, mint a Bibliothékán. A középrizaliton a függőleges tengelyek uralkodnak, a két szint ablakait keretező falsávok összekapcsolásával. A földszint ablakainak egyenes szemöldök-párkánya az övpárkány vonalában áll. A rizalit valamennyi ablaka félköríves záródású, amelyet széles, e félkörívet ismétlő, plasztikusan profilozott falsáv koronáz. Ezt az emeleten pártával ékesített, vállraomló, hullámos hajú magyar lány fejjel díszített konzol-szobrok tartják a nyolcszög öt oldalával alakított konzol-abakusz alatt. A földszinti ablakok hasonló kiképzésűek, csupán a leány-fej szobrok helyett levéldíszes konzolok jelennek meg. Az emeleti ablakok felett, a rizaliton, egyenes vonalú szemöldök-párkány. A felmagasított homlokzatot 22 ívből álló kis vakárkád sor ékesíti, amely kis tölgyfa-levéldíszes konzolokon nyugszik. Felette 22 kis körlapon egy-egy tölgyfa levél ragyog. Majd profilozott főpárkány zárja a rizalitot, amelyet az egyenes tagozatok mellett, legömbölyített pálcatagok is kísérnek. E párkányzat tartja a két lépcsős, széles, de alacsony attikát, amelyet a középpontban a város címere koronáz, palmettalevelekkel övezve.

A három-három tengelyes oldalszárnyak az emeleten a-a-a ritmusúak, de a földszinten a szélső tengely, amely a kapuzatot foglalja magába, s amelyet enyhén előreugró rizalit emel ki, a-b-b-re módosítja a tagolás ritmusát. A kapuzat egyenes záródású, szemben a Bibliotheka és a Takarékház kapuzatával. A keretezés is különbözik tőlük, a függőleges tagozatokat erősíti az övpárkányig magasodó egy-egy falpillérrel, amelyek fejezetét kettős vonalú négyzet képezi. Az oldalszárnyak földszinti ablakai egyenes záródásúak, de ezeket is félköríves, plasztikus vakolatsáv koronázza, a középrizalit földszinti ablakaihoz hasonlóan, amelyeket ugyancsak levéldíszes konzolok tartanak, csak a konzolok alatti falsávok hiányoznak itt, s így alakul a földszinti felület tagolás a-b-b-c-c-c-b-b-a ritmusra, az emelet a-a-a-b-b-b-b-a-a-a ritmusával szemben. Ez utóbbin az a-jelölés egyenes záródású ablakokat jelent, amelyeket, a kapuzat kereteléséhez hasonlóan, geometrikus falpillér kísér, és e kettős vonallal plasztikusan mintázott, sík négyzetek között, téglány alakú oromzat koronáz. Az emeleti ablakok falpillérei az övpárkányon állnak, míg a földszintieké a lábazon.

A fenti két esztergomi épületet két különböző építészeti gondolkodás alakította. A Bibliotheka palotája alapvetően klasszicista a felületek dinamizmusa ellenére is, míg

a reáltanoda inkább romantikus, a nyugodtabb, egyenletesebb felület-tagolás ellenére is. Úgy gondoljuk tehát, hogy ha Hild Józsefet kérték is fel a reáltanoda építésére, s ő fel is rajzolta az épület vázlatos elrendezését, a két szélső kapuzattal és az attika oromzatos középrizalittal, a tervezés, az épület végső kialakítása egy fiatal, igit-vérig romantikus mester műve, aki az idős mester iránti tiszteletből, főként az oldalszárnyakon, klasszicizáló igyekszik lenni. Hild 1853-ban, az esztergomi bazilika építése mellett a pesti bazilika alapozását végzi, és 11 pesti ház építéséről van tudomásunk,¹⁶ hogy más vidéki munkáit ne is említsük. A pesti magán megbízatásai között vannak olyan nagyméretű munkák is, mint Ullmann Mór három emeletes Nádor u. 18. sz. alatti háza és Brunswick Sidonia Arany János utca 29-es, ugyancsak háromemeletes háza. Érthető tehát, hogy az esztergomi reáltanoda építését, amelynek kivitelezése a megbízaskor, 1853 elején, sem jogilag, sem anyagilag nem volt biztosított, szívesen átengedte az európai vándorúttjáról kiváló bizonyítványokkal hazaérkezett, s már egy éve Pesten dolgozó, és éppen Esztergomból nősülni készülő Prokopp János építésznek. Prokopp azonban már a romantika korának gyermeke, aki a német romantikus építészetten iskolázódott az 1840-es években. Kedvelt olvasmányai voltak a német romantikusok, Goethe, Schiller és a többiek, amelyek több száz kötetét fiára hagyta. Pesten, az 1850-es években magával ragadta őt a hazafias érzés, a Bach-korszak nemzeti elnyomásával szembeni ellenállás. Barátságba kerül Feszl Frigyesel, Ybl Miklóssal, Marschalkó Jánossal, a hazai romantikus építészet és díszítő szobrászat nagyjaival. Lelkesedik nemzeti történelmünk hősei iránt, nagyra értékeli népművészetünket. Ezért is vállalta örömmel a magyar nyelvű elemi és reáliskola építését Esztergomban, amelyet tudatosan díszített gyöngypártás magyar leányfejekkel, akik heroikusan, a görög szobrok időtlenségével tekintenek a távoli jövőbe. Nem játszi kislányok ők, hanem a nemzetünk jövőjét felelősséggel biztosító édesanyák, akik bátran dacolnak az önkényuralommal. Esztergom városának szimbólumai, akik a tiltás ellenére is felépítik a magyar nyelvű iskolát.

Prokopp János életműve még kevésbé kutatott. Az 1850-es évekből csak a bevezetőben említett tervrajzokat ismerjük a Ferenc József tiszteletére emelt diadalívекhez és a dísz-sátorhoz. Ezek közül a hajógyári sziget bejáratánál emelt diadalív szerkezeti felépítése, a négy tengelyes középrész az azonos ritmusú árkádsorral, valamint a romantikus díszítések, a középrész főpárkányát ékesítő, konzolokon nyugvó, gyors ritmusú, kisméretű vakárkádsor, és a két oldalrizalit földszinti ablakainak keretelése, a konzolokra támaszkodó félköríves szemöldök-párkánnyal, meglepő rokonságot mutat az esztergomi reáltanoda épületével.

Meggyőzőbb bizonyiságul szolgál Prokopp János szerzőségére az esztergomi városháza, a barokk stílusú Bottyán-ház bővítéséhez és romantikus átalakításához készült Prokopp tervek 1866-ból.¹⁷ A reáliskola homlokzatának motívumához alkalmazkodva, azt romantikusan tovább fejlesztve kívánta egységes U-alakú épülettömbbé alakítani a városházát a város két iskolájával, a keleti szárnyon a gimnáziummal és a nyugati szárnyon a reál-tanodával. Itt természetesen érezzük a közeli, Széchenyi tér 3. (ma posta) és 21. számú (Takarékpénztári bérház) 1860/63 években készült épületek tanulságait is. Az előbbi Prokopp biztos önálló műve, míg az utóbbi Hildtől átvett munka, hasonlóan a reáltanoda épületéhez.

JEGYZETEK

1. ZÁDOR A.—RADOS J.: A klasszicizmus építészete Magyarországon. Budapest, 1943.
2. RADOS J.: Hild József életműve. Budapest, 1958, 109.
3. Prímási Levéltár
4. PROKOPP Gy.: Prokopp János. Építés-és Építészettudomány XIII.(1981) 1—2, 137—157.
5. Az Országos Építési Igazgatóság 1858. jan. 12-én No. 6205 ao 1857 jelzésű véleményét K.Mayern k.k. Inspector írta alá (Prokopp János hagyatéka, a szerző tulajdonában)
6. Prokopp János hagyatéka, a szerző tulajdona. Közölve: Prokopp, i. m. 22. jegyzet
7. REUSZ J.: Az Esztergomi Takarékpénztár ötvenéves története, Budapest, 1895. 68—69.
8. PROKOPPNÉ Dr. STENGL M.: A volt reáliskola, Esztergom és Vidéke, 1991. IX.27. XI. 30.
9. Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyve, 1853/252, márc. 10.
10. Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyve, 1853/170, 171, 312.
11. Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyve 1853/333. 347.
12. Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyve 1854/32.
13. KEMÉNY X. F.: A budapesti IV. ker. közs.főreáliskola története. Bp. 1897.; RADOS J.: Hild József életműve. Bp. 1958, 116—117.
14. PROKOPP Gy.: Packh János (1796—1839) Művészettörténeti Értesítő, 1974. 1. 5—27.
15. PROKOPP Gy.: Újabb adatok Hild József esztergomi alkotásaihoz. Művészettörténeti Értesítő, 1973. 1. 68—71. — Esztergom, Káptalani magánlevéltár, Protocollum consistoriale anni 1853.
16. Rados i. m. 325.
17. Esztergom, Komárom-Esztergom megyei Levéltár

Mária Prokopp: Das Gebäude der Realschule in Esztergom (1853). Unbekanntes Werk von József Hild und János Prokopp

In Esztergom (dt. Gran) wurden von den 20er Jahren des 19. Jh., als das Erzbistum in die Stadt zurückkehrte, bis zum Ende des 19. Jh. Bauarbeiten von landesweiter Bedeutung ausgeführt. Der Erzbischof der ungarischen katholischen Kirche mußte nämlich im Jahre 1541 vor den Türken fliehend seinen Sitz in den Westen des Landes, nach Nagyszombat (dt. Tyrnau) verlegen und konnte erst nach 280 Jahren in seine Residenzstadt heimkehren. Nach der Befreiung von den Türken im Jahre 1683 wurde der Esztergomer Festungsberg eines der militärischen Zentren der österreichischen Streitkräfte. Nachdem ihn der Kaiser endlich im Jahre 1820 dem Erzbischof zurückgegeben hatte, wurden die Ruinen, die Folgen dessen, daß der Festungsberg jahrhundertlang ein Kriegsschauplatz war, mit unglaublichem Elan abgetragen, und im Zeichen der vormärzlichen nationalen Wiedergeburt wurde hier der ungarische Sion, der ungarische Vatikan, errichtet. Die Basilika, die zwischen 1822 und 1869 nach den Plänen von János Packh und József Hild im Zentrum errichtet wurde, ist eines der bedeutendsten Werke des ungarischen Klassizismus. Der Bischofspalast, der sich daran anschließen sollte, wurde nie gebaut, dagegen standen die den riesigen U-förmigen Platz vor der Basilika umzäunenden Kanonikerpaläste und das janusköpfige Gebäude des bischöflichen Priesterseminars mit den vier Flügeln und drei bzw. vier Geschossen schon im Jahre 1865 in ihrer vollen Pracht.

József Hild war ab 1840 Architekt der Basilika. Zwischen 1847 und 1854 wurden die Diözesan-Bibliothek am südwestlichen Fuße des Festungsberges und bis 1865 auch das bereits erwähnte Priesterseminar nach seinen Plänen erbaut. Inzwischen gewann er auch den Preis, der für das Mietshaus der Sparkasse auf dem Hauptplatz der königlichen Freistadt Esztergom ausgeschrieben wurde. Mit der Detailplanung und der Ausführung beauftragte er den jungen Architekten aus der Hauptstadt, János Prokopp, der 1861 gerade wegen der dortigen lebhaften Bautätigkeit nach Esztergom zog.

In der Studie wird das Gebäude der an das Esztergomer Rathaus angeschlossene Realschule untersucht, das 1853 in der sog. Bach-Ära ohne Genehmigung aus öffentlichen Spenden gebaut wurde. Offizielle Urkunden liegen nicht vor, die Überlieferung knüpfte das Gebäude bisher an Hilds Namen. Jetzt wird nachgewiesen, daß das Schulgebäude ein nach Hilds Skizze entstandenes Werk von János Prokopp ist.

Kerny Terézia

KÉT FŐPAPI MECÉNÁS. ADATOK ZALKA JÁNOS ÉS IPOLYI ARNOLD SZENT LÁSZLÓ-TISZTELETÉHEZ

A 19. század második felére lassacskán elfelejtődtek azok az évekig tartó szenvedélyes hangú viták, amelyek egy évszázaddal korábban még izgalomban tartották a honi tudós közvéleményt. Pray Györgynek, Gánóczi Antalnak, Kereszturi Józsefnek a váradi püspökség alapításával foglalkozó disszertációi, hipotézisei immár kissé megporosodott tudománytörténeti adatokká váltak. De elcsitulak erre az időre már Szent László fejerekljének visszaadása körüli győri és nagyváradi pereskedések is. Ekkor lépett a közelet porondjára az a két egyházpolitikus, történész és műpártoló főpap, akiknek meghatározó szerepe lett a továbbiakban egy országos méretű, különösen pedig Nagyvárad és Győr historizáló szemléletű Szent László-kultuszának kiterjesztésében és fölélesztésében. Jóllehet gazdag irodalmi munkásságukból éppen csak Szent Lászlót méltató önálló publikációik hiányoznak, mégis pályafutásukat, magasra ívelő egyházi karrierjüket kezdettől fogva végigkísérte és meghatározta a szent tisztelete, amely szervesen összefonódott a magyar katolikus egyház közjogi pozíciójának védelmével és középkori recepciójával.

Zalka János 1867. február 14-én foglalta el győri megyéspüspöki székét. E méltóságában nagy nevű elődjét, Simor Jánost követve, óriási összegeket áldozott jótékony célokra, de emellett jelentős volt tudományszervezési tevékenysége is. Szerkesztette a *Győri Történelmi és Régészeti Füzeteket*, a *Katholikus Néplapot* és a nívós *Religiót*, amelyik egyháztörténelmi emlékek ismertetésére, elméleti és kritikai írások közlésére is vállalkozott.¹ A győri Szent László-kultusz újjászületése érdekében tett propagandája és reprezentációja tulajdonképpen olyan helybeli tradíciókra épített, amelyek korántsem a herma odamenekítésétől számíthatók, mint ahogy az a mai napig a köztudatban él.

A 14. században a székesegyház tizennégy oltára közül az egyik Szent László títulusú volt. Első említése 1389-ből ismeretes.² Egy másik korabeli emlék Hédervári János győri püspökhöz (1386-1415) kötődik. 1397-ből megmaradt pontifikális pecsétjén a Madonna mellett Szent Péter, Szent Mihály, Szent István király és Szent László alakjai láthatók.³ A 17. században a törökellenes küzdelmek adtak aktualitást Szent László tiszteletének. Kiemelkedő jelentősége volt ebben a folyamatban a jezsuita rendnek. A tridenti zsinat határozatainak érvényre juttatásán fáradozva ők lettek ugyanis a Regnum Marianum-eszme kidolgozói, amelyet összeolvasztottak a magyarországi szentek kultuszával. Konceptiójukat az irodalomban és a képzőművészetben egyaránt népszerűsítették. Győrött a források szerint három Szent Lászlóról szóló iskoladrámát adtak elő: 1639-ben, 1693-ban és 1745-ben. Valamennyi színmű László hadvezéri dicsőségeit emelte ki.⁴

A Szent Ignác (volt jezsuita, később bencés) templom 1641-ben készített Szent Pál oltarán az oromzati képen László fehér lovon vágatva harcol a töröknek ábrázolt kunokkal.⁵ Ugyanott egy másik mellékoltáron, amelyet Péchy Ferenc, Győr vármegyei

nemes állíttatott 1642-ben, Magyarországot a török ellen oltalmazó Patrona Hungariae és a nemzeti szentek kaptak helyet.⁶

Élő hagyománya volt az 1763 június 28-án pusztító földrengéstől való megszabadulásért fogadott hálaadó ünnepségeknek, amikor is a püspök és a káptalan Szent László fejereklýjét processzióval hordozta körül az utcákon a szent király közbenjárását kérve. A katasztrófa megszűnt, a város lakossága pedig megfogadta, hogy minden évben lerója tiszteletét csodatévő uralkodója előtt.⁷ Az 1767-es megemlékezésekről gróf Zichy Ferenc Canonica Visitatioja tudósított részletesen: Szent László hermáját a kispapok vitték, a nép *Sanctus, Sanctus, Sanctus*-t énekelt.⁸ Zichy abban az esztendőben rendelte el a székesegyház belső átalakítását is, aminek következtében hirtelen megsokasodtak ott a Szent László-ábrázolások.⁹ A „vérrel verítékező Szüzanya” megújított kegyoltárára Szent István és Szent László adoráló szobra került,¹⁰ de a főhajó padsorának elülső támláját szintén a király domborművű figurája foglalta el.¹¹ 1770-ben Jacob Gabriel Mollinarolo örököltette meg ólomreliefen, egy évvel később pedig Franz Hajdyn a Szent Jobb földtalálásának legendájában a káptalani sekrestye ajtaja fölötti falképen.¹² 1772-ben Franz Anton Maulbertsch egy grisaille-képen és a mennyezet-freskón ábrázolta alakját és ugyanabban évben állított szobrot neki Thabota Antal a templom főhomlokzatára.¹³

Zalka elődje, Simor János szintén sokat áldozott a győri Szent László-kultusz ápolására. 1857-ben Lippert Józseffel restauráltatta a Püspökvár tornyában lévő Dóczy-kápolnát, amelynek neogótikus oltárára Szent László szobrát is elhelyezték.¹⁴ Nevéhez fűződik továbbá a Hédervári-kápolna fölújítása (ugyancsak Lipperttel), ahová átvitték Szent László hermáját a Szent István vértanú oltáráról.¹⁵ Üvegablakait, amelyek egyikén Szent László is helyet kapott, egy soproni festő, Wilfing József tervezte.¹⁶

Zalka János első konkrét lépése a Szent László-tisztelet fölvirágoztatásáért a Danielik János indítványára 1861-ben megalakult *Szent László Társulathoz* kötődött. E kollégium fő feladatának a határonkívüli magyarság (moldvai csángók) között végzendő missziós tevékenységet tekintette.¹⁷ A püspök, már beiktatásának első évében részt vett az Esztergomban tartott első vándorgyűlésen, sőt 1868-ra már Győrbe hívta meg a Társulatot. Ebből az alkalomból Fábián István kanonok érkezett a hermáról.¹⁸ Zalka az intézmény támogatását a későbbiekben sem hanyagolta el. Évente rendszeresen 300-400 forintnyi összeget utaltatott ki részére.¹⁹ 1872-ben a Káptalani Könyvtárban őrzött egyik hatalmas, pazarul miniált 15. századi Antiphonale bekötetét határozta el. Ez az évszázadok során súlyos károkat szenvedett szerkönyv már régóta közismert volt a hazai szakirodalomban. Időközben a könyvtárban búvárkodó Rómer Flóris kilenc darab olyan középkori kötetablákhöz tartozó figurális bronzöntvényre bukkant, amelyeknek eredeti funkciója már régesrég feledésbe merült. Fölismerve e tárgyak korát, rendeltetését; javaslatára ezeket használták föl az Antiphonale új kötésének elkészítéséhez.²⁰ A fedőborító sarkaiba az evangelisták szimbólumai, a köldökveretre a Napbaöltözött Asszony került. A hátsó tábla széleit Keresztelő és Evangelista Szent János álló, Szent Jeromos ülő és Szent László lovas alakja foglalta el. Rómer, alighanem a püspök ösztönzésére, az Archaeologiai Közlemények hasábjain ismertette a reliefeket, különös figyelmet fordítva a Szent László-ábrázolás ikonográfiájára.²¹ Megkockáztatta továbbá, (egészen nyilvánvalóan Simorral és Zalkával vonva párhuzamot), hogy ... *Talán nem hibázunk, ha azt merjük állíta-*

ni, hogy azt (az Antiphonalet) vagy Dóczi Orbánnak, győri püspöknek, Mátyás király dűsgazdag kincstárnokának és a győri püspökvári palota építőjének, ki 1480-1486-ban Győrött kormányozta egyházi megyéjét, vagy legközelebbi utódjának Bakách Tamásnak, ki 1486-1493-ig ült a győri püspöki széken, és kinek az esztergomi páratlan fényű Antiphonálét köszönhetjük, tulajdonítjuk. – Mind a két győri egyházfő mindenütt, a hol élt, számos nyomait hagyta magasabb ízlésének, nagyúri bőkezűségének és annak is, hogy fényes és az egyház díszítésében majd fényűző korának színvonalán állott.²² A kódex ezután néhány évre a tudományos érdeklődés középpontjába került. 1873-ban szerepelt a bécsi Világkiállításon, majd egyéb hazai tárlatokon. A Szent László-saroköntvényről számos gipsz és galvanoplasztikai másolat készült, tematikáját tanulmányok sora elemezte. Történetéhez tartozik végül, hogy Zalka maga is ezt a kötésrendszert vette át annak a *Missale Romanorum*-nak borításához, amelynek vörös bársonyfedelén elől Szűz Mária, a sarkain a négy evangelista, hátlapján Szent Demeter, Szent Márton, Szent István és Szent László relíeje, középen pedig Napragi Demeter püspök aranyozott ezüst cimere látható.²³ Az „utolsó magyar humanista főpap”-nak nevezett erdélyi, majd győri püspök cimere és védőszentje nem véletlenül került Zalka misekönyvére.²⁴ Hátterében a Szent László fejereklýjének birtoklásáért folytatott kétszázéves küzdelem állt. Noha az ereklye nyilvános tisztelete 1700 óta folyamatos volt a győri székesegyházban és történetek lépések a megegyezésre is, az egésze való igényéról a nagyváradi püspökség sohasem mondott le.²⁵ A lappangó vita az 1880-as években lángolt föl újra, miután a győri püspök mindent megmozgatott, hogy a herma otltlétének jogfolytonosságát igazolja. Hangsúlyozottan demonstrálta ezt az igyekezetét két másik liturgikus fölszerelési tárggyal is, a bécsi Adler-műhelyben készítettett neogótikus stílusú kelyhével és manapság is használatos pástorbotjával.²⁶ A kehely talpán háromkaréjos, gyöngyoros keretelésű mezőben a győri kegykép, Evangelista Szent János és a brünni Istenanya zománcképei között Szent László hermájának parányi öntött másolata látható, míg pástorbotján ez utóbbi a kampó díszítésébe került bele.²⁷

1883-ban az országos ötvösműkiállításra a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kölcsönkérte a hermát. Zalka először a kérést elutasította, egy év múlva, átlátva az ügy horderejét, levélben közölte a Minisztériummal, hogy a tartót és magát a koponyaereklyét is átengedi a kiállításra,²⁸ az országos tekintetek és a nemzet dicsőségének előmozdítása érdekében.²⁹ Kubinyi Jánossal fejtetöt készítettett rá és megindultak a hermára vonatkozó forráskutatások Ebenhöch Ferenc jóvoltából.³⁰ 1886-ban azután Ipolyi Arnold nagyváradi püspök sürgette a herma visszaadását, amit végül hirtelen halála meghusított.³¹ Az ügy megnyugtató rendezése 1892-ben záródott le, László szentté avatásának hétszázéves évfordulóján, amikor Ipolyi utóda, Schlauch Lőrinc Link István budapesti ötvössel megformáztatta a 15. századi ereklyetartó neogótikus variánsát.³² Ebben az esztendőben ünnepelte egyébként Zalka János püspöki széke elfoglalásának 25 éves jubileumát. E szimbolikusan is fölfogható ket-tős évfordulóján Győrött és Nagyváradon egyaránt látványos ünnepség-sorozatok zajlottak. Győrött Balics Lajos máig alapvető tanulmányt jelentetett meg a herma kutatástörténetéről, stílus vizsgálatáról.³³ Kiadványával egyaránt tisztelni kívánt Szent László emléke és kultuszát ápoló, ereklyét megtartó püspöke előtt.

Míg Zalka erőfeszítései elsősorban püspöki székhelye egyházi fényét óhajtották

emelni, addig *Ipolyi Arnold* Szent László-reprezentációja jóval szélesebb körű volt, s már nagyváradi püspökké történt kinevezése előtt is jól megragadható. Részleteiben bármennyire sok hasonlóságot mutatott pályatársával, lényegesen különbözött is attól, részben szellemében, főleg pedig módszerében.

Első jelentős és munkásságában egyedülálló monográfiájában, az 1854-ben kiadott *Magyar Mythológiában* már külön fejezetet szentelt Szent László népi tiszteletének, ez volt az első alkalom, amikor hosszasan elemezte középkori kultuszát. Bár hozzá köthető önálló arculatú népi hagyományt nemigen tudott kimutatni, számos olyan liturgikus alkotásra, latin nyelvű legendára, prédikációra, krónikára, verses életrajzra, szótárra és füves-könyvre hívta föl a figyelmet, amelyeket a történeti kutatás – Podhradczky Józsefét leszámítva – azidáig nem igen hasznosított.³⁴

1860-ban Rómer Flóris³⁵ és Lippert József, a későbbi primási építész több levélben értesítették a Győrben őrzött herma új elhelyezésének terveiről. Lippert a beszámolóin túl megpróbálta rábírní arra, hogy írjon az ereklyetartóról egy tanulmányt.³⁶ Kérése nem volt hiábavaló, mert Ipolyi még abban az évben, akadémiai székfoglalójában, kitért művészettörténeti jelentőségére, előrevetítve egy nagyobb monográfia elkészítésének szükségességét is: *Ismeretes, hogy a középkorban az egyházak kiváló kincsét az ereklyék képviselték. Mert ezek nem csupán úgy, mint jelenleg láthatjuk, egyszerű monastorium-féle foglaltványokba vagy keresztekbe alkalmazva állítottak ki; de a legkülönneműbb alakítványokba foglalva többnyire az egyházak kincstáraiban őriztettek. Nincs is az egyházi művészeti ékszerek közt egy tárgy se, mely alakjára nézve nagyobb beccsel, dúsabb és díszesebb ékítményekkel dicsekedhetnék, mint az ereklyetartók... úgymond – immár kimondhatom tisztelt Akadémia, hogy mi is két ilyen nagybecsű nemzeti kincssel bírunk, még pedig Sz. István és Sz. László királyok craniuma középkori eredeti hermáival! Itt van szerencsém bemutatnom az utóbbit. Egy tekintetet vetve rá, úgy hiszem mindenki meggyőződhetik róla, hogy a XII-XIV. századi művészetet a leghívebben visszatükrözi.*³⁷ 1862-ben elkészült dolgozatát a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi közgyűlésén olvasta föl *Középkori Magyar Ötvös-Művek. A magyar sz. királyok mellszobrai és ereklyetartóink* címmel,³⁸ amelyet egy év múlva Archaeologiai Közleményekben publikált.³⁹

Természetesen ő is részt vett a Szent László Társulat évente megrendezett vándorgyűlésein, ahol 1864-ben és 1867-ben beszédeket mondott.⁴⁰ 1867-ben nagyszabású programba foglalta azokat a célokat, amelyeknek megoldása tulajdonképpen nem is a Társulat, hanem az egész katolikus egyház művészetpolitikája lett volna hivatott.⁴¹ Ekkor vetette föl először egy *magyar ikonographia* elkészítésének fontosságát.⁴² Aktualitását talán éppen a Zala vármegyei Bántornya (Turnišče) 14. század végi Szent László-legendaciklusának fölfedezése adta. E freskókról Ipolyit Rómer Flóris értesítette még 1863-ban a Vasárnapi újságban közzétett *Archaeologiai leveleiben*.⁴³ A feltárást csakhamar óriási vita követte, amelynek hangvétele sajnálatos módon nem volt mentes a személyeskedésektől és a rágalmozásoktól sem.⁴⁴ Ipolyi feltehetően éppen ezért maradt távol tőle, de 1867-ben egy Rómerhez intézett levélben közös tanulmány írására szólította föl,⁴⁵ gyűjteménye számára pedig akvarell másolatokat szerzett Szent László-legendájáról.⁴⁶

1873-ban az akadémiai palota dísztermébe kerülő falképek témakörének kidolgozásával az igazgatótanács bizottság Ipolyi Arnoldot bízta meg. Az általa fölvázolt össze-

állításban szereplő történelmi személyek egy szélesen értelmezett kultúrtörténeti koncepciót képviseltek, ahol a történelem, a szépirodalom, a jogbölcselet, a természet- és nyelvtudomány egyaránt helyet kapott. Kivitelezését 1886-ban Lotz Károly vállalta el, aki a díszterem dunai falára Szent István, Könyves Kálmán és Nagy Lajos korát festette meg. Ez utóbbi témánál némi anakronizmussal Szent László 1390-ben fölállított váradí lovasszobrát is megjelent, amelynek újbóli megalkotása Ipolyi dédelgetett álmjai közé tartozott.⁴⁷

Besztercebányai püspökként, 1877-ben restauráltatta székhelye plébánia- és Szent Erzsébet templomát.⁴⁸ A vártemplom Szent Borbála kápolnájába id. Storno Ferenc az előcsarnokban megmaradt középkori freskó nyomán egy Szent László seccót festett. Érdekesekek a kápolna üvegablakai is, ahol egy nagyon tudatos ikonográfiai koncepció érvényesült. A Storno tervei alapján (de Ipolyi programjával) kivitelezett ablakokra középkori előképek nyomán magyarországi szentek álló alakjai kerültek, de nem hiányzott a donátor, Ipolyi térdelő képmása sem. Figyelemreméltó a szentek közül László figurája, amelyik az 1872-ben fölfedezett veleméri falkép nyomán készült. A nemzeti szentek seccói találhatók a Szent Erzsébet templom szentélyében is. Storno Szent László alakját ott szintén a veleméri freskó nyomán festette meg.⁴⁹

1886. február 18-án Ferenc József Ipolyit kinevezte nagyváradí püspökké, de egyházmegyéje vezetését bürokratikus akadályoztatások miatt csak július 18-án vehette át. Alighogy elfoglalta azonban hivatalát, máris nagyszabású tervet dolgozott ki a nagyváradí Szent László-kultusz újjáélesztése érdekében, ám konkrét megvalósítására már kevés ideje maradt. Folytatni kívánta a vár és a középkori székesegyház területén az 1882-ben megindított ásásokat *museum lapidariumot* szándékozott létrehozni, ahol a nagyváradí székesegyház területén rendezett ásások alkalmával napfényre jött faragványok lesznek fölállítva...⁵⁰ Tervei között mindenekelőtt Szent László hermájának visszaszerzése állt. Megindította Győrrel a tárgyalásokat, de addig is, amíg az akció sikeresen lebonyolódik pontos másolatot akart készíttetni az ereklyetartóról. Ilyen irányú törekvéseit reprezentálta Lippert József rajza alapján kivitelezett pluviale csatja, amelyen *hazánk ötvösművészete régi technikájának csaknem minden nemét újból fölélesztette, évszázadok után a kiveszett gyakorlatot életre keltette, ötvöseinket a chablonszerűség lethargiájából nyújtó lelkesítésével és bőkezű megrendeléseivel fölrázta.*⁵¹ A legnagyobb vágya azonban Márton és György kolozsvári testvérek 1660-ban elpusztított Szent László lovasszobrának fölállítása volt. Ennek gondolata tulajdonképpen nem volt új, hiszen félévszázaddal korábban már egyik elődje, Lajcsák Xavér Ferenc is szándékozta Ferenczi Istvánnal elkészíttetni.⁵² Az akkori elképzelések anyagi, technikai problémák miatt nem valósultak meg, de a lovasszobor monumentum újbóli megalkotásának eszméje időről-időre mindig visszatért. Ipolyi – nem alaptalanul – a prágai Szent György szobor alapján szeretne volna a lovasszobor emlékművet rekonstruálni. Előkészítési munkáival Czobor Bélát bízta meg.⁵³ Terve azonban nosztalgikus ábránd maradt csupán, megvalósítását hirtelen halála akadályozta meg.

Zalka János és Ipolyi Arnold Szent László tisztelete jóval szélesebb körű lehetett annál, mint amit ez a dolgozat képes volt fölillantani. Földérintéséhez azonban további kutatásokra lenne szükség, mindenekelőtt a két püspök egyházmegyéiben. Érdemes lenne megvizsgálni az általuk alapított, újonnan épített templomok berendezését,

fölszerelését, adományait, a bennük található Szent László-ábrázolások sokaságát. Ismeretlen dokumentumok lappanghatnak még a levéltárakban, Ipolyi Esztergomban őrzött hagyatékában. Levelezéseikből is előbukkanhatnak még ide vonatkozó adatok. Összegyűjtésük és földolgozásuk mindenesetre árnyaltabbá tehetné a magyarországi historizmus képét.

JEGYZETEK

1. Emlékkönyv. Nagyméltóságú és Főtisztelendő gombai és marcsamagyari Zalka Ev. János győri megyés püspök úr Ő Szentsége trónálló főpapja, Ő. Cs. és Ap. Kir. Felseje V. B. T. Tanácsosa, római gróf, a hittudományok doktora stb. stb. stb. püspökké történt fölszentelésének és püspöki széke elfoglalásának huszonötödik évfordulója alkalmából. Győr, 1892; SZINNYEI J.: Magyar írók élete és munkái. XIV. Budapest, 1914. 1725–1728. hasáb.

2. Oltárigazgatójának a házát Mátyás király 1486-ban fölmentette az adózás alól. Okleveles adatokkal ismerteti: BEDY V.: A győri székesegyház története. Győr, 1936. (Győregyházmegye múltjából. I.) 98.

3. Budapest, Magyar Országos Levéltár, DL. 87.647; Esztergom, Prímási Levéltár. Saec. Lad. L. No. 7.

4. STAUD G.: A magyarországi jezsuita színjátékok forrásai. II. 1561–1773. Budapest, 1986. (A magyarországi iskolai színjátékok forrásai és irodalma. Szerk.: HOPP L.) 12., 16., 31.

5. Az oltárt Sibrik Pál emeltette védőszentje tiszteletére. GALAVICS G.: Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Budapest, 1986. 75–76.

6. GALAVICS G.: Kössünk kardot az pogány ellen. I. m. 75.

7. BEDY V.: Győr katolikus vallásos életének múltja. Győr, 1939. (Győregyházmegye múltjából. V.) 49. Erre emlékezett a máriaczei bazilikában található fogadalmi kép is. Közli: SZÖKE Gy.: Szent László király. Szentté avatásának 800., halálának 900. évfordulója alkalmával. Budapest, 1993. 41. 32. kép. Érdekes adalék, hogy Komárom lakossága ugyanekkor arra kötelezte magát, hogy évente elrazándokol a Fertő melletti Boldogasszony templomába Szolánói Szent Ferenc közbenjárását kérve. SZILÁRDFY Z.: Barokk szentképek Magyarországon. Budapest, 1984. 41.

8. Győr, Káptalani Levéltár. 4. számú szekrény. Zichy Ferenc Canonica Visitationis. Közli: BÁRDOS K.: Győr zenéje a 17-18. században. Győr, 1980. 73. A későbbiekben tartott körmenetekről: Győr, Káptalani Levéltár. XIII. kötet, 1772. december 29. 446. p; XIII. kötet, 1776. december 23. 308.

9. JENEI F.—KOPPÁNY T.: Győr (Magyar műemlékek. Szerk.: DERCSÉNYI D.) Budapest, 1964. 43–44.

10. Az oltárt eredetileg 1709-ben állították föl, miután Keresztély Ágost szász herceg, bí-

boros, esztergomi érsek erre Pozsonyban, 1708. december 15-én kelt levelében engedélyt adott. Magyar Országos Levéltár, Acta Jesuitica. Coll. Jaur. Fasc. 32. Fol. 251–252. No. 2. A képek történetéről: JORDÁNSZKY E.: Magyar Országban, 's az ahoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem, Képeinek rövid leírása. Posenban, 1836. 56–57; —: A Boldogságos Szűz Mária győri, vérről verítékező képének története. Győr, 1897.

11. SZÖKE Gy.: Szent László király. I. m. 42.

12. JENEI F.—KOPPÁNY T.: Győr. I. m. 87. Elképzelhető, hogy Franz Hajdýn falképe alapján készült az ugyancsak győri Globocsnig Ferenc főoltárképe 1858-ban a Komárom-Esztergom megyei Tárkány község plébániatemplomába, jóllehet továbbra sem zárható ki annak a lehetősége, hogy Mansfeld Sebestyén rézmetszete (1775), illetve annak előképe a Tarnóczy István verses Szent László-életrajzában (Bécs, 1681.) közölt grafika is közrejátszott a kompozíció kialakításában. V. ö. KERNY T.: Szent István és kora. Szerk.: GLATZ F.—KARDOS J. Budapest, 1988. Könyvismertetés. Ars Hungarica XVII. (1989) 226.

13. Szent István és Szent László szobrai ma Osli plébániatemplomának főhomlokzatán állnak. Győr barokk Szent László-kultuszára v. ö. még: CSÓKA G.: Szent László győri tisztelete. Előadás a győri Szent László Napok alkalmával 1990. június 26-án. Kézirat.

14. VELICS L.: Az egyházi művészetek tanulmányozásáról. Budapest, 1894. 70.

15. BEDY V.: A győri székesegyház Szentháromság kápolnája. Győri Szemle II. (1931) 26–31; KOZÁK K.—LEVÁRDY F.—SEDL-MAYR J.: A győri székesegyház Szentháromság (Hédervári) kápolnája. Arrabona XIV. (1972) 99. Talán az átalakításokkal hozható kapcsolatba, hogy Simor ekkortájt rendelte meg Hédervári János szobrát a bécsi Hans Gassernél az előd győri püspökök szoborgálériájába, és talán az sem véletlen, hogy pecsétjének litográfiája (Rohn Alajos—Grund Vilmos) éppen az átalakítások után jelent meg. Magyar Sion I. (1863) Melléklet.

16. RÓMER F.: Régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. III. A Hédervári kápolna Győrben. Síremlékek. Emlék-főliatok. Vasárnapi újság VII. (1860) 629–630; PROKOPP Gy.: A felső-rákosi üvegfestő műhely és Wülfing József. Soproni Szemle X. (1956) 179. Az üvegablakokat 1972-ben Sztéló Lili alkotásaival cserélték ki.

17. SZEMES J.: A „Szent László Társulat” története 1861–1941. Veszprém, 1942.
18. FÁBIÁN I.: Szent László király győri ereklyéjéről. Győr, 1868.
19. Emlékkönyv. I. m. 22., 165.
20. KERNY T.: Szent László lovas ábrázolása. *Ars Hungarica* XXI. (1993) 40–42., 50–51.
21. RÓMER F.: A győri káptalan Antiphonálja. Adalékul a régi egyházi írott könyvek és rajzaik ismertetéséhez. *Archaeologiai Közlemények* XI. U. F. VIII. (1877) 12–26.
22. RÓMER F.: A győri káptalan Antiphonálja. I. m. 26.
23. Kalauz az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításához. Budapest, 1882. 232. Kat. 6.
24. V. ö. JENEI P.: Az utolsó humanista főpap: Napragi Demeter. *Irodalomtörténeti Közlemények* LXIX. (1965) 137–151.
25. A pereskedések összefoglalása: BEKE L.: Sodronyzománcos ötvösművek. Budapest, 1980. 73., 75.
26. A kehely 1880-ban készült. Őrzési helye: Győregyházmegyei Kincstár. Leltári száma GY. 77.81. Magassága 23,3 cm, cuppájának átmérője: 10 cm, talpának átmérője: 16 cm. Aranyozott ezüst. Tanulmányozását Dr. Buzás József igazgató úrnak köszönhetem. A kehely készítésére vonatkozó források: Győr, Káptalani Magánlevéltár. 45. T. 5605., 5606. számú irat. Ismerteti: BEDY V.: A győri székesegyház története. I. m. 53; KOLBA J.: Szent László az ötvösművészetben, Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári benecés apátság emlékezetére. Szerk.: MAGYAR K. Kaposvár, 1992. 133. (Téves mérettel és leltári számmal!)
27. A pázsitorbotot a káptalani sekrestyében őrzik. Képét közli: SZÓKE Gy.: Szent László király. I. m. 73. kép. Ugyancsak itt található egy másik Zalka által rendelt kehely, amelynek talpán a középkori aranyforintok mintájára készített niellós medaillon látható. SZÓKE Gy.: Szent László király. I. m. 42. 69. kép.
28. Magyar Országos Levéltár, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára. 1883.–V.–3. 10113–41272. számú irat; Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára. 1884.–V.–3. 401–846. sz. irat. (Regesztázott cédulái az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetének Levéltári Gyűjteményében találhatók.)
29. Emlékkönyv. I. m. 20–21.
30. Például: A győri székesegyház szerelvényei. Egyházművészeti Lap VI. (1885) 236–237. A győri székesegyház áldozata hadi célokra. Egyházművészeti Lap VII. (1886) 45–51.
31. Győr, Püspöki Levéltár. 1886. 3597. számú irat. 6. melléklet
32. KOLBA J.–SÁSIANU, A.–HAPÁK J.: Szent László és városa 1192–1992. Budapest, 1992. 44–48.
33. BALICS L.: Szent László király fejerekléjének története. Győr, 1892.
34. IPOLYI A.: Magyar Mythologia. Pest, 1854. 169–171. Ipolyi forrásaira nézve v. ö.
- HOPPÁL M.: Ipolyi Arnold élete és művei. Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia. A hasonló kiadás függelékei. Budapest, 1987. 27–28.
35. RÓMER F.: Régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. III. I. m. 629–631.
36. Esztergom, Prímási Levéltár. Ipolyi Arnold levelezése. Az első levél keltezés nélküli, a második február 23-án kelt, a harmadik július 31-én.
37. IPOLYI A.: A deákmonostori XIII. századi román basilika. Hely- és műtörténeti monographia rajzokkal. Székfoglaló előadás a Magyar Tudományos Akadémiában. M. T. Akadémia Évkönyvei X. kötetének 3-dik darabja. Pest, 1860. Kivonata: Magyar Akadémiai Értesítő II. (1860) 233–234. Az említett „fényrajzok” Lippert József által rajzolt heliogravure táblák voltak, amelyeket Ipolyi a következő évben közölt is.
38. Előadás a Magy. Tud. Akadémia ülésén MDCCCLXII. IPOLYI ARNOLD Magyar Műtörténelmi Tanulmányai. Budapest, 1873. 261–262.
39. IPOLYI A.: Magyar ereklyék. *Archaeologiai Közlemények* III. U. F. I. (1863) 1–125.
40. Egyházi beszéd, melyet a Szent László-társulat ünnepén 1864. július 3-án az egri főegyházban mondott. Eger, 1864; Egyházi beszéd a Szent László-társulat ünnepén. Esztergom, 1867.
41. SZÉPHELYI FRANKL Gy.: Vallásos festészet. Művészet Magyarországon 1830–1870. Tanulmányok. Szerk.: SZABÓ J.–SZÉPHELYI FRANKL Gy. Budapest, 1981. 81–82.
42. DÁVID K.: A magyar ikonográfiai kutatás problémái. Ipolyi Arnold emlékkönyv: Halálának századik évfordulója alkalmából az esztergomi Keresztény Múzeumban 1986. december 12-én rendezett emlékülés anyaga. Szerk.: CSÉFALVAY P.–UGRIN E. Budapest, 1989. 79.
43. RÓMER F.: *Archaeologiai levelek* Zala megyéből I. A-nak, II. A turnicei falfestmények. Vasárnapi újság X. (1863) 338.
44. KERNY T.: Viselettörténeti adalékok a bántornyai freskók körül kialakult vitához. *Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts*. Red.: MAROSI, E. Budapest, 1989. 129–133.
45. Eger, 1867. III. 11. OSZK Kézirattárának Levelestára.
46. – —: Ipolyi Arnold képgyűjteménye. Esztergom, 1871. 13. Készítőjük, hollétük ismeretlen.
47. RÓZSA Gy.: I. Lajos a képzőművészetben. Művészet I. Lajos király korában 1342–1382. Katalógus. Szerk.: MAROSI E.–TÓTH M.–VARGA L. Budapest, 1982. 80; KEMÉNY M.: A Magyar Tudományos Akadémia Palotája. A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században. Szerk. MAJOROS V.–SZABÓ J. Budapest, 1992. 123–124; G. K. (GELLÉR K.): Lotz Károly: Szent István, Kálmán és Nagy Lajos kora (vázlat) 1886 után. A Magyar Tudományos Akadémia és a

művészetek a XIX. században. I. m. 138–139. Kat. 72.

48. IPOLYI A.: A besztercebányai egyházi műemlékek története és helyreállítása. Budapest, 1878.

49. MOB Iratok 1872/84. Storno mellesleg a pannonhalmi apátsági templom oldalhajójának egyik üvegablakán is a veleméri freskó nyomán tervezte meg Szent László figuráját.

50. Vegyesek. Egyházművészeti Lap VII. (1886) 190–191.

51. — — (CZOBOR B.): Ipolyi Arnold várad-i püspök új pluviale-csatja. Egyházművészeti Lap VII. (1886) 248; CZOBOR B.: Ipolyi Arnold emlékezete. Budapest, 1889. 18.

52. KERNY T.: Szent László lovas ábrázolásai. I. m. 44–46., 51–53.

53. CZOBOR B.: Ipolyi Arnold emlékezete. I. m. 19–22; — — (CZOBOR B.): Szent György szobra Prágában. Egyházművészeti Lap VII. (1886) 251–254; Vegyesek. Egyházművészeti Lap VII. (1886) 319–320.

Terézia Kerny: Mäzenatentum zweier hoher geistlicher Würdenträger. Beiträge zu János Zalkas und Arnold Ipolyis Hl.-Ladislaus-Verehrung

Zwei hohe geistliche Würdenträger, János Zalka und Arnold Ipolyi, versuchten in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, den einst blühenden Hl.-Ladislaus-Kult nach mittelalterlichen Vorbildern aufleben zu lassen. Im Hintergrund der vom Historismus geprägten Bestrebungen der beiden Kirschenpolitiker und Mäzene von Format stand auch die Absicht, die staatsrechtliche Position der ungarischen katholischen Kirche zu schützen und die Interessen der eigenen Diözesen zu wahren.

Das Streben des Bischofs *János Zalka* der Diözese Győr (dt. Raab) ging im Zeichen der Hl.-Ladislaus-Verehrung vor allem dahin, das Reliquiar des heiligen Königs, das seit dem 17. Jahrhundert in Győr aufbewahrt wurde, auch in Zukunft in der Diözese zu behalten.

Arnold Ipolyi entfaltete – bereits vor seiner Ernennung zum Bischof von Nagyvárad (dt. Großwardein) – im Interesse der Repräsentation des Hl. Ladislaus eine viel umfassendere Tätigkeit. Er verfolgte dabei auch kunstpolitische Ziele von landesweiter Bedeutung.

Az olyan műveknek, amelyeknek elkészítése másoknak vesztét okozta, különösen nehéz megállniuk a történelem sokszor emlegetett ítélkezése előtt. Nem elég, hogy önmagukért kell helytállniuk, kvalitásaiknak mintegy arányos kárpótlást is kell adniuk azért, amit értük feláldoztak. Ebben rejlik minden renováció, változtatás felelőssége; ebben a műemlékvédelem műteti beavatkozásaié is. Ha a valaha, valamely szempontból lelkesen helyeselt változtatás eredménye könnyebbnek találta a létesítéskor lerombolt műnél, jaj neki és alkotója emlékének: még a legjobb sorsa a feledés. Ilyen hallgatás övezi a pozsonyi dóm 19. századi főoltárát, Lippert Józsefnek a maga nemében nem érdektelen, tisztességes, ha nem is zseniális munkáját.

A neogótikus főoltár ritkán előforduló típushoz tartozik. Az oltármenzánál valamivel magasabb alépítményen a menza tengelyével párhuzamos gerincvonalú, ház alakú építmény áll, középtengelyében kereszthajó homlokzatát idéző kiugrással, amely az oltár tabernakulumát alkotja. Az építmény homlokzatát három-három vimpergás fülke tagolja, bennük gondosan és páronként szimmetrikusan csoportosított szentek (Szent Adalbert – Miklós, Erzsébet – Katalin, illetve György és Flórián) figurái találhatók. A tetőzetet cserepek utánzatai díszítik, gerincét ívezetek fésűszerű motívuma; a „négyezet” felett nyitott tabernakulum és annak csúcsfialéja alkot a huszártorony-nál hangsúlyosabb motívumot, mintha e hibrid képződmény a barokk oltártabernakulum és a gótikus szentségházak keresztezéséből született volna. A stílusbeli tisztaságra való minden, szemmel látható igyekezet ellenére ez a hibriditás jellemző a formadásra is: a szentségfülke 13. századi formareminiscenciákat keltő vimpergájával szemben a háromszorosan profilozott oldalsó fülkeívek a következő évszázad repertoárjából valók, a felső baldachin tartó pillérkötegeit bizarr bimbós fejezetek koronázzák, viszont későgótikus csavart posztamensek felett. Egy önmagán belül egységesnek, kortalanul szabályszerűnek felfogott gótikus formarendszer elemei egyesülnek az ábrázolásoknak azzal a sápkóros átszellemültségével, amelyet a 19. századi egyházművészet azonosított a középkori művészet alapvető hangulati tartalmával. A mű száraz és hideg számítás, inkább szakértelem, mint lelkesedés eredménye, s nem mentes a trivialitás elemeitől sem; különösen, ha a képi díszét meghatározó stílusvonásoknak máig tartó kegytárgypari fejleményeire gondolunk.

Ez a mű, bizony, hatalmas támogatásra szorult zseniális előzményével, Donner Szent Márton-főoltárával szemben. Ezt a támogatást Könyöki József vélte megadni, a pozsonyi dómszentély 1867-es újraszentelése alkalmából kiadott emlékiratában.¹ A publikáció a szentély régi állapotának, történetének, emlékeinek ismertetésekor különös gondot fordít a barokk berendezés elítélő kritikájára, Eszterházy Imre prí mástól nem vitatva el a jó szándékot a gótikus főoltár és stallumok 1734-es eltávolítása kapcsán. Donner Szent Márton-szobrát és térdelő angyalait sem meri kétségbe vonni, az oltárépítményt azonban kontár munkának ítéli, mert oszlopai márvány helyett stukkóval bevont téglából voltak, koronája aranyozott gipsszel bevont drótfó-

natból stb. Az anyagszerűtlen látszatokeltés vádjához járul a pozitív program: „a keresztény művészet magán kell viselje a lelkesültség lenyomatát, ha az emberek lelkét Istenhez akarja emelni”². Az irat második része ennek a művészetnek elveit és az elvek pozsonyi megvalósítását taglalja. A kölni dómépítkezés volt a minta: az ottani dómépítő egyeslet nyomán alakult meg 1864-ben Pozsonyban is a „Dom-Restaurierungs-Verein”, s kezdték meg 1865-ben a restaurálást. 1866-ben kezdték meg a szentély kifestését, különös gondot fordítva a 15. századi stílusra és a keresztény szimbolikára, melynek kulcsát Könyöki adni igyekszik. A boltozat polichrómiáját a gótikus enteriőr hatásának egy másik elengedhetetlen kellékeként az ablakok üvegfestményei egészítették ki. A síremlékek rendszerezésére állítólagos életveszélyességük adott alkalmat, míg Lippert építész³ ambíciójának következő tárgya a stallum lett: kiváló alkalom nemcsak a gótizáló alakításra, hanem újabb szimbolikus lelemények megvalósítására is. A tárgyat ez esetben a morálisan értelmezett állatszimbolika szolgáltatta. A szentély egyéb berendezési tárgyai mellett a legnagyobb hangsúly a menzáján a kiegyezésről valamint a királyi pár megkoronáztatásáról is megemlékező feliratot hordozó főoltárra esett. Az oltár sepulchrumába az ereklyét egy, a Lippert egyházi szerelvényterveinek kivitelezésével sűrűn foglalkoztatott bécsi ötvös, Anders által kivitelezett vas szelencében⁴ már a dómépítő egyeslet kezdeteinél szereplő érsek, Szcitovszky János prímás után az érseki trónt elfoglaló Simor János helyezte el. „A mű egy templomot ábrázol, és a középkorban szokásos ereklyetartó szekrényekhez (pl. a brüggei Johannes-Hospitalban lévő St. Ursulaschreinhez) hasonlít”.⁵ Az oltárt hárs- és tölgyfából bécsi mesterek készítették. Könyöki nagyra becsüli a Karl Jobst készítette színezést, s az egész szentélyrestaurálás során foglalkoztatott Johann Hutterer⁶ szobrai: „A 15. századi stílusú redővetés egészen természetesen sikerült, pompás fény- és árnyrészeket ad; minden redőnek értelme van. Különösen lágyak a tört színű kelmék, amelyek valami éteri vonást kölcsönöznek a figuráknak”.⁷ Ezt a lelkes értékelést már a kortársak sem osztották maradéktalanul. Rómer Flóris ugyan dicséri az eredményt⁸, s példáját egyébként is követendőnek tartja⁹, de már Henszlmann ítélete e tekintetben igazságos: „Donner Raphael remek oltára helyett, melyet a templomból kiutasítottak, igen kicsinyes, sovány főoltárt állítottak fel.”¹⁰

Amilyen joggal volt jellemezhető soványnak és kicsinyesnek a kivitel, ugyanolyan ambíciózus volt a maga idejében az elgondolás, ami nem véletlenül találkozott Rómer helyeslésével, hiszen a retabulum helyett az oltármenza fölé emelt, ereklyetartó-szekrény utánzat egy középkori eredetű liturgikus tárgyformát idézett, amelynek példái hiányoznak a magyar középkor emlékhagyatékából. Később ő maga ismerteti az egyetlen fennmaradtat, Szent Simeon zárai ezüst „sírládáját”.¹¹ A ház formájú ereklyetartó szekrény elgondolása onnan származott, ahonnan a pozsonyi dómszentély restaurálásához és annak egyesületi szervezeti forrásához is érkezett az inspiráció: a kölni dóm befejezésére indult mozgalomtól. Ennek a dómépítő egyesletnek a katolikus restaurációban gyökerező jellege nem volt titok: legélesebben Heine fejezte ki: „Sátánian, sötéten áll/ a kölni dóm előtted./ Szellemi Bastille-nak szánta ezt/ furfangosan az egyház.”¹² A dómépítő mozgalom kísérő jelensége Kölnben a felszerelési tárgyak megújítására illetve az elpusztultak pótlására való törekvés: a legtöbb esetben a francia forradalom csapatainak megszállása illetve a szekularizáció idején nemesfém értékük miatt elpusztult vagy ötvösművű díszüktől megfosztott ereklyetartók pótlása, több-

nyire neogótikus művekkel.¹³ Restaurálásuknak tendenciája eszmei értelemben is világos: nyilvánvalóan a forradalmi korszak következményeinek megszüntetéséről, az ereklyekultusz hagyományos formáinak – többek között a pompás ereklyetartó szekrények körbehordozásával rendezett körmeneteknek – felújításáról volt szó.

Mindez példaszerűen hathatott Magyarországon is, ahol a kölni dómépítő mozgalom is követőkre akadt: nemcsak Pozsonyban és a Rómer által vele kapcsolatban megemlélt Budán, hanem Kassán is.¹⁴ A szoros kapcsolatot mi sem bizonyítja jobban, mint az a figyelem, amellyel a kölni *Organ für christliche Kunst* kísérte az egyházművészeti mozgalom magyarországi fejleményeit, köztük Lippert pozsonyi dómrestaurálásának menetét is.¹⁵ A kölni kapcsolatoknak fontos szerep jutott a magyar egyházművészeti mozgalomban: ebben a tekintetben Lippert pozsonyi tevékenységének programotikus szerepe van. 1867-ben Ipolyi Arnold a Szent László Társulat előtt tartott beszédében hirdeti meg az egyházművészeti mozgalom programját. Ipolyi beszédének alapvető eleme a katolikus restauráció szellemében a laicizálódás elleni küzdelem felvétele: „... az egyház mint azon édes anya, kinek kebelén nevelkedtek fel a tudományok és művészetek, nem nézheti egykedvűen azt, hogy gyermekei kebeléből elragadtassanak; nem nézheti aggodalom és fájdalom nélkül, hogy magzatai elpártolva s elidegenítve ellene kezeiket emeljék... Vissza kell foglalnunk a tért, melyet elvesztettünk, vissza kell szereznünk a fegyvereket és eszközöket, melyeket ki hagytunk venni kezünk közül. És hogyan tehetjük ezt? Talán a legegyszerűbb válasz volna az, hogy vissza kell térnünk ős egyházunk eredeti művészi gyakorlatához?” És: „... újabban egy idő óta a tudományos világban és művészi körökben, úgy az egyházban mint azonkívül iparkodik a középkori egyházi műemlékek vizsgálatával és kiadásával, azok helyreállításával s utánzásával műízlési irányokat érvényesíteni s újra behozni.”¹⁶ Tizenkét év múltával, 1879-ben Czobor Béla, ugyancsak a Szent László Társulat budapesti közgyűlésén tekintette át az egyházművészeti mozgalom eredményeit. Az Ipolyi által meghirdetett program szellemében vallja, hogy az elterjedt, „csaknem divatcikké fajult” egyházi felszerelési tárgyak „a jó ízléssel együtt a vallásosságot is sértik”. Számba veszi az elérteteket: a „műarcheológia” oktatását a budapesti tudományegyetemen az 1870. tanévtől kezdve illetve a maga magántanári kineveztetését 1876-ban, s előadásainak megkezdését a következő tanévben; valamint e stúdiumok tankönyvekkel való ellátását. Kíváncsún tartja továbbá, hogy ugyanennek a programnak szolgálatában a papnöveldékben „keresztény múzeumokat” létesítsenek.¹⁷ Ipolyi programadó előadásából és Czobor beszámolójából egy egyházi szellemű művészettörténeti koncepció körvonalai bontakoznak ki, amelynek bizonyos elemei tartósaknak bizonyultak. Ezek közé tartozik mindenekelőtt az eredetileg oktatási célkitűzéseket szolgáló keresztény múzeumok létesítése. (Az e nevet megőrző esztergomi gyűjtemény kezdetein kívül Czobor még Zalka János győri püspöknek az ottani papnöveldé számára tett adományairól tud beszámolni¹⁸).

A mozgalom fontos szerepet kap a magyar művészettörténetírás kezdeteiben: erről mindenekelőtt Rómer Flóris gondoskodik. 1869-ben, Nógrád, Gömör és Heves megyékben tett útjának tapasztalatai alapján a templomok restaurálásának kérdésében tett öt javaslata közül kettő (3. a „keresztény művészet” legyen szemináriumi rendes tárgy, 5. a „Műrégészeti Kalauz” jusson el az esperességi és lelkészi könyvtárakba is) szó szerint azonos az egyházművészeti mozgalom kívánságaival.¹⁹ Ő az, aki – ráadásul

ugyancsak a szerkesztésében megjelenő világi tudományos lapban – a legegyszerűsebben megfogalmazva jelenti be az egyházi igényt a műarcheológiára: „Szerintünk a legelső az, hogy a papi növeldekben a középkori művészet, mennyiben az egyházi készletekre és építményekre befolyással bírt, rendesen taníttassék”, s e közben „... a keresztény korszakok fejlődési menetét egészen mellőzni többé nem szabad, hacsak a haladásnak indult műrégészetet, mint alapos tudományt *teljesen a világiak kezeibe nem akarjuk bocsátani*...”²⁰ A legkevésbé ismert s ma szinte csak a szoros időbeli párhuzamossággal jelezhető tények közé tartoznak ez elképzelések és törekvések katolikus egyháztörténeti és -politikai összefüggései. Főszereplői mindenesetre azok a magyar főpapok, akiknek fontos szerep jutott a magyar katolikus egyház autonómiaküzdelmében, a vatikáni zsinat s a csalhatatlansági dogma kimondása, majd annak hazai kihirdetése körüli bonyolult történetekben, majd a hetvenes évek elejétől kezdve azokban a törvényhozási harcokban, amelyekben a magyar katolikus egyház következetesen a liberalizmus ellen lépett fel. Egyes egyháztörténetesek már az 1872-75-ös országgyűlésen folyt politikai harcokban a németországi „Kulturkampf” hatásait vélték fedezni.²¹

Ebben a szellemben vezetik be tárgyalásukat a keresztény archeológia tankönyvei (Czobor 1879-ben már kettőt üdvözölt), az egyházművészet hanyatlását a barokk kor világiasodásával s a felvilágosodás szellemi hatásaival indokolva; Könyöki is a francia forradalomra való utalással kezdi a pozsonyi restaurálás történetét.²² Az ereklyetartó szekrényre emlékeztető pozsonyi oltár megfelel annak a figyelemnek, amelyet a papnövendékek műarcheológiai oktatására kidolgozott egyházművészeti kézikönyvek az oltár alakjának és díszítésének szenteltek. Czobor Béla kézikönyve, amely katekizmuszerű felépítésével is – Heinrich Otte Archäologischer Katechismus nyomán – az oktatási gyakorlathoz alkalmazkodik, az oltár formájáról írottak között, nyilván a forma magyarországi ismeretlensége miatt, nem emlékezik meg az ereklyetartó szekrény formájáról. Egyedül az „oltárrakvány” (=Altaraufsatz) szemléltetésére közöl Viollet-le-Duc nyomán egy ábrát, „Van Eyck egyik festménye után” – valójában a Szent Egyed-mester londoni képe alapján.²³ Czobor tankönyvében egyedül ez az ábra képviseli a középkori oltártípusok iránti érdeklődést. A mű különösen nagy gondot fordít a magyarországi művészettörténetre és emlékanyagra, s bizonyos mértékig a magyar archeológia és művészettörténet alapítói által írott Műrégészeti kalauz alkalmazásának tekinthető: a benne szereplő illusztrációk nagy része is az abban használt fametszet-dúcok újranyomásának köszönhető.²⁴ Nagyobb teret szentel az oltárokon alkalmazott, részletesen ismertetett ereklyetartóknak az egyházi archeológia esztergomi tanára, Blümelhuber Ferenc, aki már 1873-ban kiadta a maga, a Czobor által a pesti szeminárium számára készített munkájával a felhasznált mintaképekben is, illusztrációiban is megegyező tankönyvét. Blümelhuber, aki Czoborhoz hasonlóan, Viollet-le-Duc nyomán ismerteti és képen is közli a St-Denis-i „retable-oltárt”, azt az ereklyekultusszal hozva kapcsolatba,²⁵ viszonylag nagy teret szentel az ereklyetartóknak az oltárokon. Felsorolása szerint ezek lehetnek „négyzetletű ereklyetartók, koporsók, szekrények, katulyák stb”, amelyek „néha mellék és kereszthajóval bíró, s azon kor építészeti stíljában emelt templomhoz hasonlítottak”. Kiemeli a Rajnavidék emlékanyagának (Aachen, Köln) gazdagságát, ezenkívül Hildesheim Schreinjeiről, a salzburgi ispotály fa ereklyetartó szekrényéről (valójában Szentsír), a brüggei

Orsolya-ereklyetartóról (mint Könyökinek is) van tudomása, s különösen kiemeli a marburgi Elisabethschreint.²⁶ Ennek a pozsonyi főoltár szempontjából az ad nagy jelentőséget, hogy a kereszthajós felépítésnek közvetlen mintaképe lehetett. A marburgi Elisabethkirche Otte műve, a Handbuch der kirchlichen Kunstarchäologie nyomán ismertetett főoltára szolgál a „rakványok építészeti kezelése” példájaként. Ismeri a három nagyobb fülkére osztott „kő oltár-rakványt”, mely „a kis oltármensán jobbra és balra kiszökik, s ennek háta mögött saját alapon nyugszik” Pozsonyban – a stílus, de a színezés és aranyozás tekintetében is ez lehetett a példa, s meghatározhatta a házformájú szekrény harántirányú felállítását. Blümelhuber ugyanis tud arról, hogy Marburgban az Elisabethschrein „egyik végével az oltár rakványon, másikkal egy szabadon álló pilléren nyugodott, s így az emberek alatta elmehtek”.²⁷ Ez az alapos ismertetés „a némethoni műegyletek második közgyűlése” (Regensburg 1857) ama javaslatának illusztrálására szolgál, amely szerint „... mi sem gátolja a visszatérést az első 15 század oltárépítményeihez. Nevezetesen ajánlottak: a sátoros oltár függönyökkel; az oltár ereklyerakványokkal, ciborium hiányában függöny oszlopokkal; a szárnyasoltár.”²⁸ Blümelhuber munkája, amely későbbi Lippert pozsonyi oltáránál, s amely a magyarországi példák sorában (a „szentélyszékek [Chorstühle]” között) szól is Lippert művéről, mindenekelőtt információinak azonos forrásai (Heinrich Otte kézikönyve, Viollet-le-Duc munkája, a német egyházművészeti irodalom) révén alkalmas annak magyarázó forrásául. Lehetett egy közös forrásuk is: Ipolyi 1862-es előadása a magyar középkori ereklyetartókról, amelynek középpontjában a fejereklyetartók állnak ugyan, de igen alaposan és pontosan beszámol az elpusztult, csak leírásokból ismert középkori magyar ereklyesírokról, ereklyetartó szekrényekről is.²⁹ Ipolyi az ereklyetartókban a középkori egyházművészet (amelyről azt tartja, hogy „Elég a műértőnek csak egy ily műnek töredékét, csak egy ily műmaradványt látnia, hogy még most is, századok múltán, szabatosan meghatározza annak műkorát és ízlését, – annyira magán viseli minden részlet műjellegét”) csúcspontját látja: „A keresztény egyházi művészetnek [azonban ezen] istentiszteleti dús műtárgyai, szent edényei és díszeszközei közt egy sincs, mely akár művészi kiállítására, akár díszére, akár gazdagságára nézve az ereklyetartókkal mérkőzhetnék”.³⁰ Blümelhuber nemcsak Ipolyi nyomán sorolja fel az elpusztult magyar emlékeket, hanem abban is követi, hogy ebben az összefüggésben írja le Lippert korábbi, 1862-es művét, a Szent Jobb ereklyetartóját.³¹

Ipolyi leírása az ereklyetartóról forrásértékű, s „az egyházművészeti irány mindinkább előtérbe lépő igényeit”, „a mű legkisebb részletekig művészi correct ízlését és technikáját” hangsúlyozza. Az ereklyetartó zománcdíszítése a középkori zomántechnika felújításának Ipolyit személyesen s a magyar historizmus iparművészeti mozgalmait és kutatását is foglalkoztató törekvéseit előlegezi.³² Nemcsak az ötvösműnek a világos geometriai tagolást a gótikus építészeti formakincs szigorúságával párosító felépítése előlegezi a pozsonyi dómszentély felfogását, hanem a szobrászati dísz is: a pilléreken és a huszártornyot alkotó baldachin alatt szentek szobrocskái, lábakként „ábrándos szörnyállatok” – a későbbi pozsonyi stallum szimbolikus állatainak fajtájából. Igényes elgondolást hordoznak a szentek szobrai: fent Szent István alakja, a sarokpilléreken párosával „egyfelől az Áprádok, sz. István családja fejedelmi szentjei: Imre, László, Erzsébet, Margit; a másik felén Adalbert, Mór, Márton, Gellért”.

A két négyes csoport párhuzama a királyi és a püspökszentek között csak némi erőszakkal sikerült; a párhuzam vonása a klérusnak a Szent István-i örökség hordozásában tulajdonított egyenlő teherviselés hangsúlyozása csak annál nyilvánvalóbb. Nem csoda: a drága színezüst ereklyetartót a magyar püspöki kar rendelte saját költségén. E képi programnak pedig éppúgy, mint a Szent Jobbot közszemlére tételre, környezetben való hordozásra méltóan — és kellő méretben — alkalmassá tevő foglalatnak a magyar katolikus egyház autonómia-küzdelmének viszonyai között s az 1861-62 évek politikai harcainak légkörében nem csekély aktualitása volt.

Ipolyinak a középkori magyar ötvösművekről szóló tanulmánya még egy, Lippert József működésére vonatkozó adatával bizonyul a magyar egyházművészeti mozgalom és a hozzá kapcsolódó liturgikus törekvések fontos forrásának. A Szent László-fejereket tartó történetének záróakkordjaként említi, hogy „Győrnek buzgó és műpártoló püspöke, Simor János, a győri székesegyházban levő úgynevezett hédervári kápolnának régi idombani teljes helyreállításával, hazánkfia Aradi Lippert József műépítész mesteri tervezete szerint, megfelelő ízlésben, nagy műbecsű márvánnyal, zománc és faragványokkal díszített úgynevezett ereklyeoltárt készíttetetett számára, melyen most tartatik, oly dísszel, melynél díszesebben elhelyezve eredetileg is aligha volt!”³³ Az 1861-ben a Szent László ereklyetartó fölé emelt gótikus tabernákulum a párizsi Ste-Chapelle oltárbaldachinjának³⁴ első követője, s egyúttal a pozsonyi főoltár középső tornyának előzménye is. A Hédervári-kápolna 1969-1972 közötti restaurálása során ezt az oltárépítményt elbontották, töredékét, a Szent László-herma üvegezett szekrényét új oltárra állítva. Az erről tudósító tanulmány sommás megállapítása: „A neogót berendezéssel gazdagított belső térben Lippert tipikus purista helyreállítási elveket valósított meg, elhelve magával és korával, hogy szabályszerű, valódi gótikát alkotott, ill. varázsolt vissza.”³⁵ Mai olvasatában ez az ítélet visszahull a két évtizeddel ezelőtti bírálókra. Abból a sorozatból, amelyet Lippert a magyar szentek kultuszának szolgálatában „alkotott illetve visszavarázsolt”, együttműködve a magyar egyházművészeti mozgalom historisztikus színezetű, paradox kísérletének megvalósításában, a győri oltáron kívül még az esztergomi ún. „Szent István-terem” dekorációja is hiányzik. Ezt a szintén Simor megrendelésére, a terem kápolnává alakításakor, 1873-74-ben készült művet³⁶ az 1930-as évek restaurálása semmisítette meg. Újabb ellentmondás: nemcsak purisztikus bánásmód a „purizmussal” szemben, de kiáltó ellentét az éppen Simor és Ipolyi felfogását valló Gerevich Tibor³⁷ elvei és gyakorlatok között is. E jelenségek a tisztázatlanság, a hagyományhoz való viszony megzavarodásának biztos jelei, amin csak a történelmi kontextus rekonstrukciójából táplálkozó megértés segíthet.

JEGYZETEK

1. KÖNYÖKI, J.: Zur Erinnerung an die feierliche Consecration des neu errichteten Hochaltars im restaurirten Sanctuarium des Krönungs-Domes in Preßburg, Preßburg 1867. 2. l. h. 25.

3. Személyéről, életrajzának, működésének főbb adatairól: THIEME-BECKER: Lexikon bildender Künstler XXIII (1929) 267. sk. (Lyka K.); Művészeti lexikon III. Budapest 1967. 95.

4. Az esztergomi Főszékesegyházi Kincstárban őrzött munkáinak felsorolása: GENTHON I.: Magyarország Műemléki Topográfiája I. Esztergom I, Budapest 1948, 259. skk.

5. l. h. 40.

6. Róla: THIEME-BECKER: Lexikon bildender Künstler XVIII (1925) 193.

7. l. h. 41.

8. „A buzgó lelkész buzditá a pozsonyiakat,

és ezek a külföldi városok példájára egy tempomépítészeti együletet alakítottak, mely több kitarással és örvendetes sikerrel, mint a Buda-fővárosi hasonló nevű egyület, eddig legalább a szentélyt régi fényébe visszahelyezé." Adalék a magyar régészeti irodalomhoz [Ellenbogen József (=Könyöki) könyvéről], *Archaeologiai Közlemények* VII (1867) 200.

9. felhagyva az egyház szokása és hagyománya elleni, újabb időben koholt, vagy mint a pozsonyi huszár Sz.-Mártonnak a történelmet csúfoló renaissance-féle újításokkal, ideje lenne a tiszteletet gerjesztő képeket felkarolni és megkedveltetni." Egyveleg, *Archaeologiai Értesítő* VI (1872) 192.

10. Honi műemlékeink hivatalos osztályozása, *Archaeologiai Értesítő*, Ú.F. V (1985) XXVII.

11. Sz. Simeon sírládája Zárában, *Archaeologiai Értesítő* IX (1875) 137. — Részletes elemzése már 1862-ben, IPOLYI ARNOLD akadémiai előadásában: Középkori magyar ötvös-művek. A magyar sz. királyok mellszobrai és ereklyetartóink. Ipolyi Arnold magyar műtörténelmi tanulmányai, Budapest 1889. 398. skk.

12. Németország IV. (1844).

13. BEINES, J.R.: Mobilier. Der Kölner Dom im Jahrhundert seiner Vollendung, hrsg. H. Borger, kiállítási katalógus, Köln 1980. 1. 353. skk. és HILGER, H.P.: Die Ausstattung des Kölner Domes im 19. Jahrhundert, uo. 2. 363. skk. és SCHÄFKE, W.: Goldschmiedearbeiten des Historismus im Kölner Domschatz, uo. 372. skk.; CZYMEK, S.: Tradition und Erneuerung — Aspekte des Historismus am Beispiel romanischen Inventariums in und aus Kölner Kirchen, Ornamenta ecclesiae, Kunst und Künstler der Romanik in Köln, hrsg. A. Legner, kiállítási katalógus, Schnütgen-Museum, Köln 1985. 2. 208. skk.

14. Már 1856-ban, a Fábry-féle restaurálás lebonyolítására: FÁBRY, I.: Die Restauration des Elisabeth-Domes zu Kaschau, Mittheilungen der Central-Commission IV (1859) 201–203, v.ö.: MAROSI, E.: Das romantische Zeitalter der ungarischen Kunstgeschichtsschreibung, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Historica* VII (1965) 64.

15. GIERSE, L.: Berichte aus Ungarn im „Organ für christliche Kunst“ aus den Jahren 1853–1873, *Acta Historiae Artium* XXXI (1985) 43. skk.; XV/6 és XV/11: híradások a munka kezdetéről, 56; XVIII/7: híradás a befejezésről és XVIII/15: Könyöki (=Ellenbogen) emlékiratának ismertetése, 61. skk.

16. Beszéd az egyházi művészetek hazánkban emeléséről, 1867. szeptember 24, IPOLYI A.: Kisebb munkái II. Budapest 1873. 222. 223.

17. CZOBOR B.: Az egyházi művészetek hazánkban (felolvasatott a Szt. László Társulat 1879. évi budapesti közgyűlésén). Budapest 1879.

18. I. h. 9; v. ö. Ipolyi törekvéseiről és munkájában segítőiről: CSÉFALVAY P.: Ipolyi Arnold, a műgyűjtő. Ipolyi Arnold emlékkönyv.

Halálának századik évfordulója alkalmából az esztergomi Keresztény Múzeumban 1986. december 12-én rendezett emlékülés anyaga, Budapest 1989. 95. sk. Nagyváradon is keresztény múzeum tervéről s ennek sorsáról: 98. Az esztergomi Keresztény Múzeum Simor-féle alapításában Ipolyi példájának és közreműködésének szerepéről, Czobor Béla munkájáról — és a kölni, Alexander Schnütgenhez fűződő kapcsolatáról is I.: PROKOPPNÉ STENGL M.: Az esztergomi Keresztény Múzeum története. Esztergom 1977. 5. skk. — v.ö.: CZOBOR B.: Schnütgen műgyűjteménye Kölnben. Egyházművészeti Lap IV (1883) 295. sk. — V.ö.: SZÉPHELYI F.Gy.: Vallásos festészet. Művészet Magyarországon 1930–1870, Katalógus, szerk. Szabó J., Széphegyi F.Gy. Budapest 1981. I. 79. skk, különösen 81. sk.

19. Jelentés az archaeologiai szakosztály egri üléséről, *Archaeologiai Értesítő* I (1869) 8.

20. R.FI.: Mozgalom az egyházi művészet területén, *Archaeologiai Értesítő* V (1871) 159. (kiemelés: M.E.)

21. KARÁCSONYI J.: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig (1929), reprint: Budapest 1985. 275; SALACZ G.: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918. *Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae* II, ed. G. Adriányi, München 1974. 34. skk. — Ipolyi szerepét és magatartását jellemzi ez összefüggésben: TÖRÖK J.: Ipolyi Arnold és az Egyház története, Ipolyi Arnold emlékkönyv (mint 18. jegyz.) 1989. 28. skk.

22. I. h. (1. jegyz.) 26.

23. A középkori egyházi művészet kézikönyve. Otte Henrik nyomán a magyar viszonyokhoz alkalmazva kidolgozta Czobor Béla. Budapest 1879 113. skk, különösen 116, itt I. 117. ábra; v.ö.: VIOLLET-LE-DUC, E.E.: *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* II, Paris 1867. 15. skk. („Autel”), különösen 26, és uo. 7. kép.

24. Műregészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra, kiadta a Magyar Tudományos Akadémia archaeologiai bizottsága, I. rész: Óskori műregészet (Rómer Fl.), II. rész: Középkori építészet (Henszlmann I.), Budapest 1866. Ismertetése: IPOLYI A.: [1866] Magyar műtörténelmi tanulmányai Budapest 1899. 557. skk.

25. BLÜMENHUBER F.: Az egyházi művészet régészeti és gyakorlati kézikönyve. Esztergom 1873. 202. sk., 3. ábra.

26. i. m. 244. sk.

27. i. m. 206. — Cibórium fölött haránt-irányban álló ereklyetartó szekrény szerepel VIOLLET-LE-DUC-nél: a párizsi Notre-Dame Szt. Marcell-ereklyetartójának képzőletréi rekonstrukciója: i. h. (mint 23. jegyz.) 30, 9. kép.

28. i. m. 211.

29. L. fent, 11. jegyzet

30. IPOLYI: i. m. 1862/1899. 262. Uo. 272. sk. I. jegyzet: igen gazdag, jó bibliográfia ad számat a kérdésben és irodalmában szerzett bámulatatos tájékozottságáról.

31. i. m. 244. sk.; v.ö. IPOLYI: i. m. 1862/1899. 380. skk, 2. jegyzet.
32. V.ö.: [BEKE L.]: Forschungen über Goldschmiedekunst: ein Paradigma der Entwicklung der Wissenschaft. Die ungarische Kunstgeschichte und die Wiener Schule 1846–1930, szerk. Marosi E., Collegium Hungaricum Wien 1983. 50. skk.
33. i. m. 1862/1889. 312. sk.
34. VIOLLET-LE-DUC: i. h. 36, 12. kép.
35. KOZÁK K.–LEVÁRDY F.–SEDL-MAYR J.: A győri székesegyház Szentháromság (Héderváry) kápolnája. Árrabona 14 (1972) 109, 136. skk, az idézet: 137. sk.
36. Méltatja: CZOBOR: i. m. 1879. (17. jegyz.) 11. sk., v.ö. LEPOLD A.: Szent István király születéshelye, Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján, szerk. Serédi Jusztián, Budapest 1938, II. 516. sk.
37. GEREVICH T.: Egyházművészetünk jövője. Magyar Iparművészet XXIII (1920) 27.

Ernő Marosi: Der Hochaltar von Joseph Lippert im Dom von Preßburg/Bratislava

Im Laufe der Restaurierung des Chores des St. Martinsdoms von Preßburg wurde 1865–1867 nach den Plänen des Architekten Joseph Lippert die Inneneinrichtung aus der Barockzeit zusammen mit dem berühmten Hochaltar von G.R. Donner entfernt und im historisierenden Stil erneuert. Aus der zum Weihfest herausgegebenen Denkschrift von Joseph Könyöki/Ellenbogen erfährt man, daß dabei ein besonderer Wert auf die der christlichen Symbolik entsprechende Ausmalung, auf Glasmalereien der Fenster und auf das gothisierende Mobiliar gelegt wurde. Das Hauptstück des Ensemble bildet der Altaraufsatz, der die Form eines gothischen Reliquienschreins nachbildet. Es handelt sich um eine hausförmige Anlage mit querschiffartig ausladendem mittleren Risalit für das Sakramentschau und bekrönendem Tabernakel in der Form eines Dachreiters. Das Bildprogramm des Altaraufsatzes wurde auf der Stirnseite ausgeführt.

Es handelt sich klar um ein Werk, das ebenso wie die Bewegung der Erneuerung der katholischen Kirchenkunst in Ungarn, weitgehend von der ähnlichen Bewegung in Deutschland beeinflußt wurde. Wie für den Dombauverein in Preßburg derjenige in Köln vorbildlich wirkte, sind ähnliche Anregungen auch für die Wahl der Form des Altars zu vermuten. Dabei handelt es sich klar um die Kenntnisse, die aus den Handbüchern der christlichen Archäologie (Heinrich Otte, dessen Werke auf Ungarisch übersetzt bzw. adaptiert wurden) und der Kunstgeschichte (Viollet-le-Duc) vermittelt wurden.

Man kann eine Tendenz bei den Geistlichen (Arnold Ipolyi, Flóris Rómer, Béla Czobor) beobachten, die bei der Gründung der Kunstgeschichtswissenschaft in Ungarn mitgewirkt haben, die Kunstgeschichte nicht völlig den Laien zu überlassen, sondern in den Dienst der katholischen Erneuerung zu stellen. Als leitende Tendenz kommt dabei eine konservative, stark antiliberale Haltung zum Ausdruck. Die spezifischen politischen Probleme der katholischen Kirche in Ungarn (Bewahrung ihrer Autonomie bzw. nach dem Ausgleich mit Österreich 1867, die Anpassung an die Forderungen des modernen bürgerlichen Staates, ja sogar Parallelererscheinungen zur sog. preußischen Kulturkampf) haben die ungarische Bewegung der Erneuerung der christlichen Kunst stark geprägt. Als Forderungen dieser Bewegung erscheinen die Gründung von Lehrstühlen der christlichen Archäologie an Priesterseminaren, ihre Versorgung mit Lehrbüchern sowie die Gründung christlicher Museen (von denen dasjenige in Esztergom bis heute überlebt). Programatisch wirken dabei die kunsthistorischen Aufsätze Ipolyis (insbesondere sein Vortrag von 1862 über ungarische Goldschmiedewerke und Reliquiare des Mittelalters). Bischof János Simor von Győr (seit 1867 Erzbischof und Fürstprimas von Esztergom, der den Preßburger Altar auch geweiht hat) wirkt dabei ständig als Auftraggeber. Er war Bauherr des (inzwischen zerstörten) Reliquienaltars des Heiligen Ladislaus von Győr (1861), eines anderen Werks von Lippert. Nach seinem Entwurf wurde das kostbare silberne Schrein für die Reliquie der rechten Hand des heiligen Königs Stefan im Auftrag des Gremiums der Bischöfe Ungarns 1862 ausgeführt. Lippert arbeitete auch 1873/74 für Erzbischof Simor bei der Ausstattung eines Raums des mittelalterlichen Königspalastes von Esztergom, der als angebliche Geburtsstätte des Heiligen Stefan damals als eine Kapelle eingerichtet wurde (bei der Wiederherstellung des Palastes vor 1938 ebenfalls entrestauriert).

„A vonal csodálatos erejű; egy részt mint vasabroncs összefogja, ami különben széthullana; másrészt oly elevenen mozgó, élettől vibráló, életet adó, hogy szabadságra vágyó lelkünk minden aspirációjának eleget tehet. De csak az esztétikai elmélkedésnek szabad így elemekre bontani és az elemeket külön vizsgálni; az esztétikai szemlélet visszahelyezi annak az egésznek a körébe, amelyet szolgálni van hivatva, és amelyben azután lelkünk mint organikus mozzanatát az egésznek esztétikai gyönyörködéssel élvezi.”

Alexander Bernát¹

A századforduló az angol elméletírók fénykora, ebben az időben egész Európa tőlük tanul. A szecessziós vonalelméletek forrása is az angol esztétizmus organikus-dinamikus vonalelmélete, amely mellett igazán újat csak a francia szimbolisták naturalizmus-sal szembeforduló formai radikalizmusa hozott.

John Ruskin az Angliából diadalútra induló esztétizmus nagyhatású megalapozója morális eszményeken nyugvó, természetelvű művészetszemlélet kialakítója. „Ami nem a természetből van véve, egyenesen rút” – hirdette. Az építészeti idomok közül is csak azok szépek, melyek a természetből kölcsönzik formájukat, vagy arra emlékeztetnek: „a román körív szép, mert az égboltra s a szivárvány ívére emlékeztet; a hengeres oszlop is szép, mert Isten minden fatörzset arra a formára alkotott. Szép a csúcsív is, mert azt látjuk minden falevél hegyében.”² Ruskin természetvallásában a naturalisták másolásával szemben a természeti elemek szintetizálását is fontosnak tartotta: „minden szép vonal a külvilág leggyakoribb vonalainak átformálása” – írta.³

William Morris Ruskinnal számos ponton egybehangzó, a természet megfigyeléséből kiinduló ornamentals elméletét együtt dolgozta ki a társadalmi hasznosságról alkotott nézeteivel, elméletileg megalapozva az angol mozgalom funkcionális tervezői szemléletét is. Az angol szakirodalom számos, Ruskin és Morris nézeteivel egybehangzó elméletírót ismer, így Owen Jones, John Sedding, Lewis Day, Charles R. Ashbee, Charles Annesley Voysey, Mackmurdo, Christopher Dresser, Selwyn Image írásait.⁴

A preraffaeliták harmadik nemzedékébe sorolt Walter Crane írta a legnagyobb hatású rajzelméletet. *Line and Form* című munkáját (London, 1900) több nyelvre is lefordították, magyarul 1910-ben jelent meg.⁵ Crane, elődeihez hasonlóan, a természeti látványból kiinduló lineáris formarendszert alkotott, melynek legfőbb jellemzője organikus-dinamikus volta. A természetben felismert törvényszerűségeket, így a „sugárzási elvet”, melynek megjelenési formáját a kagylótól és a pálmalevelektől a

a gótikus bordázattal követi, alapelveként mutatja be.⁶ „Figyeljük meg ... a fésűs kagylót, sugaras bordáit, vagy más fajok csavarvonalait: a madár kiterjesztett szárnyában a tollak elrendezését: a napfény sugárzását; a víz mozgásának hullámvonalát; a virágok és levelek szerkezeti vonalait; a hálnak, fenyőtoboznak vagy articsókának pikkelyeit. Érezzük, hogy ezen vonalösszetételek némelyike szép és harmónikus s tudjuk azt is, hogy ezek a jellegnek és szerkezetnek lényeges ismertetőjelei. Szóval organikus vonalak. Életet és fejlődést jelentenek.”⁷

Elméletében élesen elválasztja az utánzástól a konstruktív formálást: a véletlen formálta és az organikus szépséget, a megformáltságot helyezve előtérbe. „Valamely rajz elkészítésénél mindig valamely vezető vonalra, uralkodó tömegre, formára vagy ívre ... kell gondolnunk s számot vetnünk az ismétlés lehetőségével; mivel pedig egyik forma vagy vonal elkerülhetetlenül – szinte logikusan – követeli a másikat, azért más formákkal bővítjük a rajzot, amíg végre elkészül. Nem szabad ugyanis elfelednünk, hogy a rajz élő szervezet, mely fejlődési fokozatait a természet élő formáinak analógiájára éli át lelkünkben.”⁸

Crane szerint a vonal nyelve dinamikus és önmagában is kifejezhet érzelmeket. Korábban is foglalkoztak már a vonal kifejező erejének kutatásával, közülük Lavater fiziognómiai vizsgálatai a legismertebbek. Crane újra összegyűjtötte a vonal legkülönbözőbb formációihoz köthető jelentéseket. A lefelé tartó vonalakat a lehangoltság, a kétségbeesés kifejezőiként írta le, míg „a dicsőség és fenség eszméjét a függélyeshez közeledő hosszú vonalakhoz” kapcsolta.⁹ Böven merített a korábbi leírásokból is, így Hogarth nyomán fogalmazta meg a mozgás ábrázolás legegyszerűbb lehetőségét, a mozgó ember árnyékának megjelölését a falon.

Ruskinhoz hasonlóan írta le a vízszintes és a hozzá közel álló vonalak nyugalmat kifejező hatását.¹⁰ A szaggatott görbék és merőlegesen találkozó egyenesek a cselekvés, a nyugtalanság érzetét keltik. A hullámvonal – ahogy már Ruskinnál is – a „mozgás vonalaként” meghatározott, mely a mozdulat irányát és erejét is érzékeltetni képes.¹¹ Elméletében a vonal leíró és dekoratív funkciót, valamint konstruktív és szabályozó feladatot is betölthet: „kezdeté és vége a művészeteknek”.¹² A vonal nemcsak „a valóság jellegzetes ábrázolására képes, hanem mozgás és erő, a cselekvés és nyugalom gondolatát is felébresztheti bennünk; irányának változataival, különféle nyomtékával s egyéb tulajdonságaival pedig még ezen felül érzelmeinket és gondolatainkat is foglalkoztathatja.”¹³

Mind Ruskin, mind Walter Crane kiemelte a kompozíció vezető vonalának fontosságát, hangsúlyozva a vonalnak az ábrázolt tárgytól független esztétikai hatását is. Írásaikban azonban sohasem válik teljesen öntörvényű, csupán saját mozgásának, ritmusának engedelmeskedő elemmé; a valóságmegragadás organikus-dinamikus eszköze marad. A preraffaeliták vezető elméletirőinek természetelvűségét bizonyítja az is, hogy például Crane egyetlen vonalformát sem tekint kizárólagosnak, távol áll bármilyen manierisztikus formalizmustól, így a Hogarth-féle szépségvonal önkényes érvényesítésétől is. A szecesszió számos kismesterénél épp ez a kiinduló fázis tűnik majd el, amikor egy ismert mester stílusjegyeit, egyéni formaképleteit egyszerűen átveszik.

Az angol elméletirők eszméit visszhangozzák a francia Eugène Grasset és Félix Braquemond vonalról írt cikkei. A mozgás, az élet kifejezésének minden lehetőségét

adottnak látják a vonalművészetben. Közülük elsősorban Grasset tanulmányaiban jelennek meg Walter Crane-nel összhangzó gondolatok.¹⁴

Az angolok alapvetően természet központú és funkcionális szemléletű esztétizmusával szemben a francia Nabis-csoport művészeinek fő törekvése a szubjektív elem felerősítése, az egyéni érzélemvilág hű bemutatása. Maurice Denis az Impresszionista és Szimbolista festők kiállításához írt bevezetőjében (1895) a következőképpen fogalmazott: „Műveikben a tárgy általi kifejezéssel szemben előnyben részesítik azt a kifejezőmódot, amely a díszítés, a forma- és színharmónia, az alkalmazott anyag révén érvényesül. Hitük szerint minden érzelemnek, minden emberi gondolatnak megvan a maga képzőművészeti és díszítésbeli egyenértéke, van valami olyan szépség, amely ezeknek az érzelmeknek és gondolatoknak a megfelelője.” Az eredeti érzélemvilág bemutatása során létrejött „kis torzításokat” többre becsüli a szokványos általánosításnál. „Egy szép napon talán visszatálnak a természethez is; ezt úgy értem, hogy a dolgokról vallott felfogásuk annyira kiteljesedhet és elmélyülhet, hogy az alkotás, amelyet létrehoznak, magába foglalhatja mindazt a logikát, ami az élő természet lényeges vonása, s így nagyobb lehet majd a hasonlatosság a tárgy és az alany között, a teremtés és a között a kép között, a helyet róla alkotnak.”¹⁵

A magyar szerzők vonalról, grafikáról szóló írásait meghatározta, hogy már a szecesszió kibontakozásával egyidőben születtek. Több hatásból leszűrűt és hazai fejlődést tükröző tapasztalatokat foglaltak írásba, gyakran konkrét művek szolgáltak kiindulópontul. Eredeti elmélet és gyakorlat kidolgozására ezen a területen nincs példa. Általában elmondható, hogy a természetelvű angol funkcionalizmus hatott a naturalizmushoz még erősen közelálló, de attól eltávolodni vágyó magyar művészek nagy részére. A továbblépést, a struktúrát érintő kérdéseket kezdetben háttérbe szorította a magyaros ornamentika történeti és ideológiai szempontú megközelítése.

A vonal természetét taglaló írások többsége az említett angol elméletírók hatásáról tanúskodik. Olgyai Viktor például Crane természetfelfogását követve írja: „érzésünk a vonalban öntudatlanul a természet életépítő erejének esztétikai rendszerét kutatja.”¹⁶ Walter Crane organikus és az élet egészét tekintő szemléletével rokon vonások Csontváry Kosztka Tivadar írásaiból, levelezéséből is kielemezhetők. A „világ rajzvonala” számára „nem könnyen ismételhető ornamens”, hanem a világ lényegét sejtető gondolat, a világenergia hordozója.¹⁷

A művészettörténészek, kritikusok közül Lyka Károly, Petrovics Elek, Bálint Aladár az elsők közt regisztrálják a grafikában a naturalizmus háttérbe szorulását, a stilizáló, dekoratív tendenciák felerősödését, a szubjektívítás előtérbe kerülését. Lyka az angol elméletírókkal, elsősorban Ruskinnal összhangban vallja, hogy „nemcsak a művészi technika anyaga, nemcsak a naívságra törekvő, mesemondó kedv vezethet stilizálásra, hanem maga az ezerformájú természet is.”¹⁸ A Lyka által kiemelt másik lényeges gondolkör, hogy nem az irodalmi gondolat, hanem a „hogyan” a fontos, a tárgytól független „vonalérzés”, a „grafikai erények”.¹⁹ „... Az ellenőrizhetetlen érzés dönti el, hogy erősebben, vagy lágyabban nyomja-e meg a szívet itt vagy ott a kéz. Vagy hogy mely ponton kapja el hirtelenül a papírosról a szívet, hogy a vonal szinte láthatatlanul folytatódjék a levegőben. A hegedűs is ilyen hirtelen intuícióval dönti el, hol és milyen erővel kell a húrt megnyomnia... Sőt mint ahogy a húr hangján

egy kevésbé megérzik az új parányi reszketése, úgy megérzik az igazi művész rajzán is ez a bizonyos reszketés: a kézimunka becsületes jegye.”²⁰

A grafika „... önálló, a maga nyelvén beszélő művészetté emelkedett. A vonal mindenekfölött; ez volt az új jelszó. Az emberek megtanulták a vonalak nyelvét” – írta Bálint Aladár.²¹ Csáth Géza esszéjében a régi és új művészet képviselői közül azokat emelte ki, akik saját nyelvet teremtettek önmaguk kifejezésére: „művészetük legmélyebb lényege egy titkos nyelvhez hasonlítható, amelyet hosszú esztendők alatt csak a maguk hasznára eszeltek ki új betűkkel, új szóttárral és új grammatikával.”²²

Alexander Bernát a vonal hatásmechanizmusát már percepciók kísérletek eredményeire építő tanulmányában „az érzéssel asszociált, az érzést kifejező vonalról” értekezik, hangsúlyozva az egyén különböző vonalakhoz fűzött életérzésének fontosságát is.²³ A vonal, a mottóban idézett gondolatra visszautalva, formahatárjelölő és dinamikus erővonal egyszerre, s Alexander is az egésszel való összefüggésére, organikus jellegére helyezi a legnagyobb hangsúlyt.

Az angol szerzők művei mégsem elsősorban az elméleti irodalomra hatottak serkentőleg, hanem a művészeti gyakorlatra. Walter Crane rendkívülinek mondható magyarországi népszerűsége, tekintélye a grafika önállósulásában és széleskörű elterjedésében mutatkozott meg igazán, melyet számos rajz, s Walter Crane nyomdokait követő rajz-tankönyv bizonyít.

JEGYZETEK

1. ALEXANDER B.: Adalék az esztétikai lélektanhoz. In: A művészet. Válogatott tanulmányok, Bp. 1969, 234.

2. RUSKIN, J.: Seven Lamps of Architecture. Geöcze Sarolta fordítása. In: Ruskin élete és tanítása, Bp. 1903, 371.

3. RUSKIN, J.: Elements of Drawing, London, 1892, 91.

4. Elsőként Nikolaus Pevsner elemezte az angol protoszeccszó építészeti, iparművészeti törekvéseit, esztétikai teóriáit. Tschudi-Madsen az ornáms értelmezés felől követte végig a naturalista természetmegközelítést felváltó ornamentális, szimbolikus és strukturális kifejezést megalapozó elméletek kibontakozását. Ld.: PEVSNER, N.: A modern formatervezés úttörői, Bp. 1977, 11–61; TSCHUDI-MADSEN, S.: Sources of Art Nouveau, New-York 1975, 164–187.

5. CRANE, W.: Vonal és forma. Fordította Mihály Gyula, Bp. 1910.

6. CRANE i. m. 69–71.

7. CRANE i. m. 143.

8. CRANE i. m. 63.

9. CRANE i. m. 48–49.

10. John Ruskin: „Minden nagy alkotásban van valami vezérlő motívum, mellyel minden vonala és idoma összefügg. Például a hullámszó vonal cselekvést fejez ki; s a hatás el lenne hibázva, ha a képpel nyugalmat akarnánk kifejez-

ni. Ellenben a vízszintes és szögletes vonalak a nyugalom s erő kifejezői, tehát tönkre tennék az olyan rajzot, melynek célja nyugtalanságot vagy gyöngeséget fejezne ki.” GEÖCZE i. m. 314–315.

11. CRANE i. m. 44; GEÖCZE i. m. 314–315.

12. CRANE i. m. 71.

13. CRANE i. m. 50.

14. Ld. GRASSET, E.: Méthode de composition ornamentale, Paris 1905.

15. DENIS, M.: Bevezető az Impresszionista és Szimbolista Festők IX. Kiállításához, In: A szimbolizmustól a klasszicizmusig. Maurice Denis elméleti írásai. Bp. 1983, 37, 38–39.

16. OLGYAI V.: A grafikai technikák. Bp. 1907, 92.

17. Csontváry fent idézett leveléről ld. SZABÓ J.: A szeccszó és a vonal, Művészet 1975/12, 9.

18. LYKA K.: Stilizáló művészet, Művészet 1903, 240.

19. LYKA K.: Szimbolikus rajzok, Művészet 1905, 10.

20. LYKA K.: A rajz, Művészet 1903, 162.

21. BÁLINT A.: A grafika és a japánok. Magyar Nyomdászati 1909, XII. 2. 1. füzet 8.

22. CSÁTH G.: Jegyzetek egy új rajzgyűjteményről és a művészetekről, Nyugat, 1910/2, 108.

23. ALEXANDER i. m. 224.

Katalin Gellér: Sprache der Linien. Linientheorien des Jugendstils

Die Linientheorie des englischen Ästhetizismus übte in Ungarn einen bedeutenden Einfluß aus: Elemente der Theorien von Ruskin und Crane sind in den Schriften ungarischer Künstler, Kunsthistoriker und Kritiker gleichermaßen anzutreffen. Die Autoren berufen sich vor allem auf Walter Crane, dessen Studie *Linie und Form* im Jahre 1910 auch ungarisch erschien. Der Umstand, daß W. Crane in Ungarn als Autorität galt, spielte eine bedeutende Rolle bei der Verselbständigung und weiter Verbreitung der Graphik.

Vadas Ferenc

ÚJ NEMZETI MÚZEUM ÉS KÖNYVTÁR TERVEK A SZÁZADFORDULÓN

A Nemzeti Múzeum az ország egyik legfontosabb közgyűjteménye, épülete a magyar klasszicista építészet főműve. Feldolgozottsága ennek megfelelő. Az intézmény és a gyűjtemények történetét többször is összeállították az elmúlt száz évben.¹ Magáról az épületről előbb Lechner Jenő írt könyvet, majd Zádor Anna több kismonográfiát, illetve a jelentőségének megfelelő részletességgel tárgyalta a tervező Pollack Mihály nagymonográfiájában.²

Feldolgozatlan epizódok a tucatnyi publikáció után is maradtak. A századfordulón az épület esetleges bővítéséről, vagy ehelyett új, második múzeumi palota emeléséről folytatott viták áttekintése részben megtörtént,³ az ehhez készített építészeti tervek viszont – bár annak idején közölték őket – nem ismertek. A papíron maradt elgondolások ugyan nem változtathattak az épületen, illetve a gyűjtemények sorsán, de jól jellemzik a korszak igényeit, vágyait – és lehetőségeinek határait.

Az épület 1848-ig nagyrészt elkészült, csak kertjének rendezése maradt az ötvenes, illetve a lépcsőház belső díszítése a hatvanas-hetvenes évekre.⁴ A gyűjtemények a kiegyezés után indultak lendületes fejlődésnek. Az osztályok száma gyarapodott, s noha kiválásokra is sor került (a festmények egy része az Országos Képtárba, a kézműtár az Iparművészeti Múzeumba került), hamarosan jelentkeztek a helygondok. Az ország közgyűjteményeinek állapotát felmérő parlamenti bizottság 1874-es jelentése az állattár helyszűkéről tett említést.⁵ 1880-ban újabb bizottság kiküldésére került sor Jókai elnöklétével, kifejezetten a Nemzeti Múzeum ügyeinek vizsgálatára. A Radvánszky Béla báró által a következő évben összeállított jelentés⁶ elsősorban a gazdasági kérdésekkel foglalkozott, de a gyűjtemények állapotára is kitért. A helyhiányt azonnal megoldandó problémának jelezte és több lehetőséget is felvetett a megoldásra: az egyik az udvar vasszerkezetű üvegtetővel való lefedése lett volna a római régiségek és a gipszmásolatok elhelyezésére. Javasolta az etnográfiai gyűjtemény beosztását az Iparművészeti Múzeumba és szóba hozta az (ideiglenes) országház majdani igénybevételét vagy a képtár, vagy az iparművészeti, vagy pedig az esetleg létesítendő természettudományi múzeum számára.⁷

A zsúfoltság a nyolcvanas években valóban elviselhetetlenné vált.⁸ Az első emelet egyik felét a könyvtár, a másikat a régiségtár foglalta el, köztük a növénytárnak csak 1 terem jutott. A második emeleten a többi természettudományi gyűjtemény és a képtár osztozott, a néprajzi anyag a folyosóra szorult. A folyosókra egyébként más gyűjtemények is kiterjeszkedtek; a földszinten nagyrészt lakások és irodák helyezkedtek el. A főrendiház pedig, mely 1902-ig itt ülésezett, nemcsak a dísztermet vonta ki a múzeumi használatból, hanem a rotundát és a két szomszédos termet, sőt a főbejáratot és a fölépcsőt is.⁹ A helyhiányt még a kiállítási vezetők is megemlítették.¹⁰

1888-ban egy újabb, 6 éven át működő bizottságot küldtek ki a múzeum (és az

Országos Képtár) ügyében, mely 1889-ben emlékiratban indítványozta a múzeum képtárának önálló művészettörténeti múzeummá fejlesztését és a természetrajzi gyűjtemények számára külön épület emelését.¹¹ Ugyanezt megismételte 1891-ben, immár a közelgő millennium alkalmából. Együttal kezdeményezték a hetvenes években félbehagyott díszítő munkák befejezését (előcsarnok), az építéskor elmaradt plasztikai díszítmények elkészítését (portikusz) és a homlokzat nemes anyaggal burkolását.¹² A költségeket 1892 elején félmillióra becsülték, ekkor az udvarok beépítését is szóba hozták bazilikaszerű, háromhajós oszlopcsarnokkal.¹³

A cél nem csak az volt, hogy a nagy nemzeti ünnep alkalmából számolják fel a zsúfoltságot és pótolják a díszítés hiányait, hanem, hogy a modern képtár és a természetrajzi gyűjtemények kihelyezése által jöjjön létre egységes profilú történeti múzeum, „hogy az a magyar haza s a magyar nemzet történeti fejlődését lehetőleg rendszeresen és teljesen feltüntesse”, jelképezze a nemzeti história egészét. Az előcsarnokot a legnagyobbak portréi díszítették volna; a múzeumnak egyúttal nemzeti emlékmű szerepet is szántak, pótolva a régóta tervezett nemzeti pantheont, melyről ekkortájt vált nyilvánvalóvá, hogy 1896-ra nem épülhet meg.¹⁴ Ezt a kettős funkciót végül az ezredévi kiállítás történelmi főcsoportja töltötte be (ahol építészeti eszközökkel is ki lehetett fejezni a történelem változásait), illetve a millenniumi emlékmű szoborsorozata.

A nagyívű millenniumi programot a gyűjtemények bőkezű támogatója, Semsey Andor bírálta.¹⁵ A természetrajzi osztály eltávolításától a múzeum egységét féltette; attól tartott, hogy egy önálló természetrajzi múzeumnak nem lenne elegendő látogatója. Csak a festészeti anyagot javasolta kitelepíteni és ismertette egy olyan beosztás tervét, mely lehetővé tenné a gyűjtemények hosszabb távú elhelyezését a Pollack-féle épületben. Fejérpataky László viszont annak a kételyének adott hangot, hogy vajon a régiségtár és a könyvtár sokáig elfér-e ugyanazon a helyen.¹⁶ Ő úgy gondolta, hogy a régiségtár egyedül is megtöltheti az épületet, melyet a könyvtárnak nemcsak a mennyiségi gyarapodás miatt kellene elhagynia, hanem azért is, mert a modern technika új épületet kíván és a múzeumban a kíváncsok nagy olvasóterem sem áll rendelkezésre.¹⁷ Más vélemény szerint viszont a természettudományi múzeum megoldása a problémát; a szükséges nagyolvasót a múzeum dísztermében lehetne berendezni.¹⁸ Nem volt tehát olyan részleg, melynek kitelepítése ne került volna szóba, olyan kombináció, melyet ne vetettek volna fel.¹⁹

Végül konszenzus alakult ki abban, hogy a képtárat, majd a természetrajzi gyűjteményeket kell új helyre költöztetni, csak azt vitatták, hogy hová. Általános volt a nézet, hogy a múzeumok helye a belvárosban van.²⁰ Konkrétan a parlament melletti Duna-part került szóba, együtt a Szépművészeti Múzeum városligeti elhelyezésének heves kritikájával.²¹

1899-ben rövid időre felcsillant a megoldás reménye. Az előző évben alakult nemzeti múzeumi tanács ülésén az új múgyetem és az új országház elkészültével felszabaduló régi épületeket ígérték a múzeumnak, a természetrajzi osztályok elhelyezésére.²² A lehetőség hamarosan kútba esett,²³ így a múzeum alapításának centenáriuma csak a probléma ismételt exponálására adott lehetőséget.²⁴ Annyi előrelépés mégis történt ebben az évben, hogy a múzeum vezetése elvben eldöntötte az átalakítás, vagy új építkezés dilemmáját: „... ideiglenes és azért mégis sok pénzbe kerülő pótlá-

sokkal az ügyet ma már megoldani nem lehet, végleges megoldást pedig csakis a Nemzeti Lovarda telkének és az abba beékelt gróf Esterházy-palotának megszerzése nyújt.”²⁵

Nem tudni, hogy kitől származott az ötlet, mindenesetre kézenfekvő volt. A ki-szemelt épületek pontosan a múzeum háta mögött állván mód nyílhatott a régi és az új épület együttes működtetésére (közös irodák stb.). A lovarda egyébként is pangott, ami reálissá tehetette a telek megszerzését. Meg is indultak a tárgyalások, de nem vezet-tek eredményre.²⁶ A belpolitikai válság pedig eleve levette a kérdést a napirendről.²⁷

Mindazonáltal történt változás a század első éveiben. Kiköltözött a főrendiház a múzeumból, a Szépművészeti Múzeumba sorolták be a képtárat (helyiségeit az állat-tár kapta meg), ideiglenesen megoldódott a növénytár és a néprajzi gyűjtemény elhe-lyezése,²⁸ némileg a könyvtár gondjai is enyhültek.²⁹ Lényeges javulás azonban nem következett be; előre látható volt, hogy a gyűjtemények gyarapodása rövid időn be-lül ismét súlyos helyproblémákat fog okozni.

A sanyarú helyzetet Szalay Imre, a múzeum igazgatója ismertette a nyilvánosság-gal. 1907 elején megjelent tanulmánya³⁰ valamennyi osztály helyszűkéről számolt be. Ismertette – és elvetette – az addig fölmerült megoldási javaslatokat,³¹ majd ki-fejtette saját (korábbiól már ismert, de részletesen most kidolgozott) álláspontját. Egyetlen lehetőségként egy második nemzeti múzeumi palota építését jelölte meg, ahol az állat-, növény-, ásvány- és őslénytárat (az ún. nemzetközi osztályokat) kellett volna elhelyezni; a Pollack-épület a magyar történeti gyűjteményeknek és a könyv-tárnak maradt volna meg. Az új, természetrajzi múzeum helyéül – ha jobb megoldás nem adódna – az állatkertet vette számításba (a két intézmény külföldi mintára tör-ténő egybekapcsolásával), de kedvezőbbnek tartotta központi fekvése miatt a Nemzeti Lovarda telkét. Az itteni építkezés költségét (az ingatlanvétel miatt) 10 millió koroná-ra becsülte, az állatkerti verzióét csak 3 millióra. A toldalékepítkezés lett volna a leg-olcsóbb: 1,2 millió korona. Aligha véletlen, hogy amikor a kultuszminisztérium elszán-ta magát az intézkedésre éppen ez utóbbit választotta.

Szalay tanulmánya felkeltette az építészársadalom érdeklődését. Bár helyzetelem-zésével egyetértettek, a megoldásnak más módjait preferálták. Kabdebó Gyula a fű-vészkerthnek a Margitszigetre való áthelyezéséről folyó tárgyalásokra hivatkozva felve-tette a Természettudományi Múzeum ottani elhelyezését (az állatkertet is oda kívánta telepíteni, hogy a három intézmény szerves egységet alkosson).³² Úgy ítélte meg, hogy a régiségtár és a néprajzi gyűjtemény elférne a régi épületben, a könyvtár viszont nem! Az általa javasolt hely a Rákóczi út–Vas utca–Stáhly utca által határolt terü-let, a Rókus-kórház mellett. A költségeket tekintve mind az új múzeumot, mind a könyvtárat megépíthetőnek vélte a 10 millióból.

Lechner Jenő eltérő javaslattal állt elő. Abszurdumnak minősítette a városligeti elhelyezést, azt is kárhoztatta, hogy több múzeumot már korábban oda telepítet-tek: szerinte a centrumtól való túl nagy távolság a látogatottság rovására megy.³³ De a lovarda telkét sem tartotta jónak, szerinte kár volna megbontani a múzeum mögötti palotasort. Csak abban értett egyet másokkal, hogy a régi épület történelmi múzeum lehetne. „A kiszorult természetrajzi gyűjteménynek és könyvtárnak pedig jeles, hoz-záférhető, a város belsejében, például a Károly körúton megfelelő monumentális új középület emelendő.”

Mire Lechner cikke megjelent, már javában dúlt a botrány, amit az váltott ki, hogy a Vallás- és Köznevelésiügyi Minisztérium 1908-as költségvetésébe fel szándékoztak venni egy félmillió forintot (a tervezett költség első negyedrészt) a Nemzeti Múzeum pótépülete címen, amit mindenki úgy értelmezett, hogy hozzá akarnak toldani Pollack remekművéhez, tönkretéve a város egyik legszebb középületét.³⁴ A Magyar Mérnök- és Építész Egylet – Töry Emil indítványára – feliratban tiltakozott ez ellen, nagyobb értekezlet összehívását javasolta és nyilvános tervpályázat kiírását az új múzeumi épület terveire.³⁵ A főváros középítési bizottsága is aggodalmának adott hangot.³⁶ A kultuszminiszter gyorsan visszakozott és kijelentette, hogy az épület megtoldásáról nincsen szó.³⁷

Ebben a légkörben lépett a nyilvánosság elé Kertész K. Róbert (ekkor 32 éves műegyetemi tanársegéd), aki a mérnökegylet mű- és középítési szakosztályában tartott előadásán³⁸ ismertette tervét, mely a Nemzeti Múzeum új épületének kérdését összekapcsolta az új Nemzeti Színház ugyancsak évtizedek óta vajdúd ügyével.³⁹

A javaslat kiindulópontja, hogy a legrosszabb helyzetben lévő könyvtár kitelepítése a legsürgősebb feladat, de kizárja annak lehetőségét, hogy múzeumi gyűjteményekkel közös épületbe kerüljön. Ő a Nemzeti Könyvtár számára tartja alkalmasnak a Lovarda telkét, míg a múzeumot éppen nem ilyen félreeső, csendes városrészben képzeleli el, hanem úgy véli, hogy „a város közepében úgy kell elhelyezni, hogy az a járókelők figyelmét állandóan felhívja magára, úgyszólván kínálja magát a megtekintésre.”⁴⁰ Az új épületet ennek megfelelően az egyik legforgalmasabb gócpontra helyezné, a Rákóczi út és a Károly körút sarkára, éppen szembe a Nemzeti Színházzal, melyet a régi helyén építene újra. A két építkezést a közlekedési csomópont ugyancsak aktuális rendezésével is összekötné, egységes szabályozási tervvel monumentális városképi együttest teremtené. Mind a két nagy középületet szabadon állónak tervezi, ezért egy új (a kiskörúttal párhuzamos) utcát nyitna, mely a színház mögött a Múzeum körútra fordulna. A forgalom számára alaposan kiszélesítené a Rákóczi út elejét, így a színház L alaprajzot kapna, az új múzeum rá szimmetrikusan helyezkedne el, kitöltve a Károly körút–Dohány utca és az új mellékutca által határolt tömböt. A két intézmény főbejáratának pendant-szerű elhelyezése reprezentatív indítást adna a Rákóczi útnak. (1. kép)

Kertész az új múzeumba a történelmi, régészeti és néprajzi gyűjteményeket helyezné, míg a természetrajziakat hagyná a régi épületben. (Ezt meglepő módon egy szóval sem indokolja.⁴¹) A gyűjteményeknek külön bejáratot tervezett: a történetieknek a Rákóczi útról, a néprajzinak a Dohány utca sarka felől. A kiállítótermeket a telekhatárokat követő, szabálytalan alaprajzú épületszárnyakba helyezte, a tömbbelsőben átlós belső szárnyakat tervezett, kereszteződésükbe kupolacsarnokot. Számítása szerint szintenként 4350 m²-nyi kiállítási terület keletkezne (kétemeletes épületben összesen 13.050 m²), mely elegendő volna. A múzeum összköltsége több mint 8 millió koronára rúgna, a könyvtárával együtt kereken 12 millió lenne. Az új színház építési költségeit (melynek alaprajzi elrendezését leendő minisztériumi munkatársa, Jakabffy Zoltán tervezte meg⁴²), meg sem becsülte. (2. kép)

Kertész előadását élénk vita követte. Szalay Imre a múzeum területét kevesellte, Hauszmann pedig a közlekedésnek szánt helyet. A többi hozzászóló méltatta az elképzelést. A január 20-i vitát újabb követte március 23-án.⁴³ Szalay átiratban közölte,

hogy nem találja megfelelőnek a forgalmas kereszteződés mellé helyezést és kérte, hogy az építések tegyék megfontolás tárgyává az általa proponált múzeum mögötti területet, azonban „ez az eszme a szakosztályok szimpátiáját nem bírta megnyerni.” Volt aki a Duna-partot hozta szóba, más a Rókus-kórház telkét akarta kizárni a kombinációból. Pedig Kertész éppen ez utóbbira készített újabb javaslatot, rugalmasan reagálva az elhangzott kritikákra.⁴⁴ Először a Nemzeti Lovarda telkét vizsgálta meg és megállapította, hogy a szükséges terület ugyan rendelkezésre áll, de a hely mégis kedvezőtlen, mert az új múzeum ott nem hozható kapcsolatba a régivel; elképzelhetetlen művészi megoldás úgy, hogy az egyik főhomlokzata a másik hátsó felére nyíljon (a meglévő épületek – szóba hozott – részbeni felhasználása pedig lehetetlen).

Arra azonban alkalmasnak találta a lovarda telkét, hogy a Széchényi könyvtár kerüljön oda, s ezt vázlatos alaprajzzal is illusztrálta. A könyvtárat a múzeum tengelyébe állította és a szintkülönbséget széles lépcsővel hidalta át. A főbejáratot ezen az oldalon alakította ki, de nyitott egy másikat is a Szentkirályi utca felől. Az épület hossztenge-lyébe a nagylvasút helyezte. (3–4. kép)

A Nemzeti Múzeum új palotája számára pedig egy olyan alternatív telket hozott szóba, melyet ekkortájt előszeretettel javasoltak a legkülönbözőbb középületek (Nemzeti Színház, Örökimádás temploma, Központi városháza) számára: a lebontandónak ítélt Rókus kórház helyét. Kertész mindjárt 4 változatot is kidolgozott ide, hasonló elrendezéssel, melyet a teleknagyság szerint variált (Rákóczi úti főhomlokzat, téglalap alaprajz, kereszt alakú belső szárnyak középen rotundával, vagy hasonló centrális térrel, rizalitokkal tagolt homlokzatok, főbejáratú portikusz). (5–8. kép)

Az első esetben a fővárosi mérnöki hivatal által meghatározott szabályozási vonalhoz igazodott, a másodikban hangsúlyosan kiugró középrészt tervezve túlnyúlt ezen, egészen a szintén lebontani szánt Rókus-kápolna vonaláig, melyet a harmadik változa-ton meghagyott volna, így aszimmetrikus alaprajz keletkezett. Ezen a szomszédos, ún. Kassalik féle ingatlant (Corvin áruháza) is számításba veszi – a könyvtár elhelyezé-sére, míg az utolsó variáció szerint a jóval nagyobbra vett múzeum terjeszkedne oda. Ebben az esetben 9000 m²-rel több hasznos terület állna rendelkezésre, mint legelső terve szerint. Persze a költségek is nagyobbak lennének, 14-15 millió koronát tenné-nek ki. Így ez volna a drágább megoldás, ezért anyagi okokból is kedvezőbb a Rákóczi út torkolata, ahol egyúttal a Nemzeti Színház ügye is megoldható.

A javaslat nem váltott ki nagy elragadtatást az egyleti szakosztályülésen, hivatalos helyen pedig nem is reflektáltak rá. Pártos Gyula ellenezte a Népszínház közelébe helyezést, mert akadályozná az üzleti forgalmat és a középületek együvé tömörítése egyébként sem célszerű.⁴⁵ Palóczy Antal a metódust kifogásolta, azt, hogy a könnyen megszerezhető telkek motiválják a helykeresést, nem pedig a város egészének szabályo-zási tervébe illesztése. Múzeumnak központi elhelyezés kell, de megfelelő belvárosi, vagy Duna-parti helyet már aligha lehet találni, azt meg kellene teremteni a centrum közelében. Egyik felvetett elhelyezéssel sem értett egyet.

Kertésznek az az elképzelése, hogy a múzeumot éppen a legforgalmasabb gócpont-ra kell helyezni, már az akkori közlekedési viszonyok mellett is abszurd volt. Indok-lása, hogy kínálkozzék a látogatásra, s így akár egy félórai szabad idő eltöltésére is alkalmas legyen, a múzeum fogalmának nem a hagyományos, fennkölt, a köznapi életem felülemelkedő felfogását mutatja, hanem a leendő kultúrpolitikus modern atti-

tüdjét. Elhelyezési ötletei közül a Rákóczi út torkolatának szabályozása a sikerültebb, nem véletlenül lesz sok követője a következő évtizedekben. Szigorúan szimmetrikus elrendezés, ahol a főhomlokzat az utcavonalra épülve nem hatott volna igazán, a fő hatáselem a középső csarnok kupolája lett volna. A másik bejárat viszont érvényesülhetett volna a Károly körút tengelyében. A Rókus telkének erőltetése (mások által is) inkább az ingyentelek vonzerejét mutatja, semmint urbanisztikai megfontolást. Bármelyik javaslata tovább növelte volna a városközpont zsúfoltságát, és távlati bővítésre sem lett volna hely. Azt a kézenfekvő ötletet, hogy a Városligetben már meglévő 7 múzeumi és kiállítási épület mellé telepítsenek további(aka)t, s ezáltal egy valószínű múzeumi negyedet hozzanak létre, a centrumtól való túl nagy távolságra hivatkozva újra és újra elvetették.

Az egyes épületek terveit a vázlatos alaprajzokból nem lehet igazán megítélni, de néhány következtetés azért levonható. A lovarda helyére szánt könyvtár téglalap alaprajzú tömb, a fő tengelyre fűzött bejáratokkal és lépcsőházakkal, az épület magjában elhelyezett nagyolvasóval. Noha a többi helyiség funkciója nincs feltüntetve, nyilvánvaló, hogy a hosszoldalon helyezkedtek volna el a raktárak, míg a kisebb helyiségekben a katalógusok, a dolgozó- és kutatószobák stb. Ez azon általános 19. századi elvet valósítja meg, mely elválasztja egymástól a raktárakat és az olvasótermeket, és egy központi nagyolvasó köré szervezi az épületet. A zárt tömeg, a helyiségek elrendezése sokban emlékeztet Leopoldo della Santa 1816-os tervére, melynek beosztását számos helyen követték szerte Európában.⁴⁶ Homlokzatterv híján csak annyi tudható, hogy a múzeum felőli oldalon széles középrizalitot és sarokrizalitokat képzelt el, a Szentkirályi utcai bejáratot pedig a hátrahúzott homloksíkból kiugró portikusz alkotta volna. Feltehető, hogy az épülettípusnál általános klasszicizáló architektúrát kívánt alkalmazni.⁴⁷

A múzeumtervről ugyancsak elmondható, hogy a 19. században szokásos (a forradalmi építészetből eredeztethető) alaprajzi sémát használt: keresztszárakkal osztott téglalap, a szimmetriatengelyben elhelyezett portikusszal és reprezentatív terekkel, központi kupolacsarnokkal. Kertész oldal- és sarokrizalitokat, helyenként kerek tornyokat is jelez, melyek néhol túlszűfoltnek tűnnek (amennyire az alaprajzokból megállapítható). A Rókus-kórház telkére készített tervváltozatok az alaptípus fokozatos – kissé mechanikus – továbbfejlesztését mutatják: kiemelkedő, oszlopsoros középrésszel a második, egy, illetve két további keresztszárny (és kupola) beiktatásával a harmadik és negyedik változaton.

A korábbi, a Rákóczi út elejére készített alaprajz annyival egyedibb, amennyivel szabálytalanabb a telek alakja. A 2 előcsarnok, 2 lépcsőház és a keresztszárak csarnokai rengeteg helyet foglaltak volna el, a kiállítási termek száma és alapterülete az épület méretéhez képest kicsi. A pazarló helykihasználás különösen Pollack művével összehasonlítva feltűnő, melyet egyébként Kertész több részletmegoldásban is követett: a Rákóczi úti oszlopos előcsarnok a Nemzeti Múzeum dísztermére emlékeztet, a túloldali háromkarú főlépcső is hasonló, míg a Rókus telkére készített tervek egy részén a kupolacsarnok átlósan elhelyezett félköríves fülkéi a rotunda hatását mutatják.

Kertész tervének megvalósulási esélye nem volt, utóélete viszont igen. A Nemzeti Színház általa kontemplált elhelyezését sokáig kiindulópontnak tekintették a majdani pályázathoz, s csak a külön elhelyezési pályázat tapasztalatai hatására nem írták

elő kötelezően. E pályázaton több mű is hatalmas múzeumi épületeket javasolt a Rákóczi út elejére, illetve a Múzeum körútra, nyilvánvalóan a Kertész-terv hatására. Később is sok olyan elképzelés született, mely egységes kiképzést kívánt adni a Rákóczi út indításának. Ez végül – ha felemás módon is – megvalósult: a ma álló két épület – noha több mint 50 év különbséggel épült és részleteiben, stílusában nagyon is eltér – főtömegében szimmetrikus. Ez az elem maradandónak bizonyult.

Kertész K. Róbert tervei nem módosították a Nemzeti Múzeum vezetőinek elképzelését a lovarda telkének megszerzését illetően, ami azonban még ebben az évben kútba esett, mert a lovardát ugyan meg lehetett volna szerezni, de az Esterházy-palotát és az építkezés anyagi fedezetét nem.⁴⁸ A költségvetésbe ugyan felvették – a miniszteri ígéret ellenére – az ominózus tételt, sőt két következő részletét is,⁴⁹ de felhasználására nem került sor.

Kauszer József még 1907-ben terveket készített a kőtár számára egy, a múzeumkert szélén húzódó oszlopcsarnokra, de ez most ugyanúgy nem épült meg, mint 19. század közepi elődei.⁵⁰ Az 1909-es év megint felvillantotta a reményt. Most a könyvtár kiköltöztetése szerepelt a kultuszminisztérium terveiben. A választott hely a Parlament és a Margit-híd közti Duna-parton lett volna. Elkészítették az építési programot, külföldi tanulmányutakat is tettek és a tervek is elkészültek már, amikor a koalíciós kormány bukása maga alá temette az ügyet.⁵¹

1912-ben ismét más kezdeményezés történt. Ekkor a költségvetésbe került (még a világháború elején is benne maradt) egy olyan tétel, mely évi 200.000 koronát tartalmazott a Nemzeti Múzeum természetrajzi és néprajzi gyűjteményei számára emelendő két új épület telkére, az építkezésre és a berendezésre.⁵² Állítólag sikerült kedvező fekvésű helyet találni a Nemzeti Múzeum közelében.⁵³ Megszerzése nyilván megghiúsult, mert többé nem hallani róla. Időközben (a változatosság kedvéért) a Rókus-kórház telkét hozták szóba a Természettudományi Múzeum számára, és az a hír is elterjedt, hogy megint a régi épület megtoldását fontolgatják.⁵⁴

Ismét felmerült a régiségtár kitelepítésének ötlete, ezúttal szakmai szempontból. Supka Géza szerint a régi épület kultúrtörténeti múzeumnak nem felel meg, „klasszikusan józan terei sehogyan sem alkalmasak korhangulatok elérésére”, ezért a Vajdahunyadvárba kellene vinni, az ottani Mezőgazdasági Múzeumot pedig egyesíteni a természetrajzi gyűjteménnyel.⁵⁵

A tervezgetéseknek a világháború vetett véget. Alatta és utána a gyűjtemények olyan katasztrofális állapotba kerültek, hogy a rosszabb közgazdasági viszonyok ellenére is tenni kellett valamit. Új építkezésről nem lehetett szó: a padlástérben alakítottak ki olyan (rejtett) harmadik emeletet, mely más intézkedésekkel együtt⁵⁶ enyhített a gondokon.⁵⁷

JEGYZETEK

Rövidítések

MNM – 1896	= A magyar Nemzeti Múzeum (1802–1895) Bp. 1896.	ZÁDOR, Pollack	= ZÁDOR A.: Pollack Mihály. Bp. 1960.
MNM–1902	= A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene alapításának századik évfordulója alkalmából. Bp. 1902.	MMÉEHÉ	= A Magyar Mérnök- és Építész Egylet Heti Értesítője
Jelentés	= Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum... évi állapotáról. Bp. 1899–1913.	ÉI	= Építő Ipar
		PH	= Pesti Hírlap

1. MNM-1896; MNM-1902; FEJŐS I.: A Magyar Nemzeti Múzeum története. *Folia Archeologica* 1964. 267-281. és 1965. 286-301; FEJŐS I.-KÖREK J.: A Magyar Nemzeti Múzeum története. Bp. 1971.; FÜLEP F. (szerk.): A Magyar Nemzeti Múzeum. Bp. 1977.; FODOR I. (szerk.): A Magyar Nemzeti Múzeum. Bp. 1992.
2. LECHNER J.: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete 1836-1926. Bp. 1927.; ZÁDOR A.: A Magyar Nemzeti Múzeum, Bp. 1953. (Magyar Műemlékek) és Bp. 1961. (Műemlékeink), valamint A Magyar Nemzeti Múzeum épülete. Bp. 1980. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára); ZÁDOR, Pollack 336-396.
3. ZÁDOR, Pollack 384, csak említi LECHNER J.: i. m. 55, bővebben ismerteteti HÓMAN B.: A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. Jelentés az intézet 1924-1928. évi állapotáról és működéséről. Bp. 1929. 7-9.
4. ZÁDOR, Pollack 392. A lépcsőház freskóiról ld. még SINKÓ K.: A profán történeti festészet Bécsben és Budán 1830-1870 között. Művészettörténeti Értesítő 1986/3-4. 122-123.
5. MNM-1896 10-12.; MNM-1902. XXXV. Maga a jelentés nem került elő.
6. A Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése. Az 1878. évi október 17-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház-írományok. XXIV. köt. 181-201, valamint Magyar Könyvszemle 1881. 31-63.
7. Mindebből semmi sem valósult meg - állítólag az ország pénzügyi helyzete miatt. PULSZKY F.(bev.): A Magyar Nemzeti Múzeum. Magyar Salon 8. köt. (1888) 477.
8. A gyűjtemények ekkori elhelyezését leíró díszmű: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete. A vallás- és közokt. minster megbízásából összeállította Szalay Imre osztálytanácsos. Bp. 1888. (a beosztást mutató alaprajzokkal)
9. Állandó volt a panasz, hogy a múzeum és a könyvtár látogatói csak az oldalbejáratokat és a melléklépcsőket használhatják, ami méltatlan az intézményhez. Hóman Bálint szerint (i. m. 6.) egyenesen devalvált a múzeum jelentőségét a reprezentatív helyiségek elköltöztetése.
10. Így pl. Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum érem és régiségtárában. Bp. 1888.⁶ 4. és Vezető az állattárban. Bp. 1891. 3.
11. MNM-1896. 12.; MNM-1920. XXXVI. és HÓMAN B.: i. m. 5. Ez a jelentés is elpusztult a két évvel későbbihez hasonlóan, a kultuszminisztérium levéltárában. Ld. ZÁDOR, Pollack 396.
12. Uo., valamint ÉI 1891. X. 14. 363.; PULSZKY F.: A nemzeti múzeum. PH 1891. XI. 27. 1. A homlokzat kövel burkolását nemcsak szépségszereti okból ítélték (már évekkel korábban) szükségesnek, hanem a vakolat rossz állapota miatt is, melyet hiába tataroznak, hamarosan ismét tönkremegy. KISS I.: A nemzeti múzeum és középületeink. ÉI 1882. I. 29. 33-34. és N.B.: A nemzeti múzeum. Uo. 1891. X. 14. 361.
13. LECHNER J.: i. m. 53-54. (Forrásként a Nemzeti Múzeum - azóta ugyancsak elpusztult - levéltára irataira hivatkozik, alkalomként pedig az Arany-szobor felállítási sára.)
14. Vö. VADAS F.: Nemzeti pantheon és ezredéves emlékmű. *Sub minervae nationis praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből* Németh Lajos 60. születésnapjára. Bp. 1989. 159-169.
15. SEMSEY A.: A Magyar Nemzeti Múzeum átalakítása. *Budapesti Szemle* 180. szám (1891) 68. köt. 477-481.
16. FEJÉRPATAKY L.: A Magyar Nemzeti Múzeum. Magyar Salon 30. köt. (1898. XII.) 526. Hasonló állásponton volt TÓTH B.: A Nemzeti Múzeum. PH 1901. VI. 29. 1-4, aki valamennyi nagy könyvtár anyagát itt egyesítette volna.
17. Sem a hírlaptár, sem a levéltár anyagát nem volt hely bővíteni; a kötelese példány szolgáltatás 1897. évi szigorítása is előre látható nagy gyarapodást ígért.
18. JANKOVICH B.: Magyar Nemzeti Könyvtár. Magyar Könyvszemle 1895. 14. A szerző az udvar későbbi beépíthetőségét is számításba vette és - alternatívaként - a természeti tájak helyben maradását és a könyvtár kiköltöztetését. Helyéül az Országos Képtár felzabáló akadémiái helyiségeit tudta elképzelni, egyesítve az akadémia bérházával (!).
19. KÉZDI-KOVÁCS L.: Új múzeumok. PH 1895. X. 9. 1-2. másokhoz hasonlóan a természetrajzi gyűjteményeket helyezte volna új épületbe, csak éppen az etnográfiai anyaggal együtt, közös (diórámaszerű) kiállítást képzelve el.
20. Pl. PALÓCZY A.: Budapest főváros alakírtatásáról. ÉI 1891. XII. 16. 424.
21. KÉZDI-KOVÁCS L.: i. m. (2. r.) PH 1895. X. 10. 1-2. több érvet is felhoz emellett. (Egyéni elképzelése, hogy a múzeum szoborcarnakát télikertnek javasolja berendezni.)
22. Jelentés 1899. 3. A múzeum vezetése fenntartással fogadta az azonnali megoldással nem is kecsegtető ötletet, ezért meg kívánt vizsgáltatni minden szóba jöhető lehetőséget (udvarok beépítése, toldaléképítkezés, új épület). Erre Czigler Győző vállalkozott. Eredményére később nem hivatkoztak, de az új építkezés mellett döntés hátterében az ő szakvéleménye lehetett.
23. A bölcsészkar is igényt tartott az épületekre és a tűbiztonsági szempontoknak sem felelt meg. HÓMAN B.: i. m. 7.
24. MNM-1902. (szinte mindegyik fejezetben); ERDÉLYI P.: A Magyar Nemzeti Múzeum. *Urania* 1902. XI. 1. 349-357.
25. Jelentés 1902. 7-8.
26. Ezzel kapcsolatban csak néhány nem-hivatalos levél maradt fenn 1902 januárjából. Országos Széchényi Könyvtár kéziratára Analekta 4372.
27. Jelentés 1905. 4.
28. A növénytár az ugyancsak a Szépművészeti Múzeumba került Országos Képtár akadémiái helyiségeit kapta meg, a néprajzi gyűj-

temény pedig a városligeti Iparcsarnok egy részét.

29. Karzat épült a nagyteremben és új hírlapraktár alakítottak ki, de a hosszú várakozás a szűk folyosókon a levegőtlen olvasótermek előtt, a kutatószobák hiánya nem változott, a körülményeket hamarosan megint elviselhetetlenné ítélték. A magyar Nemzeti Múzeum könyvtára az 1901. évben. Magyar Könyvszemle 1902. 99.; és u.o. 1906. 97.

30. SZALAY I.: A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek méltó elhelyezése. Jelentés 1906. III–XXIII. és Klny.

31. Nagy vonzerővel bírt az udvarok beépítésének eszméje, amihez állandó hivatkozási alap volt a British Museum hasonlóképpen kialakított nagy olvasóterme, ámde ott jóval nagyobb terület állt rendelkezésre; a Nemzeti Múzeumban az udvari helyiségek megvilágítása látta volna kárát. Az egész udvar üveg tetős lefedését Szalay a klimatikus viszonyokra hivatkozva vetette el. A földszinti lakások felszámolásával pedig (mely folyamatosan zajlott) csak raktárakat és irodákat lehetett nyerni, nem pedig kiállítótereket. A toldaléképítkezést szigorúan praktikus szempontból sem ítélte elfogadhatónak, mondván legfeljebb a nagy olvasóterem hiányán segíthetne, a gyűjteményekén nem.

32. KABDEBŐ GY.: A Nemzeti Múzeum kibővítése. ÉI 1907. IX. 8. 347–349.

33. LECHNER J.: A Nemzeti Múzeum. Az Újság 1907. XII. 15. 33–34.

34. Volt, aki attól tartott, hogy a lebontás veszélye fenyegeti. (d.-): Nemzeti Múzeum. Művészet 1908. 63.

35. ÉI 1907. XII. 1. 459–460, 464; XII. 22. 492. és MMÉEHE 1907. XII. 1. 436, XII. 8. 442–443, 447.

36. Fővárosi Közlöny 1907. XII. 10. 3014.

37. ÉI 1907. XII. 22. 492. (lábjegyzet)

38. Az előadásról beszámolt a Vállalkozók Lapja 1908. I. 29. 12., az ÉI 1908. I. 26. 41. és a MMÉEHE 1908. I. 26. 36.

39. A Nemzeti Színház helykérdésére itt nincs mód kitérni; egy készülő hosszabb tanulmány foglalkozik vele részletesen.

40. KERTÉSZ K.R.: A Nemzeti Múzeum új épületének elhelyezéséről. MMÉEHE 1908. II. 2. 37–40. és Az új nemzeti színház és az új nemzeti múzeum. A Kor 1908. 59–62. (lényegében azonos szöveggel, az alaprajzok nélkül)

41. Szalay Imre avval érvelt a Természettudományi Múzeum új épületbe helyezése mellett, hogy az lenne az egyszerűbb és olcsóbb (i. m. 18), míg mindenki más a történeti anyag és a már történelmi épület elválaszthatatlanságára hivatkozott.

42. Ennek ismertetését ld. a 39. jegyzetben hiv. tanulmányban.

43. P.A.: Az új Nemzeti Múzeum elhelyezéséről. ÉI 1908. III. 29. 133–134.

44. KERTÉSZ K.R.: A Nemzeti Múzeum új épületének elhelyezéséről. MMÉEHE 1908. IV. 19. 149–154.

45. ÉI 1908. III. 29. 133–134.

46. Della Santa tervére és általában az épülettípusra: Handbuch der Architektur 4-6-4

Gebäude für Sammlungen und Ausstellungen. Stuttgart, 1906; Nikolaus Pevsner: A History of building types. London, 1979. (a múzeumokra úgyszintén, további irodalommal)

47. A Rókus-kórház telke mellé szánt könyvtár alaprajza ennek a tervnek az ahhoz a telekhez idomított változata.

48. Jelentés 1908. 3–4. és a Nemzeti Lovarda-Egylet évkönyve Bp. 1909. 3.

49. Magyar törvénytár 1908. évi törvény-czikkek Bp. 1903. 693. és 1159 (az 1909-es költségvetés), valamint 1911. évi törvény-czikkek Bp. 1912. 455. (az első 2 részletben 500–500.000, a harmadikban 200.000 K szerepelt).

50. A tervek: Országos Levéltár T 13 No.24. Vö.: FEJŐS I.: A Nemzeti Múzeum tervezett loggiái. Magyar Építőművészet 1953/5–6. 176–180.

51. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtára az 1909. évben. Magyar Könyvszemle 1910. 98. Volt aki kritizálta a tervek készítőinek anonimitását, a program fontos elemeit (pl. a külön hírlaptári, folyóirattári és könyvolvasó-terem tervét egy nagy központi olvasóterem helyett). FÓTI J.L.: Az új Széchényi (sic) könyvtár. Huszadik Század XXI. köt. (1910) 364–367. Mások a hely periférikus voltát kifogásolták. Jelentés 1909. 3.

52. Magyar törvénytár. 1912. évi törvény-czikkek 62. és 859; 1914–15. évi törvény-czikkek 327.

53. Jelentés 1912. 3 (nem mondja meg, hogy hol).

54. MÉHELY LAJOS: A természetrajzi múzeum jelene és jövője. Budapesti Szemle 146. köt. (1911) 414. sz. 433–434. A legnépszerűbb az a néhány évvel korábban felvetett elképzelés volt, mely szerint az Állatkert a Városmajorba, a Botanikus kert a Vörösmarty kerületbe, a kettő között épült volna fel a Természettudományi múzeum, a Vörösmarty másik oldalán pedig a Néprajzi. LENDEL A.: A tudomány kertjei. Budapesti Hírlap, 1906. XII. 25. 12–13.

55. SUPKA G.: A százéves régiségtár. Bp. 1913. 21. Az ötlet Czobor Bélától származott volna a milleniumi kiállítás idejéből. Ő valóban állandó épületet kívánt emelni a történelmi főcsoport számára, de nem a Nemzeti Múzeum régiségtárát akarta ott kiállítani, hanem az ezredéves kiállításra összegyűjtött anyag másolatát. CZOBOR B.: A történelmi kiállítás. Bp. 1898. 12. Az is fölmerült, hogy hadtörténelmi múzeumot rendezzenek be az újjáépítendő épületben a Nemzeti Múzeum fegyvertárának bevonásával, de elvetették. SZALAY I.: i. m. 14.

56. A levéltár átengedése az Országos Levéltárnak, a néprajzi gyűjtemény és az állattár kiköltöztetése stb. HÓMAN B.: i. m. 11–19.; LECHNER J.: i. m. 59–61.

57. De csak rövid időre. Tíz év elteltével az állapotokat ugyanolyan tarthatatlannak írták le, mint annak előtte, az elhelyezési – átszervezési ötletek áradata is újrakezdődött. Ld. pl. ASZTALOS M.: A Magyar Nemzeti Múzeum legégetőbb kérdése. Bp. 1935. 9–15.

Reprodukciók: Szilágyi Edit

Ferenc Vadas: Nationalmuseums- und Nationalbibliothekspläne zu der Jahrhundertwende

Das ungarische Nationalmuseum, das Hauptwerk Mihály Pollacks, des hervorragenden Architekten des Neoklassizismus, wurde 1847 fertig. Seine Innendekoration verzog sich noch jahrzehntelang, die äussere wurde nie beendet. Die Sammlungen vermehrten sich nach dem Ausgleich 1867 so rasch, dass das Gebäude bereits nach einigen Jahrzehnten zu eng wurde. Obwohl die Abteilungen Kunstgewerbe und Bildende Künste ausgeschieden sind und andere vorübergehend anderswo untergebracht wurden, hatten die historischen und die naturwissenschaftlichen Sammlungen, sowohl wie die Bibliothek kaum mehr Platz. So tauchte um die Jahrhundertwende der Gedanke eines separaten Naturwissenschaftlichen Museums auf.

Anfangs wollte man ein bereits existierendes, eben freigewordenes Gebäude in Anspruch nehmen, aber 1907 ergriff der Museumsdirektor die Initiative eines Neubaus auf dem Grundstück der hinter des Nationalmuseums liegender Reitschule. Es wurden auch andere Unterbringungsmöglichkeiten aufs Tapet gebracht: das Naturwissenschaftliche Museum wurde bald dem Zoo, bald dem Pflanzengarten, der auf die Margaretheninsel versetzt werden sollte, angeknüpft. Andere hätten selbst die Bibliothek nicht im alten Gebäude gelassen, wobei es auch eine Meinung gab, die für das ganze Museum einen neuen Palast bauen wollte, damit der alte ausschliesslich der Nationalbibliothek diene.

Die Frage gewann Aktualität besonders durch das Budget 1908, in dem ein Posten für den Ergänzungsbau des Museums aufgenommen wurde. Deshalb wurde gefürchtet, dass man als billigste Lösung zu dem bestehenden Bau etwas hinzufügen wolle, was ein jeder als Zugrundelegung des Gebäudes beurteilte. Der eventuelle Einbau der Höfe kam schon früher in Frage, wurde jedoch erst jetzt konkretisiert.

Nun publizierte der Architekt Róbert K. Kertész seinen Plan, der die Lösung des Problems mit der des ebenfalls seit langer Zeit verzogenem Nationaltheaters verknüpfte. Er hätte das neue Theater am Ort des alten aufgebaut, freistehend, mit L-förmigem Grundriss, um einen grösseren Verkehrsraum zwischen den beiden Stielen freizuhalten. Den Palast des neuen Nationalmuseums (in dem er – im Gegensatz zu anderen – auch die Sammlungen für Geschichte und für Völkerkunde zu unterbringen plante) wollte er als sein Pendant errichten, usw. am gegenüberliegenden Grundstück unregelmässiger Viereckform, das er mit dem Museum herumbauen wollte, mit diagonalen inneren Flügeln, d.h. mit einer Kuppel über der Kreuzung. Die Bibliothek wollte er auf dem Grundstück der Reitschule errichten. Nachdem sein Entwurf im Ingenieur- und Architektenverein starke Kritiken kriegte, reichte er einen anderen Vorschlag ein, in dem er den Ort des ohnehin abzureissenden Rochusspitals proponierte. Den hat er in 4 Varianten ausgearbeitet, abhängig von der Grösse der in Anspruch nehmbarer Fläche, bzw. der eventuellen Unterbringung der Bibliothek an derselben Stelle. Seine für den Plan verfertigten Skizzen folgten dem im 19. Jahrhundert üblichen Grundrisstyp, bzw. erweiterten ihn mechanisch. Für ihre Verwirklichung gab es keine Chance, wenn auch nur wegen der überhohen Kosten.

In den nächsten Jahren wurde die Zustandebringung eines selbständigen Museums für Naturkunde beschlossen und es wurde der Platz für die Bibliothek am Donaukai bestimmt, es kam jedoch der erste Weltkrieg dazwischen.

Magyarország városainak fejlődése addig nem látott mértékben felgyorsult a dualizmus korában. A folyamat élén természetesen Budapest haladt, de a vidéki városok kereskedelme és ipara is olyan gyors ütemben nőtt, lakossága olyannyira felduzzadt, hogy alig egy emberöltőn belül addig ismeretlen súlyú urbanizációs problémák és gondok elé állította ezeket a városokat.¹

Az első szakaszban elsősorban az újonnan kiépült vasúti hálózat gócpontjában lódult meg a népességnövekedés. (Cegléd, Székesfehérvár, Pécs, Szombathely, Kassa, Arad, Szabadka stb.) Amikor Keleti Károly az első modern népszámlálás adatait kiértékelte, szigorú szempontrendszert alakított ki a városiasodás szintjének megítéléséhez, melynek alapján a magyarországi városokat rangsorolta. Szempontjai közé a jogállás mellett pl. olyan modern mutatók tartoztak, mint az iparos és kereskedő népesség, valamint az értelmiség számaránya, a lakosság műveltségi foka, a település urbanisztikai szerkezete, (pl. az épületek magassága) jellege stb.² Keletinek e szerint az urbanizációs osztályozás szerint kialakított rangsorában így Budapest után a lakosságszámot tekintve második helyen lévő Szeged, és harmadik helyen lévő Szabadka a városi rangsorban igencsak hátra, a nyolcvanadik ill. a nyolcvannyolcadik helyre került. A lélekszám szerinti hetedik város Kecskemét pedig ekkor még csak a hatvanharmadik helyen szerénykedett az urbanizációs ranglistán, amiből Keleti Károly csak az első huszonötöt tekintette valóban teljesértékű modern városnak.³

Az Alföld hatalmas mezővárosainak urbanisztikai arculata a múlt század kilencvenes éveig valóban igen falusias volt még, szemben pl. a Felvidék vagy Erdély parányi, csipkerózsika álmukat alvó szabad királyi városaival.

A robbanásszerű népességnövekedés már a hetvenes évek végétől arra kényszerítette a városok vezetését, hogy átgondolt városfejlesztési politikával próbáljanak úrrá lenni a feltornyosuló problémákon. A városi vezetés adminisztratív feladatai is évről évre szaporodtak, az ügyintézés egyre több helyiséget igényelt, így a dinamikusan fejlődő városok a hetvenes, nyolcvanas években sorra kinőtték régi városházáikat. Az új városházák építése ezáltal szervesen összefüggött a városok átalakulásával és modernizációjával.

A dualizmus korának városház építkezéseit két nagy szakaszra bonthatjuk. Az első a hetvenes évek végétől a kilencvenes évek derekáig tartott, amikor is a városi közigazgatás új székházait elengedhetetlenül szükséges, de egyedi építési feladatként kezelték. Ezeknek az épületeknek a stílusa szinte kivétel nélkül a neoreneszánsz szerényebb vagy gazdagabb változata volt, aszerint, hogy mekkora összeg állt az építők rendelkezésére.⁴

A második szakaszban a kilencvenes évek közepétől, az új városházák tervezésénél nagyobb hangsúlyt kapott a reprezentáció mint korábban, és az épületet a város átfogó urbanisztikai megújításának ill. modernizálásának szerves részeként kezelték.⁵ Az új városháza egyik láncszeme, (helyenként legszebb ékessége, a merészen modern

technikai újítások mintája) lett ennek a fejlesztési koncepciónak, melynek során (a példák többségében) rendezték a város utca-hálózatát, és megkezdték a modern infrastruktúra (vízvezeték, csatornázás, szilárd útburkolat, korszerű közvilágítás stb.) kiépítését. Alábbiakban ennek a második építkezési korszaknak néhány kiemelkedő példáját ismertetjük a teljesség igénye nélkül.⁶

A 19. század utolsó harmadának városháza építkezései között kiemelkedő helyet foglal el a szegedi példa. Az 1879-es katasztrofális árvíz után az egész várost újjá kellett építeni. A magyar várostervezés történetében máig kellően nem értékelt, úttörő jelentőségű városrendezés mind koncepciójában, mint megvalósításában példamutató volt és jelentősen hozzájárult Szeged ezt követő gyors fejlődéséhez. Az új szegedi városháza (ami először a korábbi későbarokk épület kibővítéseként indult, de az építés során önálló alkotássá nemesedett, Lechner Ödön egyik korai, nagysikerű munkája.⁷ (A korabeli sajtóban igen jó visszhangja volt. A pályázatban eleve meghatározták, hogy az épületnek követnie kell a korábbi, későbarokk városháza stílusát. Lechner elegáns, műves megoldása bizonyos szempontból iskolát teremtett. Ezt követően a tekintélyesebb vidéki városházák az épület barokk palota-, ill. kastély-jellegű kiképzésére törekedtek és elterjedté vált, hogy tornyot is tervezzenek hozzá, továbbá, hogy az épület előtti teret, ami az esetek többségében a város piactere volt, parkosítsák. Egyedül Kecskeméten és az 1890-96 között épült soproni városházánál maradt el a torony, mivel mindkét városban az új épület közvetlen szomszédságában állt már egy: Kecskeméten a Nagytemplomé, Sopronban a Tűztorony.

A másik, művészi szempontból nagyhatású városháza szintén Lechner Ödön munkája volt, az 1890-ben tervezett, de csak 1897-re elkészült Kecskeméti városháza.⁸ Mind stílusa, mind gazdag művészi programja példaként szolgált nemcsak az Alföld egyre gyarapodó hatalmas mezővárosai számára, de a lechneri stílus kísérlethez csatlakozó fiatal építészeknek is.

Kecskemét azok közé az alföldi városok közé tartozott, ahol volt már hagyománya egy sajátos színezetű helyi kultúrának; a város polgárai egyaránt büszkéek voltak a kálvinista örökségre, a piarista gimnáziumra és Katona Józsefre. A hirtelen meggazdagodás nyújtotta lehetőséget felhasználták többek közt arra is, hogy a várost modernizálják és megteremtsék a modern művelődés korszerű kereteit.⁹ Igen fontos volt a városi vezetés, különösen a polgármester szerepe ebben a folyamatban. Az ő szervezőkészségén, erudícióján és politikai érzéken is múltott, hogy elfogadtassa a városi tanács, majd a közgyűlés mindenkori konzervatív tagjaival is a reformokat, a nagy pénzügyi megterhelést (sokszor különadókat) jelentő újszerű technikai megoldásokat, a város modernizálásának koncepcióját.¹⁰

Legtöbb vidéki városunk gyors és sikeres századfordulós urbanisztikai modernizációja mögött kirajzolódik egy-egy vezető személyiség, egy-egy olyan felvilágosult és tettekre kész, ambíciós lokálpatrióta polgármester, aki képes volt városában a gazdasági haladás képviselőit a polgárosult vagy polgárosuló elemeket maga mellé állítani és a maradiakkal szemben véghezvinni a gyakran sok gonddal, vesződséggel járó építkezéseket, megteremteni a modern, korszerű, higiénikus város technikai infrastruktúráját.¹¹

A 90-es évektől kezdve a városháza építkezések már szerves részét képezik ennek a komplex urbanisztikai koncepciónak. A városi vezetés figyelme nem egy-egy elszí-

getelt feladatra (új városháza, új kórház építése) összpontosul, hanem a város egészét akarják modernizálni, aminek minden új középület szerves láncszeme.¹² Az új városháza néha húzó erejű, korát, de legalábbis környezetét megelőző modellje lesz a város technikai modernizációjának. (pl. Marosvásárhelyen a polgármester, dr. Bernády György akaratából úgy írják ki a pályázatot, hogy a városháza világítása, vízellátása és fűtése a lehető legkorszerűbb legyen, pedig a városnak ekkor még nem volt sem vízvezetéke sem csatornázása.¹³)

Művészi programját tekintve az úttörő példa az Alföldön Kecskemét volt, melynek városházája a milleniumi készülődések közepette nyert a tervekben egyre gazdagabb reprezentatív belsőt. Eötvös József 1894-es leirata adta a döntő impulzust a Közgyűlésterem történeti tárgyú falképekkel való díszítéséhez¹⁴ és a tematika megválasztásában a festő, Székely Bertalan szerepe volt döntő. A város és a közvetlen megrendelők, a városatyák szívük szerint valónak érezték Székely történelmi témaválasztását. A Vészerződés és Ferenc József koronázása egymással szemben különös párhuzamként a magyar nép két sorsdöntő „szövetségét” jelenti, a közöttük lévő ezer esztendő történelmi személyei közül viszont nem hagyták ki Ferenc József megvesztegethetetlen ellenfelét, Kossuth Lajost sem, aki épp akkor, 1894-ben halt meg.¹⁵ Ha elemzés tárgyává tesszük a milleniumi évek történelemszemléletét, szembeszökik az a meghasonlottság, ami egyszerre igyekszik hódolni Kossuth emléke előtt, és „megadni a királynak, ami a királyé”.¹⁶

Árpád és Szent István kultuszának belső ellentéte is látszólag békésen feloldódik ebben a koncepcióban.¹⁷ A Habsburgok ellen harcoló Bethlen, Rákóczi és Kossuth szerepeltetése a falképeken mégis arra enged utalni, hogy mind a megrendelők, mind a művész érzelmeiben 48-as maradt, akárcsak a magyar parasztság nagy része. Az új városháza szakmai és közönségikere kedvező helyzetet teremtett a városban a művészi kísérletezések számára. A nyitott szellemű és vállalkozó kedvű polgármester, dr. Kada Elek vezetésével egyre több megbízás jutott a magyaros stílussal kísérletező építészeknek, így Kecskemét lett e stílusirány egyik legfontosabb mecénása.¹⁸

Az új század első évtizedében a legmonumentálisabb városházák az Alföld mezővárosaiban épültek.¹⁹ Kecskemét példája minden bizonnyal csábító volt; sorra születtek a pályázati kiírások, melyekre a tervek nagy része a Lechner követők irodáiból érkezett, vagy legalább is olyan fiatal építészekről, akik a historizmussal szembefordulva új stílussal kísérleteztek (pl. Kiskunhalas).²⁰

A következő nagyobb pályázatokat írták ki ekkor: Kalocsa: 1901, Kiskunhalas: 1905, Marosvásárhely: 1905, Nagyszalonta: 1905, Kiskunfélegyháza: 1906, Szabadka: 1906. Az építkezések, különösen a monumentális méretű városházáké gyakran hosszú évekig elhúzódtak: pl. Nagyváradé (tervezője ifj. Rimanóczy Kálmán) nyolc évig épült; Győré (Hübner Ferenc) hat esztendeig: 1900-ban avatták; végül Pécs Városházája is csak 1907-re készült el, annak ellenére, hogy már 1887-ben kiírták az első pályázatot, melynek nyertese akkor Lechner Ödön és Pártos Gyula volt.²¹ Az épület pénzhány, majd intrikák következtében három pályázati kiírás után épült csak fel, 1907-ben Láng Adolf terve alapján.²² Mindhárom említett városháza még a későhistorizizmushoz tartozik; a nagyváradi súlyos, nehézkes neoreneszánsz stílusban épült, az impozáns győri elegáns neobarokk stílusban, akárcsak a pécsi, ami viszont kevésbé sikeres alkotás.

Az Iparművészeti Múzeum és a Földtani Intézet felépülte után igen sok fiatal építész próbált a lechneri formanyelvből merítve „magyaros stílusban” építeni, és még a középnevezdek is felhasznált tervein Lechnertől származó építészeti megoldásokat. (Pl. Böhm Henrik–Hegedüs Ármin: Pest-Szenterzsébet, községháza, 1906.)²³ A pályázatokon igen gyakran szerepeltek magyaros stílusú tervek, de viszonylag ritkán valósultak meg, különösen 1902-től fogva, amikor is mind a sajtóban, mind a Parlamentben támadás indult a magyar stílus és a szecessziós stílus ellen. Az éveken át folyó ádáz klikkharc során, amit Alpár Ignác és szövetségesei vezettek Lechner Ödön és hívei ellen, a fővárosi pályázatokon igencsak megfogyatkoztak a díjnyertes magyar stílusú tervek.²⁴ Az 1902 és 1907 között épült vidéki városházák többsége viszont a lechneri stílus jegyében épült. Mivel magyarázható ez az affinitás a vidéki városok megrendelői és a magyaros stílus képviselői között? Több szempont együttes érvényesüléséről beszélhetünk; az Alpár klikk nem figyelt annyira a vidéki megbízásokra, továbbá ekkor tetőzött a politikai válság által feltüzelt nacionalista hullám, melynek hívei számára a nemzeti karakter minden valós vagy vélt megnyilvánulása megkülönböztetett fontossággal bírt. A vegyes nemzetiségű vidékeken természetesen különös jelentőséget tulajdonítottak a nemzeti kultúra, a magyar karakter hangsúlyozásának. Végül elsősorban az Alföld parasztpolgár városaiban a paraszti kultúra szerves továbbfejlesztésének és eredendően a sajátjuknak érezték a népművészeti ornamentikából sűrűn merítő stílus szinte mindegyik változatát.

A legnagyobb szabású új alföldi városháza Szabadkán épült fel. 1906 szeptemberében írták ki a pályázatot, mely pontosan előírta az elhelyezendő hivatalok (pl. Főispáni-, Polgármesteri-, Főjegyzői-, Gazdasági-, Közművelődési-, Adóügyi-, Mérnöki-, Árvaszéki- hivatal és a rendőrség) szükséges helyiségeinek a számát, esetenként még az irodák szükséges méretét is feltüntetve.²⁵ Helyi sajátosságnak számít, hogy (a hazai gyakorlattal ellentétben) a földszintet üzlethelyiségek számára kívánták fenntartani.

Komor Marcell és Jakab Dezső az előírás szerinti barokk stílusú tervvel, az építési program bravúros alaprajzi megoldású hiánytalan megvalósításával valóban jogosan nyerték meg a pályázatot.²⁶ Az épület stílusát csak a megbízás elnyerése után változtatták magyaros stílusúra (követve a Marosvásárhelyt már bevált taktikát), meggyőzve a polgármestert és a város vezetését arról, hogy az új városházát Lechner Ödön szellemében, a kornak megfelelő, modern, magyaros stílusban kell felépíteni.²⁷ A polgármester ezután kijárta Budapesten a minisztériumban a módosítás engedélyezését annak ellenére, hogy ez az Országos Középítési Tanácsban heves ellenállásra talált.²⁸ Az épület technikai felszereltsége a lehető legmodernebb volt, központi fűtést, villany és gázvilágítást kapott. Amilyen munkát csak lehetett, helyi iparosokkal, vállalatokkal végeztették el. Az ünnepélyes felszentelésre kiadott könyvecskében külön fejezet szól a városházaépítő iparosokról és gyárosokról. Az írás öntudatos, esetenként patetikus hangneme híven demonstrálja a város vállalkozói aranykorának szellemét, melynek megteremtésében lényeges szerep jutott a városháza építkezésének. Az írás főleg a szakmai felkészültséget, a pontosságot és a megbízhatóságot hangsúlyozza, mint a szabadkai vállalkozók legfőbb erényét.²⁹

Az épület művészi programja viszont igen keveset tükröz ebből az új polgári értékrendből, amit a funkcionálisan és építéstechnikailag mintaszerűen megoldott, festői tömegelrendezésű, és alapjában a késői Jugendstil racionális, egyszerűsítésre hajló

stílusában fogant épület képvisel.³⁰ (Komor és Jakab ekkor már elszakadtak a lechneri formanyelvtől, csak szellemében maradtak hűek mesterük ideáljaihoz.)

A művészi program tematikus része a díszterem üvegablakaira korlátozódik. Meglepő, hogy a tematika alig módosult Kecskemét óta, csak egyszerűsödött. Az egyalakos figurák az ország ezeréves történelmének nagyjait vonultatják fel.

A főhelyre a Monarchia-szerte bevett gyakorlat alapján Ferenc József került teljes uralkodói ornátusban, s mellé Mária Terézia, joggal, hiszen ő adományozta a török hódoltság után újraterelített Szabadkának a királyi városi jogokat 1779-ben. A szent királyok immár nagyjából szilárd ikonográfiája mellett Hunyadi János, Werbőczy István, II. Rákóczi Ferenc, továbbá Széchenyi, Deák és Kossuth alakja lett megörökítve. Így mindössze egy eltéréssel – Bethlen Gábor helyett Werbőczyt választva – Szabadka pontosan másolta a 18 évvel korábbi kecskeméti tematikát, tanúsítva ezzel, hogy a gazdag alföldi parasztpolgár városok szellemi vezetésének történelemképe a milléniumtól kezdve változatlan maradt, sőt, talán (Werbőczy szerepeltetését illusztrációul véve) még konzervatívabbá vált. Amíg funkciójában és munkaszervezésében teljesen modern és korszerű volt az új városháza, szimbólumrendszerét tekintve egy későromantikus múltképhez kötődött, amiben még a feudális jogszemlélet mementói is megmaradtak. (Feltehetően itt nem a művészek választása lehetett Werbőczy, hanem talán az építkezés művészi oldalát különösen szíven viselő főispán, dr. Purgly Sándor alakíthatta ki ezt a koncepciót.)³¹ Természetesen a kettős lojalitást megtestesítő együttes ábrázolása Ferenc Józsefnek és Kossuth Lajosnak a politikai gondolkozásbeli sémák makacs valóságát jelzi. Végezetül e vázlatos áttekintésben talán mégsem ennek az ideológiai aspektusnak kell a legnagyobb jelentőséget tulajdonítani, hanem annak, hogy mit jelentett a 20. század elején egy új városi székház Szabadka (és a többi város) polgárainak. Szóljon itt meg a kortárs: „Az új, a tündöklő, a nagy városházára szükség van, mert arra hivatott, hogy megteremtse a szabadkai lokálpatriotizmust. [...] A piactéren emelkedő hatalmas palota megadta végre Szabadkának a város jellegét. Úgyis mint dísz, úgyis mint nevezetesség, központja lesz a Szabadkához fűződő köztudatnak. Méltán hivatkozhatunk rá, mint unikumra, mint kultúrképeségünknek, jövőbe vetett bizodal munknak saját erőnkéből emelt monumentumára.”³²

JEGYZETEK

1. Magyarország története 1848–1890. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. II. köt. 1137–1144.

2. KELETI K.: Hazánk és népe a közigazgatás és társadalmi statistika szempontjából. 2. kiad. Budapest 1873. 472.

3. Magyarország története. Op. cit. 1143.

4. GÁBOR E.: Középületek. In: Magyar Művészet 1890–1919. Budapest, 1981. 61–64.; SISA J.: A pesti Új Városháza. In: Ars Hungarica XI. évf. 1983/2. 252–268.; A dualizmus korának városháza építkezései még nem kerültek részletesebb feldolgozásra, így csak a közismertebb példákat soroljuk fel, a teljesség igénye nélkül: Pest Új városházája nyitotta meg a sort, majd a 90-es évek derekára a következő városok építettek új közigazgatási székházat: Arad, Baja, Cegléd, Kiskőrös, Miskolc, Nagy-

becskerek, Nagykanizsa, Nyíregyháza, Sopron, Szeged, Szolnok és Szombathely.

5. Ebben a második szakaszban, a historizáló stílusú városházák (pl. Győr, Nagyvárád, Pécs) mellett megjelennek a századforduló modern stílus kísérleteit képviselő megoldások is (pl. Erzsébetfalva, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza, Marosvásárhely és Szabadka). Igen sok fejlődő kisváros, sőt nagyközség is épített ekkor új városházát vagy községházát, pl. Gödöllő, Hatvan, Léva, Karánsebes, Magyarkanizsa, Munkács, Nagyszalonta, Püspökladány, Ráckeve, Siófok, Törökszentmiklós, Tolna, Zenta, Zombor.

6. A dualizmus korának városháza építkezései közül igen keveset dolgoztak fel tudományosan (pl. Sisa József op. cit.). Ismeretterjesztő kiadványok a győriről és a kecskemétiről

jelentek meg. Ez az írás terjedelmi okokból csak egy-egy szempontból érinti ennek az épületefajtnak a történetét és csak a szabadkai városháza programját vizsgálja a kontextusban.

7. A pályázatról: *Építési Ipar*, 1881. V. évf. 48. sz.; *Építési Ipar*, 1882. VI. évf. 10. sz.; *Építési Ipar*, 1883. VII. évf. 49. sz. A feldolgozások: BAKONYI T.–KUBINSZKY M.: Lechner Ödön, Budapest, 1981. 20.; Lechner Ödön, Katalógus, OMF, Építéstörténeti Múzeum, Budapest, 1984.

8. BAKONYI–KUBINSZKY op. cit. 25/26.

9. SÜMEGI Gy.: Lechner Ödön kecskeméti munkái. In: Lechner Ödön–Katalógus, op. cit. 54–60.

10. Néhány fontos, a századforduló urbanisztikai modernizációjában vezető szerepet játszott vidéki polgármester: Kecskeméten dr. Kada Elek, Szombathelyen dr. Éhen Gyula, Marosvásárhelyen dr. Bernády György, Szabadkán dr. Bíró Károly.

11. Valószínűleg igen nagy hatása lehetett a városatyák gondolkodásmódjának modernizálására dr. Éhen Gyula könyve, „A modern város”. Szombathely, 1897.

12. Mind Kecskeméten, mind Marosvásárhelyt, mind Szabadkán nyomonkövethető ez az egyre lendületesebb urbanisztikai tevékenység.

13. Magyar Pályázatok, 1905. III. évf. 6. sz. 1–31. old.

14. SÜMEGI Gy.: A kecskeméti városháza. Kecskemét, 1987. 7–10. és BAKÓ Zs.: Székely Bertalan Budapest, 1982. 47.

15. A kor művészetének történelemszemléletéről: SINKÓ K.: A valóság története, avagy a történelem valósága. A millennium-ünnep historizmusa. In: Lélek és forma. Katalógus. Budapest, 1986.

16. HANÁK P.: 1898 – a nemzeti és az állampatrióta értékrend frontális ütközése a Monarchiában. In: A kert és a műhely. Budapest 1988. 112–129.

17. SINKÓ K.: Árpád versus Saint István. In: *Ethnologia Europaea* XIX./1. Koppenhága, 1989. 57–94.

18. SÜMEGI Gy.: Lechner Ödön kecskeméti munkái. op. c.

19. Kiskunhalas: Hikisch Rezső & Kotál Henrik. 1906/7; Kiskunfélegyháza: Vass József, majd Morbitzer Nándor 1907/11.; Szabadka: Komor Marcell & Jakab Dezső, 1907/12; ide sorolhatjuk azonban Budapest ekkorra hatalmasra duzzadt elővárosait is, Újpestet, (Böhm Henrik & Hegedüs Ármin 1895/99, és (Pest-) Szenterszébetet, 1906, ami úgyszintén a Böhm-Hegedüs építész páros munkája.

20. Hikisch Rezső Münchenben tanult és tervén a bajorországi Jugendstil késői nehézkes monumentalitása érződik.

21. BAKONYI–KUBINSZKY: Lechner Ödön, op. cit. 23/24.

22. Magyar Pályázatok, 1904. II. évf. 1. szám 1–35.

23. GERLE J.: A Lechner követőkről. In: Lechner Ödön, Katalógus. Budapest 1985. 74–100. és GERLE J.–KOVÁCS A.–MAKÓ-VECZ I.: A századforduló építészete. Budapest, 1990. 39–41.; KATHY I.: A lechneri stílus követői. In: Magyar Művészet 1890–1919. Budapest, 1981. 337–340.

24. A magyaros stílus körüli klikkharcokról és politikai küzdelmekről: VAMOS F.: Lajta Béla, Bp. 1970. 349–362.

25. Magyar Pályázatok 1906. IV. évf. 18. szám. 36.; Magyar Pályázatok 1907. V. évf. 3. szám 1–4.

26. Magyar Pályázatok, 1907. V. évf. 3. szám 5–7.

27. „Városháza” – Szabadka 1912. szerk. Braun Henrik. Nagyvárad, 1912. 10–16.

28. Uo. 18–19.

29. Uo. 21–27.

30. A szabadkai Városházáról publikált építéstörténeti értékelések: KATHY I. i. m. 338.; DURANCI B.: A vajdasági építészeti szecesszió. Forum. Újvidék 1983. 53–58.; GERLE J.–KOVÁCS A.–MAKÓVECZ I.: A századforduló építészete, op. cit. 89.

31. Homályos utalás történik erre, a „Városháza” – Szabadka kiadvány 6. oldalán. op. cit.

32. „Városháza” – Szabadka op. cit. 8.

Ilona Sármány: Rathausbauten in Ungarn am Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts – eine Skizze

Einige reiche bauernbürgerstädte der ungarischen Tiefebene wie Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas und Szabadka sind im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts dem Beispiel der vom urbanistischen Standpunkt führenden Städte der Region, Szeged und besonders Kecskemét gefolgt. Sie haben ihre neuen Rathäuser im „magyaros stílus“, im ungerischen Stil, eine lokale, nationalromantische Version der Jugendstils gebaut. Gerade in den wie riesige Dörfer aussehenden, aus Marktflecken entstandenen Agrarstädten des Alfölds mangelte es an historischen Kunstdenkmälern, und die Ortskerne wurden erst zu dieser Zeit „urbanisiert“. Alle hier besprochenen Rathäuser wurden Kristallisationspunkte des jungen Lokalpatriotismus, sie verstärkten die urbane Identität, aber auch die ungarische Nationalidentität. Das ikonographische Programm des Gemeinde-Sitzungs-saales in Szabadka (1911/12) wiederholte das achtzehn Jahre früher konzipierte historisierende

Programm von Kecskemét. Eine Manifestation bürgerlicher Identität par excellence kann man in dem praktischen Teil, der funktionellen Planung der Bauprogramme finden; in der künstlerischen Konzeption versuchte man (besonders, wo die Bevölkerung der Umgebung ethnisch sehr gemischt war, z. B. in Szabadka) ein tausendjähriges politisches und kulturelles Kontinuum der ungarischen Nation zu demonstrieren. Die neuen Rathäuser sensibilisierten das Bürgertum für die Kunst, und beschleunigten auch die technische Modernisierung der Städte.

Majoros Valéria

A KÖLTŐ MATTIS TEUTSCH

A Rómában kiadott *Atys* című irodalmi- és képzőművészeti folyóirat olvasói az 1920 november 4-i számban egy azidáig ismeretlen költő verseire figyelhettek föl. A 4. oldalon egy linóleummetszet kíséretében közölt két verset a Kassák-körbe tartozó Mattis Teutsch János festő, szobrász írta. A versek a magyar olvasókat is meglephették, hiszen korábban mit sem lehetett tudni arról, hogy a művész, akinek linóleummetszeteit, akvarelljeit, olajfestményeit s szobrai már több kiállításról és az újságok hasábjainak reprodukcióiból is jól ismerhették, verseket is ír.

Mattis Teutsch János 1960-ban hunyt el szülővárosában Brassóban, de versei többé nem kerültek az olvasók elé. Az okokat nem ismerni, az azonban bizonyos, hogy Mattis Teutsch János több verset is írt.¹ Azt, hogy mikor kezdte a versírást, s mikor hagyott fel vele, nem tudni, az azonban nyomon követhető, hogy a 10-es évek végén mi készíthette őt arra, hogy a költészet felé forduljon.

A MA 1917 november 15-i számában arról tudósította olvasóit, hogy a Franz Pfemfert által szerkesztett *Die Aktion* és a Herwarth Walden nevével jelzett *Der Sturm* magyarországi főbizományosa lett, s ezentúl elő lehet fizetni nála a *Die Aktion* és a *Der Sturm* általa hirdetett valamennyi berlini kiadványára. A MA rögtön a hirdetés mellett hozta is az első listákat, s már az első *Der Sturm* kiadványok között ott szerepelt August Stramm 1915-ben megjelent verseskötete is. A fiatalon, az I. világháborúban elesett költő *Du* című kis kötete szerelmes verseket tartalmazott. A hirdetést követően – mint korábban a *Der Sturm* a Stramm költészetét felfedező Herwarth Waldennek köszönhetően – hamarosan a MA is közölt Stramm verseket. A költő verseit Magyarországon korábban más forrásokból kevesen ismerhették, csak a *Der Sturm* olvasói találkozhattak a költő nevével. A *Der Sturm* – amiben már indulásától kezdve Kosztolányi Dezső, Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond és többek között Karinthy Frigyes is publikáltak – a MA híre előtt is ismert volt Magyarországon, akadtak olyan olvasói, akik Magyarországra hozták példányait. Közéjük tartozott Reiter Róbert is, aki a MA 1918 május 1-i számában megjelent Stramm verseket fordította, hiszen az általa választott négy vers közül csak kettő szerepelt a *Du* kötetben, a *Heimlichkeit*, s a *Verzweifelt* címűek, a másik kettőt a *Der Sturm* 1914-es számaiból lehetett akkor tájt még csak ismerni.² Ezek a versek, a *Wunde* és a *Schlachtfeld* címűek csak jóval a Reiter fordítások után, 1919-ben jelentek meg kötetben is.³

A háborúban elesett költő valamennyi verse a halál torkában síró katona jajszavait kiáltják messze. Az antimilitarista Strammról, a német expresszionista költészet egyik vezéralakjáról a MA nem sokkal később, 1919 februárjában – abban az évben, amikor Berlinben Stramm összegyűjtött verseit is kiadták – már tanulmányt is közölt Mácza János tollából *August Stramm és a német expresszionizmus* címmel. Ebben Mácza a következőképp összegezte az expresszionizmus fő jellemzőit: „Világzemléleti egység, monumentalitás, erő. Az egységben szuggesztív hit; a monumentalításban plasztika, az erőben magával ragadó életforróság.” Mácza ezeket az elemeket kereste Stramm

költészetében és úgy érezte, Strammnál csak expresszionista formát talál. Mintegy kigúnyolva ezt a formai expresszionizmust, így írt e versek kapcsán: „Kevés jelző! mert a jelzők elárulják az impresszionista származást. Kevés főnév! ellenben minél több indulatszó és infinitivusba állított ige. Mert a rövidség a koncentrátságot markirozza. S a koncentrátság már magában is expressziós hatású. – Minél váratlanabb szókapcsolás, mert ami váratlan, az robban! A helyes dinamikájú szónak minél többszöri ismétlése, mert az ismétlés (a fokozáslehetőségben) erő, és: a szó zenei karakterének minél élesebb kihasználása mert ... ez szép!”⁴

Mácza, bár Stramm költészetében csak a formát ítélte expresszionistának, mégis a német expresszionista költészet legtöbb jellemző vonására ráérzett. A szavak, mondatok írásjelek nélkül állnak egymás mellett s nem a gondolati-fogalmi jelentés révén olvadnak össze valamifajta szerves egésszé, hanem asszociatív erejüknek köszönhetően. A szavak, egyéni képzések szimbolikus fogalmak, elsősorban önmagukért vannak, de úgy, hogy kozmikussá nagyítják erejüket. Egy-egy kiemelkedő szó akár többször is ismétlődik, abból a célból, hogy kikristályosodott atmoszférát teremtsen magának, s ebbe az atmoszférába begyűjthesse az összes rokon vonatkozást. A mondatok meghaltak, csak szavak vannak, leegyszerűsített összetételek, csak ritmus és hang van a versekben. Alaktalan hullámmások, átszellemítés, súlytalanság, önkívületi látomások, amit a versek láttatnak. Örökkévalóság, kozmikus életérzés, az egy és oszthatatlan világ képe, vagyis a láthatatlan formálódik az asszociatív erő révén láthatóvá, a mezeten emberi lélek nyer testet a versek sorai által. Ez a kitárulkozás megrázkódtató, feszítő erejű, amit a formai jegyek még erősebbé fokoznak.

Fölmerül a kérdés, hogy Mattis Teutsch János, a brassói művész, akinek első gyűjteményes kiállítását, szinte a Stramm verseskötet első hirdetésével egy időben rendezte meg 1917 okt. 14-én Kassák Lajos a MA kiállítóhelyiségében, vajon mikor is találkozott a német expresszionisták verseivel? Lehet, hogy valamelyik berlini útja során figyelt fel a németet anyanyelvként beszélő művész valamelyik expresszionista verset tartalmazó kötetre, vagy valamelyik újság – leginkább a *Der Sturm* – hasábjain bukkant rá egy-egy ilyen versre. Berlinben a 10-es évek elején egyre több expresszionista verseskötet jelent meg. Georg Traklnak 1914-ben két kötete is napvilágot látott⁵, de ezidőtájt jelentek meg többek között Georg Heym és Ernst Stadler első versei, illetve verseskötetei is. Magyarországra ezek akkoriban még nem jutottak el, pedig az is lehet, hogy az akkortájt házasság, majd rövid három év alatt két gyermek apjává váló és megözvegyülő Mattis Teutsch a családi gondok folytán el sem jutott Berlinbe s csak Budapesten találkozhatott német expresszionista versekkel. Mint barátai közül többen, könnyen lehet, hogy ő is a MA-ban fedezte fel csak Stramm lendületes verseit. Mattis Teutsch Brassóból Pestre utazva az ugyancsak erdélyi Kahána Mózes pesti, Mester u. 1. sz. alatti lakásán szokott megszállni, talán nem lehet véletlen, hogy Kahána expresszionista, dadaista hangulatverseit az 1921-ben megjelent kötetekben Mattis Teutsch linóleummetszetei kísérték.⁶ Igaz, a festő egyik metszete szolgált Mácza 1918-as színházi kérdésekkel foglalkozó kiadványának borítójával is⁷, de Stramm megítélésében bizonyos, hogy nem értett Máczával egyet. Már csak azért sem, mert Stramm költeményeit olyannyira rokonnak érezte saját festményeivel, hogy hamarosan ő maga is verseket kezdett írni. A versíráshoz a késztetést – amint arra a stíláriis rokonság utal – August Stramm költeményei adták, de az e késztetés

eredményeképp születő versek már ugyanúgy, mint a festmények a sajátos Mattis Teutsch-i művészet jegyeit viselik magukon.

Az első versek 1919 táján íródhattak, bár az Atys-hoz csak egy év múlva kerültek el közülük a *Maerz* s a *Winter* című versek. Az Atys, ez a többnyelvű, elsősorban olasz és angol nyelvű folyóirat ekkor a második évfolyamában járt már s kitűzött programjának megfelelően – amit a címdoldalon nagy betűkkel adott hírül „Programme of Modern Art” fogalmazásával – Európa valamennyi művészeti központjának s az ezekben működő jelentősebb csoportoknak hozta a híreit. A novemberi szám különösen sokat foglalkozik a Novembergruppéval, amely ez év nyarán Rómában állított ki. Az 1918-ban szerveződött csoport, mely a német expresszionizmus összefogója volt, olyannyira megnyerte az Atys vezetőségének, Edward Storernek, Prever Gaetanonak s Myron Nuttingnak a tetszését, hogy azt tervezték, a következő évben induló harmadik évfolyam minden egyes számában megjelentetnek majd egy „Közép-Európa oldalt”, mely a német, a csehszlovák és a svájci művészetet – elsősorban természetesen az irodalmat – fogja bemutatni. Ennek szerkesztésével a Novembergruppe tagját Wilhelm Schmidet bízták meg.

Lehet, hogy a Mattis Teutsch versek illetve a linóleummetszet Schmid közvetítésével jutottak az Atys-hoz, de az is elképzelhető, hogy Myron Nutting, a lap művészeti igazgatója figyelt fel a linóleummetsző Mattis Teutschra. Nutting ugyanabban az Atys számban a Mattis Teutschéhoz hasonló karakterű linómetszetet mástól is közölt és ugyanúgy, mint tőle, más képzőművészekről is hozott verseket a lap. De hol találkozhatott Nutting vagy Schmid és Mattis Teutsch 1920-ban?

A Novembergruppe abban az évben Berlinben és Rómában rendezett kiállítást. A Mattis Teutsch-szakirodalom csak egy 1923-as római kiállítást említ, arról nem szól, hogy a művész 1920-ban szerepelt volna valamilyen, például a Novembergruppe kiállításán Rómában. Mattis Teutsch János sem említi leveleiben a Novembergruppét, de egyértelműen azt írja, hogy az Atysbeni szereplésre egy kiállítás következményeként került sor. „Rómában is volt 21-ben kiállításom. A római „Atys” folyóirat kapott is metszetet tőlem” – olvasható a festő Hevesy Ivánnak írott egyik levelében.⁸ Igaz a dátumot ebben az 1922-es levélben tévesen későbbre tette, de mivel a levél mondatának második fele korrigálja is számunkra ezt a tévedést, biztosan állítható, hogy Mattis Teutsch római kiállítása nem 1923-ban, hanem 1920-ban volt. Ezek után már csak az a kérdés marad, hogy egyéni vagy csoportos kiállítás lehetett-e ez az 1920-as?

A Novembergruppe ezévi bemutatóinak érdekessége az volt, hogy a tagok művein kívül a legkülönbözőbb nemzetiségű, a legkülönbözőbb stílusban dolgozó vendégművészek alkotásai is szerepelhettek a tárlatokon. Berlinben ott voltak Párizsból Marie Laurencin rokokós hangulatú, nőiesen lágy, álmodozó festményei, Londonból Edward Wadsworth fametszetei, Olaszországot pedig a futurista, 1919 óta Novembergruppe-tag Enrico Prampolini és a posztimpresszionista tájképfestő és fametsző Nicola Galante képviselték. De ott voltak a kubista Fernand Leger munkái is, Albert Gleizesé is és Vaszilij Kandinszkij zenei-expresszionista művei sem hiányoztak a kiállításról. A római Esposizione Espressionisti Novembergruppe kiállítást 1920 októberében a Casa d'arte italianában Enrico Prampolini szervezte.⁹ Az időpontok egybeesése – különösen akkor, ha Banner Zoltánnak, az első Mattis Teutsch János monográfia írójának azt az állítását is figyelembe vesszük, hogy a festő a fennmaradt

tagsági könyv által bizonyíthatóan a Novembergruppe tagja volt¹⁰ –, azt a feltételezést sugallja, hogy ezen a kiállításon szerepelhettek festményei. Ezt azonban a Pramplini bevezetőjével megjelent katalógus egyértelműen cáfolja. Mattis Teutsch neve nem csak ebből a katalógusból maradt ki, de a Novembergruppe nyilvántartásaiban sem szerepel, sem mint tagot, sem mint a csoporthoz csatlakozó kiállítót nem tárgyalja a Novembergruppe szakirodalom.¹¹ A magyarok közül mindössze Péri László, Huszár Vilmos, Moholy-Nagy László és Kepes György neve fordul elő a szakirodalomban, de ők is mind később – Péri például 1923-ban, Huszár 1925-ben – csatlakoztak a Novembergruppéhez. Őket ugyan megelőzte Berény Róbert 1922 májusában, de Berény nem mint festő, hanem mint zeneszerző mutatkozott be Charlottenburgban a Schillertheaterben a Novembergruppe második zeneestjén. Vonósnégyesét az ugyan csak magyar Kármán quartett mutatta be.

Az Atys többször utalt Herwarth Walden tevékenységére is, így hát nem kizárt, hogy a Mattis Teutsch verseivel oly rokon verseket író August Strammot felfedező Waldennek volt köszönhető a festő költőként való bemutatása. Walden ugyan ebben az évben nem rendezett Rómában olyan kiállítást, amelyen Mattis Teutsch is szerepelhetett volna, de az, hogy 1920 őszén Mattis Teutsch és Herwarth Walden már személyesen is ismerték egymást, vagyis, hogy elvileg Walden ismerhette a verseket annak ellenére bizonyítható, hogy Mattis Teutsch nevét a Walden vendégkönyvek egyikébe legkorábban 1922 őszén írta be.¹² A festő hagyatékában fennmaradt Walden által írott 1918-as levelezőlapok szövege a személyes ismerettségre utal.¹³

Fölmerülhet még az a lehetőség is, hogy a festő a kiállítás alkalmából Rómába utazott és az Atys-hoz személyesen jutatta el verseit. Ezt a feltételezést egyelőre semmilyen dokumentáció nem támasztja alá, de mindaddig leginkább ezzel az eshetőséggel kell számolni, amíg olyan bizonyíték nem kerül elő, amely ezt cáfolni képes. A fő és ma még megválaszolhatatlan kérdés pedig csak ez után következik: minek volt köszönhető a versek publikálása és mi lett az oka annak, hogy a későbbiekben ez elől mindörökre elzárkózott a festő?

Az Atysban közölt linóleummetszet még az 1919 előtti Mattis Teuschot mutatja, ám a versekben már úgy zuhannak egymás mellé a szavak, mint a lezúduló jégdarabok s ugyanúgy olvadnak is össze a vers végére, mint amazok csendesen folyó patakká. E versek Mattis Teutsch János 1919-ben induló új, még azonosításra váró festmény-sorozatának a rokonai, verbális *Érzetek*. E versek színversek, s a színek egymás mellé kerülve a verssorokban összecsengő színakkordokat adnak. A versek ugyanakkor érzelmversek is, már teljesen absztrakt, kikristályosodott formákból és színakkordokból építkeznek, álombeli hangulatokat, rezgéseket közvetítenek, természetfeletti kozmikuságot sugallnak. A Brassó hegyei tövében eltörpülő művész a természet részévé olvad a téli, télutói világban, ahol a fehérség tisztaságának rendkívüli színessége, a csend hallható reszketése, a levegő illata arra készíteti őt, hogy ne csak a természet erejét, de a sajátját is fölmérje a világban. A természet megújul, az élet körforgása véget nem ér s e forgás része az ember is. A versekből sugárzó felszabaduló öröm Mattis Teutsch János 1919-1920-ra datálható festményeiből is sugárzik. Míg az *Érzet-sorozat* előtti festményei az örvények fojtó, összeroppantó veszedelmébe sodorták lelkét felkavarva, félelmekbe űzve a nézőt is, az *Érzetek* már feltehetőleg az átmenetet jelentették az 1920-ban induló *Lelki virágok*hoz, amelyek

már a világban helyét megtaláló, a lélek háborgásait legyűrő, érzelmileg kiegyensúlyozott, megnyugodott ember gondolati-érzelmi tükröi.¹⁴

Mattis Teutsch János német nyelvű, formailag és szóhasználatban is leginkább Stramm verseivel rokonítható költeményei közül az olvasók már Szabó Júliának és Vida Györgynek köszönhetően – akik a verseket a művész hagyatékában találták – az *Empor* és a *Mutter* című verseket ismerhetik. Ezek Tandori Dezső fordításában az 1983-ban megjelent, Szabó Júlia által írott Mattis Teutsch könyvben szerepeltek.¹⁵ Az Atysban németül publikált két verset ezúttal is Tandori Dezső fordította 1990-ben.

MATTIS TEUTSCH JÁNOS

Maerz

Tal weiss umfängen
Höhen steil still
Einsam Ruhe schüttert beugt
Schritt hallt tönt
Auge fasst
Grün sanft hebt stretcht
Kraft spaltet spreizt
Weiss hält Grün
Gelb birgt Weiss
Farbe Form neuerwacht
Lebt Tal beginnt neu
Weiss Grün
Sieh Auge
Freud greif fass.

Winter

Weiss hallt Luft durch
Nach unten glitzern Flimmern
Kleine Weisse feuchte kalte
Höhen türmenrein rein bedeckt
Unten All weiss
Lüfte streifen Winde queren
Gerade beugen Türme beben
Wälder Berge Höhen stehen
Wege steilen nichts verhallt
Innen Kräfte aussen fäusten.

Március

Völgy hó körben
Hegy mind szökken csend
Magány nyugalom reszket hajlik
Lépés szól zeng
Szem fog
Zöld lágylél nyújt
Erő feszít hasít
Fehér tart zöldet
Sárga rejt fehéret
Szín forma újraéled
Él völgy kezd új
Fehér zöld
Nézd szem
Öröm fogj markolj

Tél

Fehér zeng légen át
Lefelé villogó csillámok
Kis fehérek nedves hidegek
Magasok tisztán fedett tornyok
Minden lenn fehér
Fuvallat leng szél keresztez
Egyenes hajlik torony remeg
Állnak hegyek magasok rengetegek
Utak kaptatnak semmi el nem hal
Benn erők künn öklök.

(Tandori Dezső fordításai)

JEGYZETEK

1. A füzetekbe írt verseket, amelyek Kolozsvárott egy magángyűjteményben találhatók, tudomásunk szerint hamarosan publikálni fogja a gyűjtemény tulajdonosa.
2. Der Sturm 1914, 17, 8, 115.
3. A Tropfblut című kötetben jelentek meg 1919-ben a Sturm kiadásában.
4. MA, 1919 febr., 23–24.
5. A kötetek címei: Gedichte, Sebastian im Traum.
6. Az „En, Te, Ö” című, illetve a „Szivárvány” című kötetekről van szó, melyek Bécsben jelentek meg a MA kiadásában.
7. MÁCZA J.: Agitációs füzetek a Színpadért. I. Színház–1918.
8. 1922 május 25. MTA Könyvtár Kézirat-tára, Ms 4512/123.
9. Részletesen ír róla KLIEMANN, H.: Die Novembergruppe, Berlin, 1969.
10. BANNER Z.: Mattis-Teutsch. Bukarest, 1972, 23. A tagságot igazoló lap, igazolvány az idők során eltűnt. Banner Zoltán a vele 1993 januárjában Majoros Valéria és Szűcs György által készített interjúban megerősítette, hogy az igazolványt látta, az létezett, de sorsáról azóta ő sem tud semmit.
11. Az említetten kívül ld. még Europäische Kunstausstellung, Tendenzen der Zwanziger Jahre. Die Novembergruppe, Berlin, 1978.
12. Gästebuch Waldens 1913–1920. Berlin, Staatsbibliothek, Kézirattár, M 5479, 71.
13. Mattis Teutsch brassói hagyatékában két Walden levelezőlap is fennmaradt. Ezeket reprodukcióban közli a szerző várhatóan 1994-re Zürichben megjelenő angol nyelvű Mattis Teutsch János művészetét ismertető könyve.
14. Az Érzet sorozatról, a Lelki virágokról, a megnevezés e módjáról részletesen ír a szerző már említett megjelenendő könyvében, ezért itt a helyhiány miatt erre nem térhetünk ki.
15. A könyvet a Corvina Kiadó jelentette meg. Tandori Dezső fordításai mellett itt az eredeti német nyelvű versek is olvashatók.

Valéria Majoros: Der Dichter Mattis Teutsch

Die Leser der Zeitschrift für Literatur und bildende Kunst *Atys*, die in Rom herausgegeben wurde, konnten in der Nummer vom 4. November 1920 auf die Gedichte eines bis dahin unbekannten Dichters aufmerksam werden. Verfasser der zwei Gedichte, die auf der Seite 4 in Begleitung eines Linolschnittes erschienen, war der zum Kreis von Kassák gehörende Maler und Dichter János Mattis Teutsch. Die Gedichte dürften auch die ungarischen Leser überrascht haben, denn früher wußten sie nichts davon, daß der Künstler, dessen Linolschnitte, Aquarelle, Ölgemälde und Skulpturen sie von mehreren Ausstellungen bzw. aus in Zeitungen publizierten Reproduktionen kennen konnten, auch Gedichte schrieb.

János Mattis Teutsch ist erst im Jahre 1960 in seiner Geburtsstadt Brassó (dt. Kronstadt) verstorben, aber Gedichte las man nie wieder von ihm. Die Ursachen dafür sind unbekannt, soviel steht aber fest, daß er sogar mehrere Gedichte verfaßt hat. Wann er mit der Dichterei begann bzw. wann er damit aufhörte, ist dahingestellt, erschlossen ist hingegen, was ihn am Ende der 10er Jahre dazu bewog, sich zu der Dichtkunst hinzuwenden.

In der Abhandlung wird untersucht, wie Mattis Teutsch den Gedichten der deutschen Expressionisten, vor allem denen von August Stramm begegnen konnte, und welche die kennzeichnenden Merkmale dieser expressionistischen Gedichte sind, die auch in den Gedichten von Mattis Teutsch nachgewiesen werden können. Mit dem Versuch, das Zusammenfinden von Mattis Teutsch und der Zeitschrift *Atys* zu rekonstruieren, wird auch bewiesen, daß die durch die Literatur auf 1923 datierte Ausstellung in Rom, in der auch die Werke von Mattis Teutsch zu sehen waren, nicht 1923, sondern 1920 stattfand. Im Zusammenhang mit der Zeitschrift, in der die besagten Gedichte erschienen, werden auch die Beziehungen zwischen Mattis Teutsch und der Novembergruppe erhellet. Der Autor analysiert in der Abhandlung vergleichend die Gedichte und die zur selben Zeit entstandenen Gemälde des Künstlers, wobei er die Züge hervorhebt, die in Mattis Teutsch' Kunstwerken verschiedener Gattung identisch sind.

Bisher waren insgesamt nur zwei Gedichte von Mattis Teutsch bekannt. Im Anhang zu der Abhandlung werden nun zwei weitere publiziert, die der ausgezeichnete Dichter und literarische Übersetzer Dezső Tandori ins Ungarische übertragen hat.

Zwíckl András

SZÖNYI ISTVÁN: HEGYTETŐN

A Magyar Művészet 1928-ban beszámol a frissen megnyílt Új Magyar Képtárról.¹ A kiállítás enteriőrfotóin jól látszik Szőnyi István Hegytetőn című képe,² amely Körösfői-Kriesch Aladár Ego sum és Korb Erzsébet Kinyilatkoztatás c. festménye mellett kapott helyet. A festmény csak három évvel a képtár megnyitása előtt, 1925-ben készült, és még ugyanennek az évnek a végén debütált a Műcsarnok nagysikerű Akt-kiállításán. A tárlat 444 alkotásából a Hegytetőn a két festészeti díj közül az Ifjúsági díjat nyerte el, és rögtön megvásárolta a Szépművészeti Múzeum.

A kép Szőnyi festészetének egyik korai főműve, első korszakát lezárva részben annak eredményeit foglalja össze, részben átvezet a következő alkotói periódusba. Ezzel a korszakhatáron álló művel eddig keveset foglalkoztak,³ noha saját korában Szőnyi egyik legismertebb és leggyakrabban reprodukált képe volt. Ezért fontosnak tartom, hogy megvizsgáljam a kép előzményeit, létrejöttének körülményeit ill. a mű utóéletét.

Szőnyi, aki a kép megfestésekor már két sikeres kiállításán volt túl,⁴ első korszakának elsősorban bibliai-mitológiai témájú aktjeleneteivel korán a legifjabb generáció egyik vezéralakja lett. Ebben a tömegeket hangsúlyozó neoklasszicista periódusában az aktkompozíciók mellett kiemelt szerepet játszanak az önarcképek. Megörökítette magát katonaként, rajzolás közben, szakállal vagy kalapban, a legkülönbébb változatok között még egy Rembrandtot utánzó rézkarc is helyet kapott.⁵ Külön csoportot képeznek azok a művek, amelyeken a művész nem egyedül, hanem másodmagával szerepel. Ezek nyitódarabja egy korai mű, az 1919-es Önarckép,⁶ amelyen a guggolva rajzoló Szőnyi mögött a tájban női akt áll. Már itt feltűnik a felöltözöttség ill. ruhátlan-ság közti kontraszt, ezt az ellentétet a nézőpontok és az eltérő, statikus-dinamikus testtartások különbözősége is fokozza.

Szőnyi 1923-ban édesanyjával,⁷ 1924-ben pedig feleségével⁸ együtt festette meg magát. Mindkét kép szobabelsőben ábrázolja a szereplőket, akik nem egyenrangúak, és itt is kontrasztálnak egymással. Az elsőn a művész csipőre tett kézzel az előtérben áll, a háttérben összetörten kuporgó anya előtt magasodó alak magabiztos testtartása a Hegytetőn kalapos figurájára hasonlít, tekintete a néző felé irányul. A másik képen Szőnyi – kerek kalappal a fején – szinte beleolvad a sötét háttérbe, frontális alakját felesége félig előtte álló foltja takarja ki. Első pillantásra az asszony alakja látszik hangsúlyosabbnak, de az ő élesen kirajzolódó profilja és világos felülete ellenére mégis Szőnyi szembenéző arca teremt közvetlen kapcsolatot a nézővel. Szemét egyik képen sem látjuk pontosan, egy-egy keskeny, sötét csík néz kifelé a képből, a tekintet pontos iránya csak sejtethető.

Nemcsak ez közös ezekben a portrékban. Mindkét képen megfigyelhető Szőnyi önarcképeinek jellegzetessége, az arcvonások képlékenysége. A festő arca ugyanis a különböző képeken mindig más formában jelenik meg. Az állandóan változó – hol szögletesebb, hol hosszúkásabb – arcok mögött azonban mégis ott húzódik valamiféle sajátos vonás, amelynek segítségével a művészre ismerhetünk.⁹ A Hegytetőn esetében

nem egyértelmű a beazonosíthatóság szándéka, hiszen a mű címe sem utal önarcképre, mégis a két figura arca már más képekről jól ismert.

A Hegytetőn-höz készült vázlatok mutatják a kompozíció kialakulásának fázisait. A valószínűleg első változaton¹⁰ – a festménynek megfelelően – jobb oldalt áll a felöltözött figura és előtte, balra a ruhátlan. A háttérben stilizált dombvonulatok jelennek meg, az előtérben azonban még három kutya is kuporog, ezeket Szőnyi lehagyta a végső változatról. A második kisméretű és vázlatos változaton¹¹ a két figura felcserélődött. A kompozíció alapsémája szinte teljesen megegyezik a kész művel, az alacsonyan futó horizont előtt az erős napsütésben rajzolódni ki az alakok. Az első korszak aktkompozícióin gyakran találkozunk természeti környezetbe helyezett aktokkal, és Szőnyi már korábban is választotta a ruhátlan alakok tájháttéréül a zebegényi Duna-kanyart. A figurák azonban itt válnak először emberfelettivé, a táj itt lesz igazán jelképes erejűvé, az óriásokká növelt alakok kozmikus környezetévé.

Több ritka ábrázolástípusra példa a kép. Nem gyakori, hogy a művész aktként ábrázolja magát,¹² még ritkább azonban az, hogy egy kép szereplője egy és ugyanazon személy megkettőzve. Legközelebbi analógiának Korb Erzsébet pár évvel korábban készült Alteregója kínálkozik.¹³ Hasonló a két figura felöltözött ill. ruhátlan volta is, de a két kép sokban különbözik egymástól. Az Alterego modoros hangvétellű kompozícióján a meztelen figura szinte a másiktól nő ki, aki arcán ambivalens érzelmekkel szembesül másik énjével. A szembeállított alakok drámai tájháttér előtt pózolnak, a képet címe és a teatrális mozdulatok is egyfajta szimbolizmus körébe sorolják. A pszichologizáló felfogású mű feltehetően a felettes én és az alatta szunnyadó ösztön-én feszültségét kívánják illusztrálni.

Szőnyi alakjai egyenrangúak, a két figura hasonló testtartásban áll, a karok egymás ritmusát ismétlik, a lábak szinte szimmetrikusan állnak. A két alak nincs szembeállítva, sőt, mintha egymásból kettőződnenek meg. Mégis mintha két külön emberről volna szó, az arcok ugyanis különböznek, a jobb oldali figuráé szélesebb, teste is robusztusabbnak tűnik. A két alak nem egymásra néz, de hogy hová, arra legfeljebb csak fejtartásukból következtethetünk, hiszen a szemgödrök árnyékában nem látjuk a tekintetek irányát.

Furcsa kettősség jellemzi a festményt, látszólag hétköznapi jelenettel állunk szemben, és mégis, a mű különböző összetevői jelképes értelművé fokozzák a kompozíciót. A címadás látszólag nem mond többet pusztán helymegjelölésnél, de az ábrázolás beállítása és hangvétele visszahat rá, átértelmezi azt. A szituáció nem bibliai vagy mitologikus színezetű, mégis magasztos, heroikus hangulat hatja át. És noha a déli napsütés nem Korb Erzsébet Kinyilatkoztatásán látható transzcendens fény megfelelője, mégis valamiféle ünnepélyes fényárba vonja a monumentális alakokat.

Ki ez a két figura? Vajon az Alteregóhoz hasonlóan az ember két énjének megjelenítését lássuk benne? Szőnyi 1923-ban anyjával, 1924-ben pedig feleségével örökíti meg magát, végül 1925-ben önmagát saját magával együtt festi meg. Az anya ill. a feleség alakja után önmagával szembesül, a változó párosításokkal mintha mindig egyfajta önmeghatározásra törekedne.¹⁴ Úgy tűnik, Szőnyi ebben a képben szereppróbáló önarcképeinek végéhez ért.

A balra fordított fejű, lefelé néző alak mintha Szőnyi korábbi énjét, első alkotói korszakát jelképezné: a mitologikus-allegorikus aktoktól vesz búcsút idealizáltan

nyúlánk testének antik Apolló-szobrokat idéző meztelenségével, saját aktjával első alkotói korszakát zárja le. De nemcsak visszatekint, hiszen rögtön melléje helyezi még egyszer saját magát. A jobb oldali alak felszegett fejének távolba tekintő pillantásával, napbarnította testével és öltözkéivel pedig a következő korszak zebegényi parasztjait előlegezi meg.

Szőnyi ezzel a képpel festői nyelvezetében válaszúthoz ért. A 20-as évek első felének tónusfestészetében kiemelt szerepet játszó fény már nem maradt csupán a plasztikus tömegek modellálásának eszköze, a formákat egyre jobban átjárva, a felületek egységét megbontva egyre inkább előtérbe kerültek a színek. A Hegytetőn „felfokozott értékű lokális színei”¹⁵ átmenetet képeznek Szőnyi következő korszakának plein air koloritja felé.

Szőnyi későbbi képein is fel-feltűnnek ruhátlan férfialakok, mint pl. az 1928-as Evezősökön,¹⁶ amelyen a verőfényes Duna-parton evezőkkel álló-vonuló férfiak dárdás görög harcosokat idéznek. A kép három alakos olajvázlatának¹⁷ hátán olvasható felirat (Patkó, Szőnyi, Aba-Novák Zebegény) az ábrázolást sokkal inkább konkrét helyszínhez és szereplőkhöz köti, de a végleges kompozíció azonosíthatatlan arcú izmos, meztelen alakjai még mindig őriznek valamit a Hegytetőn alulnézetből ábrázolt figuráinak heroikus hangvételéből és monumentalitásából. Az ugyanebből az évből származó Vízparti jelenet c. képen¹⁸ már hétköznapi közegben jelenik meg a rózsaszín testű fiú meztelen alakja, a férfialtok az önarcképekkel együtt fokozatosan eltűnnek Szőnyi művészetéből.¹⁹

A festészet további története is visszahatott a képre. A 20-as évek végén induló, 30-as években kibontakozó neoklasszicista tendenciákra már az az olasz művészet hatott,²⁰ amely az Európában hatalomra kerülő diktatúrák hivatalos művészetének formanyelvét tükrözi. Ez utólag sajnos más fénybe helyezi Szőnyi romantikus és kissé patetikus hangvételű képét, amely egy öntudatos művész önmagával számot vető alkotása, és nem egy könnyörtelen erőt sugárzó új, felsőbbrendű embereszmény képmása. Valószínűleg ez is szerepet játszott abban, hogy a kép az évek múlásával egyre ritkábban szerepelt kiállításokon, egyre kevesebbet reprodukálták.²¹ A Hegytetőn 1991. ősze óta látható újra a Magyar Nemzeti Galéria kiállításán.

JEGYZETEK

1. PETROVICS E.: Az Új Magyar Képtár. Magyar Művészet, 1928. október 601–602., képek: 603–605.

2. Szőnyi I.: Hegytetőn, 1925, o.v. 180x110 cm, Ltsz.: MNG 6081 Jelzés nélkül.

3. Végvári Lajos foglalkozott behatóbban a mű elemzésével (VÉGVÁRI L.: Szőnyi István Budapest, 1962. 9.)

4. 1921, 1924 – Ernst Múzeum.

5. Ezen belül külön megemlítendő a kalapos önarcképek csoportja, mivel Szőnyi – elsősorban grafikai lapjain – többször ábrázolta magát a Hegytetőn jobb oldali alakjához hasonlóan kalapban (pl. Önarckép, p.tus 157x157 mm, Ltsz.: MNG 1951–4569, Kalapos önarckép, rézkarc 97x75 mm, Ltsz.: MNG G.73.295/11.

6. Önarckép, 1919, o.v. 112x88 cm, Ltsz.: MNG 72.94 T. A kép közvetlen előzményén,

egy rajzon csak Szőnyi ülő, rajzoló alakja látható, amely a festményen egészült ki a női aktfigurával. (Önarckép, 1919, p.kréta ceruza 486 x 310 mm Ltsz.: MNG 1921–724)

7. Anyám és én, 1923 o. Ismeretlen helyen. Reprodukálva: Fenyő I. Szőnyi István, Budapest, 1934.

8. Feleségem és én (A művész feleségével), 1924 o.v. 95x72 cm JPM

9. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg Derkovits Gyula önarcképeinél is.

10. Munkások (Vázlat a Hegytetőn-höz), p.kréta, 275x200 mm, Ltsz.: MNG 1934–2540.

11. Hegytetőn (vázlat), 1925, p. lav. tus, toll, 299x234 mm, Ltsz.: MNG 1934–2539 A lapon több vázlat is szerepel (álló figuracsoport tájban; nő könyvvel stb.), ezért a rajz meglehetősen kisméretű.

12. Dürertől, Schielerig előfordulnak ilyen önaktrázolások, azonban inkább valamiféle kíméletlen magamutogatás jellemzi őket. Magyar példaként Lakner László 1970-es. Önarcképét említeném. (o.v. 198x150 cm).

13. Korb Erzsébet: Alterego, o.v. 90,5x111 cm.

14. Ezt a szerepdefiníciós törekvést támasztja alá az is, hogy pl. 1924-ben, a Feleségem és én készüléseinek évében nősült meg és telepedett le Zebegényben a művész.

15. VÉGVÁRI L.: Szőnyi István, Budapest, 1962. 9.

16. Evezősök, 1928. (Fenyő István könyvében [Szőnyi István, Budapest, 1934.] a kép 1927-re van datálva). A festmény pontos adatai és sorsa ismeretlen. 1929-ben az Ernst Múzeumban volt kiállítva, ahol a mű vázlata is szerepelt. Reprodukálva: Fenyő 9. kép (Országos Testnevelési Tanács tulajdona); Képzőművészet, 1929/III. 48.

17. Tanulmány az Evezősökhöz, 1928. o.v. 94,5x72 cm J.b.l.: Szőnyi I, 928. Mgt. Reprodukálva P. SZÜCS J.: A Római iskola, Budapest, 1987, 44. kép

18. Vízparti jelenet, 1928. o.v. 65x87,5 cm Ltsz.: MNG 6317.

19. A Hegytetőn-höz hasonló hangvételű képet ebből az időszakból csak egyet ismerek, Bernáth Aurél Meditációját. A festmény 1927-ben, szintén a Duna-kanyarban készült, és noha a könyöklő figura modern öltözkészével és anyag testtartásával sokban különbözik a Hegytetőn alakjaitól, az előtér legmagasabb

pontján magasodó alak a háta mögött elterülő tájjal Szőnyi képét idézi. Bernáth Aurél: Meditáció, 1927, o.v. 160x197 cm, elpusztult (Reprodukálva: Lyka: Festészetünk a két világháború között., Budapest, 1956, 76. repr.)

20. Pl. Medveczky Jenő Hármaskori akt (Három figurás kompozíció), 1929, o.v. 200x149 cm Ltsz.: MNG 74.24 T

21. A Hegytetőn-t 1966 után tizenhét évig sehol sem állították ki. A mű a következő helyeken volt reprodukálva: A magyar akt-kiállítás albuma (Összállította: Lyka Károly, Majovszky Pál, Petrovics Elek), Bp. 1926(?), 85.; Szőnyi István tizenhat képe, Budapest, 1932, 2. kép.; MILLER Gy.: A mai magyar festészet főbb irányai, Bp. 1933. (Itt köszönöm meg Zádor Annának, hogy felhívta figyelmemet Miller Gyula doktori értekezésére); Kat. Ernst Múzeum, Szőnyi István gyűjteményes kiállítása, 1954; Múterem, 1958. december (I./12.); VÉGVÁRI L.: Szőnyi István, Budapest, 1962, 1. színes kép, (a festmény tévesen 1926-ra van datálva). A kép viszont nincs reprodukálva a következő helyeken: LYKA K.: Festészetünk a két világháború között. Visszaemlékezések, Budapest, 1956. (Pedig Lyka ír a műről, de Szőnyitől 6 képet közöl, akárcsak a 2. kiadás 1984-ben, amelynek képeit Bodnár Éva válogatta); POGÁNY Ö. G.: A magyar festészet forradalmárai, Budapest, é.n. (1947) (négy, főleg 30-as évekbeli képet közöl); NÉMETH L.: Modern magyar művészet, Budapest, 1968. (három Szőnyi képet reprodukál, köztük a Zebegényi temetést).

András Zwickl: István Szőnyi: Auf dem Berggipfel

István Szőnyis Werk *Auf dem Berggipfel*, in dessen zwei stehenden Figuren der Künstler sich selbst – unbekleidet bzw. angezogen – darstellte, entstand im Jahre 1925 und wurde noch im demselben Jahr mit dem Jugendpreis der Aktausstellung in der Kunsthalle ausgezeichnet sowie vom Museum für Schöne Künste gekauft. Bereits im Jahre 1928 wurde es in der neu gegründeten Neuen Ungarischen Gemäldegalerie ausgestellt und war zu dieser Zeit eines der am häufigsten reproduzierten Werke von Szőnyi. Das Gemälde war in den fünfziger und sechziger Jahren immer seltener zu sehen und wurde nach 1966 achtzehn Jahre hindurch überhaupt nicht mehr ausgestellt, ist aber seit 1991 in der ständigen Ausstellung der Ungarischen Nationalgalerie wieder zu besichtigen.

Die früheren Werke von Szőnyi bilden zwei wichtige Gruppen, und zwar die Gruppe der in einer Landschaft untergebrachten biblisch-mythologischen Aktszenen bzw. die der Selbstporträts. Die Themen der beiden Gruppen werden nun in diesem Gemälde vereinigt. In meinem Aufsatz vergleiche ich dieses die erste Schaffensperiode des Künstlers zusammenfassende und zugleich abschließende Gemälde mit Werken der Zeitgenossen bzw. mit Szőnyis anderen Werken.

F. Csanak Dóra

„HIDAS A VÉGZET TALPA ALATT.”

FÜLEP LAJOS ISMERETLEN ÚJSÁGCIKKE

1934 kora nyarán, amikor a legnagyobb példányszámú országos napilapok – a 8 Órai Újság, Az Est, a Magyarság, az Újság és mások – harsány címekkel adták közre a hírt, hogy a nem egészen két és félezres lélekszámú, nagyrészt németek lakta faluban a magyarok kihalása és elvándorlása miatt megszűnt a magyar református egyházközség, az egész ország megismerte a Baranya megyei Hidas község nevét. A szórványgyülekezetet addig gondozó bonyhádi lelkész templombúcsúztató istentiszteletet tartott a környékről egybegyűltek előtt. E hírek olvastán pécsi és budapesti diákegyesületek tagjai Hidasra siettek, s a budapestiek csoportja teherautóra rakta az elárvult templom harangját, Pestre szállította és kiállította a Kálvin téren a magyarság pusztulásának szimbólumaként.¹

Hogy miért éppen Hidas vált szimbólummá a kortársak, sőt az utókor szemében is, azt a cikkek maguk eléggé megmagyarázzák; a sajtó szívesen ragad meg valamilyen aktuális, égető problémát egy-egy kirívó, egyedi eseten át; azok azonban, akiket komolyan foglalkoztatott a dunántúli törzsökös magyarság fogyásának, pusztulásának a kérdése, a probléma általánosabb, országos jelentőségét vallották, s Hidas esetét csak példaként említették írásaikban.

Az egykéről írt cikkei, nyilatkozatai alapján korábban is ismert volt Fülep Lajos szerepe a huszas-harmincas években, de hogy ez mennyire kulcsszerep volt, az részleteiben levelezése ezen időszakának megjelenendő kötetéből derül csak ki igazán.

Az előzmények röviden a következők: amikor Fülep 1916-ban beiratkozott a budapesti református teológiai akadémiára, ezt azért tette, hogy kis lélekszámú, falusi gyülekezetben szolgálhasson lelkészként. Elhatározását 1920 őszén valósíthatta meg, amikor megszerezte oklevelét, felbontotta a Külügyminisztérium sajtóosztályával kötött szerződését, s helyettes lelkésznek a Tolna megyei Medinára ment. Itt, megismerve a gyülekezet súlyos szellemi és morális problémáit, néhány hónap múlva cikket írt egy egyházi lapba, amelyben elsősorban az egykézés elterjedését tette felelőssé a helyzetért.²

1921-től Dombóvárrott, majd Baján, tehát városi gyülekezetekben dolgozott, ahol éveken át más problémákkal kellett szembenéznie. Amikor azonban 1927 őszén csere útján sikerült falura, utolsó papi állomáshelyére, Zengővárkonyba kerülnie, ahol húsz esztendő telt, ismét találkozott az egyke-kérdéssel. Tapasztalatait 1929 őszén a Pesti Napló hasábjain egy interjúban és négy cikkben ismertette³, de megjelenésük után sem zárta le a kérdést, gyűjtötte a dunántúli őslakos magyarság pusztulásának történeti és aktuális adatait, és kereste a megoldást, vagy legalább a baj enyhítésének, a folyamat lassításának a módját.

Négy évvel ezután lépett újra a nyilvánosság elé az egyke-ügyben. Erre azt követően került sor, hogy 1932.június 10-én Fülep irodalmi előadást tartott az előző évben alapított pécsi Janus Pannonius Társaság egyik ülésén, mint a társaság választmá-

nyi tagja. Ugyanezen az esten szerepelt verseivel Illyés Gyula is, akinek költészetét Fülep ekkor már figyelemmel kísérte. Itt találkoztak először személyesen, s Illyés még aznap éjjel Zengővárkonyba kísérte Fülepet, s nála töltötte a következő két napot. Néhány levelet is váltottak, s Fülep meghívta Illyést, töltsen nála nyári szabadságát. Erre akkor nem, csak a következő évben került sor, amikor Illyés és első felesége júliusban két hétig Zengővárkonyban volt Fülepék vendégeként.

Ottléte alatt Fülep sokat beszélt neki az egyke-okozta pusztításról, ő pedig arra biztatta házigazdáját, írja meg az elmondottakat s felajánlotta, rábeszéli Babitsot, adja közre a cikket a Nyugatban. Hazatérése után azután ő maga megírta és a Nyugatban publikálta Pusztulás című cikkét, amelyben írt házigazdájáról és a nála töltött időről.⁴

A cikk nagy feltűnést keltett, a Nyugat következő számának tekintélyes részét egy az egykéről tartott ankétnek szentelte, megszólalt a szerkesztő, Babits, Schöpfung Aladár, Harsányi Gréte, Braun Róbert és maga Fülep Lajos is.⁵

Mellőzve most az ankét egyéb vonatkozásait, Illyés a Pusztulásban a következőket írta: „Hidasról [ez volt a falu nevének régebbi, s helyben akkor is használatos formája Cs.D.], ahol gimnazista koromban magam is gyakran megfordultam, már nincs is kimutatás [t.i. az ott élő magyarság létszámáról]. Üresen áll a templom és az iskola, a falunak már egyetlen magyarja sincs.”⁶

Braun Róbert A hivatalos statisztika című cikkében igyekszik cáfolni a Pusztulásban felvázolt súlyos helyzetképet, s azt állítja, hogy az 1930-as statisztikai adatok szerint Hidason 242 magyar él, köztük 235 református. „Honnan vette Illyés Gyula adatait?” – teszi fel a kérdést.⁶

Cikke olvastán Fülep a következőket írja Illyésnek 1933. október 2-án kelt levelében: „Most Te kérdezd meg őt: *honnan veszi ő, hogy 242 magyar közt 235 a ref.?* Ő t.i. nem tudja, hogy *itt a reformátusok: németek! magyar ref. nincs köztük!* [...] (Nagyszékely, Gyöngy, Mórág, Hidas, Bonyhád) – megírhatod, mert biztosan nem tudja.” Illyés következő, A magyarság pusztulása című válaszcikkébe szinte szó szerint belefoglalja a fenti sorokat.⁷

Illyés ezután írt leveleiben arra biztatja Fülepet, írjon könyvet az egyke-kérdésről, s ő nekikezd a munkának. A református gyülekezetek népességére vonatkozó országos adatokat Ravasz László püspök segítségével, a dél-dunántúliakat Nyáry Pál felsőbaranyai esperes révén szerzi meg, tárgyal a Baranya megyei közigazgatás vezetőivel, az alispánnal és a pécsváradi járás főszolgabírájával, akik mindketten személyes barátai. Az utóbbival együtt járja be a környéket, hogy a helyszínen tájékozódjék.

Egyik ilyen útja során jutott el Hidasra, ahol megdöbbentő élményben volt része. Egyházi felettesének, Gilicze Sándor esperesnek a következőket írja 1933. november 29-én: „Egyke-tanulmányúton Hidason jártam nemrég a főszolgabíróval [Horvát Istvánnal], s azt láttuk, hogy a *magyar* templom igen érdekes és értékes festett mennyezetének felét leszedték a *német egyház* káplánja szobájának padlózása céljából. Van erről tudomásod? tudtoddal történt? Kérlek, írd meg *azonnal*, mert Hidasról cikket írok s ha a Te tudtod és beleegyezésed nélkül történt a dolog, kirohanok ellene kegyetlenül s követelem a felelősséget.”⁸

Gilicze válasza nem maradt fenn, de Fülep viszontválaszából következtetni lehet a tartalmára: „Amit a hidasai ügyben magadról írsz, igen megnyugtató, azonban azt gon-

dolom, ezt az ügyet nagyon erélyesen kell megfogni. Itt nemcsak szentségtörésről, állati pusztításról van szó, hanem idegen javak eltulajdonításáról, ami bűncselekmény. Valakinek ezért felelnie kell, még pedig alaposan. [...] Megvárom azért intézkedéseidet s ahhoz alkalmazkodom. Ettől függetlenül azonban nyilvánosság elé viszem az ügyet. A hidasi szemién velem volt pécsváradi járás főszolgabírája s a hidasi jegyző, egyik se református – de le se írhatom, hogy föl voltak háborodva! S elképedve kérdezték, hogy ilyet a ref. egyházi hatóság tűr? Én akkor még nem tudtam felelni, szégyenkezve hallgattam, hiszen engem is készületlenül ért a dolog s nem tudhattam, Neked van-e tudomásod róla.”⁹

Gilicze a levél megírása utáni napon, december 7-én 1168/1933. számú levelében felszólította a bonyhádi lelkészt, adjon számot Hidassal kapcsolatos más kérdések mellett a templom festett mennyezetének tönkretételéről is. A lelkész 228/1933. számú, december 22-én kelt jelentésében megírja, hogy a megszünt templom padjait el akarták adni, de rossz állapotuk miatt ez nem sikerült, s így ő hozzájárult ahhoz, hogy a padokat felhasználják a német tanítói lakás megjavításához. „Sajnos, hogy a padok elhordásakor a földön talált egy szál mennyezetről lehullott deszkát is elvittek erre a célra, amin – utólag értesülvén róla – csak azért bosszankodtam, mert a létesítendő kálvinista múzeumnak időközben felajánlottam megtekintésre és elvitelre. Bár valószínű – mivel az egész mennyezet felállítására aligha lenne helyük, – a múzeum mennyezet részlettel is be fogja érni, azonban erre sem várhatunk sokáig, mert az eső tovább rongálja.”¹⁰ A lelkész utóbb a mennyezet megromlása miatt feljelentést tett a csendőrségnél, s az ügyben vizsgálat indult.

Néhány hónappal ezután Illyés megírta Fülepnek, hogy az Est-lapok egyikének, a Magyarországnak a szerkesztését hamarosan átveszi Zilahy Lajos, aki az újságot a magyarság sorskérdéseinek, elsősorban az egyke-kérdésnek a szócsövévé akarja tenni. Fülep ezt válaszolja: „ha benne leszel Te is a vállalkozásban, csinálhatnál szállást nekem is havi 2 vezércikkre”¹¹, mire Illyés így írt: „Zilahy jól ismer Téged, igen nagyra becsül. Örömmel veszi, ha írsz a lapba, írd azonnal.”¹² Fülep válasza: „Hogy mikor írhatok nekik cikket, még nem biztos, de amint lehet. Előbb persze látnom kellene a lapot.”¹³

Fülep óvatosságának az lehetett az oka, hogy már ekkor, s utóbb még inkább, rossz tapasztalatokat szerzett a sajtóval. A cikket azonban megírta, talán, hogy megfogalmazza azt a meggyőződését, hogy „a valóság sokkal sötétebb, a veszedelem sokkal nagyobb, mint a legpesszimistábbak gondolják,” s a falu múltjának és jelenének felvázolásával világossá kívánta tenni, hogy nem nemzetiségi ellentétek szításáról van szó, hanem a helybeli őslakos magyarság pusztulásának okait kívánják tudatosítani a nagy nyilvánosság előtt, s a cikk megírásában jó alkalmat látott arra is, hogy ismertesse a hidasi templom mennyezetének ügyét és feivesse a felelősség kérdését.

Feltehető az is, hogy korábbi rossz tapasztalatai miatt nem szignálta a cikket, amely „A Magyarország tudósítójától” megjelöléssel látott napvilágot. Hogy az ő tollából származik, azt nemcsak a stílus és a téma alapján állíthatjuk, tanúsítja egy 1934. április 16-án kelt, Kodolányi Jánosnak szóló Fülep-levél is, amelyben így ír: „... A Magyarország, mikor a hidasi cikket kérte...”¹⁴

A cikk így hangzik.¹⁵

Hidas a végzet talpa alatt

A dunántúli magyarság pusztulása egy falu tükrében

Hidas dunántúli, baranyamegyei község neve hónapok óta sokat szerepel cikkekben és vitákban, melyek a *dunántúli magyarság pusztulásával* foglalkoznak. Hovatovább jelképévé és próbakövévé vált annak a kérdésnek, hogy *valóban elvész-e a magyarság* a Dunán túl vagy *túlzó rémlátók* riasztgatják az ernyedten szunnyadó magyar közvéleményt.

Egyik állítás szerint *Hidason teljesen kivesztek* a magyarok, részben az egyke, részben a megmaradt töredéknek a németiségbe olvadása folytán, a másik állítás szerint, mely a hivatalos statisztikára támaszkodik, *242 magyar még van* Hidason. Magáért egy faluért indokolatlan volna a riadalom. Az a kérdés, elszigetelt esettel van-e dolgunk, vagy pedig olyanal, mely hasonlóan vagy azonosan sokfelé megismétlődik s ezért jellemző és az egész helyzetet megvilágosító. Vélemény mindig vitatható s ezért helyette híven leírjuk a valóságot, döntsön az mind a két kérdésben, a *külön hidasi-ban s az általánosan dunántúliban*.

Tudósításunk után, azt hisszük mindenki arra a meggyőződésre fog jutni, hogy *a valóság sokkal sötétebb, a veszedelem sokkal nagyobb* mint a legpesszimistábbak gondolják.

Statisztika és valóság

Hidason a hivatalos statisztika szerint *1850-ben* volt: 204 magyar, 1953 német, 133 szláv, 546 református (azért jegyezzük ide csak a *reformátusokat*, mert az egyik vitázó fél a *reformátusokat* mind *magyarnak* gondolta s velük érvelt, holott *Hidason ma már csak német reformátusok vannak*); *1930-ban* volt: 242 magyar, 2226 német, 1 szerb, 234 református. Eszerint *a németek száma e nyolcvan év alatt megnőtt 1953-ról 2226-ra, de a magyaroké is 204-ről 242-re*. Aki csak a számokat látja, azt gondolja, nincs tehát semmi baj, hiszen a magyarság is szaporodott. *A helyszínen szerzett ismeret azonban egész mást mond*. Az 1850-ben kimutatott 204 magyar ugyanis még *bennszülött* hidasi magyarság, a vitában s itt is most az eredeti falusi népességről van szó; az 1930-ban kimutatott *242 magyar viszont nagy részben nem hidasi származású* (közhivatalnokok, gyári alkalmazottak és munkások stb.), kis részében pedig olyan magyarul tudó német, kiket talán azért vettek fel magyarnak, mert magyar a nevük, noha szívükben németnek érzik s egymás közt németnek vallják magukat.

A tulajdonképpeni eredeti hidasi magyar népesség mind egy szálig eltűnt; kihalt vagy beolvadt. Minden más állítással szemben a leghatározottabban és teljes felelősséggel kijelentjük, hogy Hidason az eredeti lakosságból való magyar vagy magyar református nincs egyetlenegy se, illetőleg még van egy, akinek magyar a neve, magyarnak is mondja magát, de embersorban levő fia már nem tudnak magyarul, sőt öntudatos németek.

Ez nem légből kapott, vagy könnyelműen itt-ott felszedett, hanem hiteles helyen szerzett, bármikor ellenőrizhető értesülés. *Hidason végkép beteljesedett a végzet, mely az egyke és egyse nyomán jár. Egész sereg falu most zuhan ugyanerre a végre, másokról pontosan kiszámítható, hány év múlva érnek el ideig.* A papírosszámokon

való kényelmes, de üres és meddő viták helyett csak a helyszíni ismeret tárhatja fel a helyzetet mindenütt, amint Hidas példája is mutatja.

Megemlítjük még, hogy Hidason 1930-ban magyarul tudott 884. Levonva a 242-t, akit magyarnak vettek föl, ebben a 2482 lelkes községben csak 642 nem-magyarnak bejegyzett akad, aki magyarul tud. És itt panaszkodnak, hogy egy idegen nyelv – így nevezik agitátoraik az állam nyelvét – erőszakos tanítása megfosztja őket anyanyelvüktől.

Nemzetiségek találkozóhelye

Hogyan pusztult el a hidasi magyarság.

A község ősi magyar település. A török időkben úgy látszik, elenyészett, a felszabadulás után először rácokat telepítettek bele, ez lett Rác-Hidas. A ráchidasi német telepések 1720 táján költöztek ide *Württembergből, Hessenből és Lotharingiából* és többségükben evangélikusok, kisebbségükben reformátusok voltak. *Rác-Hidassal* körülbelül egyidőben keletkezett a vele összeépült, külön néven szereplő és külön adminisztrált *Magyar-Hidas*, részint a megmaradt lakosságból, részint a vallásuk miatt háborgatott s az erdős völgyek mélyén megbúvó faluban nagyobb biztonságot remélő, odaköltöző *református családokból, részint a német telepesekből.* Három nemzetiség élt ettől kezdve a faluban; *magyar, német, szerb* és három felekezet; református, evangélikus, gör. keleti.

Valóságos találkozó helye a nemzetiségnek és felekezeteknek – ebben a kicsiben képe a Dunántúl jókora részének. Felekezet ma is három van (apró egyéb töredékeket mellőzve): református, evangélikus és a közben eltűnt gör. keleti helyén róm. katolikus. *Nemzetiség és nyelv azonban ma már csak egy van: a német.* (Megjegyezve mindig, hogy csak az eredeti telepes lakosságról van szó.) *A szerb és a magyar teljesen elmúlt.*

A hidasi magyarság *múltja és jelene a református egyház történetében követhető nyomon* és benne tükröződik. Az anyakönyvek és régi följegyzések szerint a magyar-hidasi ref. egyház valamikor olyan jelentékeny volt, hogy három filia tartozott hozzá: *Ráchidas, Nádasd, Bonyhád.* A mai *Püspöknádasról* oda vitték keresztelni a ref. magyar gyerekeket – ma már *Püspöknádasdon sincs az eredeti magyarságból egy se*, kitűnő magyar nevű, magyarul nem tudó német azonban ott is van elég. A hidasi anyakönyvben ilyen magyar nevek szerepelnek: *Bévárdi, Szösz, Pap, Mózes, Cserdi, Apari, Akari, Ambrus, Rémes, Ellendi, Takács, Szellet stb.* Ezek ivadékaiból itt már – magyarként – *egyetlen egy se él.* Vagy teljesen kihaltak, vagy megfogyatkozván, elházsoodtak vagy elköltöztek (jellegzetes tünet másutt is, hogy ahol a magyarság egész kicsivé zsugorodik, *odahagyja helyét a szorongató többségnek*), vagy pedig *beolvadtak a németiségbe*, mely közt ilyen nevű, magukat öntudatosan németnek vallók vannak: *Mózes, Pap, Szabó stb.* (A nem messzi *Ófaluban* a német *Kulturverein* tagjai közt ilyen nevet viselők akadnak nagy számmal: *Pálfy, Tokay, Pap, Lőcsei, Kovács, Galambos stb.* jórészüik egy szót se tud magyarul.

Magyarok csak a temetőben

Aki Hidason az ősi, eredeti magyar lakosságot keresi – *a temetőben találja meg.* A fölvégen kifelé fekszik a magyar temető, domboldalon, nagy terület, mely maga is mutatja, hogy valaha szépszámu, tehetős gyülekezet volt. *Ma teljesen elhagyott.*

Egymástól jókora távolságra bókol nyolc-kilenc öreg sírkő, (a fejfák elkorhadtak), a legöregebb már egészen lefeküdt, nincs aki fölállítsa. A szokott föliratokban nevek és évek: *Bán István* (1842), *Dely Éva* (1842), *Szép József* (1869, 1876), *Bévárdi Éva* (1889), *Ambrus János* (1901). Itt nyugszanak a hidasi magyarok, akiknek *lehet majd föltámadásuk az ítélet napján, de nincs folytatásuk az ország földjén* vagy amelyiknek van, már elszakadt a magyarságtól. *Az egyke és egyse s nyomukban a beolvadás tökéletes munkát végzett.* Aki szemtől-szembe akarja látni egy pusztuló nép útjának végső állomását, az menjen el *Hidasra*, a hidasi temetőbe s a hozzá hasonló helyekre. Látni fogja, mint tágulnak a hidasi temető határai, *a halál, a pusztulás mint teríti rá a temető csöndjét az egész Baranyában, feljebb Tolnában, Mezőföldön, Vértesalján*, nyugaton Somogyban, mindenütt, ahol mint kripták hallgatnak az üres házak, üres utcáorok.

A templom

Még a temetőnél is szívbe markolóbban hirdeti a pusztulást *a hidasi magyar református templom és környéke*. Megrendítő, de egyben vérlázító is.

A domb tetején, széles fensíkon álló templomot jó ideje nem használják, teljesen elhagyott, senki se viseli gondját. A térség egyik szélén nyúlik el a *hajdani paplak* – most egy német szabó lakik valamelyik használható szobájában. *A tanítói lakás* épülete eltűnt, helyét gyom borítja; a hajdani *magyar iskola épülete* megvan még – abban is német lakik.

Hogy a templom valaha mekkora gyülekezetet szolgált, méretei mutatják: *a faluban fekvő csinos német református templom kétszer elférne benne*. Bent a templomban még megvannak a padok s kétfelől a karzatok, az ajtóval szemben eső falon ugyan-csak sértetlenül a barokk-faragású, szépen festett papszék és szószék, mellette festett fatábla ezzel a szöveggel: *Ezen Isten háza építettett Fels. Mária Therezia Kegyes Engedelmeiből a Magyar-Hidasi Ref. Ekklesia tulajdon Költségénn 1771 Öreg Ellendi Mihály Biróságában*. Föltekintve pedig – kilátni a szabad égre. A tető gerincének görbe csepepeit lesodorta a szél, most ott besüt a nap, bever az eső, behull a hó.

A templom boltozata unikus a maga nemében: az egész belső teret borító, deszkából készült boltozatot egész terjedelmében hatalmas festmény díszíti, az *Édenkert* – azaz díszítette, mert a boltozatnak felét, éppen a kert közepén álló almafa feléig le-szedték a múlt nyáron s *a deszkákat elszabdalták a német református egyház káplánja lakásába padlózatnak*. Most a paradicsomi fának csak egyik fele van meg, tőle jobbra *szőlőlugas* látszik, meg hegyek, – a másik felét, melyen *Ádám és Éva* lehetett a kísértővel, elpusztították.

Ehhez fogható vandalizmusra békés időben, aligha találunk példát. (Szerb nincs már Hidason, de templomukat kifogástalan jókarban tartják.) Nem mondjuk, hogy ez a festmény *műredek*, de *rendkívül kedves és érdekes a maga naív bájában s páratlan eredetiség éppen egy kálvinista templomban*. Mindenesetre műemlékjellegű és értékű. Felhívjuk az egyházi és világi hatóságok figyelmét erre a szentségtörő pusztításra. Valakinek felelnie kell érte.

Íme: *másfél század előtt itt virágzó magyar falu és magyar református gyülekezet volt, nagy templommal, iskolával* – s ily rövid idő leforgása alatt tökéletesen megsemmisült, örökre másé lett, alkotásai ebek harmincadjára kerültek.

Ez a valóság, mellyel nem lehet vitakozni. Így tükröződik Hidasban s a hozzá ha-

sonlóban az egész Dunántúl múltja, jelene és jövője. Van-e még itt akarat s az akaratban erő és hatalom, hogy a magyarság útjának más irányt szabjon? Ez ma a magyarságnak legnagyobb kérdése.

JEGYZETEK

1. A Hidassal kapcsolatos események legújabb összefoglalása: SOLYMÁR I.: „Hidas akkor szimbólummá vált.” Egy politikai jelkép magyarok és svábok együttélésében, a bukói székelyek letelepítésében. – A völgyesség két évszázada. Előadások és tanulmányok az 1990. október 20-21-i bonyhádi történeti konferencián. Szerk.: Szita László–Szóts Zoltán, Bonyhád, 1991. 85–103. Gazdag bibliográfiájában az itt közölt cikk nem szerepel.

2. Egy gyülekezet lelki képe. – Reformáció, II. évf. 1921. szept. 15. 18. sz. 190–191.

3. „Magyarok, ne Kanadába, hanem Baranyába vándoroljatok ki.” Látogatás Fülep Lajosnál, a pusztuló baranyai magyarság pásztornál. – Pesti Napló, 80. évf. 1929. XI. 10. 256. sz. 13–14. – A magyarság pusztulása. – Pesti Napló, 80. évf. 1929. XI. 17. 262. sz. 10. – Minden évben egy község népe hal ki a Dunántúlon. – Pesti Napló, 80. évf. 1929. XI. 26. 269. sz. 9. – A pusztuló magyarság pusztító „igazságai”. – Pesti Napló, 80. évf. 1929. XII. 4. 276. sz. 3–4. – Borzalmas manipulációk, gyermekházasságok, nőuralom és züllés az egész Dunántúlon. – Pesti Napló, 80. évf. 1929. XII. 15. 286. sz. 35–36.

4. Pusztulás. (Utirajz.) – Nyugat, 1933. IX. 1–15. 17–18. sz. 189–205.

5. Nyugat, 1933. X. 1. 19. sz. Benne: Babits Mihály: Elfogy a magyarság? 269–272. – Schöppflin Aladár: A nép, a nyelv és a főváros. 272–273. – Harsányi Gréte: Egyke. 274–278. – Braun Róbert: A hivatalos statisztika. 279–281. – Fülep Lajos: Mit mond a szemtanú? 281–287.

6. Nyugat, 1933. IX. 1–15. 17–18. sz. 198.

7. Fülep Lajos–Illyés Gyulának. Eredetije magántulajdonban. – Nyugat, 1933. X. 16. 20. sz. 337–345. – Illyés Gyula és Braun Róbert vitája a Századunk című folyóirat hasábjain folytatódott.

A Pusztulás című útirajz és a Nyugat-ankét cikkeinek hatása éveken át tartott. A teljesség igénye nélkül felsorolva: a Nyugatbarátok irodalmi szalonja 1933 őszén két alkalmat is az egyke-témának szentelt; Fenyő Miksa parlamenti felszólalásában tért ki rá; Illyés utóbb még egy cikket publikált a Nyugatban, harmat a Magyar Hírlapban, a Pusztulást több vidéki

lap is átvette, de megjelent Fülep Nyugat-beli cikke is egy erdélyi magyar napilapban. 1933 őszén és 1934 tavaszán cikkek egész sora jelent meg folyóiratokban és újságokban (amelyeknek legtöbbje szól Fülep vagy Illyés személyéről vagy a Pusztulás című cikkről), olyan szerzők tollából, mint Bárdosi Németh János, Hegedűs Lóránt, Ignótus, Kiss Géza, Kodolányi, Kovács Alajos, Kovács Imre, Talpassy Tibor és mások. Németh László a Tanúban írt a Pusztulásról, a Szabadság című lapban – elszórt cikkeken kívül – sorozat jelent meg, amelynek első darabját Bajcsy Zsilinszky Endre, a következő harmat Kodolányi írta, – akinek szépirodalmi és publicisztikai írásaiban a téma egyébként is központi helyet kapott. Utóbbi diáklapok, mint a Diákvilág, Nemzetvédő stb. is közöltek az egykével kapcsolatos cikkeket.

A református egyház 1934 tavaszán két napos ankétot rendezett az egykéről, egykebizottságot, majd további konferenciákat tartott, helyzetfeltáró körkérdéseket és tanulmánykötetet adott ki.

Fülep Lajos előadott Pécsett a Felsőbaranyai Traktus lelkészei előtt, Sárospatakon az Országos Református Teológus Szövetség közgyűlésén és Balatonszárszón az 1934-ben egyetemistáknak rendezett vezetőképző konferencián. Két további cikke is megjelent: A magyarság létkérdései, Levél a szerkesztőhöz. [Új Magyarság, 1934. jan. II. évf. 5. sz. 67–70.] és Cselekedjen az egyház... [Magyar Út, 1934. szept. 1. 8–9.]

8. Dunamell. Ref. Egyházker. Lt. A/10.b. A Tolnai Egyházmegye ir. 1933. Iktatatlan.

9. U.o. A Tolnai Egyházmegye ir. 1180/1933.

10. U.o. A Tolnai Egyházmegye ir. 1222/1933.

11. Fülep Lajos–Illyés Gyulának. 1933. III. 2. Magántulajdonban.

12. Illyés Gyula–Fülep Lajosnak. 1934. III. 7. MTAK Kéziratár Ms 4587/266.

13. Fülep Lajos–Illyés Gyulának. 1934. III. 12. Magántulajdonban.

14. Fülep Lajos–Kodolányi Jánosnak. 1934. IV. 16. OSZK Kéziratár Fond 201/220. 1. sz.

15. Magyarország, 1934. III. 28. 5.

Dóra F. Csanak: An Unknown Article of Lajos Fülep

Lajos Fülep, later professor for history of arts at the university of Budapest, lived in the country from 1920 to 1947. In his capacity of minister of the Calvinist Church he had to face the deep moral and spiritual problems of his congregations engendered mainly by the system of having only

one child in a family, which led to the extinction of the autochthonous inhabitants of the villages. Fülep wrote several articles about in 1921 and 1929 in ecclesiastical reviews and daily papers.

In 1933 he raised the problem again, inspiring the poet Gyula Illyés during his stay in Fülep's village to expose it in the *Nyugat*, one of the principal reviews of the time. Illyés' s article excited wide-ranged polemics. In some of the articles Hidas, a village in the county Baranya was mentioned as an example and became object of controversy as well as a symbol of the extinction of the Hungarian population.

Fülep also published an article in the *Nyugat* in 1933 and intended to write a book on the problem of only-childism of the peasantry. To gather material for this book he visited several villages, among others Hidas too, and formulated his experiences in an article published in the daily paper *Magyarország*, without indicating his name, but undoubtedly written by him, as it is mentioned in several of his letters. He wrote about the past and present of the village, and about his revolting discovery that the painted ceiling representing the garden of Eden of the deserted Hungarian Calvinist church dating from the 18th century has been partially destroyed by negligence.

Sümei György

OLTVÁNYI IMRE MINT GYŰJTEMÉNYALAPÍTÓ ÉS MŰGYŰJTŐ

Oltványi Imre (1893–1963) művészettörténész, művészeti író, a *Magyar Művészet* (1935–1938) című folyóirat és az *Ars Hungarica* könyvsorozat szerkesztője¹ maga is gyűjtött művész kortársaitól rajzokat, festményeket és szobrokat. A két világháború közti magyar műgyűjtés-történetnek sajátos és egyedien jellemezhető az a fontos fejezete, amelyben kortárs műgyűjtők majdnem teljes mértékben kortárs művészeti alkotásokat gyűjtöttek. Őket már nem érintették a gyűjtőkként a századfordulón még gyűjtői alapiskolának számító holland életkép-gyűjtés vagy az antiknak számító műtárgykör.

A műgyűjtemények kezdeményeinek a kialakulásánál főként az ízlés, a vonzalom volt perdöntő, de a régi művek gyűjtéséhez szükséges anyagiak nehezebb mobilizálhatósága is szerepet játszhatott. Vagyis a polgári középosztályból kikerülő gyűjtői kör tagjai – így Oltványi – kevésbé voltak tökeerősek, mint a kor (vagy az előző időszak) arisztokrata vagy gazdag nagypolgár gyűjtői.

Oltványi gyűjtői érdeklődésére, műgyűjtői tevékenysége alakulására – apósa, Rózsa Miklós mellett – Petrovics Elek hatott a legnagyobb mértékben. A hetvenéves Petrovicsról írta Oltványi: „A világháború alatt ellankadt magángyűjtés az ő sugalló ösztönzésére lendült fel újra. Céltudatos, de mindig tapintatos propagandája nélkül aligha keletkezhettek volna olyan magángyűjtemények, amelyek hovatovább az élő művészet legnagyobb értékeit halmozták fel, mint pl. dr. Cseh-Szombathy László, Fruchter Lajos, Márton Ödön, Radnai Béla és Szilágyi Sándor gyűjteménye”.² Oltványi szerényen elhallgatta, de e felsorolásba saját magát is beleérhette-belegondolhatta. Sőt, spiritus rectorként, másokra is ható, vezető műgyűjtőként jellemezhető, elsősorban a Gresham asztaltársaság vonzáskörébe tartozó gyűjtők között. Fruchter Lajos visszaemlékezésében bevallja, hogy az Oltványi gyűjtemény milyen meghatározó inspirációt és követésre méltó példát jelentett számára: „Meglátogattam Oltványiekat. Lakásuk nagyon szép volt, de ennél jobban érdekelt, sőt egyenesen lebilincsel a benne lévő festmények soha nem látott újszerűsége. A falon olyan művészek alkotásai, akiknek a nevét ez ideig sohase hallottam, vagy ha hallottam is, nem maradtak meg emlékezetemben, Egry, Bernáth, Berény, Szőnyi, Szobotka, Derkovits. A gyűjtemény legjelentékenyebb részét Egry József gyönyörű képeinek sorozata alkotta. Bernáth Aurélnak egy nagyon szép tájképe is nagyon tetszett, de ami valósággal lázba hozott, mégis a gazdagon képviselt Egry művészete volt. Hatása megrendített. Teljesen megfeledeztem mindenről. Úgy el voltam merülve a képek nézésében, mintha más nem is lett volna a világon”.³

Oltványi a par excellence kortárs művészetet tanulmányozó s publikáló műgyűjtő, akinek ízlését, habitusát az egybegyűjtött kollekció fejezi ki legadekvátábban. A gyűjtemény-építés útja és módszerei, lehetséges módoszatai között a tervezett, tudatos metódusok (vásárlás, csere, stb.) mellett a spontán gyarapodást, az ajándékozásokat (művészek hálából, barátságból) is tekintetbe kell venni. Természetesen az ilyen mű-

vek is szervesen beletartoznak a gyűjtemény profiljába, még akkor is, ha kisebb értékűek, alkalmi ajándékok (rajzok, akvarellek stb.). Genthon István meghatározásával a „finom ízlésű műbarát”⁴, Oltványi magángyűjteményének kialakulása, az első vásárlások, a huszas évek derekára, végére tehetők. A gyűjtés a II. világháború alatt befejeződött, később már egy-egy ajándék-mű jelent csak relatíve gyarapodást.

Az Oltványi gyűjtemény időben legkorábbi darabjai az 1910-es évek elején készültek Gulácsy egyik főműve (*Naconxipanban hull a hó*), Nemes Lampérth József két tusrája és Ferenczy Károlynak, az Oltványi által legtöbbször tartott nagy mesternek egy 1914-es *Őnarckép*-rajza. A többi mű a huszas évek második felétől s a harmincas években született, és a Gresham-asztaltársaság képzőművész szereplőinek (kissé tágabb körben kiegészülve a Szinyei Merse Pál Társaság tajaival) a törekvéseit, egykorú munkálkodását mutatja be.⁵ A gyűjtemény pillérei: Bernáth Aurél korai expresszív pasztellképe, Czöbel és Berény kompozíciók, Ferenczy Noémi, Szőnyi, Beck Ö. Fülöp, Medgyessy, Vilt és Egry fontos művei. Oltványi cikkeihez, könyveihez is használta a saját tulajdonában lévő műveket illusztrációként, egyúttal az ismertséget, publicitást is biztosítva kollekciója fontosabb darabjainak.⁶

Bonyolult és ellentmondásos, máig nem tisztázott és egyértelmű Oltványi szerepvállalása a Bajai Képtár fundamentális kollekciójában. Az „Oltványi gyűjtemény”⁷, majd finomított, pontosabb kifejezéssel: „Oltványi gyűjtés”⁸ sem fejezi ki a gyűjtemény historikumát. A bajai múzeum intézményesülésének, önállóvá válásának a folyamatába 1935 körül kapcsolódhatott Oltványi azzal a múzeumi gyűjtési folyamatot önmagában is dinamizáló ötlettel, hogy állandó képtárat, modern magyar képgyűjteményt kell létrehozni. Az ötlet kimunkálásában s bajai terjesztésében, valóra váltásában Miskolczy Ferenc festőművész volt Oltványi társa, legfőbb szakmai partnere. A tervet Oltványi a város polgármesterével megismertette jelezte, hogy az akkori hivatalos művészetpolitika által kellőképpen nem támogatott művészek munkáiból épülne a képtár, „az élő művészetnek szentelődnék [...] mai magyar művészet tükre kívánna lenni, nincs tehát benne hely azok részére, akik [...] idejét múlt, kiélt formában közlik mondanivalójukat”.⁹ A város Törvényhatósági Bizottsága 1936. okt. 7-én határozott a múzeum és a képtár létesítéséről, múzeumi helyiségek kialakításáról, rendbetételéről. A múzeumlétesítésről és képtáralapításról hozott törvényhatósági határozat nem jelenti azt, hogy az új intézmény azonnal zökkenőmentesen működhetett. A keretet, a lehetőséget, a formát teremtették meg: így vehetett lendületet a gyűjtőmunka, az intézmény tárgyi, személyi és szakmai megszilárdításának több éves folyamata.

A képtár a harmincas évek magyar múzeumügyében egyedülálló élő művészeti gyűjtemény megépítését jelentette. Ennek gyakorlati lebonyolítása is különös, (szinte) párhuzamok nélküli a magyar múzeumtörténetben. Ma már világosan és pontosan leírható: nem Oltványi Imre magángyűjteményének bajai képtáralapításra történő átadásáról van szó, hanem egy viszonylag széleskörű gyűjtőmunkáról, amelynek a fővárosban Oltványi, Baján pedig Miskolczy volt a motorja. Oltványi megnyerte az ügynek a Szinyei Társaság művésztagjait, a Gresham-asztaltársaságot, néhány csak a KUT-hoz, a római iskolához, Szentendréhez, Szolnokhoz kapcsolódó alkotót ugyanúgy mint az École de Paris fontos képviselőit és csoportokon kívül dolgozókat. A kortárs műgyűjtők, a Gresham-köriek (Szilágyi Sándor, Hatvany Ferenc, Fränkel József,

Rózsa Miklós, Fruchter Lajos, Bartha Ferenc dr.) ugyanúgy ajándékoztak műveket mint maga Oltványi vagy a Baján élő Aszalós Imre dr., Nagy Istvánné és Baja város.

Baja város Új Magyar kép- és szoborgyűjteménye 62 táblaképet és 12 szobrot vett listába.¹⁰ Ebből 49 művet közvetlenül a művészek, a kiválasztott, fölkért alkotók ajánlékoztak, fővárosiak és Baján élők. A művek kiválasztását (cseréjét, ha szükséges volt) budapesti összegyűjtését Oltványi vállalta és végezte 1936-38 között. Oltványi a Miskolcynak írott leveleiben beszámol a gyűjtés menetéről s helyzetéről is. E dokumentumok egyértelműen mutatják: 1936 végétől 1938 nyaráig tartott a begyűjtés.¹¹ Az együtteshez tartozott a „Nagy István terem képei” cím alatt listázott kollekció, amely özv. Nagy Istvánné ajándékaént 32 művet társított az anyaghoz.

A kép- és szoborgyűjtemény – Oltványi kifejezésével élve – tükrö a korabeli új irányoknak, releváns kollekciónak tartható: bemutatja a korszak képzőművészete irányait.¹²

JEGYZETEK

1. OLTVÁNYI I.: Művészeti krónika. Bp. 1991. Szerk., utószó és jegyzetek: Sümegi György (a továbbiakban: Művészeti krónika)
2. Művészeti krónika, 141.
3. Magyar művészet 1919–1945 Szerk.: Kontha Sándor. Akadémiai Kiadó, Bp. 1985. 127.
4. GENTHON I.: A Szépművészeti Múzeum új szerzeményei. Tér és forma, 1944-45. 11. sz. 177–181.
5. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya 1960-ban védetté nyilvánította (84561/1960. okt. 21.) az Oltványi gyűjteményt. A védett gyűjtemény:

Barcsay Jenő	Erdő	olaj	78x79 cm
Bartha László	Önarckép	akvarell	40x29 cm
Basch Andor	Gyümölcscsendélet	olaj	66x79 cm
Beck Ö. Fülöp	Babits Mihály	kétoldalas érem	átm.: 9 cm
Berény Róbert	Interieur nőalakokkal	olaj	84x100 cm
Berény Róbert	Korsós csendélet	olaj	73x52 cm
Berény Róbert	Kertes ház, 1906	olaj	53x63 cm
Berény Róbert	Kutas udvar	akvarell	52x63 cm
Berény Róbert	Pátzay Pál arcképe	tus	39x44 cm
Berény Róbert	Lovas női akt, 1935	tus	33x45 cm
Bernáth Aurél	Országút, 1928	pasztell	70x100 cm
Czóbel Béla	Breton paraszt, 1931	olaj	90x75 cm
Czóbel Béla	Interieur csendélettel, 30-as évek eleje	olaj	95x70 cm
Czóbel Béla	Női félakt, 1926	akvarell	72x50 cm
Diener-Dénes Rudolf	Interieur	olaj	66x79 cm
Diener-Dénes Rudolf	Szajnapart	akvarell	33x36 cm
Diener-Dénes Rudolf	Párisi külváros, 1937	akvarell	34x36 cm
Egry József	Vihar a Balatonon, 1921	olaj	62x82 cm
Egry József	Balaton pásztor, 1926	olaj-pasztell	74x97 cm
Egry József	Fehér fények, 1926	olaj-pasztell	44x67 cm
Egry József	Teraszon	akvarell	29x36 cm
Egry József	Önarckép, 1922	tus	36x29 cm
Egry József	Szüretelő	tus	30x44 cm
Ferenczy Béni	Ferenczy Noémi, 1937	vöröskréta	51x35 cm
Ferenczy Károly	Önarckép, 1913	ceruza	34x26 cm
Ferenczy Károly	Noémi	ceruza	21x14 cm
Ferenczy Noémi	Pék	akvarell	30x29 cm
Ferenczy Noémi	Szent István	(gobelininterv)	
		akvarell	30x29 cm

Ferenczy Noémi	Álló nő	(gobelinterv)	
Ferenczy Noémi	Erdő	akvarell	41x23 cm
Gulácsy Lajos	Naconxipanban	akvarell	34x33 cm
Hrabéczy Ernő	hull a hó	olaj	95,5x46,5 cm
Kmetty János	Ülő fiú	tus	20x15 cm
Kisfaludi-Stróbl	Szentendrei táj	olaj	50x70 cm
Zsigmond	Rózsa Miklós		
Medgyessy Ferenc	arcképe	terrakotta	46x43 cm
	Furulyázó		
	őnarckép, 1916	tus	38x26 cm
Medgyessy Ferenc	Férfiakt lovon		
	(kislovas)	bronz	M:19 cm
Mészáros László	Kisfiú fej		18x36 cm
Nemes-Lampért József	Őnarckép, 1912	tus	45x33 cm
Nemes Lampért József	Ülő női akt		
	1913	tus	53x44 cm
Pátzay Pál	Ártinger néni	bronz	24x23 cm
Pátzay Pál	Oltványi Imréné		
	arcképszobra	bronz	M:34 cm
Pátzay Pál	Ifjúság	bronz	21x19 cm
Pátzay Pál	Ady Endre		
	halotti maszkja	terrakotta	24x18 cm
Pátzay Pál	Egry József érem	bronz	átm.: 8 cm
Simon János György	Lillian		
	arcképvázlata	olaj	64x75 cm
Szobotka Imre	Kertben	olaj	77x97 cm
Szőnyi István	Házak	gouache	21x34 cm
Szőnyi István	Őnarckép		
	(kartonvázlat a győri		
	freskóhoz)	kréta	56,5x40 cm
Vilt Tibor	Férfiakt	bronz	M:27 cm

6. ÁRTINGER I.: Egry József. Ars Hungarica 2. Bp. 1932. Képek jegyzéke: Őnarckép, tusrajz, 1932; 1., 8., 12., 15., 23., 30., 32. — Az Egry könyvben bemutatott nyolc Oltványi tulajdonú műből négy azonos a gyűjtemény négy Egryjével. — A KUT kiállítás katalógusa (Nemzeti Szalon, 1929. január) dr. Ártinger Imre tulajdonaként jelezte és reprodukálta Bernáth Aurél: Országút; Novotny Emil Róbert: Kompozíció; Pátzay Pál: Fésülködő s Ziffer Sándor: A Királyhegy ősz végén című műveket. Az utóbbi három mű nem szerepel a gyűjtemény védettségi listáján. Az Oltványi gyűjteményről is megemlékezik: DÉVÉNYI I.: Emlékezés Oltványi Imrére, Műgyűjtő, 1975. 1. sz. 12.

7. Ezt erősíti: Művészeti Lexikon I. Akadémiai Kiadó, Bp. 1965. 144: „Ide került Oltványi Imre magángyűjteménye”; „Oltványi gyűjteményének egy részét — Berény, Bernáth, Egry, Szobotka, Szőnyi festményeit, Pátzay, Medgyessy szobrai — 1945 után a múzeumnak ajándékozta”: Magyar művészet 1919–1945, Akadémiai Kiadó, Bp. 1985. 124.; MERK Zs.: A bajai múzeum ötven éve. In: Emlékkönyv a bajai múzeum 50 éves évfordulójára (1937–1987), Baja, 1989, 13, 23–24.

8. Bajai Képtár I. Oltványi Imre gyűjtése, Baja, 1976. katalógus, bev.: Sümei György

9. Idézi Merk Suzsanna, lásd: 7. jegyzet

10. Baja város Új Magyar kép- és szoborgyűjteménye:

Sor-szám	A művész neve	A mű címe	Technika	Méret	Az ajándékozó
1.	Aba Novák Vilmos	Kubikusok, 1927	olaj	58x60 cm	O.I.
2.	Ágoston Vencel	Esőben, 1935	olaj	70x78 cm	+
3.	Ámos Imre	Faluvég	olaj	60x80 cm	Szilágyi Sándor
4.	Barcsay Jenő	Szántóföldek	tempera	69x80 cm	„
5.	Bartha László	Tehenek	olaj	70x80 cm	+
6.	Basch Andor	Délfrancia táj			
		1934	olaj	74x92 cm	+
7.	Bene Géza	Reggel, 1936	tempera	100x100 cm	+
8.	Bényi László	Búcsú	olaj	60x80 cm	+
9.	Berény Róbert	Szegénység	olaj	80x60 cm	+

10.	Bor Pál	Favágók	olaj	80x100 cm	+
11.	Boldizsár István	Reggelizők	olaj	60x50 cm	+
12.	Bornemissza Géza	Káposztás kert, 1935	olaj	64x80 cm	Szilágyi Sándor
13.	Csánky Dénes	Földek, 1927	olaj	78x99 cm	+
14.	Cselényi-Walleshause	Balaton, 1930	olaj	80x60 cm	O.I.
15.	Czigány Dezső	Fasoros út	olaj	62x50 cm	Szilágyi Sándor
16.	Czóbel Béla	Gyermek tanulmány	olaj	76x59 cm	Hatvany Ferenc br.
17.	Dési-Huber István	Öreg csősz, 1933	tempera	120x80 cm	+
18.	Diener-Dénes Rezső	Boglyák	olaj	64x90 cm	+
19.	Egry József	Badacsony	olaj, pasztell	58x78 cm	+
20.	Éber Sándor id.	Kamarásduna télen	olaj	66x86 cm	+
21.	Éber Sándor ifj.	Édesapám	pasztell	30x40 cm	+
22.	" "	Kerekítő	pasztell	60x70 cm	+
23.	Farkas István	Tengerparti táj, 1935	tempera	46x65 cm	+
24.	Fenyő György	Udvar	olaj	50x70 cm	+
25.	Ferenczy Noémi	Fahordók	akvarell	80x200 cm	+
26.	Graber Margit	Gobelin terv	olaj	47x62 cm	+
27.	Halápy János	Csendélet	olaj	76x78 cm	+
28.	Hatvany Ferenc br.	Taorminai hegyoldal, 1936	olaj	85x74 cm	Fränkel József
29.	Herman Lipót	Park	olaj	60x80 cm	+
30.	Hincz Gyula	Kert, 1935	olaj	60x80 cm	+
31.	Hubay Andor	Billiárdos csendélet	pasztell	72x100 cm	O.I.
32.	Istokovits Kálmán	Pihenő	olaj	100x80 cm	+
33.	Kádár Béla	fjord, 1935	tempera	58x73 cm	+
34.	Kernstok Károly	Szüret	olaj	60x94 cm	O.I.
35.	Kirchner Jenő	Kompozíció	olaj	32x38 cm	Kubinyi Sándor
36.	Kmetty János	Tájkép	akvarell	30x46 cm	+
37.	Körmen	Dunai táj, 1935	olaj	100x55 cm	+
38.	Kubinyi Sándor	Gitáros csendélet	olaj	49x49 cm	+
39.	Márffy Ödön	Arckép, 1932	olaj	40x32 cm	Rózsa Miklós
40.	Martyn Ferenc	Libakereskedőnél	olaj	95x73 cm	+
41.	Medveczky Jenő	Önarckép	akvarell	58x79 cm	O.I.
42.	Miskolczy Ferenc	Kompozíció, 1928	olaj	80x69 cm	+
43.	Modok Mária	Csendélet, 1936	olaj	67x80 cm	+
44.	Molnár C. Pál	Áhitat, 1928	olaj	47x41 cm	+
45.	Nagy István	Önarckép	olaj	50x80 cm	+
46.	" "	Hegyek, 1936	olaj	57x77 cm	Nagy Istvánné
47.	Novotny Emil	Gyimesi táj, 1926	olaj	62x52 cm	Baja város
48.	Paizs Goebel Jenő	Dombos út	pasztell	63x90 cm	Fruchter Lajos
49.	Perltrott-Csaba Vilmos	Gyártelep, 1936	olaj	77x100 cm	+
50.	Rippl-Rónai József	Udvar, 1936	olaj	74x100 cm	O.I.
		Cigánysor, 1922	olaj	42x52 cm	Fränkel József
		Isonzó	pasztell		

51.	Schönberger Armand	Csendélet	tempera	60x80 cm	+
52.	Sennyei-Oláh István	Pallagi felhők, 1931	olaj	46x54 cm	Aszalós Imre dr.
53.	Simon János György	Párizsi külváros	olaj	58x59 cm	O. I.
54.	Szobotka Imre	Kamarásduna	olaj	72x99 cm	+
55.	Szőnyi István	Fekvő Vénusz, 1927	olaj	130x150 cm	+
56.	Tihanyi Lajos	Szoba belseje	pasztell	55x50 cm	Fränkel József
57.	Tornyai János	Borulás az Alföldön	olaj	45x52 cm	Baja város
58.	" "	Sugovica-részlet szivárvánnyal	olaj	55x42 cm	Baja város
59.	Uitz Béla	Kompozíció	olaj	72x100 cm	Bartha Ferenc dr.
60.	Vass Elemér	Csendélet, 1936	olaj	65x81 cm	+
61.	Vidovszky Béla	Hegyvidék, 1926	olaj	55x70 cm	+
62.	Zádor István	Sárga blúzós hőgy, 1930	olaj	43x40 cm	+

S z o b r o k

1.	Beck András	Szőnyi István arcképe, 1937	terrakotta	15x15x30	Bartha Ferenc dr.
2.	Beck Ö. Fülöp	Női portré	terrakotta	20x20x40	+
3.	Bokros-Birmann Dezso	Arcmás, 1936	terrakotta	15x15x30	+
4.	Csorba Géza	Thália	terrakotta	13x13x50	+
5.	Medgyessy Ferenc	Relief	terrakotta	43x55	+
6.	" "	Ülő nő	terrakotta	16x20x38	+
7.	" "	Ülő leányka	műkő	34x70x104	+
8.	Pátzay Pál	Ártinger néni	gipsz	20x20x35	+
9.	" "	dr. Cseh-Szombathy László arckép	terrakotta	28x20x50	+
10.	" "	T.T. arcma	terrakotta	20x20x36	+
11.	Szélessy Zoltán	Torrero	fa	20x10x62	O.I.
12.	Vilt Tibor	Tépelődő	terrakotta	26x22x88	+

+ = a művész ajándéka

O. I. = Oltványi Imre ajándéka

11. Oltványi Imre Miskolczy Ferencnek küldött leveleiből, Katona József Múzeum, Művészettörténeti Adattár 44–80. „[...] épp ma írtam a Polgármester úrnak is a képtár ügyében. Alig valami hiánnyal együtt van az anyag. (1937. II. 19.); [...] annyira rámríttien-tettél legutóbb, hogy ész nélkül nekiláttam az anyagösszeszedésnek s egész délutánokat taxizok a fene egye meg. Te már láttad a következő képeket: 1. Szőnyi, 2. Vass Elemér, 3. Farkas István, 4. Kmetty János, 5. Fenyő György, 6. Bornemissza Géza, 7. Czigány Dezső, 8. Diener-Dénes Rudolf, 9. Barcsay Jenő, 10. Ámos Imre, 11. Köröendi András, 12. Kádár Béla, 13. Cs. Wallerhausen Zsiga, 14–15. Medgyessy Ferenc, 16. Simon János György, azóta befuvaroztam: 17. Boldizsár István, 18. Vidovszky Béla, 19. Perlrott-Csaba Vilmos, 20. Hincz Gyula, 21. Aba-Novák Vilmos, 22. Martyn Ferenc, 23. Scheiber Hugó. Megvolt Egy is, de azt kicseréljük s ezért nem írtam be a végleges állományba. Ezen a héten foly-

tatom a körbenfutást. [...] Remélem vagy 10-et e héten is összeszedek. (1937. IV. 12.); [...] írok neked, hogy beszámoljak a képtár további gyarapodásáról. Sok egyéb dolog miatt nem tudtam ebben az ügyben annyit szaladgálni, mint szerettem volna, de azért így is eléggé szaporodtunk. Íme: 24. Basch Andor, 25. Herman Lipót, 26. Egy József, 27. Molnár C. Pál, 28. Medveczky Jenő, 29. Istókovits Kálmán, 30. Szobotka Imre. Szóval hetet ismét befuvaroztam s remélem, hogy ezen a héten többet tudok majd szerezni. Láthatod tehát, hogy ez alkalommal tényleg nekiláttam a munkának. Hogy áll lenn a helyiség dolga? Haladtok? Szeretném, ha küldenél nekem egy méretekkkel jelölt helyszínrajzot. (1937. IV. 19.); [...] Az anyag összeszedés folyik rendületlenül. [...] az újabb befuvarozott szerzemények: 31. Ferenczy Noémi, 32. Szélessy Zoltán, 33. Rippl-Rónai József, 34. Tihanyi Lajos, 35. Hatvany Ferenc, 36. Márfy Ödön. Így is mindennapra esett egy-

egy zsákmány. Remélem így lesz ezen a héten is s akkor nemsokára mégiscsak befejeződik a „betakarítás”. A dolog olyan szépen kezd alakulni, hogy magam is megvagyok lepve! (1937. IV. 26.) [...] Legutóbbi levelem óta az alábbi befuvarozások történtek: 37. Bokros-Birman Dezső, 38. Berény Róbert, 39. Kirschner Jenő, 40. Novotny Emil Róbert, 41. Bartha László, 42. Csorba Géza, 43. Beck András, 44. Beck Ö. Fülöp. A jövő héten befolyik még vagy 10-15 s azzal be lesz fejezve az ügy. (1937. V. 21.) [...] Újabb befutott a bajai képtár részére egy Kernstok-kép (Kubinyitól) és az Uitz, ami nagyon szép. [...] A Nagy Istvánné féle ajánlatot okvetlenül fogadjátok el. Nagyon érdekes lesz s ismét speciális zamatot is ad a múeumnak. Persze a képeket okosan válasszátok ki, hogy változatos legyen. (1937. VII. 2.) [...] Időközben befutott a Kubinyi küldötte Kernstok-kép, egy nagyon érdekes Uitz s Csáky Dénes is küldött egy nagy képet igazán a termése javából. Alaposan kirukkolt. A többi kibővítés természetesen csak szeptemberben lehet meg, amikor visszaérkeznek a művészek. Kedves öregem, a múzeum-tervezet is meg lesz. Azonban ezt is meg kell beszélnem egy csomó emberrel, legfőképpen Csákyval, aki jelenleg szabadságon van. Meg lesz ne félj, ha nem is gyorsvonati tempóban. A katalógust is úgy terveztem, hogy egy rövid előszót kérek Csákytól, Gerevichtől s esetleg még egy nagyfejtől, magam pedig egy hosszabb művészeti

tanulmányt írok a modern magyarokról, világ-helyzetükről stb. Meg lesz ez is csak kitarítás. Nagyon örülök, hogy Vencelnek tetszenek a dolgok, elvégre fontos az is, hogy ti bajai művészek hogyan látjátok a dolgot. Írd meg, hogy a város tulajdonában lévőkből mit szednél össze s mit a bajaiaktól. (1937. VIII. 23.) [...] Még ma telefonálok Cseresznyés Ernának, hogy a nálam lévő képeket vitesse el s szállíttassa Bajára. Emlékezetem szerint a Kernstokot te elvitted. Ezen kívül itt van: Uitz Béla: Kompozíció; Csáky Dénes: Földek; Gráber Margit: Csenedélet; Modok Mária: Ónarkép; Bor Pál: Favágók. Egészen bizonyos: Iványi-Grünwald Béla, Kosztolányi-Kann Gyula, Benkhardt Gusztáv és még egy páran, de ezt ha feljössz legközelebb neked kell befuvarozni. [...] le akarok menni Bajára mindent végelegetíteni. (1938. III. 2.) [...] Időközben szereztem egy Iványi-Grünwald képet, Nagyon szép. Ennyivel szaporodtunk mindössze. Szőnyivel még nem merem beszélni, mert félek, hogy kitör a botrány. Majd azért megpróbálom elintézni. Átnéztem a listát. Beleírtam, ahol tudtam az adatokat. Mindenütt csak azt kell írni: a művész ajándéka. A civileket, akiket ki kell írni, aláhúztam. Az én nevem helyett csak annyit: ajándék. Ehhez ragaszodom.” (1938. VI. 8)

12. Oltványi Imre emlékkiállítás, Baja, 1963. július, katalógus; Bajai Képtár I. Oltványi Imre gyűjtése, Türr István Múzeum, Baja, 1976. katalógus, bev.: Sümei György

György Sümei: Die Sammeltätigkeit und die Sammlung von Imre Oltványi

In der Geschichte des ungarischen Kunstsammlertums zwischen den beiden Weltkriegen stellen das Sammeln der zeitgenössischen Kunst bzw. der Kreis ihrer Sammler (Dr. László Cseh-Szombathy, Lajos Fruchter, Ödön Márton, Béla Radnai, Sándor Szilágyi) ein selbständiges Kapitel dar. Zu diesem Kreis gehörte – und war für manche seiner Mitglieder ein nacheifernswertes Vorbild – Imre Oltványi, Herausgeber der Zeitschrift *Magyar Művészet* (Ungarische Kunst) und der Buchreihe *Ars Hungarica*. In seiner (im Jahre 1960 als erhaltungswürdig erklärten und unter Schutz gestellten) Sammlung befinden sich Werke bestimmender Persönlichkeiten der Szinyei-Gesellschaft, des Gresham-Kreises und der Post-Frauenbacher (ung. Nagybánya). (Es sind insgesamt 50 Kunstwerke, von denen der überwiegende Teil Gemälde und der Rest einige Zeichnungen, Skulpturen und Plaketten sind). Der Bestand der Gemäldegalerie von Baja, die bei der Gründung des Bajer Museums István Tür (1937) angelegt (und früher für Oltványis Sammlung gehalten) wurde, setzte sich aus den Geschenken, freiwilligen Gaben von Oltványi und anderen Sammlern (Sándor Szilágyi, Lajos Fruchter, Miklós Rózsa, Baron Ferenc Hatvany, József Fränkel, Dr. Imre Aszalós) sowie Künstlern (von denen einige in Baja lebten) zusammen. Die Privatsammlung von Oltványi und die Fundamentalsammlung der Gemäldegalerie von Baja enthalten viele Werke derselben Künstler. Das Material des Museums stellt die ungarische bildende Kunst zwischen den beiden Weltkriegen, d.h. der 20er-30er Jahre, in einem breiteren Zusammenhang dar als Oltványis Sammlung, denn es präsentiert ihre wichtigsten Tendenzen, Stilrichtungen und das Gros ihrer hervorragenden Vertreter durch bedeutende Werke, in der richtigen Proportion und einem authentischen Beziehungssystem.

Tímár Árpád

BODONYI JÓZSEF MŰVÉSZETTÖRTÉNET-KRITIKÁJA

A Budapesti Szemle 1936 februári füzetében jelent meg Bodonyi József *A magyar művészettörténetírás új útjai?* című írása.¹ A cikk formáját tekintve könyvbírálat, valójában azonban nagyszabású módszertani tanulmány, amelyre az adott alkalmat, hogy az előző évben látott napvilágot Genthon István műve, *Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig*.

Az írás címe tulajdonképpen utalás egy korábbi kiadványra: 1931-ben jelent meg Hóman Bálint szerkesztésében *A magyar történetírás új útjai* című tanulmánykötet, amelyben Gerevich Tibor írta a *Művészettörténet* című fejezetet. Gerevich áttekintette az európai művészettörténet-írás egész történetét Ghibertitől, Vasaritól kezdve a kortárs szellemtörténeti irányzatokig, s egyben felvázolta elképzeléseit a korszerű művészettörténet módszereiről is. A legújabb, reménykeltő törekvések ismertetése során név szerint is megemlíttette „a fiatalok közül” Péter Andrást és Genthon Istvánt, mint olyanokat, akik „modern módszeri felkészültséggel” láttak hozzá feladataikhoz.² Genthon könyvének megjelenésekor Bodonyi ennek a reménynek a megvalósulását kívánta tehát megvizsgálni, ezért választotta kritikája címéül a korábbi kötet címének parafrázisát.

A cím kérdés formában való megfogalmazása persze már előre vetíti a vizsgálódás végeredményét, jelzi Bodonyi véleményének lényegét, azt ugyanis, hogy Genthonnak ez a könyve nem az, amit vártak tőle, nem a művészettörténet-írás új, korszerű módszerének megtestesítője.

E végső következtetés azonban csak a könyv módszertanára vonatkozott. Bodonyi emellett Genthon művének számos erényét és érdemét is elismerte, s hogy legalább annyit jót is talált benne mint bírálandót, azt mindjárt első mondatában deklarálta: „Genthon István könyvét nyereségnek könyvelheti el a magyar művészettörténeti irodalom.” S hogy ez nem csupán üres udvariasság vagy taktikázás, a keményebb bírálat becsomagolása, az a részletes kifejtésből egyértelműen kiviláglik: „a kevés kivétellel dilettáns összefoglalások után végre akadt rátermett szakember, aki bátor kézzel mer hozzányúlni a tövises probléma megoldásához”, „a rosszul értelmezett nemzeti hiúság nebuláiról”-ként kezelt legújabb kori magyar festészet történetének megírásához. Bodonyi nagyra értékelte Genthon „messzemenő jártasságát”, „biztos ítéletű szemét”, sőt azt is elismerte, hogy „a történeti folyamatot is világosan, áttekinthetően mutatja be, az egyetemes európai kapcsolatokat pedig, ha gyakran csak vázlatosan is, de helyes távlatban állítja eléink.” Bodonyi tehát lényegében elfogadta mindazt, amit Genthon a művészek életéről, művészi fejlődésükről, stílári jellemzésükről, a művek elemzéséről, értékeléséről mondott; kritikájának nem ez a tárgya, ő csak a legáltalánosabb módszertani kérdéseket kívánta megvizsgálni. „A könyvet csupán addig a határig akarjuk bírálni, amíg a benne fölvetett problémák és megoldásaik a magyar művészettörténetírás szempontjából elvi jelentőségűek... Szemünk előtt sokkal inkább olyan általános módszertani elvek lebegnek, melyek a művészet történetének szigorúan tudományos szemléletére irányulnak.”

Ennek megfelelően Bodonyinak tulajdonképpen egyetlen alapvető módszertani kifogása van Genthonnal szemben, az, hogy nem sikerült megvalósítania azt a célkitűzést, hogy a művészet történetét a kultúra más megnyilvánulásaival együtt szerves egységben láttassa. „Genthon a magyar festőművészet »kultúrtörténetét« vagy más szóval »szellemtörténetét« akarja adni...” ám „módszere sem kultúrtörténeti, sem szellemtörténeti, hanem pszeudo-szellemtörténeti, illetőleg pszeudo-kultúrtörténeti.” A könyv fejezetei ketté válnak: „Az első fele tájékoztatást nyújt a kornak általános politikai és kulturális viszonyairól, második fele pedig az egyes festők életét és működését mutatja be »portrészzerű keretekben«, művészetüket jellemzi, bírálja és értékeli.” Bodonyi példákkal is alátámasztja ezt a kifogását: „Genthon inkább csak arra szorítkozik, hogy az adatokat és tényeket közölje, attól azonban óvakodik, hogy ezeket a művészettel magával valamilyen kapcsolatba hozza. Az első fejezetben pl. a *szellemi mozgalmak* közül említés történik a nyelvújításról, a deákos műveltségű irodalomról, a rendi nacionalismus áramlatáról, azonban sehogy sem tudjuk elképzelni, hogy ezek milyen hatással lehettek három klasszicista festőnk bármelyikére is, akár az osztrák Donátra, akár a külföldre szakadt Markóra és Brockyra.”

Ezt a kettéválást, ezt a „belső szakadást” valamilyen mértékig maga Genthon is látta, ill. beismerte, amikor megfogalmazta módszertani alapelveit könyve jegyzeteinek bevezető soraiban: „Az egész műben a hazai történet és műveltség alakulásaira vonatkozó megállapítások *Szekfű* Gyula: *Magyar történet...* c. korszakos munkáját követik, egy-két mondatban csaknem szósz szerint. Elődeimmel szemben, kik a művészetet légüres térben, kizárólag esztétikai szempontból ábrázolták, *Szekfű* művének hatása alatt iparkodtam a szellemi mozgalmakra és kultúrtörténetre is kiterjeszkedni; sajnos, egyrészt a műtörténeti tárgyalásmód, másrészt a világos szerkesztés vágya nem engedte meg a portrészű keretek szétrobbantását.”

Genthonnak ezzel az érvelésével Bodonyi nem értett egyet. A „légüres térben” való ábrázolást nyilván ő sem tekintette ideális megoldásnak, ám azt sem fogadta el, hogy a szellemi mozgalmak bemutatásának, a kultúrtörténet felvázolásának szükségképp el kellene válnia a „műtörténeti tárgyalásmód”-tól. A „belső szakadás” okát Bodonyi nem szerkesztés-technikai problémákban látta, hanem abban, hogy Genthon nem a megfelelő történeti megközelítési módot választotta. *Szekfű* módszerét a maga helyén indokoltnak tartotta, művészetre való alkalmazását viszont már nem. *Szekfű* „egy gazdasági adattal egy gazdasági folyamatot bizonyít és magyaráz, egy politikaival egy politikait”, Genthonnál ellenben „egy gazdasági ténynek egy művészeti folyamatot kellene illusztrálnia és indokolnia.” Bodonyi szerint a művészet gazdasági aspektusainak vizsgálata csak akkor helyénvaló, ha nyilvánvalóvá tesszük, hogy ez esetben a művészetet egy „lényétől idegen elvnek” vetjük alá, különben „az olvasó a dolog előadásának egymásra következéséből ... azt a téves következtetést vonja le, mintha a kulturális, de főleg az »anyagi« adottságok valami olyan alap volnának, hogy egyedül rajtuk épülne föl a művészet »Überbau«-ja. Genthon itt nem tudta elkerülni a történelmi materializmusba való visszaesés látszatát.”³

Bodonyi tehát nem fogadta el Genthon könyvének legáltalánosabb módszertani alapelveit, de hogy vele szemben mit ajánlott, mit tartott követendőnek, azt elemző fejtegetéseinek bíráló és egyetértő megállapításait egyaránt összegyűjtve kell rekonstruálnunk, minthogy saját nézeteit, azt, hogy milyennek képzelte el „a művészet

történetének szigorúan tudományos szellemű szemlélet"-ét, végül is nem fejtette ki szisztematikusan.

Az elszórt megjegyzések, félmondatok alapján nagy valószínűséggel állítható, hogy Bodonyi módszertani elképzeléseinek végső alapja a művészet autonómiájának elve volt. Bár sehol nem írta le tételszerűen ezt az elvet, de abból, ahogy a művelődéstörténeti és szellemtörténeti megközelítést ismertette és bírálta, nyilvánvaló, hogy nemcsak a gazdasági determinizmust, az „alap-felépítmény” elméletet, a történelmi materializmust, hanem minden olyan elképzelést elutasított, amely a művészet létét és változását valami külső, idegen tényezőtől próbálta levezetni. „A kultúratörténetet már ott találhatjuk az újjáéledt művészettörténet mellett ... Schnaase nagyszabású művétől Taine rendszeréig... Ez volt a szorosabb értelemben vett »művelődéstörténeti« módszer, mely kívülálló körülményekből, politikai, gazdasági, geográfiai stb. viszonyokból igyekezett a művészet fejlődését megmagyarázni, vagy legalább a keretet és a hátteret számára ezáltal megszervezni.” Ehhez mérve pozitív fejleménynek tekintette Bodonyi azt, hogy a századvégen Wickhoff, Riegl és Wölfflin „a formatörténeti módszer kiépítésével a művészettörténetet saját lábára” állították, „amennyiben a stílusok változását immanens fejlődésként fogták fel.” Visszalépésnek tartotta viszont a szellemtörténeti módszer megjelenését, amely ugyan nem anyagi természetű „külső adottságokból” kívánta levezetni a művészeti jelenségeket, de végső soron valami művészetén kívüli tényezőt, „szellemi hajtóerőt” feltételezett; a világnézetet, a korszellemet tekintette meghatározónak. De elutasította Bodonyi azt is, amikor „a magyar faj jelleméből akar Genthon egy stílusjelenséget ... levezetni.” Ezt Taine szintjén álló megoldásnak minősítette. A viszony szerint éppen fordított: „a valóságban a műalkotások jellegét nem egy nép jellegéből állapítjuk meg, hanem sokkal inkább fordítva: »a nemzeti génuszról« való elgondolásainkat éppen a műalkotásokból levont jellegzetességek határozzák meg.”

Bodonyi tehát a művészet öntörvényűségét, másból levezethetetlen voltát hangsúlyozta, ami persze nem jelenti azt, hogy a művészetet „légüres térben” szemlélte, csupán azt, hogy az összefüggések, a kölcsönhatások valamilyen más rendszerét feltételezte. „A kultúra összes köreinek együvé tartozását természetesen a legkevésbé sem akarjuk tagadni, és hogy esetenként okozati kapcsolatok is kimutathatók ezek között az állandóan kölcsönös vonatkozásban álló területek közt, ehhez sem fér kétség. (Lásd a Warburg-féle *igazi* kultúratörténetet!)⁴ Ha azonban általánosítunk, akkor az ilyen értelmezések végeredményben pusztán analógiáknak bizonyulnak, amelyek nem egyebek látszatmagyarázatoknál.”

Bodonyi azt szorgalmazta, hogy a figyelem, a tudományos érdeklődés az elhamarkodott általánosítások, a megalapozatlan történeti konstrukciók, a „háttérfestő művelődéstörténetek” helyett a konkrét műalkotásra irányuljon. „Meggyőződésünk, hogy ma a művészettörténet igazi útjai másfelé vezetnek. A cél elsősorban is ... a művészi alkotásnak, magának a műnek, mint autonóm világnak megértése. Erre pedig az út a szigorúan tudományos művészettörténeten keresztül vezet.” Ez a tudományos művészettörténet „a *festészet* és nem a *festő* történetét írja”, „a portrékon inkább az esztétikai személyt érti, nem pedig az empirikust”, „megmagyarázni és nem szórakoztatni akar, történelmet, nem pedig »szépirodalmat« akar írni.” A műalkotások elemzése, magyarázata „nem merülhet ki a pusztán bírálásban, de nem lehet a képen

láthatók »leltározó« felsorolása sem”. „Még kevésbé vezethet azonban a művészet megértéséhez, ha a festményt szavakkal akarjuk utánafesteni, a képet irodalmi képekkel utánaalkotni és érzékeltetni.” De nem lehet a magyarázat eszköze „az álkultúrtörténeti háttérfestés, meg a biografikus anekdotázás” sem. A „szigorúan tudományos művészettörténet” adekvát módszere az „elemző leírás”, a „történeti kritika”. „Nem elegendők ötletszerűen kiragadott részletjellemzések ... A történeti kritika vagy magyarázat a képalkotás reprodukciójában áll, abban, hogy visszaképzeljük magunkat a műalkotó szellemébe és földidezzük azokat a gondolatokat, melyek a művet ilyenre formálták. Ez a visszaidézés azonban nem lehet esztétikai újjáalkotás, hanem csakis logikai. A művészettörténész hivatása, hogy a közvetlen érzéki észrevétel színvonaláról az értelmi felfogás színvonalára vezessen. Kritikájának célja, hogy látni tanítson. Célja, hogy a műalkotás többé vagy kevésbé megértett, tetszőleges részleteinek élvezése helyett az egész mű alkotásának megértéséhez és élvezéséhez, tehát alakító, vagy mondhatjuk, alkotó látáshoz vezessen.”

Ez a nagyigényű program – ha nem tekinthető is a tudományos művészettörténetírás egyetlen érvényes módszerének – mindenképpen a kor tudományosságának legmagasabb szintjén álló teljesítmény. Máig ható vesztesége a magyar művészettörténetírásnak, hogy ebben a szellemben, ezzel a módszerrel nem készült – Bodonyi alkotásaként nem készülhetett – el a magyar művészet történetét bemutató nagy összefoglalás.

JEGYZETEK

1. Budapesti Szemle, 1936. DCXCIX. sz. 226–245. Bodonyi József (1908–1944 ?) életéről igen keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy 1932-ben védte meg doktori disszertációját Bécsben Julius von Schlosser professzornál. Az aranyalap keletkezése és értelmezése a későantik művészetben című dolgozat rövidített formában magyar nyelven jelent meg az *Archaeológiai Értesítő* XLVI. (1932–1933) kötetében (5–36.) A mű híven tanúskodik arról, hogy Bodonyi milyen alapos és széleskörű módszertani felkészültséget és szakirodalmi tájékozottságot sajátított el bécsi tanulmányai során, olyan kiválóságok társaságában, mint Ernst Gombrich és Otto Kurz. (Baráti kapcsolatairól, életkörülményeiről Zádor Anna tesz említést emlékezéseiben. *Művészettörténeti áramlatok*. Új Művészet, 1993. dec. 73–74.) Hazatérte után azonban nem tudott művészettörténetészként elhelyezkedni, sokat ígérő pályafutása félbeszakadt. Szakirodalmi tevékenységének – disszertációján kívül, amelyről egyébként Gombrich írt ismertetést – (E. Gombrich: Bodonyi: Entstehung und Bedeutung des Goldgrundes in der spatantiken Bildkomposition. *Kritische Berichte zur Kunstgeschichtlichen Literatur* V. (1932–33) 74.) – egyetlen ismert dokumentuma a Genthon-kritika.

2. A magyar történetírás új útjai. Szerk. Hóman Bálint. Bp. 1931. 124.

3. Figyelemre méltó, hogy a Nyugat „szellemtörténet”-vitájában 1931-ben Fülep Lajos is utalt arra a veszélyre, hogy a szociologizá-

láson át „szépen ki lehet lyukadni a marxiz-mushoz és a »történelmi materializmus«-hoz, a szellem saját életének és történetének tagadásával.” Szellemtörténet. Hozzászólás Babits Mihály tanulmányához. In: Fülep Lajos: *Művészet és világnézet*. Bp. 1976. 322.

4. Hogy mit jelenthetett Bodonyi számára „a Warburg-féle igazi kultúrtörténet”, azt talán Ernst Gombrich Warburg életművét méltató tanulmányának néhány mondatával konkretizálhatjuk leginkább: „A művészettörténetnek nem a stílusfejlődés absztrakt folyamatával van dolga, hanem emberekkel, akik döntések előtt állnak, s akik a jelentől és a múlttól kérnek tanácsot. Ennek a felfogásnak köszönhetjük a Warburg-könyvtárat... A századforduló óta rendszeresen gyűjtötte a könyveket valamennyi területről, amelyek problémája megvilágítását szolgálhatták; általános pszichológiai, antropológiai és kultúrtörténeti, nyelvfilozófiai és mitológiai irodalmat, valamint speciális irodalmat a reneszánsz és ókori forrásai, továbbá a filozófia, az irodalom, a művészet és az iparművészet tárgyköréből, végezetül pedig mindent, ami a millió magyarázatához és szemléletessé tételéhez hozzájárulhatott, vagyis vallástörténetet és gazdaságtörténetet, amit akkoriban még nagyon mostohán kezeltek, s a könyvtárügy, a ruházat és a szokások történetét, röviden: a mindennapi élet valamennyi aspektusát, melyeket a történettudós oly gyakran elhanyagol.” Ernst Gombrich: *Aby Warburg emlékezete*. In: *Reneszánsz tanulmányok*. Bp. 1985. 104.

Árpád Tímár: József Bodonyis Kritik über die Kunstgeschichte

Im Jahre 1936 erschien József Bodonyis Rezension über das Buch von István Genthon *Az új magyar festőművészet története 1800-tól napjainkig* (*Die Geschichte der neuen ungarischen Malerei von 1800 bis heute*). Das bot Bodonyi einen guten Anlaß, seine Ansichten von der Methodik der „streng wissenschaftlichen Kunstgeschichtsschreibung“ darzulegen. Bodonyi nahm für die Autonomie der Kunst Stellung und lehnte all die Betrachtungsweisen ab, die die historischen Veränderungen der Kunst mit äußeren Faktoren zu erklären versuchten. Er verwarf sowohl die kulturgeschichtliche Methode als auch die geistesgeschichtliche als auch die „Unterbau-Oberbau“-Theorie anwendende historische materialistische. Bejahend sprach er dagegen über Wickhoffs, Riegls und Wölfflins „formgeschichtliche“ Methode, über die Theorie der immanenten Stilentwicklung sowie über Warburgs „echte Kulturgeschichte“. Die Kunstgeschichte soll Bodonyi zufolge die Ziele verfolgen, eine „analytische Beschreibung“ zu geben, eine „historische Kritik“ auszuüben, „die autonome Welt der Kunst“ verdeutlichen und „die schöpferische Sehweise“ allgemein zu entwickeln.

Pataki Gábor

EGY MŰVÉSZETI ZÁRVÁNY: LOSSONCZY TAMÁS SPÁRGAKOMPOZÍCIÓ-SOROZATA

*Zádor Anna és Lossonczy Tamás
több évtizedes barátságának tiszteletére*

A magányos, besorolhatatlan művész azok közé a művészettörténeti toposzok közé tartozik¹, melyeknek vajmi ritkán végzik el az ellenpróbáját. Legalábbis a 20. sz.-i magyar művészetben aligha akad olyan alkotó, aki – legalábbis utólag – ne férne bele valamely trendbe, egy-egy lépcsőfokot jelentő vonulatba. Egyes, az olajozottan egymásba illeszkedő folyamatok között homokszemcseként viselkedő műcsoportok esetében azonban még felcsillan az esély: az adott sorozat, évjárat tán úgy kezelhető, mint amely *malgré lui* szembeszegülhet a korszellemmel. Akadnak helyzetek, amikor mindez nem jelent anakronizmust. Így volt ez a 40-es évek magyar művészetében is, amikor a művészek nagy része számára alkalmatlannak és felhasználhatatlannak ítéltetett a konstruktivizmus, s folyományaként „... a csillogó, fényekkel áttört építészeti dinamikus világ.”² Hiába kínálkoztak analógiák az I. és II. világháború társadalmi-morális kataklizmájának következményei között, számosabbak voltak a különbségek, bizonyossá vált, hogy még egyszer nem lehet megálmódni ugyanazt az utópiát.

Mindennek ellenére Lossonczy Tamás megkísérelte – legalábbis egy műcsoport erejéig – a konstruktivizmus felidézését. A művész ugyanis már pályája elején, majd 1929-es hollandiai és párizsi utazása alkalmából találkozott a konstruktivizmus akkor még virulens fejleményeivel³, de ez a befolyás efemernek bizonyult, s Lossonczy a 30-as évektől kezdve a szürrealis absztrakció képviselője lett. Ez a többpólusú, a tiszta, légies nonfigurativitás és a szürrealista látomások egyidejűségére alapozó alkotómódszer kisebb módosulásokkal az 1945 után kezdődött periódusban is meghatározta művészetét. A szürrealis absztrakció dominanciája mellett azonban 1946-47 fordulóján megszületik egy közvetlen művészeti környezetétől is eltérő, zárványszerű műegyüttes, a spárgakompozíciók sorozata.

E tárgyak megnevezése meglehetősen problematikus, több-kevesebb joggal tarthatjuk festménynek, lapos-reliefnek, netán rajznak⁴, sőt, amennyiben egy később született terminus technicus visszavezethető a művek keletkezési idejére, anyaga ellenére formázott vászonnak (shaped canvas) is. A lehetőségek közül a festményként való definiálás áll a leggyengébb lábakon, az általam ismert négy mű közül három esetben a táblákat borító fehér festék csupán semleges háttérnek tekinthető, az ovális táblán viszont komoly szerep jut az izgatott, dinamikus, eltérő vastagságú ecsetvonások keltette fakturális hatásoknak (s ebben az értelemben Lossonczy műve tartható tudomás szerint az első Magyarországon született monokróm képnek). A reliefként való értelmezés mellett szól, hogy a spárgák, ha kis mértékben is, de kiemelkednek az alapsíkból, ellene, hogy nem plasztikai domborításról vagy mélyítésről, hanem más anyagoknak az alapra való applikálásáról, egyfajta reliefkollázsról van szó. Mivel e keretek között nem tűnik célszerűnek mélyebb műfajelméleti-technikai problémákba bonyo-

lódni, a továbbiakban a semleges kompozíció, netán a művek jellegéhez közel álló konstrukció látszik a megfelelő elnevezésnek.

A meglehetősen kisméretű, 20-40 cm átmérőjű fatáblák alakja eltér a megszokott szabályos téglalaptól: van köztük ovális, oktaéder, három- és szabálytalan négyszög. Háromba – közel az átlók metszéspontjához – negatív forma ékelődik. A művész a táblákba szögeket vert, köréjük spárgákat feszített, majd az egész felületet fehérre festette. Ha a négy művet egymás mellé állítva, sorozatként szemléljük feltűnik, hogy csupán a fenti leírásban foglaltak közegek bennük, alapvetően nem egy előre meghatározott, előzetesen posztulált probléma megoldására születtek, hanem alig néhány (pontosan négy: a tábla alakja, szög, spárga, fedőfehér) koordinátájában meghatározott, de ezen túl gyakorlatilag nagy szabadságot nyújtó lehetőségrendszeren belüli kísérletezésre, az ötletek kipróbálására. A művész játszik, próbálkozik a formával, a formának megfelelően a szögek elhelyezésével, a spárgák segítségével kirajzolható vonalhálózattal egyaránt.

Így az ovális táblán a vonal játssza a főszerepet. A szögek szabályos távolságban követik a körvonalat, funkciójuk itt csupán az, hogy a spárga, elérve a tábla szélét, megcsavarodva rajtuk a körvonal másik pontja felé fusson tovább. Egymást átmetsző háromszögekből álló vonalhálózat keletkezik így, egy összesűrűsödő, majd újra szétnyíló egyenesekből álló, három dimenziójú rajz.

A szabálytalan négyszög alakú tábla konstrukciója a legegyszerűbb a négy közül. Középen egy háromszögű kivágás, felette és alatta egy-egy szögsort köt össze a függőleges spárgavonulat. A tábla óhatatlanul a 20. sz.-i művészet egyik fontos ikonográfiai toposzát idézi fel: a klasszikus avantgárd képein gyakran kulcsszerepet játszó mandolint.

A háromszög-konstrukció viszont a tiszta, egynemű, síma fehér felület és a forma belsejében torlódó vonalhálózat között feszülő ellentétre épül. Egy nagyfejű szögből, mint gyűjtőpontból indul ki ez a többszörösen megtörő egyenesekből álló, ideges, feszült hatást keltő vonaltömeg.

A nyolcszögű tábla ezzel szemben a rend, és egyúttal a folyamatos, szinte mechanizálható, gördülékeny mozgás képzetét kelti. A bal felső sarokban köralakban bevert szögsor középpontjából kiindulva feszesre húzott spárgák vezetnek a forma legközelebbi csúcsaig s a jobboldalon átellenben kirajzolt, egy középponti kivágással még inkább kihangsúlyozott körig. Ez a hűvös, csapágyáttételre emlékeztető struktúra, melynek símaságát csak az alsó kör alatt sűrű összevisszaságban bevert szöghalmaz oldja kissé, egyben finom optikai hatásokkal is operál: a spárgavonalak által kirajzolt alakzatok a megvilágítástól függően emelkednek ki vagy süllyednek be az alapsíkhoz képest.

E rövid leírásból is kitűnik, hogy a spárgakompozíció Lossonczy számára szabad kísérleti terep, konstruálási lehetőség. Megjegyzendő, hogy ebben az időben egy másik sorozatán is foglalkoztatják egy redukált elemsor variációs eshetőségei (ún. körös kompozíciók, 1947). A spárgaképek azonban éppen anyagválasztásuk és használatuk radikalizmusa miatt, s azáltal, hogy épített, szerkesztett konstrukcióknak tekinthetők, mégis egyedül állnak nemcsak Lossonczy, de a kor magyar művészetében is. Inkább csak előzményeit említhetjük, elsősorban Péri térkonstrukcióit, Kassák, Bortnyik, Uitz és Moholy-Nagy csak töredékesen rekonstruálható laposreliefjeit, inkább

eszmái, semmint formai tekintetben.⁵ S ahogy kora magyar művészetében társtalannak ezek a művek, úgy csak nehezen rokoníthatók az időben velük szinkronban álló párizsi "Salon des Réalités nouvelles" geometrikus absztrakciójával⁶, lévén Lossonczy alkotásai formailag kevésbé egzaktak, szándékaiban és összehatásukban kevésbé sterilek nyugat-európai párhuzamaiknál. Ebből a szempontból jóval közelebb állnak a fent említett magyar konstruktivisták műveihez, illetve az orosz konstruktivizmus néhány képviselőjének, így Mituricsnak vagy Jusztickijnek az alkotásaihoz⁷, valamint az ugyanebből a körből indult lengyel Strzemiński korai kollázsaihoz⁸.

A kérdés: még egyszer figyelembe véve a spárgakompozíciók keletkezésének idejét, mennyiben tekinthetők konstruktivistának, s mennyiben egy immár lecsengett irányzat kései visszfényének? Ha a szűkebben vett formai-stiláris szempontokat vesszük először figyelembe a válaszádnál, akkor azok alapján e konstrukciók megfelelnek a konstruktivizmus kritériumainak, jóllehet nem tekinthetők tipikus konstruktivista alkotásoknak. Másrésztől kétségtelen, hogy Lossonczy sorozata mögül hiányzik a konstruktivizmust létrehozó szituáció, az eszmei-politikai és esztétikai háttér. Még ebben a vonatkozásban is találhatunk azonban, ha természetesen módosulva is, analógiákat. Ez a korszak Lossonczy legoptimistább, leginkább jövőre orientált periódusa. Ekkor még töretlen a hite abban, hogy „az osztálynélküliség és szabadság, másszóval a tiszta emberi lét”⁹ belátható időn belül megvalósítható. Ez a konstruktivista utópiával sokban rokon, szinte chiliasztikus remény át is üt spárgakompozícióin, a rend és a szabadság, az elhivatott hit és a játék kísérleti terepein.

Az analógiákon túl azonban egy lényeges különbségre rá kell mutatnunk. A konstruktivizmus egyik fontos, bár nem kizárólagos ismérve, a *tervezés* idegen Lossonczy sorozatától, amelynek egyik legfontosabb mozzanata a *véletlen*, az improvizáció, a tervezés kontrolljától megszabadult döntés, egy „minden pszichologikumtól, mesétől, álomtól megszabadított”¹⁰ tudatállapot az alkotás közben.

A spárgakompozíciók sorozatától tehát nem idegen némi paradoxitás: kimutathatók benne a konstruktivizmus stiláris, sőt eszmei vonatkozásai, de ezek olyan sajátosságokkal kapcsolódnak össze, melyek idegenek tőle, szinte opponálnak vele. Az így kialakuló ötvözet nevezhető „élő geometriának”, „kvázi-geometriának”¹¹, sőt egy kisé merészebb gondolattársítással a Kállai Ernő által rövid ideig, a 30-as évek elején használt fogalom, a „technoromantika”¹² kései realizálásának is. E kifejezésen ugyanis egy, a funkcionalizmustól, erőszakos messianizmustól és a rideg sterilitástól megfosztott konstruktivizmust értett Kállai¹³, és ezek a jelzők pontosan illenek Lossonczy konstrukcióira.

Az eredeti kérdéshez visszatérve: véleményem szerint valahol itt rejlik a paradoxon feloldásának a lehetősége. A művész minden szabálytalanság, furcsaság, stílusidegen elem ellenére konstruktivista művet alkotott, de olyan konstruktivista művet, amely mögül hiányzik a konstruktivizmus, mint élő mozgalom, mint „korstílus”, ha úgy tetszik. Nem replikáról, nem utánézésről, nem is egyfajta posztkonstruktivizmusról van szó, hanem egy autonóm, egyedi választáson alapuló „*individuális konstruktivizmusról*”. Olyan esettel állunk szemben, amikor egy stílus megszűnik, mint stílus, mint mozgalom, de nem fejeződik be,¹⁴ tovább él, illetve a jelen esetben újjászületik az egyéni teljesítményben. Másként fogalmazva a konstruktivizmus elveszti avantgárd karakterét, de létezik, mint autonóm teljesítmény.¹⁵

A zárvány tehát zárvány marad, a spárgakompozíciók messze szakadnak már 20-25 évvel azelőtt született avantgárd rokonaiktól, de akár a borostyán, egy fellobbanó, szinte ösztönös művészi választás segítségével mégis őrizni tudják a konstruktivizmus stílusát.

JEGYZETEK

1. v.ö. NEUMANN, E.: *Künstlermythen. Eine psychohistorische Studie über Kreativität*, Frankfurt/New York, 1986, 258–263.
2. Kállai Ernőt idézi Lossonczy Tamás. in: *Részletek Lossonczy Tamás naplójából*, Ars Hungarica 1981/1., 133.
3. „1924-től 1929-ig dadaista, majd konstruktív, szigorúan megszerkesztett tárgyaltalan képeket, celluloid plasztikákat, montázsokat csináltam...” Lossonczy Tamás: *Pszichológumtól /sic!/ mentes művészet*. In: *Az új magyar művészet önarcképe*, Bp., é.n. (Az Európai Iskola könyvtára 7–8.), 26.
4. Így szerepelnek például a róluk szóló mindmáig legjobb elemzésben: ANDRÁSI G.: *Huzalszobrok, spárgarajzok, papírplasztikák. Művészet 1989/6.* 32–34.
5. Ezekről bővebben: BOTAR, O. A. I.: *Constructed Reliefs in the Art of the Hungarian Avant-Grade*: Kassák, Bortnyik, Uitz and Moholy-Nagy, 1921–1926. *The Structurist*, N° 25–26., 1985/86. 87–98.
6. VIEVILLE, D.: *Sagten Sie geometrisch? Der "Salon des Réalités nouvelles"*. in: *Paris-Paris 1937–1957*, München, 1981. 263–281.
7. Miturics reliefjeiről: LODDER, B.: *Russian Constructivism*, New Haven-London, 1983, 29–32.
8. Strzemiński 1919-es Mérőműszer c. kollázsán szintén spárgát használ. Reprodukciója: *Die große Utopie. Die russische Avantgarde 1915–1932*, Frankfurt, 1992, 89. sz. kép
9. Kállai Ernő írása Lossonczy Tamásról, kézirat, MTA MKI tul. MDK–C–I–11/523.4.
10. Az új magyar művészet önarcképe, i. m., 27.
11. ANDRÁSI G.: i. m., 33–34.
12. KÁLLAI, E.: *Ideen- und Organisationsentwurf zu einer internationalen Ausstellung Moderner Kunst im Leipziger Museum mit dem Namen „Kunst und Wirklichkeit“* (kézirat), MTA MKI tul., MDK–C–I–11/573.
13. Erről bővebben: PATAKI, G.: „Technoromantik”. In: *Die Konstruktion der Utopie. Ästhetische Avantgarde und politische Utopie den 20er Jahren*, Marburg, 1992, 203–209.
14. DANTO, A.C.: *Narrative and Style. The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 49, N° 3., Summer 1991, 208–209.
15. Többek között ez magyarázhatná Kassák 60-as években festett képeinek stílusát.

Gábor Pataki: Ein künstlerischer Einschluss: Tamás Lossonczys Bildreihe aus Spagat

Tamás Lossonczys Bildreihe aus Spagat entstand im Jahre 1947. Die Reihe scheint auf den ersten Blick von konstruktivistischer Anregung zu sein, und als solche ist sie inmitten der surrealistisch-expressiven Tendenzen, die für die progressive ungarische Kunst der 40er Jahre im 20. Jh. kennzeichnend sind, ein scheinbar alleinstehender und nicht klassifizierbarer Einschluss. Erst die etwas eingehendere Untersuchung kann aufdecken, daß dieses „konstruktivistische“ Zitat trotz aller äußerlichen Übereinstimmungen im Grunde gegen die Schaffungsmethode des Konstruktivismus opponierte, und daß der auf der generierenden Methode des Zufalls fußende Ausgangspunkt in der gegebenen Epoche überhaupt nicht allein stand. Dies wirft die Fragen auf, inwieweit sich ein Werk seiner Entstehungszeit „widersetzen“ kann, wie souverän es ihre Aktualität scheinbar verlorene Topoi verwenden kann, und ob der Begriff Zeitlosigkeit im Zusammenhang mit der „Quasi-Avantgarde“ der vierziger Jahre auftauchen kann.

Passuth Krisztina

FESTMÉNY VAGY RELIEF?

ORSZÁG LILI ÉS KEMÉNY ZOLTÁN SZELLEMI TALÁLKOZÁSA

Ha a magyar művészet fejlődését rövidebb periódusokra osztva próbáljuk kutatni, akkor az ötvenes évek vége, a hatvanas évek eleje inkább átmeneti sivárságot, mintsem lendületes újrakezdést mutat. Az Európai Iskola betiltása után az Európai Iskola szellemében dolgozó, inkább a középgenerációhoz tartozó festők, szobrászok folytatják, meglehetősen elszigetelve korábbi törekvéseiket, de a nyomott atmoszféra nem segíti elő az igazi kibontakozást. Egy-két kivételtől eltekintve nemcsak a hivatalosan zajló művészeti közélettől, hanem egymástól is elszigetelődnek, elszakadnak, részint politikai, részint személyes okokból. Ugyanígy elszigetelődnek a nyugat-európai frissen születő, egymást követő tendenciáktól is. Az elzártág élménye még fokozódik, mikor az 1956-os rövid intermezzó után a határok ismét fájdalmasan bezárulnak – s a kimenekülők és itthon maradottak közt szinte végtelenbe nyúlik a távolság – vagy legalábbis akkor még azt lehet hinni, hogy ez valóban végtelen lesz. Az a – jóval fiatalabb – generáció, mely új avantgarde mozgalmat teremt majd, inkább csak a hatvanas évek közepe táján fog megerősödni és önálló szemlélettel, nyugati orientációval, és nagy magabiztossággal fellépni. A két kristályosodási pont: az Európai Iskola (1945–1948) és a hatvanas évek avantgardeja közé eső korszakban a szocialista realizmus, majd a pártszerű posztimpresszionizmus árnyékában kevés olyan fogódzó van, amelyben egy fiatal, kezdő művész megkapaszkodhatna, s ahonnan továbbjuthatna.

Azok közül, akiknek mégis, mindennek ellenére sikerült saját hangjukat megtalálniok és ebben a „langyos vízben” nem elmerülni, kiemelkedik Ország Lili (1926–1978).

A Képzőművészeti Főiskolát 1950-ben – tehát talán a legrosszabb évben – végezte el, Szőnyi István tanítványaként. Ország Lili későbbi tevékenysége ismeretében azt lehet feltételezni, hogy Szőnyitől valójában, technikai ismereteken kívül, semmit nem kaphatott, annyira más skálára volt hangolva, annyira különbözött tőle szemléletben. Sem a Főiskola, sem a művészeti közélet nem nyújt neki semmit, s művészi pályája indulásáról tulajdonképpen csak akkor beszélhetünk, amikor, 1953-tól Bálint Endrével találkozik, aki egy egészen új, szürrealis, gazdagon árnyalt képzelet-világot tesz láthatóvá számára. Bálint Endre révén ismerkedik meg mind az ő, mind Vajda Lajos fotómontázsaiival, a montázs, illetőleg a kollázs módszer szürrealista felhasználásának végtelen lehetőségeivel is.¹ A kollázs-módszerrel azután évekig élt – eredményeit azonban nem tekintette önálló érvényű alkotásoknak, inkább csak ujjgyakorlatoknak, s éppenezért ki sem állította őket.² Holott éppen ez a montázs – és kollázs-módszer segítette Ország Lilit abban, hogy 1954–1957 között úgynevezett „klasszikus szürrealista” korszakát kibontakoztathassa. Míg a kollázsok Max Ernst huszas évekbeli poétikus hangulatú kollázsait³ idézik, addig festményei leginkább René Magritte kicsit látványos, színpadias szürrealizmusával mutatnak rokonságot. Az aprólékos gonddal megformált, leginkább irodalmias indíttatású témák szigorúan fi-

guratív ábrázolásmódjától csak az ötvenes évek vége felé szakad el. Az egymáson át-tűnő, vékony festékrétegek elvont, álom-fragmentumnak tűnő látványokat elevenítenek fel (*Pieta* 1958, *Corpus*, 1959, stb.) amelyek lebegő áttörtsége, leegyszerűsített formavilága Bálint Endre festészetének kisugárzásáról tanúskodik. (Maga a művész, Bálint Endre 1956-tól 1962-ig Párizsban él.)

Tulajdonképpen a *Holdportrék* (1957) az első olyan, még szorosan a szürrealiz-mushoz kapcsolódó kép, ahol a kép felülete, önálló értelmet kap: a durván szemcsézett, helyenként még kiluggatottnak tűnő felület mindha a síkban tartott festésen túl a megfogható, érdes faktura jelenlétéről tanúskodna. Ez az, itt még az ábrázolásnak alárendelt felület-hatás jelzi a művész egyfajta érdeklődését és csírájában magában rejtji Ország Lili további, egyre erőteljesebbé, dinamikusabbá váló fejlődését.

Mikor Ország Lili 1967-ben, akkoriban születő műveivel kapcsolatban kijelenti, hogy „legközelebbi rokonának nem is festőt, hanem szobrászt érez: a magyar származású Kemény Zoltánt...”⁴, akkor képeinek egyik legsajátosabb karakterére: fémcsé, plasztikus hatására hívja fel a figyelmet. Németh Lajos szerint „Érződik némi rokonság [Ország Lili] képei faktúrájának üteme és Kemény Zoltán reliefsjeinek felületjátéka között. Ezek azonban inkább csak véletlen, külsődleges találkozások, nem is vonatkoznak Ország Lili művészetének egészére, különösen nem a legújabb ... képekre.”⁵ Németh Lajossal szemben az a véleményünk, hogy, ha véletlen találkozásról lett volna szó, akkor a művész nem tett volna róla említést, nem hangsúlyozta volna ezt a kapcsolatot. Másrészt, kettőjük kompozíciós megoldásaiban, az eltérő technikai eljárás ellenére, igen sok rokονvonás mutatkozik. Ország Lili papírra vagy farostlemezre festett, Kemény Zoltán pedig fémlemezből, fémelemekből igen erősen plasztikus formákat domborított, egymásra forrasztott, sőt egymásba szögelt, egymásba épített, a legváltozatosabb, szinte minden egyes műnél eltérő módon.

Kemény Zoltán (1907–1965) magyar származású, Svájcba települt szobrászművész tevékenysége valójában nem előzi meg, hanem párhuzamosan fut Ország Lili munkásságával. Kemény Zoltán – Michel Ragon elemzése szerint – festőként, és nem szobrászként kezdte reliefsjeit készíteni. Kezdetben festette olajjal reliefsjeit, majd homokkal, ragasztóval, textildarabokkal alakította ki őket. De műveinek törekvessége, rövid élettartama végül is a fém használatára ösztönzik.⁶ Amikor Ország Lili a „klasszikus szürrealizmus” teljében van, akkor, 1955-ben születnek meg a magyar szobrász első fémreliefsjei. Előregyártott, vagy általa kialakított elemeket forraszt rá a fémlapra. A festői színek szükségképpen eltűnnek alkotásaiból, hogy helyettük a megdolgozott fémszerkezetek, a fémalapra forrasztott csövek, lapok, csavarok fémszíneit – aranyos-okkertől a szürkés-barnaig, kékesszürkéig – százféle, egyre bonyolultabbá, árnyaltabbá váló színharmoniaiban dolgozza ki. A festői hatás azonban nemcsak a felhasznált materiájából, hanem a tudatosan kiaknázott fény-árnyék-hatásokból is fakadt. Kemény Zoltán többnyire igen magas reliefsket alkotott, ami lehetővé tette, hogy ugyanaz a mű, más és más nézőpontból szemlélve, más és más hatást nyújtson. Kompozícióiban igen nagy szerepet játszott az egymás fölé helyezett rétegek által teremtetett sajátos térhatás. Úgy tűnik, mintha a rétegek messze a látható, érinthető felület mögött, a mélyben is folytatódna.

A különböző technikával előállított fémmotívumok egy-egy művön belül általában egységesek: kisebb nagyobb változtatással, arány- vagy léptékdifferenciával többször-

rösen ismétlődnek. A szeriálitás, tehát az ismétlésből adódó hatás a drámaiság egyik alapvető forrása. A reliefek kezdetben még inkább statikus összhatást keltenek, hogy felületük egyre inkább mozgalmassá, szinte lüktetővé váljék. A kanyargó, csigázó vonaltömegek sokszor labirintusra emlékeztető szisztémát alakítanak ki (de sohasem valódi labirintust). Minden relief egy motívumra, vagy annak a variációira épül – s néha ez az egy motívum szinte robbanó belső feszültséget árul el. A reliefek tökéletesen elvontak, a leghalványabb utalás sincs bennük semmilyen ábrázoló motívumra, vagy akár szimbólikus tartalomra. A művek tartalma kizárólagosan a megmozgatott felületre, az anyag faktúrájának öntörvényű rendszerére korlátozódik.

Hogy Ország Lili mikor és hol látott eredeti Kemény Zoltán műveket, arról nincs tudomásunk. Magyarországon mindenesetre 1970-ig erre nem volt módja.⁷ Viszont a két művész közötti szellemi találkozás ennél már sokkal korábban, tehát a hatvanas évek közepe-táján megtörtént, mintahogy erről Ország Lili művei tanúskodnak. Az sincs kizárva, hogy a magyar művész külföldön élő honfitársa munkáit csak reprodukciókon keresztül ismerte meg. Mindenesetre akkorra már túl van úgynevezett „ikonos korszakán” amely a pravoszláv művészettel való közvetlen találkozás (1959 Moszkva, 1960 Bulgária) hatására bontakozott ki. A hatvanas évek elején még az ikon-sziluettre redukált figura is lassanként háttérbe szorul, hogy átadja a helyét új témájának, a romvárosnak és az elpusztult városok képzeletbeli alaprajzának. Minden, ami személyes, emberi volt valaha, kővé és szerkezetté alakul. Egyszerre tűnik fel tehát ez a sajátos archeológia, amely a mélybe, egyre ismeretlenebb rétegek felé vonza, és a rendszer-alkotás. Festményein (például *Huszedik századi freskó*, triptichon, 1966) mindez még inkább térképszerűen, síkba kivetítve jelenik meg. Mikor azonban 1966-tól a falakon megjelentek az első ősi írásjelek,⁸ akkor ezek a motívumok egyszerre plasztikus hatásúvá váltak, megteltek önálló élettel, mozgással, és szinte drámai hatással. Németh Lajos megfogalmazásában: „... a hagyományos mélytér és háttér koncepciót az egyidejű motívumok egymásra vetítődése és egymásmellettiége váltotta fel. Különös térizgalmat kelt, hogy a motívumok nem lapulnak a síkra...”⁹

Ekkor, az írásjelek és falak önálló érvényűvé válásakor történik meg a találkozás Kemény Zoltán fémreliefjei és Ország Lili kompozíciói között. Mint említettük, Kemény Zoltán esetében nem beszélhetünk szimbólikus tartalmakról abban az értelemben, ahogy az Ország Lilinél magától értetődő. A találkozás vagy pontosabban fogalmazva, Kemény Zoltán Ország Lili művészetére gyakorolt hatása, kizárólag a kompozíció mikéntjére, formai megoldásaira vonatkozik.

Ország Lili soha nem alkotott reliefeket, Kemény Zoltán életművét viszont azok alkotják. A kettőjük közötti rokonság tehát sem a szellemi tartalmakban, sem pedig a szorosan vett műfaji keretekben nem mutatható ki. A rokonság mégis, tagadhatatlanul megvan: a szeriális szerkezetek, egy-egy motívum léptékének felnagyítása a többiekhez képest, s az ebből adódó drámai hatás, a labirintusra emlékeztető szerkezet, Ország Lili színeinek tökéletesen fémszerű csillogása, a formák szembeötlő plaszticitása, az alapfelülettől elszakadni vágyó plasztikus motívum: mindez olyan sajátosság, amely feltehetően Kemény Zoltán alkotásaiból sugárzott át Ország Lili festményeire. Nincs véletlen találkozásról szó: Ország Lili írásos, archeológikus, szimbólikus tartalmú elgondolásaihoz olyan formai megoldásokat keresett, amelyeket, ebben az időben, (a hatvanas évek második felében) legteljesebben éppen Kemény Zoltán

fémművészetében talált meg. Feltehetően innen ered számos művének (*A megkövült panasz*, 1967 *Lamentáció*, 1967 *Kiáltás*, 1968 *A történelem lapjai*, 1969 stb.) kifejezetten „trompe l’oeil”-ös hatása is. Ezekenél a kompozícióknál mintha a szürkés-kékes fémalapra erősített meggyömbülő, érdesen megformált elemek próbálnának – drámai harcban – önálló életre kelni. A reliefek nem valódiak, csak illúziót nyújtanak: a fém-szerkezetek faktúrájának, mélységének illúzióját, amely Keménynél valódi plaszticitás, valódi fény-árnyék hatást jelent, azaz valóságosan létezik.

Ország Lili nemcsak nagyon elmélyült művész volt, de mesterségének minden fortélyát, titkát (ami őrá tartozott, őt érdekelte) kitűnően ismerte. Mikor Kemény Zoltán reliefjeiben is saját problémáira ismert, és azokra választ talált, nemcsak saját művészetét gazdagította egy újfajta szemlélettel, hanem azon túlmenően felvetett egy általánosabb problémát: a faktúra ábrázolásának, és a faktúra megalkotásának, azaz a festménynek és a reliefnek egymáshoz való viszonyát. Ezzel a kérdéssel, a 20. századi reliefek kérdésével az utóbbi években mind Németországban, mind Franciaországban kiállítások és tanulmányok keretében sokat foglalkoztak. Mindamellet, az illúzióra épülő, „trompe l’oeil” azaz csak festői eszközökkel létrehozott „dombormű” lehetséges analízise még várat magára.

JEGYZETEK

1. NÉRAY K.: A fal mint a közép-európai lét metaforája. Ország Lili pécsi kiállításához. Ország Lili művei a Vasilescu gyűjteményben. Katalógus Pécs, Művészetek Háza, 1993, 17.

2. A székesfehérvári István Király Múzeum mutatta be először ezeket a műveket 1992-ben Montázs címen.

3. Max Ernst: „La Femme 100 têtes” (Publié en 1929.)

4. PASSUTH K.: Bevezető. Ország Lili festőművész kiállítása. István király Múzeum,

Székesfehérvár, 1967, 6.

5. NÉMETH L.: Ország Lili. Képzőművészeti Alap, Budapest, 1974, 12.

6. RAGON M.: Zoltán Kemény. Editions du Griffon, Neuchâtel, 1960, 7.

7. Kemény Zoltán fémreliefjei első ízben Budapesten a XX. századi magyar származású külföldi művészek c. 1970-es, a Múcsarnokban rendezett kiállításon kerültek bemutatásra.

8. Néray Katalin i. cikk, 17.

9. Németh Lajos i. m. 10.

Krisztina Passuth: Gemälde oder Relief? Geistige Begegnung von Lili Ország und Zoltán Kemény

Lili Ország entfaltete sich als Malerin in den Fünfziger Jahren des 20. Jh., in der Zeit, als die die modernen Strömungen vertretende „Europäische Schule” schon verboten war, und die neue Avantgarde der sechziger Jahre noch nicht erschien. Lili Ország knüpfte sich zunächst an den sog. „klassischen Surrealismus” (vor allem an René Magritte) an, dann, in den ausgehenden fünfziger Jahren, zogen sie die Welt der Ikonen, später die Ruinenstädte (Pompeji, Herculaneum) und schließlich die reichen archäologischen Funde Israels an. Die von ihr gemalten alten Wände, Städtegrundrisse wurden von den sechziger Jahren an um ein neues, immer stärker hervortretendes Motiv reicher: um die „Schrift” an der Wand. In dieser Zeit lernte Lili Ország die dramatischen Metallreliefs ihres in der Schweiz lebenden Landsmanns, des ungarischen Bildhauers Zoltán Kemény, kennen. Sie erwähnte von den ihr nahestehenden Künstlern allein Zoltán Kemény als den, der einen großen Einfluß auf sie ausgeübt hatte. Das ins Monochrom übergehende gräuliche Ocker oder die blau glänzenden Metallfarben, die serielle Darstellung der Motive und darüber hinaus die Vergrößerung einzelner Elemente zeugen alle von der formalen Übernahme der Kompositionsmethoden Zoltán Keménys. Während Lili Ország die plastische Form auf ihren Bildern nur durch die „trompe l’oeil” schafft, weist sie zugleich auch eine neue, besondere Möglichkeit auf, wie man an die in unserer Zeit oft behandelte „Relief”-Problematik herangehen könnte.

Szinyei Merse Anna

MÚLT SZÁZADI MAGYAR FESTÉSZET AZ UTÓBBI ÉVEK NEMZETKÖZI KIÁLLÍTÁSAIN

Az elmúlt évtizedek hivatalos kiállításpolitikájának egyik legfájóbb mulasztása volt a magyar művészeti értékek szisztematikus külföldi bemutatásának elhanyagolása. Nívós idegennyelvű könyvkiadás hiányában ugyanis csak jó tárlatokkal és az ezekhez készített több nyelvű, részletes katalógusokkal emelkedhetünk ki az ismeretlenség homályából. A Nemzeti Galériában a nyugatról érkező művelt nagyközönség és a külföldi kollégák is folyamatosan őszinte csodálattal adóznak a magyar festészet számukra váratlanul magas színvonalú főművei előtt. Nem értik, miért nem népszerűsítjük a nagyvilágban műkincseinket, nemzeti kultúránkat? Ilyenkor mindig a lengyeleket hozzák fel példának: ők mindent megtesznek azért, hogy folyamatosan jelen legyenek a világ kulturális színpadán. Nehéz az ilyen szemrehányásokra röviden válaszolni, olyan sok oka van viszonylagos elszigetelődésünknek. De sajnos tény, hogy a művészettörténészeknek is megvannak a maguk mulasztásai e téren: nemcsak itthon, de külföldön is. Múzeumi kollégáink a legritkább esetekben kértek például kölcsön magyar műveket, sokszor még akkor sem, amikor legalább a katalógusban említést tettek néhány alkotóról — ahogy ez az 1979-es nagy müncheni kiállítás is történt.¹ Ráadásul azóta is hiába folytatunk tárgyalásokat a Münchenhez oly sok szállal kötődő magyar festészet méltó bajorországi bemutatásáért, csak távoli ígéreteket kapunk.

Az utóbbi években azonban öröndetes változás jeleit is tapasztaljuk: mind több országban sikerült érdeklődést keltetni művészetünk iránt. Ha önálló magyar kiállítást ritkán is rendezhetünk, egyre gyakrabban nyílik módunk nagy tárlatokon való részvételre. Anyagi okokból ugyan kötve vagyunk a külföldi kezdeményezéshez, de kezdik néha tiszteletben tartani a magyar igényeket is. Még régebben főként a századforduló, a 20. század eleji avantgarde és a kortárs művészet köréből válogatott műtárgyak kiállításait szorgalmazták, újabban komoly figyelemmel fordulnak múlt századi festészetünk felé is. Rövid áttekintésemben az utóbbi öt évben megvalósult nagyobb — a 19. századi magyar művészetet is reprezentáló — kiállítások bizonyos vonatkozásaival foglalkozom.

Külföldi kollégák véleménye szerint sokat jelentett a magyar művészet kinti elismertetésében a Magyar Nemzeti Galéria 1989-es *mannheimi* kiállítása, amely *80 év magyar festészetét* ölelte fel *a romantikától a szürrealizmusig*.² Itt az anyagnak nem egészen egyharmada volt múlt századi. A német közönség hosszú idő után először kaphatott széles áttekintést nemzeti festészetünk e fontos korszakáról is Madarász Viktortól Székelyen és Lotzon át Benczúrig, Munkácsyn, Paál Lászlón és Mészölyön át Szinyei Merséig, Deák Ébneren és Mednyánszkyt át a századfordulóig. Első ízben kísérhette a bemutatót részletes, gazdagon illusztrált katalógus korszakismertető tanulmányokkal, műelemzésekkel és életrajzokkal. A vendéglátó rangos múzeum elégedettsége, a jó sajtóvisszhang, az évek múltán is keresett katalógus bizonyította a vállalkozás sikerét.

A kölni Wallraf-Richartz-Museum és a zürichi Kunsthaus által szervezett, 1990 tavaszától ősziig mindkét múzeumban bemutatott hatalmas impresszionista kiállításra is meghívást kapott a magyar festészet. Ez a jelenlét azonban bizonyos hiányérzetet keltett a keletebből érkező tárlatlátogatóban. A munkát jóval előbb kezdő rendezők mintha megéreztek volna az 1989-90-re bekövetkezett Közép- és Kelet-európai történelmi-politikai változásokat, hiszen első ízben történt, hogy immáron a teljes Európából és Észak-Amerikából gyűjtötték be a kiválasztott kb. 200 tájképet, mellyel 50 év impresszionisztikus festészetét kívánták reprezentálni, *Landschaft im Licht* (Táj fényben) címmel.³ Mind a katalógus, mind a kiállítás az előzmények bemutatása (és a katalógusban az elméleti jellegű tanulmányok) után országokként csoportosította az anyagot: Hollandia és Belgium után a főszereplő Franciaország és USA következett, majd Európában északról dél felé haladva Angliától Spanyolországig tekintette végig az impozáns mennyiségű tájképeket. Skandinávia és Kelet-Európa esetében közös blokkba foglaltak kisebb országokat, ami az utóbbi blokk esetében többfajta furcsaságot eredményezett. Mivel az Ausztriától keletre fekvő országokat képviselő festmények kiválasztását és a hozzájuk tartozó rövid összefoglalók megírását a rendezők osztrák kolléganőre bízta, a nem kellő tájékozódás miatt most sem kerülhetett sor arra, hogy ezek a rejtett értékek valódi fontosságuknak megfelelően szerepeljenek. Míg a túlértékelt osztrák „Stimmungsimpressionismus” részletes tanulmány és 12 festmény illusztrálta, a Kelet-Közép-európai országokat együttesen 20 tájkép képviselhette, teljesen aránytalan ismertetésekkel. A bemutatás részletessége észrevehetően összefüggött azzal, hogy kiktől jelentek már meg publikációk világnyelven. A cseheket 2 Slavicek-kép képviselte, országismertetés nélkül. Ezzel szemben a ljubljainai kollégák több évtizedes aktivitásának köszönhetően⁴ az ún. „szlovén impresszionisták” Európa-szerte ismertek – tőlük 5 festmény volt látható. Hozzájuk hasonló terjedelmű ismertetést kaptak a lengyelek, akik 2 képpel lehettek jelen, és az oroszok, akikről 4 képet kértek kölcsön. Ehhez képest mi magyarok kivételezett helyzetben voltunk, mert Martina Haja „Impressionistische Tendenzen in Slowenien und Kroatien, Ungarn, Polen und Russland” című fejezetének közepébe beillesztve külön alfejezetet írhattunk a kölni és zürichi kollégák jóvoltából.⁵ Az eredeti szöveget azonban sajnos átszerkesztették és az osztrák értékeléshez közelítették, valamint téves adatok is belekerültek – utána már hiába tiltakoztunk. A művek válogatásába sem sikerült igazán beleszólnunk, hiszen amíg Anke Repp-Eckert a múlt századi művésztelepeket áttekintő tanulmányában szépen megemlékezik Szolnokról (az 1975-ös osztrák-magyar kiadású, német nyelvű katalógus kint is gyakran forgatott forrásmunka⁶), addig mi hiába próbáltuk zábeszélni a rendezőket legalább egy Deák-Ébner-kép kölcsönzésére, csak a tanulmányhoz közöltek tőle egy apró fotót. Jelen lehetett egy Ferenczy Károly kép – de a nagybányai művésztelepről (hiszen nincs jó idegennyelvű irodalma) még csak említést sem tesz a fenti tanulmányíró. Lenne tehát bőven tennivalónk, hogy ezeket az igazságtalan elhallgatásokat ellensúlyozzuk! Mindezek ellenére Mészöly Géza, Paál László, Szinyei Merse Pál és Ferenczy Károly kiállított képei az osztrák és ún. Ost-Europa-blokk legsikeresebb részét képezte, már Kölnben is. A zürichi Kunsthaus pedig Szinyei Léghajóját tette kiállításismertető programfüzete címlapjára és a rendezésnél is kitüntetett helyet szánt a magyaroknak.

Kisebb-nagyobb osztrák kiállításokon is fel-felbukkan egy-egy magyar kép, de épp

csak jelzésszerűen: régebbi művészetünk módszeres bemutatására nem nyílt alkalom az 1948-as és 1961-es bécsi magyar tárlatok óta.⁷ A jelentős magyar közreműködéssel megrendezett, gazdag katalógussal ellátott *güssingi* (Németújvár) *Lovag-kiállítás* kis számú újabbkori lovagábrázolásai között kiemelkedő helyet foglalt el Benczúr Gyula bravúros Mátyás és Holubár vázlata.⁸ A magyar és osztrák szervezésű *eisenstadti* (Kismarton) *Erzsébet királyné-kiállítás*⁹ természetesen komolyabb magyar részvételt igényelt. A festményanyaghoz a Nemzeti Galériától Székely Bertalan 4 koronázási vázlatát, a Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnokától többek között Heinrich Ede, Benczúr Gyula, Wagner Sándor és László Fülöp Erzsébet-portréit kérték kölcsön.

Egyéb országok történeti kiállításainak rendezői sem felejtkeztek el rólunk. Az Európa Tanács által támogatott *berni* 1991-es „*Zeichen der Freiheit*”-kiállításon¹⁰ a mi régióinkból csak Lengyelország és Oroszország lehetett még jelen. Ujházy Sebe-sült honvédja, Hollós Rákóczi indulója és Réti Honvédtemetése a legnívósabb nemzetközi anyag környezetében képviselte a magyar szabadság-gondolatot. A *berlini Zeughaus* „*Sztrájk – valóság és mítosz*” c. tárlata¹¹ különös aktualitást nyert a rendezés idején, 1992 májusában kitört hatalmas berlini közlekedési sztrájk miatt. A kiszállított Munkácsy képhez számos sztrájk-analógia sorakozott fel a kiállításon és még inkább a katalógusban. Itt is a nagy nyugati országoktól, valamint a lengyelektől és Moszkvától kértek még kölcsön képeket.

Munkácsy Siralomházán kívül egyetlen más Kelet- vagy Közép-európai festmény sem volt jelen a *chartresi muzeum* 1991-i különleges kiállításán, mely a Marcel Proust írásában említett festményeket sorakoztatta fel „*Proust és a festők*” címmel.¹² A hatalmas katalógus az érdekes tanulmányokat követően minden egyes festmény-nél azt elemzi, hogyan vélekedett róla Proust és csak a legszükségesebb információkat nyújtja a festőkről. Így a Munkácsyról kiküldött műelemzést és életrajzot sem közöl-ték. Mindezért bőségesen kárpótolt „Az eltűnt idő nyomában” írójának a régebbi korok művészetéhez és az általa figyelemre méltatott kortárs festőkhöz fűződő kapcsola-tának aprólékos feltárása. A visszakeresést is megkönnyítő összesítés szerint Mun-kácsyn kívül még László Fülöp is szerepelt írásában, de például egyetlen német mű-vész sem: a régi mestereken kívül az író főként a párizsi művészvilág néhány jelleg-zetes figurája érdekelte.

Megint más tanulságokat nyújtott egy római tárlat. 1991 novemberében a ma-gyar szemnek ismerős kép, Szinyei Léghajója hívogatta a plakátokon a *Vatikán*ba a látogatókat „*Az ember munkája a festészetben Goyától Kandinszkijig*” címmel¹³ megrendezett kiállításra. A száz évvel azelőtt kiadott pápai enciklika, a *Rerum No-varum* szociális tanítása háttéréül széles művészi körkép bontakozott ki a múlt szá-zadi ember munkájáról, beleértve a technikai felfedezéseket, a közlekedés új módjait is. Ebben a kontextusban vált emblémává az emberi felemelkedés lehetőségét példá-zó Léghajó. A mesterségeket bemutató szekció egyik legmélyebb hatású képe pedig Munkácsy *Köpülő* asszonya volt. Az amerikai és Nyugat-európai gyűjteményeken kívül lengyel, orosz és magyar kölcsönzésekkel tették teljessé az anyagot – az utóbbi háromét az előkészítésbe is bevont lengyel kollégák anyagismeretének köszönhetően.

A magyar festészet külföldi bemutatóinak sorában régóta kitüntetett hely illeti meg a *japán* meghívásra számos nagyvárosukban megrendezésre kerülő vándorkiállításainkat. 1976-ban Tókió és Osaka adott otthont egy reprezentatív 19-20. sz.-i vá-

logatásnak. 1981/82-ben már négy helyszínen volt látható a 19. sz. második felének tájképfestését népszerűsítő tárlatunk, a Szépművészeti Múzeum múlt századi kincseinek társaságában. 1992/93-ban újra *tájképeket* kértek Budapestről *a reneszánsztól a múlt század végéig*,¹⁴ így a magyar jelenlét csak 11 múlt századi festményre szorítkozott a partner múzeum 90 európai tájképének kiegészítésére. A Markótól Szinyeiig terjedő válogatás a külföldi kortársak hasonló jellegű képei közé akasztva bizonyította festészetünk nagykorúságát és európai nivóját. Ligeti Antal és Telepy Károly itáliai képei remekül mutattak Corot szintén itáliai, bár korábbi alkotásai mellett. Ugyanígy új értékeket fedezhettünk fel a barbizoniak, Courbet és a francia impresszionisták közelében látható Paál, Munkácsy, vagy Mészöly-festményeken. A japán és angol nyelvű katalógus a szigetországi tárlatokon túlmenően a nemzetközi népszerűsítést is szolgálja.

„1893, a festők Európája”¹⁵ címmel 1993 februárjában a *párizsi Musée d'Orsay* nyitott centenáris kiállítást, melynek katalógusában az 1990-es kölnihez hasonló elhallgatásokkal találkozunk. Maga a kiállítás nagyon érdekes volt. Az egyes nemzetek jelenlévő festőinek arányszámaikat tekintve meg lehetünk elégedve, hiszen az 5-5 művésszel képviselt Németország, Hollandia és Oroszország után 4-4 képet kértek kölcsön a dánoktól, spanyoloktól, olaszoktól, norvégoktól és magyaroktól. A környező országokból Ausztriát és Csehszlovákiát 1-1, a lengyeleket 2 mű képviselte. A pontos arányokat akkor tekinthetjük át, ha figyelembe vesszük, hogy az angolok és belgák 6-6 festője mellett a vendéglátó franciák 26 művésze tette ki az anyag többségét. A száraz statisztikától eltekintve is megbecsült helyünk volt a kiállításon: a különféle európai tájakat egybegyűjtő első terem Mednyánszky dunajeci szikláival kezdődött – szépen rímelve A. Gallen Kallela vízeséses szikláira. Rippl-Rónai Kalitkás nőjéről nagyméretű poszttert is kiadtak és a kiállítás egyik központját képező Nabis-körön belül, külön fülkébe akasztották az azonnal népszerűvé vált képet. A „Műzsák, nimfák és pásztorok a szimbolizmus korában” címet viselő szekcióban volt látható Ferenczy Károly Madárdala. Ez volt az egész hatalmas seregszemle legköltőibb alkotása. A kiállítást rendező igazgatónő budapesti látogatásakor maga is el volt ragadtatva Ferenczy korai műveitől, így talán okkal remélhetjük, hogy e nagy művésziünket Franciaországban is bemutatathatjuk egyszer. A realisták szekciójában Leibl közelébe akasztott negyedik magyar kép – Hollósy: Az ország bajai – is általában jó fogadtatást kapott, bár a kiállítás utolsó termeiben tapasztalható zsúfolt rendezés nem tett jót a sokféle stílusú művészek nyugodt megítélésének. A kiállítás összképe azonban feltételenül megragadó volt: tükrözte a száz évvel ezelőtti Európa sokszínűségét és a különbözőségeken is túlmutató kapcsolódásokat. Magyar szempontból igazi hiányérzet a katalógushoz csatolt kronológiáknál merülhet fel.¹⁶ A politikai és társadalmi események, vagy az irodalom 1893-as áttekintésekor – bár teljesen jelentéktelen adatokkal – még csak megemlítenek bennünket, az illusztrált könyvkiadásnál azonban sem Németországban, sem Ausztria-Magyarországon nem találtak említésre méltót. A zenei táblázatban a 12 éves Bartókról találunk egy sort, de legalább megemlékezhetek volna az épp 1893-ban elhunyt Erkel Ferencről. A legfájóbb felfedezés a festészet áttekintésénél éri az olvasót: nincs Hongrie címszó! Ausztriához betették ugyan Munkácsy Honfoglalásának fotóját, de a szövegben egy szót sem ejtenek róla, sem másokról, míg például Klimt tatai látogatásáról megemlékeznek. A len-

gyelek és csehek, ha röviden is, de külön címszavakkal szerepelnek. Szobrászatunk hasonlóan járt. Az építészet-iparművészetnél Ausztria-Magyarország ezúttal közös címszót kapott, Lechner, Pártos, Steindl és Zsolnay tetőcserepeinek ismertetésével. Itt viszont a lengyeleket és cseheket felejtették ki. Érthetetlen, hogy a nagy előkészítő munkában miért nem fordultak adatokért az egyes országokhoz. Magam is átadtam a rendezőnek még jónéhány 1893-as kép reprodukcióját, melyeket kihagytak a kölcsönzésből – legalább ezek bekerülhettek volna a kronológiába.

Az utolsó nagy kiállítás, melyről még meg szeretnék emlékezni, „*Die Nabis, Propheten der Moderne*” címmel 1993 tavaszán nyílt meg a zürichi *Kunsthaus*-ban, majd szeptember végétől a párizsi Grand Palaisban kerül bemutatásra.¹⁷ A többszöri tárgyalás eredményeképpen most végre nagyobb számban vették be a rendezők Rippl-Rónai műveit, mint az összes eddigi Nabis kiállításra. 5 képe, 7 rajza-grafikája és 6 iparművészeti tárgya utazott ki, de például nem állították ki a Petrovics Elek által a párizsi Modern Művészeti Múzeumnak ajándékozott és most a Musée d'Orsay raktárában őrzött Maillol-portróját, arra való hivatkozással, hogy az már nem tükrözi a Nabis formajegyeket. A párizsi „1893”-kiállítás zárása után azonnal Zürichbe szállított Kalitkás nő itt is óriási sikert aratott. Általában mindenkinben mély impressziót keltett a társaihoz sokban közelítő, erős egyéniségét mégis mindig megőrizni képes magyar festő. Ennek ellenére sajnálhatjuk, hogy most sem sikerült megismertetni a nemzetközi közönséggel a művész teljes Nabis-korszakát – a többi híres Nabis-tagtól ugyanis hatalmas mennyiségű művet gyűjtöttek össze. A kiállítás előkészítéséhez évekkel ezelőtt kiküldtük a művész Emlékezéseiből és levelezéséből mindazon részek francia fordítását, amelyekben a Nabis, vagy maga a korszak más részlete szerepel, azzal az ígérettel, hogy amit lehet, közölnek a katalógusban. Sajnos ez is elmaradt, némely tanulmányíró azonban legalább hivatkozik végre itt-ott rá. Be kell látnunk, hogy legjobb lesz, ha idegennyelvű publikációban magyar szerző teszi ezeket majd közzé – a külföld ezt nem teszi meg helyettünk, még akkor sem, ha róluk van szó.

Az utolsó fél évtized külföldi 19. századi kiállításainak magyar tanulságait összegezve megint csak azt kell tudatosítania a magyar művészettörténetírásnak, hogy az eddiginél jóval nagyobb erőfeszítések és még sokkal több befektetés, munka árán várhatjuk csak el művészetünk nemzetközi elismertetését. Az első lépéseken azonban – ha botladozva is – már szerencsésen túljutottunk: kezdenek számontartani minket.

JEGYZETEK

1. V.ö. SZINYEI MERSE A.: A müncheni iskola kiállítása magyar szemmel, in: *Művészet* 1980/8. 37. Másodközlés: Über die repräsentative Ausstellung der Münchner Malerei – in ungarischer Sicht, in: *Acta Historiae Artium* 1981/1. 194.

2. 80 Jahre ungarische Malerei von der Romantik bis zum Surrealismus. Kunsthalle Mannheim 26. Aug.–8. Okt. 1989. A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette: Szinyei Merse Anna. Szerzők: Lothar Mark, Csorba Géza, Manfred Fath, Szinyei Merse Anna, Pleszniv Edit, Beke László, Zwickl András.

3. Landschaft im Licht. Impressionistische Malerei in Europa und Nord-Amerika 1860–

1910. Wallraf-Richartz-Museum Köln, 6. Apr.–1. Juli 1990 – Kunsthaus Zürich 3. Aug.–21. Okt. 1990. Rendezte és a katalógust szerkesztette Götz Czymmek – Christian Klemm és Toni Stooss segítségével. A magyar tételeket írta: Szinyei Merse Anna.

4. Főként Emilian és Anica Cevc publikációira gondolok. A budapesti bemutatkozásukról: v.ö. SZINYEI MERSE A.: Szlovén festészeti kiállítás a Nemzeti Galériában, in: *Művészet* 1981/7. 38.

5. SZINYEI MERSE A.: Beispiele der Freilichtmalerei in Ungarn. 3. jegyzetben idézett katalógus 167–168.

6. A Szolnoki Festőiskola. Die Szolnoker

Malerschule. Szolnok, Damjanich Múzeum – Budapest, Magyar Nemzeti Galéria – Wien, Österreichische Galerie – Graz, Neue Galerie am Landesmuseum Joanneum, 1975/76.

7. Még a hatalmas Ferenc József-kori tárlaton sem lehettünk méltóképpen jelen. V.ö. Das Zeitalter Kaiser Franz Joseph. Niederösterreichische Landesausstellung, Schloss Grafenegg, 1984.

8. Die Ritter. Burgenländische Landesausstellung, Burg Güssing. 4. Mai–28. Okt. 1990. A katalógust szerkesztette Harald Prickler, a Benczúr képelemzést írta Bakó Zsuzsanna.

9. Elisabeth, Königin von Ungarn. Museum Österreichischer Kultur, Eisenstadt. 25. Juni–10. Nov. 1991. A katalógust szerkesztette Cennerné Wilhelm Gizella és Gerda Mraz. Magyar képelemzések: Bakó Zsuzsanna, Cennerné, Földes Emilia, Mattyasovszky Péter, Rózsa György.

10. Zeichen der Freiheit. Das Bild der Republik in der Kunst des 16. bis 20. Jh. Bernisches Historisches Museum – Kunstmuseum Bern. 1. Juni–15. Sept. 1991. A francia változatban is kiadott katalógus címe: Emblèmes de la liberté. L'image de la république dans l'art du XVIe au XXe siècle. Szerkesztette és rendezte Dario Gamboni, Georg Germann, François de Capitani. A magyar képelemzéseket írta: Bakó Zsuzsanna.

11. Streik – Realität und Mythos. Deutsches Historisches Museum, Berlin. 21. Mai–28. Juli 1992. Szerkesztette és rendezte: Agnete von Specht. A Munkácsy képelemzést

írta: Bakó Zsuzsanna.

12. Proust et les peintres. Musée de Chartres. 1 juillet–4 nov. 1991. Szerkesztette és rendezte, valamint a katalógus nagy részét írta: Maïthé Vallès-Bled.

13. Il Lavoro dell'Uomo nella pittura da Goya a Kandinskij. Città del Vaticano, Braccio di Carlo Magno, Piazza San Pietro. 16 nov. 1991–1 marzo 1992. Rendezte és a katalógust szerkesztette: Giovanni Morello. A magyar tételeket írta: Bakó Zsuzsanna és Szinyei Merse Anna.

14. European Landscapes from Raphael to Pissarro, Museum of Fine Arts Budapest – Hungarian National Gallery. Tokyo, Kurume, Nara, Yamagata, Yokohama. 1992. nov. 20. – 1992. június 27. A katalógust szerkesztette Ember Ildikó. A 19. századi tanulmányt Illyés Mária, a magyar tételeket Szinyei Merse Anna írta.

15. 1893, l'Europe des peintres. Paris, Musée d'Orsay. 22 février–23 mai 1993. Rendezte Françoise Cachin. A katalógust szerkesztette Monique Nonne, a magyar tételeket írta Szinyei Merse Anna.

16. Ezen kívül a művészletrajzoknál épp Ferenczy és Hollós tételeinket aránytalanul lerövidítette a szerkesztő.

17. Die Nabis, Propheten der Moderne. Kunsthau Zürich 28. Mai–15. August 1993. – Grand Palais Paris 21. Sept. 1993–3. Jan. 1994. Rendezte Ursula Perucchi-Petri és Claire Frèches-Thory. A Rippl-Rónai műelemzéseket írta Szinyei Merse Anna és Csenkey Éva.

Anna Szinyei Merse: Die ungarische Malerei des 19. Jh. in den internationalen Ausstellungen der letzten Jahre

Für kleine Völker wie auch das ungarische haben die ausländischen Ausstellungen mit ausführlichem Katalog mangels eines niveauvollen und vielfältigen Buch- und Verlagswesens besondere Bedeutung. Die offizielle Ausstellungspolitik der vergangenen Jahrzehnte hat die systematische Vorstellung der ungarischen künstlerischen Werte völlig vernachlässigt. Aber in den letzten Jahren gelang es, in immer mehr Ländern Interesse für unsere Kunst zu wecken. Auch wenn selbständige Ausstellungen aus finanziellen Gründen nur selten veranstaltet werden können, hat die ungarische Kunst – auch die des vergangenen Jahrhunderts – immer öfter die Möglichkeit, in internationalen Ausstellungen zu erscheinen. In diesem Beitrag werden die Ausstellungen „80 Jahre ungarische Malerei von der Romantik bis zum Surrealismus“ von 1989 in der Mannheimer Kunsthalle, die „Landschaft im Licht“ von 1990 in Köln und Zürich sowie die historischen Ausstellungen in Österreich, Bern und Berlin behandelt. Auch unter den Exponaten von „Proust et les peintres“ im Jahre 1991 in Chartres und von „Il lavoro dell' Uomo nella pittura“ im Vatikan befanden sich ungarische Gemälde. Der japanischen Wanderausstellung „European Landscapes from Raphael to Pissarro“ von 1992/1993 wurden elf ungarische Landschaftsbilder als Leihgabe zur Verfügung gestellt. Im Jahre 1993 sind vier ungarische Gemälde in der Ausstellung „1893, l'Europe des peintres“ von Pariser Musée d'Orsay und 18 Rippl-Rónai-Werke in der Nabis Ausstellung des Zürcher Kunsthauses bzw. des Pariser Grand Palais zu sehen. Der Kunsthistoriker und der Ausstellungsorganisatoren harrt aber noch viel Arbeit, sie haben nämlich die Aufgabe, außer der auch bisher vielerorts gezeigten ungarischen Kunst der Jahrhundertwende, des Beginns des 20. Jh. und der Gegenwart die auch wertvolle Werke hervorbringende ungarische Malerei des 19. Jh., die ihrerzeit ein organischer Bestandteil der europäischen Kunst war, ebenfalls zu popularisieren, das heißt sie der Vergessenheit, in die inzwischen geraten ist, zu entreißen und dadurch die tiefen Wurzeln unseres Europäertums aufzuzeigen.

Beke László

ÁT KELL-E (LEHET-E) ÍRNI A (MAGYAR) MŰVÉSZET-TÖRTÉNETET?*

A cím, zárójelekkel érzékeltetett alternatíváival, meglehetősen erőltetett, de valós problémát ragad meg. Normális helyzetben a történész nem kérdőjelezi meg a saját tudományát, hanem csinálja. Írja a történetet. Most azonban nincs „normális helyzet” (persze, kérdés, hogy volt-e valaha is); egyetemes szinten ismét felmerült a kérdés, hogy van-e történelem egyáltalán (lásd „a történelem vége” c. diskurzust), nekünk magyaroknak pedig (és általában – kelet-európaiaknak) a rendszerváltás adta fel a leckét, hogy revideáljuk eddigi működésünket.

Nézzük először az egyetemes kérdésfelvetést. „Posztmodern azt mondja”, hogy „a történelemnek vége”. Megfigyelhetjük, hogy a posztmodern diskurzusban egyre gyakoribb a „Posztmodern” mint tulajdonnév használata (ahogy én is használtam az előbb, névelő nélkül, és nem is úgy, hogy „posztmodernizmus”). Mintha csak a történelem Foucault-ék által száműzött „alanya” térne itt vissza, antropomorfizált álruhában. Mind az alany keresése, mind a posztmodern gondolkodás antropomorfizálása, sőt perszonalifikálása arra utal, hogy még mindig – a 20. század végén is – bizonytalanok vagyunk magának a történelemnek mibenléte felől. Mi az a történelem, amelyről azt kérdezzük, hogy van-e egyáltalán, és ha van, újra kell-e írni?

Ez a kérdés, azt hiszem, mindenek előtt hit kérdése. Van egy olyan történetírás, mely megelégszik azzal, hogy minél precízebben megragadja és leírja a múltban törtéteket, ez azonban nem magát a történelmet ragadja meg. A történelem attól történelem, hogy teleologikus, fejlődést feltételez valamilyen irányba, következésképpen az őt leíró történetírásnak elkötelezettnek kell lennie, vagyis ideologikusnak. Vagyis hittel kell rendelkeznie. A 20. század két legjellegzetesebb, hiten alapuló történelemfelfogása (egyszersmind egymás ellentétele) a történelmi materializmus és a keresztény üdv történet. Az ilyen típusú történetírások bevallott célja, hogy a múlt példáján okulva helyesen éljünk a jelenben és extrapolálni tudjuk a jövőbe. Az így konstruált történelmet is állandóan újra kell írni, már csak azért is, mert az újabb és újabb események új megvilágításba helyezhetik a korábban már leírtakat.

Az elkötelezett, teleologikus történetírással szemben az „objektív tényfeltáró”, „pozitívista” történetírás látszólag óvakodik a törvényszerűségek (mozgatórugók, célok, „alanyok”) feltételezésétől, és megelégszik a tények kikutatásával és rögzítésével. Ez sem mentes azonban különféle érdekektől. Még a legszárazabb adatgyűjtő vagy a legszerényebb filológus is tudja magáról: „legalább egy apró mozaikkockával hozzájárulhattam a teljes kép megjelenítéséhez!” A „teljességet” keresi ő is, vagy az „igazságot”. Nem hisz ugyan az egyéni mindentudásban, de hisz a kollektívben. Az isteni mindentudással szembeállítja az emberiség mindentudását.

Erre a mindentudásra ugyancsak szükségünk lehet, ha posztmodernnek vagyunk,

* A Hollandiai Mikes Kelemen Kör „Átrendezések” címmel tartott Tanulmányi Napjain elhangzott előadás. Hilversum (Baarn, Drakenburgh, 1993. szeptember 9-12.)

hiszen éppen a posztmodern relativizálja a lineáris fejlődésmodelleket azáltal, hogy a múltat megkísérli idézetek szikronitásban élő tárházává alakítani. Az *egész* múltnak minden részletével egyetemben egyszerre jelen kell lennie fejünkben tehát, ha csak nem akarunk a fejlődésben és más értékekben hívő, avitt modernisták gyanújába keveredni. E mindentudásnak csupán az a baja az időben, mint a Borges-féle 1:1 léptékű térképnek a térben: minél alaposabban kívánjuk megismerni és leírni a múlt teljességét, annál több időre van szükségünk – csupán egyetlen történeti személyiség életrajzának felkutatására és leírására is minimum egy teljes emberöltőre. És ahogy a múltban is minden időpillanat számtalan térbeli dolog egyidejűsége, úgy a jelenben egyidejűségek megszámlálhatatlan sokaságának kellene egyetlen pillanatban jelen lennie a történész fejében. Ezen a lehetetlen követelményen nem sokat enyhít sem a könyvtárak felhalmozott tudásanyaga, sem a számítógépes adattárolás, sem a történészek sokasága, hiszen az ismeretanyagot végülis csak egyénenként tudjuk befogadni, illetve aktivizálni, egyénileg pedig képtelenek vagyunk néhány tucat vagy maximum néhány száz (?) adatnál, összefüggésnél többet egyidejűleg szem előtt tartani. Mint ahogy bizonyos típusú politikai vagy gazdasági döntéseknél sem: hiába van egy elnöknek több száz szakértője vagy tanácsadója, a döntésbehozatal mindig kevés, véges, de nem feltétlenül optimális számú információ alapján történik.

Úgy tűnik tehát, hogy a teljesség igénye mindörökké lehetetlen óhaj marad. Ha pedig ez így van, akkor továbbra is legalább olyan fontos a történészi munka során bizonyos tények elhagyása, mint más tények kiemelése a felejtés homályából. Ilyetén módon egy társadalom, vagy akár egy kisebb embercsoport élete is múltjának folyamatos „karbantartását” igényli, a múlt elemeinek folyamatos szelekcióját, aktualizálását, illetve „ad acta” helyezését. A cél továbbra is a múlt megismerése és az ismeretek „szinten tartása”, a jelen és a jövő befolyásolása érdekében. Ha e feladatokat történész látja el, akkor a történetírás nem más, mint állandó újrírás, állandó újraértelmezés. Hogy a kiemelés és az elhagyás arányát mi határozza meg, arra nincs szabály, de vannak példák. Bizonyos írásbeliség nélküli törzsek tudós véneiről azt mondják, hogy haláluk olyan veszteség a törzs számára, mint egy nemzeti könyvtár leégése egy nemzet számára. Más példa: tudományos értekezésekből és újsághírekből egyaránt ismert fordulat, miszerint a kutató egy könyvtárban vagy egy levéltárban „ismeretlen” („elfelejtett”) dokumentumokat fedezett fel. Az „ismeretlen” olykor a kumrani tekercsekre vonatkozik, olykor az 1920-as években megjelent folyóiratcikkekre. Mindkét típusú lelet ismert volt valamikor valakik számára, majd valamikor feledésbe merült. Ki dönti el, hogy mi számít egy közösség számára „ismertnek” (értsd: „fontosnak”) és mi nem? Nyilvánvaló, hogy első fokon a történész. Ha ezt a feladatot a történésztől a politikus veszi át – például, hogy mely levéltári fondok kutathatók és melyek zároltak –, még egyértelműbb a múltbéli tapasztalatok jelenre való alkalmazásának szándéka, magyarul „a történelem mint hatalmi eszköz” koncepciója. Ideje, hogy a történelemkönyvek átírásának orwelli karikatúráján ma már (1984 után) ne szörnyülködünk, hanem a politika (sőt, a demokratikus politika) természetes velejárójaként vegyük azt tudomásul.

Mit tehet a történész, ha ráébred a rideg valóságra, hogy tudniillik munkájának eredménye bármelyik pillanatban politikai manipuláció áldozatává válhat? Viselkedhet úgy, mint a hidrogénbomba születésénél bábáskodó fizikusok, akik megpróbálták a gyakorlati alkalmazásról lebeszélni munkaadóikat. Vallhatja Jean Baudrillard-al együtt

– aki a vírusok, az AIDS- és a komputervírus sajátos működésére hívta fel a figyelmet –, hogy a társadalomtudós hatáskörének maximuma egy általa megfigyelt jelenség leírása. És végül tehet úgy, mint a rendszerváltás után számos magyar történész: felcsap politikusnak. Ha „Posztmodern azt is mondja”, hogy nincs többé történelem, politizálni, hatalmi helyzetbe kerülni és ezt a pozíciót megőrizni azért még érdemes lehet.

Magától értetődik, hogy a fentieknek megfelelően kell – kellene – eljárunk a művészettörténet-írásban is. Itt azonban a feladatot néhány specifikum bonyolítja. A történelemmel szemben a művészet-történelmet nem „egyszerűen” események sora és összefüggése, illetve a belőlük kihámozott absztraktum konstituálja, hanem tárgyak – a művészet-történelem emlékei – óriási halmaza is, mely tárgyak mint *műtárgyak* legalább olyan fontosak, mint maga a történelem, mert sajátos esztétikai élvezet tárgyát képezik. E tárgyak sajátos bánásmódot, őrzést és bemutatást igényelnek. Azt mondhatjuk tehát, hogy a művészettörténet újraírására szánjuk el magunkat, egyúttal átrendezzük nemcsak a malraux-i képzeletbeli múzeumot, hanem még a valószínűségeként létező, a közönség számára ténylegesen nyitott múzeumainkat is.

Amint a történelemben, úgy a művészet-történelemben is fel kell vetnünk a kérdést: mi konstituálja? melyek a mozgatói? A művészettörténet nem egyszerűen az eddig keletkezett műalkotások összessége, hanem inkább az általunk konstruált fejlődésvonalak együttese, melyek hordozóiként hagyományosan a stílusokat szokták megjelölni. E stílusok a tudománytörténeti hagyomány szerint „születnek”, „virágba borulnak”, „elhalnak” stb. – megannyi romantikus-pozitívista, biologizáló, antropomorf vagy perszonalifikáló metafora, mellyel ugyan dolgozunk, de jól tudjuk, hogy valójában alkalmatlan a művészet belső mozgásainak leírására.

Egyfajta lehetséges korszerű művészettörténet-modell éppen az lenne, mely kizárólag önmagára támaszkodnék, önmagából építkeznék – nem venne igénybe sem tudományos, sem etikai, sem ideologikus metaforákat. Mellesleg, éppen ennek az „an sich”, öntörvényű művészettörténet – és művészet-modellnek a kialakításáról szólt az avantgarde művészet fő vonulata, a tárgynélküli (gegenstandslos) művészettől a nem antropomorf, „múzeumi” festészetet propagáló Ad Reinhardtig, vagy a művészeti újítások közül csupán a művészet fogalmát megújítókat elismerő és sürgető fogalmi művész, Joseph Kosuthig. „Vonulat”-ot említettem, holott valójában „fejlődésvonalat” kellett volna mondanom, amelynek mentén a fejlődés a redukció segítségével történik és a teljes purifikáció irányába hat. Már e fejlődés kezdetén is arról volt szó, hogy fel kell gyűjtani a Louvre-t (Gustave Courbet), ki kell dobni a Szamothrakéi Nikét a jelen hajójából (olasz futuristák), vagy le kell rombolni a templomokat (Szergej Eizenstein). Olyan fejlődés kívánatos, mely a múlt ballasztjától mindenáron meg akar szabadulni. „A történelem giccs!” – mondja Szentjóby Tamás, még az 1960-as években.

Különösen összecseng ezzel a jelszóval a punkok „no future” deklarációja és – ez esetben még különösebben – „a történelemnek vége” posztmodern kijelentése. A posztmodern éppen abban marasztalja el az avantgarde-ot, amit maga is hirdet: a történelem mint fejlődés, mint progresszió elutasításában.

Miként jöhetett létre ez a paradoxon? Rendkívül logikus, bár egyáltalán nem ideológiamentes gondolatmenet révén: a platonai idealizmus talaján álló orosz konstruktív-

ták új világot teremteni akaró purifikátori hevületükben akaratlanul is szálláscsinálói-vá váltak a sztalinista totalitarianizmusnak – így a „Gesamtkunstwerk Stalin” posztmodern szerzője, Boris Groys. A logika hibátlan, ám az ellentmondás továbbra is feloldatlan marad. Annál is inkább, mivel nem visz rá a lélek, hogy Malevics vagy Tatlin művészetét marasztaljuk el a Gulag miatt, továbbá, mivel Boris Groysnak e teória nyomdokvizében sikerült átmentenie egy sereg orosz avantgardistát – anélkül, hogy munkásságuk irányán változtattak volna – a posztmodernizmus jóval tágabb horizontú tengerébe (Kabakov, Bulatov, Komar és Melamid).

Egyetértés soha sem volt és felelhetőleg nem is lesz, sem a filozófusok, sem a történészek vagy művészettörténészek között a *fejlődés* fogalmi definícióját, sőt létét illetően. Posztmodern nyilván fejlődésellenes, de ravaszabbul teszi, semmint hogy nyíltan állást foglalna a kérdésben. Inkább másról – új időstratégiákról – beszél. Például a különböző stílusok, különböző történeti korok értéktelen egymás mellé állításáról. Művészeti téren ez az a híres idézettechnika, építészetben, irodalomban, filmben, zenében és festészetben egyaránt. Ezt a történelemfelfogást lehet kiválóan érvényesíteni a muzeológiában és a kiállításcsinálásban – friss példa rá Pontus Hultén „Territorium Artis” c. kiállítása a bonni Kunst- und Ausstellungshalléban. Ez a fajta szinkronitás-akarássá egyébként a posztmodernizmus egyik legtermékenyebb gondolata, mely felszabadította elsősorban az urbanisztikai és építészeti gyakorlatot, szalonképessé téve az eklektikus alkotómódszert, árnyaltabbá tette a művészettörténeti periodizációt. (Amint egy korábbi tanulmányomban kifejtettem, az „egyiptomi”, a „gótikus”, a „barokk” művészet stíluskorszaka ma is tart, hiszen emlékei máig fennmaradtak, és együtt élnek a kubizmussal vagy az absztrakt expresszionizmussal.) De ez a gondolat hatalmas ideológiai zűrzavart is okozott, amennyiben naív értékközömbösségében összemosta a konstruktívizmust a totalitarianizmussal, az avantgardizmust a posztmodernizmussal (mint Boris Groys), vagy éppen a historizmust és a szocreált a posztmodernnel (mint Achille Bonito Oliva, aki budapesti előadásában Moszkvát és Budapestet transzavantgarde városnak nevezte – előbbit a Lomonoszov Egyetem és a metró, utóbbit a Nagykörút miatt.)

Mivel a posztmodernizmuson belül is folyik a vita arról, hogy a „poszt” előtag, „utáni”-t jelent-e vagy „utó”-t, felvethetjük végül, hogy a posztmodernizmus nem más, mint a modernizmus utolsó, késői szakasza. Ebben az értelemben hasonló izmus, mint a többi, ráadásul hanyatló szakaszában, különösen, mióta a dekonstrukció kivált belőle. E felfogást főleg az építészet és a design területén lehet igazolni.

Szembe kellett néznünk a posztmodern problematikával, mielőtt a magyar helyzet áttekintésére vállalkoztunk volna. Hiszen éppen a posztmodern ideológiai bizonytalanságaiból tanulhatunk a legtöbbet, ha a főleg politikai-ideológiai s egyelőre csak másodlagosan gazdasági rendszerváltás következményeit elemezzük. A történelem újraírásának amúgy sem egyszerű feladatát csak még jobban bonyolítja a „posztmodern helyzet” imperatívuszai.

A magyar művészettörténet újraírásának természetszerűen a legsürgősebb feladatai közé tartozik megírni mindazt, amit korábban nem volt szabad. Megírni, mikor mi számított tabu-témának, az absztrakt művészettől a happeningig, a szovjet csapatok jelenlététől a kulturális titkosrendőrség működéséig. E feltáró munka során nehéz

lenne továbbra is elhallgatni, milyen tényezők és mely személyek gátolták a szabad művészi kifejezés fejlődését. De ennél jóval fontosabb, hogy elégtételt nyerjenek azok, akik művészeti tevékenységük miatt sérelmet szenvedtek.

Bizonyításra szorul még az a többször hangoztatott véleményem, hogy az 1960-as, 1970-es évek avantgarde-ja volt az egyik előkészítője a rendszerváltásnak, s ez az egyik oka annak is, hogy 1989-1990 nem hozott igazán jelentős fordulatot a magyar művészetben. (A választási kampány vizuális képe, a szobordöntések és az újratemetések helyettesítették a művészeti eseményeket.) Ki kell mutatnunk azt is – megfelelően okadatolva –, hogy az 1980-as évek elején az „új festészet” fellépése ugyanennek a folyamatnak volt része, immár a posztmodern jegyében: az avantgarde jócskán engedett politikai/esztétikai radikalizmusából, cserében azért, hogy a kultúrpolitikai hatalom is engedékenyebbé vált irányába (valamint azért is, mert ekkor jelentek meg az új típusú műkereskedelem első kezdeményezései is Magyarországon).

Valamivel távolabb lépve az időben, szembe kell néznünk a magyar művészet és a szocreál viszonyának ugyancsak hálátlan feladatával. Hálátlan feladat már csak azért is, mert sokan itt élnek közöttünk a szocreál egykori művelői közül, és kínos látni, mennyire szégyellik (vagy éppen mennyire cinikus büszkeséggel vállalják) magukat emiatt. Több kutató ugyanakkor állandóan kísértésbe esik, hogy a politikai giccset mint a nagyvárosi folklór, a naív pop art vagy éppen a posztmodern termékeként elemezze.

És végül, megvan az a veszély is – hogy példáimmal a 20. századon belül maradjak –, hogy akarva, akaratlanul át *kell* majd értékelnünk a magyar klasszikus avantgarde művészetét. Máris érzékelhető egy olyan vélekedés felerősödése, mely szerint Kassák és az aktivisták ugyan szocialisták voltak, de lehettek volna akár bolsevikok is, internacionalizmusuk pedig leginkább kozmopolitizmusnak nevezendő.

Visszatérni látszik a kozmopolitizmus mai ellenzőinek álláspontjáról megfogalmazott „mi a magyar” kérdésfelvetése. Könnyen kiújulhat az a dilemma, melyet a „kétkötetes” művészettörténet szerkesztői (köztük éppen Zádor Anna) oly finom diplomáciai érzékkel oldottak fel, „magyarországi” és „magyar” művészetet megkülönböztetve. Végül, félhetünk attól is, hogy Trianonra, illetve sztalinista nemzetiségi politikára hivatkozva kidobunk a hajóból mindent, amit progresszív, avantgardista művészek az elmúlt 6-7 évtizedben Közép-Kelet-Európában létrehoztak.

Magyarországon a rendszerváltás óta a szétesés jelei mutatkoznak a művészet-történet-sz-társadalomban. Megszűntek vagy átalakultak a művészet és a kritika és a művészettörténetírás intézményei, szinte lehetetlen közös célokat definiálni, megszűnőfélben van az állami támogatás (noha az állami irányítás igénye időről időre felleledni látszik), egyéni érdekek lépnek a csoportérdekek helyébe, egzisztenciaharc folyik szponzorálásért és pozíciókért. Ridegen gazdasági vonatkozásait tekintve, a szakma hasonló helyzetbe került, mint a művészet maga. Művésznek lenni ma akkor „éri meg”, ha műveimet el tudom adni. Újraírni a művészettörténetet akkor érdemes, ha az írást ki lehet adni és a kidványt (nyereséggel) el lehet adni.

Hogyan jellemezhető ugyanez a helyzet posztmodern terminusokkal? A fejlett nyugati országokban a művészet bonyolult kölcsönhatásba kerül a tömegszórakoztatással, a médiával, a gazdasági élettel és az elmélettel. Ebben a kontextusban alapvetővé válnak a kereslet és a kínálat törvényei, melyek a művészetet a média közve-

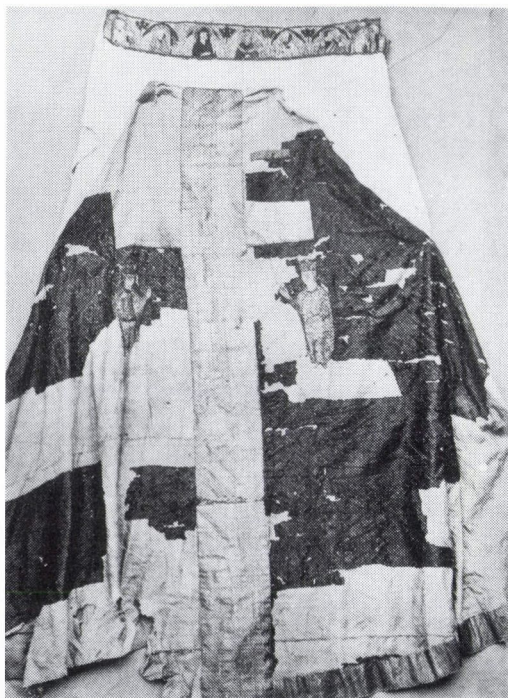
títésével a tömegszórakoztatás irányába mozdítják el. Az elmélet leírja ezt a folyamatot, de tekintélye révén egyszersmind ösztönző hatást gyakorol rá. Az elméletíró (a művészettörténész) leírása modellként szolgál a művésznak, s a modell nyomán dolgozó művész tevékenysége megerősíti az elméletíró pozícióját. Kialakul egy két-pólusú egymást gerjesztő folyamat a művész és az elméletíró között, melynek eredményei a piac törvényeinek engedelmeskednek.

A „fejlődés” Magyarországon is ebben az irányban tart. Tanácsos lenne azonban megőrizni az elméletírás (a művészettörténész „szakma”) „relatív autonómiáját” más szóval érzékenységet a művészeti jelenségek tisztán szellemi-érzéki, gazdasági terminusokkal nem megragadható, értékei iránt.

László Beke: Soll (kann) die (ungarische) Kunstgeschichte neugeschrieben werden?

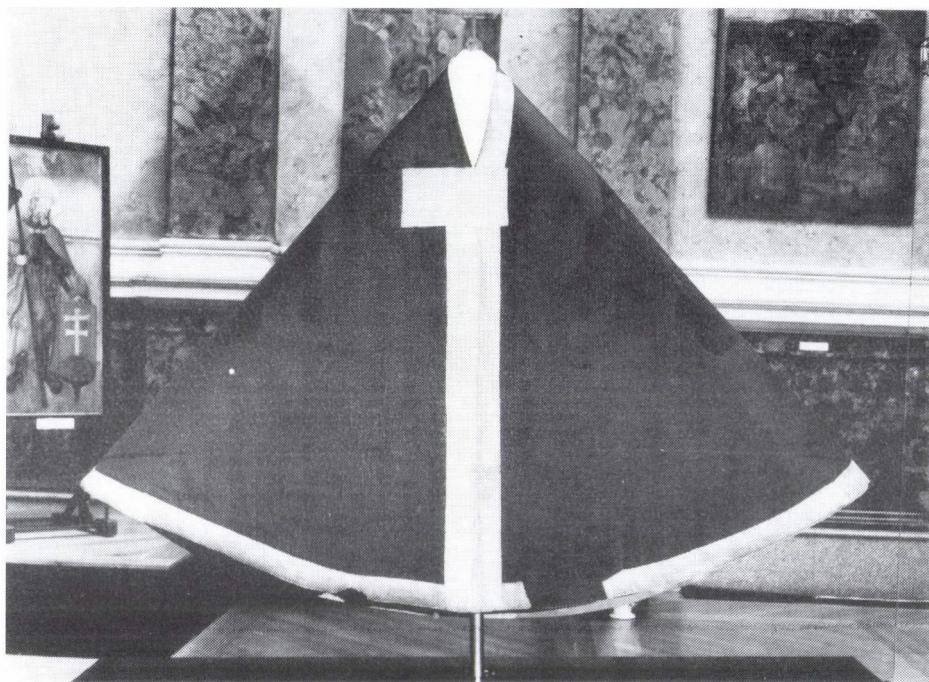
Im Auftrag des Kreises Kelemen Mikes in den Niederlanden wurde die Abhandlung verfaßt, in der die Auswirkungen des Systemwechsels auf die ungarische Kunstgeschichtsschreibung untersucht werden. Dabei werden nicht die aktualpolitischen Faktoren, sondern vorrangig die postmoderne Fragestellungen behandelt: ob die Geschichte wirklich „an ihr Ende gelangt” sei, ob es tatsächlich keinen Sinn mehr habe, über eine Entwicklung zu sprechen. In der Kunstgeschichtsschreibung muß man auch noch den besonderen Umstand berücksichtigen, daß die Kunstwerke auch selbst Bestandteile der Geschichte sind, deshalb sollte nicht nur die Kunstgeschichte (übrigens kontinuierlich) umgeschrieben werden, sondern auch die Museen sollten umgeräumt werden.

Die Postmoderne verkündet vergebens die Wertindifferenz, die Geschichtsschreibung ist nach wie vor teleologisch und ideologisch. In der ungarischen Kunstgeschichte muß vor allem die jüngste Zeit umgewertet werden. Auf diesem Gebiet ist es eine charakteristische Aufgabe, die avantgardistische Kunst nachträglich anerkennen zu lassen und frei von der Voreingenommenheit des Sozialistischen Realismus zu untersuchen. Zur gleichen Zeit besteht die Gefahr, daß die beachtlichen Leistungen der internationalen und besonders der ostmitteleuropäischen klassischen Avantgarde aus aktualpolitischen Interessen – eventuell sogar unter Anlehnung an die methodischen Prinzipien der Postmoderne – unter Berufung auf die „Ungarischen” und „nationalen” Werte wieder negativ beurteilt werden.

1. A zágrábi miseruha a múlt században

2. Szent László palástjából alakított miseruha a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításán (1992).
Zágráb, Székesegyház kincstára

3. Donátornő a miseruha hátoldaláról

4. Donátor a miseruha hátoldaláról

1. Szent Imre. Mensola, Szent Márton templom főoltára

2. Szent Imre legenda. Mensola, Szent Márton templom főoltára

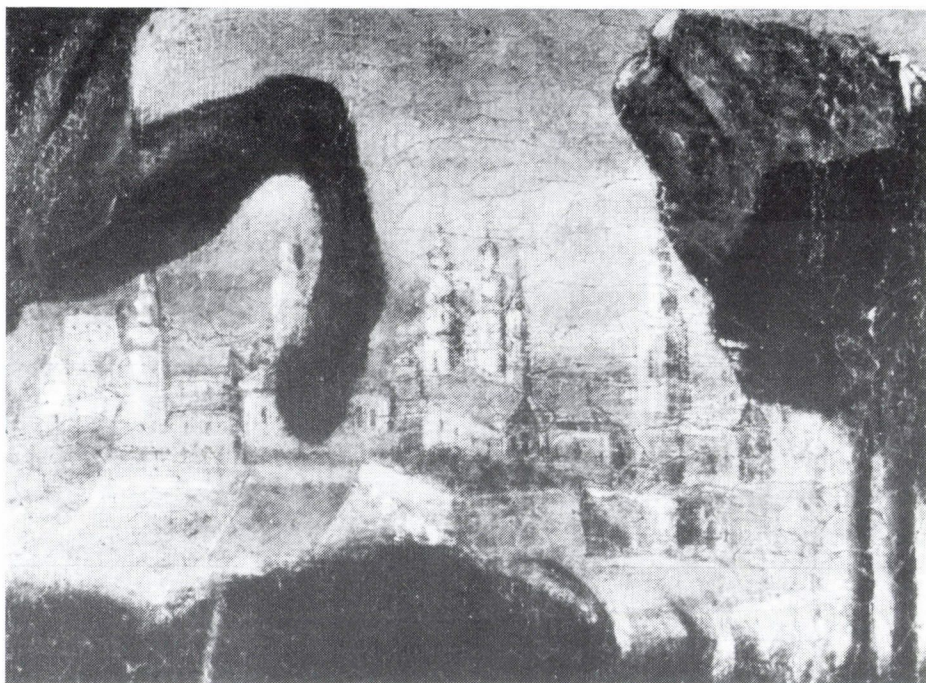
1. Laurent de La Hyre: Szent Pál megtérése. 1636 után. Rézkarc. Budapest, Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjtemény

2. Ismeretlen közép-európai festő: Szent Pál megtérése, 1641. A Szent Pál oltár oltárképe. Győr, egykor jezsuita, ma bencés templom

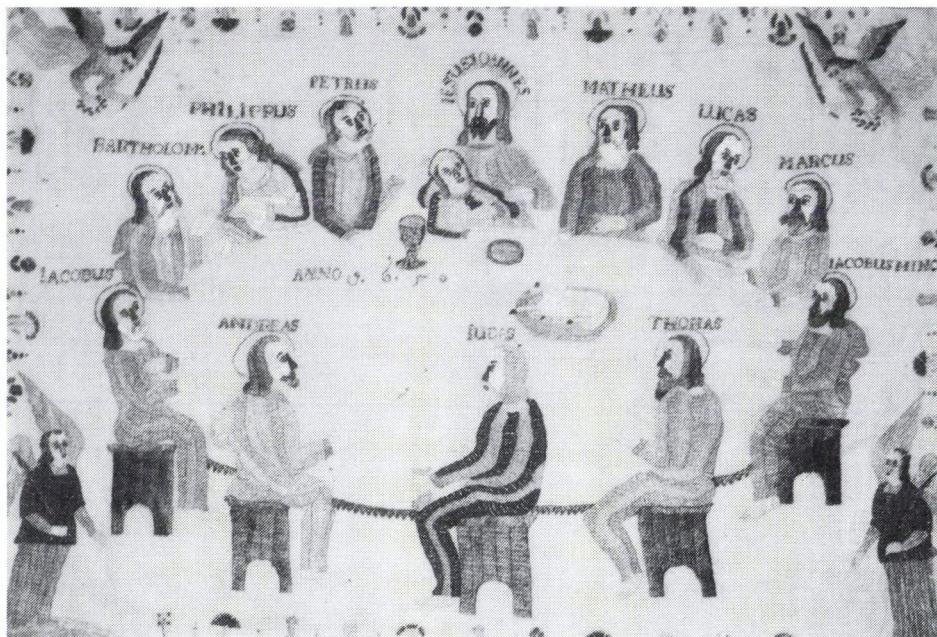
3. Szent Pál oltár, 1641. Győr, egykor jezsuita, ma bencés templom

4. Győr látképe, 1641. Részlet a Szent Pál megtérése oltárképből

5. Szent László csatája a kunokkal. Oromzati kép a Szent Pál oltárról, 1641.

1. Úrvacsorai terítő Nemescsóból. Magyar munka 1650. Budapest, Evangélikus Országos Múzeum

2. Részlet az 1. képből

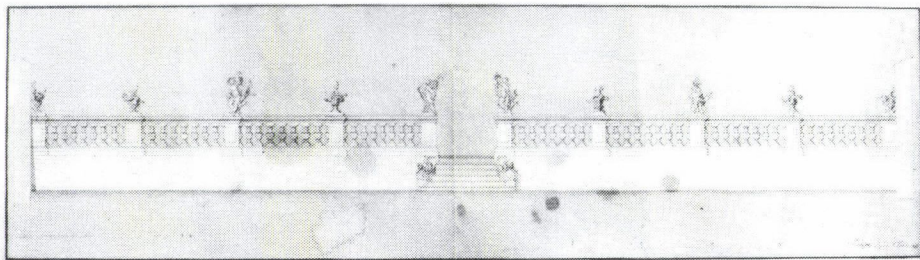
3. Boba, evangélikus templom: szószékoltár 1789.

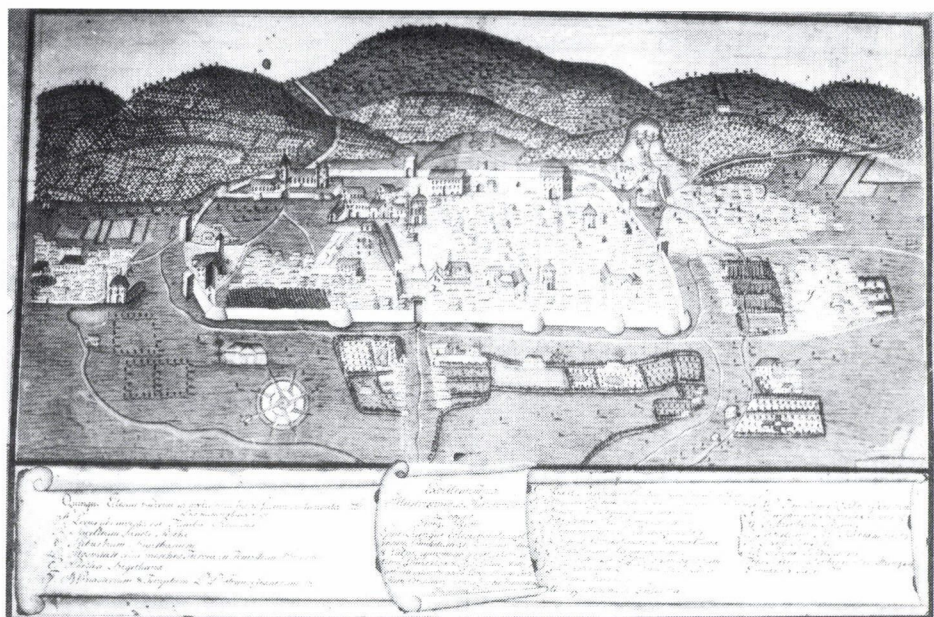
1. 18. sz.-i kerti architektúra részlete. Egykor a Pécs, Káptalan u. 4. sz. kertjében.

2. Kutya szobra, barokk kerti architektúra része. Egykor a Pécs, Káptalan u. 4. sz. kertjében.

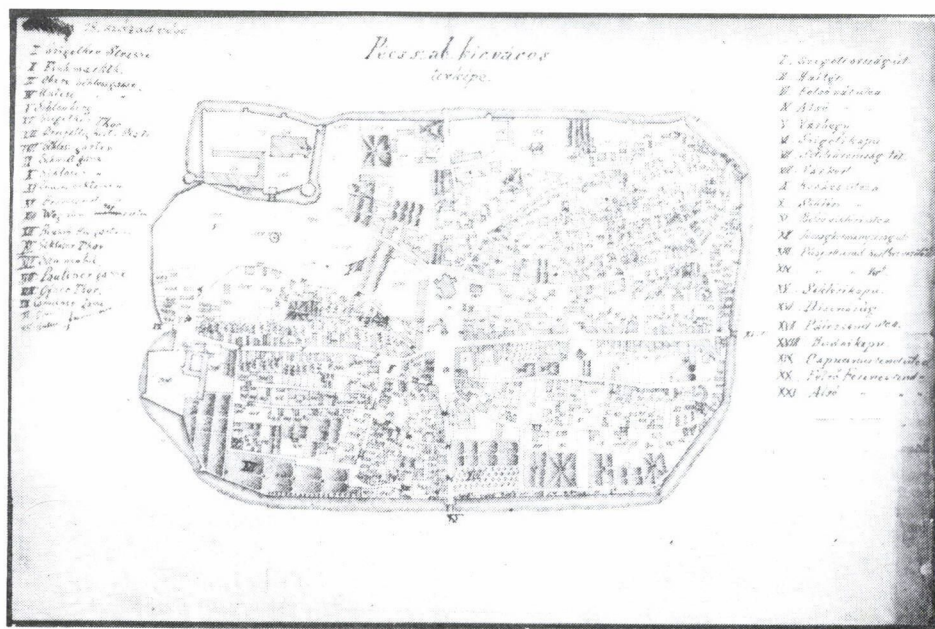
3. 18. sz.-i kerti architektúra, előtte barokk díszkúttról származó vízköpők. Egykor a Pécs, Káptalan u. 4. sz. kertjében.

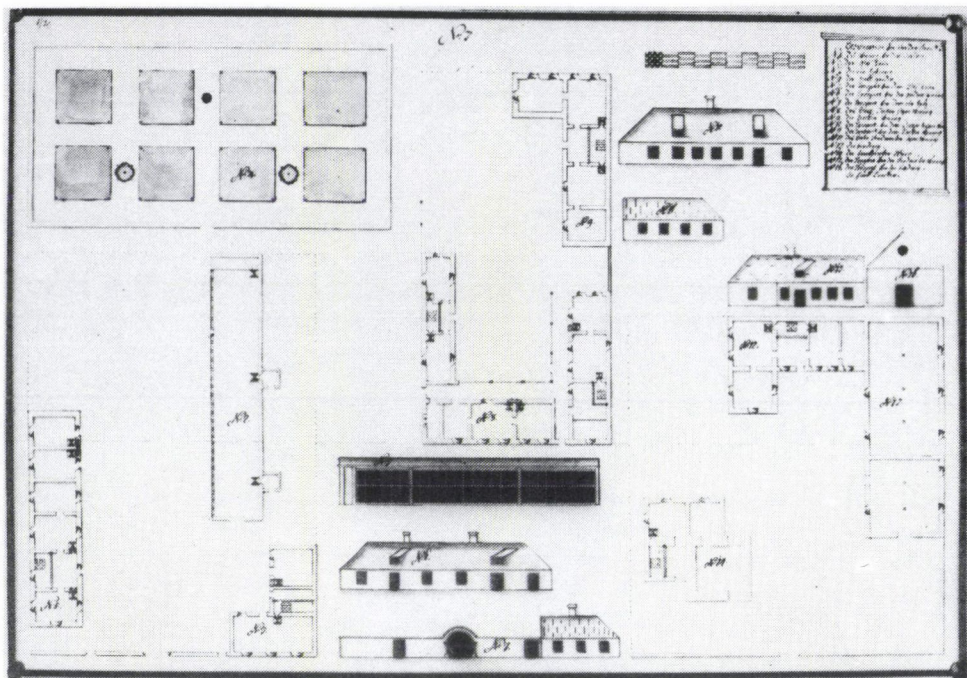
4. J. Krammer: Kerti balusztrád terve, 1780 k.

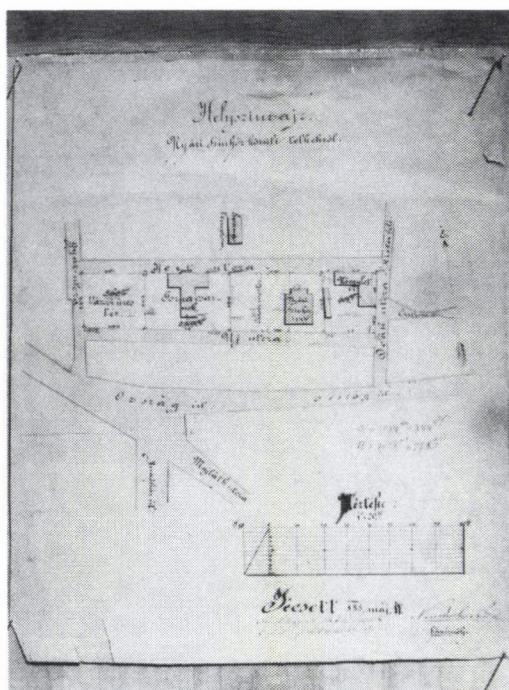
5. Fay F.: Pécs látképe, 1766–67.

6. A. Duplatre: Pécs belvárosának térképe (eredetije: 1777).

7. Felmérési terv a pécsi püspöki díszkertről, a kertészlakról és melléképületeiről, 1778 k.

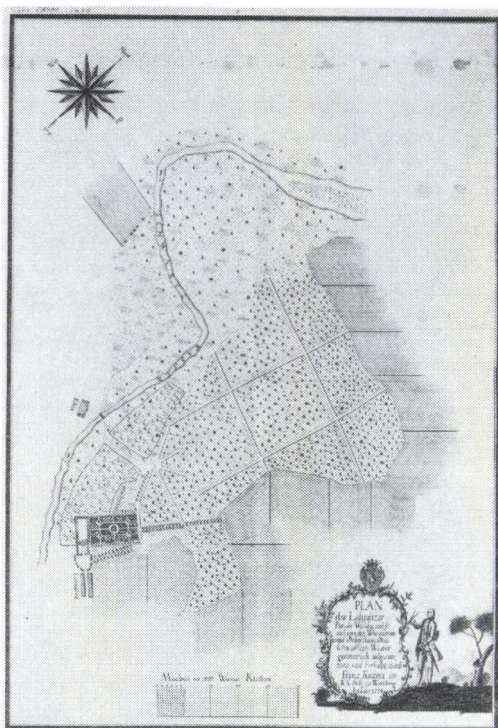
8. Az egykori püspöki kert területe 1888-ban

1. Szent Miklós. Ukrán ikonfestő, 19. sz. eleje. Fa, tempera 39x19 cm. Esztergom, Keresztény Múzeum Ltsz. 13/85

2. Ahtirkai Istenanya. Ukrán ikonfestő, 19. sz. eleje. Fa, tempera 37,5x19,5 cm Esztergom, Keresztény Múzeum Ltsz. 12/85

3. A Szent Miklós ikon hátlapja

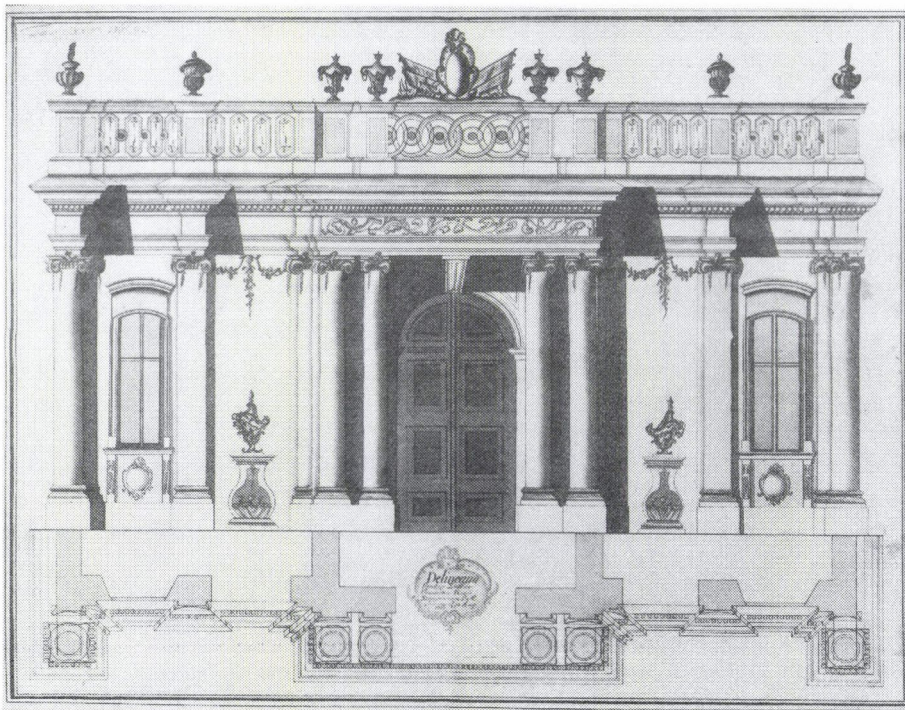

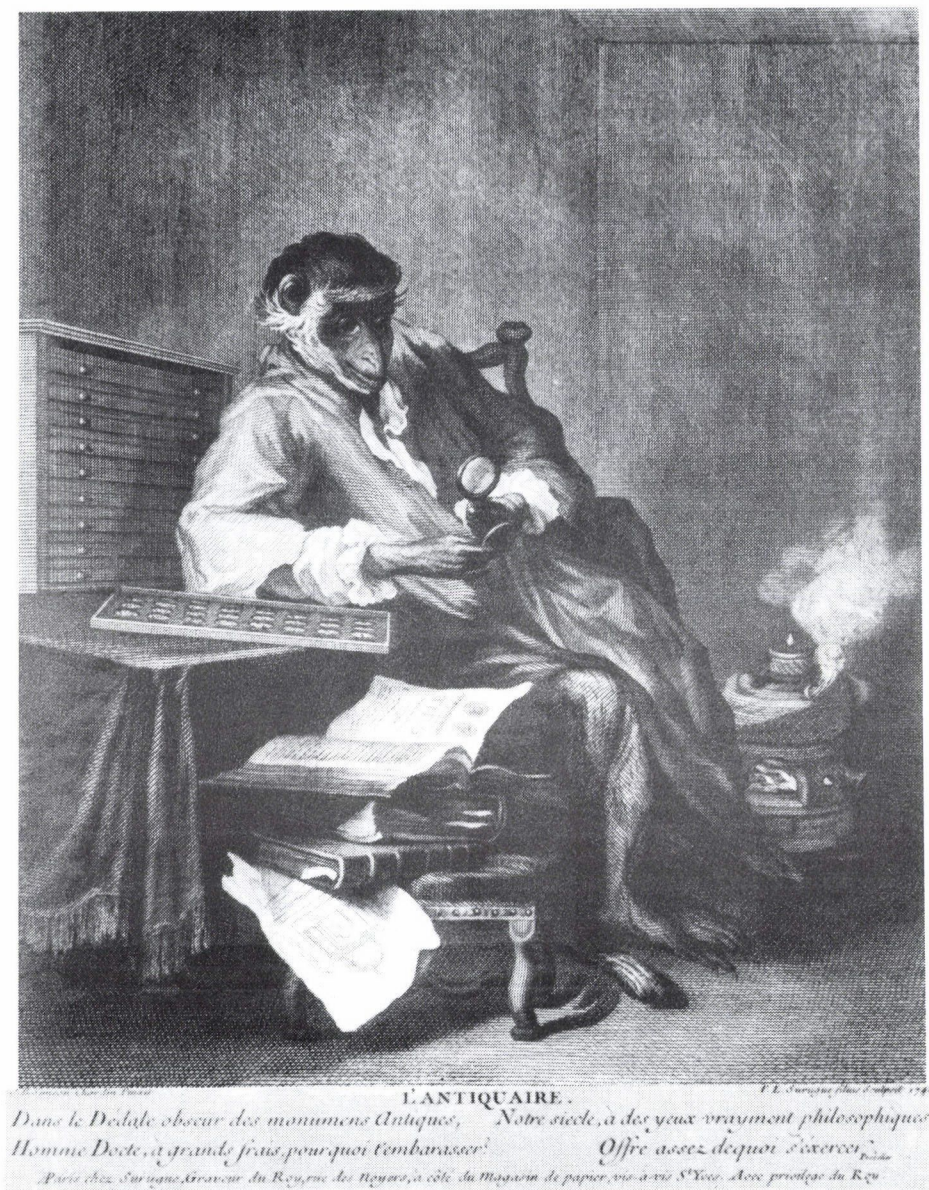
1. Franz Kozma: A cseklészi fácános és erdő felmérési rajza, 1774.

Fotó: Lichtbildwerkstätte „Alpenland”, Wien

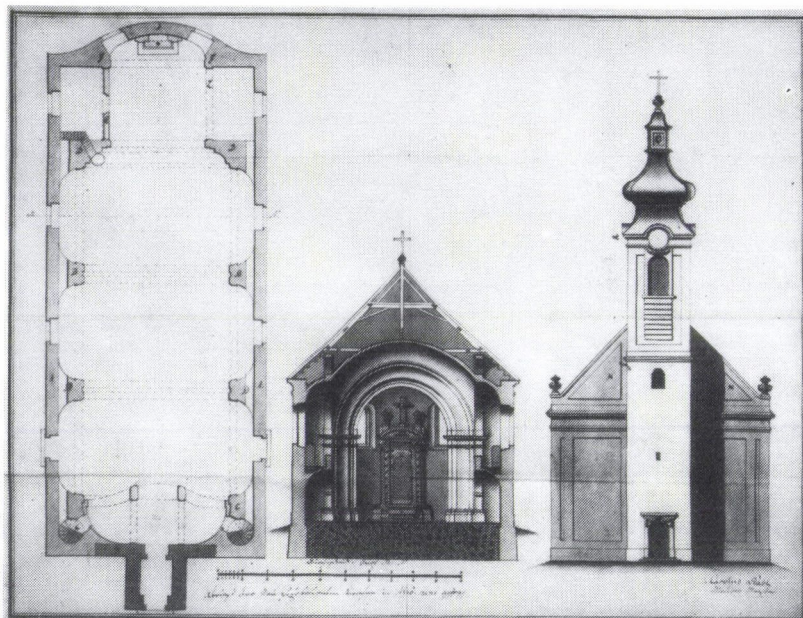
2. Paulus Zallár: Homlokzat ideálterve, 1767.

Fotó: Lichtbildwerkstätte „Alpenland”, Wien

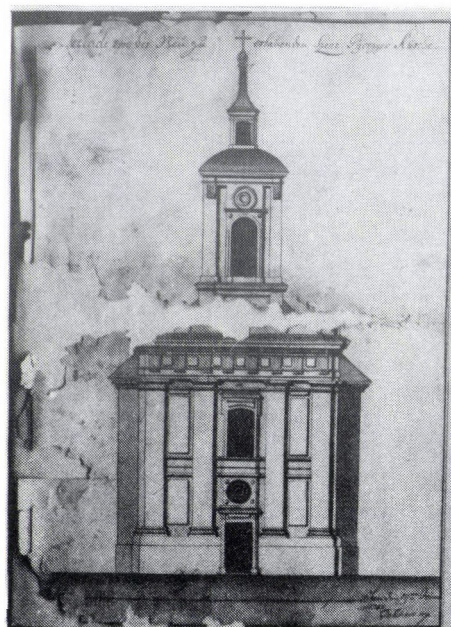
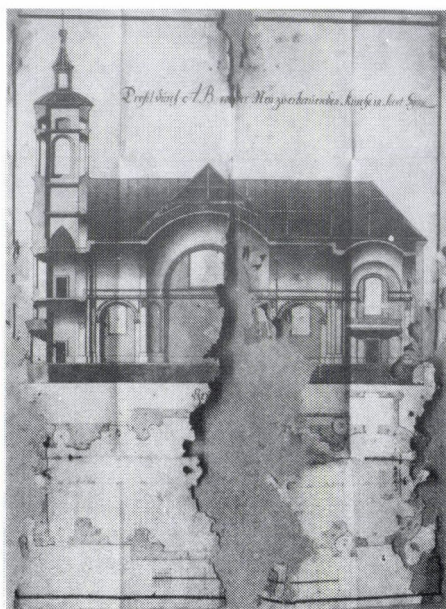

1. Chardin antikvárius majma, az ifj. Surugue 1743-ban készült metszetén

1. Rabl Károly terve a jászalsószentgyörgyi rk. templomhoz

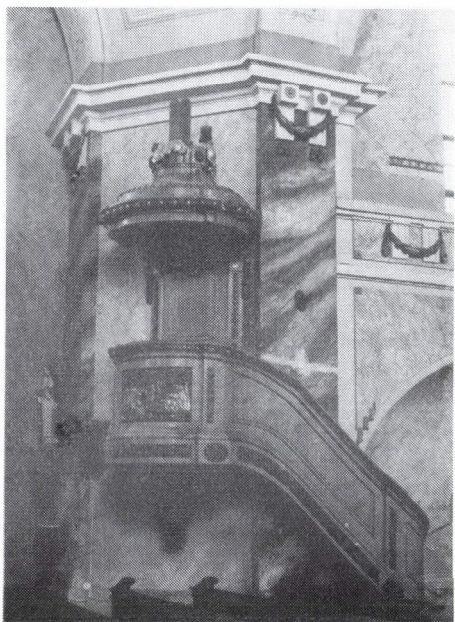
2–3. Tallherr József terve a jászalsószentgyörgyi rk. templomhoz

4. A jászalsószentgyörgyi rk. templom belső nézete

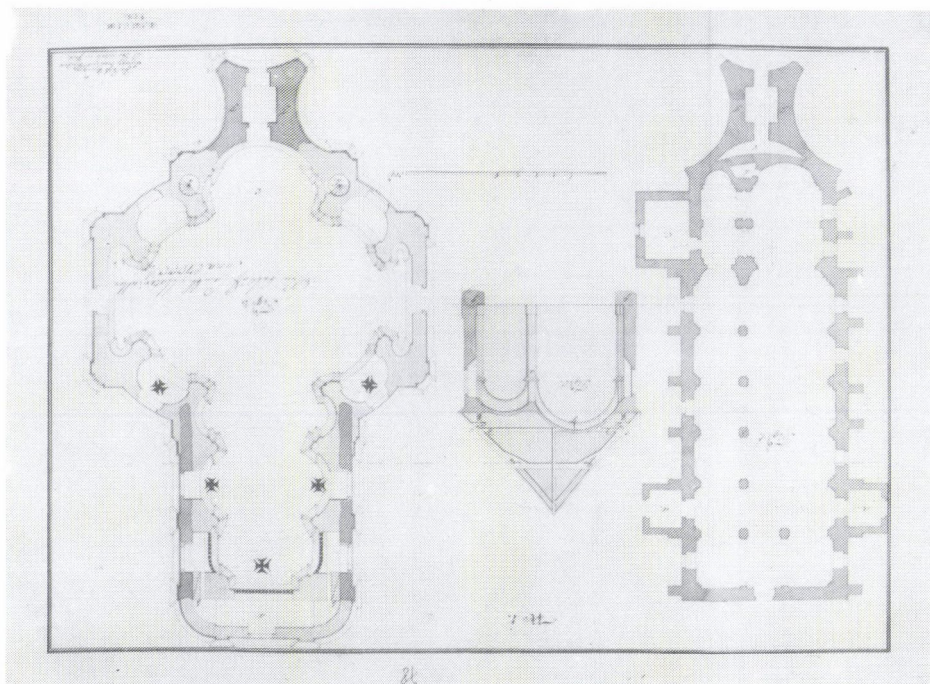
6. Jászalsószentgyörgy, rk. templom

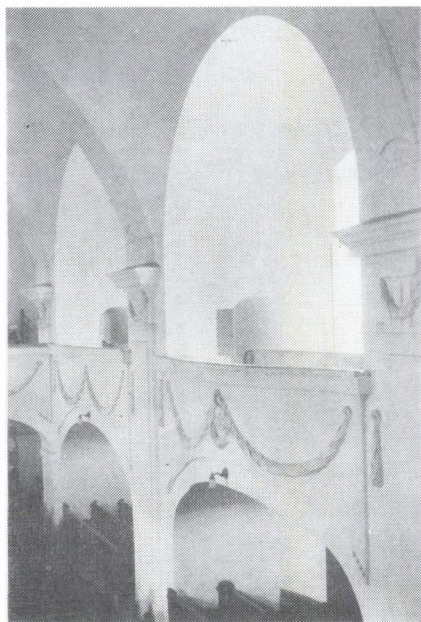
5. A jászalsószentgyörgyi rk. templom szószéke

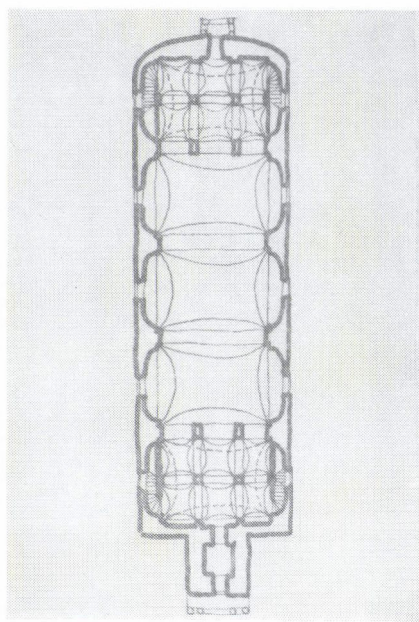
7. Rabl Károly síremléke a Gyöngyös-felsővárosi temetőben

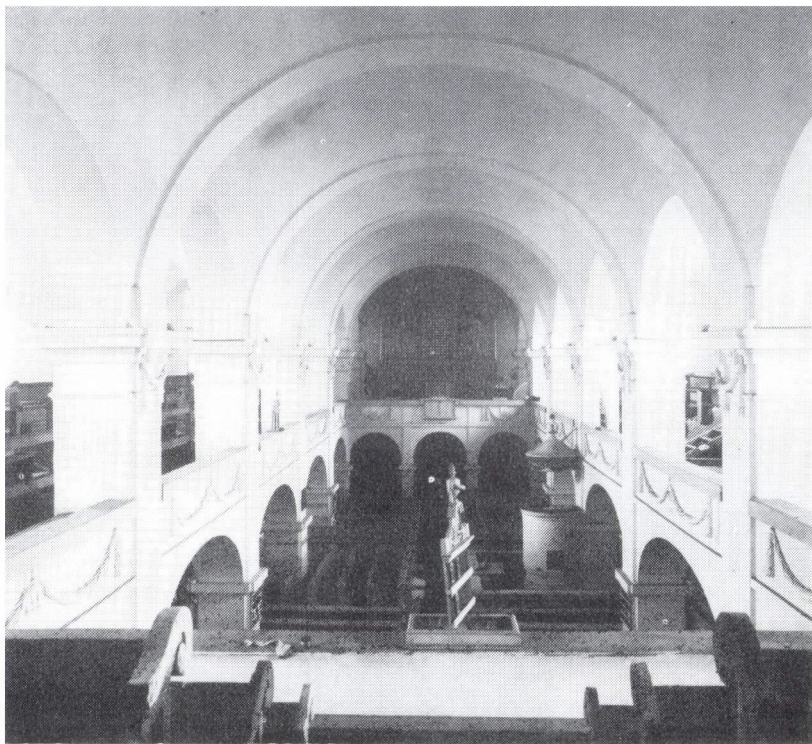
8. Jung József terve a jászberényi plébániatemplomhoz (Orsz. Ltár. N. 13. Lad. 72/12/23.)

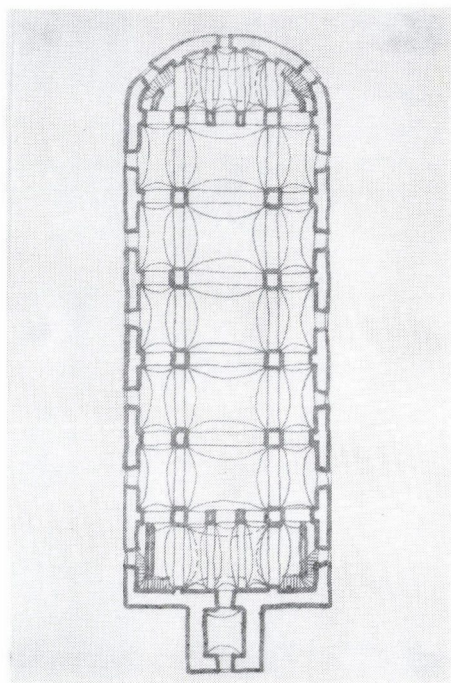
9. Kunszentmiklós, a ref. templom belsejének részlete

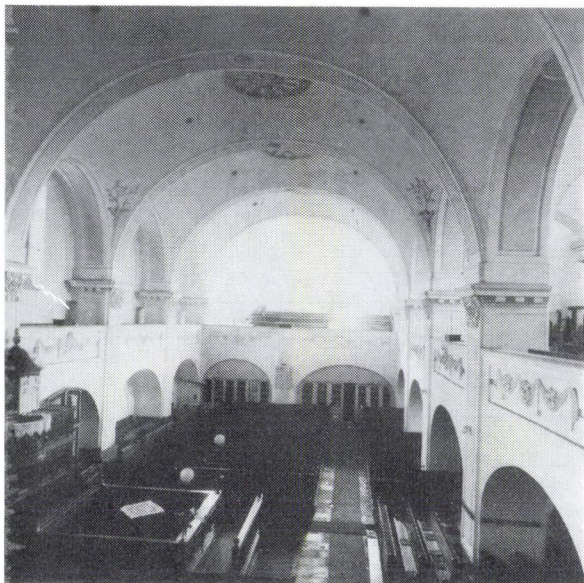
10. Kunszentmiklós, a ref. templom alaprajza

11. Kisújszállás, a ref. templom belső nézete

12. Kisújszállás, a ref. templom alaprajza

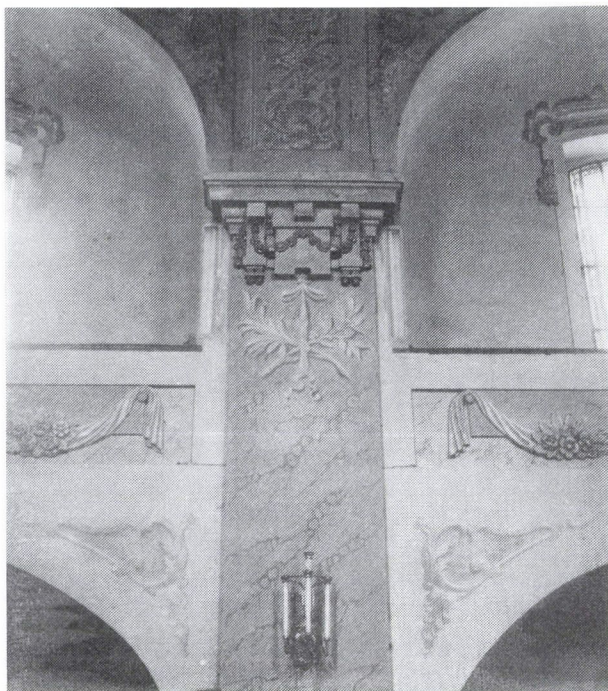
13. Karcag, a ref. templom
belső nézete

14. Gyöngyös, a ref. templom
belseje

15. Kiskundorozsma, a rk. templom belső nézete

16. Kiskundorozsma, pillérfejezet a rk. templomban

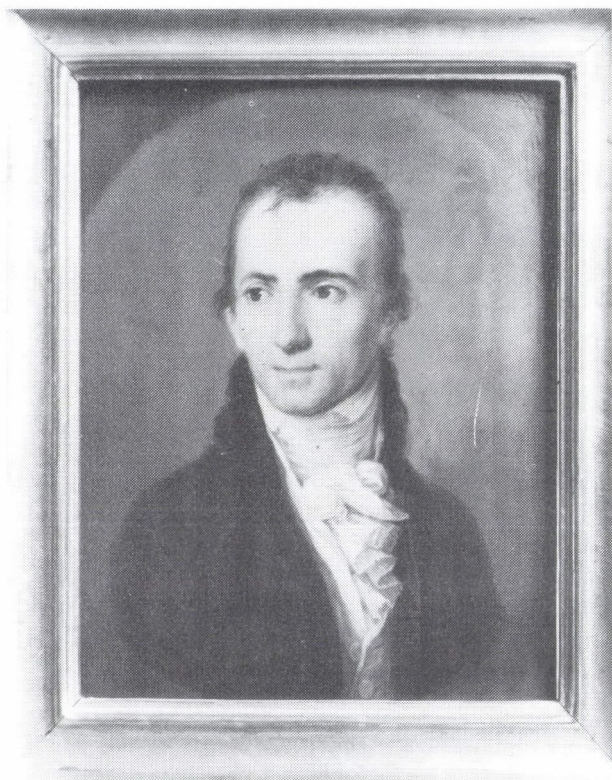
1. Kisfaludy Károly: Osszián, 1820 körül. Olaj, vászon. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria

2. Bécsi (?) festő: Osszián, 1810 körül. Olaj, vászon. Lappang

3. John Godefroy François Gérard után: Osszián a Lóra partján hárfájával megidéri a szellemeket. Rézmetszet, 1803. Budapest, Szépművészeti Múzeum

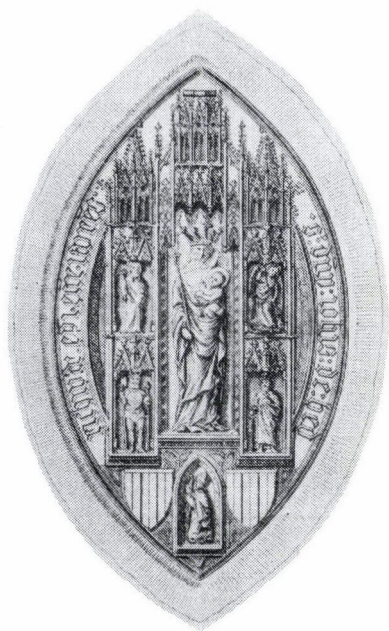
4. Donát János: Kazinczy Ferenc, 1815–17 körül. Olaj, tölgyfa. Pannonhalma, Főapát-ság

1. Hild József–Prokopp János: Az esztergomi reál-tanoda 1853.

1. Zalka János győri megyés püspök (1867–1901) Rézkarc. (Doby Jenő–Kargl Ferenc) É. n. 260x185 mm

3. Hédervári János győri püspök 1397-ből ismert pecsétje. Litográfia. (Rohn Alajos–Grund Vilmos) Pest, 1863.

2. Wilfing József: Szent László üvegablak a Hédervári kápolnából. 1860. Fametszet a Vasárnapi újság VII. (1860) 629. lapján

4. Szent László fejereklyetartó hermája. Heliogravure. (Lippert József) 1860. 320x220 mm

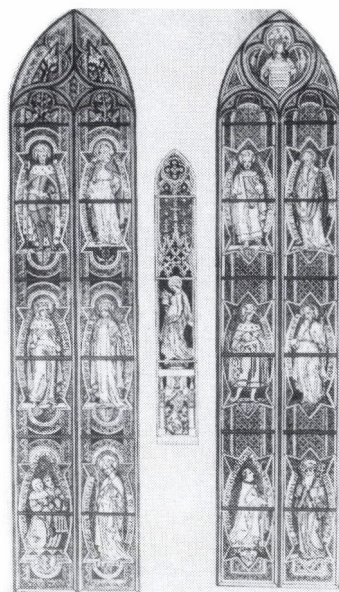
5. Saroköntvény Szent László alakjával a Zalka-Antiphonale kötéstáblájáról. Fametszet az Archaeológiai Közleményekből

6. Zalka János miséző kelyhe. Bécs, Adler-műhely. 1880. Részlet a talpról. Győr, Egyházmegyei Kincstár

7. Lippert József—Link Fülöp: Ipolyi Arnold nagyváradai püspök pluviale csatja. 1886. Fénykép az Egyházművészeti Lapból

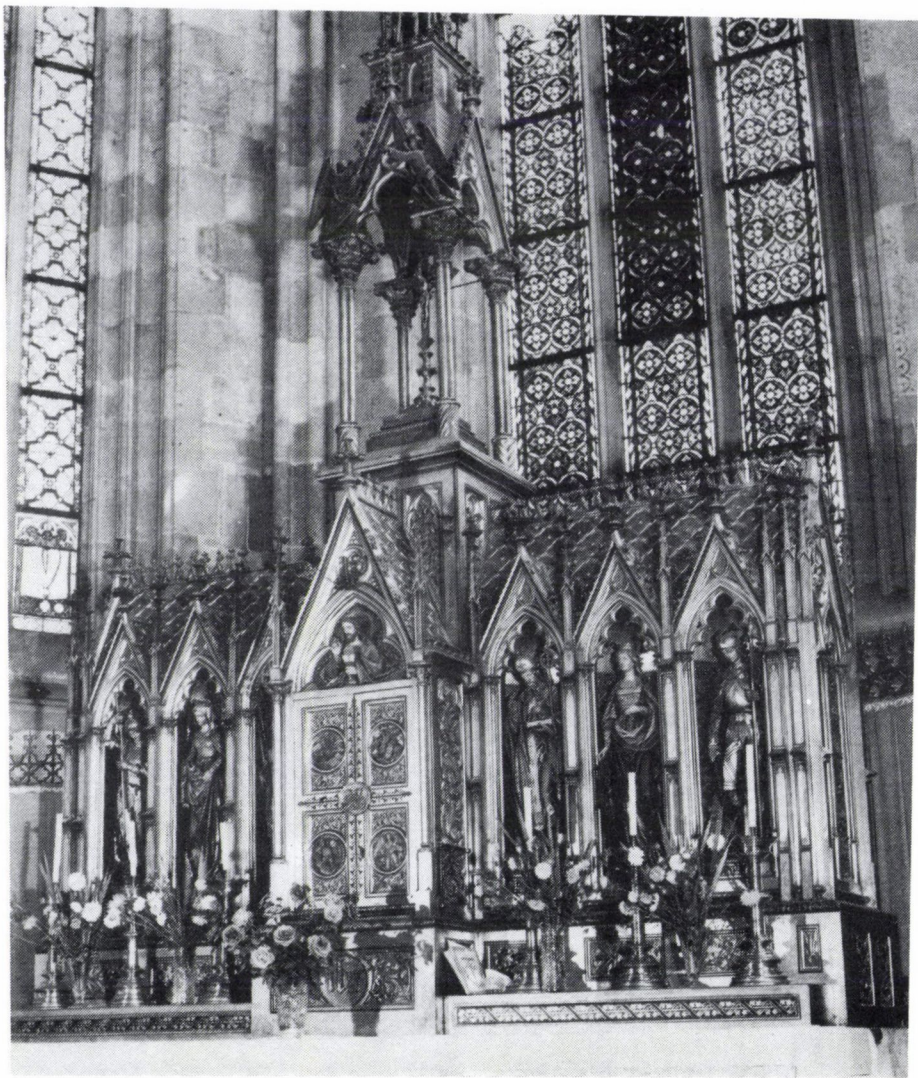

8. Lotz Károly: Nagy Lajos kora. Secco, 1886. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia díszterme

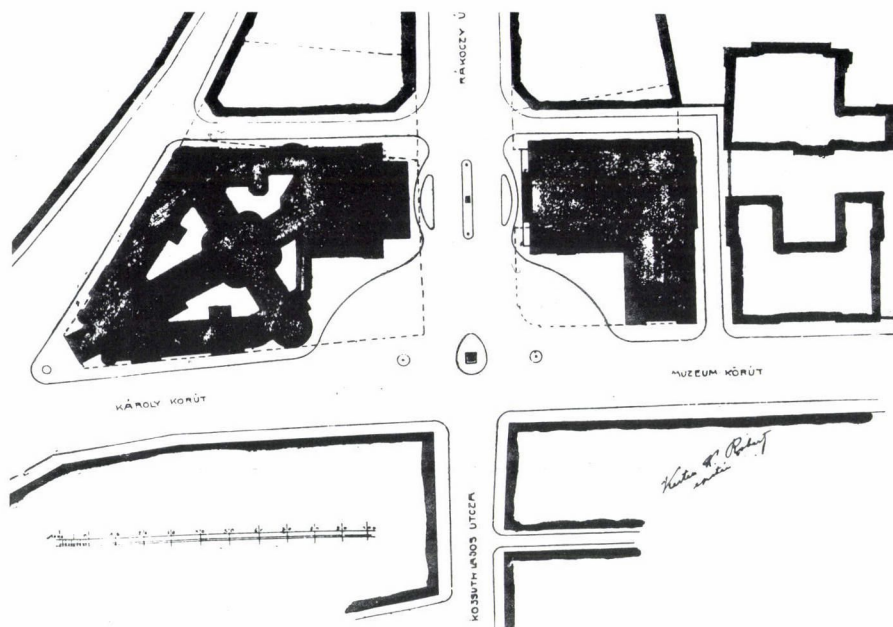
9. Id.Storno Ferenc: A besztercebányai plébánia-templom Szent Borbála kápolnájának üvegablakai. Heliogravure. 1876. 335x240 mm

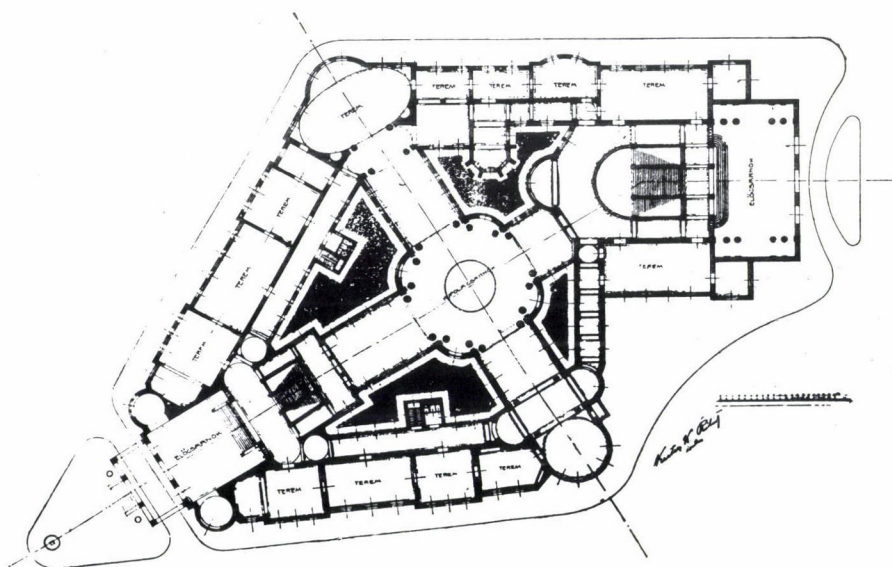
10. Id.Storno Ferenc: A besztercebányai plébánia-templom Szent Borbála kápolnájának falképei, 1876.

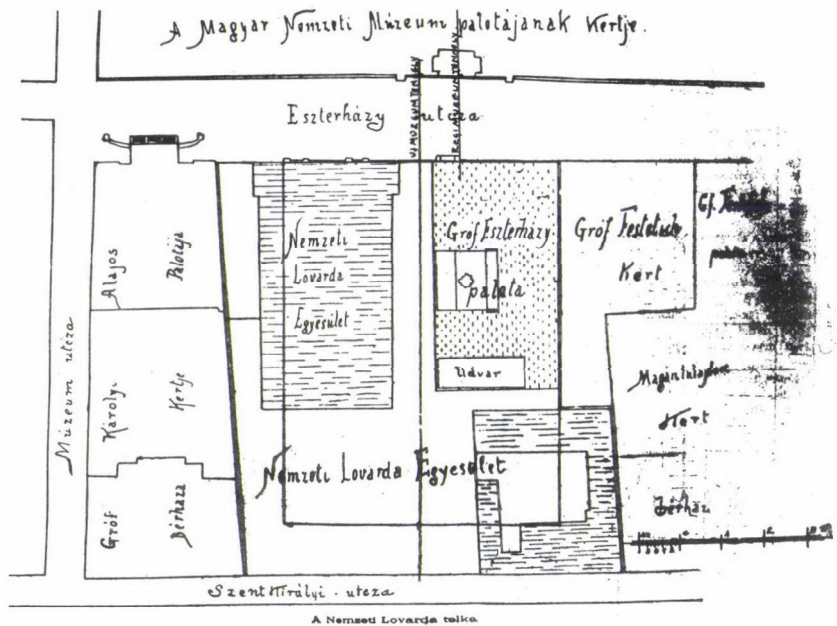
1. Pozsony (Bratislava), Szent Márton-dóm, főoltár, 1867. (Lippert József)

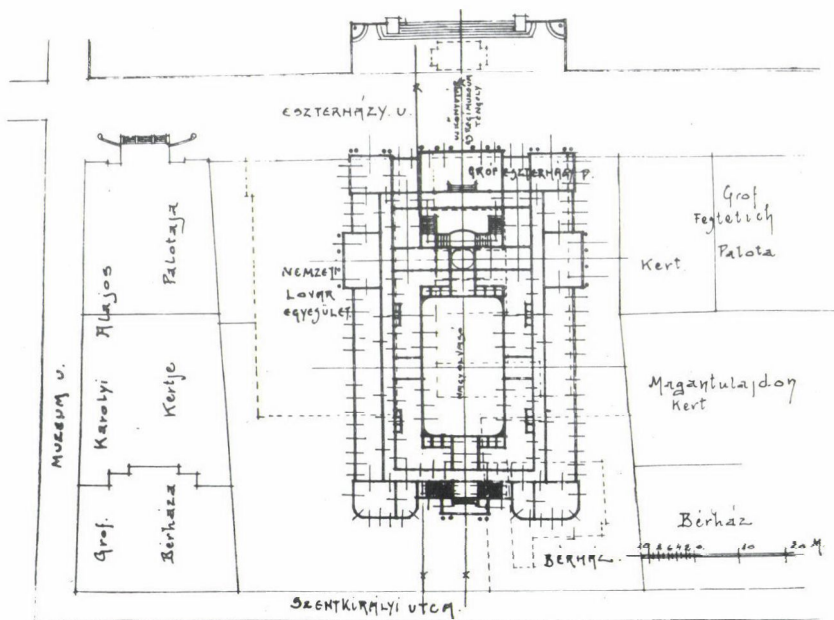
1. Kertész K. Róbert javaslata a Rákóczi út torkolatának szabályozására

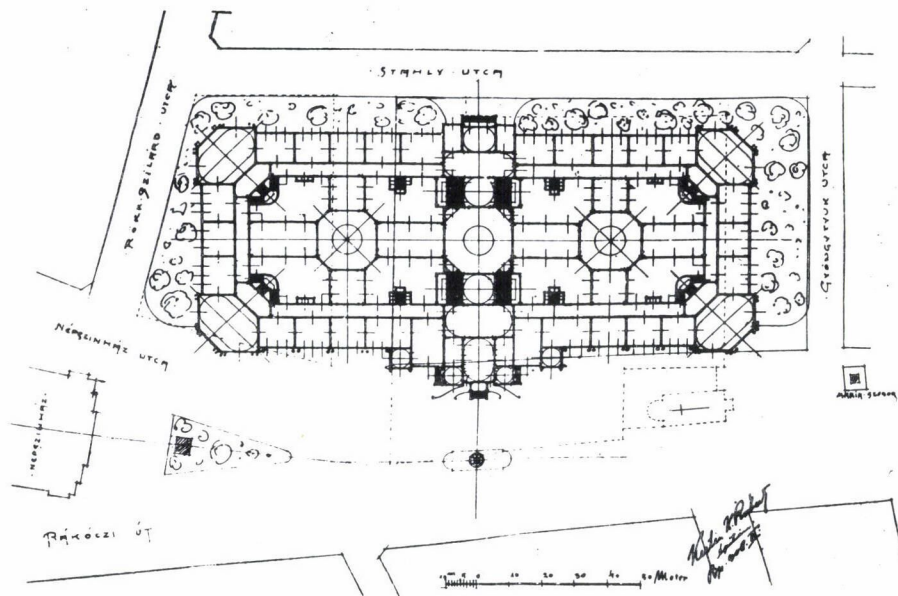
2. Az új Nemzeti Múzeum terve

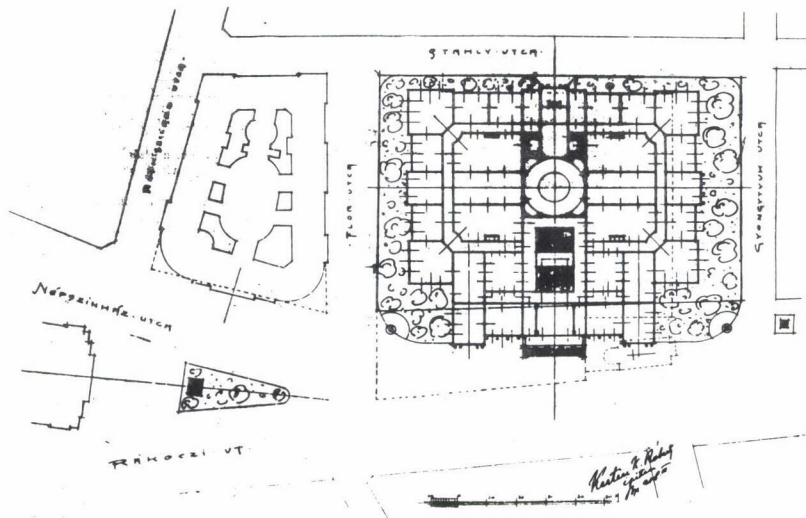
3. A Nemzeti Múzeum mögötti telkek helyszínrajza

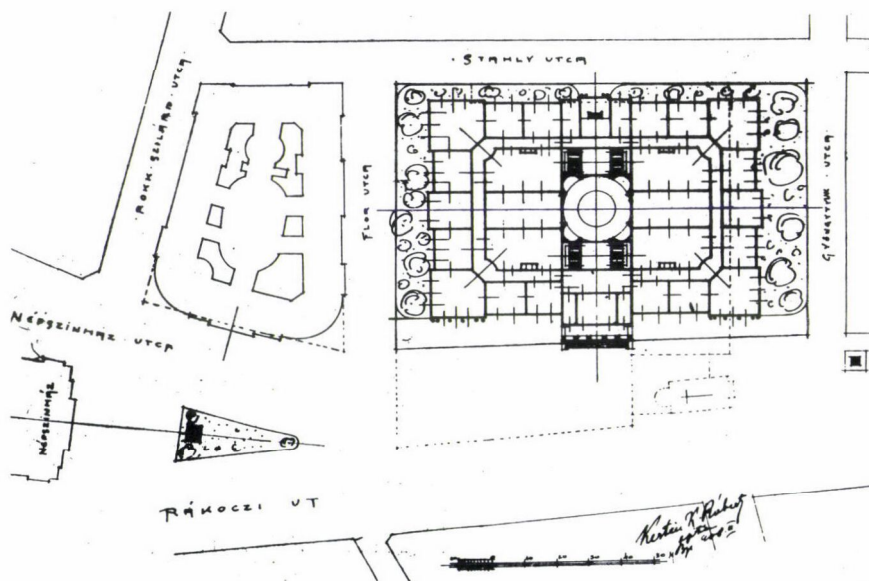
4. Nemzeti Könyvtár a Nemzeti Lovarda és az Esterházy-palota helyén

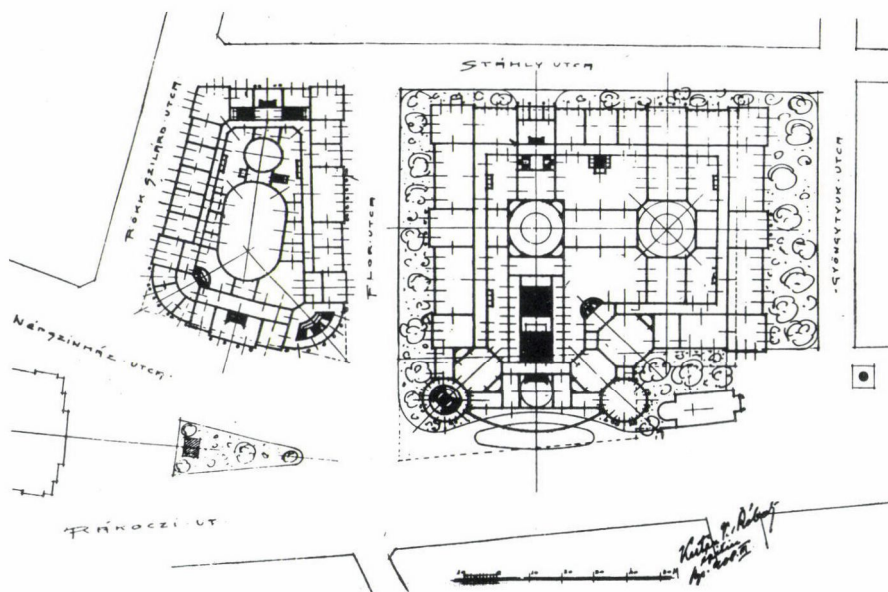
5. Új Nemzeti Múzeum a Rókus kórház helyén (1. változat)

6. 2. változat (a szabályozási vonal túllépésével)

7. 3. változat (a kápolna megtartásával és Nemzeti Könyvtárral)

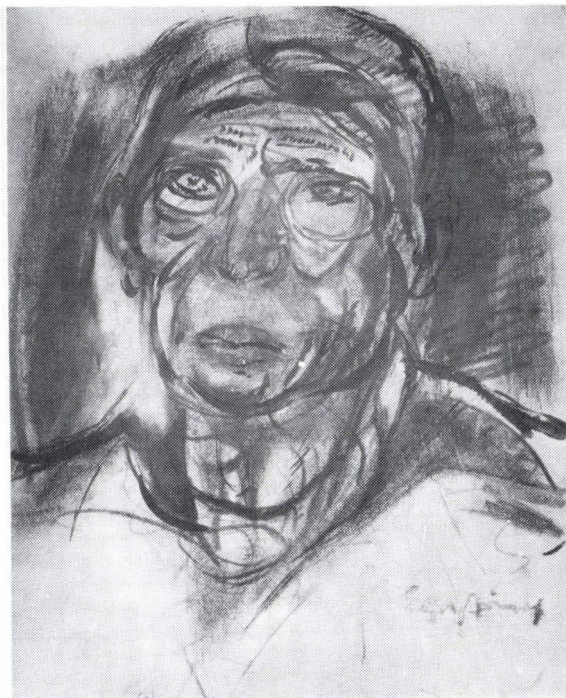
8. 4. változat (a szomszédos tömb bevonásával)

1. Mattis Teutsch János linóleummetszete az Atys 1920 november 4-i számából

1. A hidasi magyar református templom, az 1920-as években

1. Egry József: Önarckép. 1922.

2. Nemes Lampérth József: Ülő női akt

3. Gulácsy Lajos: Náconxipanban hull a hó

4. Berény Róbert: Intérieur nőakkal

5. Bernáth Aurél: Országút. 1928.

6. a–b. Beck Ö. Fülöp: Babits Mihály-érem (elő- és hátoldal)

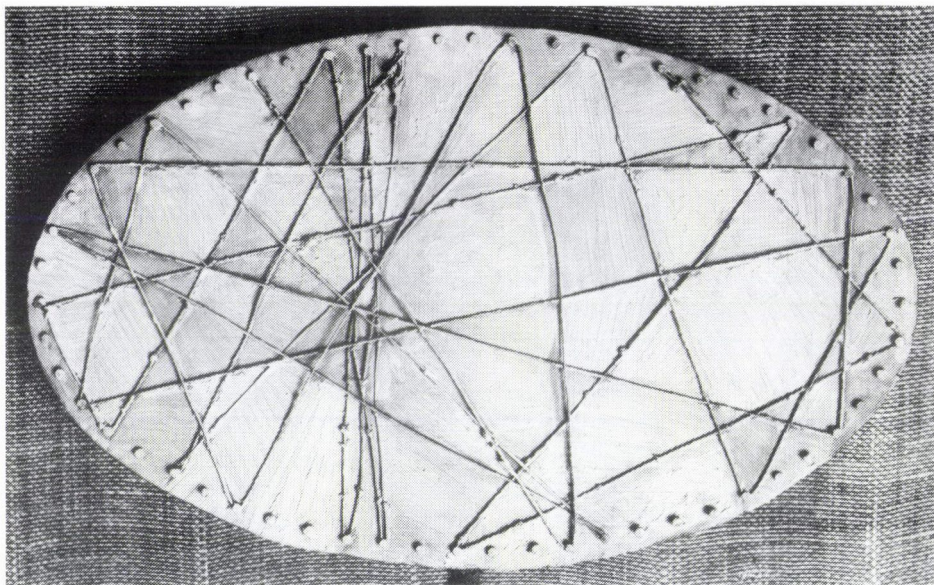
7. Medgyessy Ferenc: Férfiakt lovon (Kis lovas)

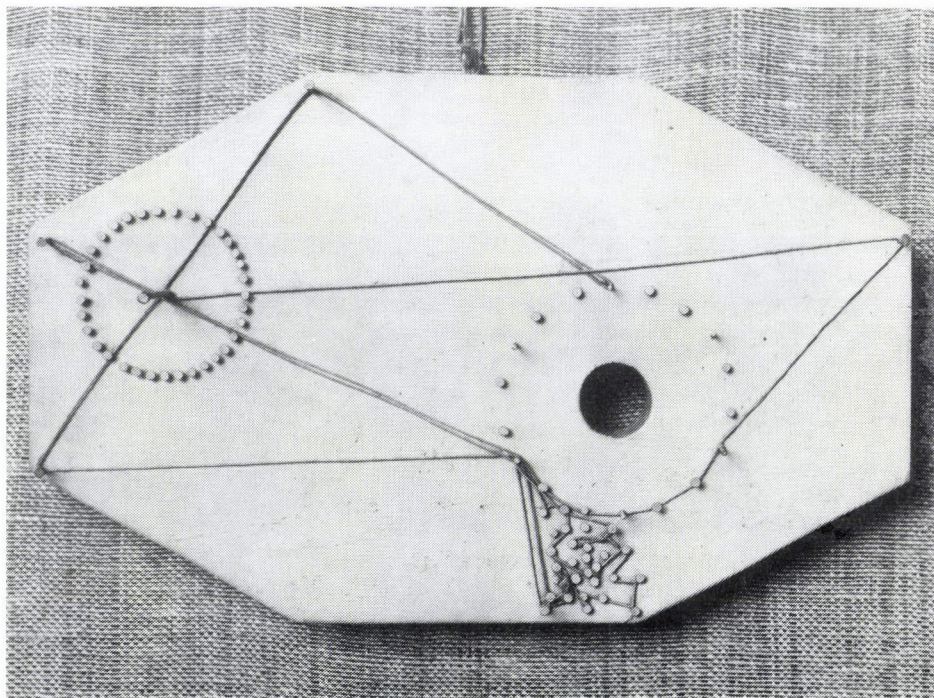
8. Vilt Tibor: Férfiakt

9. A Gresham asztaltársaság. (alsó sor, balról) 1. Hrabéczy Ernő 2. ? 3. Barcsay Jenő 4. Egy József 5. Czóbel Béla 6. Kmetty János 7. Jobbagyi-Geiger Miklós *Második sor:* 1. Vilt Tibor 2. Fruchter Lajos 3. Berény Róbert 4. Ferenczy Noémi 5. Szőnyi István 6. Radnay Béla 7. Szűdi Nándor *Harmadik sor:* 1. Novotny Emil Róbert 2. Bernáth Aurél 3. Basch Andor 4. dr. Oltványi Imre 5. dr. Rózsa Miklós 6. Bartha László 7. Vass Elemér *Negyedik sor:* 1. Diener-Dénes Rudolf 2. Hatvany Ferenc 3. Wertheimer Klára 4. Pátzay Pál 5. Schaár Erzsébet 6. Elekfy Jenő 7. Szobotka Imre

1. Lossonczy Tamás: Spárgakompozíció, 1946–47, fa, tempera, szög, spárga, 20,5x42 cm, a művész tulajdona

2. Lossonczy Tamás: Spárgakompozíció, 1947, fa, tempera, szög, spárga, 25x40 cm, a művész tulajdona

MEGVÁSÁROLHATÓ ÉS MEGRENDELHETŐ KIADVÁNYAINK

MTA Művészettörténeti Kutató Intézet titkársága,
Budapest, Üri u. 49. 1014. Postacím: 1250 Budapest I. Pf. 27.

Ars Hungarica

(A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének közleményei 1973-)

A még megvásárolható számok:

1974. Suppl. 1.	30 Ft	1987/1.	50 Ft
1975/1.	30 Ft	1987/2.	50 Ft
1975/2.	30 Ft	1988/1.	50 Ft
1976/2.	30 Ft	1988/2.	50 Ft
1978/2.	30 Ft	1989/1.	50 Ft
1979/1.	45 Ft	1989/2.	50 Ft
1980/1.	50 Ft	1990/1.	50 Ft
1980/2.	50 Ft	1990/2.	50 Ft
1983/1.	50 Ft	1991/1.	50 Ft
1983/2.	50 Ft	1991/2.	80 Ft
1984/1.	50 Ft	1992/1.	80 Ft
1984/2.	50 Ft	1992/2.	80 Ft
1985/1.	50 Ft	1993/1.	80 Ft
1985/2.	50 Ft	1993/2.	80 Ft
1986/1.	50 Ft	1994/1	100 Ft
1986/2.	50 Ft		

Művészettörténeti Füzetek

13/1-2. BALOGH Jolán: Varadinum: Várad vára. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 1-2. köt. 163 Ft

14. GERVERS-MOLNÁR Veronika: Sárospataki síremlékek. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983. 71 Ft

15. Cs. DOBROVITS Dorottya: Építkezés a 18. századi Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983. 64 Ft

19. SISA József: Alois Pichl (1782-1856) Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp. 1989. 110 Ft

Iratok a magyar képzőművészet történetéhez

1. füzet, 1945. A forrásanyagot válogatta és e füzetet szerk. Kiss Dezső. Bp., 1973. 30 Ft

Acta Cassae Parochorum

7. füzet, Erdélyi. váci és veszprémi egyházmegye 1733-1779.: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte: Bónisné Wallon Emma, Sprenger Mária. Bp., 1980.

Urbaria et Conscriptiones

5. füzet, 51-70 fasciculus: művészettörténeti adatok: Abos-Zsujta. Az anyagot gyűjtötte Baranyai

Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1979. 50 Ft

6. füzet, 71-100 fasciculus: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1981. 55 Ft

7. füzet (1-2.), 101-200 fasciculus: művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1984. 120 Ft

8. füzet, 201-250 fasciculus: kiegészítések az 1-250. fasciculusok anyagából. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné, Csernyánszky Mária, szerk. Bobrovsky Ida. Bp., 1990. 120 Ft

Önálló kiadványok

Művészet I. Lajos király korában 1342-1382: katalógus. Szerk. Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Livia. Székesfehérvár, Bp., 1982. 80 Ft

Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek. (1925). Az előszót Zádor Anna, az utószót és kiválogatást Rózsa György készítette. Szerk. Galavics Géza, Bp., 1983. 70 Ft

A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmáolat-gyűjteménye alapján. Szerk.: Bodor Imre. Írta Bodor Imre, Fügedi Erik, Takács Imre. Bp., 1984. 45 Ft

Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. szd. Szerk.: Beke László, Marosi Ernő. Bp., 1985. 116 Ft

Fülep Lajos egybegyűjtött írások I. Cikkek, tanulmányok 1902-1908. Szerk.: Timár Árpád, Bp., 1988. 100 Ft

Rozgonyi Iván: Párbeszéd művekkel. Interjúk 1955-1981. Szerk.: Bobrovsky Ida, Bp., 1988. 135 Ft

Váradi köttörédek, Szerk.: Kerny Terézia. Bp., 1989. 120 Ft

Johannes Aquila und die Wandmalerei des 14. Jahrhunderts. Szerk.: Marosi Ernő. Bp., 1989. 80 Ft

Fülep Lajos levelezése I. 1904-1919. Szerk.: F. Csanak Dóra. Bp., 1990. 160 Ft

Henszlmann Imre: Válogatott képzőművészeti írások. Szerk.: Timár Árpád. Bp., 1990. 200 Ft

Ára: 100,- Ft

ARS HUNGARICA 1994

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA 1986

2

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA

1986

Magyar és magyar vonatkozású publikációk

Összeállította:

Bardoly István és Tímár Árpád

MTA Művészettörténeti Kutató Intézet

1994

Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

HU ISSN 0133–1531

Felelős kiadó: Dr. Marosi Ernő, az MTA Művészettörténeti Kutató Intézet igazgatója

Példányszám: 400

9421638 Akaprint Nyomdaipari Kft, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA 1986

TARTALOM

Bevezető	3
A bibliográfia rendszere	5
Rövidítések	7
A feldolgozott periodikák jegyzéke	8
Bibliográfia	14
Topográfiai mutató	94
Személynévmutató	100

BEVEZETŐ

A bibliográfia rendszere és a feldolgozás módja megegyezik az 1984-es év anyagát felölelő közlemény bevezetőjében leírtakkal (Ars Hungarica, 1992 113).

Köszönetet mondunk a Nemzeti Kulturális Alap Képzőművészeti Kuratóriumának a bibliográfia megjelenését lehetővé tevő anyagi támogatásért.

A BIBLIOGRÁFIA RENDSZERE

ÁLTALÁNOS IRODALOM

Bibliográfiák (1-24)
Segédkönyvek (25-28)
Művészettörténet, művészettudomány (29-61)
Tudománytörténet - művészettörténészek és kritikusok (62-112)
A művészettörténet társtudományai (113-119)
Ikonográfia, ikonológia, emblematika (120-133)
Műtárgy és műemlékvédelem (134-258)
Múzeumok és muzeológia (259-333)
Műgyűjtés, műgyűjtők, mecénások (334-361)
Műkereskedelem (362-367)

EGYETEMES MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Összefoglaló művek (368-397)
Építészet (398-448)
Várostervezés, urbanisztika (449-458)
Kertművészet (459)
Szobrászat (460-462)
Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (463-482)
Fotóművészet és új médiák (483-486)
Iparművészet (487-489)
 Fémművesség (490-495)
 Érem, pénz, pecsét (496-500)
 Kerámia, üveg (501-504)
 Bútor, enteriőr (505)
 Textil és viselet (506-509)
 Kisművészetek (510)
A művészet határterületei (511-522)

KORAI KÖZÉPKOR

Összefoglaló művek (523-524)
Építészet (525-527)
Iparművészet
 Fémművesség (528-530)
 Érem, pénz, pecsét (531-533)

KÖZÉPKOR 1000-1541

Összefoglaló művek (534-551)

Építészet (552-639)

Várostervezés, urbanisztika (640-641)

Szobrászat (642-655)

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (656-678)

Iparművészet

 Fémművesség (679-681)

 Érem, pénz, pecsét (682-685)

 Kerámia, üveg (686-691)

 Textil és viselet (692-693)

A művészet határterületei (694-701)

Mesterek (702-713)

ÚJKOR 1541-1800

Összefoglaló művek (714-730)

Építészet (731-790)

Várostervezés, urbanisztika (791)

Kerművészet (792)

Szobrászat (793-799)

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (800-822)

Iparművészet (823)

 Fémművesség (824-838)

 Érem, pénz, pecsét (839)

 Kerámia, üveg (840-842)

 Bútor, enteriőr (843-845)

 Hangszer (846)

 Textil és viselet (847-852)

 Kisművészetek (853)

A művészet határterületei (854-866)

Színház és látványosság (867-868)

Mesterek (869-896)

XIX/XX. SZÁZAD 1800-1945

Összefoglaló művek (897-929)

Építészet (930-1012)

Várostervezés, urbanisztika (1013)

Kerművészet (1014-1021)

Szobrászat (1022-1027)

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (1028-1056)

Fotóművészet és új médiák (1057-1066)

Iparművészet (1067-1071)

 Fémművesség (1072)

 Érem, pénz, pecsét (1073)

 Kerámia, üveg (1074-1080)

 Bútor, enteriőr (1081)

 Textil és viselet (1082-1085)

 Kisművészetek (1086-1088)

Művészeti oktatás, művészeti szervezetek és intézmények (1088)

A művészet határterületei (1089-1091)

Színház és látványosság (1092)

Mesterek (1093-1200)

XX. SZÁZAD 1945 UTÁN

Összefoglaló művek (1201-1292)

Építészet (1293-1330)

Várostervezés, urbanisztika (1331-1334)

Szobrászat (1335-1353)

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet (1354-1406)

Fotóművészet és új médiák (1407-1413)

Iparművészet (1414-1442)

Fémművesség (1443)

Érem (1444-1447)

Kerámia, üveg (1448-1452)

Textil és viselet (1453-1463)

Művészeti oktatás, művészeti szervezetek és intézmények (1464-1488)

Színház és látványosság (1489-1492)

Mesterek (1493-2301)

Pótlások (2302-2304)

RÖVIDÍTÉSEK

>	lásd, lásd még
besz.	beszámoló
bev.	bevezető, bevezette
h.n.	hely nélkül
ism.	ismertetés
k.n.	kiadó nélkül
kiáll.	kiállítás
rec.	recenzió
rend.	rendezte
szerk.	szerkesztette
vál.	válogatta, válogatás

A FELDOLGOZOTT PERIODIKÁK JEGYZÉKE

- Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 38 1986
 Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 33 1984/1985 1986
 Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 32 1986
 Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 32 1986
 Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 28 1986
 Acta Musei de János Arany Nominati (Nagykőrös) 4 1986
 Acta Musei Napocensis (Cluj) 22-23, 1985-1986 (1986)
 Acta Musei Porolissensis (Zalău) 10 1986
 Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 40 1986
 Agria. Annales Musei Agriensis (Eger) 22 1986
 Agrártörténeti Szemle (Budapest) 28 1986
 Alföld (Debrecen) 37 1986
 Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums (Nürnberg) 1986
 Apulum (Alba Iulia) 23 1986
 Arabona (Győr) 22-23 1986
 Archaeologia Historica (Brno) 11 1986
 Archaeologiai Értesítő (Budapest) 113 1986
 Ars Bavarica (München) 39/40, 41/42 1986
 Ars Hungarica (Budapest) 14 1986
 The Art Bulletin (New York) 48 1986
 Art Journal (New York) 28 1986
 Arta (Bucuresti) 33 1986
 Arta Veneta (Venezia) 39 1985 (1986)
 Arx (Gleifheim) 8 1986
 Balassagyarmati Honismereti Híradó (Balassagyarmat) 1986
 Balkan Studies (Thessaloniki) 27 1986
 Bányászati és Kohászati lapok. Bányászat 119 1986
 Baranyai Helytörténetírás (Pécs) 1985-1986 (1986)
 Baranyai Művelődés (Pécs) 1986
 Bécsi Napló (Wien) 7 1986
 A Békés Megyei Múzeumok Közleményei (Békéscsaba) 10 1986
 Békési Élet (Békéscsaba) 21 1986
 A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve (Szekszárd) 13 1986
 Beszélő (Budapest) 1986
 A Bihari Múzeum Évkönyve (Berettyóújfalú) 4-5 1986
 Bildende Kunst (Berlin) 1986
 Biuletyn Historii Sztuki (Warszawa) 48 1986
 Borsodi Művelődés (Miskolc) 11 1986
 Borsodi Szemle (Miskolc) 31 1986
 Budapest (Budapest) 24 1986
 Budapester Rundschau (Budapest) 20 1986
 Bulletin Monumental (Paris) 144 1986
 Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts = A Szépművészeti Múzeum Közleményei, 66/67, 1986
 (Budapest) 66/67 1986
 Burgenländische Heimatblätter (Eisenstadt) 48 1986
 Cahiers de Civilisation Médiévale (Poitiers) 29 1986
 Codices Manuscripti (Wien) 12 1986
 Colóquio Artes (Lisboa) 27 1985
 Confessio (Budapest) 10 1986
 Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest) 1986
 Crisia (Oradea) 16 1986
 Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok évkönyve (Kecskemét) 9 1986
 Časopis Moravského Muzea (Brno) 71 1986
 A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve (Debrecen) 1985 (1986)
 Debreceni Szemle (Debrecen) 6 1986
 Deutsche Literaturzeitung (Berlin) 107 1986

- Diakónia (Budapest) 8 1986
Dunakanyar (Budapest) 22 1986
Dunatáj (Szekszárd) 9 1986
Az Egri Vár Híradója (Eger) 19-20 1986
Egyházi Krónika (Budapest) 35 1986
Élet és Irodalom (Budapest) 30 1985
Élet és Tudomány (Budapest) 41 1986
Az Élet és Tudomány kalendárium 1987 (1986)
Életünk (Szombathely) 23 1986
Építés- Építészettudomány (Budapest) 18 1986
Építésügyi Szemle (Budapest) 29, 1986
Építőanyagipar (Budapest) 38 1986
Az Érem (Budapest) 42 1986
Eseménynaptár (Budapest) 1986
Esti Hírlap (Budapest) 40 1986
Etnographia (Budapest) 97 1986
Evangélikus Élet (Budapest) 51 1986
Évfordulók 1987 (1986)
Faenza (Faenza) 32 1986
Falu (Budapest) 1986
Film-Színház-Muzsika (Budapest) 29 1986
Filmkultúra (Budapest) 1986
Filmvilág (Budapest) 29 1986
Folia Archaeologica (Budapest) 37 1986
Folia Historiae Artium (Krakow) 22 (1986)
Folia Historica et Etnographica (Nyírbátor) 1 1986
Forrás (Kecskemét) 18 1986
Forschungen zur Volks- und Landeskunde (Bucuresti) 29 1986
Fotó (Budapest) 33 1986
Fotóművészet (Budapest) 29 1986
Földrajzi Közlemények (Budapest) 34(90) 1986
Földrajzi Múzeumi Tanulmányok (Érd) 2 1986
Földtani Kutatás (Budapest) 29 1986
Geodézia és Kartográfia (Budapest) 38 1986
Gesta (New York) 25 1986
Gutenberg Jahrbuch (Mainz) 61 1986
Hadtörténeti Közlemények (Budapest) 33 1986
A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve (Debrecen) 13 1986
Helikon (Budapest) 32 1986
A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc) 24 1986
A Hét (Bukarest) 17 1986
Hét Nap (Újvidék) 1986
Hevesi Szemle (Eger) 14 1986
Híd (Újvidék) 50 1986
História (Budapest) 8 1986
Historica Carpatica (Košice) 17 1986
Historický Časopis (Bratislava) 34 1986
Honsimeret (Budapest) 14 1986
Hungarian Book Review (Budapest) 28 1986
Hungarian Studies (Budapest) 2 1986
Hungarian Studies Review 13 1986
Hungarológiai Értesítő (Budapest) 8 1986
IBI Bulletin (München) 44 (1986)
Igaz Szó (Marosvásárhely) 34 1986
Informatica muzeologica (Zagreb) 1986
Interpress Magazin (Budapest) 12 1986
Interpressgraphic (Budapest) 1986
Ipari Forma (Budapest) 10 1986
Irodalmi Szemle (Pozsony) 29 1986
Irodalmi Újság (Párizs) 37 1986

- Irodalomtörténet (Budapest) 68 1986
 Irodalomtörténeti Közlemények (Budapest) 90 1986
 Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien (Wien) 80 1984 (1986)
 Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich (Wien) 52 1986
 Janus (Pécs) 1986 ősz
 Jászkunság (Szolnok) 32 1986
 Jel-Kép (Budapest) 7 1986
 Jelenkor (Pécs) 29 1986
 Journal of the Society of Architectural Historians (Philadelphia) 45 1986
 Katolikus Szemle (Róma) 1986
 Keresztény Magvető (Kolozsvár) 92 1986
 Kertészet és Szőlészet (Budapest) 36 1986
 Kisgrafika (Budapest) 15 1986
 Komárom Megyei Múzeumok Közleményei (Tata) 2 1986
 Kortárs (Budapest) 30 1986
 Korunk (Kolozsvár) 45 1986
 Könyvtáros (Budapest) 36 1986
 Könyvvilág (Budapest) 31 1986
 Közkezdéstudományi Szemle (Budapest) 36 1986
 Kritika (Budapest) 1986
 Kritische Berichte (Marburg) 14 1986
 Kultúra és Közösség (Budapest) 1986
 Kunst und Kirche (Linz) 49 1986
 Kunstchronik (München) 86 1986
 Kunsthistoriker (Wien) 3 1986
 Kunsthistorisches Jahrbuch Graz (Graz) 27 1986
 Lakáskultúra (Budapest) 21 1986
 Létünk (Újvidék) 16 1986
 Levéltári Közlemények (Budapest) 57 1986
 Levéltári Szemle (Budapest) 36 1986
 Literatura (Budapest) 1986
 Magyar Építőipar (Budapest) 35 1986
 Magyar Építőművészet (Budapest) 1986
 Magyar Grafika (Budapest) 30 1986
 Magyar Filozófiai Szemle (Budapest) 30 1986
 Magyar Hírek (Budapest) 39 1986
 Magyar Ifjúság (Budapest) 30 1986
 Magyar Könyvszemle (Budapest) 102 1986
 Magyar Hírlap (Budapest) 19 1986
 Magyar Nemzet (Budapest) 49 1986
 Magyar Nyelv (Budapest) 82 1986
 Magyar Pszichológiai Szemle (Budapest) 43 1986
 Magyar Tudomány (Budapest) 31 1986
 Magyar Zene (Budapest) 37 1986
 Magyarország (Budapest) 23 1986
 Medvetánc (Budapest) 1986
 Mélyépítéstudományi Szemle (Budapest) 36 1986
 MÉSZ Információ (Budapest) 1986
 A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei (Miskolc) 24 1986
 Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien (Wien) 38 1985
 Mitteilungen der Österreichischen Galerie (Wien) 30 No 74 1986
 A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged) 1984-1985/1. (1986)
 Mozgó Világ (Budapest) 12 1986
 Múzeum (Bratislava) 31 1986
 Múzeumi Közlemények (Budapest) 1985-1986 (1986)
 Múzeumi Kurír (Debrecen) No 50, 51, 52 1986
 Múzeumi Levelek (Szolnok) No 51-52, 53-54 1986
 Múzeumi Mozaik (Sálgótarján) 1986
 Múzeumi Műtárgyvédelem (Budapest) 15 1986
 Múzeumi Tájékoztató (Kaposvár) 1986

- Műzsák (Budapest) 1986
 Műhely (Győr) 9 1986
 Műemlékvédelem (Budapest) 36 1986
 Das Münster (München) 39 1986
 Műszaki Tervezés (Budapest) 26 1986
 Művészet. A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének lapja (Budapest) 27 1986
 Művészettörténeti Értesítő (Budapest) 35 1986
 Nagyvilág (Budapest) 31 1986
 Napjaink (Miskolc) 25 1986
 Neohelicon (Budapest) 13 1986
 Népművelés (Budapest) 36 1986
 Néprajzi Értesítő (Budapest) 1986
 Néprajzi Hírek (Budapest) 15 1986
 Népszabadság (Budapest) 44 1986
 Népszava (Budapest) 114 1986
 The New Hungarian Quarterly (Budapest) 27 1986
 A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve (Salgótarján) 12 1986
 Nógrádi Művelődés (Salgótarján) 1986
 Nógrádi Szemle (Salgótarján) 17 1986
 Nők Lapja (Budapest) 38 1986
 Nyelvtudományi Közlemények (Budapest) 88 1986
 Nyelvünk és Kultúránk (Budapest) No 62-65 1986
 Olvasó Nép (Budapest) 8 1986
 Opeion (Budapest) 1986
 Orvostörténeti Közlemények (Budapest) No 113-114, 115-116 1986
 OSZK Híradó (Budapest) 29 1986
 Österreichische Osthefte (Wien) 28 1986
 Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege (Wien) 40 1986
 Österreichische Zeitschrift für Volkskunde (Wien) 89 1986
 Palócföld (Salgótarján) 20 1986
 Pamiatky príroda (Bratislava) 15 1986
 Pannonia (Eisenstadt) 14 1986
 Pártélet (Budapest) 31 1986
 Párttörténeti Közlemények (Budapest) 32 1986
 Periodica Polytechnica. Architecture (Budapest) 30 1986
 Peristil (Zagreb) 29 1986
 Pest Megyei Múzeumi Híradó (Szentendre) 13 1986
 Pszichológia (Budapest) 6 1986
 A Rádai Gyűjtemény Évkönyve (Budapest) 4-5 1984-1985 (1986)
 Radovi Filozofski fakultet Zadar 25(12) 1985=1986 (1986)
 Radovi Instituta za povijest umjetnosti (Zagreb) 9 1986
 Rajztanítás (Budapest) 28 1986
 Református Egyház (Budapest) 38 1986
 Református Szemle (Kolozsvár) 79 1986
 Reformátusok Lapja (Budapest) 30 1986
 Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă (București) 1986
 Revista muzeelor și monumentelor. Muzee (București) 17 1986
 Revue des Études Sud-Ost Européennes (București) 24 1986
 Revue Roumaine d'Histoire de l'Art (București) 23, 1986
 Rivista di Studi Ungheresi (Róma) 1 1986
 Roczniki sztuki śląskiej (Wrocław) 14 1986
 Saopštenia (Beograd) 18 1986
 Siebenbürgisch-Sächsischer Hauskalendar (München) 31 1986
 Siebenbürgische Familienforschung (Wien) 3 1986
 Slovenské archeológia (Bratislava) 34 1986
 Slovenské numizmatika (Bratislava) 9 1986
 Somogy (Kaposvár) 14 1986
 Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv (Kaposvár) 17 1986
 Somogyi Honismereti Híradó (Kaposvár) 1986
 Soproni Szemle (Sopron) 40 1986

Specimina Nova Dissertationum ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio
Nominatae = A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Történeti Tanszékének Évkönyve (Pécs)
1986

Starinar (Beograd) 37 1986

Studii și cercetări de istoria artei. Seria artă plastică (București) 33 1986

Südost-Forschungen (München) 45, 1986

Sveske (Beograd) No 17 1986

Szabolcs-Szatmári Szemle (Nyíregyháza) 21 1986

Századok (Budapest) 120 1986

Szécsényi Honismereti Híradó (Szécsény) 9 1986

Szegedi Könyvtári Műhely (Szeged) 1986

Székesfehérvár (Székesfehérvár) 9 1986

Széphalom. A Kazinczy Társaság évkönyve (Sátoraljaújhely) 1 (1986)

Színház (Budapest) 19 1986

Színháztechnikai Fórum (Budapest) 13 1986

Színházstudományi Szemle (Budapest) No 19, 20 1986

Szociológia (Budapest) 1986

Színkép > Népművelés melléklete

Szovjet Irodalom (Budapest) 1986

Tájékoztató. Képzőművészek és iparművészek Szakszervezeti Bizottsága (Budapest) No 35, 36, 37 (1986)

Táncművészet (Budapest) 11 1986

Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből (Szeged) 10 1986

Társadalmi Szemle (Budapest) 41 1986

Társadalomtudományi Közlemények (Budapest) 16 1986

Technikatörténeti Szemle (Budapest) 15 1985 (1986)

Téglaiipar (Budapest) 10 1986

Téka (Szentendre) 1986

Településfejlesztés (Budapest) 1986

Településtudományi Közlemények (Budapest) 34 1986

Teológia (Budapest) 20 1986

Természet és Társadalom (Pozsony) 26 1986

Természet Világa (Budapest) 117 1986

Theológiai Szemle (Budapest) 29 1986

Tiszatáj (Szeged) 40 1986

Történelmi Szemle (Budapest) 29 1986

Tudomány. A Scientific American magyar kiadása (Budapest) 1986

Új Auróra (Békéscsaba) 1986

Új Élet (Budapest) 41 1986

Új Ember (Budapest) 42 1986

Új Forrás (Tatabánya) 18 1986

Új Írás (Budapest) 26 1986

Új Látóhatár (München) 37 1986

Új Symposion (Újvidék) 22 1986

Új Tükör (Budapest) 23 1986

Umění (Praha) 34 1986

Ungarn Jahrbuch (München) 14 (1986)

Utunk (Koložsvár) 41 1986

Úvegipar (Salgótarján) 1986

Üzenet (Szabadka) 16 1986

Valóság (Budapest) 29 1986

Városépítés (Budapest) 22 1986

Varstvo spomenikov (Ljubljana) 28 (1986)

Vas Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv (Szombathely) 3 1986

Vasárnapi Hírek (Budapest) 2 1986

Vasi Honismereti Közlemények (Szombathely) 1986

Vasi Szemle (Szombathely) 40 (1986)

Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok (Veszprém) 12 1986

Vigilia (Budapest) 51 1986

Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske (Zagreb) 1986

Világosság (Budapest) 27 1986

- Vlastivedný časopis (Bratislava) 35 1986
Volks und Heimat (Eisenstadt) 1986
Weltkunst (München) 56 1986
Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte (Wien) 39 1986
Zalai Gyűjtemény (Zalaegerszeg) No 23, 24, 25 1986
Zborník Filozofickej fakulty univerzity Komenského. Musaica (Bratislava) 17 1984 (1986)
Zborník Slovenského národného múzea. Etnografia (Martin) 27 1986
Zborník Slovenského národného múzea. Historia (Martin) 26 1986
Zbornik za umetnostno zgodovino (Ljubljana) 22 1986
Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft (Berlin) 40 1986
Zeitschrift für Kunstgeschichte (München) 49 1986
Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde (Wien) 9 1986
Zenetudományi Dolgozatok (Budapest) 1986
Zograf (Beograd) 17 1986
Zounek. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve (Szolnok) 1 1986

ÁLTALÁNOS IRODALOM

Bibliográfiák

1. 1985. évben megjelent szakmai kiadványok. = Tájékoztató. No 36 (1986) 51-57.
2. BAKÓ Dorottya: A magyar könyv-, és könyvtár-, nyomda- és sajtótörténeti szakirodalom 1985-ben. = Magyar Könyvszemle, 102, 1986, 4. 331-343.
3. Bálintné Hegyesi Júlia: Gecse Árpád festőművész bibliográfiája. > 1727.
4. BÉNYEI Miklós: Hajdú-Bihar megye helytörténeti irodalma 1985. = A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 13, 1986 197-210.
5. BIBLIOGRAPHIE zur Kunstgeschichte Österreichs. Schrifttum des Jahres 1984. Zusammenestellt im Institut für Kunstgeschichte der Universität Wien. = Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 40, 1986, 5.
6. BIBLIOGRAPHIE zur kunstgeschichtlichen Literatur in Ost- und südeuropäischen Zeitschriften. Jg. 14, 1984. Hrsg. von Hilda Lietzmann. München, Zentralinstitut für Kunstgeschichte, 1986 238 p.
7. DAMÓ Csilla - VINICZAY István: Az 1984. évi magyar hadtörténelmi irodalom bibliográfiája. = Hadtörténelmi Közlemények, 33, 1986, 2. 375-396., 3. 624-650. Fülep Ferenc munkássága. Bibliográfia. > 82
8. S. GÉMES Magda: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1984. = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 1-2. 211-272.
9. HILLER István - MASTALIRNÉ ZÁDOR Márta: Sopron bibliográfiája az 1985. évről. = Soproni Szemle, 40, 1986, 4. 365-380.
10. T. HORVÁTH Ildikó: A Hajdú-Bihar megyei múzeumok munkatársainak bibliográfiája 1984. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1985 (1986) 459-467.
11. T. HORVÁTH Ildikó: A magyar múzeumok kiadványainak bibliográfiája 1985. Bp., Központi Múzeumi Igazgatóság, 1986 300 p.
12. JAKABFFY Imre: Magyar régészeti irodalom, 1985. = Archaeológiai Értesítő, 113, 1986, 1. 146-158.
13. JANÓ Ákos: A Bodroghöz néprajzi irodalma. Sáros-patak, Rákóczi Múzeum Baráti Köre, 1986 67 p. (A sáros-pataki Rákóczi Múzeum füzetek, 27.)
14. KISS Gábor - MÁRKUS Jánosné: Zala megye irodalma, 1983. Válogatott bibliográfia. = Zalai Gyűjtemény, 25, 1986 327-356.
15. Kőszegfalvi Ferenc: Tomyai János. Válogatott bibliográfia. > 1187.
16. A MAGYAR irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1980. Szerk. Lichtmann Tamás. 1-2. Bp., Országos Széchenyi Könyvtár, 1986 1: 506 p. 2: 513-985. p.
17. A MAGYAR zenei szakirodalom bibliográfiája 1982. Szerk. Zimáné Lengyel Vera. Közrem. Pogány György, Szepesi Zsuzsanna. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, MTA Zenetudományi Intézet, 1986 210 p.
18. Major Máté irodalmi munkássága (1973-1986). > 96.
19. MANDIĆ, Nadežda: Répertoire d'archéologie d'art et d'histoire culturelle: Publications parues en 1983-1985 sur les monuments historiques, stations archéologiques et recherches scientifiques en Yougoslavie. = Starinar, 37, 1986 235-315.
20. NÁSZ János: Képző és iparművészeti kiállítások Komárom megyében, 1945-1985. Bibliográfia. Tatabánya, József Attila Megyei Könyvtár, 1986 291 p.
21. POGÁNY György: A magyar zenetudomány bibliográfiája 1985. = Zenetudományi Dolgozatok, 1986 329-378.

Pogány Ö. Gábor műveinek bibliográfiája > 104.

22. 19. SCHRIFTTUM zur Deutschen Kunst. Hrsg. vom Deutschen Verein für Kunstwissenschaft. Heft. 46. Jg. 1982. Berlin, Deutscher Verlag für Kunstwissenschaft, 1986 165 p.
23. SERFŐZŐNÉ GÉMES Magdolna: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1985. = Néprajzi Hírek, 15, 1986, 3. 76-157. ill.
24. SZABÓ Anikó: A magyar levéltári irodalom bibliográfiája, 1986. = Levéltári Közlemények, 57, 1986, 2. 325-348.
25. SZOLNOK megye muzeológusainak publikációi 1986-ban. = Múzeumi Levelek, No 54-54, 1986 164-180.
26. TAKÁCS Miklós - ZSÁMPÁRNÉ SZALAY Mária: Vas megye irodalma, 1985. január 1 - december 31. = Vasi Szemle, 40, 1986, 1. melléklet, 40, 1986, 2. melléklet, 40, 1986, 3. 455-462., 40, 1986, 4. 604-625.
27. TIMÁR Árpád: A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának tizenöt éve, 1969-1984. Bibliográfia. Bp., MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1986 152 p.
28. Virágh József: A múzeum fontosabb kiadványai (1887-1984) [Komáromi Múzeum]. > 314.

Segédkönyvek

29. A KERESZTÉNY művészet lexikona. Szerk. Jutta Seibert. Bp., Corvina, 1986 329 p., ill. ism. WAGNER István: Albumok a fenyőfa alatt. = Magyar Hírlap, 1986. december 24. 9.
30. Művészeti letrajzok. Szerk. B. Varga Sándor. Bp., Képcsarnok Vállalat, 1985 > 1985, 29. ism. ARATÓ Antal = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 36.
31. Az orosz művészet mesterei. Ötven életrajz. Írták A.F. Dimitrenko et al. Bp., Gondolat, 1985 > 1985, 30. ism. TASNÁDI Attila: Az orosz művészet mesterei. Egy képzőművészeti antológia margójára. = Népszava, 1986. április 25. 6.
32. Phaidon Encyclopedia of Decorative Arts 1890-1940. Ed. Philippe Garner. London, Phaidon, 1982 ism. DEÁK Zoltán = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 64.

Művészettörténet, művészettudomány

33. ALBERTINI Béla: Tágrányított blendével. A fotókritika néhány kérdéséről. = Fotóművészet, 29, 1986, 2. 46-48.
34. ALMÁSI Miklós: A műbírál: szakma vagy kuruzslás? = Fotóművészet, 29, 1986, 2. 41-42.
35. ARNÓTH Lajos: Az értékről. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 48.
36. ATTALAI Gábor: Gondolatok a posztmodernről. = Ipari Forma, 10, 1986, 3. 1-4. ill.
37. BAK Imre: Nem új stílus, hanem új helyzet. = Ipari Forma, 10, 1986, 3. 5.
38. Barthes, Roland: Világoskamra. Bp., Európa, 1985 rec. KOLTAI Ágnes: A fotóesszé esélyei. = Fotóművészet, 29, 1986, 2. 50.
39. Bellák Gábor: A historizmus és a szecesszió népművészeti felfogása. > 918.
40. BUTOR, Michel: A szavak a festészetben. Bp., Corvina, 1986 105 p., ill. (Imago)
41. DORFLES, Gillo: A giccs. A rossz ízlés antológiája. Utószó P. Szűcs Julianna. Bp., Gondolat, 1986 316 p., ill.

37. ÉLES Csaba: Lukács György a kulturális-művészeti örökségről. = Lukács György és a művelődéspolitikai. Szerk. Soós Pál. Debrecen, MTA Debreceni Akadémiai Bizottság, 1986 45-55.

38. FÜLEP Lajos: Az arckép. + A műterem. + A művésznyomor. Sajtó alá rend. és bev. Fülep Katalin. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 207-218.

39. GYERTYÁN Ervin: A kritikáról - kritikusan. = Fotóművészet, 29, 1986, 2. 43-44.

40. HAJNÓCZI, Gyula: Architectural Meaning. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 71-79.

41. HÁROM kérdés és három válasz a posztmodernről [Bonta János, Finta József, Kemény György]. = Ipari Forma, 10, 1986, 3. 6-9. ill.

42. HEGYI Lőránd: Avantgarde és tranzavantgarde. A modern művészet korszakai. Bp., Magvető, 1986 519 p.

43. JÓZSEF Dénes: Az építészeti környezet értékeit. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 49-50. ill.

44. JÓZSEF Dénes: Az építészeti környezet esztétikai értékei. Az információesztétika építészeti alkalmazása. = Építés-Építészettudomány, 18, 1988, 3-4. 427-451.

45. KMETTY János művészetpedagógiai feljegyzései 3. (Az Új Akadémia. I. Főiskolai Oktatás Naplója III.) Sajtó alá rend. és bev. Ráth Zsolt. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 227-233. > 1984, 55., 1985, 70.

46. KÜRTHY Sándor: Hogyan szólít meg a kép? = Művészet, 27, 1986, 1. 59-61. ill.

47. KÜRTHY Sándor: A zen szerepe a képzőművészetben. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 2-7. ill.

48. LÁNCZ Sándor: A negyedik dimenzió a művészetben. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 56-61.

49. Major Máté: A mindig megújuló építész. Bp., Építésügyi Tájékoztatói Központ, 1985 > 1985, 73. ism. JÓZSEF Dénes = Kritika, 1986, 5. 36-37. ill.

50. MALEVICS, Kazimir: A tárgynélküli világ. Bev. Stephan V. Wiese. Utószó Kömer Éva. Bp., Corvina, 1986 XVIII, 176 p., ill.

51. MÁRIASI István: Az előzőtt és visszatért természet. A kozmikus művészet távlatai. = Műhely, 9, 1986, 1. 56-60. ill.

52. MEZEI Ottó: Zene és képzőművészet. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 62-67. ill.

53. Scruton, Roger: The Aesthetics of Architecture. Princeton, Princeton Univ. Press, 1979 rec. SIMON Mariann: Építészet és erkölcs. = Építés-Építészettudomány, 18, 1986, 3-4. 461-463.

54. SCHNELLER István: Indulat és látomás az építészetben. Gondolatok L. Krier munkái kapcsán. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 12-15. ill.

55. SZERDAHELYI István: Gondolatok a művészetkritikáról. = Fotóművészet, 29, 1986, 2. 45.

56. THEOPHILUS Presbyter: A különféle művéssegekről. A történeti bev. írta Takács Vilmos. Bp., Műszaki, 1986 172 p., ill. ism. PEREHÁZY Károly = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 303-304.

57. VÁMOSSY, Ferenc: A Self-Made Scale of Values for the Environmental Culture. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 235-248.

58. VENTURI, Robert: Összetettség és ellentmondás az építészetben. Utószó Batta Imre. Bp., Corvina, 1986 212 p., ill. ism. VADAS József: Ellentmondás az ellentmondásban. = Könyvvilág, 31, 1986, 4. 26.

59. VIDOR Ferenc: Technika, architektúra, urbanisztika. A technika tágabb értelmezése az építészetben és az urbanisztikában c. doktori értekezésének vitája, 1985. május 21. Bonta János, Hajnóczy Gyula, Kőszegfalvi György opponensi véleménye, Vidor Ferenc válasza valamint Ferenc Csaba, Fehér József András, Ranschburg Ágnes, Magyar

Beck István, Jeszenszky Ferenc, Hajnal Albert, Schneller István hozzászólásai. = Építés-Építészettudomány, 18, 1988, 1-2. 255-285.

60. WESSELY Anna: A tudászociológia mint interpretáció-elmélet. A tudászociológia Mannheimi programja. = Janus, 1, 1986 ősz, 11-35.

61. WITTKOWER, Rudolf: A humanizmus korának építészeti elvei. Bp., Gondolat, 1986 195 p., ill.

Tudománytörténet - művészettörténet-szek és kritikusok

62. BAKOS, Jan: Český umění a slovensko. = Umění, 34, 1986, 3. 211-228.

63. BÁRDOS István: Az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat megalakulása és működése a századfordulón. = A Dunántúli településtörténet. 6. XI-XIX. század. Szerk. Somfai Balázs. Pécs, Veszprém, MTA PAB-VEAB, 1986 271-289. ill.

64. DÉRY Attila: Egy Budapest-kritika a századfordulón [Építészeti Szemle]. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 50-51. ill.

65. KOVÁCS Éva: A magyar koronázási jelvényegyesült kutatásának hat éve. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 25-34.

66. KOVÁCS Tibor: Beszámoló a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1985. évi tevékenységéről. = Archaeologiai Értesítő, 113, 1986, 1. 137-138.

67. LOVAG Zsuzsa: A korona-kutatás vadhajtatásai. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 35-48.

68. MAROSI Ernő: A magyar korona a jelenkori kutatásban és a populáris irodalomban. Megjegyzések a művészettörténet-tudomány jelenlegi helyzetéhez és megbecsüléséhez. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 49-55. ill.

69. SOMKUTI Éva: Székesfehérvár város Szépitő Bizottsága, 1839-1867. = A Dunántúli településtörténet. 6. XI-XIX. század. Szerk. Somfai Balázs. Pécs, Veszprém, MTA PAB-VEAB, 1986 269-270. ill.

70. TUSKÉS Gábor: A népi vallásosság kutatása Európában. Tudománytörténeti vázlat. = Ethnographia, 97, 1986, 1. 75-113.

71. Die ungarische Kunstgeschichte und die Wiener Schule 1846-1930. Ausstellungskat. Red. Ernő Marosi. Bp., MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1983 120 p., ill. ism. FRICKER, Friedbert = Südost-Forschungen, 45, 1986 372-374.

72. Bálint Lajos
A.G.[ANTAL Gábor]: Száz éve született Bálint Lajos. = Magyar Nemzet, 1986. szeptember 26. 4.

73. Béli Mátyás
Matej Bel. Personálna bibliografia. Zost. Blažej Belak. Martin, Matica Slovenská, 1984 ism. KISS Gy. Csaba = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 3-4. 127.

Szelestei N. László: Béli Mátyás kéziratos hagyatékának katalógusa. Bp., MTA Könyvtára, 1984 > 1984. 92. rec. JANKOVICS József = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 3-4. 169-170. VARGA Imre = Irodalomtörténeti Közlemények, 90, 1986, 6. 720-723.

Tibenský, Jan: Velká ozdoba Uhorska. Bratislava, Tatran, 1984 > 1984, 92. ism. KISS Gy. Csaba = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 3-4. 180-181.

74. Berkovits Ilona
ELHUNYT Berkovits Ilona. = Magyar Hírlap, 1986. január 15. 7.

- ELHUNYT Berkovits Ilona. = Magyar Nemzet, 1986. január 15. 4.
- ELHUNYT Berkovits Ilona. = Népszabadság, 1986. január 14. 7.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Berkovits Ilona (1904-1986). = Magyar Könyvszemle, 102, 1986, 4. 325-326. ill.
- Sz. A. [SZÉKELY András]: Berkovits Ilona. = Új Tükör, 1986. január 26. 43. ill.
- 75. Bernegger Máttyás**
- ROZNAI István: Több mint 350 éves a magyar numizmatikai szakirodalom. = Az Érem, 42, 1986, 2. 26-31. ill.
- 76. Csapodiné Gárdonyi Klára**
- V. WINDISCH Éva: Csapodiné Gárdonyi Klára 75 éves. = OSZK Híradó, 29, 1986, 1-2. 20-22.
- 77. Csatkai Endre**
- DOMONKOS Ottó: Csatkai-emléktábla Darufalván. = Soproni Szemle, 40, 1986, 4. 363-364. ill.
- ZÁDOR Anna: Sok területen otthonosan. Emléksorok Csatkai Endréről. = Műhely, 9, 1985, 5. 18-20.
- 78. Czére Andrea**
- kiáll. Esztergom, Galéria, 1986 ism. WAGNER István: Rendhagyó tárlatok. Kiállítási körjárat vidéken. = Magyar Hírlap, 1986. december 29. 4.
- 79. Debreczeni László**
- BALASSA Iván: A 80 éves Debreczeni László köszöntése. = A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, 4-5, 1986 317.
- BALOGH Ferenc: Debreczeni László életéről. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 8. ill.
- BALOGH Ferenc: Szecessziós ácsszerkezetek. = A Hét, 1986. december 4. 8. ill.
- 80. Duranci, Bela**
- BORDÁS Győző: Bela Duranci Nagypáti-díja. = Híd, 50, 1986, 11. 1457-1459.
- 81. Entz Géza**
- NÁDOR Tamás: 10 kérdés Entz Gézához. = Magyar Ifjúság, 1986. augusztus 29. 28-29. ill.
- 82. Fülepp Ferenc**
- ELHUNYT Fülepp Ferenc. = Magyar Nemzet, 1986. május 10. 9.
- ELHUNYT Fülepp Ferenc. = Népszabadság, 1986. május 10. 13.
- FÜLEPP Ferenc (1919-1986). = Dunakanyar, 22, 1986, 2. 7. ill.
- FÜLEPP Ferenc munkássága. Bibliográfia. Összeáll. Nagy Mihály. = Folia Archaeologica, 37, 1986, 2. 11-19.
- FÜLEPP Ferenc régészeti munkássága. Válogatott bibliográfia. Összeáll. Nagy Mihály. = Archaeologiai Értesítő, 113, 1986, 2. 259-261.
- (hm)[HARANGOZÓ Márta]: Végső búcsú Fülepp Ferentől. = Esti Hírlap, 1986. május 22. 2.
- KÁDÁR Zoltán: Fülepp Ferenc (1919-1986). = Archaeologiai Értesítő, 113 (1986) 257-259. ill.
- KOREK József: Fülepp Ferenc (1919-1986). = Folia Archaeologica, 37, 1986 7-10.
- 83. Fülepp Lajos**
- F. Csanak Dóra: Fülepp Lajos kéziratos hagyatéka: Ms 4552-Ms 4609. Bp., MTA Könyvtár, 1984 > 1984, 106., 1985, 117. ism. KÖHEGYI Mihály = Confessio, 10, 1986, 2. 114-115. Ny.J. [NYERGES Judit] = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 3-4. 36-37.
- FODOR András: Ezer este Fülepp Lajossal. 1-2. Bp., Magvető, 1986 746, 663 p. ism. KRISTÓ NAGY István: Nemzedékek találkozása. = Könyvvilág, 31, 1986, 12. 6. ill.
- FÜLEPP Lajos: Nemzeti öncélúság. = Válasz, 1934-1938. Szerk. Széchenyi Ágnes. Bp., Magvető, 1986 9-32.
- Fülepp Lajos emlékkönyv. ism. DÉSI Ábel: A nagy életmű kérdései. = Úzenet, 16, 1986, 1-2. 92-95. RUTTKAY Helga: Fülepp Lajos emlékkönyve. = Vigília, 51, 1986, 11. 873-874. SIMON Károly: Fülepp Lajos emlékkönyv. = Dunatáj, 9, 1986, 1. 75-76.
- FÜLEPP Lajos levelei Ravasz Lászlóhoz. Közl.: Nagy Edit. = A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, 4-5, 1986 177-194.
- TUDOMÁNYOS ülésszak Fülepp Lajos születésének századik évfordulójára. Szerk. Németh Lajos. Pécs, Baranya Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1986 132 p. (Dunántúli dolgozatok. E. Művészettörténeti sorozat, 1.) tartalma: Németh Lajos: Fülepp Lajosról. 7-16. Kiss Endre: Fülepp, Nietzsche és a huszadik század. 17-20. Takács József: Fülepp Lajos Croce-kritikája. 21-25. Sallay Géza: Fülepp Lajos Dante-értelmezése. 26-32. Lackó Miklós: Fülepp Lajos helye a magyar szellemi életben. 33-47. Karádi Éva: Fülepp Lajos és a Vasárnapi Kör. 48-55. Bodnár György: A nyugat alternatívája a századelő irodalmi megújulásában. 56-64. Sturcz János: Természet és művészet viszonya Fülepp Lajos korai művészeti filozófiájában. 65-69. Lőrincz Ernő: Fülepp Lajos és a Bécsi Iskola. 70-78. Zádor Anna: Az építészet helye és szerepe Fülepp Lajos gondolatrendszerében. 79-85. Marosi Ernő: Fülepp Lajos és a nemzeti művészet problematikája. 87-92. Kovács Péter: Magyarság és európaiság huszadik századi szobrászatunkban. 93-100. Timár Árpád: A Fülepp-irodalomról. 101-108. Fodor András: Cézanne-órák a Puskin utcában 1951 tavaszán. 109-113. Tüskés Tibor: Fülepp Lajos és Zengővárkony. 114-125. Sturcz János: An academic session on the 100 anniversary of Lajos Fülepp's birth. 126-132. TÜSKÉS Tibor: Fülepp Lajos Zengővárkonyban. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 452-486.
- 84. Gachot, François**
- BAJOMI LÁZÁR Endre: F. Gachot halálára. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 1. 8.
- BOLDIZSÁR Iván: "A Gasó". = Népszabadság, 1986. július 26. 13.
- 85. Gerevich László**
- GEREVICH László akadémikus hetvenöt éves. = Új Ember, 1986. április 27. 2.
- KENESSEI András: A középkor kutatója Gerevich László hetvenöt éves. = Magyar Hírlap, 1986. április 7. 6.
- 86. Henszlimann Imre**
- KOROMPAY H. János: Bajza József és Henszlimann Imre vitája a francia drámáról. = Irodalomtörténeti Közlemények, 90, 1986, 45. 507-522.
- 87. Horvat, Andela**
- BIBLIOGRAFIJA akadémika dr Andela Horvat kronológiai redom od 1932. do 1985. = Peristil, 29, 1986 9-21. ill.
- FUČIĆ Branko: Razgovori s Đelom. = Peristil, 29, 1986 5-8. ill.
- IN memoriam Andela Horvat. = Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1985, 1-2. 4-5. ill.
- MEDAR, Mladen: Malo poznati detalji i biografije Andela Horvat. = Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1985, 1-2. 6-7. ill.
- Andela HORVAT in memoriam 18.3.1911.-26.9.1985. = Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 9, 1986 5. ill.
- 88. Ipolyi Arnold**
- BARNA Gábor: "... szűk fel tehát a sírokból is nemzetünk lehűnt élete ... lelkéit!" Ipolyi Arnold püspök halálának centenáriuma. = Új Ember, 1986. november 16. 4.
- CSÁKY Károly: „Művészet, tudomány gyászt öltve siratja kimúltát.” Száz éve halt meg Ipolyi Arnold. = Irodalmi Szemle, 29, 1986, 10. 914-919.
- 89. Kádár Zoltán**
- HARSÁNYI Zoltán: Egy művészettörténész-biológus. Beszélgetés Kádár Zoltán professzorral. = Népszava, 1986. június 17. 6.

90. Kállai Ernő

GYETVAI Ágnes: Kállai Ernő emlékezete. Beszélgetés Gyamathy Tihamérral. = Magyar Nemzet, 1986. november 24. 4.

91. Koczogh Ákos

BALOGH László: Koczogh Ákos 70 éves. = Confessio, 10, 1986, 2. 98-101. ill.

BALOGH László: Koczogh Ákos halálára. = Élet és Irodalom, 1986. december 12. 7.

ELHUNYT Koczogh Ákos. = Népszabadság, 1986. december 2. 7.

ELHUNYT Koczogh Ákos. = Népszava, 1986. december 2. 6.

[ELHUNYT Koczogh Ákos.] = Új Tükör, 1986. december 7. 43. ill.

(h.é.)[HAJDÚ Éva]: Meghalt Koczogh Ákos. = Magyar Nemzet, 1986. december 2. 7.

92. Kovalovszky Márta

CSATHÓ Barna: Közéleti arcképek: Kovalovszky Márta [beszélgetés]. = Székesfehérvár, 9, 1986, 2. 10-11. ill.

93. László Gyula

KÖHEGYI Mihály: Sorsom: menni, menni. László Gyula és Köhegyi Mihály beszélgetése. = Forrás, 18, 1986, 4. 1-15. ill.

NÁDOR Tamás: László Gyula [beszélgetés]. = Nádor Tamás: Ex libris. Bp., Gondolat, 1986 184-198.

94. Lyka Károly

SUMONYI Zoltán: Barcsay Jenő Lyka Károlyról és Kaszák Lajosról. = Új Auróra, 1986, 1. 48-51.

95. Major Máté

BALOG János: Major Máté. = Új Tükör, 1986. április 20. 43. ill.

BONTA János: Major Máté (1904-1986). = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 7. ill.

BORVENDÉG Béla: Búcsú Major Mátétől. = Élet és Irodalom, 1986. május 2. 7.

Cs.J.: Meghalt Major Máté. = Magyar Nemzet, 1986. április 14. 5.

ELHUNYT Major Máté akadémikus. = Népszabadság, 1986. április 15. 7.

FINTA József: Major Máté (1904-1986). = Magyar Tudomány, 33, 1986, 10. 816-818. ill.

HEGYI Gyula: Major Máté halálára. = Magyar Hírlap, 1986. április 15. 8.

MAJOR Máté (1904-1986). Részlet Vajda György búcsúbeszédéből, Harasta Miklós búcsúztatója. = Építés-Építéstudomány, 18, 1988, 3-4. 297-300. ill.

MAJOR Máté irodalmi munkássága (1973-1986). = Építés-Építéstudomány, 18, 1988, 3-4. 307-312.

MAJOR Máté önéletrajza. + Major Máté életpályája. = Építés-Építéstudomány, 18, 1988, 3-4. 301-306.

NÁDOR Tamás: Major Máté [beszélgetés]. = Nádor Tamás: Ex libris. Bp., Gondolat, 1986 224-237.

PUBLICATIONS of Máté Major 1975-1984. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 5-7.

ZÁDOR, Mihály: In memoriam Máté Major. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 3-4. ill.

96. Makcsy László

MAKSAY László (1914-1986). = Rajztanítás, 28, 1986, 3. 32. ill.

97. Mende Ferenc

PÉCSI István: Évtizedek a műemlékvédelemért. Beszélgetés Mende Ferencel, az OMF igazgatójával. = Hevesi Szemle, 14, 1986, 1. 75-77. ill.

98. Méri István

A MAGYAR falu régésze. Méri István, 1911-1976. Összeáll. Kovalovszky Júlia. Cegléd, Ceglédi Múzeum, 1986 64 p., ill. (Ceglédi füzetek, 23.) **tartalma:** László Gyula:

A magyar falu régészéről. 5-6. Kovalovszky Júlia: A kidei középkori temető: Méri István ásatása. 7-25. Méri István: Középkori temetőink feltárásmódjáról: Megfigyelések a kidei XII-XIX. századi temető ásatásakor. 26-40. Méri István: A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása X-XVI. század. 41-60. Kovalovszky Júlia: A Visegrád-várkerüli Árpád-kori faluásatásról. 61-63.

99. Mithay Sándor

ILON Gábor: Mithay Sándor 70 éves. = Archaeologiai Értesítő, 113, 1986, 1. 135-136. ill.

100. Módy György

DANKÓ Imre: A hatvanéves Módy György köszöntése. = Múzeumi Kurír, No 52, 1986 17-19. ill.

101. Németh Lajos

NÁDOR Tamás: Németh Lajos [beszélgetés]. = Nádor Tamás: Ex libris. Bp., Gondolat, 1986 305-316.

102. Pap Tamás

RÁCZ Péter: Egy művészeti szervező halálára. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 29. 8.

103. Pevsner, Nicolaus

w.i.[WAGNER István]: A konstruktívizmus atyja. Száz éve született Pevsner. = Magyar Hírlap, 1986. január 18. 6.

104. Pogány Ö. Gábor

l.m. [LOSONCI Miklós]: Pogány Ö. Gábor köszöntése. = Vasárnapi Hírek, 1986. július 20. 7.

POGÁNY Ö. Gábor hetvenéves [Pogány Ö. Gábor műveinek bibliográfiája]. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 185-201. ill.

105. Rhé Gyula

kiáll. Vetési Albert és Rhé Gyula emlékezete, Veszprém, Bakonyi Múzeum, 1986 **ism.** HEITLER László: Vetési Albert és Rhé Gyula emlékezete. = Új Tükör, 1986. november 2. 3.

106. Scheiber Sándor

CZEGLÉDY Károly: Scheiber Sándor (1913-1985). = Magyar Nyelv, 82, 1986 502-503.

NÁDOR Tamás: Scheiber Sándor [beszélgetés]. = Nádor Tamás: Ex libris. Bp., Gondolat, 1986 368-382.

107. Szabó János Győző

KISS Attila: Szabó János Győző (1929-1986). = Archaeologiai Értesítő, 113, 1986, 2. 263-264. ill.

108. Szij Rezső

SZIJ Rezső hetvenéves. Az 1985. október 7-én tartott ünnepségen elhangzott beszédek. Bp., Budapesti Művészbárák Egyesülete, 1986 23 p. **tartalma:** Szalay Károly: Az értékmérő Szij Rezső. 5-8. Xantus Gyula: Szij Rezső 70 éves. 10-13. Lezsák Sándor: Az elfüggönyözött metaforák. 15-16. Szuchy M. Emil: A 70 éves Szij Rezső köszöntése. 17. Mács József: Szij Rezső hetvenéves. 18.

109. Szövényi János

ARISKA István: Szövényi István emlékezete. = Vasi Szemle, 40, 1986, 4. 599-600. ill.

Warburg, Aby

Radnóti Sándor: A Pátosz és a Démon. Aby Warburgról. > 132.

110. Zákonyi Ferenc

KELLEI György: A Balaton ősz krónikása. = Honismeret, 14, 1986, 1. 27-29. ill.

111. Zerffi Gusztáv

Frank Tibor: Egy emigráns alakváltásai. Bp., Akadémiai, 1985 > 1985, 147. **rec.** ERDŐDY Gábor: Egy módszeres köpönyegforgató anatómiája. = Népszabadság, 1986. október 2. 7. KISS József: Irodalomtörténeti Közlemények, 90, 1986, 6. 714-718. KUN Miklós: "A viharokban szemét kavarodik fel" Jegyzetek a Zerffi-jelenséghez. = Magyar Nemzet, 1986. április 29. 6. SÜKÖSD Mihály: Liteátor és besúgó: Zerffi Gusztáv. = Új Tükör, 1986. szeptember 7. 18.

112. Zolnay László

NÁDOR Tamás: Zolnay László [beszélgetés]. = Nádor Tamás: Ex libris. Bp., Gondolat, 1986 455-463.

ZOLNAY László: Hírünk és hamvunk. Bp., Magvető 1986 732 p., (Tények és tanúk) *ism.* HORPÁCSI Sándor: Hírünk és hamvunk. Zolnay László könyvéről. = Népszava, 1986. augusztus 30. 10. KRISTÓ NAGY István: Az örök optimizmus könyve. = Könyvvilág, 31, 1986, 5. 34. LÁZÁR István: Hírünk és hamvunk. = Új Tükör, 1986. június 22. 2.

A művészettörténet társtudományai

113. BÁLINT Csanád: A magyar régészet és a nacionalizmus. = Hungaro - Polonica. Tanulmányok a magyar - lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből. Emlékkönyv Wacław Felczak 70. születésnapjára. Szerk. Kiss Gy. Csaba, Kovács István. Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete, 1986 166-174.

114. DÉKÁNY Ágoston: Rajz, rekonstrukció. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum., 1986 37 p., ill. (Régészeti továbbképző füzetek, 3.)

Holl Imre: Középkori régészettünk módszertani kérdései. > 543

Jankovich B. Dénes: Középkori okleveleink régészeti hasznosításának kérdései. > 543

115. KISS Mihály: Képmelléklet egy vizsgálathoz. Tematikus sajátosságok és jellegzetes formai jegyek amatőr képzőművészeti szakkörök tagjainak művein. = Kultúra és Közösség, 1986, 4. 38-53. ill.

116. Mezei Árpád: Elméletek és művészetek. Művészet-életkultúrasi kísérletek, tanulmányok. Bp., Gondolat, 1984 > 1984, 150., 1985, 265. *ism.* SEBŐK Zoltán: Művészet-életkultúrasi kísérletek. = Úzenet, 16, 1986, 1-2. 108-109.

SZAMOSI Ferenc: Egy művészeti író voksa. = Magyar Hírlap, 1986. március 5. 8.

117. S. NAGY Katalin: Vizuális kommunikáció Mosonmagyaróvárott és környékén. Bp., Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1986 49 p. (Tanulmányok, beszámolók, jelentések / Tömegkommunikációs Kutatóközpont)

118. NEUKUM Lea: Gyógyító művészet. Pszichiáterek a Nemzeti Galériában. = Magyar Nemzet, 1986. november 15. 9.

119. VADAS József: Iparművészet az iskolában. = Kultúra és Közösség, 1986, 4. 85-93.

Ikonográfia, ikonológia, emblematika

120. CENNERNÉ WILHELMB Gizella: Történeti ikonográfia. = A történelem segéd tudományai. Szerk. Kállay István. Bp., ELTE, 1986 333-346. ill.

121. Clare, Edward: St. Nicholas, His Legends and Iconography. Firenze, Olschki, 1985 *rec.* MOJZSIS Dóra = Orvostörténeti Közlemények, No 115-116, 1986 182.

122. DÖMÖTÖR Tekla: A magyarországi ördög-ikonográfia problémái. = Etnographia, 97, 1986, 2-4. 296-309.

123. FAJCSÁK Attila: A kánaáni szőlőfűrt. = Műzsák, 1986, 3. 11-12. ill.

124. GULYÁS Éva: Egy őszi pásztortünnep és európai párhuzamai. Adatok a Vendel-kultusz magyarországi kutatásához. Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1986 148 p., ill. (A Szolnok megyei múzeumok közleményei, 42.)

125. IKONOLÓGIA és műértelmezés I. Az ikonológia elmélete. Szöveggyűjtemény az irodalom és a képzőművés-

zet szimbolizmusáról. 1-2. köt. Szerk. Pál József. Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1986 1: 265 p. 2: 267-483 p., 15 t. ill. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Cathedra Comparationis Litterarum Universarum) *tartalma:* Az Alexandriai Könyvtár szimbolikus képei [részlet]. 22-31. *Gombrich, Ernst Hans:* A szimbolikus kifejezés filozófiái és ezek hatása a művészet-re. 33-159. *Arasse, Daniel:* Ars memoria és vizuális szimbólumok. A képzelet kritikája és a reneszánsz vége. 160-228. *Ohly, Friedrich:* A szavak szellemi jelentése a középkorban. 229-265. *Réau, Louis:* Az ikonográfia meghatározása és alkalmazásai. 267-290. *Praz, Mario:* Embléma, jelkép, epigramma, concetto. 291-336. *Biakstocki, Jan:* Ikonográfia. 337-383. *Davidson, Clifford:* A képzőművészet és a reneszánsz dráma: Shakespeare példája. 385-405. *Kirchner, Gottfried:* A Fortuna-téma profán értelmezése. 406-449. *Panofsky, Erwin:* Idő atya. 450-483.

126. JAROMIEWSKI, Wacław: A kigyó mint a gyógyszerészet és orvoslás szimbóluma. = Orvostörténeti Közlemények, No 115-116, 1986 157-162. ill.

127. TAKÁCS Béla: Karácsony a művészetben. A reformáció kora. = Reformátusok Lapja, 1986. december 21-28. 8-9.

128. KOÓS Judit: A betlehemi csillag. = Reformátusok Lapja, 1986. december 21-28. 11.

129. VEREBÉLYI Kincső: Arma Christi. = Műzsák, 1986, 2. 12-13. ill.

130. VEREBÉLYI Kincső: Midőn Betlehembe. = Műzsák, 1986, 4. 3-5. ill.

131. VOIGT, Vilmos: Zwischen Ungarn und Indonesien: Analyse zweier traditionellen Kunststoffe. = Acta Ethnographica, 33, 1986 385-427. ill.

132. WARBURG, Aby: Pogány-antik jóslás Luther korában. Utószó: Radnóti Sándor. Bp., Helikon, 1986 121 p., ill. *ism.* BENCZE Imre: Pogány-antik jóslás Luther korából. = Evangélikus Élet, 1986. szeptember 28. 2. MONORI Béla: Komizmus látomás - földhözragadt jelenések. = Könyvvilág, 31, 1986, 6. 6.

133. WEHLI Tünde: „Margareta Ungarie” ábrázolása egy regensburgi kódexben. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 159-176. ill.

Műtárgy és műemlékvédelem

134. ÁGOSTHÁZI László: Antik és középkori épületmaradványok konzerválása Budapest - Óbudán. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 275-279.

135. ÁGOSTHÁZI László: Gyalogos aluljárórendszer. Budapest, Flórián tér. Építész: Ágostházi László, Voith Mária. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 26. ill.

136. ARTENI, Stefan: A művész, a restaurátor és a kortárs festészet fennmaradásának kérdése. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 151-154.

137. BALASSA László: Rekonstrukció - rehabilitáció Veszprém történelmi központjában. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 9-10. 575-578. ill.

138. BALASSA László: A veszprémi tömbrekonstrukció történeti és tervezési előzményei. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 120-128. ill.

139. BARCSA Sándor: Füzéri vár - füzéri rom? = Honismeret, 14, 1986, 1. 56-58. ill.

140. BARDON Alfréd: A budapesti Szent Rókus-kápolna és a cella trichora restaurálása. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 279-288. ill.

141. BORICS Katalin: Múltunk megmaradt emlékei. Restaurátorok, akiket „jegyeznek” = Esti Hírlap, 1986. május 24. 4.
142. BOROS Pál: Katona József Színház üzemházának átalakítása, Kecskemét. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 36-37. ill.
143. BRUNOVSKÝ, Ferdinand: Súčasny stav rekonštrukcie a udržby národnej kultúrnej pamiatky Trenčianskeho hradu a jeho ďalšie perspektívy [Trencsényi vár]. = Múzeum, 31, 1986, 3. 74-75. ill.
144. BUDLA Zoltán: Műemlékrehabilitáció és városfelújítás Keszthely történeti központjában. = V. Országos Épületfelújítási Konferencia, Zalaegerszeg, 1985. augusztus 27-29. Bp., Építészeti Tájékoztatói Központ, 1986 321-327. ill.
145. BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: A 200 éves Mezőhegyes műemlék és településképi rekonstrukciója. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 9-10. 625-632. ill.
146. CINLIŠOVÁ, Ingrid: Príspevok s dejinách reštaurovanis domu Sv. Alžbety v Košiciach v 19. storoci. = Múzeum, 31, 1986, 1. 42-44. ill.
147. CSER Károlyné: A madárház felújítása, Budapest, Állatkert. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 54-55. ill.
148. CSONTOS Csaba: Festetics kastély helyreállítása, Keszthely. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 38-43. ill.
149. DERCSÉNYI Balázs: Műemlékvédelmünk VII. öt éves terve. = Építészeti Szemle, 29, 1986, 7. 193-195. ill.
150. DERCSÉNYI Dezső: A pécsi kriptá [Szt. István tér, Káptalani levéltár és plébánia, Kanonoki-püspöki kriptá]. = Művészet, 27, 1986, 2. 42-43. ill.
151. DIÓSZEGI Lajos: Renoválták a hajdúszovátai templomórdfalat = Reformátusok Lapja, 1986. január 19. 5.
152. EGRI Nyári Egyetem (1985) A népi építészet védelme. Az Egri Nyári Egyetem előadásai, 1985. július 29. - augusztus 7. Bp., Eger, Országos Műemléki Felügyelőség, Heves Megyei TIT, 1986 135 p. **tartalma:** *Palcsó Pál:* Magyarország és a vendéglátó város. 5-12. *Bakó Ferenc:* A Heves megyei népi műemlékvédelem eredményei. 13-18. *Barabás Jenő:* A magyar népi építészet korszakai. 19-26. *Román András:* Népi vagy nemzeti építészet. 27-32. *Kerner Gábor:* A paraszti építészet változásai napjainkban. 33-37. *Mendele Ferenc:* A népi építészeti emlékek védelmének módszerei napjainkban. 39-44. *Simányi Frigyes:* Népi műemlékek megmentése a szabadtéri néprajzi múzeumokban. 45-51. *Kecskés Péter:* A kutatás és dokumentálás a népi műemlékek védelme alapja. 53-59. *Sisa Béla:* Magyar települések fatornyai. 61-66. *Hofmann Tamás:* A középkori parasztporták építésze. 67-73. *Wirt Péter:* Temetők népművészete. 75-80. *Balázs György:* A népi mesterségek műhelyei, építményei. 81-86. *Komjáthy Attila:* Szalafő komplex védelme. 87-91. *Medvecka, Maria:* A népi műemlékek védelme Csehszlovákiában. 93-97. *Vondra, Juri:* Volksarchitektur Böhmen und Mähren. 99-102. *Vyoral Tschapka, Margarete:* Schutz und Erhaltung der Denkmäler der Volksarchitektur in Österreich. 103-115. *Szigetvári János:* Festett famennyezetek, református templomok Dél-Baranyában. 117-128. *Bakó Ferenc:* Az Egri Nyári Egyetem szakmai értékelése. 129-135.
153. ENTZ Géza: Bátfia aranyérme. Szlovákiai város az ideai műemléki kitüntetés. = Népszabadság, 1986. december 13. 16.
154. FAZEKAS Sándor: Hogyan készült templomrenoválásra egy gyülekezet 1828-ban [Székelyvaja, ref. templom]. = Református Szemle, 79, 1986, 4. 413.
155. FRANKA Tibor: Felújítják a bazilikát. = Magyar Hírlap, 1986. január 10. 5.
156. FRICKY, Alexander: Mestské pamiatková rezervácie na Slovensku. Martin, Osveta, 1986 230 p. ill.
157. GARAMI László: Miről híres Mezőhegyes? = Magyar Hírek, 39, 1986, 2. 7-9. ill.
158. GARAMI László: Gazdára találtak [Vasszécsény, Chemel-kastély]. = Magyar Hírek, 39, 1986, 7. 24-25. ill.
159. GARAMI László: Gazdára várva [kastélyok]. = Magyar Hírek, 39, 1986, 3. 7-9. ill.
160. GARAMI László: Seregélyesi szennázciók [Zichy-kastély]. = Magyar Hírek, 39, 1986, 1. 8-10. ill.
161. GAZDA Ildikó: Veszprém megye falusi építészetéről. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 76-83. ill.
162. GELLÉR Ferenc - VADÁSZ György: Debrecen műemléki katasztere. Debrecen, Hajdú-Bihar megyei Tanács Tervező és Beruházó Vállalata, 1986 319 p. ill. **ism.**
163. FERKAI András = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 62-63. GERŐ László = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 306.
163. GERLE János: Városvédők és műemlékvédelem. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 11.
164. GUZZIK, Tamás: Änderung von Prinzip und Praxis beim Schutz einer Ruine. Zsámbék und der Denkmalschutz in Ungarn. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 33-54. ill.
165. HAJNÓCI Gyula: Antik város új lakóközterének főkuszában. = Valóság, 29, 1986, 8. 40-48. ill.
- Hajnóci Gyula: A műemlékvédelemről. Kaiser Anna - Póczy Klára: Budapest római öröksége című könyve alapján. > 184.
166. HAJÓS, Géza: Changes in the Idea of Monument. Problems in the Care of Buildings in Austria. = Acta Historiae Artium, 32, 1986, 1-4. 123-140. ill.
167. HAJÓS Géza: A műemlékvédelem és a posztmodern. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 9-11. ill.
168. HECKENAST János: Szociális otthon, Csákánydoroszló [Baththyány-kastély]. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 1-2. 14-15. ill.
169. HEGYI Gyula: A cukorsüveg-hegy alatt. Tervek és műemlékek Sümegen. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 15. 9.
170. FARAGÓ Vilmos: Isten szeme mindent lát [Ráday Mihály: Unokáink sem fogják látni]. = Élet és Irodalom, 1986. március 7. 13. **hozzászólás:** FENYVES Katalin: Mire vagyunk kiéhezve? = Élet és Irodalom, 1986. március 14. 2. HEGYI Gyula: Gipszherkules vagy Bauhaus. = Élet és Irodalom, 1986. március 21. 4. BALIGA Kornél: Gipszherkules is, Bauhaus is! = Élet és Irodalom, 1986. május 9. 4.
171. HOPPE László: A vámosatai ref. templom helyreállítása. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 161-175. ill.
172. HORLER Miklós: Könyveti értékeink és védelmük. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 8.
173. HORLER Miklós: A történelmi környezet jövője és a posztmodern építészet. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 17-18.
174. HORVÁTH Béla: Épület helyreállítások a szövetségek bevonásával [Fertőd, Muzsikaház, Sopron, Kossuth u. 1., Új u. 20., Sopronhorpács, kastély]. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 11. 661-667. ill.
175. HORVÁTH Judit: Megújul az ördöglovas fészke. Az Akadémia veszi gondjaiba a bajnai kastélyt. = Magyar Hírlap, 1986. július 15. 4.
176. HORVÁTH Sándor: Farkasfai ház a Vasi Múzeumfaluban. = Vasi Honismereti Közlemények, 1986, 1-2. 157-160. ill.
177. HUSOVSKÁ, Ludmila - DVOŘÁKOVÁ, Viera: Kremnica - zásay pamiatkovej starostlivosti pre sídelný útvar. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 1. 9-16. ill.
178. JUHÁSZ Erzsébet: Hitelesen és igényesen. Olaszmagyar műemlékvédelmi konferencia. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 24. 3.

179. JUHÁSZ Erzsébet: Megmentik a gödöllői kastélyt. Föltárták a Grassalkovich színházat. = Magyar Hírlap, 1986. november 12. 3.
180. JUHÁSZ Erzsébet: Újlak megújulása. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 26. 3.
181. JUHÁSZ Erzsébet: Vállalkozás és állami támogatás. Műemlékvédelem a VII. ötéves tervben. = Magyar Hírlap, 1986. május 5. 3.
182. JUHÁSZ Erzsébet - SZLUKA Márton: Műemlék menedzselés. = Magyar Hírlap, 1986. június 14. melléklet 1., 4.
183. KABA Melinda: Aquincum régészeti feltárása 1778-tól napjainkig. A katonai tábor fürdője, a „Thermae maiores”. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 269-274. ill.
184. Kaiser Anna - Póczy Klára: Budapest római öröksége. Bp., Műszaki, 1985 > 1985, 232. rec. HAJNÓCZI Gyula: A műemlékvédelemről. Kaiser Anna - Póczy Klára: Budapest római öröksége című könyve alapján. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 19-20. (hm) [HARANGOZÓ Márta]: Könyvek a Corvinától. = Esti Hírlap, 1986. január 22. 2. KÁDÁR Zoltán: Aquincum utódai. = Könyvvilág, 31, 1986, 2- 13. ill. KISS Károly = Budapest, 24, 1986, 1-2. 93.
185. KÁLDI Gyula: A zubogyi református templom helyreállítása. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 1-2. 69-71. ill.
186. KARÁCSONY Tamás - KUND Ferenc: Esztergom város arculatának terve. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 22-24. ill.
187. KARTAL Zsuzsa: Kódexek feltámadása. Beszélgetés Kozocsa Ildikóval. = Könyvtáros, 36, 1986, 12. 751-755. ill.
188. KELEMEN István: Diósgyőr vár és környéke tervpályázat. = Városepítés, 22, 1986, 3. 28-31. ill.
189. KELEMEN István: Miskolc belvárosának rehabilitációs programja. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 9-10. 560-568. ill.
190. KERESZTES Ágnes: Szálló Szirakon [Teleki-kastély]. = Új Tükör, 1986. november 23. 10-11. ill.
191. KERNER Gábor: Ráckeve műemlékei. Bp., Tájak Korok Múzeumok Egyesület, 1985 > 1985, 496. Ism. KOVÁCS József László: Duna menti műemlékek. = Magyar Nemzet, 1986. április 17. 6.
192. KISS Károly: Egy korcsmaház Aquincumban. = Új Tükör, 1986. július 6. 26. ill. hozzászólás: KOVALVSZKY Miklós = Új Tükör, 1986. augusztus 24. 45.
193. KISS Károly: A kövek is élni akarnak [Bp., III. Óbuda]. = Új Tükör, 1986. augusztus 24. 6-8. ill. hozzászólások és Kiss Károly viszontválasza. = Új Tükör, 1986. november 30. 45.
194. KISS László: Műszaki emlékvédelem, ipari hagyományápolás Magyarországon. = Technikatörténeti Szemle, 15, 1986 29-40. ill.
195. KISTELEGI István: Pécs, történeti belváros rehabilitációjáról. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 9-10. 542-554. ill.
196. KLANICZAY Péter: Műemlékvédelem és építészet Olaszországban. Körkép egy tanulmányút kapcsán. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 56-59. ill.
197. KLEINEISEL János: Műemlék, műemlékvédelem. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 10.
198. KONCZ János: Mi lesz a Vitkovics-ház sorsa? = Hesi Szemle, 14, 1986, 1-2. 3. ill.
199. KOPPÁNY Tibor: Storno-ház, Sopron. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 1-2. 72-73. ill.
200. KOVÁCSI Béla: Kiemelt műemléki értékű emlékek megóvásának programja, 1. = Műszaki Tervezés, 26, 1986, 4. 38-48., ill.
201. KOVÁCSI Béla: Kiemelt műemléki értékű emlékek megóvásának programja, 2. = Műszaki Tervezés, 26, 1986, 5. 36-43., ill.
202. KOVÁCSI Béla: A kiemelt műemléki értékű várak. = Építésügyi Szemle, 29, 1986, 1. 39-46.
203. KÖNTÖS László: Megújul az ócsai templom. = Reformátusok Lapja, 1986. augusztus 10. 3.
204. KRISZT György: Műemléki rekonstrukció Sopron belvárosában. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 9-10. 584-601., ill.
205. MÁÁR Márton: A Szegedi Nemzeti Színház. A színház építésének története. A színház felújításának előzményei. A tervezés és építés. = Színháztechnikai Fórum, 13, 1986, 3. 7-10., 17-21. ill.
206. MAGYAR Kálmán: A „menthetetlen” kaposvári vár. = Somogy, 14, 1986, 5. 86-90.
207. Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemléki Felügyelőség Évkönyve, IX. Bp., 1984 rec. DERCSÉNYI Dezső = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 81-82.
208. MEGGYES Tamás: A falu a város szülőanyja. Hagyományos környezetkultúránk értékei. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 20-21. ill.
209. MILDE, Kurt: Denkmalpflege in der Architektenausbildung. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 273-278.
210. NÁNDORI Klára: Evangélikus ház és Evangélikus Konventház, Sopron. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 1-2. 76-78. ill.
211. NÁNDORI Klára: Az Eggenberg ház és az Evangélikus konventház helyreállítása, Sopron, Szt. György u. 12. és 14. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 50-53. ill.
212. NAGY Ágota: Műemlékeink védelméért. = Reformátusok Lapja, 1986. május 4. 3.
213. NÉMETH Pál - KERTÉSZ Pál - KOLTAI Attila: A közzettan és a mikrobiológia szerepe a műemlék- illetve műtárgyvédelemben. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 163-169.
214. ORCSIK, Éva: Theoretische und Praktische Fragen der Reinigung und Konservierung von Kalksteinen. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 177-182. ill.
215. ORCSIK Éva - SZILÁGYI András: Köztéri és múzeumi márványszobrok tisztításával kapcsolatos tapasztalatok és konzerválási kísérletek. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 171-182. ill.
216. ŐRSI Károly: A történeti kertek kartája, az ún. „Fierenzei karta”. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 117-120. ill.
217. REIMHOLZ Péter: Kronologikus implantációk és didaktikus protézisek. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 9.
218. REMÉNYI Árpád: Meg kell védeni Drégely várát és környékét. = Dunakanyar, 22, 1986, 1. 3-6. ill.
219. ROMÁN András: A hollóközi falurekonstrukció. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 9-10. 612-617. ill.
220. ROMÁN András: Megvalósul a kastélyprogram. = Népszabadság, 1986. július 10. 5.
221. ROMÁN, András: Das Schlossprogramm wird Wirklichkeit. = Budapesti Rundschau, 1986. október 13. 6.
222. ROTH János: Csehszlovák Kulturális és Tájékoztatói Központ Budapesten [Bp., VIII. Rákóczi u. 15.]. = Műszaki Tervezés, 26, 1986, 9-10. 77-80. ill.
223. SÁNDYNYÉ WOLF Katalin: Építészeti ereklyék megújítása Kőszegen. = Magyar Építőipar, 35, 1986, 9-10. 607-611. ill.
224. SANDNER, Ingo: Restaurátorművész vagy restaurátormémók? = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 107-115.

225. SÁNDOR András: Az egri vár belátható jövője. Beszélgetés a várbán a várról, a vármúzeum igazgatójával [Bodó Sándor]. = *Az Egeri Vár Híradója*, 19-20, 1986 7-13.
226. SCHORER, Peter: Az újra helyreállítás problémái. = *Múzeumi Műtárgyvédelem*, 15, 1986 5-10. ill.
227. SCHULZ István: Székesfehérvár történeti városrész rehabilitáció terve. = *Magyar Építőipar*, 35, 1986, 9-10. 579-583. ill.
228. SCHÜLLER Ferenc: A Rumbach utcai Zsinagóga - Gozsdu udvar rehabilitációja. = *Városerőpítés*, 22, 1986, 1. 29-32. ill.
229. SEDLMAYR János: Építészeti utalások helyreállított műemlékeinken. = *Magyar Építőművészet*, 1986, 5. 25-27. ill.
230. SEDLMAYR János: Lakóház helyreállítása, Sopron, Kolostor u. 13. = *Magyar Építőművészet*, 1986, 5. 27-28. ill.
231. SEDLMAYR János: Rehabilitáció az egri belvárosban. = *Magyar Építőipar*, 35, 1986, 9-10. 601-606. ill.
232. SEDLMAYR János: Sopron, Kolostor u. 13. helyreállítása. = *Magyar Építőipar*, 35, 1986, 1-2. 74-75. ill.
233. SEDLMAYR János: Sopron, Kolostor u. 13. helyreállítása. = *Műemlékvédelem*, 30, 1986, 4. 263-269. ill.
234. SEDLMAYR János - SCHÖNERNÉ Pusztai Ilona: Sopron, Major-köz 3. helyreállítása [Festetics-major]. = *Műemlékvédelem*, 30, 1986, 4. 270-278. ill.
235. SINKOVITS Péter: Kiviruló kastélyok. = *Új Tükör*, 1986. november 2. 10. ill.
236. SOMFAI Balázs: A képes levelezőlap szerepe a műemlékvédelemben. = *Műemlékvédelem*, 30, 1986, 2. 129-135. ill.
237. SZABÓ Péter: Megjegyzések a faragott köféléletek restaurálásához [Budafok, Nepomuki Szt. János szobor, Budapest, Nagyboldogasszony templom]. = *Műemlékvédelem*, 30, 1986, 2. 136-142. ill.
238. SZABÓ Tünde: 1986-ban folyamatban lévő műemléki munkák Somogyban. = *Somogyi Honismereti Híradó*, 1986, 1. 47.
239. SZALAY Zoltán: Csonkításmentes kiegészítésről. = *Múzeumi Közlemények*, 1985-1986 (1986) 95-97.
240. SZEKÉR Ernő: [Hozzászólás Zákonny Ferenc: A Balaton-körzet műemlékeinek helyzete c. tanulmányaihoz. > 1985, 335.] = *Műemlékvédelem*, 30, 1986, 2. 158-159.
241. A SZENTGOTTHÁRDI sírlelet helyreállítása. Műtárgyvédelmi kiállítás. Szombathely, Savaria Múzeum Kötár, 1986. október 1 - november 1. A kiáll. rend. Hesztera Aladár. Szombathely, 1986 12 p., ill.
242. SZILÁGYI István: Egy kerítés emlékére [Szombathely, Aréna út]. = *Műemlékvédelem*, 30, 1986, 4. 292-293. ill.
243. TAKÁCS Máté: A szegedi rekonstrukció tapasztalatai. = *Magyar Építőipar*, 35, 1986, 9-10. 569-574. ill.
244. TAMÁSSY István - FRICS Gyula: Nógrád megye műemlék-helyreállításai. = *Magyar Építőipar*, 35, 1986, 8. 486-492. ill.
245. TOMIČIĆ, Jasna: Stari grad u Varaždinu. = *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 1985, 1-2. 12-13. ill.
246. TOMPOS, Erzsébet: Die puristische Umbau des Pécsér Domes im XIX. Jahrhundert, I. = *Periodica Polytechnica. Architecture*, 30, 1986, 1-4. 219-234. ill.
247. TÖREKY Dezső: A volt Festetics-kastély. Keszthely - revitalizáció. = *Opeion*, 1986 7-9. ill.
248. TURÁNYI Gábor: A Lázár-kastély újjáépítése, Szár-hegy. Műszaki leírás egy szabályzatlan műemlék helyreállításáról. = *Magyar Építőművészet*, 1986, 5. 11. ill.
249. VARGA István: A győri történelmi negyed rekonstrukciója. = *Magyar Építőipar*, 35, 1986, 9-10. 555-559. ill.

250. VARGA István: Nagycenk Széchenyi-kastély úgynevezett „Vörös-kastély” épületszárm helyreállítása. = *Műszaki Tervezés*, 26, 1986, 9-10. 72-76. ill.
251. WINKLER Gábor: Belvárosi tömbök megújításának tervezése Győrben. = *Műszaki Tervezés*, 26, 1986, 6. 18-30. ill.
252. WINKLER Gábor: Az elmúlt 100 év épületeinek helyreállításáról. = *Műszaki Tervezés*, 26, 1986, 5. 26-35. ill.
253. WINKLER Gábor: A legújabb kor építészeti emlékeinek védelme. = *Magyar Építőművészet*, 1986, 5. 29-31. ill.
254. WINKLER Gábor: A legújabb kor vidéki építészeti emlékeinek védelméről. = *Műemlékvédelem*, 30, 1986, 1. 50-59. ill.
255. WINKLER Gábor: Városmegújítás Pápán. = *Magyar Építőipar*, 35, 1986, 9-10. 618-624., ill.
256. YAKHONT, Oleg: Középkori, több ízben restaurált műtárgyak helyreállításának problémái. = *Múzeumi Műtárgyvédelem*, 15, 1986 23-32. ill.
257. ZÁDOR, Mihály: Problems and Actual State of Stone Conservation. = *Periodica Polytechnica. Architecture*, 30, 1986, 1-4. 249-261. ill.
258. ZAJOVITS Ferenc: Megújuló műemlék [Esztergom, Szt. Tamás-hegyi kálvária]. = *Dunakanyar*, 22, 1986, 3. 55-57. ill.

Múzeumok és muzeológia

259. BALASSA Iván: Múzeumok a Hortobágyon. = *Múzeumi Kurír*, No 50, 1986 65-66.
260. BÁTHY Géza - KRÁLOVÁNSZKY Alán: Szemlélet a muzeológia, a műtárgyvédelem, a restaurátorképzés és a restaurátorok minősítésének terminológiájában. = *Múzeumi Közlemények*, 1985-1986 (1986) 103-107.
261. BERGEON, Ségolene: A vandalizmus megnyilvánulása a festészetben. = *Múzeumi Műtárgyvédelem*, 15, 1986 39-66. ill.
262. Berlini Múzeumsziget. Szerk. Gerhard Rudolf Meyer. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 344. *ism.* WAGNER István: Múzeumi szigetek. Olvasónapló. = *Magyar Hírlap*, 1986. május 23. 9.
263. BINNI, Lanfranco: A múzeum. Egy kulturális gépezet története a XVI. századtól napjainkig. Bp., Gondolat, 1986 291 p.
264. DANKÓ Imre: Jelentés a Déri Múzeum és a megyei múzeumi szervezet 1985. évi munkájáról. = *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 1985 (1986) 469-285.
265. DANKÓ Imre: A múzeumi vezetők, a kulturális metodikája. = *Múzeumi Kurír*, No 51, 1986 62-65., No 52, 1986 25-38. ill.
266. (firon) [FIRON András]: Was gibt es Neues in den 630 Museen Ungarns? "Mausoleum" oder Haus lebendiger Kultur? = *Budapecster Rundschau*, 1986. május 12. 7.
267. GAZDA László: A múzeumok 40 éve Hajdú-Bihar megyében. = *Tanulmányok Debrecen és a megye felszabadulásának 40. évfordulója tiszteletére*. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1986 3-17.
268. GEDAI István: A magyar numizmatika helyzete. = *Múzeumi Közlemények*, 1985-1986 (1986) 29-40. ill.
269. GEDAI István: A múzeumi numizmatikai gyűjtemények helyzete, gyűjtési lehetőségei és a gyűjtés további irányai. = *Történetész-muzeológusok Országos Szakmai Konferenciája*. Tatabánya, 1985. október 1-2. Szerk. Fűrész Molnár Anikó. Tatabánya, Komárom Megyei Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Múzeum, 1986 28-37.

270. KENESSEI András: Tovább már nem húzható. Egy ÁTB-határozat nyomán - közgyűjteményeinkről. = Magyar Hírlap, 1986. április 21. 4.
271. KISS Péter: Gyűjtemények és múzeumok Egerben 1951-ig. = Agria, 22, 1986 163-186. ill.
272. KOVÁCS Péter: A "korszerű múzeum" kérdésehez. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 63.
273. KOVÁCS Tibor: A magyar múzeumügy vázlatos története. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 108-122.
274. KOVÁCS Tibor: Művészeti múzeumok, gyűjtemények és a magyar múzeumügy néhány vonása. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 59-62.
275. MAROSI Emő: Időszakos és állandó múzeumi kiállítások. Megjegyzések a művészettörténeti szintézis-munkák szempontjából. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 43-47.
276. MOJZER Miklós: A "nagy kiállítások". = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 48-49.
277. MRAVIK László: A múzeumpolitikához is víziók kellenek. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 50-54.
278. Museums in Budapest. Ed. by Ferenc Fülep et al. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 352 rec. VÉGH, János: A Guide to Six Museums. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 101, 1986 147-149. ill. WAGNER István: Múzeumi szigetek. Olvasónapló. = Magyar Hírlap, 1986. május 23. 9.
279. NÉMETH Lajos: Korszerű múzeum. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 55-58.
280. PÉCSI L. Dániel: Érzékeny műtárgyak. = Élet és Irodalom, 1986. július 11. 2. **hozzászólás:** FRANK János: Mehr Licht? = Élet és Irodalom, 1986. július 25. 2.
281. SZABÓ Miklós: A szakember utánpótlás néhány kérdése. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 71-72.
282. SZATMÁRI Sarolta: Tájékoztató a Komárom megyei múzeumi szervezet munkájáról és célkitűzéséről. = Komárom Megyei Múzeumok Közleményei, 2, 1986 5-14.
283. SZÉKELY András Bertalan: Nemzetiségi múzeumügy Magyarországon. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 137-151.
284. TEMESVÁRY Ferenc: A múzeumi fegyvergyűjtemények helyzete, gyűjtési lehetőségei és a gyűjtés további irányai. = Történet-sz. muzeológusok Országos Szakmai Konferenciája. Tatabánya, 1985. október 1-2. Szerk. Fűrészné Molnár Anikó. Tatabánya, Komárom Megyei Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Múzeum, 1986 7-27.
285. TÓKÉCZKY László: Az Országos Magyar Gyűjteménygyűjtő létrejötte és működési céljai. = Technikatörténeti Szemle, 15, 1986 99-106.
286. VARSÁNYI Gyula: Nyitott múzeumok Baranyában. = Népszabadság, 1986. június 13. 7.
287. VUKOV Konstantin: Kőtárak Esztergomban, a rendszeres felmérés megindítása. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 143-146. ill.
288. **Arad, Múzeul judean**
SEKERNYÉS János: Növekvő vonzerővel. Új hajlékban az aradi szépművészeti kincs. = A Hét, 1986. február 13. 5. ill.
289. **Baja, Nagy István Képtár**
BORZÁK Tibor: Képtár Baján. = Magyar Ifjúság, 1986. március 14. 6-7. ill.
290. DECSI KISS János: Állandó tárlat. = Új Tükör, 1986. február 2. 3-4. ill.
291. TASNÁDI Attila: Új képtár Baján. = Népszava, 1986. február 14. 10.
290. **Budapest, Budapest Galéria**
S.P.: Mit ígér a Budapest Galéria az 1987-es évre [beszélgetés Zsigmond Attilával]. = Magyar Nemzet, 1986. december 29. 5.
291. **Budapest, Egyetemi Könyvtár**
KENESSEI András: Corvinák, kódexek és freskók. Németh G. Béla főigazgató az Egyetemi Könyvtárról. = Magyar Hírlap, 1986. április 23. 5.
292. **Budapest, Erzsébetvárosi Galéria**
WAGNER István: A néphagyomány vonzásában. Az Erzsébetvárosi Galéria profilja [beszélgetés Bosnyák Sándorral]. = Magyar Hírlap, 1986. március 8. 6.
293. **Budapest, Evangélikus Országos Múzeum**
Evangélikusság a magyar kultúrában. Vezető az állandó kiállításához. A kiáll. rend. Fabiny Tibor, Péter Márta. Bev. Fabiny Tibor. Bp., Evangélikus Országos Múzeum, 1986 63 p., ill.
- FABINY Tibor: Budapest, Evangélikus Országos Múzeum. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 263.)
294. **Budapest, Hollósy Galéria**
T.A. [TASNÁDI Attila]: Mi újság a Hollósy Galériában? [beszélgetés Fecske Andrásal]. = Népszava, 1986. november 19. 6.
295. **Budapest, Iparművészeti Múzeum**
MOLNÁR Gabriella: Kincsek a múzeumban. Beszélgetés Rózsa Gyula főigazgatóval. = Esti Hírlap, 1986. október 3. 2.
- RÓZSA Gyula: Jelenünk szolgálatában. = Társadalmi Szemle, 41, 1986, 6. 71-75.
- RÓZSA Gyula: Az Iparművészeti Múzeum lehetséges funkciói. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 64-66.
- SZABOLCSI Hedvig: A korszerű Iparművészeti Múzeum. = Múzeumi Közlemények, 1985-1986 (1986) 67-70.
296. **Budapest, Józsefvárosi Galéria**
FRISS Róbert: Galéria - demokrácia. = Népszabadság, 1986. november 20. 9.
- VARSA NYI Gyula: Volt-nincs galéria. = Népszabadság, 1986. október 6. 7.
297. **Budapest, Kiscelli Múzeum**
SZATMÁRI Gizella: A Kiscelli Múzeum új szerzeményei. = Népszava, 1986. augusztus 29. 6.
- P. SZÜCS Julianna: Kiscell nagy lehetősége. Új szerzemények 1980-tól. = Népszabadság, 1986. augusztus 16. 16.
298. **Budapest, Magyar Építészeti Múzeum**
PUSZTAI László: Az OMF Magyar Építészeti Múzeumának gyűjteményei (1982-1985). = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 32-35. ill.
- SZÁLE László: Az építészet múzeuma. = Budapest, 24, 1986, 5. 4.
299. **Budapest, Magyar Nemzeti Galéria**
XIX. századi magyar művészet. Egy állandó kiállítás újrendezése. BEREKCKY Loránd bevezetője. = Művészet, 27, 1986, 10. 46. JÁVOR Anna: A felvilágosodás képei. = Művészet, 27, 1986, 10. 46-49. ill. BELLÁK Gábor: A romantika kora a magyar festészetben. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 50-52. ill.
20. századi magyar festészet és szobrászat [A Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításának katalógusa]. Szerk. Szinyei Merse Anna és Egy Margit. Bev. Berekcky Loránd. Bp., Képzőművészeti, 1986 422 p., ill. **ism.** HOLLÓSI, Éva: Ungarische Malerei des Zwanzigsten Jahrhunderts. Ausstellung und Buch. = Budapester Rundschau, 1986. október 6. 9. LUKÁCSY Sándor: 20. századi magyar festészet és szobrászat. = Magyar Nemzet, 1986. július 21. 7.
- SÜMEGI György: Könyvheti könyvek. = Forrás, 18, 1986,

8. 91-93. vereckey: 20. századi magyar festészet és szobrászat. = Új Ember, 1986. augusztus 24. 6. SZÉKELY András = Budapest, 24, 1986, 9. 46.
- BERECZKY Loránd: Szükség van-e múzeumra? = Társadalmi Szemle, 41, 1986, 5. 75-79.
- A Galéria mecénásai, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985 ism. EMBER Mária: A Galéria mecénásai. = Magyar Nemzet, 1986. január 14. 7. HOLLÓSI, Éva: Ungarische Kunst vom Barock bis heute. = Budapester Rundschau, 1986. január 20. 9. LOSONCI Miklós: Mecénásaink. Kiállítás a Nemzeti Galériában. = Vasárnapi Hírek, 1986. január 5. 7.
- 300. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum**
DOMONKOS László: Költözik a korona? Beszélgetés a nemzeti múzeumról [Fodor István]. = Élet és Irodalom, 1986. október 24. 7.
- MÁTYÁS István: A Magyar Nemzeti Múzeum. = Népszava, 1986. november 11. 6.
- FÜLEP Ferenc: A történelmi rang kötelez. = Társadalmi Szemle, 41, 1986, 6. 78-80.
- KENESSEI András: A hagyományok és az újszerűség jegyében. Beszélgetés a Nemzeti Múzeum főigazgatójával [Fodor István]. = Magyar Hírlap, 1986. október 11. 6.
- KENESSEI András: Raktár felett díszudvar. Fülep Ferenc főigazgató a Magyar Nemzeti Múzeumból. = Magyar Hírlap, 1986. április 24. 4.
- 301. Budapest, Magyar Országos Levéltár**
C. HARRACH Erzsébet: Javaslat a terv- és térképtári munka öt éves tervezéséhez. = Levéltári Szemle, 36, 1986, 2. 14-16.
- 302. Budapest, Múcsarnok**
KENESSEI András: Produkciók kerestetnek! közművelődés a Múcsarnokban. = Magyar Hírlap, 1986. január 14. 5.
- VARSÁNYI Gyula: A látvány szolgáltatában. Beszélgetés a Múcsarnok munkájáról [Néray Katalin]. = Népszabadság, 1986. február 22. 15.
- WAGNER István: Kiállítás „saját zsebből”? Új szelek fújnak a Múcsarnok berkeiben. = Magyar Hírlap, 1986. február 7. 9.
- 303. Budapest, Néprajzi Múzeum**
HOFFMAN Tamás: A hétköznapi kultúrájának gyűjteménye. = Társadalmi Szemle, 41, 1986, 10. 97-100.
- 304. Budapest, Szépművészeti Múzeum**
KENESSEI András: Ötmillió dollárnyi érték. Merényi Ferenc főigazgató a Szépművészeti Múzeumból. = Magyar Hírlap, 1986. április 22. 5.
- MÓRÉ Miklós: Beszámoló a Szépművészeti Múzeumban lezajlott képlőpás körülményeiről és a visszakerülés utáni restaurálás munkájáról. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 81-89.
- Szépművészeti Múzeum. Szerk. Garas Klára. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 375. ism. KRISTÓ NAGY István: Szépművészeti Múzeum. Album Garas Klára szerkesztésében. = Magyar Nemzet, 1986. március 10. 7. TASNÁDI Attila: Kézikönyv a Szépművészeti Múzeumból. = Népszava, 1986. január 21. 6.
- TÁTRAI, Vilmos: Les Musée des Beaux-Arts em 1983 = A Szépművészeti Múzeum 1983-ban. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts = A Szépművészeti Múzeum Közleményei, 66-67, 1986 83-86., 141-143.
- TÁTRAI, Vilmos: Les Musée des Beaux-Arts em 1984 = A Szépművészeti Múzeum 1984-ben. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts = A Szépművészeti Múzeum Közleményei, 66-67, 1986 87-97., 144-148.
- 305. Budapest, Zsidó Múzeum**
BENOSCHOFKY Ilona: Vezető a Zsidó Múzeum kiállításához. Bp., Magyar Izraeliták Országos Központja, 1986 8 p.
- SÁNDOR Anna: Hetvenéves a Zsidó Múzeum. = Új Élet, 1986. február 15. 3.
- 306. Cluj [Kolozsvár], Muzeul de artă**
BANNER Zoltán: Képtári szolgálat. Beszélgetés a Művészeti Múzeumban. = Utunk, 1986. július 18. 7.
- 307. Debrecen, Déri Múzeum**
Sz. KÜRTI Katalin: Négy évtized képzőművészeti gyűjteménye a Déri Múzeumban. = Tanulmányok Debrecen és a megye felszabadulásának 40. évfordulója tiszteletére. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1986 27-48. ill.
- 308. Esztergom, Népi Vallásosság Múzeuma**
R.Sz.J. [R. SZÉKELY Julianna]: Volkstümliche Sakral-Sammlung [Esztergom]. = Budapester Rundschau, 1986. december 22. 8.
- 309. Győr, Xantus János Múzeum**
SALAMON Nándor: A gyűjteményi remekművei. = Új Tükör, 1986. március 16. 3.
- 310. Hegyhátszentpéter, Múzeum**
P. SKODA, Irén: Das Heimatmuseum von Hegyhátszentpéter. = Budapester Rundschau, 1986. november 24. 6.
- 311. Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum**
GÉGER Melinda: Új állandó kiállítás a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 88-93. ill.
- 312. Kecskemét, Kecskeméti Képtár**
KÁDÁR, Márta: Die Galerie von Kecskemét. Museumsgründung im Jahre 1898. = Budapester Rundschau, 1986. március 10. 9.
- 313. Keszthely, Balatoni Múzeum**
TAR Ferenc: A megszüpült Balatoni Múzeum. = Honismeret, 14, 1986, 4. 53-54. ill.
- 314. Komárom, Múzeum**
FEHÉRVÁRY Magda: A százéves komáromi múzeum. = Honismeret, 14, 1986, 6. 25-28. ill.
- A KOMÁROMI múzeum száz éve. Összeáll. Fehérváry Magda, Ratimorsky Piroška, Trugly Sándor. Pozsony, Madách, 1986 187 p., ill. (Új Mindenes Gyűjtemény, 5.) tartalma: *Kajtár József*: Bevezetőül. 7. *Mácz Mihály*: Komárom a múzeumteremtés időszakában (1870-1913). 8-11. *Fehérváry Magda*: Az egyesületi keretben működő múzeum (1886-1945). 15-46. *Ratimorsky Piroška*: Az állami kezelésbe vett múzeum (1945-1984). 47-64. *Ratimorsky Piroška*: A régészeti gyűjtemény. 67-76. *Tok Béla*: A feudalizmus kori történeti gyűjtemény. 77-85. *Mácz Mihály*: A kapitalizmus kori történeti gyűjtemény. 86-90. *Virágh József*: A szocializmus kori történeti gyűjtemény. 91. *Gaál Ida*: A néprajzi gyűjtemény. 92-100. *Farkas Veronika*: A képzőművészeti gyűjtemény. 101-111. *Binder Pál* - *Csüörtöky József*: A természettudományi gyűjtemény. 112-119. ill. *Virágh József*: Közművelődési tevékenység 1886-1984 között. 123-134. *Ratimorsky Piroška* - *Virágh József*: A múzeum kiállításainak jegyzéke (1886-1984). 135-144. *Virágh József*: A múzeum fontosabb kiadványai (1887-1984). 145-148. *Ratimorsky Piroška* - *Tok Béla*: A múzeum munkatársai (1886-1945). 151-154. *Fehérváry Magda* - *Ratimorsky Piroška*: A múzeum igazgatói (1945-1984) és jelenlegi szakdolgozói. 155-164. *Mácz Mihály*: Összefoglalás. 165.
- 315. Košice [Kassa], Východoslovenské múzeum**
KEJLOVÁ, Viera: Správa o reštaurovaní umeleckohistorických zbierok Východoslovenského múzea roku 1977. = Historica Carpatica, 17, 1986 338-369. ill.
- 316. Makó, József Attila Múzeum**
LOSONCI Miklós: Szobrok, képek, füzetek. = Vasárnapi Hírek, 1986. március 2. 11.
- 317. Mátészalka, Szatmári Múzeum**
VARGA Zsolt: „Csináltam egy múzeumot” [beszélgetés Farkas Józseffel, a mátészalkai Szatmári Múzeum igazgatójával]. = Népszava, 1986. november 12. 5.

318. Moszkva, Puskin Múzeum

ANTONOVA, Irina: A Puskin Múzeum remekművei. Bp., Képzőművészeti, 1986 206 p., ill. **ism.** (hajdú) [HAJDÚ Éva]: A Puskin Múzeum reikei. = Magyar Nemzet, 1986. július 1. 6. **TASNÁDI Attila:** A Puskin Múzeum remekművei. Kalauz egy világhírű műgyűjteményhez. = Népszava, 1986. július 9. 6.

319. Moszkva, Tretyakov Képtár

Nyugat-európai művészet az Ermitázsban. > 385.

TIMÁR Árpád: A nagy út szakaszai. A Tretyakov képtár új kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 10. 54-55. ill.

320. Novi Sad [Újvidék], Galerija savremene likovne umetnosti

ŠARČEVIĆ, Grozdana: Galerija savremene likovne umetnosti Novi Sad. = Informatica museologica, 1986, 1-4. 76-78. ill.

321. Osijek [Eszék], Galerija likovnih umjetnosti

KUSIK, Vlastimir: Galerija likovnih umjetnosti Osijek. = Informatica museologica, 1986, 1-4. 78-80. ill.

322. Párizs, Pompidou-központ

NAGY Péter: Gyűjtemények izgalmassága. = Népszabadság, 1986. március 1. 16.

323. Perbál, Galéria

(sz): Falusi galéria [beszélgetés Pátzay Máriával]. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 16. 11.

324. Pozsony, [Bratislava] Galeria mesta Bratislava

WAGNER István: Irány a Mirbach-palota. = Magyar Hírlap, 1986. november 4. 5.

325. Sopron, Katolikus Egyházművészeti Gyűjtemény
ASKERCZ Éva: Sopron, Katolikus Egyházművészeti Gyűjtemény. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 221.)

326. Stuttgart, Staatsgalerie

FRANK János: Egy posztmodern múzeumban. = Élet és Irodalom, 1986. június 13. 12.

327. Székesfehérvár, István Király Múzeum

Cs. LENGYEL Beatrix: Az István Király Múzeum alapítása. = Múzeumi Közlemények (Budapest) 1985-1986 (1986) 123-135. ill.

328. Szentendre, Műhely Galéria

(k): Új galéria: Art'Éria Szentendrén. = Esti Hírlap, 1986. március 12. 2.

NÓGRÁDI Gábor: "ART-ÉRIA" verőerei. = Új Tükör, 1986. április 27. 24-25. ill.

329. Szentendre, Metszet Galéria

HAJDÚ Éva: Életmód kereskedés. Az első metszetgaléria hazánkban [beszélgetés Bethlen Bélával]. = Magyar Nemzet, 1986. október 23. 4.

330. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum

BALASSA M. Iván: Magyar Népi Építészeti Archivum és magyar népi építészeti kataszter. = Téka, 1986, 1. 20-22.

FLÓRIÁN Márta: Felső-Tiszavidék 1. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 1986 79 p., ill.

A MÚZEUM 1985. évi munkájáról. = Téka, 1986, 1. 1-5. ill.

331. Szentendre, Szerb Ortodox Egyházművészeti Gyűjtemény

IKON és Grafika, Szentendre, Szentendrei Művésztelepi Galéria, 1986 **ism. VUJICSICS D. Sztóján:** Ikon és Grafika [megnyitó]. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 1-2. 15-19. ill.

332. Szombathely, Szombathelyi Képtár

Szocialista törekvések a húszadik század első felének magyar művészetében. Állandó kiállítás > 1985, 409. **ism.** P. SZÜCS Julianna: Társadalom, művészet, érték. Gondolatok a Szombathelyi Képtár állandó kiállításáról. = Társadalmi Szemle, 41, 1986, 1. 88-91.

VÁLOGATÁS a képtár új szerzeményeiből, Szombathelyi Képtár, 1986. Bev. Salamon Nándor. Szombathely, 1986 6 p., ill.

VARSÁNYI Gyula: Megújul az új? Beszélgetés a Szombathelyi Képtárról [Bors Zoltán, Salamon Nándor]. = Népszabadság, 1986. április 18. 7.

333. Tata, Görög-római Múzeum

BIRÓ Endre: Tata, Görög-római Múzeum. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 222.)

Műgyűjtés, műgyűjtők, mecénások

334. BÉNYI László: Sikeres nyomozás angol magángyűjteményekben. „Van néhány bogdány-képem, ha érdekli.” = Magyar Nemzet, 1986. december 23. 6.

335. EMBER Mária: Gazdátlan műkincsek a mauerbachi kolostorban. = Magyar Nemzet, 1986. április 12. 4.

336. HEGYES Zoltán: Művészpártoló igyekezet. Miből telik Kecskeméten? = Magyar Hírlap, 1986. március 21. 10.

337. KENESSEI András: Mire spekulál a műgyűjtő? = Magyar Hírlap, 1986. január 25. 14.

338. Magángyűjtemények Magyarországon 1551-1721. Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerk. Monok István. Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1981 (Könyvtörténeti füzetek, 1.) **rec.** HILLER István = Soproni Szemle, 40, 1986, 2. 284-285.

339. Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon 1555-1721. Könyvjegyzékek bibliográfiája. Szerk. Monok István. Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1982 (Könyvtörténeti füzetek, 2.) **rec.** HILLER István = Soproni Szemle, 40, 1986, 2. 284-285.

340. MAGYARORSZÁGI magánkönyvtárak. 1. 1533-1657. Sajtó alá rend. Varga András. Bp., MTA Könyvtára, 1986 259 p. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13.)

341. SZABÓ András György: Pons bácsi, avagy a műgyűjtés dicsérete. = Művészet, 27, 1986, 1. 2-5. ill.

342. SZELESI Zoltán: Műgyűjtés Szegeden. 1. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1984-1985/1. (1986) 289-323. ill.

343. TASNÁDI Attila: Ányak és fények a műkereskedelemben. Beszélgetés Köteles Istvánnal, a Képcsarnok igazgatójával. = Népszava, 1986. július 1. 6.

344. TELEPY Katalin: Kik voltak. Képhasítás. = Magyarország, 1986. május 25. 26. ill.

345. Delmár Emil

EURÓPAI szobrászat. Szerzemények Delmár Emil gyűjteményéből. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1986. május 16 - augusztus 31. A kiáll. rend. és az ismertetőt írta Szmodisné Eszláry Éva. Bp., 1986 4 p., ill. **ism.** ACSAY Judit: Európai szobrászat. = Új Tükör, 1986. július 13. 2-3. ill. **HOLLÓSI, Éva:** Madonnen, Heilige und ein Löwe. Europäische Bildhauerkunst vom 14. bis 18. Jahrhundert. = Budapesti Rundschau, 1986. július 24. 9. K.M. [KÁDÁR Márta] = Élet és Tudomány, 1986. május 23. 663. **KÁDÁR Márta:** A mecénás. = Magyarország, 1986. június 29. 26. **LOSONCI Miklós:** Európai szobrászat. = Vasárnapi Hírek, 1986. május 18. 7. **SZÉKELY András:** A Delmár-gyűjtemény. = Népszabadság, 1986. augusztus 4. 7. **TASNÁDI Attila:** A Delmár-hagyaték a Szépművészeti Múzeumban. = Népszava, 1986. május 23. 6. **WAGNER István:** Szobrok sorsa valahol Európában. = Magyar Hírlap, 1986. június 12. 7.

346. Derschawm, Hans

A Derschawm-könyvtár. Közreadja: Berlász Jenő. Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1984 > 1984, 375. **rec.**

KOVÁCS Zsuzsa = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 3-4. 49-50.

347. Déri Györgyné

DÉRI Györgyné üveggyűjteménye, Nyíregyháza, Jósza András Múzeum, 1986. március 14 - június 14. A kiáll. rend. a katalógust írta Szalay Emőke. Nyíregyháza, 1986 6 p., ill.

348. Jankovich Miklós

SEMSEY Andor: Műhelyforgácsok. = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 16-17. ill.

349. Jenő (Szavója: herceg)

BIBLIOTHECA Eugeniana. Die Sammlungen des Prinzen Eugen von Savoyen. Ausstellung der Österreichischen Nationalbibliothek und der Graphischen Sammlung Albertina, 15. Mai - 31. Oktober 1986. Hrsg. von Otto Mazal. Wien, 1986 360 p., ill.

350. Klimó György

TÜSKÉS Tibor: "Gazdagabban távozz." = Új Tükör, 1986. december 7. 36-37. ill.

351. Kövesdy Pál

LUKÁCSY András: Egy galériatulajdonos New Yorkból. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 9. 6.

352. Nagy Ferenc

TOLNAI Ottó: A képgyűjtő Nagy Ferenc. = Híd, 50, 1986, 6. 850-853.

353. Patkó Imre

Sz.A.[SZÉKELY András]: Párizstól Melinéziaig. = Új Tükör, 1986. augusztus 17. 24-25. ill.

T.L.: Patkó Imre gyűjteménye Győrött. = Népszabadság, 1986. június 9. 7.

TAKÁCS Árpád: Patkó Imre hagyatéka. A magángyűjtemény új tulajdonosa a győri múzeum. = Magyar Hírlap, 1995. május 6. 6.

VADAS József: A Darázs király udvarában. = Élet és Irodalom, 1986. június 27. 13.

354. Ráday-család

BÉNYEI Miklós: A Ráday-könyvtár megvételének terve a reformkori országgyűlésben. = Magyar Könyvszemle, 102, 1986, 2-3. 220-224.

355. Semsey Andor

IMOLAY LENKEY István: Per aspera ad astra. Göröngyös út a csillagok felé. = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 8-10. IN Memoriam Dr. Semsey Andor (1917-1986). = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 2.

kiáll. Nemzetközi ex libris kiállítás Semsey Andor gyűjteményéből, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1986 ism. ARATÓ Antal: Nemzetközi ex libris kiállítás az OSZK-ban. = Könyvtáros, 36, 1986, 11. 688. BÁLVÁNYOS Huba megnyitója. = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 3-4. ill.

KÖNIG Róbert: Búcsú Semsey Andortól. = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 6-7. ill.

356. Storno Ferenc

ASKERCZ Éva: A Storno család Sopron, Bécsi utcai műterme. = Arrabona, 22-23, 1986 71-97. ill.

357. Szij Rezső

HARSÁNYI Zoltán: Képadományok Csorna városának. Szij Rezső adománya. = Népszava, 1986. november 19. 6.

(kurucz)[KURCZ Béla]: Mikor lesz látható a Szij Rezső gyűjtemény? = Magyar Nemzet, 1986. október 17. 5.

358. Szilágyi Dezső

SZILÁGYI Dezső: Képzőművészeti remek a Szilágyi gyűjteményben. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 24, 1986 179-183. ill.

359. Thyssen-Bornemisza család

15.-20. századi remekművek a báró Thyssen-Bornemisza gyűjteményből, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985 >

1985, 434. ism. POSZLER Györgyi: Remekművek a Thyssen-Bornemisza Gyűjteményből. = Művészet, 27, 1986, 1. 46-52. ill.

15.-20. századi remekművek a báró Thyssen-Bornemisza gyűjteményből, Szombathely, Szombathelyi Képtár, 1985. ism. MOJZER Miklós: 15-20. századi remekművek Thyssen-Bornemisza báró gyűjteményéből. = Életünk, 23, 1986, 3. 254-259. ill.

360. Tóthpál István

MAGYAR grafikusok a világban, Keszthely, Helikon Kástélymúzeum, 1986. ism. SZIJ Rezső: Kiállítás Tóthpál István gyűjteményéből. = Kisgrafika, 15, 1986, 3. 12-14. ill.

361. Tretyakov, Pavel Mihajlovics

SZANISZLÓ Ferenc: A képtáralapító. = Magyar Hírlap, 1986. május 24. melléklet 8.

Műkereskedelem

362. FEKETE Judit: Minden eladó. A kortárs művészet londoni vásárán. = Magyar Nemzet, 1986. július 10. 4.

363. MOLNÁR Vera: Képek és kereskedők. Párizsi képzőművészeti levél. = Magyar Nemzet, 1986. december 4. 4.

364. WAGNER István: Artforum '86. Fesztiválvárosok képviselői Európából. = Magyar Hírlap, 1986. március 19. 4.

365. WAGNER István: Harmadszor a kétmillióról [beszélgetés Kádasi Éva keramikussal az ARTEX-ről]. = Magyar Hírlap, 1986. február 22. 6.

366. WAGNER István: Merre tart az Artbureau? = Magyar Hírlap, 1986. január 31. 9.

367. WAGNER István: Vadonatúj Dominion és társa. Mit árul a Galéria? = Magyar Hírlap, 1986. március 6. 6.

EGYETEMES MŰVÉSZET-TÖRTÉNET

Összefoglaló művek

368. Az 1985. év ásatásai. Szerk. Czeglédy Ilona. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1986 134 p. (Régészeti füzetek. Ser. 1., 39.) németül: Archaeologiai Értesítő, 113, 1986, 2. 264-292.

369. ALTOFF, Ferdinand - SCEC, Igor - TÓTHOVÁ, Vlastimila: A bojnicei vár. Bratislava, Obzor, 1986 44 p. ill.

370. Az AUTÓ a művészetben, München, Haus der Kunst, 1986 ism. EMBER Mária: Az autó a művészetben. = Magyar Nemzet, 1986. szeptember 27. 9.

371. Bálint Sándor: Szeged-alsóváros. Bp., Szent István Társulat, 1983 > 1985, 451. rec. BARNA Gábor = Honismeret, 14, 1986, 6. 76-77.

372. BEKE László: Műalkotások elemzése a gimnázium I-III. osztálya számára. Bp., Tankönyvkiadó, 1986 435 p. ill.

373. Bél Mátyás: Az újjákkori Magyarország földrajzi-történeti ismertetése. Moson megye. Győr, 1985 > 1985, 459. ism. TUBA László = Műhely, 9, 1986, 3. 76-77.

374. Dercsényi Dezső - Zádor Anna: Kis magyar művészettörténet a honfoglalás korától a XIX. század végéig. Bp., Képzőművészeti, 1980 ism. HERENDI Miklós: A ma-

gyar művészettörténet kézikönyvei. = Rajztanítás, 28, 1986, 1. 13-16. ill.

375. EMBER Mária: Pandzsikentől Szolnokig. A korai magyar motívumkincs nyomában. = Magyar Nemzet, 1986. január 4. 8.

376. ENTZ Géza: A Mátyás-templom és a Halászbástya. Bp., 1985 > 1985, 476. **ism.** BODOR Imre = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 235. KISS Károly = Budapest, 24, 1986, 4. 46. TASNÁDI Attila: Egy műemlékegyüttes múltja és jelene. = Népszava, 1986. március 18. 6.

377. ENTZ, Géza: Matthiaskirche und Fischerbastei. = Budapesti Rundschau, 1986. július 7. 7.

378. HUNFALVY János: Magyarország és Erdély eredeti képekben. Rajz Rohbock Lajos. Hasonmás kiadás. 1-4. köt. Bp., Európa, 1986 1: 292 p., 38 t. 2: 427 p., 111 t. 3: 135 p., 55 t. ill. + Kisérő füzet: Véber Károly: Hunfalvy szövegéről. Rózsa György: Rohbock képeiről. 19 p. **ism.** ENTZ Géza Antal: Sokoldalú történelmi pillanatfelvétel. = Könyvvilág, 31, 1986, 12. 2.

379. Képzőművészeti írások. Bukarest, Kriterion, 1985 > 1985, 495. **rec.** SÜMEGI György = Művészet, 27, 1986, 4. 60-63. ill.

380. Kőbányai utcák, utak, parkok története. Írták: Csernus Lukács Lajos et al. Bp., 1985 > 1985, 498. **ism.** KISS Károly = Budapest, 24, 1986, 4. 45.

381. Kőváry László: Tájékozódási rajzokban. Bukarest, Kriterion, 1984 > 1985, 500. **ism.** MONOK István = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 3-4. 108-109. 108-109.

382. A magyarországi művészet története. Főszerk. Fülep Lajos. 5. átdolg. kiad. 1-2. Bp., 1973 **ism.** HERENDI Miklós: A magyar művészettörténet kézikönyvei. = Rajztanítás, 28, 1986, 1. 13-16. ill.

383. A művészet története Magyarországon a honfoglalástól napjainkig. Szerk. Aradi Nóra. Bp., Gondolat, 1983 > 1984, 437. 1985, 511. **ism.** BOGYAY, Thomas von = Südost-Forschungen, 45, 1986 368-370. HERENDI Miklós: A magyar művészettörténet kézikönyvei. = Rajztanítás, 28, 1986, 1. 13-16. ill.

384. M. NEPPER Ibolya - Sz. MÁTHÉ Mária: A Hajdú-Bihar megyei múzeumok régészeti tevékenysége 1981-1985. = A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve, 1985 (1986) 35-61. ill.

385. NYUGAT-európai művészet az Eremítázban. Festészet, szobrászat, grafika. Bev. Borisz Aszfarišcs. Bp., Corvina, 1986 330 p., ill. **ism.** WAGNER István: Múzeumi szigetek. Olvasónapló. = Magyar Hírlap, 1986. május 23. 9.

386. PÁPA és környéke egyházművészete, Pápa, Helytörténeti Múzeum, 1986. A kiáll. rend. és a katalógust írta Ilon Gábor. Pápa, 1986 8 p. ill.

387. POGÁNY Ö. Gábor: A holland művészet Magyarországon. = Hollandiából magyarra. Kultúrhistóriai tanulmányok és szemelvények. Szerk. Bemáth István. Bp., Terra, 1986 171-188.

388. POGÁNY Ö. Gábor: Kinek a szerzeménye? [holland művészet Magyarországon]. = Magyarország, 1986. szeptember 14. 27. ill.

389. SÉTÁK a XVIII. kerületben. Szerk. Fekete Ferencné. Bp., Budapest Főváros XVIII. kerületi Tanács, 1986 162 p., ill.

390. SIEBENBÜRGEN. Eine europäische Kulturlandschaft. Hrsg. von. Horst Kühnel. München, Haus des Deutschen Osten, 1986 203 p., ill.

391. Sík Csaba: Sem kő, sem bronz, sem vason. Bp., 1985 > 1985, 525. **ism.** -göbő- = Könyvvilág, 31, 1986, 1. 27. VEKERDI László: Sík Csaba: Sem kő sem bronz sem vason. = Új Forrás, 18, 1986, 6. 75-78.

392. Soós Imre: Az egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp., Szent István Társulat, 1985 >

1985, 528. **ism.** VÖRÖS Károly = Vigília, 51, 1986, 5. 554-556.

393. P. SZÜCS Julianna: Bonszai magyar módra [magyar képzőművészeti kiállítás Japánban]. = Népszabadság, 1986. június 7. 16.

394. P. SZÜCS Julianna: Művészettörténet. Bp., Magvető, 1985 > 1985, 533. **ism.** ALMÁSI Miklós: Térdig heavy metalban. = Népszabadság, 1986. február 5. 7. -csertői- Művészettörténet. = Magyar Hírlap, 1986. június 26. 4. HAJDÚ Éva: Művészettörténet. = Magyar Nemzet, 1986. július 28. 7. SZABÓ György: Julianna és a képek. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 15. 11. SZÉKELY András: Szenvedélyes jegyzetírő. = Új Tükör, 1986. február 9. 23.

395. TÖRS Kálmán: Margit-sziget. [A Pesten 1872-ben megjelent első kiadás reprintje] Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1986 137 p. ill. **ism.** JÁVOR Ottó = Budapest, 24, 1986, 10. 45.

396. TÓTTÓS Gábor: Történelmi séták Szekszárdon. Szekszárd, Városi Tanács, 1986 207 p., ill. **ism.** ROSNER Gyula = Dunatáj, 9, 1986, 4. 71-74.

397. L. WOLF Mária - SIMÁN Katalin: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1984-ben. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 24 (1986) 347-353.

Építészet

398. ADALÉKOK a Belső-Ferencváros történetéhez. Szerk. Szabó-Pap Krisztina. Bev. Ráday Mihály, Xantus Zoltán. Bp., Budapesti Városszerépítő Egyesület, 1986 509 p.

399. Ágostházi László - Boross Marietta: Szántódpuszta építéstörténete. Bp., Panoráma, 1985 > 1985, 544. **ism.** KNÉZY Judit = Somogy, 14, 1986, 1. 110-112.

400. ASZTALOS István: Aszód, műemlékek. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 259.)

401. BAKAY Kornél: Kőszeg, polgárházak, paloták. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 249.)

402. Balogh Jolán: Varadinum - Várad vára. 1-2. Bp., Akadémiai, 1982 > 1984, 406, 1985, 452. **rec.** TOMBOR Ilona = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 148-149.

403. Buza Péter: Pest budai történetek. Bp., Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, 1984 > 1984, 474. **rec.** KOVALOVSKY Miklós = Honismeret, 14, 1986, 2. 61.

404. CSÁSZÁR László: Építőmesterség a magyar múltban. Bp., Építéstudományi Tájékoztatói Központ, 1986 166 p., 12 t. ill.

405. Csorba Csaba: Vég-Gyula várának története. Bp., Zrínyi, 1985 **ism.** KISS Anikó = Békési Élet, 21, 1986, 3. 400-401.

406. CZAGÁNY István: A Szent György tér. = Budapest, 24, 1986, 6. 21. ill.

407. CZEGLÉDI Imre: Gyula, műemlékek. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 245.)

408. CZELLÁR Katalin: Élők, holtak, istenek háza. Bp., Gondolat, 1986 127 p., ill. (Gondolat zsebkönyvek)

409. DÁM László: A lakóház táji változatainak és történeti fejlődésének problémái az Alföldön. = Acta Musei de János Arany Nominati, 4, 1986 237-251. ill.

410. DÉVAY Ferenc: Boldogkőváralja, történeti emlékek. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 256.)

411. DOMONKOS János: Krasznahorka büszke vára. = Műszak, 1986, 3. 18-19. ill.

412. FEJES Márta: Az 1986. évi Ybl Miklós-díjak. = Építéstudományi Szemle, 29, 1986, 7. 222-224.

413. FIALA, Andrej: Vysledky novych vyskumov [Pozsony, vár]. = Pamiaty príroda, 15, 1986, 5. 167-175. ill.
414. FLORÉKOVÁ, Viera: K stavebnému vývoju opevnenia v Prešove [Eperjes, vár és városfal]. = Pamiaty príroda, 15, 1986, 6. 216-217. ill.
415. Goldberger, Paul: Wolkenkratzer. Das Hochhaus in Geschichte und Gegenwart. Stuttgart, Deutsches Verlags-Anstalt, 1984 ism. M.Gy.K.[M. GYÖNGY Katalin] = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 58.
416. HABERLANDOVÁ, Helena: Košice-Barca, kúria [Felső-Bárca]. = Pamiaty príroda, 15, 1986, 3. 102. ill.
417. HALÁSZ Péter: Szent István templomok Moldvában. = Új Ember, 1986. augusztus 17. 6.
418. HERNÁDI Károly: Nógrádi várak. Bp., Panoráma, 1986 92 p., 8 t. ill.
419. HORÁKOVÁ, Valéria: Martin, župný dom [Turócszentmárton]. = Pamiaty príroda, 15, 1986, 4. 142. ill.
420. HORÁKOVÁ, Valéria: Nováky, kúria è. 152 [Nyitranovák]. = Pamiaty príroda, 15, 1986, 5. 181. ill.
421. HORÁKOVÁ, Valéria: Ostratice, kaštieľ [Kissándor]. = Pamiaty príroda, 15, 1986, 5. 182. ill.
422. HORVÁTH Barna: Sajószentpéter, műemlékek. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 264.)
423. HORVÁTH István: Dömös, műemlékek, természeti értékek. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 229.)
424. KÉKKŐI László: Szécsény műemlékei és emlékművei. = Szécsény az emlékezés hívével. Vál. szerk. Praznovszky Mihály. Szécsény, Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének Szécsényi Helyi Csoportja, 1986 177-180. ill.
425. KOPPÁNY Tibor: Körömdi városának építéstörténete. Körömdi, Városi Tanács, 1986 115 p., 71 t. ill. (Körömdi füzetek)
426. Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des IV. und V. Bezirkes. Wien, Schroll, 1984 ism. TOMBOR Iona = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 306-307.
427. MAGYARORSZÁG műemléki topográfiája. Főszerk. Dercsényi Dezső. X. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. Szerk. Entz Géza. 1. Bp., Akadémiai, 1986 475 p., 4 t. ill.
428. Major, Máté: Geschichte der Architektur. Bp., 1984 > 1985, 578. rec. KRAKOWSKI, Piotr: Węgierska książka o architekturze. = Biuletyn Historii Sztuki, 48, 1986, 1. 113-116.
429. MIHÁLIK, Lubomír: Pamiatková obnova Bratislavského hradu v súčasnosti. = Pamiaty príroda, 15, 1986, 5. 165-166. ill.
430. MOLNÁR Imre: Szigetvár, vár. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 253.)
431. NÁDASDY Lajos: A pápai vízimalmok története. = Veszprémi Honismereti Tanulmányok, 12, 1986 7-41. ill.
432. NAGY Judit: Építéstörténeti kutatás Győrben. = Műszaki Tervezés, 26, 1986, 6. 31-33. ill.
433. Naredi-Rainer, Paul von: Architektur und Harmonie. Köln, DuMont, 1984 ism. M. GYÖNGY Katalin = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 60.
434. Nemes Márta: Börtönépítés Magyarországon. > 963.
435. NÉMETH József: Műemléki túra Göcsejben. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 253.)
436. Neutra, Richard: Építészet és természet. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 590. ism. ANDOR György: Richard Neutra és az Architektura sorozat. = Rajztanítás, 28, 1986, 1. 31-32. GÁBRIEL Tibor = Dunakanyar, 22, 1986, 1. 61.
436. ORBÁN Balázs: Torda város és környéke. Utászó Lászlóffy Aladár. 1-2. köt. Bp., Európa, 1986 638, 622 p. ill. (Pro memoria)
437. PISON, Štefan: Kaštiele na Slovensku. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 4. 146-158. ill.
438. PRELOG, Milan - FISCHER, Miljenka - PLANIČ-LONČARIĆ, Marija: Umjetnička topografija Hrvatske - model: Koprivnica [Kapronca]. = Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 9, 1986 7-23. ill.
439. RAFFAI István: Régi épületek Veszprémben. Veszprém, Városi Tanács, 1986 100 p., ill.
440. REÖTHY Ferenc: Balatonföldvár. Balatonföldvár, Községi Tanács, 1986 107 p. ill.
441. P. SZABÓ, Ernő: Brunnenfrieden. = Budapesti Rundschau, 1986. december 8. 7.
442. SZÉPFALUSI, Csaba: Das Bürgerhaus in Westungam vom XIII.-XVIII. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Entwicklung im Mittelalter. Diplomarbeit. Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien. Wien, 1986 159 lev. ill.
443. SZIGETVÁRI György: Kaposvár, műemlékek. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 257.)
444. TÓTH, Zsuzsanna: Ungarische Abteien in österreichischem Besitz. Die verkauften Benediktiner von Telki. = Budapesti Rundschau, 1986. július 7. 9.
445. TÓTTÓŠ Gábor: Szekszárd. Bp., Panoráma, 1986 121 p., 8 t. ill.
446. URBÁNOVÁ, Norma: Presov. Pamiatková rezervácia. Bratislava, Tatran, 1986 165 p., ill. (Pamiaty mestských rezervácií, 8.)
447. VÁC és a Börzsöny vidéke. Szerk. Galambos Ferenc. Bp., Panoráma, 1986 158 p., ill.
448. VERESS D. Csaba: A szegedi vár. Bp., Zrínyi, 1986 194 p., 28 t. ill. ism. SZARKA Klára = Könyvvilág, 31, 1986, 7. 29.

Várostervezés, urbanisztika

449. BENCsik János: Adatok Tokaj belterületének történeti topográfiájához. = Borsodi Szemle, 31, 1986, 2. 86-88.
450. HUSÁKOVÁ, Ludmila et al.: Prešov - zásady pamiatkovej starostlivosti pre sídelný útvár [Eperjes]. = Pamiaty príroda, 15, 1986, 6. 204-211. ill.
451. M.Gy.K.[M. GYÖNGY Katalin]: A Belváros déli részének rendezése. Tervpályázat, 1985. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 16-19. ill.
452. NOVÁK László: Településnéprajz. Tanulmányok az Alföld településnéprajzához. Nagykőrös, Arany János Múzeum, 1986 270 p., ill. (Az Arany János Múzeum kisműnográfiai, 5.)
453. NOVÁK László: Településrendszer-típusok az Alföldön. = Acta Musei de János Arany Nominati, 4, 1986 585-596. ill.
454. PERÉNYI Imre: Néhány gondolat a magyarországi városépítés hagyatékának értékeléséhez. = Városépítés, 22, 1986, 2. 15-18. ill.
455. PERÉNYI Imre: A városszerkezet az Athéni Carta értékelésének tükrében. = Építés-Építészettudomány, 18, 1988, 1-2. 3-29.
456. PINTÉR István: Dél-Gömör településnéprajza. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1986 171 p., ill. (Gömör néprajza, 2.)
457. SCHNELLER István: A város földszintje - földszintek Budapesten. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 35-37. ill.

458. VOFKORI László: Településföldrajzi gondolatok Székelyudvarhelyről. Városszerkezeti és funkcionális-morfológiai kép. = Korunk, 45, 1986, 12. 931-935.

Kertművészet

459. KOMISZÁR Lajos: A fogyatkozó Városmajor. = Természet Világa, 117, 1986, 9. 417-418.

Szobrászat

460. XX. századi szobrok a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből, Boglárlelle, Kápolna, 1986. május 25. - június 22. Rend., katalógus Cifka Péterné. Boglárlelle, 1986 8 p., ill.

Kovács Péter: Magyarország és Európáság húszadik századi szobrászatunkban. > 83

461. VÁSÁRHELYI Bernát: Sírkövek a marosvásárhelyi református temetőben. = Új Tükör, 1986. augusztus 24. 12-13. ill.

462. WEHNER Tibor: Köztéri szobraink. Bp., Gondolat, 1986 160 p. ill.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet

463. 100 + 1 éves a magyar plakát, Bp., Műcsarnok, 1985. május 23. - szeptember 14. A kiáll. rend. Bakos Katalin, Kemény György. Bev. Néray Katalin, Aradi Nóra. Bp., 1986 204 p. ill. E tartalma: *Povázai Lívia:* 1885-1919. 12-63. Bakos Katalin: 1920-1944. 66-117. *Frank János:* 1945-1986. 120-203. *Ism. ACSAY Judit:* Plakátnézetben. = Új Tükör, 1986. július 27. 24-25. ill. *ARADI Nóra:* Plakáttörténet - plakátkiállítás. = Művészet, 27, 1986, 5. 2-5. ill. *BARÓTI Géza:* A magyar plakát száz éve. = Magyar Hírek, 39, 1986, 8. 8-9. ill. *BRESTYÁNSZKY Ilona:* A plakát száz éve. = Műzsák, 1986, 1. 6-8. ill. *FRANK, János?* One-Hundred-And-One Years of the Hungarian Posters. = The New Hungarian Quarterly, 17, No 104, 1986 196-201. ill. *CSILLAG Ildikó - CZIGLER Mária - KALMÁR Géza:* 100 + 1 éves a magyar plakát. = OSZK Híradó, 29, 1986, 5-6. 65-69. ill. *HAJDÚ Éva:* 100 + 1. Magyar plakátkiállítás a Műcsarnokban. = Magyar Nemzet, 1986. június 21. 9. *HAJDÚ Éva:* A mai magyar plakát. Tanulmányok és reprodukciók. = Magyar Nemzet, 1986. december 15. 6. *HARANGOZÓ Márta:* Különös élmény. 100 + 1 éves magyar plakát. = Esti Hírlap, 1986. május 30. 2. *HOLLÓSI, Éva:* 100+1 Jahr ungarisches Plakat. Ausstellung in der Budapester Kunsthalle. = Budapest Rundschaу, 1986. június 9. 9. (K-s): Plakátdzsungel ösvényekkel. = Vasárnapi Hírek, 1986. május 25. 11. *KENESSEI András:* A kiállítás kiállítása. = Magyar Hírlap, 1986. július 5. 6. *NÉRAY Katalin:* Hány éves a magyar plakát. = Kritika, 1986, 10. 3-4. ill. *SZATMÁRI Gizella:* 100+1 éves a magyar plakát. = Népszava, 1986. szeptember 5. 6. p. *SZÜCS Julianna:* Vészkijárat-bejárat. Gondolatok a Műcsarnokban. = Népszabadság, 1986. június 21. 15. *VADAS József:* Reklámat a plakátnak. = Élet és Irodalom, 1986. június 6. 12. *WAGNER István:* 100+1 év plakátja. = Nők Lapja, 1986. augusztus 2. 16-17., ill.

464. A Biblia világa. Az Újszövetség. Bp., Szépművészeti Múzeum, 1985-1986 > 1985, 640. *ism. SZÉKELY András:* A Biblia világa. = Népszabadság, 1986. február 28. 7. *WAGNER István:* Dürer és Rembrandt új testamentuma. = Magyar Hírlap, 1986. január 11. 14.

465. BURGENLANDI képek. Győr, Múzeumi Képtár, 1986 *ism. SALAMON Nándor:* Burgenlandi képek. = Új Tükör, 1986. február 9. 4.

466. CLARK, Kenneth: Az akt. Tanulmány az eszményi formáról. Bp., Corvina, 1986 397 p., ill. *ism. BOROS Géza:* Az akt. Kenneth Clark könyve. = Új Tükör, 1986. november 23. 2.

467. CSAPODI Csaba: Kodikológia. = A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Bp., ELTE, 1986 76-86. ill.

468. Az EURÓPAI grafika száz évé, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1986. október 24-1987. május 17. A kiáll. rend. és az ismertetőt írta Gerszi Teréz és Czére Andrea. Bp., 1986 4 p., ill. *ism. FARKAS Gábor:* Az európai grafika száz évé. = Új Tükör, 1986. december 21. 3. *HOLLÓSI, Éva:* Europäische Grafik aus sechs Jahrhunderten. = Budapest Rundschaу, 1986. november 3. 9. *KENESSEI András:* Szépművészeti színtáparádé. = Magyar Hírlap, 1986. november 15. 6. *L.M. [LOSONCI Miklós]:* Hat évszázad rajzi temése. = Vasárnapi Hírek, 1986. október 26. 7. *SZÉKELY András:* Az európai grafika száz évé. Kiállítás a Szépművészeti Múzeumban. = Népszabadság, 1986. december 28. 7. *TASNÁDI Attila:* Az európai grafika 600 éve. = Népszava, 1986. december 12. 6. *WAGNER István:* Szükségből kovácsolt erőny. = Magyar Hírlap, 1986. január 28. 5.

469. GUGLIA, Otto - SCHLAG, Gerald: Burgenland in alten Ansichten. Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1986 197 p., ill.

470. HAIMAN György: Szép és hasznos könyvek. = Új Forrás, 18, 1986, 5. 55-59., ill.

471. HÁROM évszázad metszetei, Bp., Fókusz Könyv-áruház, 1986 *ism. M.I.: Három és fél évszázad metszeteiből.* = Népszava, 1986. március 26. 6.

472. RAJZOK, grafikák, akvarellek. Válogatás a miskolci Herman Ottó Múzeum és a Sárospataki Képtár gyűjteményéből, Miskolci Galéria, 1986. május 9. - június 8. Vál. és rend. Végvári Lajos et al. Bev. Végvári Lajos. Miskolc, 1986 22 p. ill. *FEJÉR Ernő:* Rajzok, grafikák, akvarellek. = Új Tükör, 1986. július 20. 3. ill. *VÉG-VÁRI Lajos:* Rajzok, grafikák, akvarellek. Bemutató a Miskolci Galériában. = Népszava, 1986. június 13. 6.

473. SZÁNTÓ Tibor: A magyar plakát. Bp., Corvina, 1986 162 p., ill. *ism. BRESTYÁNSZKY, Ilona:* A Hundred Years of Posters. = Hungarian Book Review, 28, 1986, 4. 19-22. ill. *SÜMEGI György:* Könyvheti könyvek. = Forrás, 18, 1986, 8. 91-93.

474. TISZTELET a magyar tipográfiának - Ötszáz év szép könyvei az Országos Széchényi Könyvtárban, 1986. július 24 - augusztus 31. Szerk. Kelecsényi Gábor, Wix Györgyné, Szántó Tibor. Bp., 1986 68 p., ill. *ism. HEVÉR Zoltán:* Tisztelet a magyar tipográfiának. = Új Ember, 1986. július 27. 6. *KELECSÉNYI Gábor:* Tisztelet a magyar tipográfiának. = Magyar Grafika, 30, 1986, 5-6. 118-122. ill.

475. SEMSEY Andor: A XVI-XIX. század magyar ex libris-művészete. 1. = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 16-18.

476. SEMSEY Andor: A XVI-XIX. század magyar ex libris-művészete. 2. = Kisgrafika, 15, 1986, 3. 15-17.

477. Stopp, Klaus: Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten. Bd. 8. Katalog : Tschechoslowakei : Teil I. R-Z. Teil II. Jugoslawien A-Z. Stuttgart : Hiersemann Verlag, 1985 > 1985, 659. *ism. MAGYAR László:* Szabadka legkorábbi részletes lát képe. = Úzenet, 16, 1986, 5. 7-8. 490-495.

478. SZALAI Zoltán: A kockától az aktig. 2. átdolg. kiad. Bp., Műzsák, 1986 131 p., ill. *ism. G.G.: A rajz - gyökere az összes tudományoknak.* = Könyvvilág, 31, 1986, 12. 13.

479. TATAI-BALTA Cornel: Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)[Balázsfalva]. = Apulum, 23, 1986 211-222. ill.
480. ZINTZ, Maria: Pictura murală din dudul Transilvaniei în secolele XVIII-XIX. O familie de zugrăvi din sudul Transilvaniei: familia de zugrăvi Grecu. = Crisia, 16, 1986 455-475. ill.
481. Zsámboky János: Veterum aliquet ac recentium medicorum philophorumque icones exbibliotheca Iohannis Sambuci. Bp., ÁKV, 1985 > 1985, 1152. *ism.* SZÁLLÁSI Árpád: Sambucus. = Tudomány, 1986, 8. 87-88.
482. ZSOLDOS Benő: Kártyagrafika. = Magyar Grafika, 30, 1986, 5-6. 145. ill.

Fotóművészet és új médiák

483. BÁN András: Festett háttér. Jegyzetek a magyar fotókultúra margójára, 1. = Kultúra és Közösség, 1986, 3. 67-86.
484. BÁN András: Festett háttér. Jegyzetek a magyar fotókultúra margójára, 2. = Kultúra és Közösség, 1986, 4. 3-28.
485. KINCSES Károly: A fotós művelődés- és falutörténeti gyűjtés módszertana. Bp., Országos Közművelődési Központ, 1986 65 p., 16 t. ill.
486. Montvai Attila: fotográfia és kultúra. Bp., Kossuth, 1985 > 1985, 670. *ism.* ELES Csaba = Kritika, 1986, 5. 37.

Iparművészet

487. FRANCIA divattervezők. Bp., Budapest Galéria, 1986 *ism.* ACSAY Judit: Divatok és csodák. = Új Tükör, 1986. július 13. 24-25. ill.
488. S. NAGY Katalin: Kabalisztikus tárgyak. = Kultúra és Közösség, 1986, 4. 29-37.
489. VESZPRÉM megyei egyházak liturgikus tárgyai a 17-19. században. Veszprém, Piarista templom, 1986. május 9. - október 3. *ism.* S. LACKOVITS Emőke: Veszprém megyei egyházak liturgikus tárgyai a 17-19. században. = Református Egyház, 38, 1986, 10. 239-240.

Féműművesség

490. ÁCS Piroska: 17-19. századi szelencék. Szemelvények az Iparművészeti Múzeum anyagából. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
491. GOLD and Silver. Treasures of Hungary from the 9th to the 19th Century. Exhib.cat. By Judith H. Kolba and Annamária T. Németh. Bp., Corvina, 1986 72 p., ill.
492. OBERFRANK Ferenc: Az aranyművesség története. Bp., Műszaki, 1986 123 p., 16 t. ill.
493. PÁJER Károly: Az ötvös - zománc kiegészítésének problémái. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 235-241.
494. PEREHÁZY Károly: Stílus és technika a kovácsoltvas-művességben. Bp., Műszaki, 1986 240 p., ill. *ism.* (pallagi) [PALLAGI Ferenc]: Műkovácsok mestersége [Pereházy Károly könyve]. = Esti Hírlap, 1986. november 13. 2.
495. SĂȘIANU, Alexandru: Ezüst- és ónművesség a XVI-XIX. században. A Nagyváradi Református Egyházmegye kegyzerei. Nagyváradi Ref. Egyházközség, 1986 108 p., ill.

Érem, pénz, pecsét

496. ARNOLD, Paul: Ungarische Medaillenkunst von heute. Ausstellung in Dresden. = Budapesti Rundschau, 1986. április 21. 6.
497. DEREGÁN Gábor: Pénz és ideológia. Beszélgetés Gedai Istvánnal. = Honismeret, 14, 1986, 4. 32-34.
498. MÉSZÁROS M. János: Érmek és tudósok. A magyar állatorvosképzés numizmatikai emlékeiből. = Új Tükör, 1986. szeptember 14. 10-11. ill.
499. SALTZER Ernő: Állatábrázolások a magyar fém-pénzekben. = Az Érem, 42, 1986, 1. 14-19.
500. VÁRHIDY, Imre: Münzen und Plaketten der Jagd- und Forstwirtschaft. = Budapesti Rundschau, 1986. december 15. 9.

Kerámia, üveg

501. BÉCSI porcelán az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében. Bp., Iparművészeti Múzeum, 1986. A kiáll. rend. és a katalógust írta Varga Vera. Bp., 1986 50 p., ill. *ism.* ACSAY Judit: Bécsi porcelán. = Új Tükör, 1986. november 30. 24-25. ill. BENCsik Gábor: Másfél század porcelánjai. = Nők Lapja, 1986. november 15. 16-17., ill. K.M. [Kádár Márta] = Élet és Tudomány, 1986. november 21. 1496. VARGA Vera: Bécsi porcelán. = Műsák, 1986, 4. 16-18. ill.
502. BORSOS Béla „Az anyag és technika stílusformáló szerepe az európai üvegművészet történetében című akadémiai doktori értekezésének vitája, 1986. január 30. [Voit Pál, Kádár Zoltán, Kiss Ákos opponensi véleménye. Borsos Béla válasza, részletek]. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 89-90.
503. SZABADFALVI József: A magyar feketekerámia. Bp., Corvina, 1986 87 p., 48 t. ill. (Magyar népművészet)
504. SZALAY Emőke: Debreceni fazekasok családi kapcsolatai a XVIII-XIX. században. = A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 13, 1986 47-58.

Bútor, enteriőr

505. KOVÁCS Zita: Magyar bútornevek. Bp., ELTE, 1986 38 p. (Magyar névtani dolgozatok, 60.)

Textil és viselet

506. 500 év oszmán-török szőnyegművészete, Bp., Iparművészeti Múzeum, 1986. A kiáll. rend. és a katalógust írta Batári Ferenc. Bp., 1986 44 p., ill.
507. S. NAGY Katalin: Amiről a divat beszél. = Jel-Kép, 1986, 4. 76-82.
508. RÉGI keleti szőnyegek budapesti magángyűjteményekből, Bp., Budapest Kiállítóterem, 1986. szeptember 2 - október 12. A kiáll. rend. és a katalógust írta Batári Ferenc. Bp., 1986 32 p., ill. *ism.* BATÁRI Ferenc: Keleti szőnyegek. = Új Tükör, 1986. szeptember 21. 24-25. ill. BRESTYÁNSZKY Ilona: Oszmán török örökség. = Nők Lapja, 1986. október 25. 14-15., ill. K.M. [Kádár Márta] = Élet és Tudomány, 1986. szeptember 19. 1209.
509. VEREBÉLYI Kincső: Ruha is teszi az embert. = Műsák, 1986, 1. 11-12. ill.

Kisművészetek

510. MŰVESZI könyvkötések régen és ma. Elmúlt korok szép kötéseiből és Szirmai János könyvkötőművész (Hollandia) modern alkotásaiból az Országos Széchényi Könyvtárban. Bp., 1986. december 15.-1987. február 14. A kiáll. rend. és a katalógust írta Rozsondai Marianne, Szirmai János. Bp., 1986 88 p., ill.

A művészet határterületei

511. BARNÁ GÁBOR: Máriaradna. = Új Ember, 1986. május 25. 5.

512. BARNÁ GÁBOR: Református vallási néprajzi konferencia Hajdúszoboszlón, 1985. március 24-27. = Etnographia, 97, 1986, 1. 140-142.

513. BERTÉNYI Iván: Heraldika. = A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Bp., ELTE, 1986 141-168. ill.

514. BÜKI Ferenc: Pápa város jelvényei. = Veszprémi Honismereti Tanulmányok, 12, 1986 109-147. ill.

515. CHARTAE antiquae. Válogatás a Szolnok Megyei Levéltár térképeiből, Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1986. A vezetőt írta Gulyás Katalin, Cseh Géza. Szolnok, 1986 16 p., ill.

516. CZÖVEK Judit: Református vallási néprajzi konferencia Debrecenben, 1985. augusztus 26-30. = Etnographia, 97, 1986, 1. 142-143.

517. FEISZT György: Rövid magyar címer- és pecsét-tan. Bp., Tankönyvkiadó, 1986 98 p. ill. ism. HERÉNYI István = Levéltári Szemle, 36, 1986, 4. 77-78.

518. HOLČEK, Štefan: Pozsonyi koronázási ünnepségek 1563-1830. Bp., Bratislava, Európa, Tatra, 1986 76 p., ill.

519. KISS Márton: A budai vár címeres emlékei. = Levéltári Közlemények, 57, 1986, 2. 247-265.

520. PATAY Pálné: Újabb ritkaságok a Térképtárban. = OSZK Híradó, 29, 1986, 7-8. 86-88.

521. Volksfrömmigkeit in Oberösterreich, Linz, 1985 ism. SZILÁGYI István: Népi vallásosság Felső-Ausztriában. = Etnographia, 97, 1986, 1. 148-149.

522. Wallfahrt kennt keine Grenzen, München, Bayerisches Nationalmuseum, 1984 ism. VESZPRÉMI László = Magyar Könyvszemle, 102, 1986, 2-3. 247.

KORAI KÖZÉPKOR 300-1000

Összefoglaló művek

523. KÁDÁR, Zoltán: Raznovidnosti tipov vizantiskoj podveski form "pelta" v velikomoravskih nabodkah. = Szilávk, protobolgarok, Bizánc. Szerk. Nino Nikolov et al. Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1986 95-97.

524. SZÓKE Béla Miklós: Kora-középkori tanulmányok I. A Kárpát-medence 9-10. századi régészeti kutatásának vázlata és főbb kérdései. = Zalai Gyűjtemény, 25, 1986 21-36. ill.

Építészet

525. Fülepi, Ferenc: Sopiana. The History of Pécs during the Roman Era and the Problem of the Continuity of the Later Roman Population. Bp., Akadémiai, 1984 rec. KÁ-

DÁR, Zoltán = Communicationes Archaeologicae Hungariae, 1986 186-187.

526. LEVÁRDY Ferenc: Pécs, Ókeresztény mauzóleum. Pécs, 1986 [6] p., ill.

527. Cs. SÓS, Ágnes: Neuere archäologische Angaben zur Frage der Kirchen von Misaburg-Zalavár des 9. Jahrhunderts. = Szilávk, protobolgarok, Bizánc. Szerk. Nino Nikolov et al. Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1986 79-94.

Iparművészet

Fémművesség

528. BENDA, Klement: O slohovém rázu pokladu zlatých nádob z Nagyszentmiklós. = Umění, 34, 1986, 1. 20-28. ill.

529. N. LÁSZLÓ Endre: Aranymosás a Dráván és a Murán. = Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat 119, 1986, 5. 336-344. ill.

530. László, Gyula - Rácz, István: Der Schatz von Nagyszentmiklós. 3. Aufl. Bp., Corvina, 1983 rec. MESTERHÁZY Károly = Communicationes Archaeologicae Hungariae, 1986 190-191.

Érem, pénz, pecsét

531. BÓNA Endre: Medicina in nummis Szegediensis = Szegedi vonatkozású orvos-gyógyyszerész történeti emlékek. Az első szegedi vonatkozású emlékérem megjelenésének 300. évfordulójára. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1986 114 p., ill.

532. GEDAI István: Numizmatika: Antik és bizánci pénzverés. = A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Bp., ELTE, 1986 274-291. ill.

533. MÉSZÁROS M. János: Magyar állatorvosi érmek, plakettek és jelvények. Bp., Mezőgazdasági, 1986 97 p., 56 t. ill.

KÖZÉPKOR 1000-1541

Összefoglaló művek

534. ÁRPÁD-házi uralkodók és ereklői, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1985 > 1985, 773. ism. POLGÁRDY Géza: Történelmi tárlat. = Reformátusok Lapja, 1986. március 2. 4.

535. BATKIN, Leonid: Az itáliai reneszánsz. Bp., Gondolat, 1986 519 p.

536. Barral i Altat, Xavier - Avril, François - Gaborit-Chopin, Danielle: Romanische Kunst. 1. Mittel- und Südosteuropa 1060-1220. 2. Nord und Westeuropa 1060-1220. München, Beck, 1983-1984 rec. TOMBOR Ilona = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 157.

537. FEUER-TÓTH, Rózsa: Writings of the Art by Italian Humanists at King Matthias' Court between 1474-76 and 1490. = Acta Historiae Artium, 32, 1986, 1-4. 27-58.

538. Francovich, Géza de: Persia, Siria, Bisanzio e il medioevo Europeo. Napoli, Liguori Editore, 1984 rec. KÁDÁR Zoltán = Acta Historiae Artium, 32, 1986, 1-4. 141-142.

539. Gombrich, Ernst Hans: *Reneszánsz tanulmányok*. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 786. *ism.* (hm) [HARANGO-ZÓ Márta]: *Könyvek a Corvinától. = Esti Hírlap*, 1986. január 22. 2. (Vereckey): Ernst H. Gombrich: *Reneszánsz tanulmányok*. = Új Ember, 1986. március 2. 6.
540. Hervay Ferenc: *Repertorium Ordinis Cisterciensis Hungariae*. Roma, Ed. Cisterciensis, 1984 (Bibliotheca Cisterciensis, 7.) > 1984, 614. 1985, 790. *ism.* ADRIÁNYI, Gabriel = *Ungarn Jahrbuch*, 14 (1986) 230-321. MIHÁLYI, Melinda = *Rivista di Studi Ungheresi*, 1, 1986 146-147.
541. ISTVÁNOVITS Eszter et al.: *Régészeti ásatások és leletek Szabolcs-Szatmár megyében. = Régészeti tanulmányok Kelet-Magyarországról*. Szerk. Németh Péter. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1986 159-186.
542. KÁLLAI Géza: *Szent László fája. = Valóság*, 29, 1986, 8. 86-99. ill.
- Kovalovszky Júlia: *Árpád-kori falukutatásunk újabb eredményei.* > 543.
- Kovalovszky Júlia: *A kidei középkori temető. Méri István ásatása.* > 98.
- Kovalovszky Júlia: *A Visegrád-várkert Árpád-kori falukutatásról.* > 98.
543. KÖZÉPKORI régészetünk újabb eredményei és időszakos feladatai [Az 1983. október 10-12-i szegedi tudományos ülésszak előadásai]. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1986 453 p., ill. *tartalma: Szegfű László: Gondok és gondolatok Szeged keletkezéstörténete kapcsán. 13-27. Holl Imre: Középkori régészetünk módszertani kérdései. 29-38. Kovalovszky Júlia: Árpád-kori falukutatásunk újabb eredményei. 41-47. Fodor István: Árpád-kori külső kemencéink keleti párhuzamairól. 51-68. Parádi Nándor: A késő-középkori faluásatások újabb eredményei. 71-76. Selmeczi László: A kunok és a jászok emlékganyagának kutatása. 79-90. Pálóczi Horváth András: A kunok feudalizálódása és a régészet. 93-102. Németh Péter: Az I. István-kori ispáni központok kutatásának eredményei és feladatai. 105-112. Gádor Judit: A Sály-latori nemzetségi központok kutatása. 115-125. Kralovics Alán: Az ispániai várak kérdéséhez. 129-131. Magyar Kálmán: Ispánsági és nemzetségi központok kutatása Somogyban. 133-141. Miklós Zsuzsa: Árpád-kori (XII-XIV. századi) kisvárok Magyarországon. 143-156. Sándorfi György: Korai váraink típusvizsgálata. 159-171. Feld István: Későközépkori várkutatásunk újabb eredményei. 175-199. Koppány Tibor: Középkori kastélyaink és kutatásuk problémái. 203-208. Kubinyi András: Középkori városkutatásunk újabb eredményei. 211-227. G. Sándor Mária: Újabb adatok Pécs középkori topográfiájához. 231-242. Bertalan Vilmosné: Óbuda középkori topográfiája. 245-280. Szőke Mátyás: Adatok a középkori Visegrád történetéhez és helyrajzához. 285-309. Valtér Ilona: Középkori egyházi épületeink kutatása. 317-339. Lovag Zsuzsa: Beszámoló az Esztergom-szigeti apáca kolostor 1979-1983 között végzett felállításáról. 343-350. Kralovics Alán: A veszprémi és zirci templomok kutatásának újabb eredményei. 353-360. Biczó Piroška: A bátonmonostori ásatások. 363-369. Vándor László: Későgotikus építőműhely Egerváron és környékén. 373-385. Gömöri János: Az iparrégészet aktuális kérdései a középkorkutatásban. 389-403. Holtné Gyurky Katalin: az üveg használata a középkori Magyarországon a régészeti leletek fényében. 407-424. Müller Róbert: A középkori vaseszközök kutatása. 427-440. Jankovich B. Dénes: Középkori okleveleink régészeti hasznosításának kérdései. 443-452.*
544. Marosi, Ernő: *Die Anfänge der Gotik in Ungarn. Esztergom in der Kunst des 12-13. Jahrhunderts*. Bp., 1984

- rec. SAUERLÄNDER, Willibald = *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 29, 1986, 3 288-290. VÁTÁSIANU, Virgil = *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, 23, 1986 83-84.
545. MAROSI, Ernő: *Interpretationsprobleme in der Geschichte der mittelalterlichen Kunst-Begriffsapparat und Qualitäten. = Kunsthistoriker*, 3, 1986, 1-2. 8-20. ill.
546. MAROSI Ernő: *Megjegyzések a középkori magyarországi művészet liturgiai vonatkozásaihoz. = "Mert az isten hagyta..." Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Szerk. Tüskés Gábor. Bp., Magvető, 1986 88-117. ill.
547. MÉRI István: *Ásatás a kolozsvári Fő téren 1943. Bev. Kovalovszky Júlia*. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1986 74 p., ill. (A Magyar Nemzeti Múzeum Adattárának Közleményei, 1.)
- Méri István: *Középkori temetőink feltárásmódjáról: Megfigyelések a kidei XII-XIX. századi temető ásatásakor.* > 98.
- Méri István: *A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása X-XVI. század.* > 98.
548. RÁSZLAI Tibor: *Johanniták a középkori Somogy megyében. = Somogy*, 14, 1986, 6. 77-84.
549. SZEKERES László: *Kanizsa múltja a régészeti leletek fényében*. Kanizsa, 1986 73 p. ill. (Kanizsa monográfia, 1.)
550. WEHLI Tünde: *Az 1083-ban kanonizált szentek tulusza középkori művészetünkben. = Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Fügedi Erik. Bp., Magvető, 1986 54-60. ill.
551. Zolnay László: *A középkori Esztergom*. Bp., Gondolat, 1983 > 1984, 638. *ism.* BOGYAY, Thomas von = *Südost-Forschungen*, 45, 1986, 370-372.

Építészet

552. M. ANDA Judit: *Keszthely, Fő téri plébániatemplom*. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 225.)
553. BALANYI Béla: *Nagykőrös késő középkori erődtései. = Acta Musei de János Arany Nominati*, 4, 1986 167-190. ill.
554. BÁLINT Alajos: *A mezőkovácsházi középkori település emlékei. Mezőkovácsháza, Városi Tanács*, 1986 23 fol, 6 t.fol.
555. BEDŐ, Ildikó: *Zsámbék - ein Dorf mit historischer Atmosphäre. = Budapest Rundschaue*, 1986. október 6. 6.
- Bertalan Vilmosné: *Óbuda középkori topográfiája.* > 543.
- Biczó Piroška: *A bátonmonostori ásatások.* > 543.
556. BORSA Iván: *A szenyéri várkastély öt leltára a XVI. századból. = Somogy Megye Múltjából*, 17 (1986) 73-85.
557. BUREŠ, Jan: *Das Querhaus des Magdeburger Domes. = Acta Historiae Artium*, 32, 1985, 1-4. 5-26. ill.
558. BUZINKAY Géza: *Kő se mutatja helyét. A királysirok pusztulása*. Bp., Corvina, 1986 119 p., ill.
559. CSAPÓ Ida: *Bödei örömszándék [Böde, r.k. templom]. = Új Tükör*, 1986. július 20. 10. ill.
560. CSÁSZAR László: *Régi ablakok nyomában. Technikatörténeti megfigyelések a képzőművészet segítségével. = Műemlékvédelem*, 30, 1986, 4. 248-262. ill.
561. EGYHÁZY-JUROVSKÁ, Beata: *Historickáarcheologickývýskum výšuvistosti s pamiatkovou úpravou hradu v Kežmarku. = Archaeologia historica*, 11, 1986 235-242. ill.
562. ENTZ Géza: *A kolozsvári Farkas utcai templom építéstörténete. = Ötszáz éves a kolozsvári Farkas utcai templom*. Szerk. K. Fogarasi Zsuzsa. Bp., Ráday Gyűjtemény, 1986 13-30. p. ill.

563. ENTZ Géza: Nyírbátor műemlékei. = *Folia Historica et Ethnographica*, 1, 1986 87-92.
564. ENTZ Géza: Városi lakótoronyok a középkori Magyarországon. = *Soproni Szemle*, 40, 1986, 4. 339-342.
565. FÁBIÁN István: A lúcskai erődtöplom. = *Új Tükör*, 1986. november 16. 22. ill.
566. Fabini, Hermann: Baugeschichtliche Entwicklung von Alt-hermannstadt im Spiegel historischer Stadtbilder. Sibiu, 1983 rec. ENTZ Géza = *Acta Historiae Artium*, 32, 1986, 1-4. 145-147.
567. Fabini, Hermann: Sibiu gotic. Bucuresti, 1982 rec. ENTZ Géza = *Acta Historiae Artium*, 32, 1986, 1-4. 145-147.
568. Fabritius-Dancu, Juliana: Sraziergang durch Alt-Hermannstadt. Sibiu, 1983 rec. ENTZ Géza = *Acta Historiae Artium*, 32, 1986, 1-4. 145-147.
569. FAZEKAS Árpád: Feltárják az ecsedi vár romjait. = *Honismeret*, 14, 1986, 5. 56-57. ill.
- Feld István: Későközépkori várkutatásunk újabb eredményei. > 543.
570. FÉNYI, Otto: Die Prämonstratenserprostei und ihre Münster in Zsámbék/Schambek. Gerlingen, Heimatverein Zsámbék, 1986 16 p. ill.
571. FEUERNE Tóth Róza: A budai királyi palota 1478-1500 között épült reneszánsz homlokzatai. Egy eszmei rekonstrukció variációs lehetőségei. Sajtó alá rend. az új rekonstrukciókat és a jegyzeteket készítette: Farbak Péter. = *Ars Hungarica*, 14, 1986, 1. 17-50. ill.
- Fodor István: Árpád-kori külső kemencéink keleti párhuzamairól. > 543.
572. FODOR István: Középkori építőáldozat Jászágón. = *Communications Archaeologicae Hungariae*, 1986 139-145. ill.
573. FODOR László: Rövid összefoglalás az almárvölgyi pálos kolostor feltárájáról. = *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 24, 1986 36-40. ill.
574. FÜGEDL, Erik: Castle and society in medieval Hungary, 1000-1437. Bp., Akadémiai, 1986 162 p. (*Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 187.) *ism.* M = *Historický časopis*, 34, 1986, 5. 778-779.
- Gádor Judit: A Sály-latori nemzetségi központok kutatása. > 543
- Gömöri János: Az iparrégészeti aktuális kérdései a középkorkutatásban. > 543
575. GRECEANU, Eugenia: O prezentă de tradiție bizantină în arhitectura românească de zid din Țara Hațegului în veacurile XII-XIII: monumentul de cult de Peșteana, județul Hunedoara. = *Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă*, 1986, 1. 69-78. ill.
576. GUZSIK Tamás: Elűntnek hitt pálos építészlet Somogy megyében. = *Somogy Megye Múltjából*, 17, 1986 5-26. ill.
577. GUZSIK Tamás: A korai pálos rendi építészlet aktuális topográfiai kérdései a veszprémi egyházmegyében. = *A Dunántúli településtörténete*, 6. XI-XIX. század. Szerk. Somfai Balázs. Pécs, Veszprém, MTA PAB-VEAB, 1986 39-43. ill.
578. HABER, Hanna - KADLUCZKA, Andzej: Renaissance Architecture in Cracow - General Features and Regional Peculiarities. = *Periodica Polytechnica. Architecture*, 30, 1986, 1-4. 279-299. ill.
579. HABERLANDOVÁ, Helena: Spišské Podhradie, ul. SNP č. 6, meštiansky dom [Szepesváralja]. = *Pamiatky príroda*, 15, 1986, 4. 141. ill.
580. HAJNÓCZI Gábor: Giovanantonio Rusconi Della Architettura című műve az Országos Széchényi Könyvtárban. = *Ars Hungarica*, 14, 1986, 1. 125-134. ill.
581. HARSÁNYINÉ VLADÁR Ágnes: Árpád-kori templom helyreállítása, Boldva. = *Magyar Építőművészet*, 1986, 5. 46-49. ill.
582. HOLL Imre: Kőszeg vára a 13. században. = *Archaeologiai Értesítő*, 113, 1986, 1. 50-68. ill.
583. H.E. [HOLLÓSI Éva]: Bedeutendstes romanisches Baudenkmal Ungarns. Abteikirche in Ják. = *Budapester Rundschau*, 1986. augusztus 25. 6.
584. HORÁKOVÁ, Valéria: Kecerovce, reneszánsz kastély [Kecerkosztolány]. = *Pamiatky príroda*, 15, 1986, 3. 101. ill.
585. HORLER Miklós: A Buda-nyéki királyi villa épületei. = *Ars Hungarica*, 14, 1986, 1. 51-80. ill.
586. HORVÁTH, Alice: Renaissance Architectural Codex of Five Hundred Years in Budapest [Zichy-kódex]. = *Periodica Polytechnica. Architecture*, 30, 1986, 1-4. 81-96. ill.
587. HORVÁTH István: Az esztergomi Várhegy ásátásának újabb leletei. = *A Dunántúli településtörténete*, 6. XI-XIX. század. Szerk. Somfai Balázs. Pécs, Veszprém, MTA PAB-VEAB, 1986 17-27. ill.
588. HORVÁTH István - VUKOV Konstantin: Vitéz János esztergomi palotája. Újabb kutatások az esztergomi várban. Tata, Komárom Megyei Múzeumi Szervezet, 1986 91 p., ill. (Tudományos füzetek, 2-3.)
589. HUBA, Peter: Oravský hrad. Martin, Osveta, 1986 63 p., ill. (Edícia slovenské hradu)
590. HUTTMANN, Arnold - PROX, Alfred: Corona. Zur Entstehungsgeschichte von Kronstadt. = *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 9, 1986, 1. 1-13. ill.
591. JUHÁSZ Irén: A Csolt nemzetség mágiói monostora. = *Élet és Tudomány*, 1986. április 18. 483-484. ill.
592. KEYL, Werner: Der Längsachsenknick mittelalterlichen Kirchen - ein Symbol? = *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 9, 1986, 1. 71-76. ill.
- Koppány Tibor: Középkori kastélyaink és kutatásuk problémái. > 53
- Kralovszky Alán: Az ispánsági várak kérdéséhez. > 543.
593. KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém, Gizella-kápolna. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 235.)
- Kralovszky Alán: A veszprémi és zirci templomok kutatásának újabb eredményei. > 543
594. KRESÁNEK, Peter: Homé Jaseno, Kostol Sv. Margity. = *Pamiatky príroda*, 15, 1986, 1. 22.
595. LABUDA, Jozef: Stredoveká architektúra na Starom meste v Banskej Štiavnici ich konzervácia a využitie. = *Archaeologia historica*, 11, 1986 67-76. ill.
596. LEVÁRDY Ferenc: Cserkút, Árpád-kori templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 268.)
- Lovag Zsuzsa: Beszámoló az Esztergom-szigeti apáca-
kolostor 1979-1983 között végzett feltárájáról. > 543
597. MAGYAR Kálmán: Bodrog-Bü nemzetségi központja. = *Élet és Tudomány*, 1986. február 7. 178-179. ill.
- Magyar Kálmán: Ispánsági és nemzetségi központok kutatása Somogyban. > 543
598. MAGYAR Kálmán: A segesi királynéi ispánság kutatása (1981-1985). = *Somogyi Honismereti Híradó*, 1986, 2. 4-9.
599. MAGYAR Károly: Budapest, Budavári középkori királyi palota. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 246.)
600. MELICHERČIK, Martin - REXA, Daniel: Výsledky umelecko-historického a archeologického výskumu na Nálepkovej ulici č. 19-21 v Bratislave. = *Archaeologia historica*, 11 (1986) 271-279. ill.
601. MIKLÓS Zsuzsa: 15. századi telepnyomok Vácott a Széchenyi utcában. = *Archaeologiai Értesítő*, 113, 1986, 2. 237-254. ill.

Miklós Zsuzsa: Árpád-kori (XII-XIV. századi) kisvárak Magyarországon. > 543

602. MÓDY György: Építészettörténeti jelentőségű régészeti kutatások, Hajdú-Bihar 1944-1984. = Tanulmányok Debrecen és a megye felszabadulásának 40. évfordulója tiszteletére. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1986 19-26.

603. NAGY Balázs: A zsámbéki romtemplom esztétikai hatása. = Műhely, 9, 1986, 2. 53-59. ill.

604. Nagy Sándor: Dombó. Újvidék, Vojvodanskij muzej, 1985 > 1985, 887. ism. RICZ Péter: A dombói apátság története. = Létünk, 16, 1986, 2. 382-385.

605. NAGY Zoltán: Vitéz János "szép palotája" írott források tükrében. = Komárom Megyei Múzeumok Közleményei, 2, 1986 93-117.

Németh Péter: Az I. István-kori ispáni központok kutatásának eredményei és feladatai. > 543.

606. NÉMETH Péter: A beszterci románkori monostor és görög feliratos aspersoriuma. = Régészeti tanulmányok kelet-Magyarországról. Szerk. Németh Péter. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1986 115-128. ill.

607. OPRIS, I. - SERBAN, I. - GORONEA, T.: Monastirea Rimet (judetul Alba) un important monument de arhitectura romanesca din secolul al XIV. [Remete, monostor] = Revista muzeelor si monumentelor. Muzeu, 17, 1986, 2. 56-65. ill.

608. PAMER Nóra - SCHÖNERNÉ Pusztai Ilona: A vöröserényi ref. templom feltárása és helyreállítása. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 97-111. ill.

609. PANOFSKY, Erwin: Gótikus építészet és skolasztikus gondolkodás. Bp. Corvina, 1986 96 p., ill. (Imago) ism. SZERDAHELYI István = Kritika, 1986, 12. 44. WAGNER István: Albumok a fenyőfa alatt. = Magyar Hírlap, 1986. december 24. 9.

Parádi Nándor: A későközépkori faluásatások újabb eredményei. > 543

610. POLLA, Belo: Archäologische Grabung in Košice-Krásna. Beitrag zur mittelalterlichen Geschichte der Ostslowakei. = Slovenská Archeológia, 34, 1986, 2. 409-424. ill.

611. PROX, Alfred: Szekler Kirchenburgen. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 9, 1986, 1. 26-30. ill.

612. PUŠKÁROVÁ, Blanka K.: Kostol Sv. Ducha v zehre. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 2. 46-51. ill.

613. G. Sándor Mária: A reneszánsz baranyában. Bp., Akadémiai, 1984 > 1984, 631, 1985. 816. rec. SCHÖNERNÉ Pusztai Ilona = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 150-151. TUSKÉS Tibor = Jelenkor, 29, 1986, 10. 959-960.

G. Sándor Mária: Újabb adatok Pécs középkori topográfiájához. > 543

614. SÁNDORFI György: Három korai magyar motte [Gömrővár, Pécsvárad-Kőszavár, Ikervár-Pókadomb]. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 1-7. ill.

Sándorfi György: Korai váraink típusvizsgálata. > 543.

615. SÁRVÁRI Márta: Amiről a pécsi Püspökvár árulkodik. = Magyar Nemzet, 1986. február 18. 5.

616. SEBESTYÉN, Gheorghe: Castelele și curiile Renașterii în Transilvania. = Acta Musei Napocensis, 22-23, 1985-1986 (1986) 267-277.

617. SLIVKA, Michal: Na okrají príspevku o centrálnych stavbách. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 4. 138-140. ill.

618. SLIVKA, Michal: Príspevok k problematike vzťahu stredovekých sakrálnych objektov a feudálnych sídiel na Slovensku. = Archaeologica historica, 11, 1986 359-376. ill.

619. SLIVKA, Michal - PLÁČEK, Miroslav: Draci hrádok pri Borinke a jeho funkcia [Pozsonyborostyánkő, vár]. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 3. 94-99. ill.

620. SLIVKA, Michal - PLÁČEK, Miroslav: Zvy ky stredovekého hradu nad obcou Kuchyna [Konyha]. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 3. 131-134. ill. Szőke Mátys: Adatok a középkori Visegrád történetéhez és helyrajzához. > 543.

621. SZŐKE Mátys: Visegrád, Fellegvár. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 245.)

622. TOGNER, Milan: K průzkumu středověkých objektů v Kraskove a Kyjaticiach. = Archaeologica historica, 11, 1986 377-383. ill.

623. TÓTH Erzsébet: Pilisszentkereszt: a korai gótika gyöngyszeme. = Magyar Nemzet, 1986. november 22. 10.

624. TÓTH Sándor: Pásztor újjában feltárt műemlékei. = Honismeret, 14, 1986, 5. 58-60. ill.

625. TÖKÖLY Gábor: Román kori templom Hárskúton. = Új Tükör, 1986. január 26. 10. ill.

626. TÖKÖLY, Gabriel: Románská architektúra v Lipovníku. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 2. 59-60. ill.

627. TUSKÉS Tibor: Várak Baranyában. = Új Tükör, 1986. március 30. 12-13. ill.

628. URBÁNOVÁ, Norma: Bardejov, kláštor františkánov. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 6. 222. ill.

629. URBÁNOVÁ, Norma: Levoča, Kláštor minoritov. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 1. 21.

630. VALTER Ilona: Árpád-kori templomok. = Élet és Tudomány, 1986. január 10. 50-52. ill.

Valter Ilona: Középkori egyházi épületeink kutatása. > 543.

631. VALTER Ilona: Őrszentpéter, Plébániatemplom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 232.)

632. VALTER Ilona: Román kori templomok a Nyugat-Dunántúlon. = A Dunántúli településtörténet. 6. XI-XIX. század. Szerk. Somfai Balázs. Pécs, Veszprém, MTA PAB-VEAB, 1986 29-38. ill.

633. Valter, Ilona: Romanische Sakralbauten Westpannoniens. Eisenstadt, Rotzer, 1985 > 1985, 919. ism. GÖMÖRI János: Szakrális építmenyek Nyugat-Pannoniában. = Műhely, 9, 1986, 1. 76-78. H. GYURKY Katalin = Archaeologiai Értesítő, 113, 1986, 2. 301-302. MAROSI, Emő = Acta Historiae Artium, 32, 1986, 1-4. 143-145. ROMÁN András = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 63.

634. VÁLYI Katalin: Árpád-kori építmények a szeri monostor területéről. = Archaeologiai Értesítő, 113, 1986, 2. 224-235. ill.

635. VÁLYI Katalin: Szer középkori településtörténete a régészeti leletek tükrében. = Acta Musei de János Arany Nominati, 4, 1986 117-128. ill.

636. VÁNDOR László: A ferencesek középkori építészeti emlékei Zala megyében. = Zalai Gyűjtemény, 25, 1986 49-75. ill.

Vándor László: Későgótikus építőműhely Egerváron és környékén. > 543.

637. Varga Livia: A szászbeszi evangélikus templom középkori építéstörténete. Bp., Akadémiai, 1984 > 1984, 737, 1985, 921. rec. BROTE, Florian = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 9, 1986, 1. 81-82. H. GYURKY, Katalin = Acta Archaeologica, 38, 1986, 1-2. 316-317.

638. VÖRÖS Attila: Nevezetes templom a Balog-völgyben [Zsip]. = Honismeret, 14, 1986, 5. 48-50. ill.

639. ZARNECKI, George: Kolostorok, szerzetesek, barátok. Bp., Corvina, 1986 144 p., ill. (Pantheon) ism. KÁDÁR Zoltán: Ora et labora. = Könyvvilág, 31, 1986, 10. 36. T.A. [TASNÁDI Attila]: Egy új, komoly vállalkozás dicsegete. A Corvina Pantheon-könyveiről. = Népszava, 1986. június 18. 6. WAGNER István: Új sorozat a Pantheon. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 14. 4. (v): Kolostorok, szerzetesek, barátok. = Új Ember, 1986. július 27. 6.

Várostervezés, urbanisztika

640. BLAZOVICH László: Megjegyzések a Körös-Tisza-Maros köz középkori településrendjéhez. = *Acta Musei de János Arany Nominati*, 4, 1986 263-277. ill.
Kubinyi András: Középkori városkutatásunk újabb eredményei. > 543.
641. MAJOR, Jenő: On The Mediaeval Hungarian Townscape. = *Periodica Polytechnica. Architecture*, 30, 1986, 1-4. 169-176.
Szegefi László: Gondok és gondolatok Szeged keletkezéstörténete kapcsán. > 543.

Szobrászat

642. BAK Áron: Mít ábrázol a sajdóudvarhelyi dombormű? = *Református Szemle*, 79, 1986, 1. 35-40. ill.
643. DOMONKOS, L. S.: The Portrait Bust of a Hungarian Queen in the Art Collection of an American University. = *Acta Historiae Artium*, 32, 1986, 1-4. 59-62. ill.
644. EMÖDI, Ioan: Fragmentele arhitectonice renescentiste de la Pomezu [Kispapmező, várkastély]. = *Crisia*, 16, 1986 499-506. ill.
645. ENGEL Pál - LÓVEI Pál - VARGA Livia: Főnemesi sírkövek a Zsigmond-kori Magyarországon. = *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Fügedi Erik. Bp., Magvető, 1986 203-233.
646. HANKÓ Ildikó: A Nyúl-sziget királylánya. Árpád-házi temetkezéshely. = *Magyar Nemzet*, 1986. január 18. 4.
647. LÓVEI Pál: Hindu-arab számjegyek a 14. századi Magyarországon [Segesd, sírkő]. = *Matematikai Lapok*, 32, 1986, 1-3. 25-26. ill.
648. LÓVEI Pál: A Margit-síremlék. = *Magyar Nemzet*, 1986. március 11. 4.
649. MIKÓ Árpád: Jagelló-kori reneszánsz sírköveinkről. = *Ars Hungarica*, 14, 1986, 1. 97-114. ill.
650. PUŠKÁROVÁ, Blanka - ŠEVČIKOVÁ, Eva: Oltár sv. Alžbety v Kočičach [Kassa, székesegyház, Szt. Erzsébet-oltár]. = *Pamiatky príroda*, 15, 1986, 6. 211-215. ill.
651. SKVARIL, Lubomir - JOHANIDESOVÁ, Magdaléna: A gótikus Pieta restaurálása a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum gyűjteményéből. = *Múzeumi Műtárgyvédelem*, 15, 1986 205-214. ill.
652. SCHULTES, Lothar: Der Meister von Großlobming und die Wiener Plastik des schönen Stils. = *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 39, 1986, 1-40. ill.
653. SZENTESI Edit: A lébenyi templom omamentikája. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
654. SZMODISNÉ ESZLÁRY, Éva: A propos de la sculpture de Pays-Bas et de ses confins = *A Németalföld és határvidékeinek szobrászatához*. = *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts* = A Szépművészeti Múzeum Közleményei, 66-67, 1986 27-48., 115-122. ill.
655. THEODORESCU, Ráczvan: Su un chapitre de la Renaissance Transylvaine: art du livre et art funéraire aux débuts de la Réformation. = *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, 23, 1986 21-44. ill.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafikai, könyvművészet

656. ANTAL Frigyes: A firenzei festészet és társadalmi háttere. A polgári köztársaság Cosimo De'Medici hatalomra jutása előtt: a XIV. és a kora XV. század. Bp., Gondo-

- lat, 1986 429 p., 48 t. ill. **ISM.** RÓZSA Judit: Madonnák egy marxista szemével. = *Könyvvilág*, 31, 1986, 7. 13.
657. BADER, Julia - STARR, George: A Saint in the Family: A Leaf of the "Hungarian Anjou Legendary" at Berkely. = *Hungarian Studies*, 2, 1986, 1. 3-11. ill.
658. Bakoš, Jan: Dejiny a koncepcie stredovekého umenia na Slovensku. Bratislava, Tatran, 1984 > 1984. 757, 1985. 946. rec. MAROSI Ernő = *Ars Hungarica*, 14, 1986, 1. 135-140.
659. BALÁZS Mihály - MONOK István: Szamosközy István és a Corvina. = *Magyar Könyvszemle*, 102, 1986, 2-3. 215-219.
660. BAXANDALL, Michael: Reneszánsz szemlélet reneszánsz festészet. Bp., Corvina, 1986 174 p., ill. (Pantheon) **ISM.** ACSAY Judit: Reneszánsz szemlélet, reneszánsz festészet. = *Új Tükör*, 1986. augusztus 31. 2. **ISM.** SZERDAHELYI István = *Kritika*, 1986, 12. 44.
WAGNER István: Új sorozat a Pantheon. = *Magyar Hírlap*, 1986. augusztus 14. 4. T.A. [TASNÁDI Attila]: Egy új, komoly vállalkozás dicsérete. A Corvina Pantheon-könyveiről. = *Népszava*, 1986. június 18. 6.
661. BOGYAY Tamás: A bántományi falképek donátora-iról. = *Ars Hungarica*, 14, 1986, 2. 147-158. ill.
662. Csapodi Csaba: A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek. Bp., MTA Könyvtára, 1984 > 1984. 762. **ISM.** KERNY Terézia = *Ars Hungarica*, 14, 1986, 1. 141-142. KÖRMENTY Kinga = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 90, 1986, 1-2. 200-201. MONOK István = *Hungarológiai Értesítő*, 8, 1986, 3-4. 37-38.
663. CSAPODI, Csaba: Ob die Budaer Werkstatt der Illuminatoren des Königs Matthias noch im XVI. Jahrhundert arbeitete oder nicht? = *Gutenberg Jahrbuch*, 61, 1986 60-63.
664. CSAPODI Csaba: Újabb ismeretessé vált hiteles és ál-korvinák. = *Magyar Könyvszemle*, 102, 1986, 4. 295-301.
665. Csapodiné Gárdonyi Klára: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Bp., Akadémia, 1984 > 1984, 764., 1985, 953. rec. SZÖRÉNYI László = *Hungarológiai Értesítő*, 8, 1986, 3-4. 38-40.
666. [CSAPODINÉ-GÁRDONYI] CSAPODI-GÁRDONYI Klára: Klösterliche Buchmalerei in Ungarn im XVI. Jahrhundert. Ihr Ursprung und ihr Nachleben. = *Gutenberg Jahrbuch*, 61, 1986 64-67.
667. FLAMAND óraskönyv. Hasonmás kiadás. Wehli Tünde tanulmányával. Bp., Helikon, 1986 446 p., ill. **ISM.** WAGNER István: Albumok a fenyőfa alatt = *Magyar Hírlap*, 1986. december 24. 9.
668. KELECSÉNYI Gábor: A Corvinák-sorsa. = *Buda-pest*, 24, 1986, 6. 40-41. ill.
669. KÉPES krónika. A kísérőtanulmányokat Dercsényi Dezső, Kristó Gyula és Csapodiné Gárdonyi Klára írta. Jegyzetek Kristó Gyula. Bp., Európa, 1986 561 p., ill. (Pro memoria) **ISM.** TÉGLÁSY János: Képes Krónika - A magyarok krónikája. = *Könyvvilág*, 31, 1986, 12. 3.
670. Kódex a középkori Magyarországon. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1985-1986 > 1985, 959. **ISM.** (cs.b.) [CSANÁD Béla]: Kódexek a középkori Magyarországon. = *Új Ember*, 1986. március 9. 6. K.M. [Kádár Márta] = *Élet és Tudomány*, 1986. február 14. 216. KERESZTURY Dezső: Kódexek a középkori Magyarországon. = *Új Tükör*, 1986. január 6. 23. ill. KISARI BALLA György: Térképész-szemmel a kódex-kiállításra. = *Geodézia és Kartográfia*, 38, 1986, 2. 134-135. **HOZZÁSZÓLÁS:** FLECK Alajos: Még egyszer a "Kódexek a középkori Magyarországon" címmel rendezett kiállításról. = *Geodézia és Kartográfia*, 38, 1986. 3. 207-209. ill. PAPP István: Kódex

- kiállítás a budai várban. = *Diakónia*, 8, 1986, 1. 87-90.
- MAGASSY Sándor: Kódexkiállítás a budai várban. = *Evangelikus Élet*, 1986. január 19. 2. SOLTÉSZ, Erzsébet: Scribes and Their MSS in Medieval Hungary. = *The New Hungarian Quarterly*, 17, No 103, 1986 189-203. ill.
- WEHLI Tünde: Kódexek a középkori Magyarországon. = *Művészet*, 27, 1986, 7. 28-33. ill. V. WINDISCH Éva: Kódexek a középkori Magyarországon. = *Könyvtáros*, 36, 1986, 6. 352-356. ZIBRITOVÁ, Gabriela: Vystava "Kódexy v stredovekom Uhorsku" Budapest, nov. 1985. febr. 1986. = *Múzeum*, 31, 1986, 2. 43-45.
671. MAGYAR, Arnold: Das "Missale Zagrabienne" von Güssing. = *Burgenländische Heimatblätter*, 48, 1986, 3. 139-142.
672. NYERGES, Éva: Nouvelles oeuvres médiévale acquises par la collection espagnole = A spanyol gyűjtemény középkori új szerzeményeiről. = *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts* = A Szépművészeti Múzeum Közleményei, 66-67, 1986 49-68-123-132. ill.
673. PHYSIOLOGUS. A Zsámboky kódex állatábrázolásaival. Bp., Helikon, 1986 > 1985, 968. *ism.* SZÁLLASI Árpád: Sambucus. = *Tudomány*, 1986, 8. 87-88. SZÉKELY András: Physiologus. = *Új Tükör*, 1986. március 23. 2. ill.
674. PROKOPP Mária: Olasz festészet a XIV. században. Bp., Corvina, 1986 51 p., 96 t. ill. *ism.* (w.i.) [WAGNER István]: A trecento titkai. = *Magyar Hírlap*, 1986. szeptember 4. 4.
675. STEIN, Rose: Matthias Corvinus and his library. = *Hungarian Studies Review*, 13, 1986, 1. 45-52.
676. THURÓCZY János: A magyarok krónikája. Bp., Helikon, 1986 1: Hasonmás kiadás. Sajtó alá rend. Szántó Tibor. 348 p., ill. 2: A jegyzeteket összeáll. Horváth János, Boronkai Iván. *Engel Pál: Thuróczy János és krónikája. Soltész Zoltánné: A Thuróczy-krónika és kiadása.* 445 p. *ism.* BOGYAY, Thomas von = *Südbst-Forschungen*, 45, 1986 343. BOLLÓK, János: The Last Medieval Chronicle. = *Hungarian Book Review*, 28, 1986, 1. 11-13. ill. SOPKO, Julius = *Historicky Časopis*, 34, 1986, 6. 926-927. TÉGLÁSY János: Képes Krónika - A magyarok krónikája. = *Könyvvilág*, 31, 1986, 12. 3.
677. VEGH, János: The Particular Judgment of a courtier. A Hungarian Fresco of a Rare Iconographical Type [Zseliz]. = *Arte Cristiana*, No 716, 1986 303-314. ill.
678. VESZPRÉMY László: Egy XII. századi sermonarium-töredék (Sermones de psalmo XLIX Augustini et Caesarii Arelatensis). = *Magyar Könyvszemle*, 102, 1986, 1. 53-60. ill.

Iparművészet

Fémművesség

679. CSOMOR Lajos: Magyarország szent koronája. [a könyv szakmai fejezeteinek kidolgozásában részt vettek Lantos Béla, Ludvig Rezső, Poór Magdolna]. Vaja, Vay Ádám Múzeum Baráti köre, 1986 291 p., ill.
- Kovács Éva: A magyar koronázási jelvénygyűjtés kutatásának hat éve. > 65.
- Lovag Zsuzsa: A korona-kutatás vadhajtsái. > 65.
680. LOVAG Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1986 24 p., ill.
- Marosi Ernő: A magyar korona a jelenkori kutatásban és a populáris irodalomban. Megjegyzések a művészettörténet-tudomány jelenlegi helyzetéhez és megbecsüléséhez. > 68.

Müller Róbert: A középkori vaseszközök kutatása. > 543.

681. RENESZÁNSZ ötvösművek a Magyar Nemzeti Múzeumból, Zalaegerszeg, Göcsej Múzeum, 1986. A kiáll. rend. és a katalógust írta Kolba Judit, Lovag Zsuzsa. Zalaegerszeg, 1986 16 p., ill.

Érem, pénz, pecsét

682. Bodor Imre - Fügedi Erik - Takács Imre: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmáslat-gyűjteménye alapján. Bp., MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1984 > 1984, 815. *rec.* PANDULA Attila = *Századok*, 120, 1986, 3. 764-766.
683. GEDAI István: A magyar pénzverés kezdete. Bp., Akadémiai, 1986 135 p., 30 t. ill. *ism.* SZÉKELY András: A magyar pénzverés kezdete. = *Új Tükör*, 1986. szeptember 7. 2.
684. HLINKA, Jozef: Ikonografia uhorských mincí denárovo a grošovo obdobia (11. až začiatok 16. storočia). = *Zborník Slovenského národného múzea. História*, 26, 1986, 241-256. ill.
685. (morvay): A magyar pénzverés kezdetei. Beszélgetés Gedai Istvánnal. = *Esti Hírlap*, 1986. augusztus 18. 2.

Kerámia, üveg

686. H. GYÜRKY Katalin: "Hedvig-poharak" Egy XII. századi üveg ereklyetartó pohár a középkori budai királyi kápolna kincstárából. = *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Fügedi Erik. Bp., Magvető, 1986 234-253. ill.
- Hollné Gyürky Katalin: Az üveg használata a középkori Magyarországon a régészeti leletek fényében. > 543.
687. IRÁSNÉ MELIS Katalin: Szent György-alakos budai kályhacsempék. = *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Fügedi Erik. Bp., Magvető, 1986 15-32.
688. MACELOVÁ, Marta: Nález stredovekej keramiky v Benického dome v Banskej Bystrici. = *Archaeologica historica*, 11, 1986 481-487. ill.
689. SZATMÁRI Sarolta - ifj. KERTI Károly: Kályhacsempék a tatai váról I. = *Komárom Megyei Múzeumok Közleményei*, 2, 1986 77-92. ill.
690. RITOÓK Ágnes: Két ritka középkori edénytöredék a Budai Várból. = *Folia Archaeologica*, 37, 1986 225-235. ill.
691. WOLF Mária: Középkori kerámia leletek Mezőnyárádon. = *Communiciones Archaeologicae Hungariae*, 1986 147-159. ill.

Textil és viselet

692. BAKAY Komél: Középkori miseruha [ún. Szent Erzsébet-kazula]. = *Műzsák*, 1986, 3. ill.
693. MAROSI Ernő: The Bayeux Tapestry. = *Intergraphik*, 1986, 4. 62-72. ill.

A művészet határterületei

694. BERTÉNYI Iván: A magyarországi Anjouk heraldikájának néhány kérdése. = *Művészettörténeti Értesítő*, 35, 1986, 1-2. 56-67. ill.

695. ENDREY Walter - ZOLNAY László: Társasjáték és szórakozás a régi Európában. Bp., Corvina, 1986 174 p., ill. (t.m.) = Népművelés, 33, 1986, 8. 38-39.
696. FUTAKY István: A wolfenbütteli szójegyzék. = Magyar Nyelv, 82, 1986, 1. 73-77. ill.
697. FÜGEDI Erik: Ispánok, bárók, kiskirályok. Bp., Magvető, 1986 423 p. (Nemzet és emlékezet)
698. FÜGEDI Erik: Turniere im mitttelalterlichen Ungarn. = Das ritterliche Turnier im Mittelalter. Hrsg. von Josef Fleckenstein. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1986 390-400.
699. KLANICZAY Gábor: Az 1083. évi magyarországi szenté avatások. = Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Fügedi Erik. Bp., Magvető, 1986 15-32.
700. KLANICZAY Gábor: Az Anjouk és a szent királyok. Fejezet a középkori szentisztelet történetéből. = "Mert az isten hagyta..." Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Szerk. Tüskés Gábor. Bp., Magvető, 1986 65-87.
701. TÖRÖK József: Szenté avatás és liturgikus tisztelet. = Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Fügedi Erik. Bp., Magvető, 1986 33-47.

Mesterek

702. Andrea del Sarto
SZÉKELY András: Egy kiváló a nagyok árnyékában. = Új Tükör, 1986. július 20 42. ill.
703. Clovio Giulio
Balogh Jolán: Giulio Clovio Magyarországon. A schallaburgi-budavári reneszánsz kiállítás (1982-1983) tanulságairól. = Művészettörténeti Értesítő, 32, 1983, 3. 129-142. ill. ism. SÉRCER, Marija: Dr Jolán Balogh: Julije Klović u Ugarskoj. = Peristil, 29, 1986 173-174.
704. Gentile da Fabriano
KATONA Ágnes: Királyok imádása [Gentile da Fabriano oltárképe]. = Új Ember, 1986. január 5. 6.
705. Giotto di Bondone
MEISS, Millard: Giotto és Assisi. Bp., Corvina, 1986 35 p., 48 t. ill. (Pantheon) ism. T.A. [TASNÁDI Attila]: Egy új, komoly vállalkozás dicsérete. A Corvina Pantheon-könyveiről. = Népszava, 1986. június 18. 6.
706. Grünewald, Matthias
KATONA Ágnes: Oltár-szimfónia. = Új Ember, 1986. március 23. 4.
707. Hesse, Hans
Sandner, Ingo: Hans Hesse. Dresden, 1983 rec. VÉGH, János = Acta Historiae Artium, 32, 1986, 1-4. 145-146.
708. Lőcsel Pál
CIDLINSKÁ, Libusa: K sochárskej tvorbe Majstra Pavla v Liptove. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 2. 87-88. ill.
709. HOMOLKA, Jaromír: K některým otázkám kolem mistra Pavla z Levoče. = Umění, 34, 1986, 2. 103-106. ill.
709. Michelangelo Buonarroti
KATONA Ágnes: A legismertebb Pieta. = Új Ember, 1986. március 9. 6.
- MOLNÁR S. Edit: Felfényllett a mennyezet. = Magyar Hírlap, 1986. május 31. melléklet 8.
710. Palladio, Andrea
HAJNÓCZI Gábor: Az építész mint teremtő és teremtmény. Egy tanulmány: Palladio és megbízói. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 9-11. ill.
- HAJNÓCZI, Gábor: Palladio e San Carlo Borromeo. = Bolletino del Centro Internazionale di Studi di Architettura Andrea Palladio, 22, 1980 (1986) 205-211.
711. Piero della Francesca
KATONA Ágnes: A Szent Kereszt legendája. = Új Ember, 1986. szeptember 14. 4.

712. Raffaello Santi
KATONA Ágnes: Szent Péter kiszabadítása. = Új Ember, 1986. június 29. 6.
713. Rubljov, Andrej
DÁVID Csaba: Andrej mester. = Interpress Magazin, 12, 1986, 12. 94-100. ill.

ÚJKOR 1541-1800

Összefoglaló művek

714. BALOGH Jolán: Velencei hatások Erdély művészetében. + Függelék: A mezőbényesi kastély. = Ars Hungarica, 14, 1986, 1. 81-96. ill.
715. BUDA visszavívása. Emlékkiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban, 1986. május 23. - október 5. Szerk. Fenyvesi László. Bp., 1986 95 p., ill. tartalma: *Fenyvesi László*: Buda visszafoglalása 1686-ban. 5-29. *Gerő Győző*: Török világ Magyarországon és Budán. 31-40. *Gál Éva*: Budai ostromképek. 41-49. *Rózsó György*: Egykorú festmények Buda 1686-os visszafoglalásáról. 51-57. *B. Nagy Anikó*: Metszetek Buda visszafoglalásának korából. 59-68. *Krómer Ágnes*: Buda visszafoglalásának emlékérméi. 69-76. *Gál Éva*: Buda és Pest újjászülés. 77-85. *Bánkúti Imre*: Az utókor emlékeztében. 87-93. ism. KORÁNYI G. Tamás: Buda visszavívása. Ma delután nyílik a Történeti Múzeum kiállítása. = Esti Hírlap, 1986. május 23. 2. P. SZABÓ Ernő: Diadal a XVII. századból. = Budapest, 24, 1986, 6. 2. ill. SZIGLIGETI Ildikó: Buda visszavívásának háromszázadik évfordulója. Történelmi kiállítás a Budavári Palota E épületében. = OSZK Híradó, 29, 1986, 7-8. 102-104.
716. BUDAVÁR 1686. Bp., Hadtörténeti Múzeum, 1986. Bp., 1986 1 leporell ism. MAKAI Ágnes: Budavár 1686. Emlékkiállítás a Hadtörténeti Múzeumban. = Hadtörténelmi Közlemények, 33, 1986, 4. 816-818. ŠTERK, Slavko = Viješti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1985, 3-4. 37-38. ill.
717. CZIGÁNY István: Buda visszavívása. Hadmémőkök, térképészek Buda alatt. Bp., Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézete, 1986 10 fol., ill.
718. GALAVICS Géza: Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Bp., Képzőművészeti, 1986 181 p., 48 t. ill.
719. GARAS, Klára: Barockkunst in Ungarn in ihren Beziehungen zu Wien in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd. 7. Wien und der europäischen Barock. Hrsg. Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 83-90. ill.
720. GERELYES Ibolya: Hadzsi Junusz hagyatéka. = Budapest, 24, 1986, 5. 38-39. ill.
- Gerő Győző: Török világ Magyarországon és Budán. > 715.
721. KAPOCS Nándor - KOHEGYI Mihály: A bajai ferences zárda háztörténete I. (1694-1755). = Cumania, 9, 1986 113-144.
722. LENGYEL László: Az egri irlalmasok refektóriumának története és ikonográfiája. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
723. MALIKOVÁ, Mária: Výtvarná výtvarná Trojičného kostola v Bratislavě. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 2. 81-84. ill.
724. MEDAKOVIĆ, Dejan: Die serbische Kunst des 18. Jahrhunderts. = Österreichische Osthefte, 28, 1986, 2. 150-174. ill.

725. PÁPA és környéke egyházi művészete, Pápa, Helytörténeti Múzeum, 1986. október 9.-1987. április. A kiáll. rend. a katalógust írta Ilon Gábor. Pápa, 1986 7 p., ill.
726. RÓZSA György: Törökellenes harcok a művészetben. = Budapest, 24, 1986, 9. 36-37. ill.
727. SCHEMPER-SPARHOLZ, Ingeborg: Höfische Dekorationen des 17. Jahrhunderts im burgenländisch-westungarischen Raum. = Türkenkriege und Kleinlandschaft II. Sozialer und kultureller Wandel einer Region zur Zeit der Türkenkriege. Red. Wolfgang Meyer und Gerhard Stadler. Eisenstadt, Burgenländisches Landesmuseum, 1986 217-250. ill.
728. SZABÓ Péter: A másolás feladatköre és tematikája a felvilágosodás korának művészetszemléletében. = Irodalomtörténeti Közlemények, 90, 1986, 3. 294-298.
729. TÓTH Péter: Egy németalföldi utazó Zrínyi Miklós udvarában (1660). = Somogy, 14, 1986, 5. 75-80.
730. TÖRÖK József: Katolikusok Budán és Pesten a török hódoltság idején. = Vigília, 51, 1986, 6. 577-579.

Építészet

731. ADAMUV, Pavel: Nehnutelné pamiatky astromickej vedy na Slovensku. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 1. 20-26. ill.
732. ÁGOSTON István: Vármentés Ónodon. = Honismeret, 14, 1986, 5. 57-58. ill.
733. ANGHEL, George: Desore fortificația bastionară din sec. al XVIII-lea de la Alba Iulia. = Apulum, 23, 1986 245-258. ill.
734. BABÓS Imre - ENTZ Géza: A csíksomlyói Salvatórkápolna. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 112-116., ill.
735. BARÁTHOVÁ, Nora: Dve nové národné kultúrne pamiatky v Kežmarku [Késmárk, Ev. templom és líceum]. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 1. 16-19. ill.
736. BARISKA István: Városvédelmi szervezet a XVI. századi Kőszegen. = Vas Megye Múltjából, 3, 1986 20-52. ill.
737. BARTÓKI József: A mezőberényi német evangélikus templom. Mezőberényi, Nagyközségi Tanács, 1986 119 p., ill. ism. BARTHA István = Evangélikus Élet, 1986. május 11. 2. BLAZOVITS László = Békési Élet, 21, 1986, 4. 538-539.
738. BASICS Beatrix: Budapest, Terézvárosi plébánia-templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 240.)
739. BIELEK Gábor - CZEGLÉDI Imre: Gyula, Szent József-templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 243.)
740. CENNERNÉ WILHELMB Gizella: Zsáka vára. = A Bihari Múzeum Évkönyve, 4-5, 1986 173-180. ill.
741. CHALUPECKÝ, Ivan: K architektónickému vývoju meštianskych domov v Levoči. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 1. 39-40. ill.
742. CVETKO, Vanda - KARÁČ, Zlatko: O izstrazivanju utvrde Šarengrad. = Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1985, 3-4. 20-22. ill.
743. CSÁKY Károly: A hős Szondy és Drégelyvár végső pusztulása. = Dunakanyar, 22, 1986, 3. 49-55. ill.
744. CSÉFALVAY Pál: Az esztergomi vízvárosi plébániatemplom. = Dunakanyar, 22, 1986, 3. 63-65. ill.
745. CSIFFÁRY Gergely: Georg Hoefnagel XVI. századi egri vedutája. = Agria, 22, 1986 65-89. ill.
746. CSÖSZ SZABÓ István: Vízimalmok a Körösök vidékén. = Műzsák, 1986, 4. 8-9. ill.
747. A. CZÉTÉNYI Piroška: Budapest, Belvárosi ferences templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 234.)
748. DANKÓ Katalin: A sárospataki vár 1985. évi kutatásáról. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 24, 1986 41-47. ill.
749. DOBROVITS, Dorottya: Architekural Plans as Attributes of the Donor in the Baroque Period. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd. 7. Wien und der europäischen Barock. Hrg. Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 99-102. ill.
750. Cs. Dobrovits Dorottya: Építkezés a 16. századi Magyarországon. Bp., Akadémiai, 1983 > 1984, 881., 1985, 1075 rec. TOMBOR Ilona = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 243.
751. DOMOKOS György: Várépítéset és várharcászat Európában a XVI-XVII. században. Buda 1868. évi ostromának technikai elemzéséhez. = Hadtörténelmi Közlemények, 33, 1986, 1. 47-110. ill.
752. FILLOVÁ, Lubica: Slovenské Pravno, kaštieľ [Tótpóna]. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 2. 62. ill.
753. GAÁL György: Okmánytár a kolozsvári unitárius templom történetéhez. 1. = Keresztény Magvető, 92, 1986, 1. 18-27.
754. GAÁL György: Okmánytár a kolozsvári unitárius templom történetéhez. 2. = Keresztény Magvető, 92, 1986, 2. 82-88.
755. GAÁL György: Okmánytár a kolozsvári unitárius templom történetéhez. 3. = Keresztény Magvető, 92, 1986, 3. 158-166.
- Gál Éva: Buda és Pest újjászülését. > 715
756. GERŐ Győző: Átkereszteltetett Allah dicsőségére [Budapest I. vár, Viziváros]. = Budapest, 24, 1986, 3. 36-38. ill.
757. GYÖNGYÖSSY János: Székelyföldi olaszbástyás templomeroődök. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 192-201. ill.
758. HABERLANDOVÁ, Helena: Rožnava, Krámský [Rozsnyó, üzletház]. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 6.221. ill.
759. HEGEDŰS Emő: A Ráckeve, Savoyai-kastély. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1984 > 1984, 889. ism. KOVÁCS JÓZSEF László: Duna menti műemlékek. = Magyar Nemzet, 1986. április 17. 6.
760. HERPEI Ágnes: 500 éves a kolozsvári Farkas utcai templom. = Reformátusok Lapja, 1986, augusztus 31. 3.
761. HERPEI János: A Kolozsvár-belvárosi református templom újjáépítése, 1638-1647. Sajtó alá rend. Sipos Gábor. = Református Szemle, 79, 1986, 5-6. 469-485. ill.
762. HRENKÓ Pál: A Marsigli-hagyaték helyszínrajzai-ból. Szeged, Csanád stb. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 34-39. ill.
763. -i-: Schloss Gödöllő. = Budapester Rundschau, 1986. október 6. 6.
764. i.v.: Die Burg zu Sárvár. = Budapester Rundschau, 1986. november 17. 6.
765. KALMÁR Zoltán: A szebeni Tanácsorony. = A Hét, 1986. március 20. 8-9. ill.
766. KISS Géza: Az ormánsági szakrális építmények (templomok, tornyok, parochiák) metamorfózisa a Türelmi Rendelet utáni évtizedekben. = A Dunántúli településtörténete. 6. XI-XIX. század. Szerk. Somfai Balázs. Pécs, Veszprém, MTA PAB-VEAB, 1986 143-151. ill.
767. KLEN, Bohuš: Mestské opevnenie stredovekého Beckova. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 2. 67-70. ill.
768. KODONOVÁ, Mária: Antol - kaštieľ s areálom národnej kultúrna pamiatka [Hontszentantál, Koháry-kastély]. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 4. 124-128. ill.

769. KOROKNAY Gyula: Őfelsége kálloi végháza, 1570-1610. = Szabolcs-Szatmári Szemle, 21, 1986, 2. 168-178., 2: 21, 1986, 3. 294-306.

770. LAKATOS Gyula: Adalékok a karácsonyfalvi unitárius templom történetéhez. = Keresztény Magvető, 92, 1986, 2. 89-91.

771. MÉSZÁROS Gyula: Egy váci műemlék krónikája [Vác, Március 15. tér, Siketnéma Intézet]. = Dunakanyar, 22, 1986, 2. 57-60. ill.

772. MÓDY György: Földrendések a régi Debrecenben. = Debreceni Szemle, 6, 1986, 1. 121-127.

773. V. MOLNÁR László: A kanizsai vár. = Honismeret, 14, 1986, 5. 42-46. ill.

774. PÁLMÁNY Béla: Végvárak Nógrád vármegyében a török kiűzése és az újratelepítés korszakában (1663-1703). = A Nógrád Megyei Múzeum Évkönyve, 12, 1986 5-120. ill. **ism.** FÜLÖP ÉVA Mária = Szécsényi Honismereti Híradó, 9, 1986 81-82.

775. PRAZNOVSZKY Mihály: Szirák [Teleki-kastély]. = Élet és Tudomány, 1986. augusztus 29. 1106-1108. ill.

776. PUSZTAI László: Kecskemét, Piarista templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 241.)

777. S.M. [SÁRVÁRI Márta]: Zarándoklat Gül Baba sírjához. = Budapest, 24, 1986, 7. 3. ill.

778. SOMORJAY Selysette: Szirák, Kastélyszálló. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 239.)

779. P. SZABÓ Ernő: Templom Óbuda közepén [Bp., III. Lajos u. r.k. plébániatemplom]. = Budapest, 24, 1986, 12. 22-23. ill.

780. P. SZABÓ Ernő: Vándorok gyümölcse, étele [Bp., V. Március 15. tér, Belvárosi plébániatemplom]. = Budapest, 24, 1986, 5. 30-32. ill.

781. SZABÓ Tünde: Gálosfa, kastélyszálló. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 255.)

782. SZILÁGYI István: Egy késői gótikus jelenség. Szent-sírkápolnák Magyarországon a XVII-XVIII. században. = Építés-Építéstudomány, 18, 1988, 1-2. 177-210. ill.

783. SZILÁGYI István: A Vas megyei Levéltár új otthona [egykori ferences kolostor]. = Vas Megye Múltjából, 3, 1986 376-385. ill.

784. B. SZÜCS, Gitta: J.L. de Cordemoy's Theory of Architecture. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 9-17. ill.

785. TÓTH Tamás: A Fő utcai Erzsébet apácák-temploma. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 69-75. ill.

786. TÖRÖK József: Budapest, Egyetemi templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 230.)

787. URBÁNOVÁ, Norma: Kecerovce, kaštel [Kecerkosztolány]. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 2. 61. ill.

788. VÁSÁRHELYI Berta: A Telekiek sírboltja [Sáromberke]. = Új Tükör, 1986. október 12. 22-23. ill.

789. VOIT Pál: Luganói építész az egeri régióban. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 8-15. ill.

790. ZÁKONYI Ferenc: A csákványi végvár. = Élet és Tudomány, 1986. augusztus 1. 978-980. ill.

Kertművészet

792. STIRLING János: Egy híres kert Csurgón a XVI. század közepén. = Somogy, 14, 1986, 1. 82-85.

Szobrászat

793. BÁBEL, Ján - KAŠŠOVIČ, Branislav: Smrtné títy v kaplnke Oravského zámku. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 4. 181-183. ill.

794. BOROȘ, Doina - BODEA, Mihaela: Aspecte legate de conservarea unui basorelief în piatră. = Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă, 1986, 2. 76-78. ill.

795. HAJDÚ DEMETER Dénes: Székely szakrális falfaragások. = Új Ember, 1986. november 30. 6.

796. KOROKNAY Gyula: Amiről a Krucsay-oltár nem beszél. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 187-191. ill.

797. KUŠNĚROVÁ, Edita: Kamný lud Oravy. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 2. 88-90. ill.

798. LELE József: Szentháromság szobor Tápén. = Új Ember, 1986. május 25. 2.

799. PÖTZTL-MALIKOVA, Maria - RUSINA, Iva: Der Einfluß Wiens auf die Entwicklung der Barockplastik in Preßburg und der Westslowakei. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd. 7. Wien und der europäischen Barock. Hrsg. Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 83-90. ill.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafika, könyvművészet

800. XVII. századi németalföldi festészet. Válogatás a Szépművészeti Múzeum anyagából. Szolnok, Szolnoki Galéria, 1986. május-július. A kiáll. anyagát válogatta és rend. a katalógust írta Ember Ildikó. Szolnok, 1986 8 p. + 5 t. ill.

801. BENCSÉNYI NAGY Eszter: „...tulajdon és való színekkel...” Buda és Pest kiváltságlevele (1703). = Élet és Tudomány, 1986. augusztus 29. 1103-1105. ill.

802. BODNÁROVÁ, Jana: Nástenné malby v letohradku Dardanely v Markušovicach. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 4. 183-185. ill.

803. BODNÁROVÁ, Jana: Nástenné a nástrope malby kláštoru v Niznejšestavovej. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 2. 85-87. ill.

804. BOROSS Marietta: Napot tett az üveg alá. = Műzsák, 1986, 2. 1-17. ill.

805. BUDA visszafoglalása. A Budapest Gyűjtemény 14 korabeli metszetének másolata. Vál., bev. Faragó Tamás. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1986 14 t. ill. **ism.** CSOMOR Tibor = Budapest, 24, 1986, 9. 45. **M.I.**: Buda visszafoglalása - korabeli metszetek. = Népszava, 1986. május 27. 6.

806. CENNERNÉ Wilhelmb Gizella: A magyar barokk provinciális portré stíluskapcsolatai. = Történelmi Szemle, 39, 1986, 2. 219-226. ill.

807. CSENDES László: Térképek, metszetek Budavár visszavásárlásáról. = Hadtörténelmi Közlemények, 33, 1986, 4. 724-739. ill.

808. DIADAL a tizenhetedik században. Metszetek Buda visszafoglalásának korából. Bp., Kiscelli Múzeum, 1986. A kiáll. rend. B. Nagy Anikó. Bp., 1986 1 leporelló

809. GALAVICS, Géza: Reichspolitik und Kunstpolitik. Zum Ausbildungsprozeß des Wiener Barock. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd.

Várostervezés, urbanisztika

791. KALMÁR, Miklós: Ein Barockplatz in Győr [Széchenyi tér]. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 135-155. ill.

7. Wien und der europäischen Barock. Hrsg. Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 7-12. ill.
810. HRENKÓ Pál: Az árpási Madonna és a középkori Mórchida helye. = Soproni Szemle, 40, 1986, 1. 60-67. ill.
811. KÁRPÁTI Gábor: A sajpóalfalvai imologion. = „Mert az isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Szerk. Tüskés Gábor. Bp., Magvető, 1986 328-347. ill.
- B. Nagy Anikó: Metszetek Buda visszafoglalásának korából. > 715.
812. NÉMETH Gábor: Szikszót ábrázoló rézkarcok a XVII. századból. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 24, 1988 59-68. ill.
813. PETROVÁ- PLESKOTOVÁ, Anna: Die austroitalienischen und österreichischen Barockmaler in der Slowakei im 18. Jahrhunderts. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd. 7. Wien und der europäischen Barock. Hrsg. Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 111-115. ill.
814. RADVÁNI, Hadrián: Knižná ilustrácia grafici trnavskej univerzitetnej knižnice v 18. storočia. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 2. 74-81. ill.
- Rózsa György: Egykorú festmények Buda 1686-os visszafoglalásáról. > 715.
815. RÓZSA, György: The Recapture of Buda as a Pictorial Theme. = The New Hungarian Quarterly, 17, No 103, 1986 163-165. ill.
816. ULCOVÁ, Jana: Obvay maliarskej výtzdoby na fasádach kaštieľa v Brunovciach [Brunóc, kastély]. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 1. 20. ill.
817. Szilárdy Zoltán: Barokk szentképek Magyarországon. Bp., Corvina, 1984 > 1984, 969., 1985, 1149. rec.
- BARNA, Gábor = Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, 89, 1986, 2. 190-192. SINKÓ Katalin: Devóció és populáris művészet. = Ethnographia, 97, 1986, 1. 143-148.
- TÜSKÉS Gábor = Vigilia, 51, 1986, 2. 156-157.
818. SZILÁRDFY Zoltán: A szeged-alsóvárosi templom Purgatórium-oltárának ikonográfiája. = „Mert az isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Szerk. Tüskés Gábor. Bp., Magvető, 1986 357-376. ill.
819. SZTRIHA Kálmán: A templom története. = Nem forog a dorozsmai szélmalom. Írások Dorozsmáról. Szerk. Apró Ferenc. Szeged, 1986 35-44. ill.
820. TÓTH, Zsuzsanna: Grenzüberschreitende Bezüge der Volksfrömmigkeit Oberösterreichs. Betrachtungen zu einer Ausstellung in Linz. = Budapesti Rundschau, 1986. március 24. 7.
821. VEREBÉLYI Kincső: Emlékkönyvbe annyi elég. = Műzsák, 1986, 3. 22-23. ill.
822. VERVLJET, H.D.L.: A németalföldi nyomtatott betűk 1680-évi. = Magyar Grafika, 30, 1986, 1. 25-28.

Iparművészet

823. RADVÁNSZKY Béla: Magyar családélet és háztartás. Bp., Helikon, 1986 1: 354 p., ill. benne: Vadász Erzsébet: Lakás, bútortart. 296-308. László Emőke: Textil-munkák. 309-319. H. Kolba Judit: Ötvösség és ötvösmunkák. 320-330. 2: [az 1879-es kiadás reprintje] 406 p. 3: [az 1879-es kiadás reprintje] 429 p.

Fémművesség

824. AUGSBURGI barokk ötvösmunkák. Bp., Nagyté-nyi Kastélymúzeum, 1986 ísm.: AUGSBURGER barocke

- Goldschmiedekunst. Nagyté-nyi, Schlossmuseum. = Budapesti Rundschau, 1986. június 2. 9. GALAVICS Géza: „Az én Augustai Ötvösöm” Augsburgeri barokk ötvösmunkák kiállítása a nagyté-nyi Kastélymúzeumban [megnyitó]. = Népszabadság, 1986. április 26. 15.
825. BAJUSZ, István: Obiecte de cositor din Sălaj, 3. = Acta Musei Porolissensis, 10, 1986 727-743. ill.
826. KLUSCH, Horst: Kronstädter Goldschmiede und ihre Zeichen. = Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 29, 1986, 2. 77-87. ill.
- H. Kolba Judit: Ötvösség és ötvösmunkák. > 824
827. MOLNÁR László: A XVI-XVII. századi nemesfém-érc-bányászat Magyarországon és Erdélyben. = Bányászati és Kohászati lapok. Bányászat 119, 1986, 1. különszám 45-59. ill.
828. PATAY Pál: 300 éves a szamosbecsi harang. = Reformátusok Lapja, 1986. április 20. 5.
829. PATAY Pál: 400 éves a vámosoroszi egyház harangja. = Reformátusok Lapja, 1986. március 16. 5.
830. PETNEKI Áron: Lengyel díszövek a budapesti Iparművészeti Múzeumban. = Hungaro - Polonica. Tanulmányok a magyar - lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből. Emlékkönyv Wacław Felczak 70. születésnapjára. Szerk. Kiss Gy. Csaba, Kovács István. Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete, 1986 66-76.
831. SIKLÓSI Gyula: Török fegyverek. = Budapest, 24, 1986, 8. 40-42. ill.
832. SINKÓ Ferenc: Az évszázad aranyelele - Szent Mór ereklyetartója [Beckó] = Új Ember, 1986. április 13. 4.
833. SIPOS Gábor: A Kolozsvári Református Egyházak klenódiumai. = Református Szemle, 79, 1986, 5-6. 486-492.
834. TAKÁCS Béla: A kunhegyesi eklézsia pohara. = Reformátusok Lapja, 1986. november 30. 4.
835. TAKÁCS Béla: Különleges úrasztali edények. „Börtüs” kehely. = Reformátusok Lapja, 1986. augusztus 3. 5.
836. TAKÁCS Béla: Különleges úrasztali edények. Drágaköves kehelyek. = Reformátusok Lapja, 1986. augusztus 31. 5.
837. TAKÁCS Béla: Különleges úrasztali edények. „Harangvirág” kehelyek. = Reformátusok Lapja, 1986. augusztus 24. 5.
838. WENDT, Christine: 18. századi királyi ékszerkészlet restaurálása [III. Ágost koronázási ékszerei]. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 249-255.

Érem, pénz, pecsét

- Krómer Ágnes: Buda visszafoglalásának emlékei. > 715.
839. PÁVÓ Elemér: A török háborúk emlékei. = Az Érem, 42, 1986, 1. 32-44. ill.

Kerámia, üveg

840. GERELYES Ibolya - FELD István: Hódoltság kori leletegyüttesek az ozorai várkastélyból. = Communicationes Archaeologicae Hungariae, 1986 161-182. ill.
841. MOLNÁR László: „Az európai porcelánművészet a 18. században” című doktori értekezésének vitája. [Boros Béla, Kádár Zoltán, Kállay István opponensi véleménye, Molnár László válasza, részletek]. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 90-94.
842. KOVÁCS Béla: Habán = anabaptista = újkeresztény = neochristianus. = Agria, 22, 1986 91-98.

Bútor, enteriőr

843. DUTKA, Judit: Blumengeschmückte Kirchen. Entdeckungsreise nach Ungarn. = Budapesti Rundschau, 1986. február 24. 6.
844. SZABOLCSI, Hedvig: Sources françaises de l'art décoratif Hongrois des XVIIIe-XIXe siècles. = Antologia di Belle Arti, No 29-30, 1986 46-57. ill.
- Szigetvári János: Festett famennyezetek, református templomok Dél-Baranyában. > 152.
845. SZIGETVÁRI János: Ornátság, festett famennyezetű református templomok. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 266.)
- Vadászi Erzsébet: Lakás, bútorzat. > 823.

Hangszer

846. DRESSLER, Franz Xaver: Deutsche Orgelbaukunst in Siebenbürgen. Die Orgelbauerfamilien Hahn und Maetz im 18. und 19. Jahrhundert. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 9, 1986, 1. 13-26. ill.

Textil és viselet

847. CIPÁIANU, Ana Maria: Tipurile compoziționale ale broderiilor din colecția Muzeului județean de istorie Cluj. = Acta Musei Napocensis, 22-23, 1985-1986 (1986) 697-706. ill.
848. KAUKÁZUSI imaszőnyegek. Nagytétényi Kastély-múzeum, 1986. ism. GOMBOS Károly: Kaukázusi imaszőnyegek. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 13. 5.
- GOMBOS, Károly: Gebetsteppiche aus dem Kaukasus. Schlossmuseum Nagytétény. = Budapesti Rundschau, 1986. október 13. 6.
- NEMESKÜRTHY István: A gyönyörködtetés forrása. = Népszabadság, 1986. szeptember 13. 16.
849. Kertész-Badrus, Andrei: Türkische Teppiche in Siebenbürgen. Bukarest, Kriterion, 1985 rec. BERTALAN, Karin = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 9, 1986, 1. 101-104.
- László Emőke: Textilmunkák. > 823.
850. ŠPIESZ, Anton: Z dejín textilného priemyslu na Slovensku. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 3. 124-128. ill.
851. TAKÁCS Béla: Török hímzések, keleti szőnyegek a tiszántúli református templomokban. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1985 (1986) 373-386. ill.
852. ÜRIHÍMZÉSEK Északkelet-Magyarországon, Miskolc, Borsod-Miskolci Múzeum, 1986. október - 1987. március. Bev. Flügédi Márta. Miskolc, 1986 6 p., ill.

Kisművészetek

853. SEDLER, Irgard: Zunftszeichen und ihr Wert als historische Bildquelle. = Forschungen zur Volks- und Landeskunde, 29, 1986, 1. 28-33. ill.

A művészet határterületei

854. BARNA Gábor: Az élő szentolvasó magyarországi elterjedése. = Vigilia, 51, 1986, 5. 354-357.
855. Devóció és dekoráció, Eger, Vármúzeum, 1984 > 1984, 1051. ism. SINKÓ Katalin: Devóció és populáris művészet. = Etnographia, 97, 1986, 1. 143-148. ill.

856. DÓKA Klára: XVII. századi térképek a karlsruhei levéltárban. = Geodézia és Kartográfia, 38, 1986, 2. 140-141. ill.
857. F.Ö. [FÜVES Ödön]: A pesti görögök temetkezése. = Egyházi Krónika, 35, 1986, 1. 7-8.
858. Magyarországi búcsújáráhelyek, Pannonhalma, Főapátság, 1984 ism. SINKÓ Katalin: Devóció és populáris művészet. = Etnographia, 97, 1986, 1. 143-148.
859. NARAY, Josef: Die Franziskanerbibliotheken in Güssing. = Hungarian Studies, 2, 1986, 2. 285-289.
860. Schmeissner, Rainer H.: Oberpfälzer Flurdenkmäler. Regensburg, 1986 rec. SZILÁGYI István = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 243-244.
861. SZABÓ Péter: Az Esterházi-fiúk temetési ceremóniája. Látvány és végtisztesség a 17. században. Doktori értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
862. SZABÓ Péter: A fegyverzet szerepe a főúri gyászszertartásokon. = Ars Hungarica, 14, 1986, 1. 115-124. ill.
863. TAKÁCS Béla: Református lelkészbrázolás 1660-ból [címeres, nemességet adományozó oklevél]. = Reformátusok Lapja, 1986. február 2. 6. Takács Béla;
864. TÓTH Péter: Egy németalföldi utazó a visszafoglalt Budán (1687). = Somogy Megye Múltjából, 17, 1986 111-124. ill.
865. TÓTH Zsuzsanna: Népi vallásosság Felső-Ausztriában. = Új Ember, 1986. március 16. 6.
866. TUSKÉS, Gábor: Räume und Schichten der barockzeitlichen Heiligenverehrung in Ungarn. = Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, 89, 1986, 1. 1-16.

Színház és látványosság

867. ISKOLAI, főúri és német színjátszás Magyarországon. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1986. április 8. - május 8. ism. BELITSKA-SCHOLZ Hedvig: Színház-történeti emlékek. = Színháztechnikai Fórum, 13, 1986, 2. 19-24. ill.
868. KOLOZSI Sándor: A bűvös lámpa igazságában. = Élet és Tudomány, 1986. szeptember 26. 1231-1233. ill.

Mesterek

869. Bernini, Giovanni Lorenzo
- szentkirályi, Zoltán: Bernini's Design to Complete Piazza di San Pietro. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 183-214. ill.
870. Boucher, François
- NAGY Péter: Boucher. = Népszabadság, 1986. november 1. 15.
871. Braun, Mathias
- KOVÁCS Péter: Mathias Braun. Bp., Corvina, 1986 31 p., 46 t. ill. (A művészet kiskönyvtára)
872. Brokoff, Jan
- PETRAS, Ivan: Umelecká pút Jána Brokoffa zo Spišskej Soboty. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 1. 40-41. ill.
873. Bronzino, Angelo di Cosimo
- KATONA Ágnes: Pásztorok imádása. = Új Ember, 1986. december 21-28. 7.
874. Brueghel, Pieter Id.
- Brueghel, Pieter: Flamand közmondások. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 1198. ism. KARTAL Zsuzsa: Flamand közmondások. = Művészet, 27, 1986, 1. 62. LUKÁCSY, András: Pieter Bruegel the Elder - in a Different Light. = Hungarian Book Review, 28, 1986, 2. 25. 27. ill.

- KÖRNYEI Ferencné: Bruegel. = Rajztanítás, 28, 1986, 1. 21.
- LÁSZLÓ GYULA Balázs: Bruegel: Parasztlakodalom. = Rajztanítás, 28, 1986, 1. 21-23. ill.
- MÁCSAI István: Brueghel és Beuys. A festő noteszéből. = Magyar Nemzet, 1986. április 26. 9.
- MÁCSAI István: A naprakész Brueghel. A festő noteszéből. = Magyar Nemzet, 1986. május 10. 9.
- MÁCSAI István: A Téli vadászat előtt. A festő noteszéből. = Magyar Nemzet, 1986. április 4. 9.
- 875. Canova, Antonio**
HEGYI-FÜSTÖS István: Búsuló Génusz [Gyömrő, ref. templom, Wartensleben-síremlék]. = Műzsák, 1986, 4. 10-11. ill.
- 876. Carlone, Carlo Innocenzo**
Carlo Innocenzo CARLONE (1686-1775). Ölskizzen. Salzburger Barockmuseum, 25. Juni bis zum 7. September 1986. Katalogbearbeitung Klara Garas, Wilfried Hansmann. Salzburg, 1986 105 p., ill.
- 877. Cschepp Fülöp**
BÓNISNÉ WALLON Emma: Cschepp Fülöp építőmester. = Komárom Megyei Múzeumok Közleményei, 2, 1986 119-129. ill.
- 878. Donner, Raphael**
KATONA Ágnes: Szent Márton szobra a pozsonyi dómban. = Új Ember, 1986. november 16. 6.
- 879. El Greco**
KATONA Ágnes: Egy pünkösdi-képről. = Új Ember, 1986. máj. 18. 6.
- 880. Hefele, Melchior**
SZILÁGYI István: A Hefele bicentenáriumi elő. = Építés-Epítészet tudomány, 18, 1988, 1-2. 286-287.
- 881. Hoffmann, Hans**
BODNÁR, Szilvia: Les copies de Hans Hoffmann d'après un dessin de Dürer = Hans Hoffmann másolatai egy Dürer rajzról. = Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts = A Szépművészeti Múzeum Közleményei, 66-67, 1986 69-82., 133-140. ill.
- BODNÁR Szilvia: Hans Hoffmann rajzai Budapest. Adalékok a "Dürer-renszánsz" történetéhez. Doktori értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
- BODNÁR, Szilvia: Hans Hoffmanns Zeichnungen in Budapest. = Acta Historiae Artium, 32, 1986, 1-4. 73-121. ill.
- 882. Honterus János**
BORSA, Gedeon: Johannes Honterus als Buchillustrator. = Gutenberg Jahrbuch, 61, 1986 35-56. ill.
- 883. Mikoviny Sámuel**
HRENKÓ Pál: Mikoviny Sámuel a háromszögletű topográfus. = Geodézia és Kartográfia, 38, 1986, 3. 201-204. ill. **hozzászólás:** FLECK Alajos = Geodézia és Kartográfia, 38, 1986, 3. 450. ill.
- 884. Nicolai, Elias**
GÜNDISCH, Gustav: Udriste Naturel und der Hermannstädter Bildhauer Elias Nicolai. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, 9, 1986, 1. 63-69. ill.
- 885. Ongaro, Michael Fabris**
NACAMULLI, Flavia: Michael Fabris Ongaro. = Arta Veneta, 39, 1985 (1986) 87-100. ill.
- 886. Orsi, Lelio**
HOFFMAN, J.: The Fall of Phaethon and other Disasters: Humor in Façade Designs by Lelio Orsi. = Acta Historiae Artium, 32, 1986, 1-4. 63-72. ill.
- 887. Palko, Franz Anton**
PÖTLZ-MALIKOVA, Maria: Zur Porträtmalerei Franz Anton Palkos. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 1-24. ill.

- 888. Pussen, Nicolas**
ZOLOTOV, Jurij: Nicolas Pussen. Bp., Corvina, 1986 13 p., 12 t. ill. (Az egyetemes művészet mesterei)
- 889. Rembrandt, Harmensz van Rijn**
SIMMEL, Georg: Rembrandt. Művészettörténeti kísérlet. Utószó: Bánya Gábor. Bp., Corvina, 1986 163 p., 40 t. ill. (Művészet és elmélet)
- 890. Rubens, Pieter Pauwel**
ALTHÖFER, Heinz: Festmények elleni merényletek. Merénylet Peter Paul Rubens "Ausztiai Albrecht főherceg" című festménye ellen. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 67-71. ill.
- 891. Savoy, Carel van**
SZILÁRDFY Zoltán: Carel van Savoy váci képének ikonográfiája. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 68-71. ill.
- 892. Tiepolo, Giovanni Battista**
KATONA Ágnes: Szent Anna olvasni tanítja Máriát [Tiepolo]. = Új Ember, 1986. július 27. 6.
- 893. Tótfalusi Kis Miklós**
BANKS, Colin: A múlt meghatározza a jövőt. = Magyar Grafika, 30, 1986, 1. 28-33.
- BANKS, Colin: Az Ehrhardt-betű metszője. = Magyar Grafika, 30, 1986, 1. 33.
- HAIMAN György: Fehér foltok a Tótfalusi-betűk történetében. = Magyar Grafika, 30, 1986, 1. 34-36.
- HERNER, János - KESERŐ, Bálint: Some Additional Remarks on the History of the Amsterdam Bible. = Acta Litteraria, 28, 1986, 3-4. 267-271.
- 894. Verhagen, Pierre-Joseph**
KATONA Ágnes: Flamand festő képe Országalapítónkról. = Új Ember, 1986. augusztus 17. 4.
- 895. Vertics József**
HRENKÓ Pál: Vertics József, a Viharsarok elfelejtett földmérője. = Geodézia és Kartográfia, 38, 1986, 2. 119-125. ill.
- 896. Zurbaran, Francesco de**
KATONA Ágnes: Zurbaran hattyúdala. = Új Ember, 1986. december 7. 6.

XIX/XX. SZÁZAD 1800-1945

Összefoglaló művek

- 897. [BAJKAY Éva] BAJKAY-ROSCH, Éva:** Die Bildarchitekturtheorie in Wien in Verbindung mit der Architektur. Ein ungarischer Beitrag zum Konstruktivismus. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd. 8. Wien und die Architektur des 20. Jahrhunderts. Hrsg. von Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 109-112. ill.
- 898. BERANOVÁ, Viera:** Methodologische Fragen der Interpretation ästhetischer Ausgangspunkte der slowakischen bildenden Kultur der 30. und 40. Jahre. = Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Musica, 17, 1984 (1986) 73-100.
- 899. DE STIJL csoport 1917-1931.** Avantgarde művészet Hollandiában Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986. október 7. - november 3. Bev. Els Hoek, Gergely Mariann. Bp., 1986 48 p., ill. **ism. BÁN András:** De Stijl-kiállítás Budapest. = Magyar Nemzet, 1986. október 31. 4. **MOLNÁR Gabriella:** De Stijl és Mondrian. Egy folyóirat és története. = Esti Hírlap, 1986. október 8. 2. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1986/8.) **ism. P. SZÜCS Julianna:** Az ellentábor. = Népszabadság, 1986. október 25.

15. WAGNER István: Avantgard - tegnap és ma. = Magyar Hírlap, 1986. október 11. melléklet 6.
900. DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 1. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. Az előtörténet: a milleniumi kiállítás tanulságai. = Híd, 50, 1986, 1. 102-115. ill.
901. DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 2. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. A századforduló - a modern művészet első jelei. = Híd, 50, 1986, 2. 245-261. ill.
902. DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 3. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. Válaszúton. = Híd, 50, 1986, 3. 398-415. ill.
903. DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 4. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. Találkozás a párizsi mesterek műveivel. = Híd, 50, 1986, 4. 537-552. ill.
904. DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 5. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. A vajdasági művészek "pesti körének" sorsdöntő évei. = Híd, 50, 1986, 5. 691-705. ill.
905. DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 6. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. Couleur locale - helyi színek. = Híd, 50, 1986, 6. 801-818. ill.
906. DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 7. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. Építész és szobrászat a két háború között. = Híd, 50, 1986, 7-8. 949-966. ill.
907. DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 8. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. A meglevő állapot és a háború utáni kezdetek. = Híd, 50, 1986, 9. 1087-1099. ill.
908. FRIDECZKY Frigyes: Liszt Ferenc és a képzőművészet. = Somogy, 14, 1986, 5. 25-28.
909. FUTURIZMUS kiállítás. Velence, Palazzo Grassi, 1986. Ism. EMBER Mária: A futurizmus és a futurizmusok. Nemzetközi tárlat Velencében. = Magyar Nemzet, 1986. szeptember 20. 9. ÁCS József: Futurizmus és futurizmusok. = Híd, 50, 1986, 11. 1452-1456. RÓZSA Gyula: A Ma mint csehszlovák folyóirat. A futurizmus és futurizmusok kiállítása Velencében. = Népszabadság, 1986. szeptember 13. 15. VADAS József: Gondolák felhőkarcolókkal. = Élet és Irodalom, 1986. október 10. 12.
910. JURECSKÓ László: A magyarországi szecesszió kialakulása és szerveződése K. Lippich Elek, a hivatalos művészeti politika irányítója vezetésével. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
911. KÁLLAI, Ernő: Vision und Formgesetz. Aufsätze über Kunst und Künstler von 1921 bis 1933. Übers. Edit Müller. Leipzig, Kiepenheuer, 1986 274 p., (Gustav Kiepenheuer Bücherei, 73.)
912. KESERŐ Katalin: „Légi semmi” és „állandó alak”. Dante a magyar szecesszióban. = Irodalomtörténet, 68, 1986, 1. 851-876. ill.
913. KISS-BALÁZS, Éva: Concrete and Art. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 157-168. ill.
914. KOCZOGH, Ákos: Finnisch fine and applied arts in Hungary. = Friends and relatives. Finnisch - Hungarian cultural relations. Ed. by Jaakko Numminen et al. Bp., Corvina, 1986 191-205. ill.
915. KONDIS József: Sárvár és a sárváriak a képzőművészetben, 3. = Vasi Szemle, 40, 1986, 1. 62-73. > 1984, 432.
916. KUNTÁR Lajos: Ötven éve "fogadta fiává" Derkovits Gyulát szülővárosa. 1936-ban Szombathelyen rendezték az első Dunántúli képzőművészeti kiállítást. = Életünk, 23, 1986, 6. 562-565. ill.
917. SZ. KÜRTI Katalin: Debrecen képzőművészete, 1919-1944. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei könyvtár, 1986 158 p., ill.
918. LÉLEK és forma, Magyar művész 1896-1914. A katalógust összeáll. és a kiáll. rend. Éri Gyöngyi, O. Jobbágyi Zsuzsa. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986 188 p., ill. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1986/2.) benne: Berend T. Iván: A milleniumtól a Tanácsköztársaságig. 5-8. Németh Lajos: A századforduló művészetéről. 9-11. Sinkó Katalin: A valóság története, avagy a történelem valósága. A millennium-ünnep historizmus. 12-21. Bellák Gábor: A historizmus és a szecesszió népművészeti-felfogása. 21-26. Egri Mária: Művészközösségek az 1900-as években. 27-30. Mazányi Judit: Emlékművek a századfordulón. 31-35. L. Kovásznai Viktória: A századforduló éremművészete. 36-39. Varga Vera: Gondolatok a magyar szecesszió iparművészetéről. 39-44. F. Dózsa Katalin: A művészet hatása a divatra 1896-1919 között. 45-47. Gerle János: Építészet a kiállításokon (1896-1918). 48-50. Ism. BRESTYÁNSZKY Ilona: Lélek és forma. A századvég, ahogy önmagát látta. = Nők Lapja, 1986. május 10. 16-17., ill. EMBER Mária: Lélek és forma. = Magyar Nemzet, 1986. április 4. 10. DURANCI, Bela: Lélek és forma. = Híd, 50, 1986, 7-8. 987-989. ÉRI Gyöngyi: Századelő. = Magyarország, 1986. március 9. 27. ill. FLEMMING, Dorothee: Seele und Form - Ungarische Kunst 1896-1914. = Wwlkult, 56, No 13, 1986 1856. GERLE, János: Soul and Form. = The New Hungarian Quarterly, 17, No 104, 1986 201-206. ill. HARANGOZÓ Márta: A szecesszió metamorfózisai. = Esti Hírlap, 1986. március 28. 2. HOLLÓSI, Éva: Seele und Form. Ungarische Kunst 1896-1919. = Budapest Rundschau, 1986. március 10. 9. HORVÁTH Hilda = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 38. -km- [KÁDÁR Márta] = Élet és Tudomány, 1986. május 16. 632. KENESSEI András: Ez a mi formánk lelke. = Magyar Hírlap, 1986. május 24. 6. LOSONCI Miklós: Lélek és forma. Magyar művészet (1896-1919) a Magyar Nemzeti Galériában. = Vasárnapi Hírek, 1986. március 16. 7. MEZEI Ottó: Lélek és forma. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 60-61. ill. MOLNÁR Gabriella: Lélek és forma. Megelevenedik a szecesszió. = Esti Hírlap, 1986. márc. 13. 2. NÉMETH G. Béla: Egy rég esedékes kiállítás. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 12-18. ill. POKORNYI István: Lélek és forma. = Magyar Hírek, 39, 1986, 10. 15-17. ill. SCHELKEN Pálma: Lélek és forma. Tárlat a Nemzeti Galériában. = Evangélikus Élet, 1986. május 4. 2. Sz.G.: Lélek és forma. = Műzsák, 1986, 2. 4-5. ill. P. SZABÓ Ernő: Lélek és forma a Galériában. = Budapest, 26, 1986, 6. 25-27. ill. SZÉKELY András: Lélek és forma. = Népszabadság, 1986. április 25. 7. TASNÁDI Attila: Lélek és forma. A századforduló magyar művészete a Nemzeti Galériában. = Népszava, 1986. augusztus 1. 6. T.A. [TASNÁDI Attila]: Művésztünk a századfordulón. = Népszava, 1986. február 24. 6. TORMA Tamás: Lélek és forma. Magyar művészet 1896-191. Beszélgetés Éri Gyöngyivel, a Nemzeti Galéria főigazgatóhelyettesével. = Új Tükör, 1986. május 4. 24-25. ill. VADAS Ferenc: Lélek és építészeti forma. Gerle János a Nemzeti Galéria nagy kiállításáról. = Magyar Nemzet, 1986. július 24. 4. VADAS József: A lélek diadala. = Élet és Irodalom, 1986. április 11, 12. WAGNER István: Anno 1900. = Magyar Hírlap, 1986. március 8. 13. WAGNER István: Lélek és forma. Ma nyílik a Nemzeti Galériában. = Magyar Hírlap, 1986. március 14. 9.
919. A magyarországi művészet története. Főszerk. Aradi Nóra. 7. köt. Magyar művészet 1919-1945. Szerk. Kontha Sándor, Timár Árpád. 1-2. köt. Bp., Akadémiai, 1985 > 1985, 1257. rec. KOVÁCS Gyula: Magyar művé-

szet, 1919-1945. = Művészet, 27, 1986, 7. 6-8. ill. NAGY Ildikó = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 3-4. 202-206. SÜMEGI György = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 240-243.

920. NÉMET expresszionisták, Berlin, Nemzeti Galéria, 1986. ism. EMBER Mária: A német expresszionisták hazatérése. = Magyar Nemzet, 1986. november 15. 10. Németh Lajos: A századforduló művészetéről. > 918.

921. NOVÁK László: A három város [Nagykőrös, Kecskemét, Cegléd]. Bp., Gondolat, 1986 399 p., 32 t. ill.

922. OVERY, Paul: De Stijl. Bp., Corvina, 1986 99 p., ill. (Pantheon) ism. WAGNER István: Új sorozat a Pantheon. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 14. 4.

923. SLOVENSKE komorné sochárstvo 1918-1948, Bratislava, Slovenská Národná Galéria, November-december 1986. Komisarika výstava autorka katalógu Zuzana Bartošová-Pinterová. Bratislava, 1986 90 p., ill.

Tímár Árpád: A nagy út szakaszai. A Tretyakov képtár új kiállítása. > 319.

924. Traum und Wirklichkeit. Wien, Historisches Museum der Stadt Wien, 1985 > 1985. 1273. ism. KLOSS Andor: Vidám apokalipszis. = Műhely, 9, 1986, 3. 76-77.

KRUNÁK, Emese: Dream and reality. Vienna 1870-1930. = Interpressgraphik, 1986, 2. 24-32. ill. NAGY Zoltán: Álom, valóság, művészet. = Művészet, 27, 1986, 2. 53-57. ill.

925. TŰSKÉS Tibor: Az avantgarde vonzásában [Pécs]. = Tűskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 418-451.

926. VADAS József: Kapudöngétek. A szocialista művészet kezdetei. Bp., Reflektor, 1986 90 p., ill.

927. Winkler, Hans M.: Das Bauhaus. 3. Ed. Köln, DuMont, 1985. ism. MORAVÁNSZKY Ákos = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 65. ill.

928. WINKLER Gábor: Újabb kötetek a bécsi Ringstrasséről. = Építés-Építészettudomány, 18, 1988, 3-4. 453-461.

929. ZENIT. Az avantgárd Jugoszláviában. A Zenit-kör 1921-1926. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986. december 18.-1987. január 18. Bev. Éri Gyöngyi, Irina Subotić. Bp., 1986 28 p., ill. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1986/9.)

Építészet

930. BAI József: A lengyeli kastély, park és Anna-forrás története. Szekszárd, Tolna Megyei idegenforgalmi hivatal, 1986 47 p., ill.

931. Bairati, Eleonora - Riva, Daniele: Il liberty in Italia. Roma, Laterza, 1985. ism. MORAVÁNSZKY Ákos = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 58.

932. BÓDY Gábor: Építők. Bódy Gábor video tervezetének egyik fejezetéből [beszélgetés Preisich Gáborral] Sajtó alá rend. és bev. Petemák Miklós. = Filmvilág, 29, 1986, 7. 58-61. ill.

933. BRESTYÁNSZKY Ilona: Az esztergomi bazilika. = Nők Lapja, 1986. augusztus 30. 14-15. ill.

934. BRIGOVICH Marietta: Horvátszadány népi építészetéről és lakáskultúrájáról. = Vasi Honismereti Közlemények, 1986, 1-2. 70-81. ill.

935. BUGÁR-MÉSZÁROS Károly: Békéscsaba, Plébánia-templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak korok, múzeumok kiskönyvtára, 242.)

936. BUZA Péter: A Diana-fürdő kövei. = Budapest, 24, 1986, 4. 20-23. ill.

937. CSAJBÓK Csaba: A rábaszentmiklósi emlékoszlop [Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum]. = Téka, 1986, 2-3. 10-11. ill.

938. CSEPREGI H. Kázmér: Az utolsó vízimalmok a Szamoson. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 288-291. ill.

939. CSONKA Pál: Néhány szó a pesti Vigadó régi épületéről. = Építés-Építészettudomány, 18, 1986, 3-4. 313-318. ill.

940. CSONKARÉTI Károly: Harangtornyok a Felső-Tisza vidéken. = Honismeret, 14, 1986, 4. 38-41. ill.

941. DÁM László - D. RÁCZ Magdolna: Lakóházak Dél-Gömörben. Debrecen, Kossuth Lajos Tudomány Egyetem, 1986 148 p., 38 t. ill. (Gömör néprajza, 7.)

942. DÉVAVÁRI Zoltán: Régi házak, régi történetek [szabadkai építészet]. = 7 Nap, 1986. március 28. 24-25., ill.

943. DOBROSSY István - IGLÓI Gyula: Koronauradalmi épületek Miskolcon a XIX. század elején, II. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 24, 1986 77-98. ill.

944. DOGOSSY Katalin: Két óvatossá kérdés a Hungária-fürdőről. = Új Tükör, 1986. augusztus 17. 20-21. ill.

945. ÉPÜLŐ Pest-Buda a századfordulón. Bp., Magyar Országos Levéltár, 1986. Forgatókönyv. Összeáll. P. Szigetváry Éva. = Levéltári Közlemények, 57, 1986, 2. 307-320.

946. ERDÉLYI Zoltánné: Tihany, népi műemlékek. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 260.)

947. Fanelli, Giovanni: Stijl-Architektur. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1985. ism. MORAVÁNSZKY Ákos = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 61-62.

948. FEKETE Ferenc: Az orosz építészet a századfordulón az európai szecessziós irányzatok vonzásában. = Építés-Építészettudomány, 18, 1988, 1-2. 211-253.

949. FEKETE Ferenc: Szecessziós építészet Moszkvában. = Új Tükör, 1986. április 6. 10-11. ill.

950. FERKAI, András: Art Deco in Hungarian Architecture. = Interpressgraphik, 1986, 4. 20-29. ill.

951. FERKAI András: A két világháború közötti magyar építészet kutatása. = Magyar Nemzet, 1986. július 5. 14.

952. GÁL Gyula: A szilvásvárdi Orbán-ház. = Néprajzi dolgozatok Heves megyéből. Szerk. Peterscsák Tivadar. Eger, Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1986 57-64. ill.

953. GAZDA Anikó: Magyarország zsinagógái. = Településfejlesztés, 1986, 2. 109-130. ill.

954. GAZDA Anikó: Magyarország zsinagógái. Az Alföld déli része. = Településfejlesztés, 1986, 4. 113-144. ill.

Gerle János: Építészet a kiállításokon (1986-1918). > 918

955. GERLE János: A magyar századfordulós építészet emlékei, 1. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 52-55. ill.

956. GERLE János: A magyar századfordulós építészet emlékei, 2. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 52-57. ill.

957. GERLE János: A magyar századfordulós építészet emlékei, 3. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 54-57. ill.

958. GERLE János: A magyar századfordulós építészet emlékei, 4. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 60-62. ill.

959. GOLOVICS Lajos: A XIX. század monumentális építészetének ikonográfiai kérdései. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986

960. GRYLLUS Vilmos: Budapest, Deák téri evangélikus templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 236.)

961. HAJNÓCZI, Gábor: The Problem of National Style in the Architectural Debate About the Academy Building. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 55-69. ill.

962. HARMAT Péter: Vásárhely kútjairól. Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhelyi Városvédő és Szépfűző Egyesület, 1986 30 p., 12 t. ill.

963. IGAZSÁGÜGYI épületek Magyarországon a dualizmus korában, Bp., OMF Magyar Építészeti Múzeuma, 1986. A katalógust szerk. és a kiáll. rend. Pusztai László, Hadik András, Fülöp Csilla. Bp., 1986 79 p., ill. **tartalma:** Nemes Mária: Börtönépítés Magyarországon. 7-10. *Prohászka László:* Igazságszolgáltatási szervezetünk a dualizmus korában. 11-12. *Pusztai László:* Igazságügyi építkezések és épületek a dualizmus-kori Magyarországon. 13-17. **ism.** PUSZTAI László - HADIK András = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 295. ill.
964. C. HARRACH, Erzsébet: Bilder von der Ringstraße von Budapest. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd. 8. Wien und die Architektur des 20. Jahrhunderts. Hrsg. Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 7-12. ill.
965. ISTVÁNYI Gyula - FRANK János: Budapest, Műcsanak. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 227.)
966. JAKUS Lajos: Török fürdőből és mecsetből evangélikus templom Szécsényben. = Szécsényi Honismereti Híradó, 9, 1986 47-52.
967. JELINEK István: Az Országházról. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 59. ill.
968. Jullian, René: Histoire de l'architecture en France de 1889 a nos jours. Paris, Philippe Sers, 1984 rec. MÉZEL Ottó = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 64-65.
969. KÁDÁR, Márta: St. Stephans-Basilika. Zum 80 Geburtstag. = Budapester Rundschau, 1986. február 10. 6.
970. Kähler, Gert: Wohnung und Stadt. Braunschweig, Vieweg, 1985 **ism.** MORAVÁNSZKY Ákos = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 58.
971. KAVECSÁNSZKY Gyula: Rátka, Herceghút és Károlyfalva népi építészete. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 24, 1986 245-272. ill.
972. KIPKE Tamás: Az ország első temploma [Esztergom, bazilika]. = Új Ember, 1986. augusztus 24. 5.
973. Kitlitschka, Verner: Historismus und Jugendstil in Niederösterreich. Wien, Verlag NÖ Pressehaus, 1984 rec. PAMER Nóra = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 304-306.
974. KOÓS Judith: 175 éves a Deák téri evangélikus templom. = Reformátusok Lapja, 1986. június 22. 4.
975. KRIAK, Martin: Areál kaštieľa a parku v Betliari - narodná kultúra pamiatka [Betlér, Andrásy-kastély]. = Pamiatky príroda, 15, 1986, 3. 88-93. ill.
976. KUBINSZKY, Mihály: Bahnhöfe in Österreich. Wien, Verlag Josef Otto Slezak, 1986 272 p., ill.
977. MAGYAR László: "Engedélyt adni méltóztatnék..." [Palics, kioszkok]. = 7 Nap, 1986. október 3. 18-19. ill.
978. MAGYAR László: A régi városháza bontása [Szabadka]. = 7 Nap, 1986. augusztus 1. 28. ill.
979. MAGYAR László: Szabadka városházai. = 7 Nap, 1986. október 24. 29. ill.
980. MEDVECZKI Ágnes - GULYÁS László: A Budavári Sikló története. = Közlekedéstudományi Szemle, 36, 1986, 6. 264-275. ill.
981. MORVAY Endre: Egykori mennyezetfestés a Nemzeti Múzeumban. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 60. ill.
982. NAGY, Elemér: Finnisch architecture in Hungary. = Friends and relatives. Finnisch - Hungarian cultural relations. Ed. by Jaakko Numminen et al. Bp., Corvina, 1986 182-190. ill.
983. NEMES Márta: Még egyszer a debreceni református nagytemplomról. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 40-49. ill. E
984. ŐRSI Károly: A seregélyesi Zichy-Hadik kastély építéstörténete. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 203-208. ill.
985. PÁLL István: Téglá- és cserépezés Szabolcs megyében a XIX. század első felében. = Múzeumi Kurír, No 50, 1986 66-71.
986. PÁLL István: Történeti adatok a Taktaköz népi építkezéséhez. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 24, 1986 237-245.
987. PAMER Nóra: Magyar építészet a két világháború között. Bp., Műszaki, 1986 229 p. ill. **ism.** CZÉTÉNYI Piroska = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 307-308.
- PALLAGI Ferenc: Építészettünk a két világháború között. = Esti Hírlap, 1986. november 10. 2.
988. PETERCSÁK Tivadar: Népi építkezés és lakáskultúra a Taktaközben. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 24, 1986 116-119.
989. PUSZTAI László: Zebegény, Plébániatemplom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 245.)
990. RUDINSKI, Antun: Balkonok Szabadka épületein. = Letünk, 16, 1986, 5. 679-713. ill.
991. SAÁD József: Építőtőre váruva. Építész-dilemmák 1930-1945 között. = Világosság, 27, 1986, 6. 371-378.
992. SÁBJÁN Tibor: Szélmalom Dunsokról. = Téka, 1986, 2-3. 16-19., ill.
993. SÁGVÁRI, Ágnes: Zur Budapester Kritik an der Wiener Ringstraße. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd. 8. Wien und die Architektur des 20. Jahrhunderts. Hrsg. Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 21-31. ill.
994. SÁRMÁNY, Ilona: Zum Einfluß der Wiener Architektur in Ungarn um die Jahrhundertwende. = Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Bd. 8. Wien und die Architektur des 20. Jahrhunderts. Hrsg. Elisabeth Liskar. Wien, Böhlau, 1986 7-12. ill.
995. SÁRVÁRI Márta: A budavári sikló. = Ipari Forma, 10, 1986, 3. 15-17. ill.
996. H. SIPOS, Edit: Hungarian Relations with Bauhaus and their Influence in Hungary. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 97-115. ill.
997. SISA József: Egy eltűnt kastély nyomában. A galgamácsai kastély vadászlak. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 15-20. ill.
998. SISA, József: Il Neogotico in Europa nel XIX e XX secolo. A neogótika Európában a 19. és 20. században, Nemzetközi tudományos konferencia, Pavia-Milánó 1985. szeptember 25-28. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 82-85.
999. STROBEL Árpád: Százszentendős a tatái városháza. = Honismeret, 14, 1986, 6. 29. ill.
1000. P. SZABÓ Ernő: Az épület [Bp., VII. Erzsébet krt. 11. New York-palota]. = Budapest, 24, 1986, 3. 22-24. ill.
1001. SZAKÁCS József: A gyimesi csángók és építészettük. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 176-186. ill.
1002. Szalontai Barnabás: Nyirbátor népi építészete. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, 1984 > 1984, 1204. **ism.** SELMECZI KOVÁCS Attila = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 3-4. 247-248.
1003. SZÉKÉRI Ernő: [Hozzászólás Szűcsné Mezei Mária: A Balatonfüredi fürdőtelep polgári építkezései c. tanulmányához > 1985, 1338.] = Műemlékvédelem, 30, 1986, 2. 158-159.
1004. SZÉNÁSSY Árpád: Egy budapesti keleti bazár 110 éves története [Haris-bazár]. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 209-219. ill.
1005. SZILBEREKY Jenő: Iustitia csarnoka [Bp. V. Markó u. 16., Legfelsőbb Bíróság]. = Budapest, 24, 1986, 5. 22-24.
1006. SZTRIHA Kálmán: A szélmalmokról. = Nem forog a dorozsmai szélmalom. Írások Dorozsmáról. Szerk. Apró Ferenc. Szeged, 1986 45-59. ill.

1007. VÁRAYNÉ BIRÓ Ibolya: Az ásványrárói lakóház [Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum]. = Teka, 1986, 1. 9-12. ill.
1008. VÁRAYNÉ BIRÓ Ibolya: A rábcapki lakóház [Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum]. = Teka, 1986, 1. 5-8. ill.
1009. VIRÁGH Pál: Építetők és tervezők a harmincas években. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 12-13. ill.
1010. WINKLER Gábor: Korai nagy templomaink természet. = Diakónia, 8, 1986, 2. 52-60. ill.
1011. WINKLER Gábor: Sopron, Evangélikus templom. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 248.)
1012. ZÁKONYI Ferenc: A csopaki vízimalom. = Honismeret, 14, 1986, 6. 39-41. ill.

Várostervezés, urbanisztika

1013. KUBINSZKY Mihály: A Lőverek urbanisztikai jelentősége és helyzete. = Városepítés, 22, 1986, 4. 22-27. ill.

Kertművészet

1014. HAJÓS, Géza: Neuwaldegg- Der älteste Garten "nach englischer Manier" in Österreich. = Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte, 39, 1986, 109-144. ill.
1015. HUNYADI Judit: Pepi-kerti sétá. = Új Tükör, 1986. július 27.12-13. ill.
1016. KRIAK, Martin: Areál kaštiela a parku v Betliari. Národná kultúrna pamiatka. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 4. 185-187. ill.
1017. LÁSZLÓ Ilona: A kastély kertje [Keszthely, Festetics-kastély]. = Új Tükör, 1986. június 29. 36-37. ill.
1018. NÉMÉC, Zdeněk: Verejná zeleň Košíc v 19. storočí. = Vlastivedný časopis, 35, 1986, 4. 159-165. ill.
1019. RADÓ Dezső: A város majorja [Bp., XII. Városmajor]. = Budapest, 24, 1986, 6. 22-24. ill.
1020. TÓTH Ágnes: Nincs mit ünnepelni [Budapest, Orczy kert]. = Kertészet és Szőlészet, 1986. december 18. 5. ill.
1021. TÓTH Ferenc: Giba Antal felmérése Makó belterületéről 1824-ben. Makó, Csongrád Megyei Műemléki Albizottság, 1986 83 p., ill. (A Makó múzeum füzetek, 51.)

Szobrászat

1022. MÁCZA Mihály: Komárom köztéri szobrai. = Honismeret, 14, 1986, 4. 42-47. ill.
- Mazányi Judit: Emlékművek a századfordulón. > 918.
1023. Monumentumok az első világháborúról. A kiállítást rend. Feuer Gábor, Kovács Ákos. Bp., Műcsarnok, 1985 > 1985. 1367. ism. KERNY Terézia: Monumentumok az I. világháborúból. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 238-239. SZÜCS György: Monumentumok az I. világháborúból. = Művészet, 27, 1986, 2. 58-59., ill.
1024. POTÓ János: Történelemszemlélet és propaganda. Budapest köztéri szobrai 1945 után. = Történelmi Szemle, 29, 1986, 3-4. 518-531. ill.
1025. PROHÁSZKA László: Adalékok a millenniumi emlékmű történetéhez. = Magyar Nemzet, 1986. november 29. 14.
1026. PROHÁSZKA László: A millenniumi emlékmű története. = Magyar Nemzet, 1986. november 4. 4.

1027. PROHÁSZKA László: Szobrok a Köröndön. = Magyar Nemzet, 1986. december 27. 6.

Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafikai, könyvművészet

1028. ALEXA, Tiberiu: Contribuții la reconstruirea primei etape a istoriei micării artistice de la Baia Mare (1898-1901). = Acta Musei Porolissensis, 10, 1986 745-772.
1029. BALOGH, László: Die Schule von Nagybánya. = Weltkunst, 56, No 21, 1986 3372-3376. ill.
- Bellák Gábor: A romantika kora a magyar festészetben. > 299.
1030. Bihajli-Merin, Oto: A naivok festésze. Bp., Gondolat, 1984 > 1984, 1241., 1985, 1373. ism. FÁBIÁN László: Egy későn megjelent könyv. = Művészet, 27, 1986, 7. 52-54. ill.
1031. DÉMONOK, szárnyak, bestiák...1898-1938. Bp., Fészek Galéria, 1986. november 11 - december 5. A kiáll. anyagát vál. és rend. Horváth László. Bp., 1986 11 p. + 10 dia
1032. Északi festészet az 1880-as években, Osló, Nemzeti Múzeum, 1985 ism. ARADI Nóra: Nagybányaiság Északon. = Művészet, 27, 1986, 4. 54-57. ill.
1033. FENYVESI István: Magyar festők és tudósok Odesszában (19. sz.). = Szegedi Könyvtári Műhely, 25, 1986, 3-4. 171-176.
1034. Frank, Helmut: Jugendstil Ex libris. Leipzig, 1984 ism. PALÁSTHY Lajos = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 35.
- Géger Melinda: Új állandó kiállítás a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban. > 311.
1035. HAVAS, Valéria: The Pioneering Age of Soviet Film posters. = Interpressgraphik, 1986, 2. 2-11.
1036. HORVÁTH Hilda: Az első hazai ex libris-pályázatok. = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 19-25. ill.
1037. HORVÁTH Hilda: Magyar ex libris-művészet a XX. század elején. Doktori értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
- Jávor Anna: A felvilágosodás képei. > 299.
1038. LÓSKA, Lajos: Hungarian Poster 1916/1930. = Interpressgraphik, 1986, 4. 50-53. ill.
1039. LÓSKA Lajos: Magyar avantgarde plakátművészet, 1916-1930. = Művészet, 27, 1986, 4. 16-19. ill.
1040. Lyka Károly: Festészeti életünk a millenniumtól az első világháborúig. 2. kiad. Bp., Corvina, 1983 ism. KOOS, Friderika Margit = Ungarn Jahrbuch, 14, 1986 397-298.
1041. Lyka Károly: Festészettünk a két világháború között, 1920-1945. 2. kiad. Bp., Corvina, 1984 > 1984, 1248. ism. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 239.
1042. Magyar avantgarde plakátművészet 1916-1930. Bp., Kassák Múzeum, 1985 > 1985, 1387. ism. P. SZABÓ Ernő: Avantgarde plakátművészet, 1916-1930. = Budapest, 24, 1986, 3. 4.
1043. MAGYAR plakátkiállítás, Berlin, Magyar Kultúra Háza, 1986. április ism. BAJKAY Éva: Magyar Plakátkiállítás. = Művészet, 27, 1986, 8. 61. ill.
1044. L. MENYHÉRT László: A vásárkép a 19. századi szolnoki művészetben. = Múzeumi Levelek, No 53-54, 1986 53-63. ill.
1045. PINTÉR István: Népies üvegképek Nyugat-Magyarországon. = Zalai Gyűjtemény, 25, 1986 131-150. ill.
1046. RAJZOK, 19-20. század, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1986. A kiáll. rend. az ismertetőt írta Kaposy Vera. Bp., 1986 4 p., ill. ism. KAPOSY Vera: Zeichnungen aus dem 19./20. Jahrhundert. Museum der Bildenden Künste.

- = Budapesti Rundschau, 1986. július 28. 9. (p.s.z.e.) [P. SZABÓ Ernő]: Rajzok a 19-20. századból. = Budapest, 24, 1986, 12. 3. ill. SZATMÁRI Gizella: 19-20. századi rajzok a Szépművészeti Múzeum gyűjteményében. = Népszava, 1986. szeptember 12. 6. P. SZÚCS Julianna: Száz modern grafika. = Népszabadság, 1986. július 12. 13.
1047. RÉGI debreceni családi portrék, Debrecen, Déri Múzeum, 1986. március 23. - május 11. A kiáll. rend. a katalógust írta Sz. Kürti Katalin. Debrecen, 1986 6 p., ill. ism. Sz. KÜRTI Katalin: Régi debreceni családi portrék. = Művészet, 27, 1986, 8. 20-23. ill.
1048. RÉGI tatai festők, Tata, Kuny Domokos Múzeum, 1986. december - 1987. március. A kiáll. rend. a katalógust írta Bíró Endre. Tata, 1986 20 p., ill.
1049. SINKÓ Katalin: A profán történeti festészet Bécsben és Pest-Budán 1830-1870 között. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 3-4. 95-132. ill.
1050. SÜMEGI György: Meghívók, címlapok, plakátok - style 1900 [Kecskemét]. = Művészet, 27, 1986, 5. 40-43. ill.
1051. SZABADI Judit: Man and Nature in Early Modernism. József Koszta, István Nagy, László Mednyánszky, József Egry, Gyula Derkovits, István Farkas. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 101, 1986 178-182. ill.
1052. Szabó Júlia: A XIX. század festésze Magyarországon. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 1394. rec. (N.L.)[NÉMETH Lajos] = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 239-240.
1053. P. SZALAY Emőke: A városi nyomda termékeinek iparművészeti vonatkozásai. = Nyomdatörténeti és nyomdászletmód-kutatási tanulmányok Debrecen város 625. és a debreceni nyomdászat 425. évfordulóján. Bp., Közgazdasági és Jogi, 1986 299-376. ill.
1054. SZOLNOKI művészet. Válogatás a Damjanich János Múzeum anyagából, Szombathelyi Képtár, 1986. szeptember 12. - október 26. Összeáll., bev. L. Menyhért László. Szombathely, 1986 22 p., ill.
1055. SZVOBODA Gabriella: A budapesti falképfestészet vázlatos áttekintése 1863-tól 1903-ig. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 3-4. 133-172. ill.
1056. VERES László: A miskolci nyomdászat története, 2. Csöglei Tóth Lajos nyomdájá (1842-1850). = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 24, 1986 65-76. ill.

Fotóművészet és új médiák

1057. ARADI Nóra: Megjegyzések egy készülő munkához [Albertini Béla szociofotó-monográfia]. = Fotóművészet, 29, 1986, 3. 50-51.
1058. KOVÁCS András Bálint: A szorongás képei. Az expressionizmus és a film. = Filmvilág, 29, 1986, 5. 26-31. ill.
1059. STEKOVICS János: Szegedi fényképész-mesterek. = Fotó, 33, 1986, 7. 312-315. ill.
1060. SZAKÁCS Margit: Egy főúri amatőr a századfordulón, 1. [Izabella főhercegnő]. = Fotó, 33, 1986, 10. 444-446. ill.
1061. SZAKÁCS Margit: Egy főúri amatőr a századfordulón, 2. [Izabella főhercegnő]. = Fotó, 33, 1986, 10. 507-509. ill.
1062. SZAKÁCS Margit: Egy főúri amatőr a századfordulón, 3. [Izabella főhercegnő]. = Fotó, 33, 1986, 12. 543-545. ill.
1063. SZILÁGYI Gábor: Argentin epizódok. = Fotó, 33, 1986, 8. 357-359. ill.
1064. SZILÁGYI Gábor: Brazília messze fénylő csillaga. = Fotó, 33, 1986, 5. 211-213. ill.

1065. SZILÁGYI Gábor: A fényképezés felfedezése - Daguerre előtt. = Fotó, 33, 1986, 4. 168-170. ill.
1066. SZILÁGYI Gábor: Latin portrék. = Fotó, 33, 1986, 10. 447-449. ill.

Iparművészet

1067. ACSAY, Judit: "Genuine Plastic!" = Interpress-graphik, 1986, 4. 40-49. ill.
1068. ACSAY, Judit: It Began in a Coffee-House [Wiener Werkstätte]. = Interpressgraphik, 1986, 2. 33-37. ill.
1069. BÁNSZKY KISS, Éva: The Art of Happiness "Art Deco". = Interpressgraphik, 1986, 4. 30-39. ill.
1070. BÁNSZKYNÉ KISS Éva: A bécsi szecesszió és a magyar századforduló iparművészete. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 8-11. ill.
1071. Magyar Art Deco, Bp., Iparművészeti Múzeum, 1985 > 1985, 1422. ism. DARITS Ágnes - S. NAGY Katalin: Két kiállítás mindennapi tárgyainkból. = Művészet, 27, 1986, 4. 49-51. ill. FORGÁCS, Éva: The Rediscovery of Hungarian Art Deco. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 102, 1986 178-180. ill. MEZEI Ottó: A magyar Art Deco és nemzetközi összefüggései. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 63-64. ill. RÉV Ilona: Még egyszer az Art Decoról. = Világosság, 27, 1986, 5. 324-325.
- Varga Vera: Gondolatok a magyar szecesszió iparművészetéről. > 918.

Fémművesség

1072. PEREHÁZY Károly - KOLTAI Sándor: Mesterség, művészet, ipar. A „Fém munkás” Vállalat ferencvárosi Gyárának monográfiája. Bp., Építéstudományi Tájékoztatói Központ, 1986, 156 p., ill.

Érem, pénz, pecsét

1073. DOGARU, Maria: Contribuții la cunoașterea sigiliilor comitatelor din Transilvania. Revista muzeelor și monumentelor. Muzee, 1986, 2. 47-53. ill.
- L. Kovásznai Viktória: A századforduló éremművészete. > 918.

Kerámia, üveg

1074. KATONA Imre: Az első magyar porcelángyár, Telkibánya. Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1986 55 p., 32 t. ill. (Borsodi kismonográfiák, 24.)
1075. KATONA Imre: A herendi gyár árusítási és gyártástechnikai nehézségei az 1920-as, 30-as és 40-es években. = Építőanyag, 38, 1986, 3. 89-92. ill.
1076. KATONA Imre: Kerámiakultúránk az első világháború előtt. = Építőanyag, 38, 1986, 7. 216-217.
1077. A magyar szecesszió kerámiaművészete. Bp., Iparművészeti Múzeum, 1985 > 1985, 1437. ism. P. SZABÓ Ernő: Szecessziós kerámiák. = Budapest, 24, 1986, 1-2. 4. Sz.A.[SZÉKELY András]: A bűvös vázacsakk. = Új Tükör, 1986. január 12. 25-26. ill. TASNÁDI Attila: A magyar szecesszió kerámiaművészete. = Népszava, 1986. március 14. 6.

1078. P. SZALAY Emőke: Debreceni tálak, tényérok. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1985 (1986) 223-239. ill.

1079. VERES László: Üvegmeszés és gravírozás Miskolcon a XIX. században. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 24, 1986 80-86. ill.

1080. ZSOLNAY. Ungarische Jugendstilkeramik, Wien, Österreichisches Museum für Angewandte Kunst, 16 April bis 6. Juli 1986. Kat. red. Éva Csenkey, Bánszky-Kiss Éva. Wien, 1986 160 p., ill. **ism.** PRAGER, Wolfgang: Zsolnay-Ungarische Jugendstilkeramik. = Weltkunst, 56, 1986, 12. 1720-1721. (toronyi) [TORONYI Attila]: Keramik der ungarischen Sezession. = Budapester Rundschau, 1986. április 14. 6.

Bútor, interiőr

1081. SZABÓ Sarolta: A szatmárcekei Kölcsey-kúria leltára. = Szabolcs-Szatmári Szemle, 21, 1986, 1. 97-111.

Textil és viselet

1082. ÁIPLI Gyuláné: Takács céhzászló restaurálása. = Cumania, 9, 1986 503-511. ill.

F. Dózsa Katalin: A művészet hatása a divatra 1896-1919 között. > 918.

1083. MÉSZÁROS Ágnes: A kiskunfélegyházi takácscoéh. = Cumania, 9, 1986 169-199. ill.

1084. SZŰCSMUNKÁK, szűcsművészek, Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1986. A vezetőt írta Gulyás Éva. Szolnok, 1986 20 p., ill. (A Damjanich János Múzeum kiállításvezetői)

1085. TULLÓK, tollak. Női viseletek és kiegészítők a 19. és 20. századból, Sárvár, Nádasdy Ferenc Múzeum, 1986. szeptember 25. - november 30. A kiáll. rend. és a kat. írta Tompos Lilla. Szombathely, 1986 30 p., ill. (Vas megyei múzeumok katalógusai, 124.)

Kisművészetek

1086. DÓKA Klára: A pesti könyvkötők 1855-ben. = Magyar Könyvszemle, 102, 1986, 2-3. 226-233.

1087. RÉGI gyermekjátékok. Bp., Kiscelli Múzeum, 1986 **ism.** TORMA Tamás: Régi gyermekjátékok. = Új Tükör, 1986. február 2. 4.

1088. SZABADFALVI József: Mézeskalácsosság Debrecenben. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1986 135 p., ill. (Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei, 46.)

Művészeti oktatás, művészeti szervezetek és intézmények

Egri Mária: Művészközösségek az 1900-as években. > 918.

A művészet határterületei

1089. BENCZE Géza: Zala megye leírása a reformkorban két korabeli forrás alapján. = Zalai Gyűjtemény, 23, 1986 3-188. ill.

1090. FALUS László: A százéves budai határkövek. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 86-95. ill.

1091. SKERLETZ István: Árvízi jelek Dunabogdányban. = Dunakanyar, 22, 1986, 3. 48. ill.

Színház és látványosság

1092. PIANKOVA, Tatyjana: Az orosz színpadi díszlet a századfordulón. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tan-szék. Bp., 1986

Sinkó Katalin: A valóság története, avagy történelem valósága. A millennium-ünnep historizmus. > 918.

Mesterek

1093. Asplund, Gunnar

MORAVÁNSZKY Ákos: Asplund-szimpozium Svédországban. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 42-45. ill.

1094. Bábolnay József

GERLE János: Bábolnay József (1886-1983). = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 51-55. ill.

1095. Barabás Miklós

Barabás Miklós (1810-1898) akvarelljei. A katalógust írta Szvoboda D. Gabriella. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985 > 1985. 1477. rec. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 237-238.

Barabás Miklós önéletrajza. Kolozsvár, Dácia, 1985 > 1985, 1477. **ism.** BEKE György: Vallomás tollal, ecsettel. = A Hét, 1986. február 6. 7. SÜMEGI György: Könyvheti könyvek. = Forrás, 18, 1986, 8. 91-93.

POLGÁRDY Géza: Márkosfalvától Budapestig. = Reformátusok Lapja, 1986. július 27. 4.

Szvoboda D. Gabriella: Barabás Miklós. Bp., Képzőművészeti, 1983 rec. > 1984, 1317. KERNY Terézia = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 235-236.

1096. Baselitz, Georg

SEBŐK Zoltán: Georg Baselitz. = 7 Nap, 1986. augusztus 8. 28. ill.

1097. Baumhorn Lipót

STANCH, Donka: Novisadska zinagoga. = Sveske, No 17, 1986 153-156. ill.

JÁRY Péter: A zsinagógák álmodója. 125 éve született Baumhorn Lipót. = Új Élet, 1986. január 15. 3.

1098. Beck Ö. Fülöp

KONTHA Sándor: Beck Ö. Fülöp feljegyzései 1944 novemberéből. Sajtó alá rend. és bev. Kontha Sándor. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 219-226.

1099. Behrens, Peter

Widsor, Alan: Peter Behrens - Architekt und Designer. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1985 **ism.** MORAVÁNSZKY Ákos = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 60.

1100. Benczúr Gyula

BELLÁK Gábor: Benczúr Gyula: Vajk megkeresztelése, 1875. és az 1869-es történeti festménypályázat. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 76-78. ill.

1101. Benedek Péter

IKVAI Nándor: „Pétör, a festő”. = Művészet, 27, 1986, 4. 63-64. ill.

1102. Biró Mihály

BIRÓ Mihály (1886-1948) plakátok, Bp., Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, 1986. A kiáll. rend. Pírós Tibor. Bev. Horn Emil, Denscher Bernhard. Bp., 1986 144 p., ill. **ism.** BRESTYÁNSZKY Iлона: A plakát nagymestere.

= Nők Lapja, 1986. november 8. 10-11., ill. EMBER Mária: Történelmi jelkép alkotója. Biró Mihály emlékkiállítás a Munkásmozgalmi Múzeumban. = Magyar Nemzet, 1986. november 25. 7. KÁDÁR, Márta: Meister des

- Plakats. = Budapester Rundschau, 1986. december 1. 9.
P. SZÜCS Julianna: Bíró Mihály szélsőségei. = Népszabadság, 1986. november 7. 15. TASNÁDI Attila: Plakátok az örökkévalóságnak. Bíró Mihály emlékezete a Budavári palotában. = Népszava, 1986. november 14. 6. VADAS József: A vörös szuper men. = Élet és Irodalom, 1986. november 28. 13.
- BÍRÓ Mihály.** Összeáll. Bajkay Éva. Bp., Reflektor, 1986 166 p., ill.
- HORN Emil:** Bíró Mihály. = Eseménynaptár, 1986, 4. 32-34. ill.
- HORN Emil:** Bíró Mihály a magyar politikai plakát megteremtője. = Honismeret, 14, 1986, 6. 22-25. ill.
- HORN Emil:** „A munkásosztály Toldi Miklósa.” Száz éve született Bíró Mihály, a kalapácsos ember alkotója. = Népszava, 1986. november 29. 8.
- KENESSEI András:** A művész titka. Ki tud jó politikai plakátot alkotni? Száz éve született Bíró Mihály. = Magyar Hírlap, 1986. december 1. 4.
- KÓVÁGÓ Sarolta:** Az ismeretlen Bíró Mihály. Száz éve született a „vörös kalapácsos ember” megalkotója. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 3-4. 182-184. ill.
- KÓVÁGÓ Sarolta:** Bíró Mihály (1886-1948). = Párttörténeti Közlemények, 32, 1986, 1. 165-175.
- LÁNCZ Sándor:** A vörös kalapácsos munkásalak megalkotója. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 103-104. ill.
- 1103. Blake, William**
KONOPACKI, Adam: William Blake. Bp., Corvina, 1986 15 p., 56 t. ill. (A művészet világa)
- 1104. Bodor Péter**
ÁGOSTHÁZI László: A Bodor-kút a szigeten. = Budapest, 24, 1986, 5. 28-29. ill.
- POLGÁRDY Géza:** Bodor Péter és a zenélő kutak. = Reformátusok Lapja, 1986. március 23. 4.
- POLGÁRDY Géza:** Még egyszer Bodor Péterről, avagy az adatok megbízhatósága. = Reformátusok Lapja, 1986. május 4. 4.
- 1105. Brâncuși, Constantin**
MIKÓ Ervin: A hallgatás asztalánál. = A Hét, 1986. szeptember 4. 6. ill.
- 1106. Brocky Károly**
SZVOBODA D. Gabriella: Brocky Károly arcképei Viktória királynőről és Albert hercegről. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 72-75. ill.
- 1107. Clark Ádám**
BOR Ferenc: Clark Ádám. = Eseménynaptár, 1986, 3. 40-42. ill.
- HORVÁTH Árpád:** A Lánchíd és az Alagút építője. Clark Ádám születésének 175. évfordulójára. = Népszabadság, 1986. augusztus 16. 11.
- KOREN Emil:** A hídepítő Clark Ádám. = Evangélikus Élet, 1986. szeptember 7. 3.
- PALOTÁS László - HARGITTAI Jenő:** 175 éve született Clark Ádám. = Mélyépítéstudományi Szemle, 36, 1986, 7. 292-293. ill.
- 1108. Csók István**
ARADI Nóra: Egy Munkácsy- és egy Csók-festmény előképe. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 176-182. ill.
- 1109. Csontváry Kosztika Tivadar**
CZAKÓ Ferenc - TARAI Teréz: A Csontváry képek megóvásáról. = Múzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 91-97.
- MEZEI Ottó:** Csontváry a „Panaszfal Jeruzsálemben” c. festményének esztétikai háttere és a belső kép problémája. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 183-199. ill.
- A NAPÚT festője.** Dokumentumkiállítás Csontváry Kosztika Tivadar életéről és munkásságáról, Bp., Óbuda Galéria, 1986. szeptember 16 - november 2. Rend. Papp Gábor. Bp., 1986 20 p., ill. **ism. HEVÉR Zoltán:** A napút festője. = Új Ember, 1986. október 26. 6. **SZEGŐ György:** Nyárvég. = Magyar Nemzet, 1986. október 28. 7.
- ROMVÁRY Ferenc:** Pécs, Csontváry Múzeum. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986 16 p., ill. (Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára, 141.)
- 1110. Degas, Edgar**
KRESÁK, Fedor: Edgar Degas. Bp., Corvina, 1986 15 p., 58 t. ill. (A művészet világa)
- 1111. Derkovits Gyula**
OLTVÁNYI Imre: Derkovits Gyula (1894-1934). = Válasz, 1934-1938. Szerk. Széchenyi Ágnes. Bp., Magvető, 1986 97-100.
- 1112. Dési Huber István**
GODA Gertrúd: Mándoki bácsi - Dési Huber István ismeretlen rajza. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 24, 1986 213-221. ill.
- 1113. Egry József**
szeghalmi [SZEGHALMI Elemér]: Egry József - Takács Gyula: Vízitükrök. = Új Ember, 1986. július 20. 6.
- 1114. Eiffel, Gustav**
Loyrette, Henri: Gustav Eiffel. Ein Ingenieur und sein Werk. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1985 rec. M. **GYÖNGY Katalin:** Magyar Építőművészet, 1986, 2. 63-64.
- MAGYAR Pál:** Eiffel. = Új Tükör, 1986. június 15. 22. ill.
- 1115. Fényes Adolf**
ANTALFI Mária: Emlékezés Fényes Adolfra. = Új Élet, 1986. jan. 15. 3.
- 1116. Feszty Adolf**
SZÉNÁSSY Árpád: Egy elfelejtett fővárosi építész. = Magyar Nemzet, 1986. december 8. 6.
- SZÉNÁSSY Árpád:** Feszty Adolf építész. = Honismeret, 14, 1986, 6. 46-49. ill.
- SZÉNÁSSY Árpád:** A régi új löversenypályája. = Élet és Tudomány, 1986. szeptember 26. 1228-1229. ill.
- 1117. Feszty Árpád**
KÁDÁR Márta - HEGYI Gyula: Körkép. = Magyarországi, 1986. október 19. 27. ill.
- 1118. Friedrich, Caspar David**
BEKE László: Caspar David Friedrich. Bp., Corvina, 1986 123 p., VIII t. ill. (Pantheon)
- FÖLDÉNYI F. László:** Caspar David Friedrich. Bp., Helikon, 1986 122 p., 22 t. ill. **ism. BALASSA Péter:** Esszék a belső utak festészetéről. = Élet és Irodalom, 1986. december 5. 11.
- TILLMANN J.A.:** Caspar David Friedrich alkotni lépcsőin. Az élet lépcsőfokai. = Művészet, 27, 1986, 3. 44-48. ill.
- 1119. Gaudi, Antoni**
ACSAY Judit: A barcelonai Sagrada Familia templom. = Új Tükör, 1986. december 21. 24-25. ill.
- 1120. Gulácsy Lajos**
GULÁCSY Lajos emlékkiállítás (1882-1932), Szekszárd, Művészetek Háza, 1986. július 1 - szeptember 28. Rend., bev. Szij Béla. Szekszárd, 1986 32 p., ill. (A szekszárdi Művészetek Háza kiállításai, 7.)
- kiáll. Kecskemét, Kecskeméti Képtár, 1986 **ism. BORZÁK Tibor:** Gulácsy Lajos emlékkiállítása. = Új Tükör, 1986. május 4. 3. ill.**
- 1121. Györgyi Dénes**
Györgyi Dénes (1886-1961) [válogatás írásából]. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 56-59. ill.
- GYÖRGYI Dénes (1886-1961)** építész emlékkiállítása, Bp., OMF Magyar Építészeti Múzeuma, 1986. Írták, a katalógust szerk. és a kiáll. rend. Fülöp Csilla, Hadik András, Pusztai László. Bp., 1986 51 p., ill. (Az Országos Műemléki Felügyelőség Magyar Építészeti Múzeumának kiad-

- ványai) *ism.* [KUBINSZKY Mihály megnyitója]. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 297-298. ill.
- HEGYI Gyula: A koronázástól az újjáépítésig. Györgyi Dénes építész emlékezete. = Magyar Hírlap, 1986. december 24. 9.
- 1122. Herter, Samuel**
HERTER, Balduin: Genealogie bietet der Kunstgeschichte ihre Hilfe an Samuel Herter, der Maler von zw. St. L. Roth-Bildnissen. = Siebenbürgische Familienforschung, 3, 1986, 1. 13-18. ill.
- 1123. Hild János**
BOR Ferenc: Hild János. = Eseménynaptár, 1986, 1. 50-51. ill.
- 1124. Hirémy-Hirschl Adolf**
DOMENICO-CORTESE, Gamma di: Hirémy-Hirschl un politico ritrovato. = Bollettino de Musei Comunali di Roma, 32, 1985 (1986) 89-101. ill.
- 1125. Hofbauer János**
BUZA Péter: Reformkori városképek. = Budapest, 24, 1986, 7. 23-29. ill.
- 1126. Hollósy Simon**
SORBAN, Raoul: O vîstă de artist între München si Maramures. Bucuresti, Meridiane, 1986 215 p., ill.
- 1127. Höller György**
VARGA Gyula: A pusztacsaládi Szent István szobor. = Soproni Szemle, 40, 1986, 2. 179-184.
- 1128. Huber József**
BUZA Péter: Mi lesz a Diana megkerült szobrainak a sorsa? Huber faragta az Apollót és a Minervát [beszélgetés Pusztai Lászlóval]. = Magyar Nemzet, 1986. április 11. 5.
- 1129. Hugo, Victor**
GELLÉR Katalin: Victor Hugo ma. = Művészet, 27, 1986, 8. 56-58. ill.
- 1130. Huszár Vilmos**
GERGELY, Mariann: A Modern-Classical. = Interpress-graphik, 1986, 1. 14-19. ill.
- KEIJZER, Matthijs:** Festék keresztmetszetek készítése és vizsgálata Huszár Vilmos festményeire alkalmazva. = Műzeumi Műtárgyvédelem, 15, 1986 155-163. ill. kiáll. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985 > 1985, 1516. *ism.* FORGÁCS Éva: Huszár Vilmos esete a De Stijl mozgalommal. = Kritika, 1986, 1. 14-15. ill. SZABÓ, Júlia: A Hungarian Artist in the Netherlands. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 102, 1986 186-187. ill.
- 1131. Iványi Grünwald Béla**
KORDY, Soraya el: Béla Iványi-Grünwald in seinem Kreis der Nagybanja-Schule. = Kunsthistoriker, 3, 1986, 3-4. 51-52. ill.
- Telepy Katalin: Iványi Grünwald Béla. Bp., Képzőművészeti, 1985 *rec.* SÜMEGI György: Két nagybányai. = Forrás, 18, 1986, 6. 76-77.
- TELEPY Katalin: Iványi Grünwald sajátkezű és hamisított képeiről. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 3-4. 173-181. ill.
- 1132. Jókai Mór**
HEITLER László: A festő Jókai. = Műszák, 1986, 3. 8-10. ill.
- SZIU Béla: Jókai Mór festményei és rajzai. = Élet és Tudomány, 1986. március 14. 349-350. ill.
- SZIU Béla: Kies és szelíd tájak. Jókai Mór festményei és rajzai. = Műhely, 9, 1986, 6. 39-43. ill.
- 1133. Kandinszkij, Vaszilij**
BAK Imre: Kandinszkij aktualitása. = Művészet, 27, 1986, 4. 52-53. ill.
- 1134. Káplár Miklós**
KÁPLÁR Miklós. Összeáll. Both Ferenc. Bev. Lázár Imre. Hajdúböszörmény, Városi Tanács, 1986 51 p., ill.
- MARJAI Márton: A Hortobágy festője. = Új Tükör, 1986. augusztus 10 24-25. ill.
- Sz. KÜRTI Katalin: Káplár Miklós emlékezete. = Alföld, 37, 1986, 7. 93-95. ill.
- LÁZÁR Imre: Káplár Miklós száz esztendeje. = Népszava, 1986. június 28. 8.
- P. SZABÓ Emő: Festő a Hortobágyon. = Magyar Ifjúság, 1986. október 31. 36-39. ill.
- 1135. Klimt, Gustav**
ACSAY Judit: A csók. Egy motívum variációi Gustav Klimt festészetében. = Új Tükör, 1986. december 28. 22-23. ill.
- 1136. Kner Imre**
KOVÁCS Imre pályaképe. Kovács Imre és Kner Imre levelezése 1936-1937. Közli és bev. Erdész Ádám. = Levéltári Szemle, 36, 1986, 3. 49-67.
- 1137. Koszta József**
BRESTYÁNSZKY Ilona: Barbár romantika [Koszta József]. = Nők Lapja, 1986. március 15. 16-17., ill.
- T.A. [TASNÁDI Attila]: Koszta József jubileumára. = Népszava, 1986. március 27. 6.
- 1138. Kovács Mihály**
LUDÁNYI Gabriella: Kovács Mihály (1818-1892). Doktori értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
- 1139. Lechner Ödön**
GERLE, János: Ödön Lechner, Architect (1845-1914). Experiments Towards a National Architecture. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 101, 1986 183-188. ill.
- KISMARTY-LECHNER Kamill: Lechner Ödön architektúrája. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 28-41. ill.
- SÁRMÁNY Ilona: Lechner, az álmodozó. = Interpress Magazin, 12, 1986, 12. 62-68. ill.
- 1140. Lotz Károly**
HANKÓ Ildikó: Megmenekült Lotz Károly alkotása. Befalazott címer a Siklónál. = Magyar Nemzet, 1986. május 19. 5.
- 1141. Maillol, Aristide**
FÖLDES Mária: Az öröm szobrása. = Interpress Magazin, 12, 1986, 5. 172-175. ill.
- 1142. Maróti Géza**
MERKUROV, Dmitrij: Maróti (Rintel) Géza (1875-1941) helye a magyar szecesszió művészetében (1896-1918). Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
- 1143. Maticska Jenő**
Murádin Jenő: Maticska Jenő. Bukarest, Kriterion, 1985 *rec.* SÜMEGI György: Két nagybányai. = Forrás, 18, 1986, 6. 76-77.
- 1144. Máttis-Teutsch János**
Deac, Mircea: Mattis-Teutsch. Cluj, Dacia, 1985 > 1985, 1547. *ism.* VIDA, George: = Arta, 33, 1986, 11. 38.
- 1145. Mednyánszky László**
SZILÁGYI Ferenc: Mednyánszky László. = Nyelvünk és Kultúránk, No 65, 1986 64-72. ill.
- 1146. Melnyikov, Konsztantyin Sztjepanovics**
Sztigaljev, Anatolij A. - Kokkinaki, Irina V.: Konsztantyin Sztjepanovics Melnyikov. Moszkva, Iszkusztvo, 1985 *ism.* MORAVÁNSZKY Ákos: Magyar Építőművészet, 1986, 4. 64.
- 1147. Mészöly Géza**
Bodnár Éva: Mészöly Géza. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 1550. *ism.* Sz. KÜRTI Katalin = Alföld, 37, 1986, 5. 93-94.
- HOLLÓSI, Éva: Géza Mészöly (1844-1887). Maler des "paysage intime" = Budapesti Rundschau, 1986. február 3. 9.
- SZILÁGYI Ferenc: Mészöly Géza, Paál László. = Nyelvünk és Kultúránk, No 63, 1986 53-60. ill.

1148. Mies van der Rohe, Ludwig

BONTA János: 100 éve született Ludwig Mies van der Rohe. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 58-59. ill.

SPAETH, David: Mies van der Rohe. Deutsche Verlags-Anstalt, 1986. ism. M. GYÖNGY Katalin = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 63.

1149. Millet, Jean François

DALI, Salvador: Millet Angelusának tragikus mítosza. "Paranoia-kritikai" értelmezés. Bp., Corvina, 1986. 157 p., ill. (Imago) ism. VADAS József: Szó és kép. = Könyvvilág, 31, 1986, 10. 17.

1150. Mincu, Ion

DÁVID Gyula: Ion Mincu (1851-1912). = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 50-51. ill.

1151. Monet, Claude

Rossi Bottolotto, Ligiana: Monet művészete, 1870-1899. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 1553. ism. SALAMON Nándor: A legkövetkezetesebb impresszionista. Monet művészete 1870-1889. = Népszava, 1986. április 8. 6.

1152. Monnier, J. G.

PAVIOT, Jacques: Un itinéraire inédit à travers le sud-est européen. La voyage de J.G. Monnier en 1786. = Revue des Études Sud-Est Européennes, 24, 1986, 3. 234-248.

1153. Munkácsy Mihály

ARADI Nóra: Egy Munkácsy- és egy Csók-festmény előképe. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 176-182. ill. Sz. KÜRTI Katalin: Debrecen, Déri Múzeum, Munkácsy-terem. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok, 1986. 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 233.)

SZILÁGYI Ferenc: Nemzeti festészetünk koszorúsa: Munkácsy Mihály. = Nyelvünk és Kultúránk, No 62, 1986. 9-86. ill.

VALKÓ Arisztid: A Liszt Ferencről készült vázlat sorsa. = Magyar Nemzet, 1986. november 18. 4.

1154. Nagy Balogh János

GERGELY Mihály: Él-e még Nagy Balogh János. = Művészet, 27, 1986, 2. 36-41. ill.

1155. Nagy Sándor

NAGY Sándor festőművész kiállítása, Bp., Almássy téri Szabadidő Központ, 1986. március 18 - április 6. Bev. Ecsery Elemér. Bp., 1986. 4 p., ill.

1156. Nagypáti Kukac Péter

BORI Imre: Nagypáti-talány. = 7 Nap, 1986. február 14. 36. ill.

BORI Imre: Nagypáti-talány. = Híd, 50, 1986, 3. 420-423. ill.

JUHÁSZ Erzsébet: Első gyűjteményes tárlata elé. = Híd, 50, 1986, 3. 416-418.

Juhász Erzsébet: Nagypáti Kukac Péter. Újvidék, Fórum, 1985 > 1985, 1557. ism. DURANCI, Béla = Híd, 50, 1986, 3. 425-427. MAŠIREVIĆ, Milica: Értékes felfedezés. = Híd, 50, 1986, 3. 427-428. MATKOVIĆ, Slavko: Hiányzó életrajz. = Úzenet, 16, 1986, 10. 658-660. MAŠIREVIĆ, Milica: Letünk, 16, 1986, 5. 790-791.

TÍŠMA, Andrej: A falu krónikása. = Híd, 50, 1986, 3. 423-425.

1157. Nemes Lampérth József

VÉGVÁRI Lajos: Nemes Lampérth emlékezete Sátoralja-újhelyen. = Népszava, 1986. december 8. 6.

1158. Nyilasy Sándor

MURÁDIN Jenő: Nyilasy Sándor pályakezdése. = Szegedi Könyvtári Műhely, 25, 1986, 1-2. 86-89. ill.

1159. Paál László

SZILÁGYI Ferenc: Mészöly Géza, Paál László. = Nyelvünk és Kultúránk, No 63, 1986. 53-60. ill.

1160. Paizs Goebel Jenő

KÁNTOR Andor: Paizs Goebel Jenő festőművész emlékére. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 3-4. 5-6. ill.

1161. Papp Zsigmond

Cs. SZABÓ István: A gyomai református temetők csinosítója. = Honismeret, 14, 1986, 5. 27-28. ill.

1162. Pechán József

KALAPIS Zoltán: A fénykép szerepe Pechán József festészetében. = Híd, 50, 1986, 7-8. 927-948. ill.

1163. Perlrott Csaba Vilmos

BENEDEK Katalin: Perlrott Csaba Vilmos négy grafikája. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 53-55. ill.

1164. Renoir, Auguste

FEZZI, Elda: Renoir művészete impresszionista korszakában, 1869-1883. Bp., Corvina, 1986. 16 p., 128 t. ill. (A művészet klasszikusai)

1165. Rippl-Rónai József

BERNÁTH Mária: Rippl-Rónai József. = Eseménynaptár, 1986, 2. 31-34. ill.

BERNÁTH Mária: Rippl-Rónai József és Huszár Vilmos kapcsolatáról. = Ars Hungarica, 14, 1986, 2. 201-206. ill.

BERNÁTH Mária: A stílus-teremtő. Rippl-Rónai József emlékezete. = Somogy, 14, 1986, 3. 28-32.

BORI Imre: Csendes évforduló. = 7 Nap, 1986. augusztus 8. 38.

HEILING György: Rippl-Rónai fekete korszaka. = Rajztanítás, 28, 1986, 4-6. 43-47. ill.

HOLLÓSI, Éva: Zwischen Postimpressionismus und Sezession. József Rippl-Rónai: Maler der Jahrhundertwende. = Budapest Rundschaue, 1986. június 2. 9. kiáll. Kaposvár, Somogy Megyei Múzeum Kamaraterme, 1986. ism. HORVÁTH János: Rippl-Rónai rajzai. = Műzeumi Tájékoztató, 1986. május 5-6.

LÓSKA Lajos: Az élő Rippl-Rónai. = Művészet, 27, 1986, 5. 64. ill.

PLESZNIVY Edit: Párizstól Kaposvárig. = Interpress Magazin, 12, 1986, 11. 47-53. ill.

RIPPL-RÓNAI József születésének 125. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás, Gyula, Dürer Terem, 1986. április 18 - május 25. Gyula, 1986. 6 p.

SZABÓ György: Rippl-Rónai rejtélye. = Magyar Nemzet, 1986. május 24. 9.

SZÉKELY András: Rónai és Rippl. 125 éve született Rippl-Rónai József. = Népszabadság, 1986. május 28. 13.

1166. Rippl-Rónai Ödön

PANDÚR József: Rippl-Rónai Ödön a festő. = Somogyi Honismereti Híradó, 1986, 2. 28-32.

Rohbock Lajos

Rózsa György: Rohbock képeiről. > 378.

1167. Róna József

F.A. [FALUS János]: Róna József naplója a Savoyai Eugen-emlékműről. = Magyar Nemzet, 1986. szeptember 22. 6.

FALUS János: Névtelen lovas a város felett. = Interpress Magazin, 12, 1986, 10. 43-45. ill.

1168. Rosenthal Dániel

GLÜCK, Eugen: Date noi privind viața activitatea lui C.D. Rosenthal. = Studii și cercetări de istoria artei. Seria artă plastică, 33, 1986, 70-79. ill.

GLÜCK, Eugen: O lucrare necunoscută a lui Constantin Daniel Rosenthal. = Studii și cercetări de istoria artei. Seria artă plastică, 33, 1986, 80. ill.

1169. Roskovics Ignác

PUSZTAI László: Roskovics Ignác Szent István-arc képe egy Zsolnay-kerámián. = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 79-80. ill.

1170. Rosti Pál

SZILÁGYI Gábor: Egy fotózó nemes: Rosti Pál. = Fotó, 33, 1986, 3. 120-123. ill.

1171. Róth Miksa

KISS Imre: In memoriam Róth Miksa. = Üvegipar, 17, 1986, 8. 4. ill.

R. SZÉKELY Julianna: Az örökség [beszélgetés Róth Amáliával]. = Üvegipar, 17, 1986, 9. 2-3. ill.

R. SZÉKELY Julianna: Az örökség [beszélgetés Róth Amáliával]. = Új Tükör, 1986. augusztus 3. 3. 10-13. ill.

hozzászólás: BATTYAI Jenő = Új Tükör, 1986. augusztus 24. 45. R. SZÉKELY Julianna: Egy riport utóélete. = Új Tükör, 1986. október 19. 45. ill.

1172. Scheiber Hugó
SZILÁGYI György: Kései végelszámolás. Ismeretlen dokumentumok Scheiber Hugó életéből. = Új Élet, 1986. október 15. 2.

1173. Schiele, Egon
SÁMÁNY Ilona: Schiele a fenegyerek. = Interpress Magazin, 12, 1986, 6. 31-37. ill.

1174. Schönberger Armand
SZIJ BÉLA: Schönberger Armand. = Élet és Tudomány, 1986. január 17. 80-82. ill.

TÉSZABÓ Júlia: Egy emlékkiállítás ürügyén. = Kritika, 1986, 3. 44-45. ill.

1175. Schullerus, Fritz
TATARU, Marius: Échos romantiques tardifs dans la peinture Fritz Schullerus. = Revue Roumaine d'Histoire de l'Art, 23, 1986 67-78. ill.

1176. Sima Sándor
PEREHÁZY Károly: Egy aranykoszorús budapesti műlakatos: Sima Sándor. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 1. 62-68. ill.

1177. Slevogt, Max
kiáll. Szombathely, Szombathelyi Képtár, 1986 *ism.* SÁLAMON Nándor: Max Slevogt illusztrációi. = Új Tükör, 1986. szeptember 28. 3. ill.

1178. Speer, Albert
Schönberger, Angela: Die Neue Reichskanzlei von Albert Speer, Berlin, Gebr. Mann Verlag, 1981 *ism.* PAZÁR Béla = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 64.

1179. Székely Bertalan
MURÁDIN Jenő: Székely Bertalan szülőföldközelből. = Művészet, 27, 1986, 7. 50-51. ill.

1180. Szerelmey Miklós
VISEGRÁD album. Magyarázat Joseph Vincenz Häufler, rajz és kiadás Szerelmey Miklós. Hasonmás kiad. Bp., Állami Könyvtérjesztő Vállalat, 1986 16 p., 10 t. ill. (Rep-rit) *ism.* HRENKÓ Pál: Egy régi kiadvány üzenetei. = Dunakanyar, 22, 1986, 3. 32-33. ill.

1181. Szinyei Merse Pál
HOLLÓSI, Éva: Pál Szinyei Merse (1845-1920). Der Maler des "Frühstück im Freien". = Budapesti Rundschau, 1986. október 13. 7

SZILÁGYI István: Szinyei Merse Pál. = Nyelvünk és Kultúránk, No 64, 1986 70-75., ill.

VÉGVÁRI Lajos: Szinyei Merse Pál, 1845-1920. Bp., Képzőművészeti, 1986 147 p., ill. *ism.* L.M. [LOSONCI Miklós]: Szinyei Merse-album. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 30. 7. TASNÁDI Attila: Szinyei Merse Pál - mai szemmel. Gondolatok Végvári Lajos könyvéről. = Népszava, 1986. október 28. 6.

1182. Szkalnitszky Antal
SISA József: Szkalnitszky Antal. Születésének 150. évfordulója alkalmából. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 46-49. ill.

1183. Tatlin, Vlagyimir
Tatlin. Szerk. Larissa Alekszejevna Zsadova. Bp., Corvina, 1984 > 1984, 1405., 1985, 1590. *rec.* RUZSA György = Művészettörténeti Értesítő, 35, 1986, 1-2. 85-88. ill.

1184. Tevan Andor
Gaál Endre: A Tevan nyomda betűmintái. Békéscsaba, Kner Nyomda, 1985 > 1985, 1591. *ism.* N. PATAKI Márta = Magyar Grafika, 30, 1986, 2. 62-64.

100 levél. Tevan Andor és Kner Imre levelezése, 1915-1944. Összegyűjtötte és a jegyzeteket írta Voit Krisztina. Bev. Haiman György. Bp., Zrínyi Nyomda, 1986 209 p., 32 t. ill.

1185. Tichy Gyula
MEZEI Ottó: Tichy Gyula rejtélyes művészete. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 19-24. ill.

p.s.z.e. [P. SZABÓ Ernő]: Egy tusos üveg meséi. = Budapest, 24, 1986, 7. 3.

TICHY Gyula egy tusos üveg meséi, Bp., Fészek Galéria, 1986. január 28. - február 28. A kiáll. rend., bev. Foltin Brúnó. Bp., 1986 12 p. + 10 dia

1186. Tiringer Ferenc
BÁNSZKY Pál: Tiringer Ferenc kovácsművész (1875. nov. 25.-1947. okt. 17.). = Cumania, 9, 1986 471-500. ill.

1187. Tornyai János
BODNÁR Éva: Az újra felfedezett Tornyai. Bp., Gondolat, 1986 186 p., 48 t. ill.

DÖMÖTÖR János: A Tornyai-festményelet. = Művészet, 27, 1986, 1. 6-11. ill.

KÖSZEGFALVI Ferenc: Tornyai János. Válogatott bibliográfia. Hódmezővásárhely, Tornyai János Múzeum, 1986 33 p.

MÁRFFY István: Tornyai János. = Eseménynaptár, 1986, 3. 57-60. ill.

TORNYAI János festőművész kiállítása. Válogatás a Magyar Nemzeti Galéria és a Tornyai János Múzeum anyagából, Szolnoki Galéria, 1986. augusztus-szeptember. A kiáll. rend. a katalógust írta Bodnár Éva. Szolnok, 1986 16 p., + 5 t. ill.

1188. Toroczkal Oszvald
Sz. KÜRTI Katalin: Toroczkal Oszvald (1884-1951) debreceni évei. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1985 (1986) 317-333. ill.

1189. Ulrich Keresztély
VADAS Ferenc: Egy elfeledett építészről születésének százötvenedik évfordulóján. = Magyar Nemzet, 1986. április 26. 8.

1190. Vadász Endre
Sz. KÜRTI Katalin: Vadász Endre kisgrafikái. + Vadász Endre kisgrafikai alkotásjegyzéke, 1. = Kisgrafika, 15, 1986, 3. 18-27. ill.

Sz. KÜRTI Katalin: Vadász Endre szegedi kapcsolata. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1984-1985/1. (1986) 325-346. ill.

1191. Vajda Lajos
VAJDA Lajos Múzeum, Szentendre, 1986. A kiáll. rend. M. Várhelyi Vanda, Mucsi Ferenc. A katalógust összeáll. és bev. M. Várhelyi Vanda. Szentendre, 1986 72 p., ill. *ism.* (bán)[BÁN András]: Vajda Lajos Emlékmúzeum Szentendrén. = Magyar Nemzet, 1986. december 23. 6.

1192. Valério, Théodore
PELTRE, Christine: Le voyage en Hongrie de Théodore Valério (1819-1879). = La Pays Lorrain, 67, 1986, 2. 81-87. ill.

1193. Van Gogh, Vincent
JASPERS, Karl: Van Gogh. Az utószót írta: Hermann István. Bp., Helikon, 1986 82 p., ill. *ism.* BÁN András: Van Gogh. Karl Jaspers esszéje. = Magyar Nemzet, 1986. december 15. 6. DÉSI Ábel: Van Gogh ígézetében. = 7 Nap, 1986. november 21. 23.

1194. Vastagh György
PÓTÓ János: A Görgei-szobor. = História, 8, 1986, 1. 35. ill.

1195. Vogeler, Heinrich
HOLLÓSI, Éva: Heinrich Vogeler: Porträt von Béla Fogarasi. = Budapesti Rundschau, 1986. június 30. 9.

1196. Vuillard, Edouard
GELLÉR Katalin: Érzékeny harmónia. = Műsák, 1986, 2. 23-25. ill.

- 1197. Wagner, Otto**
Graf, Otto Antonia: Otto Wagner. Das Werks des Architekten. 1-2. Wien, Böhlau, 1985 *ism.* MORA-VÁNSZKY Ákos = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 59.
- 1198. Wagner Sándor**
KÁPLÁR György: magyar művész - bajor földön. Látogatás Wagner Sándor villájában. = Magyar Hírlap, 1986. január 3. 8.
- 1199. Zala György**
(Halász) [HALÁSZ Miklós]: Mi történt a szegedi Deák-szoborral? = Magyar Nemzet, 1986. április 24. 5.
(kurucz)[KURCZ Béla]: Hol állítják fel ismét Erzsébet királyné szobrát. = Magyar Nemzet, 1986. január 15. 5.
- 1200. Zichy Mihály**
HORVÁTH János: A Démon fegyverei. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. szeptember, 6-10. ill.

XX. SZÁZAD 1945 UTÁN

Összefoglaló művek

- 1201.** 9 svéd művész. Bp., Műcsarnok, 1986 *ism.* KENESSEI András: Azonosságok és különbségek. = Magyar Hírlap, 1986. december 16. 5.
- 1202.** 9 stuttgarti művész. Bp., Budapest Galéria Kiállítóháza, 1986 *ism.* H.É. [HOLLÓSI Éva]: Bilder und Skulpturen aus Bayern. Budapest und Szentendre. = Budapester Rundschau, 1986. június 16. 9. WAGNER István: Háman - a kilencből. = Magyar Hírlap, 1986. július 1. 5.
- 1203.** AJKAI Őszi Tárlat (10.) (1986) (Ajka) X. Ajkai Őszi Tárlat, Nagy László Városi Művelődési Központ, 1986. október 27. - november 16. Bev. Gáspár János. Ajka, 1986 16 p., ill.
- 1204.** Az ALFÖLDI bemutatkozik, Bp., Hollósy Galéria, 1986 *ism.* WAGNER István: Az Alföld Pestén. = Magyar Hírlap, 1986. február 11. 5.
- 1205.** Alföldi Tárlat (24) (1985) (Békéscsaba) > 1985, 1608. *ism.* B. TUROK Margit: A békéscsabai Alföldi Tárlatról. = Művészet, 27, 1986, 1. 40-42. ill.
- 1206.** ANDRÁSI Gábor: A Zuglói Kör 1958-1968. Egy művészecsoporthatvanas évekből. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986
- 1207.** ANTAL István: Absztrakció vonaljegyéért. = Művészet, 27, 1986, 9. 56-58. ill.
- 1208.** ARADI Nóra: Modern múzeumok Belgiumban. = Művészet, 27, 1986, 10. 50-53. ill.
- 1209.** AUREA Alkotóközösség kiállítása, Tatabánya, Kemtök Terem, 1986 *ism.* E. NAGY Lajos: Az Aurea Alkotóközösség kiállítása. = Új Tükör, 1986. augusztus 10. 3. ill.
- 1210.** BÁCS-KISKUN megye képző- és iparművészei. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Tanács, 1986 68 p., ill.
- 1211.** A BALATON és világa képzőművészeti kiállítás, Balatonkenese, I. sz. Honvéd Üdülő, 1986. május 23. - szeptember 30. Rend., katalógus Baranyi Judit. Balatonkenese, 1986 24 p., ill.
- 1212.** BÁN András: Dokumentális művészet. = Magyar Nemzet, 1986. december 6. 9.
- 1213.** BANNER Zoltán: Tisztelet a gyógyító művészetnek! [Orvosok Országos Tárlata]. = Utunk, 1986. január 17. 7.
- 1214.** BÁRDOS István: Az Esztergomi Képzőművész Kör története. Esztergom, Petőfi Sándor Művelődési központ, 1986 58 p., 32 t. ill.
- 1215.** Contemporary Visual Art in Hungary, Glasgow, Third Eye Center, 1985. [Kortárs magyar művészet, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1985] > 1985, 1616. *ism.* ACSAY Judit: Magyar művészet Glasgowban. = Művészet, 27, 1986, 10. 58-60. ill. GYETVAI Ágnes: Az "én múzeumom" Székesfehérvárott. = Magyar Nemzet, 1986. január 27. 4. HARANGOZÓ Márta: Kritika vagy magánlevél? = Esti Hírlap, 1986. január 24. 2. OVERY, Paul: Contemporary Hungarian Art in Glasgow. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 101, 1986 171-175. ill. P. SZÜCS Julianna: Hol a tolerancia mostanában? Benyomások két kiállításról. = Népszabadság, 1986. január 11. 15.
- 1216.** CSORBA Géza: A magyar képzőművészet tendenciái az utóbbi négy évtizedben. = Nyelvünk és Kultúránk, No 65, 1986 72-75. ill.
- 1217.** DEBRECENI Országos Tárlat (9.) (1986) *ism.* Sz. KÜRTI Katalin: A debreceni nyári tárlatról, jubileum előtt. = Művészet, 27, 1986, 10. 35-37. ill.
- 1218.** DÉL-ALFÖLDI Tárlat (17.) (1986) (Hódmezővásárhely) 17. Déli-alföldi Tárlat, Hódmezővásárhely, Tomyai János Múzeum, 1986. május. Bev. Dömötör János. Hódmezővásárhely, 1986 48 p., ill.
- 1219.** DERKOVITS ösztöndíjasok beszámoló kiállítása, Bp., Műcsarnok, 1986. január 29 - február 16. Bev. Feuer Gábor. Bp., 1986 6 p., ill. *ism.* HARANGOZÓ Márta: Kézenállás vásznon. Derkovits-ösztöndíjasok. = Esti Hírlap, 1986. február 5. 2. HARANGOZÓ Márta: Ki handabandázik? [vitacikk a Derkovits-ösztöndíjasokról szóló írás rádió-visszhangjáról]. = Esti Hírlap, 1986. február 11. 2. KENESSEI András: Lehet? Lehet vitatkozni! = Magyar Hírlap, 1986. február 7. 9. LOSONCI Miklós: Szerkesztett álmok. Fiatal alkotók a Műcsarnokban. = Vasárnapi Hírek, 1986. február 2. 7. LOSONCI Miklós: Ösztöndíjasok szemléje. = Vasárnapi Hírek, 1986. március 9. 7. P. SZABÓ Emő: Derkovits-ösztöndíjasok kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 7. 55-57. ill. TASNÁDI Attila: Derkovits-ösztöndíjasok számadása. = Népszava, 1986. február 7. 6. TORMA Tamás: Derkovits-ösztöndíjasok kiállítása. = Új Tükör, 1986. február 23. 3. ill.
- 1220.** DOMBOVÁRI Művésztelep kiállítása, 1986 *ism.* BÁN András: Falusi tapéták. = Magyar Nemzet, 1986. november 22. 9.
- 1221.** DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 9. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. = Híd, 50, 1986, 10. 1263-1274. ill.
- 1222.** DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 10. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. = Híd, 50, 1986, 11. 1421-1435. ill.
- 1223.** DURANCI, Bela: Vajdaság képzőművészete, 11. Adalékok a XX. századi művészettörténeti kutatásokhoz. Visszatekintés a jövő érdekében. = Híd, 50, 1986, 12. 1470-1487. ill.
- 1224.** EKELEKTIKA '85, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986. február - június. A kiáll. vál. és rend. és bev. Hegyi Lóránd, Dévényi István. Bp., 1986 83 p., ill. *ism.* FORGÁCS, Éva: Eclecticism. = The New Hungarian Quarterly, 17, No 104, 1986 185-188. ill. GYETVAI Ágnes: Heterofónia. = Magyar Nemzet, 1986. március 25. 6. HARANGOZÓ Márta: Mindent, akárhogyan? = Esti Hírlap, 1986. március 6. 2. HOLLÓSI, Éva: Eklektik '85. Transavantgarde in Ungarn. = Budapester Rundschau, 1986. május 19. 10. KENESSEI András: Járjunk nyakig neolódenben. = Magyar Hírlap, 1986. március 15. 6. K.M. [KÁDÁR Márta] = Élet és Tudomány, 1986. április 18. 505. NÁDAS Péter: Eklektika '85 [megnyitó]. = Jelenkor, 29, 1986, 7-8. 695-697. RÉNYI András: Melankólia és haláltánc. = Kritika, 1986, 6. 3-5. ill. SINKOVITS Péter: Új szenzibilizálás az Eklektikában. = Művészet, 27,

- 1986, 10. 26-30. ill. Sz.A. [SZÉKELY András]: Eklektika. = Új Tükör, 1986. március 2. 24-25. ill. P. SZÜCS Julianna: Esetem az eklektikával. = Népszavadság, 1986. április 19. 15. ULLAKI Gabriella: Az elveszett történelem. Az Eklektika '85 kiállítás margójára. = Művészet, 27, 1986, 10. 6-9. ill.
1225. Észak-dunántúli Tárlat (2.) (1985) (Szombathely) ism. SALAMON Nándor: A siker jegyében. = Műhely, 9, 1986, 2. 75-78. SALAMON Nándor: Észak-dunántúli tárlat Szombathelyen. = Új Forrás, 18, 1986, 2. 74-76.
1226. EZÜSTGERELY pályázat kiállítása, Bp., 1986 ism. TASNÁDI Attila: Sportról - a művészetek nyelvén. = Népszava, 1986. május 9. 6.
1227. FIATAL holland művészek kiállítása. Bp., Képzőművészeti Főiskola, 1986 ism. GYETVAI Ágnes: Európai képzőművészeti főiskolások kiállítása. = Magyar Nemzet, 1986. április 18. 4. WAGNER István: Holland vendégek Amheimből. = Magyar Hírlap, 1986. április 23. 5.
1228. FIATAL Művészek Stúdiója kiáll. Balatonszépplak, 1986 ism. BÁN András: Balatoni levél egy kiállítástól. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 7. 4. POGÁNY Gábor: A Fiatal Művészek Stúdiójáról. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. április, 4-6.
1229. FORGÁCS Éva: A televízió és a képzőművészet. = Filmvilág, 29, 1986, 3. 59-61. ill.
1230. GALAMBOS Margit: Kátyuban van-e az amatőr-mozgalom? Egy művésztelep ürtügyén [Rácálmás: Dunai Vasmű amatőr képzőművész körének telepe]. = Népszava, 1986. július 25. 6.
1231. GERÖLY Tibor: Hamminchat művészpálya. Bp., Budapesti Művészbarátok Egyesülete, 1986 21 p. ill.
1232. GÖDÖLLŐI művészek csoportos kiállítása, Gödöllői Galéria, 1986. január 10 - február 2. A kiáll. rend. a katalógust írta Golovics Lajos. Gödöllő, 1986 20 p., ill.
1233. GRUPPE 77. Bp., Józsefvárosi Galéria, 1986 ism. MAYER Éva: Gruppe 77. = Új Tükör, 1986. július 27. 3.
1234. (gyetvai) [GYETVAI Ágnes]: Beziehungen der bildenden Kunst. Budapest, Wien und Linz. = Budapester Rundschau, 1986. július 7. 9.
1235. GYETVAI Ágnes: A különbség. Akciók a kiállítóterekben [Indigó, W 139]. = Magyar Nemzet, 1986. december 5. 4.
1236. HEGYI Lóránd: Vázlat a hetvenes évek egyetemes művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 4. 2-7. ill.
1237. Hommage à Giorgio de Chirico. Bp., Fészek Galéria, 1985-1986 > 1985, 1998. ism. P. SZABÓ Ernő: Pillanatkép. = Budapest, 24, 1986, 3. 3. ill. TORMA Tamás: Hommage à Giorgio de Chirico. = Új Tükör, 1986. január 6. 3-4. ill.
1238. "IDÉZŐJELBEN", Székesfehérvár, Csók István Képtár, 1986. május 31 - szeptember 21. A kiáll. rend. Kovalovszky Márta, Ladányi József, Pataki Gábor. Bev. György Péter, Pataki Gábor. Székesfehérvár, 1986 40 p., ill. (Az István Király Múzeum Közleményei. D. sorozat, 167.) ism. (gyetvai) [GYETVAI Ágnes]: Felemás idézetek. = Magyar Nemzet, 1986. október 14. 7. NAGY Zoltán: Vigyázat! Férc! = Művészet, 27, 1986, 10. 31-34. ill. SINKOVITS Péter: Idézőjelben. = Új Tükör, 1986. augusztus 31. 24-25. ill. VADAS József: Móká az egész világ. = Élet és Irodalom, 1986. július 18. 13.
1239. Interart '85, Poznan, 1985 ism. PAPP Júlia: Interart '85. = Művészet, 27, 1986, 7. 45-49. ill.
1240. INTERSYMPOSION. Salgótarjáni Nemzetközi Művésztelep, 1986. június 24 - július 22. A katalógust szerk. Bagyinszky Istvánné. Salgótarján, 1986 31 p., ill.
1241. JÁNOSHÁZY György: Műtermekbe világító tárlat [Marosvásárhelyi megyei tárlat]. = Utunk, 1986. március 21. 7.
1242. KÁNTOR Lajos: Életigenlés. Gondolatok a Hargita megyei őszi-téli tárlatról. = Utunk, 1986. december 19. 7.
1243. KÉPZŐ- és Iparművészeti Szakközépiskola évadzáró kiállítása, Bp., 1986 ism. TORMA Tamás: Évadzáró kiállítások. = Új Tükör, 1986. július 13. 3.
1244. Képzőművészeti alkotások Szabadkán, 1944-1985, Szabadka, 1985. ism. SZILÁGYI Gábor: Egy tárlatról és katalógusról. = Létünk, 16, 1986, 1. 182-188.
1245. KÉPZŐMŰVÉSZETI Főiskola végzős hallgatóinak kiállítása, Győr, Műcsarnok, 1986 ism. FARKAS Gábor: A Képzőművészeti Főiskola végzős hallgatóinak kiállítása. = Új Tükör, 1986. október 5. 3.
1246. KERÉKGYÁRTÓ István: Új törekvések a vasas képzőművészeknél. = Szinkép, 1986, 1. 12-13. ill.
1247. KETTŐSPONT, Szentendre, Művésztelepi Galéria, 1986 ism. WEHNER Tibor: Kettőspont. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 3-4. 30-32.
1248. KOMÁROM megye bemutatkozik, Bp., Hollósy Galéria, 1986, 1986. június 26 - július 26. A kiáll. rend. Fecske András. Bp., 1986 16 p., ill. (Megyék, művészek, 1.) ism. LOSONCI Miklós: Komárom megye bemutatkozik. = Új Tükör, 1986. augusztus 24. 3-4. LUKÁCSY András: Komárom megye bemutatkozik. = Magyar Hírlap, 1986. július 24. 4. TASNÁDI Attila: Komárom megyeiek a Hollósy Galériában. = Népszava, 1986. július 18. 6.
1249. KOMÁROM Megyei Tavasz Tárlat (1986) (Tata) ism. POGÁNY Gábor: Tavasz tárlat '86. Komárom megyei képzőművészek kiállítása. = Új Forrás, 18, 1986, 5. 62-65., ill.
1250. KORDA István: Társkeresés. A belsőépítés és a képző- és iparművészek. = Művészet, 27, 1986, 9. 37-40. ill.
1251. LÓSKA Lajos: Egyéni utak. Irányzatokhoz nem kapcsolható művészpályák a 70-es és 80-as évek képzőművészetében. = Művészet, 27, 1986, 8. 2-7. ill.
1252. LÓSKA Lajos: Az építészet és a társművészetek [beszélgetés: Lőrincz Győző, Pázmándy Antal, Polgár Csaba, Puskás István, Wehner Tibor]. = Művészet, 27, 1986, 10. 2-5. ill.
1253. LOSONCI Miklós: Képzőművészeti élet Gyöngyösön. = Népszava, 1986. október 7. 6.
1254. MAI török művészet. Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986 ism. Sz.A. [SZÉKELY András]: Mai török művészet. = Új Tükör, 1986. június 22-29.
1255. MÁTÉSZALKAI Művésztelep 1986 kiállítása, Sztármári Múzeum, 1986. november 11 - december 31. Bev. Farkas József. Mátészalka, 1986 6 p., ill.
1256. MEGÚJULÁS és hagyomány. A nyolcvanas évek holland művésze, Bp., Ernst Múzeum, 1986. október 3-26. Rend. Feuer Gábor. Bev. John Steen. Bp., 1986 16 p., ill. ACSAY Judit: A nyolcvanas évek holland művésze. = Új Tükör, 1986. október 26. 3. HARANGOZÓ Márta: Szarka a labirintusban. Fiatal holland művészek. = Ésti Hírlap, 1986. október 9. 2.
1257. MEZŐTÚRI Képzőművészeti Alkotótelep (3.) (1985) Mezőtúri Alkotótelep, 1986. augusztus. Városi Művelődési Központ. Összeáll. Egri Mária. Mezőtúr, 1986 24 p., ill. ism. SZABÓ István: A mecenatura eredményes példája. = Művészet, 27, 1986, 6. 37-39. ill.
1258. MOHOLY-NAGY Stúdió kiállítása, Bp., József Attila Művelődési Központ, 1986 ism. LOSONCI Miklós: Kiállítások Angyalföldön. = Vasárnapi Hírek, 1986. június 29. 7.
1259. MOSONMAGYARÓVÁRI Művészek kiállítása, Bp., HNV VIII. Kerületi székháza, 1986 ism. SZJ Rezső: Mosonmagyaróvári művészek Budapesten. = Népszava, 1986. július 4. 6.
1260. MÜNCHENI főiskolások kiállítása. Bp., Képzőművészeti Főiskola, 1986 ism. WAGNER István: „Vadak”

- voltunk. Újjáélednek a hajdani hagyományok. = Magyar Hírlap, 1986. június 6. 9.
1261. Országos Ifjúsági Képzőművészeti Tábor (20.) (1985) (Mártély) > 1985, 1652. **ISM.** TÓTH Attila: Mártély vonzásában. = Művészet, 27, 1986, 2.59-60. ill.
1262. PANNONIA Triennálé, Szombathely, Szombathelyi Képtár, 1986 **ISM.** SALAMON Nándor: Pannónia triennálé '86. Kiállítás a Szombathelyi Képtárban. = Népszava, 1986. október 3. 6.
1263. PEDAGÓGUS képzőművészek kiállítása, Salgótarján, 1986 **ISM.** TÓTH Elemér: A pedagógus képzőművészeti kiállításról. = Nógrádi Művelődés, 1986, 3. 84-95. ill.
1264. RÓZSA Gyula: Képünk a világban. = Népszabadság, 1986. december 24. 19.
1265. SALGÓTARJÁNI Tavaszi Tárlat (16.) (1986). **ISM.** FEJTI György: A művészeké a döntő szó. A salgótarjáni tárlat képeihez [megnyitó]. = Napjaink, 25, 198, 5. 19.
- TÓTH Elemér: XVI. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat. = Művészet, 27, 1986, 10. 62-64. ill.
1266. SÁRKÓZI, Zoltán: Bereicherung. Ungarndeutsche bildende Kunst. Bp., Tankönyvkiadó, 1986 167 p., ill.
1267. STÚDIÓ '85, Bp., Ernst Múzeum, 1985 > 1985, 1672. **ISM.** CSAJKA Gábor Cyprian: A kritikus Déva-vára. = Mozgó Világ, 12, 1986, 1. 52-61. ill.
1268. STÚDIÓ '86. A Fiatal Képzőművészek Stúdiójának kiállítása, Bp., Budapesti Történeli Múzeum, 1986. december 12 - 1987. február 8. A kiáll. rend. és a katalógust szerk. Udvardy Ildikó. Bev. Vigh Tamás. Bp., 1986 88 p., ill. **ISM.** HARANGOZÓ Márta: Önmagunknak tisztelettel. = Esti Hírlap, 1986. december 18. 2. LOSONCI Miklós: Csak a forma? Stúdió '86. = Vasápmapi Hírek, 1986. dec. 26. 7.
1269. STÚDIÓSOK voltak, Miskolc, Ady Endre Művelődési Ház, 1986. április 2 - május 2. **ISM.** CHIKÁN Bálint: Stúdiósok voltak. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 99-100. ill.
1270. Stylus '85 kiáll., Párizs, 1985 **ISM.** P. SZÜCS Julianna: A rossz hangulat stílusa. = Népszabadság, 1986. február 1. 13.
1271. SZEGEDI képzőművészete 1960-1985. Szeged, Móra Ferenc Múzeum Képtára, 1986. december 14 - 1987. február 15. A kiáll. rend. a katalógust írta Szurmi Pál. Szeged, 1986 89 p., ill.
1272. SZEGEDI Nyári Tárlat (25.) (1986) **ISM.** EMBER Mária: Két vidám kiállítás Szegeden. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 19. 7. TANDI Lajos: A sokszínűség karaktere. A jubiláris szegedi nyári tárlat. = Vasápmapi Hírek, 1986. augusztus 24. 7. TÓTH Attila: 25. Szegedi Nyári Tárlat. = Új Tükör, 1986. augusztus 17. 5.
1273. Szentendrei Tárlat, Szentendrei Képtár, 1985 > 1985, 1675. **ISM.** GOLOVICS Lajos: Szentendrei Tárlat '85. = Művészet, 27, 1986, 4. 60. ill.
1274. SZOT ösztöndíjasok kiállítása, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986. december - 1987. január. Bev. Tasnádi Attila. Bp., 1986 52 p., ill. **ISM.** LOSONCI Miklós: A való világ képei. SZOT-ösztöndíjasok alkotásai a Magyar Nemzeti Galériában. = Vasápmapi Hírek, 1986. december 21. 11.
1275. UTAK, Az Új Tükör Képzőművészeti Körök kiállítása, Bp., Bartók 32 Galéria, 1986. január 3 - február 2. **ISM.** GOLOVICS Lajos: Utak. = Művészet, 27, 1986, 5. 63.
1276. ÜZEMI tárlatok Hajdú-Bihar megyében, 1971-1985. Összeáll. Egerházi Imre. Debrecen, Szakszervezetek Hajdú-Bihar Megyei Tanácsa, 1986 113 p., ill.
1277. VAJDA Lajos Stúdió 1986. Új vegyes, Szentendre, Szentendrei Képtár, 1986. július. A kiáll. rend., bev. Hann Ferenc. Szentendre, 1986 61 p., ill.
1278. VALLOMÁS a kenyérről c. kiállítás, Bp., Gabonaforgalmi Vállalat, 1986 **ISM.** LOSONCI Miklós: Vallomások a kenyérről. = Vasápmapi Hírek, 1986. augusztus 17. 7.
1279. Vásárhelyi Őszi Tárlat (32) (1985) (Hódmezővásárhely) **ISM.** NAGY Imre: Vásárhelyi tendenciák. = Művészet 27, 1986, 2. 27-29. ill.
1280. VÁSÁRHELYI Őszi Tárlat (33) (1986) (Hódmezővásárhely) 33. Vásárhelyi Őszi Tárlat, Hódmezővásárhely, Tomyai János Múzeum, 1986. október 5 - november 16. A kiáll. rend., bev. Havas Valéria. Hódmezővásárhely, 1986 60 p., ill. **ISM.** EMBER Mária: Választott változatlanások és változások. = Magyar Nemzet, 1986. december 10. 4. TANDI Lajos: Októberi színek tégelyben. XXXIII. Vásárhelyi Őszi Tárlat. = Vasápmapi Hírek, 1986. október 5. 7. TASNÁDI Attila: Vásárhelyi minőségek. = Népszava, 1986. november 21. 6.
1281. VASI képzőművészek tárlata, Szombathelyi Képtár, 1986. március 21 - április 13. A kiáll. rend., bev. Salamon Nándor. Szombathely, 1986 16 p., ill.
1282. VELENCEI Biennálé (42.) (1986) **ISM.** ACSAY Judit: Az alkímától a számítógépig a XLII. Velencei Biennálé központi kiállításán. = Új Tükör, 1986. november 16. 24-25. ill. ACSAY Judit: Magyar festők Velencében. = Új Tükör, 1986. július 6. 24-25. ill. ACZÉL Gábor: Művészet és tudomány a Velencei Biennálén. = Élet és Tudomány, 1986. november 21. 1482-1483. ill. BÁN András: Magyarok Velencében. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 8. 12-13. DURANCI, Bela: Nyár végén Velencében. = Létünk, 16, 1986, 6. 896-908 ill. GYETVAI Ágnes: Illúziók nélkül. = Magyar Nemzet, 1986. június 28. 9. MOLNÁR Zsolt: Csodára várva - Velencében. Gegek, hangszíjok, kötődések. = Magyar Hírlap, 1986. október 7. 5. P. NÁRAY Éva: Képzőművészet mankón. = Híd, 50, 1986, 10 1298-1301. RÓZSA Gyula: Velencei jelentés. Művészetről, aktualitásról - és részben a biennáléről. = Népszabadság, 1986. szeptember 6. 18. SZOMBATHY Bálint: Művészet és tudomány - művészet és technika. = Új Symposium, 22, 1986, 11-12.
1283. WAGNER István: A képzőművészeti közízlésről [beszélgetés Tóth Pál Istvánnal]. = Magyar Hírlap, 1986. december 24. 12.
1284. WAGNER István: Otthon voltam - Prágában. Magyar kultúra a Vltava partján. = Magyar Hírlap, 1986. június 9. 6.
1285. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. Komárom megye, 1985. szeptember, október. = Új Forrás, 18, 1986, 1. 58-62.
1286. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. Komárom megye, 1985. november, december. = Új Forrás, 18, 1986, 2. 77-79.
1287. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. Komárom megye, 1986. január, február. = Új Forrás, 18, 1986, 3. 57-60.
1288. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. Komárom megye, 1986. március, április. = Új Forrás, 18, 1986, 4. 70-73.
1289. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. Komárom megye, 1986. május, június. = Új Forrás, 18, 1986, 5. 59-6*
1290. WEHNER Tibor: Képzőművészeti krónika. Komárom megye, 1986. július, augusztus. = Új Forrás, 18, 1986, 6. 64-60.
1291. ZENE a képzőművészetben, Békás-Tarhos, 1986. június 23 - július 1. Cs. TÓTH János: Zene és képzőművészet. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 100-101. ill.
1292. ZURÜCK/Vissza a színhez, Bp., Műcsarnok, 1986 **ISM.** [n.n.]: Zurück zur Farbe. = Budapester Rundschau,

1986. április 14. 9. BÁN András: Zúrtúck. Fialat osztrák művészek kiállítása a Múcsamokban. = Magyar Nemzet, 1986. április 24. 4.

Építészet

1293. ATTALAI Gábor: Budapesti szállodák. = Művészet, 27, 1986, 9. 32-36. ill.
1294. BONTA, János: Hungarian Architecture from 1960 to Now. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 19-31. ill.
1295. BORVENDÉG Béla: Virgács és szaloncukor. = Művészet, 27, 1986, 9. 2-4. ill.
1296. DÉVAVÁRI Zoltán: Építünk-e műemlékeket? = 7 Nap, 1986. február 28. 24-25., ill.
1297. DEZSŐ János: Megbízó - megbízott vagy építetlő - tervező. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 15.
1298. ÉPÍTETTÜK '85. Bp., Építésügyi Tájékoztatói Központ, 1986. ism. JÓZSEF Dénes: Építettük '85. = Kritika, 1986, 9. 44-45.
1299. FERKAI András: Egy magánpályázat tanulmányai [beszélgetés: Wessely Anna, Petrőczy Gábor, Galántai György]. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 16-18. ill.
1300. FERKAI András: Az utóbbi évek magyar építészetéről. = Művészet, 27, 1986, 9. 8-15. ill.
1301. FINTA József: Budapest kulturális fórumai. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 6-7. ill.
1302. HARKAI Imre: Gondolatok az élettérrel. Újvidék, Fórum, 1986 125 p., ill.
1303. HEGYI Gyula: Az amerikai építészet ma La Corbusier kalapdísze? = Magyar Hírlap, 1986. május 31. 6.
1304. HOFER Miklós: A budapesti új Nemzeti Színház. = Műszaki Tervezés, 26, 1986, 1. 24-37. ill. **hozzászólás:** TILLAI Emő: Az új Nemzeti Színház terveiről. = Műszaki Tervezés, 26, 1986, 1. 43-44.
1305. HOFER Miklós: Előkészületek egy századvégi színházi leltárhoz. = Budapest, 24, 1986, 6. 6-10. ill.
1306. HOFER Miklós: Előkészületek egy századvégi színházi leltárhoz. = Színháztechnikai Fórum, 13, 1986, 1. 23-29. ill.
1307. HOLLAND építészet és várostervezés, 1940-1980. Bp., Budapesti Történeti Múzeum, 1986. ism. K.M.[Kádár Márta] = Élet és Tudomány, 1986. november 14. 1465.
1308. JENEY Lajos: A közösségi élet központjai. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 22-25. ill.
1309. JÓZSEF Dénes: Építészeti show a Rózsadombon. = Kritika, 1986, 4. 3-4. ill.
1310. KAPSZA Miklós: Budapest sportlétesítményeiről. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 10-11. ill.
1311. KLEINEISEL János: Korunk építészetéről. Bp., Tankönyvkiadó, 1986 205 p., ill. ism. GERŐ László = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 63.
1312. KLEINEISEL János: Társadalmunk, fizikai környezetünk problémái. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 41-42.
1313. Kultermann, Udo: Zeitgenössische Architektur in Osteuropa. Köln, DuMont, 1985 > 1985, 1719. rec.
1314. MAKOVECZ Imre: Építész és megrendelő. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 19.
1315. MAKOVECZ Imre: Sopánkodás helyett. = A Falu, 1986, 1. 49-53. ill.
1316. MOLNÁR Péter: Kommunikációs zavarok az építészet körül. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 46-47. ill.
1317. MÓNUS János: Építetlő és tervező. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 19.

1318. MORAVÁNSZKY Ákos: Építészeti múzeum, múzeumi építészet. A Deutsches Architekturmuseum két rendezvényéről. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 46-47. ill.

1319. MORAVÁNSZKY Ákos: A posztmodern revíziója. = Művészet, 27, 1986, 9. 5-7. ill.

1320. MÜLLER Tibor: Milyen lesz a Nemzeti Színház? Beszélgetés Hofer Miklós tervezővel, a KÖZTI főépítészével. = Új Tükör, 1986. május 4. 30. ill.

1321. POLGÁRDY Géza: Magyar templomépítők Clevelandben. = Reformátusok Lapja, 1986. február 16. 5.

1322. Recent Developments in Swedish Architecture a Reappraisal. Stockholm, Svenska Institutet, 1983 ism. PAMER Nóra = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 63-64.

1323. RÉV Ilona: Építészet - szakrális építészet. Templomépítészetünk ma. = Világosság, 27, 1986, 11. 708-715. ill.

1324. RÉV Ilona: Napjaink templomépítészetéről. = Művészet, 27, 1986, 9. 44-47. ill.

1325. SZEGŐ György: Utónyitás. A magyar posztmodern építészetéről. = Magyar Nemzet, 1986. december 27. 4.

1326. TÖRÖK Ferenc: Építés és helyszín. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 20. ill.

1327. TÖRÖK Ferenc: Szabadidő - építészet. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 8-9. ill.

1328. VÁMOSSY Ferenc: E számunk elé [Építészet és iparosítás]. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 9-11.

1329. VÁTI dokumentációja, Bp., Magyar Urbanisztikai Társaság, 1986 ism. TORMA Tamás: A VÁTI dokumentációja. = Új Tükör, 1986. július 20. 3.

1330. Werner, Frank: Klassizismen und Klassiker. Tendenzen europäischer Gegenwartsarchitektur. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1985 M. GYÖNGY Katalin = Magyar Építőművészet, 1986, 3.

Várostervezés, urbanisztika

1331. Az építészet szerepe Ráckeve fejlesztésében. Főszerk. Polinszky Károly. Bp., Budapesti Műszaki Egyetem, 1984 > 1984, 1571. ism. HAJNÓCZI Gábor = Hungarian Studies, 2, 1986, 1. 173-174.

1332. HORVÁTH F. Zoltán: A "közveti építész" tevékenységről. Mezőkövesd "Hadas" városrészeinek folyamatos átépítése kapcsán. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 43-45. ill.

1333. Meggyesi Tamás: A városépítés útjai és tévtújai. Bp., 1985 > 1985, 1752. ism. TÓTH Zoltán: Városépítési elméletek - és a valóság. = Népszava, 1986. május 17. 8.

1334. SZÓKE László: Újjáépülő középkori városnegyed Óbuda, Újlak. = Ipari Forma, 10, 1986, 6. 27-28. ill.

Szobrászat

1335. 101 tárgy, Bp., Óbuda Galéria, 1985 > 1985, 1763. ism. LÓSKA Lajos: Tárgyak, tárggyűjtések. = Művészet, 27, 1986, 1. 43-45. ill. MEZEI Ottó: Magyar objektművészet 1985-ben? = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 58-59. ill.

1336. 1985-ben megvalósult köztéri alkotások. = Tájékoztató, No 36, 1986 58-68.

1337. CALIN, Dan: Nyíregyháza - Villány [szobrász szimpóziumok]. = Arta, 33, 1986, 3. 28. ill.

1338. DOMOKOS Péter: A madár megállt Sepsiszentgyörgyön [Madár, térobjekt]. = Utunk, 1986. július 11. 7.

1339. DOMOKOS Péter: Kovászai szobrástábor. = Utunk, 1986. október 17. 7.
1340. EGRÍ Mária: Szobrász alkotótábor Mezőtúron. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 19. 9.
1341. FELLBACHI Kispasztikai Triennálé (3.) (1986) ism. FRANK János: 3. Fellbachi Kispasztikai Triennálé. NSZK, Franciaország, Magyarország. = Élet és Irodalom, 1986. szeptember 5. 13. FRANK János: Egy triennálé műhelyében. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 15. 12.
1342. HAJDU István: Pop real. Budapest új szobrai. = Magyar Nemzet, 1986. december 9. 7.
1343. HEGYI Gyula: Szobrok és szobrászok Nagyatádon. = Magyar Hírlap, 1986. július 2. 5.
1344. HOLLÓS László: Szoborleltár '85 [beszélgetés Zsigmond Attilával]. = Budapest, 24, 1986, 1-2. 33. ill.
1345. KISPLASZTIKAI kiáll., Toronto, 1986 ism. (f.á.): Kispasztikáink torontói tárlata. = Magyar Nemzet, 1986. július 21. 4.
1346. MOBILMŰVÉSZET, Szeged, 1986 ism. EMBER Mária: Két vidám kiállítás Szegeden. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 19. 7.
1347. Országos Faszobrászati Kiállítás, Nagyatád, Gábor Andor Művelődési Ház, 1985 > 1985, 1776. ism. DORCSI Ferenc: Egy évized nagyatádi mérége. = Népművelés, 33, 1986, 2. 41. ill. POGÁNY Gábor: Az I. Országos Faszobrászati Kiállítás. = M 27, 1986, 2. 24-26. ill. POGÁNY Gábor: Nagyatád faszobrai. = Új Tükör, 1986. február 23. 24-25. ill. TAKÁCS László: Erdőből szobrok. = Élet és Tudomány, 1986. december 12. 1584-1586. ill.
1348. (pál): Ötven köztéri alkotás. Szabolcs-Szatmár öt éves terve. = Magyar Nemzet, 1986. július 15. 6.
1349. REMÉNYI GYENES István: Hol álljon Liszt Ferenc új szobra? = Magyar Hírlap, 1986. március 8. 6.
1350. P. SZABÓ Ernő: Geometrikus törekvések a hetvenes években. = Művészet, 27, 1986, 6. 6-11. ill.
1351. TATARU, Marius: Artisti plastici oradeni. = Art, 33, 1986, 8. 8-10. ill.
1352. Válogatás a Dunajvárosi Acélszobrász Alkotótábor 1974-1984 anyagából, Bp., Fészek Galéria, 1985 > 1985, 1782. ism. L.L. [LÓSKA Lajos]: Vasszobrászat. = Művészet, 27, 1986, 1. 38-39.
1353. WEHNER Tibor: „Hirdessük: itt nem boldogul más...” Az alkotó ember ábrázolása a felszabadulás utáni köztéri szobrászatunkban. = Új Forrás, 18, 1986, 4. 56-63., ill.
- Festészet, rajzművészet, sokszorosított grafikai, könyvművészet**
1354. ACSAY Judit: Minden a legnagyobb rendben? Pályázat borcímek tervezésére. = Ipari Forma, 10, 1986, 5. 17-19. ill.
1355. AJKAI Grafikai Műhely, Szombathely, Megyei Művelődési és Ifjúsági központ, 1986. Bev. Laluk György. Szombathely, 1986 8 p., ill.
1356. ALKALMAZOTT Grafikai Biennálé (5.) (1986) (Békéscsaba) ism. A szin. Békéscsabai Alkalmazott Grafikai Biennálé 1986. Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1986. május 1 - június 22. bev. Erney Sándor, Aba-Novák Judit. Békéscsaba, 1986 56 p., ill. ACSAY Judit: A szin. = Új Tükör, 1986. június 15. 24-25. ill. KÁDÁR János Miklós [megnyitó]. = Ipari Forma, 10, 1986, 4. 24. K.M. [Kádár Márta] = Élet és Tudomány, 1986. június 13. 762. LOSONCI Miklós: Grafika - alkalmazásban. = Vasárnapi Hírek, 1986. május 2. 11. RIDEG Gábor: Az alkalmazott grafika színei. = Művészet, 27, 1986, 5. 6-9. ill.
1357. Alkalmazott Grafikai Művésztelep, Békéscsaba, 1985 > 1985, 1788. ism. IBOS Éva: A békéscsabai művésztelep. = Művészet, 27, 1986, 1. 36-37. ill.
1358. ALKALMAZOTT Grafikai Művésztelep, Békéscsaba, 1986. Bev. Aba-Novák Judit. Békéscsaba, 1986 32 p., ill. ism. ABA-NOVÁK Judit megnyitója. = Magyar Grafika, 30, 1986, 5-6. 150-151. ill.
1359. BÁN András: Makofszet '86. = Új Tükör, 1986. október 26. 26. ill.
1360. BOSNYÁK Sándor: Egy grafikai kör 12 esztendeje [Rembrandt Grafikai Kör]. = Színpék, 1986, 1. 10-11. ill.
1361. BUDAPESTI falfirkák, Bp., Fényes Adolf Terem, 1986. április 30 - június 1. Bev. Kiss Mihály. Bp., 1986 10 p., ill. + BUDAPESTI falfirkák. A Műcsarnok és az Országos Közművelődési Központ közös kiállítása, Bp., Fényes Adolf Terem, 1986. A kiállítássorozatot és a kötetet szerk. Kovács Akos. A kiáll. rend. Feuer Gábor. Bp., 1986 113 p., ill. ism. ACSAY Judit: Budapesti falfirkák I. = Új Tükör, 1986. május 25. 3. ill. KENESSEI András: Budapesti falfirkák. Magyar graffiti. = Magyar Hírlap, 1986. május 20. 5. KENESSEI András: Képes kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. június 27. 11. P. SZÜCS Julianna: Szív a kapualjban. = Népszabadság, 1986. május 21. 7. TORMA Tamás: Budapesti falfirkák II. = Új Tükör, 1986. augusztus 17. 3. VADAS József: Firkák-írka. = Élet és Irodalom, 1986. május 16. 13.
1362. CSEHSZLOVÁK grafikai kiáll., Bp., Józsefvárosi Galéria, 1986 ism. BÁN András: A rend lapjai. = Magyar Nemzet, 1986. április 29. 7.
1363. CSEHSZLOVÁKIAI táj magyar ecsettel, Bp., Csehszlovák kultúra, 1986 ism. Sz. A. [SZÉKELY András]: Csehszlovákiai táj magyar ecsettel. = Népszabadság, 1986. október 22. 7.
1364. DRAGUT, Vasile: Kortárs falfestészet [A murális képzőművészet helyzete, szerepe és jelentősége az urbanisztikában c. tanácskozás, Tengelic, 1985. október 14-16.] = Művészet, 27, 1986, 9. 53-55. ill.
1365. DURANCI, Bela: A festmény zombori ünnepe. = Hid, 50, 1986, 11. 1459-1462.
1366. Embremenyomatok, Kaposvár, Kaposvári Galéria, 1985/1986 ism. POGÁNY Gábor: Embremenyomatok. = Műzeumi Tájékoztató, 1986. január-február, 1-3.
1367. EX LIBRIS kiáll., Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1986 ism. VARSÁNYI Gyula: Elkopott ex librisek. = Népszabadság, 1986. július 21. 7.
1368. EURÓPA. Bp., Fészek Galéria, 1986 ism. TORMA Tamás: Európa. = Új Tükör, 1986. április 6. 3. ill.
1369. GYÖRGY Péter: Az álomgiccs visszatér. A képregényről. = Filmvilág, 29, 1986, 7. 14-19. ill.
1370. GYŐRI Grafikai Műhely, Győr, Várszínház Galéria, 1986. Győr, 1986 23 p., ill.
1371. HÉT grafikus, Kaposvár, Kaposvári Képtár, 1986 ism. CHIKÁN Bálint: Hét grafikus. = Új Tükör, 1986. május 4. 3.
1372. Jugoszláv kulturális plakátok, Kecskemét, Katona József Múzeum, 1985 > 1985, 1806. ism. AKNAI Tamás: Jugoszláv kulturális plakátok. = Művészet, 27, 1986, 5. 59-60. ill. BORZÁK Tibor: Jugoszláv kulturális plakátok. = Új Tükör, 1986. január 19. ill.
1373. KIRÁLY Zoltán: A bolgár ex libris - és Baráti Köre. = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 6-9. ill.
1374. Kosztolányi képzőművészeti pályázat, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1985 > 1985, 1808. ism. W.T. [WEHNER Tibor]: Kosztolányi interpretációk. = Művészet, 27, 1986, 1. 57. ill.
1375. LÁNCZ Sándor: Bizonytalanság a vásznon. Az esetlegesség művészete. = Élet és Tudomány, 1986. február 28. 271-273. ill.

1376. Lengyel plakátkiállítás, Bp., Almásy téri Szabadidőközpont, 1985 *ism.* CHIKÁN Bálint: Lengyel plakátkiállítás. = Művészet, 27, 1986, 5. 57-58. ill.
1377. LÓSKA Lajos: Tendenciák a 70-es évek magyar grafikájában. = Új Forrás, 18, 1986, 3. 60-65., ill.
1378. LOSONCI Miklós: Országos műhely Vácut. Grafikusok Alkotóközössége. = Vasárnapi Hírek, 1986. szeptember 28. 7.
1379. LOSONCI Miklós: Rudnay Gyula örökében. Tárlatsorozat Baján. = Vasárnapi Hírek, 1986. december 14. 11.
1380. MAGYAR Reklámmenyomtatvány Kiállítás (5.) (1986) (Budapest) *ism.* HAJÓS Katalin: Reklámmenyomtatvány kiállítás. = Új Tükör, 1986. október 5. 3.
1381. MORVAY László: Szép magyar könyv 1985 verseny. Egy könyvbarát észrevételei. = Magyar Grafika, 30, 1986, 3. 63-68. ill.
1382. MŰVÉSZEK Tirolból, Pécsi Galéria, 1986. szeptember 27 - november 9. Vál., bev. Magdalena Hörmann. Pécs, 1986 28 p. *ism.* P. SZABÓ Emő: Művészek Tirolból. = Magyar Ifjúság, 1986. november 14. 7.
1383. NAGY Péter: A tűzfal művészete [plakátok]. = Népszabadság, 1986. augusztus 11. 7.
1384. Nemzetközi festészeti kiállítás, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1985 > 1985, 1820. *ism.* VARGA Imre: Európa üzenete a Galériában [megnyitó]. = Budapest, 24, 1986, 1-2. 67. ill.
1385. NEMZETKÖZI Grafikai Biennálé (11.) (1986) (Krakkó) *ism.* LÓSKA Lajos: Krakkói képeslap. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 79-81. ill.
1386. NEMZETKÖZI plakátkiállítás, Brno, 1986 *ism.* SINKOVITS Péter: Brno a plakát évében. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 76-78. ill.
1387. Nürnbergi rajzbiennálé (3.) (1985) *ism.* HAULISCH Lenke: Magyarok Dürer városában. = Magyar Hírlap, 1986. január 16. 4.
1388. NYUGAT-BERLINI festők kiállítása, Bp., Fészek Galéria, 1986 *ism.* MAYER Éva: Nyugat-Berlini festők kiállítása. = Új Tükör, 1986. augusztus 10. 3.
1389. Országos Grafikai Biennálé (13.) (1985) (Miskolc) *ism.* LÓSKA Lajos: Grafika '85. = Művészet, 27, 1986, 4. 42-45. ill. SÜMEGI György: Kérdések kiállításán. Megint grafika Miskolcon; avagy tényleg nem tud lábra kapni? = Napjaink, 25, 1986, 1. 35-36. SZABÓ Ede: Funkcióváltás és szerepmódosulás. = Kritika, 1986, 3. 21.
1390. ORSZÁGOS Rajzbiennálé (3.) (1986) (Salgótarján) III. Országos Rajzbiennálé, Salgótarján, Nógrádi Sándor Múzeum, 1986. szeptember 27 - december 7. A kiáll. rend. Supka Magdolna, Dévényi István. Bev. Beke László. Salgótarján, 1986 142 p., ill. *ism.* BÁN András: Rajz III. = Magyar Nemzet, 1986. november 18. 7. LÓSKA Lajos: A beérkezettek tárlata. = Művészet, 27, 1986, 10. 41-43. ill.
1391. ORSZÁGOS Tájékoztató Biennálé (7.) (1986) (Hatvan) *ism.* (l.z.): Tájak, emberek. A Hatvani Galériában. = Vasárnapi Hírek, 1986. február 23. 7. LOSONCI Miklós: Magyar tájak. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 23. 11. RÁTKAI Ferenc: Tájékozódás a Hatvani Galériában [megnyitó]. = Új Tükör, 1986. december 21. 10. ill.
1392. Plakátbiennálé (6.) (1985) (Lahti) *ism.* D. SZVERLE Mária: VI. Lahti Plakátbiennálé. = Művészet, 27, 1986, 5. 56-57.
1393. Pillanatkép. A magyar festők három nemzedéke, Bp., Múcsamok, 1985 > 1985, 1828. *ism.* GYETVÁI Ágnes: Proféták itthon. = Magyar Nemzet, 1986. január 18. 9. K.M. [Kádár Márta] = Élet és Tudomány, 1986. január 23. P. SZÜCS Julianna: Hol a tolerancia mostanában? Benyomások két kiállításról. = Népszabadság, 1986. január

11. 15. VADAS József: Kétszer három. = Élet és Irodalom, 1986. január 10. 12.
1394. SALAMON Nándor: Lapok a győri grafikai műhelyből. = Életünk, 23, 1986, 8. 709-725. ill.
1395. SOPRONI Művésztelep kiállítása a Festőteremben, Sopron, 1986. június 1-22. Bev. Sárközi Zoltán. Sopron, 1986 16 p., ill.
1396. (stenczer): Budapest Grafika [Budapest Grafikai Alkotóközösség]. = Budapest, 24, 1986, 7. 2.
1397. P. SZABÓ Emő: Plakátok a 70-es, 80-as években. = Művészet, 27, 1986, 5. 27-31. ill.
1398. SZATMÁRI, Gizella: Posters for Peace. = Interpressgraphik, 1986, 1. 36-38. ill.
1399. TAVASZI Tárlat, Székesfehérvár, Megyei Művelődési Központ, 1986. május 4 - június 1. Székesfehérvár, 1986 6 p.
1400. TIPOGRÁFIAI kiállítás. Bp., Design Center, 1986 *ism.* w.i. (WAGNER István): Tipográfusok tárlata. = Magyar Hírlap, 1986. július 5. melléklet 8.
1401. TOCA, Mircea: Kolozsvári grafika '86. = Utunk, 1986. december 12. 7.
1402. Új szzenzibilitás III. Bp., Budapest Galéria Kiállítóháza, 1985 > 1985, 1840. *ism.* FORGÁCS, Éva: New Sensibility III. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 101, 1986 192-193. ill. VUJCSICS D. Sztóján: Új szzenzibilitás [megnyitó]. = Vigília, 51, 1986, 11. 879-880.
1403. VADAS József: Mai magyar grafika - egy új nemzedék körvonalai. = Társadalmi Szemle, 41, 1986, 11. 91-96. ill.
1404. VÁSÁRHELYI képzőművészek kiállítása, Senta, Szencsnykij Múzej, 1986. március. Bev. Dömötör János. Hódmezővásárhely, 1986 16 p., ill.
1405. VIZUALART Alkotóközösség kiállítása, Bp., XXI. kerületi Kiállítóház, 1986 *ism.* LOSONCI Miklós: Újszerű fogalmazás, műfaji sokszínűség. Egy alkotó közösség kiállítása. = Vasárnapi Hírek, 1986. július 6. 7.
1406. Wolfe, Tom: Festett malaszt. Bp., Európa, 1984 > 1984, 1656. *ism.* MAKASAY László: Festett malaszt. = Rajztanítás, 28, 1986, 1. 17-18.

Fotóművészet és új médiák

1407. BÓDY Gábor: Video-elképzelések. = Filmkultúra, 1986, 2. 12-15.
1408. DIGITART. Számítógép-művészeti kiállítás, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1986. november 28 - december 28. Bev. Tóth Ferenc. Bp., 1986 15 p., ill. *ism.* ACSAY Judit: Számítógépes grafikák. = Új Tükör, 1986. december 14. 24-25. ill. BOGNÁR Nándor: Eszköz vagy alkotás? = Magyar Nemzet, 1986. november 29. 8. K.M. [Kádár Márta] = Élet és Tudomány, 1986. december 12. 1592. KENESSEI András: A jövő zenéje (és képe): a digit art. = Magyar Hírlap, 1986. december 27. 6. LOSONCI Miklós: Ecset helyett komputer. = Vasárnapi Hírek, 1986. december 7. 7. (m.m.): Digitart I. = Népszava, 1986. december 2. 6. P. SZÜCS Julianna: Gazdag szegények. Gondolatok három kiállításról és egy bontakozó stílus esélyeiről. = Népszabadság, 1986. december 20. 16. VADAS József: Számító kép. = Élet és Irodalom, 1986. december 12. 12.
1409. GÉCZI János: Lábjegyzet. = Fotó, 33, 1986, 12. 534-539. ill.
1410. MIKLÓS, Pál: The Artist in Brackets. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 102, 1986 175-178.
1411. Reklámfotó-fotodesign, Bp., Budapest Galéria, 1985 *ism.* P. SZÜCS Julianna: Látvány-zsákmány. = Fotóművészet, 29, 1986, 1. 32-34. ill.

1412. SIEGLER András: Az elektronikus „festőállvány” = Élet és Tudomány, 1986. december 26. 1648-1650. ill.
 1413. ZELNIK József: Képmágia. Kezdetben volt a klip. = Film Színház Muzsika, 1986. augusztus 30. 14-15.

Iparművészet

1414. ACSAY Judit: Felhőkarcoló a hálósobában. = Művészet, 27, 1986, 2. 50-52. ill.
 1415. DARITS Ágnes - S. NAGY Katalin: Zsenneyi Műhely 1985. = Művészet, 27, 1986, 6. 61-62.
 1416. EGRSZEGI Csaba: Mondja MISS, merre tart? A Fiatal Iparművészek Stúdiója és a Skála Metró. = Ipari Forma, 10, 1986, 6. 22-23. ill.
 1417. ERNYEY Gyula: Fejlődési problémák és lehetőségek a formatervezésben. = Ipari Forma, 10, 1986, 5. 14-16.
 1418. FEHÉRI, György: Ungarisches Kunsthandwerk in Berlin. = Budapesti Rundschau, 1986. október 27. 9.
 1419. FIATAL iparművészek kiállítása, Bp., Ferencvárosi Pincetárlat, 1986. ism. Cs.J.: Lehetne játszani. = Magyar Nemzet, 1986. január 27. 4.
 1420. FORMATERVEZÉSI nívódíjak, 1986. Bp., Design Center, 1986. ism. ACSAY Judit: Formatervezési nívódíjak 1986. = Új Tükör, 1986. április 27. 4. ill.
 1421. HAJDÚ Éva: Formálódó formatervezés. Bizonytalan helyzetben. = Magyar Nemzet, 1986. május 27. 6.
 1422. HAJDÚ Éva: Formálódó formatervezés. „A gyárban nem tájképfestő kell.” = Magyar Nemzet, 1986. május 28. 4.
 1423. HARSÁNYI Zoltán: Iparművészek a Poscher János utcában. = Népszava, 1986. november 28. 6.
 1424. Jensen, Robert - Conway, Patricia: Ornamentism. New York, Potter, 1982. ism. BODOR Ferenc: A díszítő művészetről - egy könyv kapcsán. = Ipari Forma, 10, 1986, 3. 12. ill.
 1425. LEHETETLEN tárgyak. Gödöllő, Gödöllői Galéria, 1986. ism. VADAS József: A lehetetlen lehetősége. = Élet és Irodalom, 1986. március 21. 12.
 1426. MEGYEI iparművészek tárlata, Győr, Múzeumi Képtár, 1986. június 19 - július 21. Bev. Némethné Mézsa Júlia. Győr, 1986. 20 p., ill.
 1427. NEMZETKÖZI Ipari Formatervező Műhely (9.) (1986) (Zsenney) Beszámoló a IX. Nemzetközi Ipari Formatervező Műhely tanácskozásáról, Zsenney, 1986. szeptember 22-27. Szerk. Tamás Mihály. Bp., Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége, 1986. 73 p., 6 t. ill. **tartalma:** Hegedűs József: A társadalmi, gazdasági változások hatása a formatervezésre. 18-20. Claridge, Mic: A vizuális kommunikáció-design szerepe az oktatástechnika televíziós tanyanyagának fejlesztésében. 22-23. Ördögh László: Az Oscar program hasznosítási lehetőségeiről. 24. Ivanova, Neza Bravka: Design és gazdaság. 27-30. Lukács István: Mai térfelfogásunk és művészi értékrendünk design ellen ható vonásai. 31-33. Olenin, Egenij: Design, művészet, kultúra. 34-35. Szántó Tibor: Életpályáról és a könyvtérvezésről. 35. Csényi József: A Zsenneyi Műhely jövője és a szimpózium-mozgalom. 37-38. Adaman, Karen: A design mint az emberi tevékenység ösztönzője. 40-41. Király Sándor: A színek jelentőségének és asszociációs hatásának lehetőségei, vizsgálatuk a pszichológia szemszögéből. 41-45. Benkő Cs. Gyula: A vizualitás, a gazdasági tevékenység és a kultúra összefüggései. 54-60. Lukács Mária: A tervezés fejlődését befolyásoló gazdasági környezetről néhány gondolatban. 61-63. S. Nagy Katalin: Hogyan szolgálja a design az emberi kapcsolatok alakulását? 63-65.
 1428. Örökség. Bp., Ernst Múzeum, 1985 > 1985, 1864. ism. ACSAY Judit: Kész a leltár. = Művészet, 27, 1986, 4. 46-48. ill. DARITS Ágnes - S. NAGY Katalin: Kéi kiállítás mindennapi tárgyaikból. = Művészet, 27, 1986, 4. 49-51. ill.
 1429. PEST Megyei Iparművészeti Tárlat, Szentendre, Szentendrei Képtár, 1986. október-november. Bev. Prokai Gábor. Szentendre, 1986. 98 p., ill.
 1430. Schlatter, Christian: Les années 80. La création en France. Paris, Flammarion, 1984. ism. BODOR Ferenc: A 80-as évek Franciaországa. = Ipari Forma, 10, 1986, 5. 29.
 1431. SOMBOR Judit: Nívódíjas formák. = Új Tükör, 1986. június = Új Tükör, 1986. június 22. ill.
 1432. SZOCIALISTA országok iparművészeti kiállítása, Erfurt, 1986. ism. FARKAS József György: Hagyomány és útkeresés. = Népszabadság, 1986. július 29. 7. WAGNER István: Barátaink iparművészete. = Magyar Hírlap, 1986. július 17. 4. WAGNER István: Erfurti érmeseink. = Magyar Hírlap, 1986. július 15. 5.
 1433. TAMÁS Mihály: A formatervezők nemzetközi tanácskozása Zsennyén. = Ipari Forma, 10, 1986, 6. 24-25. ill.
 1434. TASNÁDI Attila: A kísérletezés jegyében. Iparművészeti kvadriennálé Erfurtban. = Népszava, 1986. augusztus 6. 6.
 1435. TERVEZZÜNK tárgyakat, Bp., Design Center, 1986. ism. VADAS József: A lehetetlen lehetősége. = Élet és Irodalom, 1986. március 21. 12.
 1436. THÜRINGIAI iparművészet, Bp., NDK Centrum, 1986. ism. (hajdú) HAJDÚ Éva: Thüringia iparművészete az ötvenes években. = Magyar Nemzet, 1986. június 28. 9.
 1437. VADAS József: Dávid a Vásárbán [BNV]. = Élet és Irodalom, 1986. október 17. 13.
 1438. VADAS József: Hadüzenet a bazárnak. = Ipari Forma, 10, 1986, 4. 16-17. ill.
 1439. VADAS József: Menedzser kerestetik. = Élet és Irodalom, 1986. január 31. 12.
 1440. Vadas József: Mindennapi tárgyak. Bp., Szépirodalmi, 1985 > 1985, 1868. ism. KERESZTES Ágnes: Nem mindennapi tárgyak. = Új Tükör, 1986. február 23. 2. MEZŐ Ferenc: Forma, funkció, szellem. = Mozgó Világ, 12, 1986, 6. 119-122.
 1441. WAGNER István: Az IDEA ideái. Iparművészetünk jelenlegi helyzetéről [beszélgetés Korda Istvánnal]. = Magyar Hírlap, 1986. március 21. 12.
 1442. ZALAVÁRI József: A design és a társtudományok. = Ipari Forma, 10, 1986, 3. 13-14. ill.

Fémművesség

1443. id. BIEBER Károly: Újra a magyar kovácművészetről. = Magyar Nemzet, 1986. április 15. 4.

Érem

1444. DÉNES D. István: Formák, pénzek, érdekek. Szimpóziumok Baranyában. = Magyar Nemzet, 1986. szeptember 20. 8.
 1445. KOLLÁR Albin: Emlékemek, plakettek a Körösi Csoma Sándor bicentenáriumon. = Az Érem, 42, 1986, 1. 45-47. ill.
 1446. Országos Érembiennálé (5.) (1985) (Sopron) > 1985, 1875. ism. SALAMON Nándor: Mérlegen az V. Országos Érembiennálé. = Új Forrás, 18, 1986, 1. 54-57.

1447. SÓSTÓI Nemzetközi Éremművészeti és Kislasztikai Alkotótételep (1986) (Sóstó) 10 éves a Sóstói Nemzetközi Éremművészeti és Kislasztikai Alkotótételep, Sóstó, Kultúrpark Kiállítócsarnoka, 1986. június. Bev. Kovács Gyula. Sóstó, 1986 56 p., ill. ism. BÉREZ János: A művészet küldetése [megnyitó]. = Művészet, 27, 1986, 10. 21-25. ill. TASNÁDI Attila: Tíz éves a sóstói művésztelep. = Népszava, 1986. június 20. 6.

Kerámia, üveg

1448. BOGDÁN László: A mulandóság emlékművei. = Utunk, 1986. december 5. 7.
 1449. BOHUS Zoltán: Üvegtervezők [diplomamunkák]. = Ipari Forma, 10, 1986, 2. 20. ill.
 1450. LOEFFLER, Robert: A kortárs magyar üvegművészet. = Művészet, 27, 1986, 6. 43-47. ill.
 1451. ORSZÁGOS Kerámia Biennálé (9.) (1986) (Pécs) IX. Országos Kerámia Biennálé, Pécs, 1986. július 6. - augusztus 24. + Sz. Vásárhelyi Emese kamarakiállítása. A kiáll. rend. Romváry Ferenc. Bev. Kovács Orsolya, Sárkány József. Pécs, 1986 52 p., ill. ism. ACSAY Judit: Országos Kerámia Biennálé - Pécs. = Új Tükör, 1986. november 2. 24-25. ill. LÓSKA Lajos: A csoporttól a poszt-modernig. = Művészet, 27, 1986, 8. 30-33. ill. VADAS József: Csámpás csészek. = Élet és Irodalom, 1986. július 25. 13. VARSÁNYI Gyula: Kerámia biennálé Pécsen. = Népszabadság, 1986. augusztus 1. 8.
 1452. VARGA Vera: Az üvegről, az üveg szimpóziumok ürügyén. = Művészet, 27, 1986, 6. 40-42. ill.

Textil és viselet

1453. 15 művész gobelin kiállítása, Kölesd, Kossuth Művelődési Ház, 1986. Bev. Fitz Péter. Kölesd, 1986 12 p., ill. (Korok-kortársak kiállítási sorozat, 7.)
 1454. FAL- ÉS TÉRTEXTIL Biennálé (9.) (1986) (Szombathely) 9. Fal- és Tértextil Biennálé, Szombathely, Savaria Múzeum, 1986. június 20. - augusztus 31. A kat. szerk. a kiáll. rend. Mayer Marianna, Török Tamás. Szombathely, 1986 68 p., ill. (Vas megyei múzeumok katalógusai, 121.) ism. HALMÁGYI Miklós: IX. Fal- és Tértextil Biennálé - Szombathely. = Ipari Forma, 10, 1986, 5. 27. ill. TORDAY Aliz: Vadak és „újszéldek”. = Új Tükör, 1986. szeptember 14. 24-25. ill. VADAS József: Falon várva. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 8. 12.
 1455. FITZ Péter: A magyar textil kalandjai, I. (1968-1986). = Életünk, 23, 1986, 11. 1023-1037. ill.
 1456. FITZ Péter: A magyar textil kalandjai, II. (1968-1986). = Életünk, 23, 1986, 12. 1136-1151. ill.
 1457. GOBELIN 14. Bp., Vigadó Galéria, 1986. június 19. - július 20. Bev. Fitz Péter. Bp., 1986 20 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai, 60.) ism. ACSAY Judit: Gobelin 14. = Új Tükör, 1986. július 27. 2-3. KENESSEI András: Képes kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. június 27. 11. LOSONCI Miklós: A magyar gobelin új hulláma. = Vasárnapi Hírek, 1986. június 22. 6. -vé [VÉGH Petra]: Gobelin 14. Textilkunst und Experiment. = Budapest Rundschau, 1986. július 14. 9.
 1458. „LAUFER” textílfestészet, Bp., Múcsarnok, 1986. november 28.-1987. január 4. Bev. Polgár Csaba. Bp., 1986 1 leperelő ism. GERGELY Mariann: „Laufer” textílfestészet. = Új Tükör, 1986. december 21. 3. LOSONCI Miklós: A textil varázslatai. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 30. 7. P. SZÜCS Julianna: Gazdag szegények. = Népszabadság, 1986. december 20. 16.

1459. Magyar gobelin 1945-1985, Bp., Múcsarnok, 1985 > 1985, 1889. ism. BRESTYÁNSZKY Ilona: Magyar gobelin. = Nők Lapja, 1986. február 8. 16-17., ill. ILLYÉS Mária: Hungarian Gobelin: The Wheel Comes full Circle. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 102, 1986 180-182. ill.
 1460. NEMZETKÖZI Miniaturtextil Biennálé (6.) (1986) (Szombathely) 6. Nemzetközi Miniaturtextil Biennálé, Szombathely, Savaria Múzeum, 1986. június 20. - október 1. A kiáll. rend. a kat. szerk. Mayer Marianna, Török Tamás. Szombathely, 1986 203 p., ill. ism. SZAKÁLY, Éva: Wand- Raum- und Minitextilien. Biennale in Szombathely. = Budapest Rundschau, 1986. július 24. 9. (Vas megyei múzeumok katalógusai)
 1461. SZOVJET gobelin, Bp., Múcsarnok, 1986. november 27. - 1987. január 4. Bev. T. K. Sztrizenova. 16 p., ill. Bp., 1986 ism. K.M. [Kádár Márta] = Élet és Tudomány, 1986. december 26. 1655. KENESSEI András: Szovjet gobelin művészet. Színes változatos anyag a Múcsarnokban. = Magyar Hírlap, 1986. december 18. 4. LOSONCI Miklós: A textil varázslatai. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 30. 7.
 1462. TEXTILTERVEK '85, Bp., Budapest Galéria Kiállítóháza, 1986 ism. VADAS József: Illúziók nélkül. = Élet és Irodalom, 1986. február 7. 12.
 1463. TORDAY Aliz: Művészet, divat, gyár. Textiltervezők között. = Esti Hírlap, 1986. november 21. 2.

Művészeti oktatás, művészeti szervezetek és intézmények

1464. FARKAS P. József: Művészek Hartán. Táborgazda a termelőszoövetkezet. = Népszava, 1986. november 6. 6.
 1465. GYETVAI Ágnes: Képzőművészeti kapcsolataink a világgal. = Magyar Nemzet, 1986. június 21. 8.
 1466. HAJNÓCZI, Gyula: Unterrichtsreform an der Fakultät für Architektur. = Periodica Polytechnica. Architecture, 30, 1986, 1-4. 269-272.
 1467. HARSÁNYI Zoltán: Amatőr képzőművészeti tábor Tokajban. = Népszava, 1986. augusztus 15. 6.
 1468. Ist die Bauhaus-Pädagogik aktuell? Hrsg. von Rainer Wick. Köln, König, 1985 ism. RITTER P. Aladár: Aktuális-e még a Bauhaus pedagógiája? = Ipari Forma, 10, 1986, 4. 22-23.
 1469. KÉPZŐ- és Iparművészek közgyűlése [Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének XII. Közgyűlése]. = Magyar Hírlap, 1986. március 26. 6.
 1470. A KÉPZŐ- és Iparművészeti Lektorátus által zsűrizett kiállításokon odaítélt díjak. = Tájékoztató, No 36, 1986 69-80.
 1471. KITÜNTETÉSEK [1985]. = Tájékoztató, No 36, 1986 30-38.
 1472. KÖNIG Róbert: Néhány gondolat az 1986. évi utrechti Ex libris Kongresszus kapcsán. = Kisgrafika, 15, 1986, 3. 2-3.
 1473. [MAGYAR Építőművészek Szövetsége] Szövetségi hírek. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 56-57.
 1474. [MAGYAR Építőművészek Szövetsége] Szövetségi hírek. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 5-8., 61.
 1475. [MAGYAR Építőművészek Szövetsége] Szövetségi hírek. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 6-7.
 1476. [MAGYAR Építőművészek Szövetsége] Szövetségi hírek. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 62-63.
 1477. [MAGYAR Építőművészek Szövetsége] Szövetségi hírek. = Magyar Építőművészet, 1986, 5. 8.
 1478. [MAGYAR Építőművészek Szövetsége] Szövetségi hírek. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 5-8.

1479. MEGKEZDŐDÖTT A Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének közgyűlése. Pál Lénárd felszólalása. = Népszabadság, 1986. március 26. 7.
1480. Melocco Miklós: Rossz tankönyv. > 1985, 1940. hoz. GULYÁS Dénes: Hozzászólás. = Művészet, 27, 1986, 1. 61-62. ill.
1481. A MŰVELŐDÉSI Minisztérium vásárlásai. = Tájékoztató, No 36, 1986 81-100.
1482. A MŰVÉSZETI Szakszervezetek X. Kongresszusa. 1985. december 16-17. Szerk. Varga Imre. Bp., Művészeti Szakszervezetek Szövetsége, 1986 200 p.
1483. PÁL Lénárd: A művészet humanista küldetése [részlet a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének XII. Közgyűlésén elhangzott felszólalásból]. = Új Tükör, 1986. április 13. 5-6.
1484. RIDEG Gábor: Nagyobb önállóság - nagyobb felelősség. Beszélgetés Kiss Istvánnal [Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége közgyűlése, 1986]. = Művészet, 27, 1986, 3. 2-5. ill.
1485. SINKOVITS Péter: Beszámoló a képző- és iparművészek tanácskozásáról. = Művészet, 27, 1986, 6. 2-5.
1486. TÁJÉKOZTATÓ a Kisgrafika Barátok Köre munkájáról. = Tájékoztató, No 35, 1986 11-12.
1487. WAGNER István: Művészet és társadalom. Gondolatok -közgyűlés után [Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének XII. Közgyűlése]. = Magyar Hírlap, 1986. március 28. 9.
1488. WAGNER István: Szobrok az Epreskertben. = Magyar Hírlap, 1986. július 12. melléklet 8.

Színház és látványosság

1489. BÖGEL József: Magyar scenográfia a felszabadulás után, 2. = Színház, 19, 1986, 1. 46-48. ill.
1490. BÖGEL József: A magyar scenográfia története a felszabadulás után, 3. = Színház, 19, 1986, 6. 39-44. ill.
1491. BÖGEL József: A magyar scenográfia története a felszabadulás után, 4. = Színház, 19, 1986, 7. 44-47. ill.
1492. GYÖRGY Péter: A mulandóság építészeti. = Filmvilág, 29, 1986, 5. 9-15. ill.

Mesterek

1493. Ábrahám Jakab
JÓZSA T. István: Kapcsolatok térben és gondolatban. = Utunk, 1986. július 18. 7.
1494. Ács József
ÁCS József. Újvidék, Fórum, 1986 56 p., ill. rec. P. NÁRAY Éva: Konvenciókon túlmutató művészet. = Híd, 50, 1986, 11. 1436-1438.
STEPANOV, Sava: Az állandó útkereső. Ács József pancsovai kiállítása kapcsán. = Híd, 50, 1986, 6. 853-855., ill.
1495. Ádám Zoltán
kiáll. Ádám Zoltán, Bullás József, Mazzag István, Szikora Tamás, Bp., Bartók 32 Galéria, 1986 ism. ACSAY Judit: = Ádám Zoltán, Bullás József, Mazzag István és Szikora Tamás munkái. = Új Tükör, 1986. november 23. 3.
LOSONCI Miklós: Magyarok Sao Paoloban. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 9. 7.
1496. Adorjáni Endre
BOGDÁN László: Kapun "kívül" - és "belül" [beszélgetés]. = A Hét, 1986. szeptember 11. 7. ill.
- FODOR Sándor: Non multa - sed multum. = Utunk, 1986. október 3. 7.

1497. Ady József
ANISZI Kálmán: Grafikák cím nélkül. = Utunk, 1986. augusztus 1. 7.
1498. Ágotha Margit
ÁGOTHA Margit grafikusművész kiállítása, Szolnoki Galéria, 1986. március. Rend. L. Menyhért László. Szolnok, 1986 2 p., + 10 t. ill. ism. NÉMETH Lajos: Hagyományok és értékeremtés [megnyitó]. = Jászkunság, 32, 1986, 1. 41-42. ill.
1499. Albert László
BANNER Zoltán: Csillagterképek - avagy egy világteremtés hétköznapijai. = Utunk, 1986. szeptember 5. 7.
- GYÖRFFI Kálmán: Csillag a tengermély között. = A Hét, 1986. december 4. 6. ill.
- MAROSI Ildikó: Albert László legújabb „szín-játékai” = Utunk, 1986. december 12. 7.
1500. Almásy Aladár
ALMÁSY Aladár festő- és grafikusművész kiállítása, Bp., Dürer Terem, 1986. március 12-22. Bev. P. SZÜCS Julianna. Bp., 1986 4 p. + 2 t. ill. ism. GYÁRFÁS Péter: Asszonyok, történetek. = Művészet, 27, 1986, 7. 62-63. ill.
- BAKÓ Endre: A mai magyar grafika kalapos királya. Almásy Aladár képi világáról. = Alföld, 37, 1986, 11. 93-95. ill.
1501. Ambrus Sándor
MIKLÓSI SIKES Csaba: Mutasd, hadd lám arcodat! = Utunk, 1986. január 31. 7.
1502. Andrászkó István
ANDRÁSKÓ István kiállítása, Komáromi Kiszaléria, 1986. szeptember 27 - október 7. Bev. Koczogh Ákos. Komárom, 1986 6 p., ill. ism. POGÁNY Ö. Gábor: A tájfestészet lírikusa. = Népszava, 1986. október 17. 6.
1503. Ankün, Rolf
WAGNER István: Önarckép tájjal. Svájci festő Tatán. = Magyar Hírlap, 1986. január 27. 4.
1504. Anna Margit
P. SZABÓ Emő: Csak a képeimmel. = Magyar Ifjúság, 1986. október 3. 7. ill.
- SZÉKELY András: Portré hangokból. = Új Tükör, 1986. október 5. 30.
1505. Apátfalvi Czene János
kiáll. Perbál, Falusi Galéria, 1986 ism. KENESSEI András: Apátfalvi Czene János kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 6. 60-61. ill.
1506. Arday Ildikó
Arday Ildikó, Hauser Beáta, Kőszeg, Zwinger, 1986. A kiáll. rend. Mayer Marianna, Török Tamás. Bev. Fitz Péter. Szombathely, 1986 12 p., ill. (Vas megyei múzeumok katalógusai, 122.) ism. TORDAY Aliz: Arday Ildikó és Hauser Beáta kiállítása. = Új Tükör, 1986. augusztus 31. 3. ill.
1507. Árkossy István
LÁSZLÓFFY Aladár: Szóval képről. = Igaz Szó, 34, 1986, 2. 177-178. ill.
1508. Artner Margit
ABODY Rita: Artner Margit. = Könyvtáros, 36, 1986, 8. 501. ill.
- ARTNER Margit grafikusművész kiállítása, Bp., Iskola Galéria, 1986. április 7-25. Bev. Hajdú Éva. Bp., 1986 6 p., ill. ism. GYETVAI Ágnes: Három kiállítás. = Magyar Nemzet, 1986. május 20. 7. SOÓS Imre: Artner Margit. = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 35-36.
1509. Ásztai Csaba
ÁSZTAI Csaba, Vác, Madách Galéria, 1986. március 12 - április 13. Bev. Molnár Zsolt. Vác, 1986 6 p., ill.
- KOVÁCS Júlia: Ásztai Csaba és Soltész György. Látogatásban SZOT-dijasoknál. = Népszava, 1986. február 11. 7.

1510. Atila (Biró Attila)

kiáll. Tihany, Tihanyi Múzeum, 1986 **ism.** WAGNER István: Atila - Tihanyban. Egy "hun" festő Párizsból. = Magyar hírlap, 1986. október 2. 4.

1511. Baász Imre

CZEGŐ Zoltán: Övé a siker, a kockázat. Beszélgetés Baász Imre műtermében. = Utunk, 1986. március 28. 7.

HADHÁZI László: Baász Imre díja alá. = A Hét, 1986. február 20. 6. ill.

1512. Bachmann Gábor

ESTERHÁZY Péter: Egy építészeti kérdéshez [Bachmann Gábor, Rajk László]. = Magyar Építőművészet, 1986. 2. 56-57. ill.

Bachmann Gábor, Kovács Attila, Rajk László, Szalai Tibor kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. szeptember 5 - október 4. A kiáll. rend. Feuer Gábor. Bev. Beke László. Bp., 1986 16 p., ill. **ism.** ACSAY Judit:

Bachmann Gábor, Kovács Attila, Rajk László és Szalai Tibor kiállítása. = Új Tükör, 1986. október 5. 3. ill. DVORSZKY Hedvig: Bachman - Kovács - Rajk - Szalai. = Ipari Forma, 10, 1986. 6. 11-13. ill. GYETVAI Ágnes: Kényelmetlen bútorok. = Magyar Nemzet, 1986. szeptember 30. 7. VADAS József: Herkentyűk. = Élet és Irodalom, 1986. szeptember 19. 13.

1513. Bacon, Francis

SIK Csaba: A fenséges jelentéktelenség. = Művészet, 27, 1986. 2. 44-49. ill.

1514. Bacskai Béla

POLGÁRDY Géza: Nógrád és Gömör festője, Bacskai Béla. = Honismeret, 14, 1986. 1. 21-22. ill.

1515. Badacsonyi Sándor

kiáll. Salgótarján, Nógrádi Sándor Múzeum, 1986 **ism.** BADACSONYI Sándor kiállításáról. = Múzeumi Mozaik, 1986 52-53. TÓTH Elemér: Badacsonyi Sándor grafikái. = Művészet, 27, 1986. 6. 57-58. ill.

1516. Baev, Georgi

kiáll. Bp., Bolgár Kultúra, 1986 **ism.** TASNÁDI Attila: Georgi Baev akvarellje a Bolgár Kultúrában. = Népszava, 1986. július 25. 6.

1517. Bak Imre

BAK, Birkás, Nádler, Kelemen, XLII La Biennale di Venezia Ungheria, 1986. Exhib concept Katalin Néray. Introd. Lóránd Hegyi. Bp., 1986 36 p., ill. **ism.** HEGYI Lóránd: Identitásképek. Előszó a Velencei Biennálé magyar kiállításához. = Új Symposium, 22, 1986. 11-12. 7-11. ill.

1518. Bak Péter

BAK Péter festőművész kiállítása, Mosonmagyaróvár, Művelődési Központ, 1986. április 18. Bev. Bak Péter. Mosonmagyaróvár, 1986 6 p., ill.

1519. Bakallár József

GYÁRFÁS Péter: A Kis-Duna mellől. Beszélgetés Bakallár Józseffel. = Művészet, 27, 1986. 11-12. 30-33. ill.

1520. Bakonyi Mihály

kiáll. Bp., Iskola Galéria, 1986 **ism.** SIPOS Endre: Bakonyi Mihály kiállításáról. = Rajztanítás, 28, 1986. 2. 29. ill.

1521. Bakos Ildikó

BAKONYVÁRI M. Ágnes: A részek egészé válásának igénye. Bakos Ildikó szobrai. = Művészet, 27, 1986. 4. 34-37. ill.

1522. Bakoss Tibor

kiáll. Debrecen, TIT Csokonai Klub, 1986. május-július **ism.** Sz. KÜRTI Katalin: Bakoss Tibor emlékkiállítás. = Művészet, 27, 1986. 11-12. 94-95. ill.

1523. Balajtó Károly

KURKÓ Tibor: Legfőbb szenvedélyük a képzés [beszélgetés]. = A Hét, 1986. december 25. 7. ill.

1524. Balázs János

CZIPPÁN György: Cigánygaléria? = Élet és Irodalom, 1986. december 30. 4.

1525. Balázs József Róbert

kiáll. Bp., Csók Galéria, 1985 **ism.** LÁNCZS Sándor: Márványképek. = Művészet, 27, 1986. 7. 59-60. ill.

SZÉKELY András: A két Balázs. = Új Tükör, 1986. november 9. 27. ill.

1526. Balázs Miklós Ernő

SZÉKELY András: A két Balázs. = Új Tükör, 1986. november 9. 27. ill.

1527. Bálint Endre

BÁLINT Endre emlékkiállítás, Szekszárd, Művészetek Háza, 1986. október 1 - december 31. A kiáll. rend. a kat. írta Úry Ibolya. Szekszárd, 1986 25 p., ill. (A Szekszárdi Művészetek Háza kiállításai, 8.) **ism.** EMBER Mária: Sírkövek és kottafejek. Bálint Endre művei Szekszárdon. = Magyar Nemzet, 1986. november 5. 4. ÚRY Ibolya: Bálint Endre emlékkiállítás. = Új Tükör, 1986. november 23. 3. ill.

BORI Imre: Festő-halál(ok). = 7 Nap, 1986. június 6. 37. FÁBIÁN László: Levél Bálint Endrének - odaáttra. = Film Színház Muzsika, 1986. május 10. 22.

GYÖRGY Péter: Bálint Endre montázsai. = Fotóművészet, 29, 1986. 3. 15-17., 45. ill.

kiáll. Bp., Gulácsy Galéria, 1986 **ism.** SZÉKELY András: Bálint Endre montázsai. = Új Tükör, 1986. április 27. 3. ill. (w.i.)[WAGNER István]: Montázs a montázsról. = Magyar Hírlap, 1986. április 25. 9.

MEGHALT Bálint Endre. = Magyar Nemzet, 1986. május 5. 4.

MEGHALT Bálint Endre. = Népszabadság, 1986. május 5. 7.

MUCSI András: Bálint Endre. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986. 1-2. 9-14.

NÉMETH Lajos: Búcsú Bálint Endrértől. = Jelenkor, 29, 1986. 7-8. 698-700.

PAPP Oszkár: "Montázs, fekete alapra" (Bálint Endre emlékére). = Mozgó Világ, 12, 1986. 7. 84-85.

PASSUTH Krisztina: Bálint Endre halálára. = Irodalmi Újság, 37, 1986. 3. 10.

SZABÓ János: "Valamit érzékletessé tenni a mai világból" Beszélgetés Bálint Endrével. = Életünk, 23, 1986. 6. 548-554. ill.

SZALAY Károly: Meghalt Bálint Endre. = Magyar Hírlap, 1986. május 5. 7.

SZÉKELY András: Bálint Endre halott. = Új Tükör, 1986. május 11. 43. ill.

VÁLI Dezső Bálint Endre ravatalánál. = Élet és Irodalom, 1986. május 16. 13.

1528. Balla József

NAGY Béla: Riport Balla Józsefről. = Utunk, 1986. márc. 21. 7.

1529. Ballagó Imre

BALLAGÓ Imre festőművész életműkiállítása, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1986. május 17 - június 15. A kiáll. rend., bev. Kovács Péter. Székesfehérvár, 1986 12 p., ill. (István Király Múzeum közleményei. D. sorozat, 168.)

1530. Balogh Béla

BALOGH Béla, Golarits Erzsébet, Laborcz Mónika iparművészek kiállítása, Sopron, Képcsamok Bemutatóterem, 1986. március 13-22. Bev. Balogh Béla, Golarits Erzsébet, Laborcz Mónika. Sopron, 1986 4 p. + 3 t. ill.

1531. Balogh István

SINKOVITS Péter: A plakát olyan mint egy epigramma Beszélgetés Balogh Istvánnal. = Művészet, 27, 1986. 5. 16-21. ill.

1532. Balogh István Vilmos

kiáll. Bp., Erzsébetvárosi Múzeum, Bogdándy Zoltán Szultán, Elek Károly, Györffy Sándor, Kopasz Tamás, Krizbai Sándor, Tóth István, Barcs, Dráva Múzeum, 1986. május ism. NOVOTNY Tihamér: Hét képzőművész vándorkiállítása. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 102-103. ill.

1533. Balogh László

kiáll. Százhalombatta, Művelődési Ház, 1986 ism. BALÁZS Gézáné megnyitja. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 1-2. 21-23. ism. LOSONCI Miklós: Balogh László grafikái. = Új Tükör, 1986. május 25. 4.

1534. Balogh Péter Pál

BALOGH Péter Pál grafikusművész emlékkiállítása, Hódmezővásárhely, Tomyai János Múzeum, 1986. április 4. Bev. Nagy Imre. Hódmezővásárhely, 1986 8 p., ill. ism. N.L.: Balogh Péter emlékkiállítása. = Művészet, 27, 1986, 8. 63-64. ill.

1535. Balogh Edit

kiáll. Bp., 1986 ism. ZALÁN Tibor: A funkcióját veszített tárgy [megnyitó]. = Élet és Irodalom, 1986. november 7. 12.

1536. Balthus (Balthasar Kossowski de Rola)

LÁNCZ Sándor: Balthus, az álomképek festője. = Művészet, 27, 1986, 3. 54-57. ill.

1537. Bálványos Huba

kiáll. Bp., Erzsébetvárosi Galéria, 1986 ism. TORMA Tamás: Bálványos Huba grafikái. = Új Tükör, 1986. február 9. 3. ill. M.L. [MEGAY László]: Gondolatok a rajzról. Bálványos Huba mondja. = Magyar Nemzet, 1986. december 15. 4.

1538. Bán Ferenc

B.F.[BÁN Ferenc]: Görögkatolikus templom, Nyíregyháza - Borbálya. Építész: Bán Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 39-40. ill.

B.F.[BÁN Ferenc]: Megyei és Városi Művelődési Központ, Nyíregyháza. Építész: Bán Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 22-26. ill.

B.F.[BÁN Ferenc]: Szakszervezetek Háza, Nyíregyháza. Építész: Bán Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 35-36. ill.

B.F.[BÁN Ferenc]: Színészlakóház és Művészpresszó, Nyíregyháza - Építész: Bán Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 37-38. ill.

B.F.[BÁN Ferenc]: Tanásház, Mátészalka. Építész: Bán Ferenc. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 33-34. ill.

BODONYI Csaba: Szubjektív bevezetés Bán Ferenc terveihez. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 21. ill.

TURÁNYI Gábor: Szerkesztőségi beszélgetés Bán Ferenc építéssel. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 27-32. ill.

1539. Bánfalvy Ákos

P. SZABÓ Ernő: Hajók, repülőgépek [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1986. november 14. 6. ill.

1540. Banga Ferenc

kiáll. Bp., Újpesti Galéria, 1986 ism. GYÁRFÁS Péter: Ami mérhető. = Művészet, 27, 1986, 10. 61-62. SZÉKELY András: Banga Ferenc grafikái. = Népszabadság, 1986. május 30. 7. ill.

1541. Barabás Márton

CHIKÁN Bálint: Kristályok, zongorák, zsiráfok. Barabás Márton alkotásairól. = Művészet, 27, 1986, 8. 12-15. ill. PETRÓCZI Éva: Majdnem-Gesamtkunstwerk. = Új Tükör, 1986. november 2. 22.

1542. Baranyi Markov Zlata

BARANYI MARKOV Zlata (1906-1986). = 7 Nap, 1986. március 21. 15. ill.

NEDELKOVIĆ, Miodrag: Az anyag és a színek költője. = Úzenet, 16, 1986, 5. 266-266.

NÉMETH Ferenc: Bánát ihletésében. Utolsó beszélgetés Baranyai Markov Zlatával. = Úzenet, 16, 1986, 5. 272-274. ill.

TOLNAI Ottó: In memoriam: B.M. Zlata. = Úzenet, 16, 1986, 5. 268-271. ill.

1543. Baranyó Sándor

kiáll. Debrecen, 1986 ism. LENGYEL Boldizsár: Magasra állított mércé. [megnyitó]. = Jászkunság, 32, 1986, 1. 43-47. ill.

1544. Baráth Ferenc

DURANCI, Bela: Baráth Ferenc. = Létünk, 16, 1986, 3-4. 508-511.

1545. Barczy Pál

GERGELY Mihály: Barczy Pál. = Könyvtáros, 36, 1986, 1. 55. ill.

kiáll. Miskolc, Mini Galéria, 1986 ism. HORPÁCSI Sándor: Barczy Pál festményei. = Új Tükör, 1986. február 23. 3-4. ill.

1546. Barscay Jenő

LOSONCI Miklós: Barscay és Hincz. = Dunakanyar, 22, 1986, 1. 57-60. ill.

PATAY László: Barscay mester 86 éves. = Dunakanyar, 22, 1986, 1. 56. ill.

PETÉNYI Katalin: Barscay Jenő. Bp., Corvina, 1986 92 p., 52 t. ill. ism. ACSAY Judit = Kritika, 1986, 9. 43-44.

LUKÁCSY Sándor: Barscay Jenő. Petényi Katalin monográfiája. = Magyar Nemzet, 1986. június 2. 7. SÜMEGI György: Könyvheti könyvek. = Forrás, 18, 1986, 8. 91-93.

SZAMOSI Ferenc: Barscay. Petényi Katalin monográfiája. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 8. 4. SZÉKELY András: Barscay Jenő. Petényi Katalin albuma. = Új Tükör, 1986. június 8. 2. TASNÁDI Attila: Barscay, avagy az értelmes elvonatkoztatás. = Népszava, 1986. június 6. 6. VADAS József: Mértaniság és reneszánsz személység. = Könyvvilág, 31, 1986, 5. 7.

SÜTŐ András: Látogatásban Barscay Jenőnél. = Film Színház Muzsika, 1986. június 14. 12-14. ill.

1547. Barta Éva

GYÖRGY Péter - PATAKI Gábor: Az illegitimitástól az iparművészetig. Beszélgetés Barta Évával. = Kritika, 1986, 7. 15-17. ill.

Barta István > Barta Mária**1548. Barta Lajos**

BARTA Lajos emlékkiállítás, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1986. augusztus 2 - szeptember 7. A kiáll. rend. Kovács Péter. Bev. Pemeczy Géza. Székesfehérvár, 1986 23 p. ill. (István Király Múzeum közleményei. D. sorozat, 170.)

1549. Barta Mária

BARTA Mária és Barta István kiállítása, Bp., Pataky Galéria, 1986. szeptember 9 - október 19. A kiáll. rend., bev. Pataki Gábor. Bp., 1986 12 p., ill. ism. Testvérpár kiállítása. = Népszabadság, 1986. szeptember 12. 8. TORMA Tamás: Barta Mária és Barta István kiállítása. = Új Tükör, 1986. október 19. 3. ill.

1550. Bartha Árpád

MURÁDIN Jenő: Hagyomány, kísérlet, olvasat. = Utunk, 1986. július 4. 7.

1551. Batári László

ARADI Nóra: A föld elköteleztette. Batári László festőművészről. = Művészet, 27, 1986, 3. 11-15. ill.

1552. Baumeister Annamária

SZEKERNYÉS János: Textil - grafika. = A Hét, 1986. október 16. 6-7. ill.

1553. Bazán, Vladimir

BENCsik András: „Ha nem festek, nem létezem” Vladimir Bazán képei [Ungvár]. = Nők Lapja, 1986. február 15. 16-17., ill.

1554. Beck András

In memoriam Beck András. = Bulletin Club Français de la Médaille, 1986 90-91. ill.

SZÉLL Jenő: In memoriam Beck András. = Élet és Irodalom, 1986. január 17. 12.

1555. Bencsik István

-ás: Ajándék Tokorozównának. Az első magyar köztéri szobor Japánban. = Népszava, 1986. augusztus 25. 6.

1556. Bencze László

kiáll. Bp., Gulácsy Galéria, 1986 **ism.** PELLIONISZ Valéria: Bencze László grafikái. = Új Tükör, 1986. március 30. 3. ill.

1557. Benczédi Iona

SZÁVAI Géza: Mosolygok magamon. = A Hét, 1986. szeptember 25. 11. ill.

1558. Bene József

Cs. ERDŐS Tibor: Az örökítő. = Utunk, 1986. június 13. 7. P.G. [POLGÁR Géza]: Református kollégium növendéke volt. = Reformátusok Lapja, 1986. október 5. 4.

1559. Benedek György

WAGNER István: Liszt a tengeren túlra készül. = Magyar Hírlap, 1986. július 5. melléklet, 5.

1560. Benes József

TÓTH Attila: Metafizikus bálványok. Benes József grafikáiról. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 34-37. ill.

1561. Benkő Erzsébet

BENKŐ Erzsébet gobelinművész kiállítása. Bp., Óbuda Galéria, 1986. A kiáll. rend. Tóth Réka. Bev. Megay László. Bp., 1986 12 p., ill. **ism.** FRANK, János: Gentle Animals and Beast of Prey in Tapestries. = The New Hungarian Quarterly, 17, No 103, 1986 218-219. ill. HOLLÓSI, Éva: Der Mensch und der Drachen. Gobelin von Erzsébet Benkő. = Budapesti Rundschau, 1986. február 10. 9.

1562. Benyovicsné Éczli Mária

CZIPPÁN György: Palóc tájak a Belvárosban. = Népszabadság, 1986. május 15. 8.

1563. Bér Rudolf

kiáll. Bp., Ernst Múzeum, 1986 **ism.** KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil: A kíváncsi festő. Bér Rudi kiállítása élé. = Új Tükör, 1986. november 2. 27. ill.

1564. Berényi Ferenc

RIDEG Gábor: Berényi Ferenc. Bp., Magyar Média, 1986 14 p., ill. (Művészet kismonográfia-sorozat)

1565. Bernáth Aurél

P. SZABÓ Ernő: Falkép az aulában. = Budapest, 24, 1986. 11. 14-15. ill.

1566. Bernáth Elek

kiáll. Bp., 1985 **ism.** CSÖREGH Éva: Bernáth Elek kiállítása. = Rajztanítás, 28, 1986, 2. 26. ill.

1567. Berszudszkij, Eduard

TURJAN, Marietta - MCSORBA Éva: Eduard Berszudszkij világa. = Művészet, 27, 1986, 6. 48-49. ill.

1568. Bessenyei Odette

kiáll. Bessenyei Odette, Gergely Árpád. Bp., Vigadó Galéria, 1986 **ism.** TÜSKÉS Tibor: Bessenyei Odette szobrai és Gergely Árpád festményei. = Új Tükör, 1986. március 30. 3-4. ill.

1569. Bieber Károly

KÓBÁNYAI György: Károly Kovács kapui. = Esti Hírlap, 1986. április 30. 7.

1570. Bill, Max

Max BILL, Bp., Műcsarnok, 1986. szeptember 25 - november. A kiáll. rend. Havas Valéria, Max Bill. Bev. Nagy Ildikó. Bp., 1986 47 p., ill. **ism.** BÁN András: Bill Budapesten. = Új Tükör, 1986. november 9. 24-25. ill. GYETVAI Ágnes: „A műalkotás szellemi funkciót tölt be” = Magyar Nemzet, 1986. november 10. 6. HARANGOZÓ Márta: Bill és Gyarmathy a Műcsarnokban. = Esti Hírlap, 1986. október 1. 2. K.M. [Kádár Márta]: Max Bill Budapesten. = Élet és Tudomány, 1986. október 31. 1399. P. SZÜCS Julianna: Az ellentábor. = Népszabadság, 1986.

október 25. 15. MÁRKUS, Hella: „Kunst als Gegenpol zur Konsumwelt”. Max Bill-Schau in der Kunsthalle. = Budapesti Rundschau, 1986. október 27. 9. TÉSZABÓ Júlia: Max Bill Budapesten. = Kritika, 1986, 11. 38. ill. TRIPOLSZKY László: Max Bill: a húszas évektől máig. = Népszabadság, 1986. szeptember 26. 8. VADAS József: Ötven év múltán. = Élet és Irodalom, 1986. október 24. 12. WAGNER István: Oszlopment - festett spirálok. = Magyar Hírlap, 1986. október 1. 5.

1571. Birkás Ákos

BIRKÁS Ákos, Pécs. Pécsi Galéria, 1986. november 14 - december 7. A kiáll. rend. Pinczehelyi Sándor. Pécs, 1986 16 p., ill. **ism.** BÁN András: Anticiklon. Új és újabb festészeti kiállítások. = Magyar Nemzet, 1986. december 29. 4. > Bak Imre, Geys, Mareike

1572. Blaas, Franz

kiáll. Franz Blaas, Karl-Heinz Klopff, Karl-Heinz Stöhle, Bp., Képzőművészeti Főiskola, 1986 **ism.** SZABÓ György: Három fiatal osztrák festőművész. = Magyar Nemzet, 1986. október 20. 4.

1573. Bod Éva

kiáll. Bp., Csók István Galéria, 1986 **ism.** PELLIONISZ Valéria: Bod Éva kerámiai. = Új Tükör, 1986. november 23. 3.

PONGRÁCZ Zsuzsa: Kivillant az arany. Beszélgetés Bod Éva keramikussal. = Esti Hírlap, 1986. november 18. 2.

1574. Bodóczky István

kiáll. Szirák, Hotel Kastély Galéria, 1986 **ism.** WEHNER Tibor: Bodóczky István festményei. = Új Tükör, 1986. december 7. 3. ill.

1575. Bodonyi Csaba

NAGY Zoltán: A Miskolci Építészeti Műhely. Beszélgetés Bodonyi Csabával. = Művészet, 27, 1986, 9. 28-31. ill.

SZIGETHY András: Építészeti anyanyelvünk. Beszélgetés Bodonyi Csabával. = Népszabadság, 1986. május 7. 6.

1576. Bodor Gábor

kiáll. Kolozsvár, Babes-Bolyai Egyetem, 1986 **ism.** TERÉNYI Ede: Ecsettel festett - fényképek. = Utunk, 1986. január 17. 7.

1577. Bodor Miklós

BODOR Miklós grafikus kiállítása, Kecskemét, Erdei Ferenc Művelődési Központ, 1986. szeptember 12 - október 10. Bev. Bodor Miklós. Kecskemét, 1986 8 p., ill.

1578. Bódy Gábor

BEKE László: A kép csábításai avagy a csábítás képei. Bódy Gábor videóinak elemzése helyett. = Filmvilág, 29, 1986, 7. 53-57. ill.

BÓDY Gábor: Önéletrajz. = Filmkultúra, 1986, 2. 3-11. ill.

1579. Bódy Irén

BÓDY Irén iparművész kiállítása, Bp., Műcsarnok, 1986. március 6 - április 13. A kiáll. rend. Herczeg Ibolya. Bev. Bándi Gábor. Bp., 1986 14 p., ill. ACSAY Judit: Bódy Irén textiljei. = Új Tükör, 1986. április 20. 3-4. ill. VADAS József: A kétfestő színeváltása. = Élet és Irodalom, 1986. március 14. 12. WAGNER István: Mesterség? Művészet! = Nők Lapja, 1986. április 26. 14-15. ill. Bogdándy Zoltán Szultán > Balogh István Vilmos

1580. Bokros Birman Dező

HÁRS György: B.B.D. szobrász. = Esti Hírlap, 1986. július 5. 2.

1581. Bokros László

KOCZOGH Ákos: Bokros László. Bp., Magyar Média, 1986 14 p., ill. (Művészet kismonográfia-sorozat)

1582. Bolgár József

ELHUNYT Bolgár József. = Magyar Nemzet, 1986. május 6. 8.

1583. Bolmányi Ferenc

BÁNOS Tibor: Ecset és hegedű. = Magyarország, 1986. július 20. 27. ill.

1584. Bor Pál

BOR PÁL (1889-1982) emlékkiállítás, Bp., Képzőművészeti Főiskola, 1986. Bev. Németh Lajos. Bp., 1986 12 p., ill. 1986 **ism.** FRANK János: Az utolsó előtti polihisztor. = Új Tükör, 1986. december 7. 29. ill. SZÉKELY András: Egy cseppnyi halhatatlanság. = Népszabadság, 1986. december 15. 7. VADAS József: Számító kép. = Élet és Irodalom, 1986. december 12. 12.

1585. Borbély Attila

BORBÉLY Attila, Kéri Imre, Hatvan, Hatvani Galéria, 1986. szeptember 19 - október 12. Bev. Németh Miklós Attila, Kéri Imre. Hatvan, 1986 6 p., ill. **ism.** KENESSEI András: Borbély Attila és Kéri Imre kiállítása. = Új Tükör, 1986. október 12. 3.

1586. Borberekli Kovács Zoltán

L. MENYHÉRT László: Borberekli Kovács László. Bp., Képzőművészeti, 1986 62 p., 17 t. ill. (Mai magyar művészet) **ism.** (fekete): L. Menyhért László: Borberekli Kovács Zoltán. = Új Ember, 1986. június 1. 6. HEITLER László: Könyv Borberekli Kovács Zoltánról. = Népszava, 1986. április 22. 6.

1587. Bordács László

BONTA János: Bordács László - Gergely Katalin - Pályi Gábor: Sorházak Kecskeméten. = Mozgó Világ, 12, 1986, 9. 120-121. ill.

1588. Borics Pál

(fa-ba): Borics Pál (1908-1969) emlékezete. = Hevesi Szemle, 14, 1986, 1. 47.

kiáll. Eger, Hevesi Szemle Galériája, 1986 **ism.** POGÁNY Ö. Gábor: Hevesi Szemle Galéria. = Hevesi Szemle, 14, 1986, 3. 77-79.

1589. Bornemisza László

kiáll. Bp., Csontváry Terem, 1986 **ism.** A.J.[ACSAY Judit]: Dél és észak emlékei. = Új Tükör, 1986. június 22. 24-25. ill. EMBER Mária: Ismeretlen ismerősök. = Magyar Nemzet, 1986. május 31. 9. TASNÁDI Attila: Bornemisza László festői világa. = Népszava, 1986. május 30. 6.

1590. Boromisza Zsolt

BOROMISZA Zsolt festményeinek gyűjteményes kiállítása, Szeghalom, Sárrety Múzeum, 1986. augusztus 15- szeptember 25. Szeghalom, 1986 2 p., ill.

1591. Boros György

DUDÁS Antal: Boros György tárlata a 7 Nap Kamaragalériájában. = 7 Nap, 1986. december 19. 54.

1592. H. Boros Mária

kiáll. H. Boros Mária, Heckenast Péter, Horváth István, Nagy Zoltán. Miskolc, Miskolci Galéria, 1986 **ism.** BORVENDÉG Béla: Építész, vagy építés? = Napjaink, 25, 1986, 9. 36-37.

1593. Boross Géza

BOROSS Géza emlékkiállítása, 1908-1971, Nyíregyháza, Jósza András Múzeum, 1986. A kiáll. rend. a katalógust írta Muraközi Ágota. Nyíregyháza, 1986 16 p., 16 t. ill. (A Jósza András Múzeum képzőművészeti katalógusai)

1594. Bors István

ÚJVÁRI Jenő: Trónusok, piramisok, kártyavárak. Bors István munkásságáról. = Művészet, 27, 1986, 8. 8-11. ill.

1595. Borsodi Ferenc

BORSODI Ferenc festőművész kiállítása, Hatvani Galéria, 1986. május 23 - június 15. Bev. Hézsó Ferenc. Hatvan, 1986 6 p., ill.

1596. Borsos István

BOJTOR István: Kazinczy szobra Göncruszkán. = Széphalom, 1, 1986 124-126. ill.

1597. Borsos Miklós

A 80 éves mester köszöntése. Borsos Miklós, Győr, Múzeumi Képtár, 1986. augusztus 28 - november 9. A kiáll. rend. és a kat. írta Németiné M. Júlia. Győr, 1986 12 p., ill. (Xantus János Múzeum katalógusai, 26.) **ism.** FARKAS Gábor: Saját válogatás. = Új Tükör, 1986. október 26. 28. ill. PALLAGI Ferenc: Borsos Miklós grafikái. Bemutató a győri Napóleon-házban. = Esti Hírlap, 1986. szeptember 15. 2.

BÁRDOS Éva: A szobrász szülőföldjei. = Népszabadság, 1986. augusztus 8. 8.

BORSOS Miklós grafikái, Szombathely, Szombathelyi Képtár, 1986. július 1 - szeptember 21. Bev. Salamon Nándor. Szombathely, 1986 6 p., ill. **ism.** SALAMON Nándor: Borsos Miklós ötven rajza. = Új Tükör, 1986. augusztus 17. 3.

BORSOS Miklós könyvillusztrációi, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1986. szeptember 8 - október 11. A kiáll. rend. Szentmihályi Andrea, Illy Lászlóné, Förster Miklós. Bp., 1986. 30 p., ill. **ism.** Borsos Miklós könyvillusztrációi. = Népszabadság, 1986. augusztus 15. 8. EMBER Mária: Irodalom rajzokban. = Magyar Nemzet, 1986. október 14. 7. FÖRSTER Miklós: Rajzok a könyvtárban. = OSZK Híradó, 29, 1986, 9-10. 124-127. (Hévír) [HEVÉR Zoltán]: Borsos Miklós könyvillusztrációi. = Új Ember, 1986. október 12. 6. JUHÁSZ Ferenc: A harmónia szigorúsága. = Élet és Irodalom, 1986. szeptember 12. 12.

KOÓS Judith: A rajz vallomása. = Evangélikus Élet, 1986. október 26. 2. L.M. [LOSONCI Miklós]: Irodalom rajzokban. = Vasárnapi Hírek, 1986. szeptember 21. 7. TASNÁDI Attila: Borsos Miklós könyvillusztrációi. = Népszava, 1986. szeptember 19. 6.

Borsos Miklós rajzai. Bp., Szépirodalmi, 1985 > 1985, 2070. **ism.** SZÉKELY András: Borsos Miklós rajzai. = Új Tükör, 1986. április 6. 2. ill. T.J.: Zeichnungen von Miklós Borsos. = Budapest Rundschau, 1986. február 24. 9. TASNÁDI Attila: Borsos Miklós rajzai. = Népszava, 1986. február 21. 6. zs.: Borsos Miklós. = Új Ember, 1986. szeptember 28. 6.

CSORBA Győző: Numen adest. Borsos Miklós nyolcvan éves. = Kritika, 1986, 8. 2. ill.

F.A. [FÖLDES Anna]: Borsos Miklóst köszöntjük. = Nők Lapja, 1986. augusztus 9. 10-11., ill.

GOSZTONYI József: Borsos Miklós újabb érmei + Borsos Miklós újabb érmeinek jegyzéke. = Az Érem, 42, 1986, 2. 34-45. ill.

(hm) [HARANGOZÓ Márta]: Borsos Miklós nyolcvan éves. = Esti Hírlap, 1986. augusztus 11. 2.

HAJDÚ Éva: A műalkotásból sugárzik az egyéniség. Borsos Miklós születésnapjára. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 13. 4.

HEGYI Béla: A megművelt kert. Borsos Miklós művésze. = Hegyi Béla: Kimondva és kimondatlanul. Bp., Magvető, 1986 119-135.

KENESSEI András: A főmű és alkotója. Borsos Miklós nyolcvan éves. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 13. 5. KÓPECZI Béla: Borsos Miklós szobrai. = Új Tükör, 1986. június 22. 11.

MEGAY László: A tér igézetében. = Kortárs, 30, 1986, 11. 118-119. ill.

(s): Szobrászköszöntő. = Vasárnapi Hírek, 1986. augusztus 10. 6.

SALAMON Nándor: Borsos Miklós nyolcvan éves. Köszöntő személyes hangvételben. = Műhely, 9, 1986, 4. 4-8. ill.

SZÉKELY András: Borsos Miklós köszöntése. = Népszabadság, 1986. augusztus 13. 7.

TAMÁS István: A szobrász portréja. = Új Tükör, 1986. augusztus 31. 31. ill.

- T.A. [TASNÁDI Attila]: Borsos Miklós jubileumára. = Népszava, 1986. augusztus 13. 6.
(T.S.) [TÓTH Sándor]: Borsos Miklós 80 éves. = Új Ember, 1986. augusztus 24. 1.
- 1598. Borza Teréz**
kiáll. Bp., Ernst Múzeum, 1986 *ism.* HAJDÚ Éva: Két kiállítás. = Magyar Nemzet, 1986. március 8. 9. VADAS József: Végzetes finomságok. = Élet és Irodalom, 1986. március 7. 12.
- 1599. Botta, Mario**
MORAVÁNSZKY Ákos: Az építészet szuverenitása. A kontextus kérdése Mario Botta alkotásaiban. = Magyar Építőművészet, 1986. 2. 46-49. ill.
- 1600. Bozók Mária**
BOZÓKY Mária festőművész kiállítása, Győr, Képcsarnok Bemutatóterem, 1986. április 24 - május 2. Bev. Bozók Mária. Győr, 1986 4 p. ill.
- 1601. Böllni Vilmos**
FÁBIÁN Imre: Jelzések, hangulatok [beszélgetés]. = A Hét, 1986. szeptember 4. 7. ill.
- 1602. Bráda Tibor**
kiáll. Bráda Tibor, Kiss György, Esztergom, Rondella Galéria, 1986 *ism.* KORIN Géza: Bráda Tibor és Kiss György kiállítása. = Új Tükör, 1986. október 12. 3. ill.
- 1603. Bródy-Maróti Irén**
V.S.[VADÁSZ Sándor]: Bródy-Maróti Irén (1899-1985). = Könyvvilág, 31, 1986. 1. 31.
- 1604. Buda István**
kiáll. Buda István, Kubisch János, Ridovics Péter, Bp., TEK-Rajk Kollégiuma, 1986 *ism.* T.A. [TASNÁDI Attila]: A mecénás szakkollégium. Egy kezdeményezés, amelyre oda kell figyelni. = Népszava, 1986. június 25. 6.
- 1605. Buday Ágota**
BUDAY Ágota keramikusként és E. Szabó Margit iparművész kiállítása, Zalaegerszeg, Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, 1986. november 21 - december 7. Zalaegerszeg, 1986 6 p., ill.
- 1606. Bukor Zsuzsanna**
LÁZÁR Zsuzsa: Keramikuskok. = Ipari Forma, 10, 1986. 2. 18-19. ill.
- Bullás József > Ádám Zoltán**
- 1607. Burkus József**
BURKUS József, Vác, Hincz Gyűjtemény, 1986. A kiáll. rend., bev. Bakonyvári M. Ágnes. Vác, 1986 10 p., ill. (A Hincz Gyula Állandó Gyűjtemény kamarakiállítása, 5.) *ism.* BAKONYVÁRI M. Ágnes: Burkus József kiállítása. = Új Tükör, 1986. augusztus 31. 3. ill.
- 1608. Butak András**
BUTAK András, Elekcs Károly, Molnár László József, Bp. Budapest Galéria Kiállítóháza, 1986. A kiáll. rend. Csillag Katalin. Bev. Radu Procopovici, Lóska Lajos. Bp., 1986 20 p., ill. *ism.* LÓSKA Lajos: Butak András, Molnár László József és Elekcs Károly tárlata. = Új Tükör, 1986. szeptember 7. 3. P. SZÜCS Julianna: Mely nyelv megegyezik a véle? = Népszabadság, 1986. szeptember 10. 7. VADAS József: Természet-rajz. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 29. 13.
- 1609. Búza Barna**
KENESSEI András: Búza Barna kisplasztikái. = Magyar Hírlap, 1986. január 21. 5.
- 1610. Chagall, Marc**
DÁVID Katalin: A zöld hegedűs festője. = Évfordulók 1987 (1986) 243-250. ill.
- 1611. Chiovini Ferenc**
CHIOVINI Ferenc emlékkiállítása, Bp., Csók István Galéria, 1986. szeptember 18-27. Bp., 1986 6 p., ill. *ism.* BOGYAY Katalin: Chiovini Ferenc emlékkiállítása. = Új Tükör, 1986. október 5. 4.
- 1612. Csáji Attila**
LÓSKA Lajos: A jelrásoktól a lézerig. Beszélgetés Csáji Attilával. = Művészet, 27, 1986. 3. 38-43. ill.
- 1613. Csák Máté**
kiáll. Keszthely, Helikon Múzeum, 1986 *ism.* LOSONCI Miklós: Építész-festő. = Vasárnapi Hírek, 1986. szeptember 7. 7.
- 1614. Csáky József**
BODRI Ferenc: Egy párizsi magyar szobrász kapcsolata Babitscal és másokkal. = Dunatáj, 9, 1986. 1. 63-69.
- 1615. Csapody Vera**
D.Zs.-B.Gy.: In memoriam Dr. Csapody Vera (1890-1985). = Vigília, 51, 1986. 6. 470-472.
(kádár) [KÁDÁR Márta]: Pflanzenzeichnungen der Vera Csapody. = Budapester Rundschau, 1986. május 12. 6.
- 1616. Csavarga Rózsa**
kiáll. Csavarga Rózsa, Vereczkey Szilvia, Bp., Fiala Művészek Klubja, 1986 *ism.* ACSAY Judit: Csavarga Rózsa bútorai, Vereczkey Szilvia textiljei = Új Tükör, 1986. november 30. 3.
- 1617. Csavlek Etelka**
SZOMORY, György: Doppelt engagiert. Interview mit der Sängerin Etelka Csavlek. = Budapester Rundschau, 1986. december 8. 9.
- SZONORY György: Egyszerre. = Magyarország, 1986. október 26. 27. ill.**
- 1618. Cseh Gusztáv**
CSEH Gusztáv jeles házak című rézkarc kiállítása, Veszprém, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 1986. A kat. összeáll. Boros Edit. Veszprém, 1986 17 p., ill. (Kisgrafikai Galéria, 19.)
- SÜMEGI György: Cseh Gusztáv kolozsvári képmű. = Életünk, 23, 1986. 6. 562-565. ill.**
- SÜMEGI György: Pantheon és Libellus pictus. Cseh Gusztáv képműről. = Kortárs, 30, 1986. 9. 109-111. ill.**
- 1619. Csekovszky Árpád**
CSEKOVSZKY Árpád keramikusként kiállítása, Bp., Dózsa György Művelődési Központ, 1986. augusztus 20. - szeptember 2. Bev. Csesznik Zoltán. Bp., 1986 16 p., ill.
- 1620. Csernus Lajos**
-s.: Művészettel a gyermekfalun. = Vasárnapi Hírek, 1986. március 30. 7.
- 1621. Csete György**
ANTAL Anikó: Zöldépítész [beszélgetés]. = Népszabadság, 1986. november 7. 10.
- MONSPART Éva: A közvetítő [beszélgetés]. = Nők Lapja, 1986. december 20. 44-45. ill.**
- 1622. Csete Ildikó**
CSETE Ildikó iparművész kiállítása, Bp., Iskola Galéria, 1986. február 10-28. Bev. Kemács Gabriella. Bp., 1986 6 p., ill.
- 1623. Csics Miklós**
ZAJZON Géza: dr. Csics Miklós (1928-1985). = Magyar Építőművészet, 1986. 1. 57. ill.
- 1624. Csik István**
CSIK István, Vác, Hincz Gyula Állandó Gyűjtemény, 1986. május 27 - június 29. Bev. Lánosz Sándor. Vác, 1986 6 p., ill. Hincz Gyula Állandó Gyűjtemény kamarakiállításai, 4.) *ism.* BAKONYVÁRI M. Ágnes: Csik István kiállítása. = Új Tükör, 1986. szeptember 21. 3.
- 1625. Csikós András**
kiáll. Kaposvár, Bernáth Aurél Terem, 1986 *ism.* POGÁNY Ö. Gábor: Csikós András. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. november, 3-6.
- 1626. Csiky Tibor**
BEKE László: Csiky Tibor egyik plasztikájáról. = Művészet, 27, 1986. 8. 38-39. ill.

- SINKOVITS Péter: Az anyag vonzásában. Beszélgetés Csiky Tiborral. = Művészet, 27, 1986, 8. 40-45. ill.
- 1627. Csillag Ádám**
kiáll. Bp., Óbudai Pincegaléria, 1986. május 7 - június 1. ism. ANDRÁSI Gábor: Indulatok objektivációi. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 101. ill.
- 1628. Csillag Vera**
kiáll. Bp., Gorkij Könyvtár, 1986 ism. (sebes) [SEBES Erzsébet]: A feleség könyvborítói. Bálint György és Csillag Vera emlékeiből. = Vasárnapi Hírek, 1986. szeptember 14. 7.
- LUKÁCSY András: Nehéz sorsok társa. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 22. 4.
- 1629. Csiszár Elek**
CSISZÁR Elek festőművész kiállítása, Kaposvár, Somogyi Képtár, 1986. május 15 - július 14. Rend. Pogány Gábor. Kaposvár, 1986 12 p., ill. ism. POGÁNY Gábor: Csiszár Elek. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. május, 7-8.
- 1630. Csohány Kálmán**
CSOHÁNY Kálmán emlékkiállítás a Megyei Könyvtárban, Békéscsaba, 1986. április 18 - május 5. Békéscsaba, 1986 8 p., ill.
- CSOHÁNY Kálmán grafikusművész emlékkiállítás. Mladonyciczky Béla szobrászművész kiállítása, Hatvan, Hatvani Galéria, 1986. április 25 - május 18. Bev. Fecske Csaba, Kocsári Péter. Hatvan, 1986 6 p., ill.
- FELEDY Gyula: Csohány Kálmán rajzairól. = Napjaink, 25, 1986, 3. 21. ill.
- HOLLÓSI, Éva: Kálmán Csohány (1925-1980). Lyriker der Grafik. = Budapester Rundschau, 1986. szeptember 15. 9.
- kiáll. Miskolc, Miskolci Galéria, 1986 ism. TASNÁDI Attila: Csohány Kálmán rajzai a Miskolci Galériában. = Népszava, 1986. március 28. 6.
- B. SUPKA Magdolna: Csohány Kálmán. Bp., Corvina, 1986 76 p., ill. (Corvina műterem)
- 1631. Csóka Béla**
kiáll. Miskolc, Vasas Galéria, 1985 ism. PONGRÁCZ Judit: Csóka Béla festőművész kiállítása = Művészet, 27, 1986, 3. 61-62. ill.
- 1632. Csontos Csaba**
Cs.Cs.[CSONTOS Csaba]: Vasgyári Kórház, Miskolc. Építész: Csontos Csaba. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 32-34. ill.
- 1633. Csorba Tibor**
POLGÁRDY Géza: Dr. Csorba Tibor életműve. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 26. 4.
- SZEKÉR Endre: Csorba Tibor emlékezete (1906-1985). = Forrás, 18, 1986, 3. 96. ill.
- 1634. Csurgói Máté Lajos**
kiáll. Bp., Csepel Galéria, 1986 ism. SOÓS Imre: Csurgói Máté Lajos. = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 36.
- 1635. Czencz János**
CZENCZ János emlékkiállítás a festő születésének századi évfordulójára, Szekszárd, Művészetek Háza, 1986. január 14 - március 31. A kiáll. rend. a katalógust írta Kratochwill Mimi. Szekszárd, 1986 12 p., ill. (A Szekszárdi Művészetek Háza kiállításai, 6.)
- 1636. Czínke Ferenc**
CZINKE Ferenc grafikusművész retrospektív kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1986. augusztus 28 - szeptember 21. A kiáll. rend. Baranyi Judit. Bev. Rideg Gábor, Czínke Ferenc. Bp., 1986 32 p., ill. ism. HARANGOZÓ Márta: Kísérlet, játék, összegezés. = Esti Hírlap, 1986. szeptember 9. 2. HOLLÓSI, Éva: Grafiken von Ferenc Czínke. = Budapester Rundschau, 1986. szeptember 29. 10. SZÉKELY András: Egy grafikus képei. = Népszabadság, 1986. szeptember 30. 7. VADAS József: A nehézség nem ment
- ség. = Élet és Irodalom, 1986. szeptember 26. 12. WAGNER István: Rajz-sorok mestere. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 24. 5. URY Ibolya: Czínke Ferenc grafikái. = Új Tükör, 1986. szeptember 28. 3. ill.
- 1637. Czínke Zsuzsanna**
kiáll. Salgótarján, MSZMP Nógrád Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága Galériája, 1985 ism. ERDEI Sándor: Játékosan groteszk - racionálisan fegyelmezt. = Művészet, 27, 1986, 2. 61-62. ill.
- 1638. Czinkotay Frigyes**
HORVÁTH Sándor: Czinkotay Frigyesről. = Somogy, 14, 1986, 5. 91.
- 1639. Cziráki Lajos**
CZIRÁKI Lajos: Kutyaszerep. Önéletrajzi vallomások, 5. = Műhely, 9, 1986, 1. 61-70.
- CZIRÁKI Lajos: Kutyaszerep. Önéletrajzi vallomások, 6. = Műhely, 9, 1986, 2. 60-69.
- CZIRÁKI Lajos festőművész kiállítása, Szolnok, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1986. április 25 - május 18. Bev. Cziráki Lajos. Szolnok, 1986 6 p., ill.
- HEITLER László: Az elhagyottság szigetén. Mesterem: Cziráki Lajos. = Műhely, 9, 1986, 6. 9-15.
- KIRÁLYFALVY Elekné: A visszavonulás korszaka lezárt. Beszélgetés Cziráki Lajossal. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 44-49. ill.
- KLOSS Andor: A kor sodrában. Beszélgetés Cziráki Lajossal. = Műhely, 9, 1986, 6. 16-20. ill.
- 1640. Dali, Salvador**
BORI Imre: A mágus: Salvador Dali. = 7 Nap, 1986. november 21. 37.
- 1641. Dallos Marinka**
kiáll. Pérbál, Falusi Galéria, 1985 ism. PÁTZAY Mária: Dallos Marinka kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 1. 63-64.
- LINTNER Sándor: Dallos Marinka világa. = Magyar Hírek, 39, 1986, 3. 24-25. ill.
- LINTNER, Sándor: Die Welt der Marinka Dallos. = Budapester Rundschau, 1986. március 24. 10.
- 1642. Darabont Tamás**
kiáll. Bp., Mednyánszky Terem, 1986 ism. szeghalmi [SZEGHALMI Elemér]: Darabont Tamás kéпкиállítás. = Új Ember, 1986. október 5. 6.
- 1643. Darabos Iván**
BOTOS János: Darabos Iván emlékezete. = Népszabadság, 1986. augusztus 2. 6.
- 1644. Dargay Lajos**
kiáll. Bp. Józsefvárosi Galéria, 1986 ism. ACSAY Judit: Dargay Lajos szobrai és grafikái. = Új Tükör, 1986. szeptember 21. 3. ill.
- 1645. Darvas Tamás**
DARVAS Tamás: Építészvallomás. = Szegedi Könyvtári Műhely, 25, 1986, 3-4. 129-132.
- 1646. Deák Sándor**
BANNER Zoltán: A könyvépítő állványai. Beszélgetés Deák Ferenc műtermében. = Utunk, 1986. február 14. 7.
- 1647. Decsi Ilona**
DECSI Ilona, Kéri Imre, Ajka, Nagy László Városi Művelődési központ, 1986. március 27 - április 13. Ajka, 1986 12 p., ill.
- kiáll. Bp., Fészek Művészklub, 1986 ism. KENESSEI András: Decsi Ilona és Kéri Imre grafikái. = Új Tükör, 1986. február 16. 4.
- SOÓS Imre: Decsi Ilona. = Kisgrafika, 14, 1986, 1. 2-5. ill.
- 1648. Deim Pál**
GYÁRFÁS Péter: A kép szimbólummá válhat (beszélgetés). = Mozgó Világ, 12, 1986, 12. 102-113. ill.
- kiáll. Bp., Újpesti Galéria, 1986 ism. LÓSKA Lajos: Deim Pál kiállítása. = Új Tükör, 1986. november 9. 3.

LOSONCI Miklós: Deim Pál művészetéről. A rend drámája, színes csönd. = Dunakanyar, 22, 1986, 3. 58-60. ill. NÉMETH Lajos: Kristályszerkezetek. Deim Pál grafikáiról. = Kortárs, 30, 1986, 6. 117-122. ill.

SCHÉNER Mihály: Deim Pálról. = Új Auróra, 1986, 2. 46-54.

1649. V. Delast Elena

V. DELAST Elena festőművész kiállítása, Boglárlelle, Tóparti Galéria, 1986. május 24 - június 23. Bev. Pogány Gábor. Boglárlelle, 1986 8 p., ill.

1650. Demeter Zsuzsa

kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1986 ism. TORMA Tamás: Demeter Zsuzsa portréi. = Új Tükör, 1986. június 22. 3. VADAS József: Kortársaim. = Mozgó Világ, 12, 1986, 9. 123. ill.

1651. Demjén Attila

KÁLMÁN Gyula: Demjén Attila emléktáblájának avatása Csomán. = Honismeret, 14, 1986, 6. 53. ill.

kiáll. Csoma, Művelődési Központ, 1986 ism. KÁLMÁN Gyula: Realizmus és újrafogalmazás. = Műhely, 9, 1986, 6. 79-80.

1652. Dienes János

SÜMEGI György: Dienes János (1884-1962). = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1985 (1986) 335-371. ill.

1653. Dilinkó Gábor

KOVÁCS, József: Malt mit dem Finger. Auf Holzfaserplatten und Leinwand. = Budapester Rundschau, 1986. március 24. 7.

1654. Dinnyés Ferenc

DINNYÉS Ferenc (1886-1958) emlékkiállítása, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1986. április-május. Bev. Apró Ferenc. Szeged, 1986 8 p., ill. ism. TÓTH Attila: Dinnyés Ferenc emlékkiállítása. = Új Tükör, 1986. június 29. 3. ill.

1655. Dévényi Sándor

BONTA János: Dévényi Sándor: Lakodalmas ház. = Mozgó Világ, 12, 1986, 6. 127-128. ill.

1656. Diószegi Balázs

SZABÓ Tibor: Népiség és szimmetria. Diószegi Balázs grafikáiról. = Tiszatár, 40, 1986, 5. 95-96. ill.

1657. Diskay Lenke

EX libris és vers. Diskay Lenke kisgrafikái. Szerk. Bisztray Ádám, Téglásy János. Bp., Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, 1986 60 p., ill.

1658. Dobroszláv Lajos

ELHUNYT Dobroszláv Lajos festőművész. = Népszabadság, 1986. augusztus 11. 7.

1659. Dohnál Tibor

DOHNÁL Tibor festőművész kiállítása, Gyöngyösi Galéria, 1986. augusztus 1 - szeptember 15. Bev. Bodri Ferenc. Gyöngyös, 1986 6 p., ill. ism. LOSONCI Miklós: Lírai intimitás, rajzi tisztaság. = Vasárnapi Hírek, 1986. augusztus 3. 7.

kiáll. Debrecen, 1986 ism. SZÉKELYHÍDI Ágoston: Teljesedő világ. Dohnál Tibor debreceni tárlatáról. = Népszava, 1986. március 7. 6.

kiáll. Győr, Műcsamok, 1986 ism. SALAMON Nándor: Dohnál Tibor kiállítása. = Új Tükör, 1986. augusztus 3. 3. ill.

1660. Dombay Győző

kiáll. Bp., XXII. kerületi Művelődési Központ, 1986 ism. LÓSKA Lajos: Dombay Győző képei. = Új Tükör, 1986. március 2. 3-4. ill.

1661. Domján József

DOMJÁN, Evelyn A.: Faragott képek. Bp., Gondolat, 1986 132 p., 16 t. ill.

1662. Domonkos Béla

ACSAY Judit: A feleségek felesége [Szendrei Júlia szobra Kiskőrösön]. = Új Tükör, 1986. augusztus 10. 22. ill.

LOSONCI Miklós: Júlia szobra Kiskőrösön [Szendrei Júlia]. = Vasárnapi Hírek, 1986. május 25. 3.

PONICSÁN Imre: A "feleségek felesége" - szoborba öntve. Szendrey Júlia szobra Kiskőrösön]. = Evangélikus Élet, 1986. december 7. 2.

1663. Doré Sándor

kiáll. Gyöngyös, Galéria, 1986 ism. WAGNER István: Rendhagyó tárlatok. Kiállítási körjárat vidéken. = Magyar Hírlap, 1986. december 29. 4.

1664. Drahos István

[ifj.] DRAHOS István: Szentes város őrzi Drahos István grafikusművész emlékét. = Kisgrafika, 15, 1986, 3. 10-11. ill.

1665. Drégely László

DRÉGELY László festőművész kiállítása, Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1986. június 21 - július 27. A kiáll. rend. Ladányi József. Székesfehérvár, 1986 15 p., ill. (István Király Múzeum közleménye. D. sorozat, 169.)

1666. Ducki Krzysztof

kiáll. Bp., Fjatal Művészek Klubja, 1986 ism. CHIKÁN Bálint: Ducki Krzysztof grafikái. = Új Tükör, 1986. február 9. 3-4. ill.

1667. Dudás Antal

HORVÁTH Mátyas: Elégia két tételben. Dudás Antal rajzairól. = 7 Nap, 1986. február 21. 25.

1668. Dudás Máté

DUDÁS Máté festő- és grafikusművész kiállítása, Győri Városi Könyvtár Galériája, 1986. Bev. Dudás Máté. Rend. Salamon Nándor. Győr, 1986 12 p., ill. (Győri Városi Könyvtár kiállítási katalógusai, 24.)

1669. Duschaneck János

DUSCHANEK János, Bp., Mednyánszky Terem, 1986. február 20 - március 1. Bev. Zsolnai Gábor. Bp., Képcsarnok, 1986 4 p. + 5 t. ill.

1670. Sz. Egyed Emma

kiáll. Pápa, 1985 ism. HEITLER László: Sz. Egyed Emma és Giczey János pápai kiállítása. = Soproni Szemle, 40, 1986, 1. 74-78. ill.

1671. Eigel István

EIGEL István és Tassy Klára festőművész kiállítása. Székesfehérvár, Mészöly Géza Terem, 1986. március 13-22. Bp., 1986 4 p., 7 t. ill. ism. KISS Dénes: Kettős számlálás. Eigel István és Tassy Klára kiállítása Székesfehérváron. = Népszava, 1986. március 24. 6.

1672. Eisenmayer Tibor

EISENMAYER Tibor festőművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. július 11 - augusztus 3. Bev. P. Szűcs Julianna. Bp., 1986 6 p., ill. ism. GERGELY Mariann: A zuhanás képei. = Új Tükör, 1986. augusztus 31. 29. ill. (gyetvai)[GYETVAI Ágnes]: Világelnyelő tér. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 2. 8.

CSERNITZKY Mária: Arcok, ablakok. Eisenmayer Tibor új arcképei. = Művészet, 27, 1986, 3. 26-28. ill.

kiáll. Bp., Duna Galéria, 1986 ism. GICZEY György: Ugyanaz az arc. Eisenmayer Tibor kiállítása. = Új Ember, 1986. január 26. 6.

Elekes Károly > Balogh István Vilmos, Butak András

1673. Emődy Attila

E.A.[EMŐDI Attila]: ELTE Sporttelep I. üteme, Budapest. Építész: Emődy Attila, Németh György. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 31. ill.

1674. Engel Tevan István

ENGEL Tevan István grafikus kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. augusztus 8-31. Rend., bev. Udvarny Ildikó. Bp., 1986 8 p., ill. ism. ACSAY Judit: Engel Tevan István grafikái. = Új Tükör, 1986. szeptember 7. 3. ill. KENESSEI András: Az irodalom bővületében. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 15. 9.

- 1675. Erdei Ferenc**
KOMJÁTHY Attila: Erdei Ferenc (1933-1986). = Magyar Építőművészet, 1986, 8. ill.
SEDLMAJR János: Erdei Ferenc 1933-1986. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 4. 299-300. ill.
- 1676. Erdély Miklós**
BEKE László: Erdély Miklós: Kollapszus orv. = Életünk, 23, 1986, 8. 749-750. ill.
ERDÉLY Miklós kiállítása, Bp., Óbuda Galéria, 1986. április 11 - május 5. Irt: Beke László, Peternák Miklós, Szőke Annamária. A kiáll. rend. K. Kovalovszky Márta, Bartholy Eszter, Török Tamás. Bp., 1986 43 p., ill. ism. GYETVAI Ágnes: A fogalmi rendszert is a művészet tárgyának tekint. = Magyar Nemzet, 1986. május 13. 6. VADAS József: Groteszk proteszt. = Élet és Irodalom, 1986. április 25. 6.
MEGHALT Erdély Miklós festőművész. = Magyar Nemzet, 1986. május 24. 9.
- 1677. Erdélyi Mihály**
SZUROMI Pál: Dalol a tenger, dalol a múlt. Erdélyi Mihály művészetéről. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1984-1985/1. (1986) 347-373. ill.
- 1678. Erdős Imre Pál**
BANNER Zoltán: Kísérlet egy álom helyreállítására. = Utunk, 1986. október 31. 7.
- 1679. Erdős János**
ERDŐS János festőművész kiállítása, Zalaegerszeg, Városi hangverseny- és Kiállítóterem, 1986. október 17 - november 16. Zalaegerszeg, 1986 6 p., ill.
- 1680. Ernyei Sándor**
SINKOVITS Péter: Erkeltség és hagyománytisztelt. Beszélgetés Ernyei Sándorral. = Művészet, 27, 1986, 5. 44-49. ill.
- 1681. Esslinger, Barbara**
Barbara ESSLINGER festőművész kiállítása, Bp., Kisduna Galéria, 1986. október 3-29. Bp., 1986 8 p., ill.
- 1682. Eyas Kovács József**
EYAS KOVÁCS József festőművész kiállítása Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1986. július 11 - augusztus 21. Békéscsaba, 1986 6 p., ill. ism. Cs. TÓTH János: Eyas Kovács József festményei. = Új Tükör, 1986. augusztus 3. 3. ill.
- KISS JOACHIM Margit: Az Alföld szélén. Eyas Kovács József művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 25-29. ill.**
- 1683. Ézsás István**
ÉZSÁS István szobrászművész kiállítása, Balatonfüred, Balaton Galéria, 1986. augusztus 25 - szeptember 22. Bev. Herth Viktória. Balatonfüred, 1986 16 p., ill.
- 1684. Fábrián László**
LUKÁCSI Margit: A teremő pillanat. = Népszava, 1986. február 5. 6.
- 1685. Fábry Zoltán**
FARKAS András: A ritka ember. = Hevesi Szemle, 14, 1986, 6. 74-77. ill.
- 1686. Fajka János**
FAJKA János iparművész kiállítása, Bp., Mednyánszky Tere, 1986. június 5-14. Bev. Ecsery Elemér. Bp., 1986 4 p. + 2 t. ill. ism. LOSONCI Miklós: Fajka János tűzzománcai. = Új Tükör, 1986. július 20. 3. .
- 1687. Faragó Andre**
DURANCI, Bela: In memoriam Faragó Andre. = Híd, 50, 1986, 9. 1126-1129. ill.
- 1688. Farkas Ádám**
kiáll. Pécs, Pécsi Galéria, 1986 ism. GYETVAI Ágnes: Elem - jel - környezet. = Magyar Nemzet, 1986. március 6. 7.
kiáll. Szentendre, Pest Megyei Művelődési Központ, 1985 ism. WEHNER Tibor: „Célpontok”. Farkas Ádám kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 3. 62. ill.
- WEHNER Tibor: A célkereszt a célpont. Farkas Ádám rajzai. = Kortárs, 30, 1986, 3. 136-137. ill.**
- 1689. F. Farkas Tamás**
GYÁRFÁS Péter: Többdimenziós terek, struktúrák [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 12, 1986, 5. 113-126. ill.
- 1690. Farkasdy Zoltán**
Miskolci 400 ágyas Gyermekegészségügyi Központ. Építész Farkasdy Zoltán. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 29-31. ill.
- 1691. Fáy Győző**
FÁY Győző festőművész kiállítása, Miskolc, 1986. október 23 - november 1. Bev. Balog András. Miskolc, 1986 4 p., ill.
- 1692. Fazekas György**
ABRAMS, Janet: Bartók Béla Emlékház, Budapest. Építész: Fazekas György. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 16-19. ill.
- 1693. Fehér László**
kiáll. Székesfehérvár, Ifjúsági Ház, 1986 ism. BÁN András: Anticiklon. Új és újabb festészeti kiállítások. = Magyar Nemzet, 1986. december 29. 4.
P. SZABÓ Ernő: Fekete part, fehér folyó. Fehér László képeiről. = Művészet, 27, 1986, 1. 15-17. ill. > Geys, Mareike
- 1694. Fehér Csaba**
kiáll. Bp., Gulácsy Galéria, 1986 ism. BOGYAY Katalin: Szabó Iván szobrai, Fehér Csaba képei. = Új Tükör, 1986. március 23. 3.
- 1695. Fekete György**
FEKETE György belsőépítész kiállítása, Paks, Munkásművelődési Központ kiállítóterme, 1986. február 7-28. Paks, 1986 8 p., ill.
- 1696. Fekete József**
GAZDA József: Hősök és formák. Fekete József, a monumentális művek szobrásza. = Utunk, 1986. május 2. 7.
- 1697. Fekete Nagy Béla**
FEKETE NAGY Béla emlékkiállítás, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986. július 23 - augusztus 24. A kiáll. rend. Kolozsvári Mariann. Bev. György Péter, Pataki Gábor. Bp., 1986 24 p., ill. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1986/3.) ism. EMBER Mária: Húsz év hiány. = Magyar Nemzet, 1986. július 30. 4. HOLLÓSI, Éva: Gleichgewicht zwischen Konstruktivismus und Surrealismus. Gedenkausstellung für den Maler Béla Fekete Nagy. = Budapester Rundschau, 1986. augusztus 18. 9. M.Zs. [MOLNÁR Zsolt]: Kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 27. 5. SZATMÁRI Gizella: Fekete Nagy Béla emlékezete. = Népszava, 1986. augusztus 22. 6. P. SZÜCS Julianna: Elvegyülni és kiválni. = Népszabadság, 1986. augusztus 20. 19. VADAS József: Kristály palota. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 22. 13.
GYÖRGY, Péter - PATAKI, Gábor: Two Artist Rediscovered. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 101, 1986 176-178. ill.
- 1698. Fekete Zsolt**
MAROSI Ildikó: Beszédés képek. = A Hét, 1986. június 12. 7. ill.
- 1699. Feledy Gyula**
MIKLÓS Pál: Sugalmazni a látványt. Feledy Gyula munkái. = Kortárs, 30, 1986, 4. 130-131. ill.
SZABÓ Ede: Beszélgetés a grafikáról - Feledy Gyulával. = Magyar Ifjúság, 1986. április 25. 27-29. ill.
- 1700. Ferencz István**
Újpesti Művelődési Központ, Budapest. Építész: Ferencz István [Ferkai András, Ferencz István, Vargha Mihály beszélgetése]. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 23-28. ill.
- 1701. Ferenczy Béni**
kiáll. Simontonya, Vár, 1986 ism. DECSI KISS János: Ferenczy Béni emléktárlat. = Új Tükör, 1986. március 23.

3. ill. **POGÁNY Ö. Gábor:** Ferenczy Béni emlékezete. Simontornán [megnyitó]. = Népszava, 1986. január 24. 6.
- MURÁDIN Jenő:** Adatok Ferenczy Béni keramikusi munkásságához. = Utunk, 1986. december 12. 7.
- 1702. Fery Antal**
kiáll. Sárospatak, 1985 **ism.** **BODNÁR Sándor:** Megnyitóbeszéd Fery Antal sárospataki kiállításán. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 24 (1986) 188-190. kiáll. Szerencs, 1985 **ism.** **SOÓS Imre:** Fery Antal. = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 32-33. ill.
- 1703. Feszt László**
KACSIR Márta: Azok a fürge grafikai lapok.[beszélgetés]. = A Hét, 1986. április 24. 5. ill.
- 1704. filo (Mihályfi Ernőné)**
CSATÁR Imre: Meghalt Mihályfi Ernőné. = Magyar Nemzet, 1986. március 10. 4.
ELHUNYT Mihályfi Ernőné. = Magyar Hírlap, 1986. március 10. 7.
ELHUNYT Mihályfi Ernőné. = Népszava, 1986. március 10. 6.
- FILÓ plakátjai.** Szerk. Povázai Livia. Bp., Reflektor, 1986 62 p., ill.
- H.Gy.[HEGYI Gyula]:** In memoriam filo. = Magyar Hírek, 39, 1986, 6. 3. ill.
- o.a.[OELMACHER Anna]:** Elhunyt Mihályfi Ernőné. = Népszabadság, 1986. március 10. 7.
- 1705. Finta József**
ACSAY Judit: Álmodok - illúziók nélkül. Beszélgetés Finta Józseffel. = Művészet, 27, 1986, 9. 16-18. ill.
- BALOG János:** Tervező az Akadémián. = Új Tükör, 1986. február 16. 43. ill.
- Cs.Gy.[CSIZMÁR Gyula]:** Nemzetközi Kereskedelmi Központ (International Trade Center) Budapest. Építész: Finta József, Cizmár Gyula. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 28-31. ill.
- FJ.[FINTA József]:** Taverna Szálló, Budapest. Építész: Finta József. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 2-21., 26-27. ill.
- HARANGOZÓ Márta:** Tervezzén, építsél! = Esti Hírlap, 1986. október 17. 2.
- kiáll. Bp., Fényes Adolf Terem, 1986 **ism.** **BALOG János:** Finta-Herrer-Király kiállítás. = Új Tükör, 1986. február 2. 4. **KENESSEI András:** Neo-historizálás felé. Finta - Herrer - Király műhelymunkája. = Magyar Hírlap, 1986. január 23. 4. **LOSONCI Miklós:** Térben álmodva. Tervezőtriumvirátus a színen. Műalkotások a Fényes Adolf-teremben. = Vasápmapi Hírek, 1986. január 19. 7. **R. Szántó, Judit:** Architektur und Innenarchitektur. Ausstellung im Fényes-Saal. = Budapesti Rundschau, 1986. február 10. 9. **VADAS József:** Illúziók nélkül. = Élet és Irodalom, 1986. február 7. 12.
- KUBINSZKY Mihály:** Két új épület a Váci utcában. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 25. ill.
- TIMON Kálmán:** Kontextus és posztmodern, I. Hatalmas megfeszült új [Bp., V. Váci u. Nemzetközi Kereskedelmi Központ]. = Magyar Nemzet, 1986. március 11. 6.
- TIMON Kálmán:** Kontextus és posztmodern, II. A Taverna Szálló. = Magyar Nemzet, 1986. március 12. 4.
- VÁMOSSY Ferenc:** Nyílt levél Finta Józsefhez. + Finta József válasza. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 22-25. ill.
- 1706. Fischer, Edouard**
kiáll. Bp., NDK Centrum, 1986 **ism.** **KÁRPÁTI Imre:** Edouard Fischer színházi és jelmezplasztikái az NDK-ból. = Színháztechnikai Fórum, 13, 1986, 1. -4. ill.
- 1707. Fodor József**
kiáll. Hódmezővásárhely, Tomyai János Múzeum, 1986 **ism.** **TASNÁDI Attila:** Fodor József számadása. = Népszava, 1986. december 22. 6.
- 1708. Fodor Nagy Éva**
BANNER Zoltán: Utazások akvarellben. = Utunk, 1986. április 4. 7.
- 1709. Forrai Zoltán**
FORRAI Zoltán kiállítása, Szombathelyi Képtár, 1986. október 17 - november 16. Rend., bev. Salamon Nándor. Szombathely, 1986 12 p., ill. **ism.** **SALAMON Nándor:** Forrai Zoltán rajzai. = Új Tükör, 1986. december 14. 3.
- 1710. Főth Ernő**
kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1986 **ism.** **HOLLÓSI, Éva:** Der Verlorene Sohn. Ausstellung des Malers Ernő Főth. = Budapesti Rundschau, 1986. február 24. 6. **LOSONCI Miklós:** Új törekvések. = Vasápmapi Hírek, 1986. február 9. 7.
- 1711. François, André**
BAJOMI LÁZÁR Endre: Egy kitűnő fentorász. André François karikatúrái. = Új Tükör, 1986. szeptember 28. 24-25. ill.
- 1712. Futó Tamás**
ACSAY Judit: Földön fekvő, napba nézve. = Új Tükör, 1986. szeptember 14. 22. ill.
- 1713. Fülöp Ilona**
FÜLÖP Ilona grafikusművész kiállítása, Orosháza, Petőfi Művelődési központ, 1986. Bev. Haulisch Lenke, Kass János. Orosháza, 1986 6 p., ill.
- 1714. Gaál András**
BALÁZS Imre: Delelőn. = A Hét, 1986. március 27. 6-7. ill.
- BANNER Zoltán:** Teremtő és teremtetett szülőföld. = Utunk, 1986. május 16. 7.
- 1715. Gábor Áron**
GÁBOR Áron festőművész kiállítása, Kecskemét, Gépipari és Automatizálási Műszaki Főiskola, 1986. április 1-18. Bev. Fitz Péter. Kecskemét, 1986 4 p., ill.
- LÓSKA Lajos:** Rózsaszín-ezüst-arany. Látogatásban Gábor Áron festőművészénél. = Új Tükör, 1986. május 18. 22. ill.
- PATAKI Gábor:** Rózsaszín dráma, fekete elegancia. Gábor Áron műveiről. = Művészet, 27, 1986, 7. 9-12. ill.
- 1716. Gábor Marianne**
kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1985 > 1985, 2194. **ism.** **FEDOR Ágnes:** Derengő kék fények. = Nők Lapja, 1986. március 1. 14-15., ill. **POGÁNY Ö. Gábor:** Gábor Marianne képei. = Új Tükör, 1986. január 19. 3-4.
- STRITTMATTER, Éva:** Die Malerin Marianne Gábor. = Budapesti Rundschau, 1986. január 6. 10. **P. SZÜCS, Julianna:** The Paintings of Marianne Gábor. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 102, 1986 189-190. ill. **P. SZÜCS Julianna:** Tegnapi történet. = Népszabadság, 1986. január 15. 7. **WAGNER István:** Berta néni új kabátban. = Magyar Hírlap, 1986. január 23. 4.
- NEMES, János:** Die ungarische Malerin Marianne Gábor. = Pannonia, 14, 1986, 3. 33-40. ill.
- 1717. Gábor Mór**
ELHUNYT Gábor Mór. = Új Tükör, 1986. október 12. 43. ill.
- E.M. [EMBER Mária]:** Elment Gábor Mór. = Magyar Nemzet, 1986. október 16. 6.
- GÁBOR Mór, Szabó Iván, Szabó Gábor** kiállítása, Pápa, Jókai Mór Művelődési Központ, 1986. július 9 - augusztus 6. Bev. Heitler László. Pápa, 1986 6 p., ill.
- H.L. [HEITLER László]:** Elment Gábor Mór. = Népszava, 1986. szeptember 19. 6.
- KISS Mária:** Látogatás Gábor Mór festőművész műtermében. = Művészet, 27, 1986, 7. 22-24. ill.
- 1718. Gábor Pál**
TORDAY Aliz: Életműve a betű. Gábor Pál a Nagyvilágtól a nagyvilágig. = Művészet, 27, 1986, 5. 50-52. ill.

1719. Gáborjáni Szabó Kálmán

MASITS László: Gáborjáni Szabó Kálmán. A „pusztai város” művésze. = *Confessio*, 10, 1986, 1. 89-100. ill.

1720. Gadányi Jenő

GADÁNYI Jenő (1896-1986). Bp., Fészek Galéria, 1986. április 22 - május 16. A kiáll. rend. Frank János. Bev. Mezei Ottó. Bp., 1986 10 p. + 10 színes dia

GADÁNYI Jenő emlékkiállítás, Szentendre, Szentendrei Képtár, 1986. augusztus 8 - szeptember 28. és Budapest Galéria Kiállítóháza, 1986. szeptember 30 - november 2. A kiáll. rend. M. Várhelyi Vanda, Mucci András, Tóth Réka. Szentendre, 1986 20 p., ill. **ism.** DEIM Pál: Gadányi Jenő festőművész kiállítása a Szentendrei Képtárban. = *Pest Megyei Múzeumi Híradó*, 13, 1986, 3-4. 20-27. ill.

LOSONCI Miklós: Álmod és realitások. = *Vasámapi Hírek*, 1986. augusztus 10. 7. RÁBA György: Gadányi Jenő emlékkiállítása. = *Vigília*, 51, 1986, 8. 639-640. **TASNÁDI Attila**: Gadányi Jenő emlékezete. = *Népszava*, 1986. október 17. 6. **VADAS József**: Tájak dicsőfényben. = *Élet és Irodalom*, 1986. szeptember 12. 12.

GADÁNYI Jenő festményei, grafikái, Tihanyi Múzeum, 1986. május 9 - július 6. Rend. László Péter. Veszprém, 1986 8 p., ill.

HEITLER László: Gadányi Jenő „honfoglalása”. = *Élet és Tudomány*, 1986. május 30. 687-689. ill.

HEITLER László: Egy korszerű klasszikus. = *Új Tükör*, 1986. október 26. 22. ill.

1721. Gajdács Máttyás

GADJÁCS Máttyás (1886-1967) emlékkiállítás, Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1986. február 20 - március 6. Bev. Réthy Zsigmond. Békéscsaba, 1986 4 p.

1722. Gáll Tibor festő

DOMOKOS Péter: Bölcselő a gördeszkán. = *Utunk*, 1986. április 4. 7.

1723. Gánóczy Mária

kiáll. Kölesd, Kossuth Művelődési Központ, 1986 **ism.** LOSONCI Miklós: Gánóczy Mária kiállítása. = *Új Tükör*, 1986. június 8. 3. ill.

1724. Garabuczy Ágnes

BRESTYÁNSZKY Ilona: A mindennapok apró csodái. = *Nők Lapja*, 1986. június 7. 14-15. ill.

kiáll. Bp. Iskola Galéria, 1985 > 1985. 2203. **ism.** POGÁNY Gábor: Garabuczy Ágnes újabb képei. = *Művészet*, 27, 1986, 6. 54-55. ill.

SZÉKELY András: Osszianba oltott Homér. = *Új Tükör*, 1986. március 16. 27. ill.

1725. Garányi József

kiáll. Garányi József, G. Staindl Katalin, Szeged, Gulácsy Terem, 1986 **ism.** TÓTH Attila: Garányi József és G. Staindl Katalin. = *Új Tükör*, 1986. augusztus 24. 3.

1726. Gáyor Tibor

GÁYOR, Hajtott kollázsok 1972-1986. Bp., Ernst Múzeum, 1986. december. Bev. Fritz Bless, Hegyi Lóránd, Erdélyi Miklós, Wessely Anna, Dieter Ronte. Bp., 1986 69 p., ill. **ism.** BÁN András: Hajtásstruktúrák. Beszélgetés Gáyor Tiborral budapesti kiállítása alkalmából. = *Magyar Nemzet*, 1986. december 16. 7.

1727. Gecse Árpád

BÁLTNÉ HEGYESI Júlia: Gecse Árpád festőművész bibliográfiája. Előszó Kukri Béla. Szolnok, Verseghy Ferenc Megyei könyvtár, 1986 XII, 76 p., ill. (A Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár bibliográfiái, 7.)

GECSE Árpád gyűjteményes kiállítása, Tiszafüred, Kiss Pál Múzeum, 1986. augusztus 14. Bev. Kaposvári Gyula. Szolnok, 1986 6 p., ill.

1728. Gecser Lujza

GECSER Lujza: Van néhány érdekes könyvem. = *Életünk*, 23, 1965, 5. 453. ill.

kiáll. Bp., Józsefvárosi Galéria, 1986 **ism.** GYETVAI Ágnes: Gecser Lujza kiállítása a Józsefvárosi Galériában. = *Magyar Nemzet*, 1986. február 4. 6.

1729. Gedő Ilka

(bán) [BÁN András]: Bemutatjuk Gedő Ilka grafikáit. = *Élet és Irodalom*, 1986. 12.

GYÖRGY, Péter - PATAKI, Gábor: Two Artist Rediscovered. = *The New Hungarian Quarterly*, 27, No 101, 1986 176-178. ill.

1730. Gellért Hugó

KOVÁCS Ákos: Idegen művész-e a külföldön élő? = *Magyar Hírlap*, 1986. március 20. 4.

VAJDA Péter: Elment Gellért Hugó. = *Élet és Irodalom*, 1986. január 3. 8.

VAJDA Péter: Elment egy tanú. = *Magyar Hírek*, 39, 1986, 1. 4.

1731. Gémes Péter

GÉMES Péter „Vándorévek” kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. április 11 - május 4. Bev. Feuer Gábor, Csakó Gábor. Bp., 1986 8 p., ill. **ism.** GYETVAI Ágnes: Távol Jerikó falaitól. = *Magyar Nemzet*, 1986. május 6. 7.

Gergely Árpád > Bessenyei Odette**1732. Geszler Mária**

GESZLER Mária keramikumművész kiállítása, Veszprém, Csikász Galéria, 1986. május 12 - június 22. Veszprém, 1986 6 p., ill.

1733. Geys, Mareike

DIALÓGUS II. Mareike Geys, Jan van der Pol, Birkás Ákos, Fehér László, Bp., Fészek Galéria, 1986. október 2-31. A kiáll. rend., bev. Hegyi Lóránd. Bp., 1986 22 p., + 16 dia

1734. Giczzy János

GICZY János festőművész kiállítása, Barcs, Dráva Múzeum, 1986 **ism.** POGÁNY Gábor: Giczzy János. = *Múzeumi Tájékoztató*, 1986. január-február, 4-5.

> Sz. Egyed Emma

1735. Glazunov, Ilja

LAMBERT Gábor: Glazunov mint jelenség. = *Magyar Nemzet*, 1986. augusztus 5. 6.

1736. Gorjajev, Vitalij

MOLNÁR István: Szó és kép [beszélgetés]. = *Szovjet Irodalom*, 1986, 1. 178-182. ill.

1737. Gorka Lívía

NÁDOR Tamás: 10 kérdés Gorka Líviához. = *Magyar Ifjúság*, 1986. január 31. 42-44. ill.

1738. Goszthony Mária

TÜSKÉS Tibor: Goszthony Mária - Kollázs. = *Tüskés Tibor: Triptichon*. Bp., Szépirodalmi, 1986 256-275.

1739. Götz János

GÖTZ János (1941-1971) szobrászművész kiállítása, Sárospataki Képtár, 1986. Bev. Cifka Péter. Miskolc, 1986 16 p., ill. **ism.** VANYÓ László: Megnyitó Götz János sárospataki emlékkiállításán. = *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 24 (1986) 186-187. VÉGVÁRI Lajos: Götz János szobrai. = *Új Tükör*, 1986. május 11. 3-4. ill.

1740. Gross Arnold

Gross Arnold emlékkönyve. Bp., Móra, 1985 > 1985 2216. **ism.** GOÓR Imre: Gross Arnold emlékkönyve. = *Forrás*, 18, 1986, 6. 77. SZABADI, Judit: Play, Fair-Tale, Nostalgia, Kitsch. = *The New Hungarian Quarterly*, 17, No 104, 1986 194-195. ill.

1741. Gruber Béla

GRUBER Béla (1936-1963) festőművész emlékkiállítás, Bp., Pataky Galéria, 1986. október 30 - november 30. Bev. Németh Lajos. Rend. Tóth Réka. Bp., 1986 12 p., ill. **ism.** BÁN András: Gruber Béla emlékkiállítás Kőbányán. =

- Magyar Nemzet, 1986. november 27. 4. H.É. [HOLLÓSI Éva]: Malerei als Selbstverwirklichung und Selbstverwüstung. Gedenkausstellung für Béla Gruber. = Budapester Rundschau, 1986. december 1. 9. LOSONCI Miklós: Gruber Béla emlékkiállítás. = Új Tükör, 1986. december 14. 3. ill. T.A. [TAMÁS Attila]: Gruber Béla emlékezete Kőbányán. = Népszava, 1986. december 5. 6. VADAS József: Festett öt évet. = Élet és Irodalom, 1986. november 21. 13. SZÉKELY András: Egy rövid pálya szép emlékei. = Népszabadság, 1986. december 1. 7. SZÉKELY András: Gruber Béla (1936-1963). = Művészet, 27, 1986, 7. 63-64. ill. SZÉKELY András: Gruber ötven éves lenne. = Új Tükör, 1986. február 23. 43. ill.
- 1742. Gruzda János**
POLGÁRDY Géza: A tél festője [Gruzda János]. = Reformátusok Lapja, 1986. február 2. 4.
- 1743. Gubcsi Attila**
CSAVLEK András: Személyes, egyszerű, közvetlen. = Új Tükör, 1986. június 1. 22. ill.
- 1744. Gyarmathy Tihamér**
GYARMATHY Tihamér kiállítása Kállai Ernő tiszteletére. Bp., Műcsarnok, 1986. szeptember 24. - november 9. A kiáll. rend., bev. Frank János. Bp., 1986 15 p., ill. ism. HARANGOZÓ Márta: Bill és Gyarmathy a Műcsarnokban. = Esti Hírlap, 1986. október 1. 2. H.É. [HOLLÓSI Éva]: Dynamik durch Farben und Lichteffekte. Ausstellung des Malers Tihamér Gyarmathy. = Budapester Rundschau, 1986. november 3. 9. SZÉKELY András: Bujkáló fények. = Népszabadság, 1986. október 15. 7. TASNÁDI Attila: Max Bill Budapesten. = Népszava, 1986. október 10. 6. VADAS József: Ötven év múltán. = Élet és Irodalom, 1986. október 24. 12.
- 1745. Gyémánt László**
ÁROKSZÁLLÁSI Éva: Dallam a vásznon [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 39, 1986, 5. 24-25. ill. ECSERY Elemér: Gyémánt László. = Könyvtáros, 36, 1986, 10. 624. ill. kiáll. Bp., Műcsarnok, 1985 > 1985, 2223. ism. FRANK János: Lírai hiperrealizmus. Gyémánt László gyűjteményes kiállítása a Műcsarnokban. = Művészet, 27, 1986, 1. 33-35. ill. FRANK, János: László Gyémánt's Retrospective in the Budapest Műcsarnok. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 101, 1986 188-190. ill. kiáll. Wien, Collegium Hungaricum, 1986 ism. N.: Exposition von László Gyémánt. Collegium Hungaricum Wien. = Budapester Rundschau, 1986. március 3. 9.
- MENYHÁRT László:** Az elgurult üveggyölyő nyomában. Beszélgetés Gyémánt László. = Művészet, 27, 1986, 1. 18-23. ill.
- SZABÓ György:** Egy képről, több tételben [Hincz Memorial]. = Magyar Nemzet, 1986. június 3. 7.
- VÉGVÁRI Lajos:** Gyémánt Lászlóról. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 24, 1986 175-178.
- 1746. Győrfi Lajos**
GYÖRFI Lajos, Püspökladány, Művelődési Központ, 1986. január 3-20. Bev. Borsos Miklós. Püspökladány, 1986 16 p., ill.
- 1747. Győrffy Sándor**
ANTALFFY Gyula: A Zsilinszky-szobor. = Magyar Nemzet, 1986. november 4. 4.
- GYÖRFI Sándor,** Nyíregyháza, Megyei és Városi Művelődési Központ, 1986. május. Nyíregyháza, 1986 6 p., ill. HARANGOZÓ Márta: Bízunk a szobrászra [Bajcsy-Zsilinszky Endre szobra]. = Esti Hírlap, 1986. szeptember 19. 2.
- KERTÉSZ Péter:** A karcagi szobrász. = Magyar Nemzet, 1986. június 7. 5.
- KOVÁCS Gyula:** Győrfi Sándor. Bp., Magyar Média, 1986 12 p., ill. (Művészet kismonográfia-sorozat)
- P. SZÜCS Julianna:** Amikor csak vesztesek vannak. Gondolatok egy köztéri szobor ürügyén [Bajcsy-Zsilinszky Endre szobra]. = Népszabadság, 1986. október 11. 15.
- 1748. Győrffy Sándor**
kiáll. Bp., Fészek Galéria, 1986 ism. LÓSKA Lajos: Győrffy Sándor grafikái. = Új Tükör, 1986. július 13. 3.
- 1749. Sz. Győrffy Klára**
Sz. GYÖRFY Klára festőművész kiállítása, Tata, Vár, 1986. október-november. A kiáll. rend. és a kat. írta Lánosz Sándor. Tata, 1986 24 p., ill. (A Kuny Domokos Múzeum képzőművészeti kiállításai, 62.)
- 1750. Gyulai Líviusz**
GYULAI Líviusz grafikusművész kiállítása, Szombathely, Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, 1986. szeptember 18 - október 3. Szombathely, 1986 4 p., ill.
- MEGAY László:** Guillotin doktor csirkét nyakaz. Gyulai Líviusz rajzairól. = Kortárs, 30, 1986, 12. 137-142. ill. P. SZABÓ Ernő: Jelek, melyeket fontosnak tartunk [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1986. január 31. 35-36. ill.
- 1751. Hager Ritta**
HAGER Ritta kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. december 18-1987 január 18. Bev. Vasadi Péter. Bp., 1986 16 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai, 66.)
- 1752. Hajas Tibor**
Hajas Tibor 1946-1980. Szerk. Beke László, Széphelyi F. György. Párizs, Magyar Műhely, 1985 > 1985, 2233. ism. Hajas Tibor művészeti hagyatéka. = Új Symposion, 22, 1986, 1-2. 76. ill. ZALÁN Tibor: Lenyűgöző, de használatatlan. = Élet és Irodalom, 1986. május 23. 11.
- 1753. Hajdú Flórián**
HAJDÚ Flórián festőművész kiállítása, Bp., Fényes Adolf Terem, 1986. december 19-1987. január 4. Bev. Kosta Vasiljkovic. Rend. Sárosdy Judit. Bp., 1986 8 p., ill. ism. P. SZABÓ Ernő: A festészet dicsérete. = Magyar Ifjúság, 1986. december 12. 28-29.
- 1754. Hajnal Erika**
kiáll. Bp., Duna Galéria, 1986 ism. LOSONCI Miklós: Kiállítások Angyalföldön. = Vasárnapi Hírek, 1986. június 29. 7.
- 1755. Hajnal Gabriella**
kiáll. Kaposvár, Somogyi Képtár, 1985 > 1985, 2234. ism. LÁSZLÓ Emőke: Hajnal Gabriella kárpitjai. = Művészet, 27, 1986, 7. 34-37. ill.
- 1756. Halász Arisztid**
HALÁSZ Arisztid kiállítása, Bp., Óbudai Pincegaléria, 1986. június 9 - július 6. Bev. Fitz Péter, Halász Arisztid. Bp., 1986 8 p., ill.
- 1757. Halász Károly**
kiáll. Halász Károly. Lois Viktor, Vác, Görög Templom Kiállítóterem, 1985 > 1985, 2238. ism. GOLOVICS Lajos: Racionális - irracionális. = Művészet, 27, 1986, 1. 57-58. ill.
- 1758. Haller József**
BANNER Zoltán: A rajz ideje. Haller József grafikája. = Utunk, 1986. október 3. 7.
- 1759. Hallmann-Strauß, Irene**
kiáll. Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986 ism. WAGNER István: Magyar képek és bajor szobrok. = Magyar Hírlap, 1986. április 17. 4.
- 1760. Halmay Miklós**
kiáll. Bp., Erzsébetvárosi Galéria, 1986 ism. GYETVAI Ágnes: Elem - jel - környezet. = Magyar Nemzet, 1986. március 6. 7.
- 1761. Hangya András**
CSORDÁS Mihály: Maszk nélkül. Látogatóban Hangya Andrásnál. = 7 Nap, 1986. július 11. 18-19. ill.

Hauser Beáta > Ardal Ildikó**1762. Havas Eszter**

HAVAS Eszter kiállítása, Vác, Könyvtár Galéria, 1986. Bev. Havas Eszter. Vác, 1986 4 p., ill.

1763. Havassy Pál

HORLER Miklós: Havassy Pál (1924-1985). = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 57. ill.

1764. Háy Ágnes

FORGÁCS Éva: Egy komizs kislány naplójából. Háy Ágnes rajzai. = Kortárs, 30, 1986, 1. 145-146. ill.

1765. Haynal Kornél

HAYNAL Kornél festőművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. június 27 - július 20. Bev. P. Szűcs Julianna. Rend. Bunde-Todorov Ilona. Bp., 1986 8 p., ill.

Heckenast Péter > H. Boros Mária**1766. Hegedűs Péter**

H.G. - Cs.Zs. - K.Zs.[HEGEDŰS Péter - CSOMA Zsófia - KERESZÉNYI Zsuzsa]: Megyei Könyvtár, Békéscsaba. Építész: Hegedűs Péter, Csoma Zsófia. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 34-39. ill.

SZANTÓ Tibor: A békéscsabai Megyei Könyvtár épületéről. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 38-39. ill.

1767. Heitler László

HEITLER László festőművész kiállítása, Keszthely, Goldmark Károly Művelődési Központ, 1986. augusztus 3-31. Bev. Heitler László. Keszthely, 1986 4 p., ill.

1768. G. Heller Zsuzsa

kiáll. Bp., Duna Galéria, 1986. ism. TORMA Tamás: G. Heller Zsuzsa kerámiai. = Új Tükör, 1986. november 16. 3. ill.

1769. Hepp Edit

WEHNER Tibor: Tudatalatti tömbök. Hepp Edit festészetéről. = Művészet, 27, 1986, 3. 22-25. ill.

1770. Herczeg Klára

HERCZEG Klára szobrászművész kiállítása, Bp., Derkovits Terem, 1986. április 10-18. Bev. Barabás Tibor. Bp., 1986 6 p., ill.

1771. Herman Lipót

LOSONCI Miklós: Herman Lipót gyűjteménye, Gyöngyös. = Új Tükör, 1986. március 23. 4.

1772. Hernádi Paula

HERNÁDI Paula grafikusművész kiállítása, Salgótarján, Képcsarnok Bemutatóterem, 1986. szeptember 11-20. Bev. Ecsery Elemér. Salgótarján, 1986 4 p., 3 t. ill.

1773. Herpay Zoltán

HERPAY Zoltán festőművész kiállítása, Bp., Iskola Galéria, 1986. december 1-31. Bev. Cseresnyés-Bayer Ilona. Bp., 1986 6 p., ill.

Herrer Caesar > Finta József**1774. Hévízi Piroska**

kiáll. Bp., Pesterzsébeti Csili Galéria, 1986. ism. (kardos): Hévízi Piroska "arcai" = Új Élet, 1986. február 15. 5.

1775. Hézső Ferenc

KRISTÓ NAGY István: Hézső Ferenc. Bp., Képzőművészeti, 1986 55 p., XVI t. ill. (Mai magyar művészet) ism. TASNÁDI Attila: Egy rendhagyó művészeti monográfiáról. KRISTÓ NAGY István: Hézső Ferenc könyvééről. = Népszava, 1986. október 15. 6.

SZUROMI Pál: Gyorsuló időben. Hézső Ferenc munkásságáról. = Művészet, 27, 1986, 7. 18-21. ill.

1776. Hincz Gyula

BALAJTHY Katalin: Hincz Gyuláról - jelen időben. = Élet és Irodalom, 1986. április 4. 12.

[ELHUNYT Hincz Gyula]. = Esti Hírlap, 1986. január 27. 2.

ELHUNYT Hincz Gyula. = Magyar Hírlap, 1986. január 27. 7.

ELHUNYT Hincz Gyula. = Népszabadság, 1986. január 27. 7. fgy.[FELEDY Gyula]: Hincz Gyula, 1904. IV. 17.-1986. I. 26. = Napjaink, 25, 1986, 3. 24. ill.

GYÉMÁNT László: Búcsú Hincz mestertől. = Magyar Nemzet, 1986. február 7. 4.

HOLLÓSI Éva: Gyula Hincz (1904-1986). Maler, Grafiker und Pädagoge. = Budapester Rundschau, 1986. február 17. 9.

KASS János: Hincz Gyula (1904-1986). = Kritika, 1986, 4. 15. ill.

LOSONCI Miklós: Barcsay és Hincz. = Dunakanyar, 22, 1986, 1. 57-60. ill.

RILEG Gábor: Meghalt Hincz Gyula. = Magyar Nemzet, 1986. január 27. 3.

SZÉKELY András: Hincz Gyula. = Új Tükör, 1986. február 2. 43. ill.

1777. Hock Ferenc

LOSONCI Miklós: Látomások a Dunakanyarról. = Dunakanyar, 22, 1986, 2. 50-51. ill.

1778. Hoffmann, Günther

WAGNER István: Gobelín-kötemények. = Magyar Hírlap, 1986. május 7. 5.

1779. Holba Tivadar

A.G.[ANTAL Gábor]: Nagybánya tanítványa. Látogatás a nyolcvanéves Holba Tivadammal. = Magyar Nemzet, 1986. november 17. 4.

1780. Holló László

BIRÓ Katalin: Koppány. Holló László történelmi képeiről. = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1985 (1986) 299-319. ill.

HOLLÓ László festésze. Hrabéczy Ernő emlékezete. Vezető a Holló László Emlékmúzeum állandó kiállításához. A kiáll. rend. a vezetőt írta Szathmáry Lászlóné, BIRÓ Katalin. Debrecen, Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet, 1986 68 p., ill.

1781. Holter Kúty Éva

HOLTER KÚRTHY Éva festőművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. május 9 - június 7. A kiáll. rend. Sárosy Judit. Bev. Kass János. Bp., 1986 8 p., ill.

1782. Honty Márta

HONTY Márta iparművész kiállítása, Tamási, Tamási Galéria, 1986. július 2-23. Bev. Honty Márta. Tamási, 1986 4 p., ill.

1783. Hortobágyi Endre

kiáll. Bp., Obuda Galéria, 1985 > 1985, 2263. ism. ANDRÁSI Gábor: Hortobágyi Endre kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 1. 56. ill.

1784. Horváth Dénes

HORVÁTH Dénes grafikusművész, Pécsi Kisgaléria, 1986. október 31 - november 23. Pécs, 1986 16 p., ill.

1785. Horváth Endre (1896-1954)

KOVALCSIK András: Horváth Endre grafikusművész élete és munkássága. Balassagyarmat, Városi Tanács, 1986 87 p., ill.

Horváth István > H. Boros Mária**1786. Horváth János**

kiáll. Bp., Interpress Galéria, 1986. ism. SZABÓ Ernő: Az Interpress Galéria új bemutatója. = Népszava, 1986. május 21. 6.

kiáll. Balatonszéplak, 1986. ism. (tolnay): Széplaki tárlatok. = Esti Hírlap, 1986. június 23. 2.

1787. Horváth József

HORVÁTH József festőművész kiállítása, Siófok, Hotel Interpress, 1986. május 16 - szeptember 30. Bev. Szabó Ernő. Siófok, 1986 8 p., ill.

1788. Horváth Lajos

HORVÁTH Lajos festőművész kiállítása, Zalaegerszeg, Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, 1986. szeptember 5 - október 12. Bev. László Péter. Zalaegerszeg, 1986 6 p., ill.

1789. Horváth László keramikus

PALLAGI Ferenc: Beszélgetés Horváth László keramikussal. = Ipari Forma, 10, 1986, 5. 20-22. ill.

1790. P. Horváth Mária

kiáll. Kecskemét, 1986 *ism.* F.Zs.: Találkozás letűnt századok alkotásaival. Kiállítás Kecskeméten. = Reformátusok Lapja, 1986. december 14. 4.

1791. Horvay János

RÁTHONYI János: Csüggeteg Kossuth. = Magyarország, 1986. július 20. 24. ill.

Hrabéczy Ernő > Holló László**1792. Hradil, Rudolf**

Rudolf HRADIL osztrák festőművész kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. március 13 - április 6. A kiáll. rend. a katalógust írta Ury Ibolya. Bp., 1986 16 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai, 56.) *ism.* H.E. [HOLLÓSI Éva]: Im Banne der Grosstadt. Rudolf Hradils Werke in Budapest. = Budapesti Rundschau, 1986. március 31. 6. TASNÁDI Attila: Osztrák grafikus Budapesten. = Népszava, 1986. április 11. 6. WAGNER István: Salzburgert Szentendrét cserébe. = Magyar Hírlap, 1986. április 14. 4.

1793. Hundertwasser, Friedensreich
BOROSTYÁNKÓI Mátyás: Gondolatok a bécsi „mészeskalács házról”. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 44-45. ill.

1794. Huszárik Zoltán

kiáll. Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1986 *ism.* KURCZ Béla: Hommage à Huszárik Zoltán. = Magyar Nemzet, 1986. július 29. 7. SCHÉNER Mihály: Hommage à Huszárik Zoltán. = Élet és Irodalom, 1986. május 23. 12. VERESS József: Egy emlékkiállítás képei. = Népszabadság, 1986. május 28. 7.

1795. Illár Erzsébet

kiáll. Illár Erzsébet, Kárpáthi Jenő, Márki-Zay Margit, Bp., Mednyánszky Terem, 1986 *ism.* PELLIONISZ Valéria: Illár Erzsébet kerámiai, Kárpáthi Jenő bútorai és Márki-Zay Margit textiljei. = Új Tükör, 1986. augusztus 24. 3. ill.

1796. Illés Sándor

kiáll. Miskolc, Mini Galéria, 1986 *ism.* (Horpácsi) [HORPÁCSI Sándor]: Illés Sándor kerámiai a miskolci Mini Galériában. = Népszava, 1986. február 26. 8.

1797. Ilosvai Varga István

ILOSVAI VARGA István festőművész emlékkiállítás, Kunhegyes, 1986. Bev. Kaposvári Gyula. Szolnok, 1986 12 p., ill.

TISZAI Lajos: Ilosvai Varga István a Kunságban. = Jászkunság, 32, 1986, 4. 32-37. ill.

1798. Ilovska, Margita

kiáll. Margita Ilovska, Vladimir Merta. Bp., Fiala Művészek Klubja, 1986 *ism.* LÓSKA Lajos: Margita Ilovska és Vladimir Merta kiállítása. = Új Tükör, 1986. június 8. 3-4. ill.

1799. Ilyés István

MEZEI Ottó: Ilyés István tizenegy szobra. = Vigília, 51, 1986, 9. 719-720.

1800. Incze János - (Dés)

BEKE György: Hogyan látja a világot Incze János-Dés? = A Hét, 1986. július 3. 6-7. ill.

1801. Incze Judit

kiáll. Debrecen, Kölcsey Ferenc Művelődési Központ, 1986 *ism.* TÓTH Ervin: Incze Judit szobrai. = Új Tükör, 1986. április 6. 3-4. ill.

1802. Ipó László

GÁLFALVY Sándor: Hűség az emberarcú tájhoz. Látogatás Ipó László műtermében. = Utunk, 1986. június 13. 7.

1803. Iván Szilárd

IVÁN Szilárd, Konfár Gyula, Ridovics László festőművészek kiállítása, Bp., Csontváry Terem, 1986. november 22 - december 1. Bev. Ujvári Béla. Bp., 1986 4 p., + 3 t. ill.

1804. Iványi Katalin

kiáll. Bp., Thermál Szálló, 1986 *ism.* URY Ibolya: Iványi Katalin festményei. = Új Tükör, 1986. október 26. 3.

1805. Jakab Zsigmond

SZABÓ Botond: Jakab Zsigmond. = Confessio, 10, 1986, 3. 74-75. ill.

1806. Jakobovits Márta

BOGDÁN László: A végtelen változatosság [beszélgetés]. = A Hét, 1986. február 6. 5. ill.

1807. Janáky István

FERKAI András: Építések és szobrázok. Beszélgetés Janáky Istvánnal. = Művészet, 27, 1986, 9. 24-27. ill.

1808. Janáky Viktor

(z.l.)[ZAY László]: Janáky Viktor. = Magyar Nemzet, 1986. április 10. 4.

1809. Jánossy Ferenc

JÁNOSSY Ferenc festőművész, Megyeri Barnabás szobrászművész, Nuridsány Zoltán festőművész emlékkiállítás, Bp., Bartók 32 Galéria, 1986. Bp., 1986 16 p., ill. *ism.* LOSONCI Miklós: Hármas találkozás. = Vasárnapi Hírek, 1986. április 5. 7.

1810. Janiga József

KESZELI Ferenc: Janiga József képeiről. = Irodalmi Szemle, 29, 1986, 3. 287. ill.

1811. Janzer Frigyes

(wagner)[WAGNER István]: Szobrászat - szolgálat. = Magyar Hírlap, 1986. május 10. melléklet, 6.

1812. Járítz Józsa

DÉNES Zsófia: Járítz Józsa. = Népszava, 1986. szeptember 5. 6.

1813. Jecza Péter

BEKE György: A művész hűsége. Jecza Péter portréjához [beszélgetés]. = A Hét, 1986. május 22. 6. ill.

SZEKERNYÉS János: Kockák, kupák, vaktükrök. = Utunk, 1986. november 21. 7.

1814. Jets György

JETS György festőművész kiállítása, Zebegény, Szőnyi István Emlékmúzeum, 1986. július 30 - szeptember 7. Utószó: Balogh András. Zebegény, 1986 12 p., ill. (Tisztelet a mesterek, 4.) benne: Jets György vallomása mesteréről [Szőnyi István].

1815. Jovánovics György

ANDRÁSI Gábor: A fény teret terem és időt. Jovánovics György reliefjei. = Új Írás, 26, 1986, 4. 107-108. ill. NÁDAS Péter: Hatszázötven szó Jovánról. = Jelenkor, 29, 1986, 7-8. 694-695.

NAGY, Ildikó: György Jovánovics - from Games of Chess to complete Vision. = The New Hungarian Quarterly, 17, No 104, 1986 188-192. ill.

1816. Jován György

LÓSKA Lajos: Három művész - három mű. = Palóc föld, 20, 1986, 6. 76-81. ill.

1817. Józsa Bálint

BRESTYÁNSZKY Ilona: Krómacél erek [Józsa Bálint-Kécs György: Térplasztika, Országos Haematológiai Intézet]. = Nők Lapja, 1986. február 22. 8., ill.

LOSONCI Miklós: Művészet és tudomány [Józsa Bálint-Kécs György: Térplasztika, Országos Haematológiai Intézet]. = Vasárnapi Hírek, 1986. március 23. 7.

1818. Józsa Lajos

SZIJ Rezső: Józsa Lajos művészetéről. = Népszava, 1986. augusztus 8. 6.

1819. Kádár F. Tibor

BANNER Zoltán: A szegkek helye. Kádár F. Tibor festményei. = Forrás, 18, 1986, 6. 94-96. ill.

1820. Kádár György

KÁDÁR György festő 75. születésnapja alkalmából rendezett kiállítás, Bp., Vigadó Galéria, 1986. november 20 -

december 14. A kiáll. rend., bev. Kratochwill Mimi. Bp., 1986 32 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai, 65.) ism. HOLLÓSI, Éva: Rose unter Stacheldracht. Ausstellung des Malers György Kádár. = Budapesters Rundschau, 1986. december 15. 9. LOSONCI Miklós: Kádár György újhulláma. = Vasámapi Hírek, 1986. november 16. 11. URY Ibo-ly: Kádár György festményei. = Új Tükör, 1986. december 7. 3. ill.

1821. Kádár János Miklós

KÁDÁR János Miklós, Irene Hallmann-Strauß, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. Bev. Bernd Fischer, Molnár Zsolt. Bp., 1986 12 p., ill. ism. WAGNER István: Magyar képek és bajor szobrok. = Magyar Hírlap, 1986. április 17. 4.

MENYHART László: Cipőpertli és bajuszkötő. Beszélgetés Kádár János Miklóssal. = Művészet, 27, 1986, 8. 46-51. ill.

1822. Kádas István

KÁDÁS István grafikusművész kiállítása, Tatabánya, Kemstok Terem, 1986. Tatabánya, 1986 16 p., ill. ism. E. NAGY Lajos: Kádas István grafikái. = Új Tükör, 1986. március 16. 3. ill.

1823. Kádasi Éva

PINTÉR Lajos: Korsók és szobrok. Kádasi Éva kerámiai-ról. = Forrás, 18, 1986, 2. 95. ill.

1824. Kaján Tibor

KAJÁN Tibor: Kaján-tükör. Kaján Tibor 160 válogatott rajza. Bp., Lapkiadó Vállalat, 1986 80 p., ill. ism. EM-BER Mária: Kaján tükör. = Magyar Nemzet, 1986. május 10. 7. SIPOS Tamás: Kaján-tükör. = Magyar Hírlap, 1986. április 21. 4. Sz.A.[SZÉKELY András]: Vigyorog a Kaján halász. = Új Tükör, 1986. május 4. 26. ill.

1825. Kalmár Ferenc

DURANCI, Bela: Kalmár Ferenc madarai. = Híd, 50, 1986, 12. 1637-1639. ill.

1826. Kalmár János

ABODY Rita: Kalmár János. = Könyvtáros, 36, 1986, 6. 365. ill.

1827. Kamernyiczky István

CSOMA S. János: A tehetség megstüvegelese. = Bécsi Napló, 7, 1986, 4. 6. ill.

1828. Kántor Andor

kiáll. Bp., Gulácsy Galéria, 1986 ism. PELLIONISZ Valéria: Kántor Andor festményei. = Új Tükör, 1986. december 7. 3.

1829. Kántor János

kiáll. Esztergom, Esztergomi Galéria, 1986 ism. E. NAGY Lajos: Kántor János képei. = Új Tükör, 1986. július 6. 3. ill.

1830. Kántor Lajos

kiáll. Kölesd, Párház, 1986 ism. LOSONCI Miklós: Kántor Lajos képei. = Új Tükör, 1986. február 2. 4. ill.

1831. Kanyák Zsófia

kiáll. Vác, Madách Galéria, 1985 ism. KÖPÖCZI Rózsa: Kanyák Zsófia emlékkiállítás. = Művészet, 27, 1986, 2. 63-64.

VADAS József: Kései vallomás. Kanyák Zsófia üvegművészete. = Új Tükör, 1986. március 2. 22. ill.

1832. Káplár Éva

kiáll. Bp., KPVDSZ Művelődési Ház, 1986 ism. WAGNER István: Festői vallomás. = Magyar Hírlap, 1986. december 11. 4.

1833. Kaponya Judit

KAPONYA Judit festőművész kiállítása, Bp., Iskola Galéria, 1986. május 5-23. Bev. Nagy T. Katalin. Bp., 1986 6 p., ill. ism. NÉMETH Lajos megnyitója. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 1-2. 24-26. ill.

1834. Kapsza Miklós

K.M - K.Gy.[KAPSZA Miklós - KRIZKA György]: Fe-

rencváros Toma Club uszodája, Budapest. Építész: Kapsza Miklós, Krizka György. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 30. ill.

1835. Karkus István

KARKUS István grafikusművész kiállítása, Tatabánya, Kemstok Terem, 1986 szeptember - október. Bev. Vaderna József. Tatabánya, 1986 16 p., ill.

1836. Károlyi András

kiáll. Dömös, Dömösi Galéria, 1986 ism. KISS Dénes: Károlyi András munkái. = Népszava, 1986. július 4. 6.

1837. Kárpáti Éva

KARPÁTI Éva festőművész kiállítása. Bp., Vigadó Galéria, 1986. február 6 - március 3. A kiáll. rend. Frank János. Bev. Bereczky Loránd. Bp., 1986 20 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusa, 55.) ism. BAKONYVÁRI M. Ágnes: Az értelem és érzelem egyensúlyában. = Művészet, 27, 1986, 6. 28-31. ill. LOSONCI Miklós: Új törekvések. = Vasámapi Hírek, 1986. február 9. 7. SZABÓ György: Kárpáti Éva festményei a Vigadó Galériában. = Magyar Nemzet, 1986. február 17. 6. SZÉKELY András: Régi szép világ. = Népszabadság, 1986. február 12. 7. VÉGH, Petra: Die Malerin Éva Kárpáti. = Budapesters Rundschau, 1986. február 10. 10. VINKÓ József: Kárpáti Éva kiállítása. = Új Tükör, 1986. február 16. 3. ill. ZSIGMONDI Mária: Merjünk hinni az álmainknak! = Nők Lapja, 1986. május 17. 14-15. ill.

Kárpáthi Jenő > Ilár Erzsébet

1838. Karsai Zsigmond

KARSAI Zsigmond festőművész kiállítása, Miskolc, Szőnyi István Terem, 1986. február 27 - március 8. Bev. Karsai Zsigmond. Miskolc, 1986 4 p., ill.

Kass Eszter > Kass János

1839. Kass János

(hajdú)[HAJDÚ Éva]: Kass János. = Magyar Nemzet, 1986. április 4. 12.

KASS János kiállítása a Megyei Könyvtárban, 1986. szeptember 26 - október 20. Békéscsaba, 1986 8 p., ill.

KASS János, Hajnal Gabriella, Kass Eszter kiállítása, Tata, Kuny Domokos Múzeum, 1986. augusztus 3-14. Bev. Lánosz Sándor. Tata, 1986 6 p. + 3 t. ill.

LUKÁCSY András: Kass János. = Magyar Hírlap, 1986. április 4. 5.

SZÁSZNÉ Mara: Mi a véleménye Kass Jánosnak a kisgrafikáról? [beszélgetés]. = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 22-24., ill.

1840. Kassák Lajos

GYÖRGY Péter: Egy szétszóródott életmű. = Művészet, 27, 1986, 4. 12-14. ill.

GYÖRGY Péter: Az elsikkasztott forradalom. = Valóság, 29, 1986, 8. 66-85.

KASSÁK Lajos, Szombathelyi Képtár, 1986. A kiállítást rend. és a katalógust szerk. Salamon Nándor. Szombathely, 1986 8 p., ill. ism. SALAMON Nándor: Kassák-kiállítás. = Új Tükör, 1986. november 2. 3.

G. KOMORÓCZY Emőke: A húszas évek Kassák-vitái. = Literatura, 1986, 1-2. 134-158.

G. KOMORÓCZY Emőke: „Kassák az emigrációban, 1920-1926” Bp., Csepeli Munkásotthon, 1986 115 p. (Műhelyfüzetek, 32.)

POMOGÁTS Béla: Kassák Lajos a forradalomban. = Irodalomtörténeti Közlemények, 90, 1986, 5. 523-534.

SINKOVITS Péter: Kassák a mi időnkben. = Művészet, 27, 1986, 4. 8-11. ill.

SUMONYI Zoltán: Barcsay Jenő Lyka Károlyról és Kassák Lajosról. = Új Auróra, 1986, 1. 48-51.

ZELEI Miklós: A Kassák-centenárium elé [beszélgetés Csaplár Ferencel]. = Magyar Hírlap, 1986. június 28. melléklet 6.

1841. Kasza Imre

GUY MARICA, Viorica: Mai üvegfestmények. = Korunk, 45, 1986, 2. 136. ill.

JÓZSA T. István: Hónapok apoteozisa. Kasza Imre műtermében. = Utunk, 1986. január 10. 7. ill.

1842. id. Kátai Mihály

kiáll. Bp., Derkovits Terem, 1986. május 15-23. ism. KÖRMENDI Lajos: id. Kátai Mihály. = Művészet, 27, 1986, 9. 63. ill.

1843. Katona Erzsébet

KAPUVÁRI Gábor: Triennálé győztesek. = Ipari Forma, 10, 1986, 1. 23-24. ill.

1844. Katona Szabó Erzsébet

KATONA Szabó Erzsébet textiltervező iparművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. június 12 - július 5. A kiáll. rend. a katalógust írta Gelencsér Éva. Bp., 1986 12 p., ill. ism. ACSAY Judit: Katona Szabó Erzsébet textiljei. = Új Tükör, 1986. június 29. 3. MOLNÁR Zsolt: Képes kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. július 19. 6. VADAS József: Irányvég. = Élet és Irodalom, 1986. július 11. 13.

1845. El Kazovszkij

EL KAZOVSZKIJ festőművész kiállítása, Eger, Ifjúsági Ház, 1986. március 17 - április 11. Eger, 1986 6 p., ill.

EL KAZOVSZKIJ festőművész kiállítása, Nyíregyháza, Váci Mihály Művelődési Központ, 1986. április 18 - május 6. Bev. Morcsányi Géza. Nyíregyháza, 1986 6 p., ill.

1846. Kecskeméti Sándor

WAGNER István: Mit nyertünk Münchenben? = Magyar Hírlap, 1986. április 11. 9.

1847. Kecskés Ágnes

KECSKÉS Ágnes gobelinművész kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. augusztus 28 - szeptember 21. Bp., 1986 8 p., ill. ism. Kecskés Ágnes gobelinjei. = Népszabadság, 1986. augusztus 29. 8.

1848. Kelecsényi Csilla

KELECSÉNYI Csilla kiállítása, Szeged, Móra Ferenc Művelődési Központ, 1986. december 15-1987. január 11. Bev. Hajdu István. Szeged, 1986 6 p., ill.

1849. Kelemen István

SZEKERNYÉS János: Művészként, emberként: párbeszéd az idővel [beszélgetés]. = A Hét, 1986. április 3. 5. ill.

Kelemen Károly > Bak Imre**1850. Kelényi Béla**

KELENYI Béla: Fénymás című kiállítása, Bp., Lajos utcai Kiállítóház, 1986. október 17 - november 17. A kiáll. rend. Török Tamás. Bp., 1986 12 p., ill. ism. BÁN András: Kelényi Béla tárlata. = Új Tükör, 1986. december 14. 3.

1851. Kemény György

GYETVAI István: Plakátstílusok - stílusplakátok. Fikció és tárgyiaság két Munkácsy-díjas, Kemény György és Schmal Károly művészetében. = Művészet, 27, 1986, 5. 22-26. ill.

1852. Kemény Zoltán

NAGY Zoltán: Betűvetület. Beszélgetés Kemény Zoltánnal. = Művészet, 27, 1986, 5. 37-39. ill.

1853. Keményffy Gábor

HAVASI János: Iparművészek az iparban. = Népszabadság, 1986. április 10. 17.

1854. Kepes György

BÁN András: A világ új képe. Találkozás Kepes Györgygyel. = Magyar Nemzet, 1986. április 12. 8.

BODRI Ferenc: Kepes György munkásságáról. = Alföld, 37, 1986, 10. 94-95.

K.B.[KAJDI Béla]: A látás „nyelv-mestere”. = Népművelés, 33, 1986, 6. 23. ill.

KEPES György kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. március

13 - április 6. Bev. Kepes György. Rend. D. Fehér Zsuzsa. Bp., 1986 20 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusa, 57.) ism. VAJDA György: Kepes Györgysége [megnyitój]. = Élet és Irodalom, 1986. március 21. 6.

1855. Keresztes Dóra

LÓSKA, Lajos: Graphics - Illustration - Animation. Works by István Orosz and Dóra Keresztes. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 102, 1986 182-186. ill.

1856. Keresztes Lajos

Lajos KERESZTES kiállítása. Bp., Múcsamok, 1986. január 24. - február 23. Bev. Bodnár János. Bp., 1986 32 p., ill. ism. BODNÁR János: A csend. = Új Tükör, 1986. február 16. 36-37. ill.

Kéri Imre > Borbély Ilona, Decsi Ilona**1857. Kertész, André**

BRASSAI: Barátom André Kertész. = Fotóművészet, 29, 1986, 1. 18-19. ill.

KERTÉSZ - Kertészről. = Fotóművészet, 29, 1986, 1. 1-13. ill.

KÓVÁRI Tamás: Beszélgetés André Kertésszel. = Fotóművészet, 29, 1986, 1. 14-17. ill.

1858. Kertészfi Ágnes

kiáll. Bp., Fészek Galéria, 1986. április ism. ACSAY Judit: Mértani szekvenciák. = Művészet, 27, 1986, 7. 60-61. ill.

1859. Kerti Károly

KERTI Károly festőművész kiállítása, Orosháza, Szántó Kovács János Múzeum, Tata, Kuny Domokos Múzeum, 1986. Bev. Lázár Sándor, Csizmadia Lajos. Orosháza, 1986 36 p., ill.

1860. Kézdi Lóránt

ÉJSZAKA. Kézdi Lóránt kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. január 17 - február 9. Bev. Hováth Ádám. Rend. Jerger Krisztina. Bp., 1986 12 p., ill.

1861. Kldner, Michael

kiáll. Bp., Józsefvárosi Galéria, 1986 ism. ACSAY Judit: Michael Kidner grafikái. = Új Tükör, 1986. augusztus 10. 3. ill.

1862. Kiffi, Erika

Erika KIFFLI kiállítása, Bp., Budapest Galéria Kiállítóháza, 1986. szeptember 3-23. Bev. Beke László. Bp., 1986 16 p., ill. ism. GERGELY Mariann: Erika Kiffi kiállítása. = Új Tükör, 1986. október 19. 3.

1863. Kigyós Sándor

GÁLLOS Orsolya: „Úgy indult, mint aki felett csillag van.” Emlékezők Kigyós Sándorra. = Baranyai Művelődés, 1986, 1. 3-14., ill.

KESERÜ Katalin: Méltatás és dokumentum. Kigyós Sándor szobrairól. = Művészet, 27, 1986, 2. 8-15. ill. [hibáigazító: Művészet, 27, 1986, 5. 63.]

KIGYÓS Sándor (1943-1984) emlékkiállítása, Bp., Budapest Galéria Lajos utcai Kiállítóháza, 1986. augusztus 26 - október 12. Bev. Kigyós Sándorral beszélget Varsányi Gyula. Bp., 1986 20 p., ill. ism. MEZEI Ottó: Kigyós Sándor emlékkiállítása. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 60-61. ill. SZÜCS Julianna: Mely nyelv mely verse-nyezni véled? = Népszabadság, 1986. szeptember 10. 7.

KIGYÓS Sándor szobrászművész emlékkiállítása, Vác, Madách Galéria, 1986. június 12 - július 20. Bev. Kigyós Sándor. Rend. Bakonyvári M. Ágnes. Vác, 1986 8 p., ill.

Király József > Finta József**1864. Kisfaludi Strobl Zsigmond**

ALESINA, Lilija Sztepanova: Zsigmond Kisfaludi-Strobl. Moszkva, Izobrazitelnoe Iskusztvo, 1986 157 p., ill.

KULCSÁR László: A Gellért-hegyi Génusz. Megszólal a modell. = Magyar Hírlap, 1986. április 4. 9.

SZEKELY András: Kossuth Lajos, háttérben felhőkkel. = Új Tükör, 1986. május 4. 20-21. ill.

1865. Kishonthy Jenő

kiáll. Eger, Hevesi Szemle Galériája, 1986 **ism.** FARKAS András: Bemutatjuk Kishonthy Jenőt. = Hevesi Szemle, 14, 1986, 2. 71-73. ill. **POGÁNY Ö.** Gábor: Hevesi Szemle Galéria. = Hevesi Szemle, 14, 1986, 3. 77-79.

1866. Kiss György

kiáll. Bp., Bolgár Kultúra, 1986 **ism.** T. A. [TASNÁDI Attila]: Magyar évnýtó a Bolgár Kultúrában. = Népszava, 1986. január 28. 6.

kiáll. Kaposvár, Somogy Megyei Múzeum, 1986 **ism.** **POGÁNY Gábor:** Kiss György éremkiállítása. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. november, 1-2.

> Bráda Tibor

1867. Kiss István szobrász

KISS István szobrászművész kiállítása, Szolnoki Galéria, 1986. április 3 - május 2. Szolnok, 1986 16 p., ill. **ism.** **TISZAI Lajos:** Kiss István Kossuth-díjas szobrászművész tárlata a Szolnoki Galériában. = Jászkunság, 32, 1986, 2. 42-45. ill.

SZÉKELY András: Egy magyar forradalmár a XX. században [Münnich Ferenc szobra]. = Budapest, 24, 1986, 11. 32-33. ill.

WEHNER Tibor: Romantika. Kiss István kecskeméti Hunyadi János- szobra. = Művészet, 27, 1986, 10. 10-13. ill.

1868. Kiss István építész

K.I.[KISS István]: Budapest, Sportcsarnok. Építész: Kiss István. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 20-22. ill.

1869. Kiss József

KOVÁCS József: A cibalmos festő [beszélgetés]. = Új Tükör, 1986. október 19. 22. ill.

1870. R. Kiss Lenke

R. KISS Lenke szobrászművész, Kölesd, Kossuth Művelődési Ház, 1986. Bev. Oelmacher Anna, Ribánszky Róbert, Veszeli Lajos. Kölesd, 1986 20 p. (Korok-kortársak kiállítási sorozat, 6.)

1871. Kiss Roóz Ilona

BRETTYÁNSZKY Ilona: Az öröm vonzáskörében. = Nők Lapja, 1986. március 8. 16-17. ill.

KOCZOGH Ákos: Kiss Roóz Ilona. Bp., Képzőművészeti, 1986 15 p., XLVIII, 16 t. ill. **ism.** (ős): Az otthon művésze. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 9. 7.

1872. Klicsú Lajos

kiáll. Bp., Fészek Művészklub, 1986. február 28 - március 14. **ism.** **FRANK János:** Klicsú Lajos kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 7. 61-62. ill. **LÓSKA Lajos:** Klicsú Lajos szobrai. = Új Tükör, 1986. április 13. 4. ill.

1873. Klímó Károly

kiáll. Bp., Szentendre, Műhely Galéria, 1986 **ism.** **ACSAY Judit:** Klímó Károly festményei. = Új Tükör, 1986. július 6. 3.

KLIMÓ Károly képei, Pécs, Pécsi Galéria, 1986. április 25 - május 18. Bev. Koch Sándor. Pécs, 1986 40 p., ill.

1874. Kmetty János

HORVÁTH Jenő: Impressziók Kmetty János csendéletéről. = Rajztanítás, 28, 1986, 3. 22-23. ill.

1875. Kocsis Imre

KOCSIS Imre újabb képei, Bp., Vigadó Galéria, 1986. július 25 - augusztus 24. Bev. Hajdu István. Bp., 1986 16 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai, 62.) **ism.** **BÁN András:** Kocsis Imre kiállítása a Vigadó Galériában. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 9. 9. **GERGELY Mariann:** Kocsis Imre képei. = Új Tükör, 1986. szeptember 1. 2-3. ill. **LOSONCI Miklós:** Mattioni Eszter és Kocsis Imre festményei. Két nemzedék a Vigadó Galériában. = Vasárnapi Hírek, 1986. július 27. 7. **VADAS József:** Mű-virág. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 15. 12.

1876. Koffán Károly

CSORBA Géza: Koffán Károlyról. = Fotóművészet, 29, 1986, 1. 46.

KOFFÁN Károly kiállítása a Megyei Könyvtárban, 1986. december 8-31. Békéscsaba, 1986 8 p., ill.

1877. Kohán György

IBOS Éva: Stílushatások Kohán György művészetében. Szakdolgozat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet Tanszék. Bp., 1986 kiáll. Szeged, Móra Ferenc Múzeum Képtára, 1986 **ism.** **BODZSÁR Erzsébet:** Kohán György képei. = Új Tükör, 1986. március 2. ill.

1878. Kóka Ferenc

KÓKA Ferenc festőművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. november 14 - december 7. Bev. Bereczky Loránd. Bp., 1986 6 p., ill.

1879. Kokas Ignác

kiáll. Bp., Gulácsy Galéria, 1986 **ism.** **PELLIONISZ Valéria:** Kokas Ignác festményei. = Új Tükör, 1986. február 16. 3. ill.

1880. Kokoschka, Oskar

EMBER Mária: Itt is járt Oskar Kokoschka. Ma lenne száz éves. = Magyar Nemzet, 1986. március 1. 10.

GELLÉR Katalin: Kokoschka. = Eseménynaptár, 1986, 1. 39-41. ill.

K.L.: A százéves Kokoschka. = Új Ember, 1986. december 21-28. 11.

P. SZÜCS Julianna: A harmadik nagy. Kokoschka századik születésnapjára. = Népszabadság, 1986. március 1. 13.

1881. Kollár György

kiáll. Esztergom, Vármúzeum, 1985 **ism.** **KAZANLÁR Emil:** Esztergomtól Hollywoodig. = Magyar Ifjúság, 1986. január 10. 6. **WEHNER Tibor:** Ronsolt tájak. = Művészet, 27, 1986, 6. 54. ill.

1882. Koncz András

KONCZ András, Képek 1982-1986, Budapest Kongresszusi Központ, 1986. december 12-31. A kiáll. rend. Gyetvai Ágnes. Bev. Wilfried Skreiner, Hegyi Lóránd. Bp., 1986 56 p., ill.

1883. Koncz Béla

KONCZ Béla festőművész gyűjteményes kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1986. június 26 - július 20. Bev. Koncz Béla. Rend. Baranyi Judit. Bp., 1986 8 p. ill. **ism.** **GYETVAI Ágnes:** Rubin-köcsög. = Magyar Nemzet, 1986. július 29. 6. **MOLNÁR Zsolt:** Képes kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. július 19. 6. **VADAS József:** Irányvég. = Élet és Irodalom, 1986. július 11. 13.

1884. Kondor Béla

KONDOR Béla kiállítása a Megyei Könyvtárban, Békéscsaba, 1986. május 23 - június 20. Békéscsaba, 1986 8 p., ill. **NÉMETH Lajos:** Kondor Béláról. = Új Auróra, 1986, 3. 24-25. ill.

RUTTKAY Helga: A kondori „művészattitűd”. = Új Auróra, 1986, 3. 32-35. ill.

1885. Kondrák Károly

KORÓDY Elek: Jelek kőben, márványban. Beszélgetés Kondrák Károly műtermében. = Utunk, 1986. május 23. 7.

1886. Konfár Gyula

kiáll. Bp., Csontváry Terem, 1986 **ism.** **EMBER Mária:** Ragyogó erős színek és homokba rejtett képek. = Magyar Nemzet, 1986. április 21. 4. (harangozó) [HARANGOZÓ Márta]: Vastag festék a vásznon. Konfár Gyula képei a Csontváry Teremben. = Esti Hírlap, 1986. április 18. 2. **TASNÁDI Attila:** Fenyők nyáron. Gondolatok Konfár Gyula új képeiről. = Népszava, 1986. április 18. 6.

> Iván Szilárd

1887. de Kooning, Willem

ANTAL István: Vonallányok a tengerparton. Willem de Kooning 1984-85-ben festett képei. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 68-70. ill.

1888. Kopacz Mária

KÁNTOR Lajos: Grafikai azonosítás. = Utunk, 1986. július 4. 7.

1889. Kopasz Márta

S.A. [SEMSEY Andor]: Köszöntjük Kopasz Mártát és Sterbenz Károlyt. = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 10-11. ill.

1890. Kopasz Tamás

kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1986. január 8 - február 12. **ism.** NOVOTNY Tihamér: Részlet az aranykorból. = Művészet, 27, 1986, 9. 62-63. ill. TORMA Tamás: Kopasz Tamás képei. = Új Tükör, 1986. január 26. 3-4.

1891. Kopp Judit

KIPKE Tamás: Az evangéliumok egyszerű, erőteljes nyelvén [beszélgetés]. = Új Ember, 1986. december 21-28. 13.

1892. Koppány Attila

KOPPÁNY Attila festőművész kiállítása, Győri Városi Könyvtár Galériája, 1986. A kiáll. rend. Salamon Nándor. Győr, 1986 12 p., ill. (Győri Városi Könyvtár kiállítási katalógusai, 29.)

1893. Koppány László

KOPPÁNY László iparművész kiállítása, Bp., Csók István Galéria, 1986. december 2-13. bev. Koppány László. Bp., 1986 4 p., ill.

1894. Korniss Dezső

(harangozó) [HARANGOZÓ Márta]: Korniss Dezső. = Esti Hírlap, 1986. december 12. 2.

SAKOLCZAY Lajos: Korniss Dezső ünnepei. (Kései búcsú helyett) = Tiszatáj, 40, 1986, 5. 89-94., ill.

Válogatás Korniss Dezső hagyatékából, Bp., Fészek Galéria, 1985 > 1985, 2360. **ism.** p.s.z.e. [P. SZABÓ Emőd]: Korniss Dezső hagyatéka. = Budapest, 24, 1986, 1-2. 3. ill.

1895. Kórusz József

LOSONCI Miklós: A zebegényi hagyományok örököse. = Dunakanyar, 22, 1986, 3. 61-62. ill.

1896. Kós Károly

BODOR Pál: Kós Károly felségjelei. = Élet és Irodalom, 1986. április 18. 12.

KÓS Károly képeskönyv. Szerk. Sas Péter. Bp., Műsák, 1986 168 p., ill. **ism.** ARATÓ Antal = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 37. A. GERGELY András: Egy ezerarcú élet képei. = Magyar Hírek, 39, 1986, 10. 18-19. ill. HARANGOZÓ Márta: Kós Károly képeskönyv. = Esti Hírlap, 1986. április 3. 6. POLGÁRDY Géza: Kós Károly élete képekben. = Reformátusok Lapja, 1986. augusztus 3. 4. POMOGÁTS Béla: Hagyományok a jelen szolgálatában. = Üzenet, 16, 1986, 9. 593-595. SAS Péter: A Kós Károly képeskönyvről. = Élet és Irodalom, 1986. május 30. 2. SZÉKELY András: Kós Károly képeskönyv. = Új Tükör, 1986. április 13. 2. ill.

KOCZOGH Ákos: Kós Károly emlékezete. = Református Egyház, 38, 1986, 6. 127-128.

Kós Károly: „Kőből, fából házat, igékből várat”. Bp., Magvető, 1983 > 1985. 2362. **rec.** ERDÉLYI K. Mihály = Irodalomtörténeti Közlemények, 90, 1986, 1-2. 192-194. ERDÉLYI K. Mihály = Református Egyház, 38, 1986, 8. 190-192.

SAKOLCZAY Lajos: Kós Károly, a reneszánsz ember. = Új Forrás, 18, 1986, 1. 63-70.

1897. Kosmalski, Zbigniew

kiáll. Bp., Ifjalt Művészek Klubja, 1986 **ism.** LÓSKA Lajos: Zbigniew Kosmalski fotói, grafikái. = Új Tükör, 1986. április 6. 4.

1898. Koszova, Jelena

(Iőkös) [LŐKÖS Sándor]: Bronzban a hangok nagy tanárja. Szovjet művész budapesti műtermében. = Vasárnapi Hírek, 1986. június 1. 7.

1899. Koszta Rozália

DÖMÖTÖR János: Találkozások. Koszta Rozália művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 3. 6-10. ill.

kiáll. Bp., Ernst Múzeum, 1985 > 1985, 2364. **ism.** EM-BER, Mária: A Painter of The Great Plain. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 102, 1986 188-189. ill.

KOSZTA Rozália festőművész kiállítása, Gyula, Dürer Terem, 1986. december 5-1987. március 1. Bev. Koszta Rozália. Gyula, 1986 6 p., ill.

KOSZTA Rozália festőművész kiállítása, Szarvas, 1986. május-június. A kat. írta Zoltai Dénes. Békéscsaba, 1986 4 p., ill.

1900. Koszta Zsófia

KOCZOGH Ákos: Koszta Zsófia zománcai. = Művészet, 27, 1986, 7. 25-27. ill.

1901. Kosztú István

FODOR Sándor: Non multa - sed multum. = Utunk, 1986. október 3. 7.

1902. Kotsis Nagy Margit

kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1986 **ism.** URY Ibolya: Kotsis Nagy Margit szobrai. = Új Tükör, 1986. november 16. 3. ill. WAGNER István: Sorsok - szoborban, szóban. = Magyar Hírlap, 1986. november 19. 5.

Kovács Attila > Bachmann Gábor**1903. Kovács Endre**

SZEKERNYÉS János: A fa és a márvány fénye. = A Hét, 1986. november 20. 5. ill.

1904. Kovács László

kiáll. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum, 1986 **ism.** BORZÁK Tibor: Kovács László kerámiái. = Új Tükör, 1986. december 7. 3.

1905. Cs. Kovács László

ÁROKSZÁLLÁSI Éva: A boldog ember [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 39, 1986, 2. 24-25. ill.

Tasnádi Attila: Cs. Kovács László. Bp., Képzőművészeti, 1985 > 1985, 2374. **ism.** HARSÁNYI Zoltán: Két kismognográfia. = Rajztanítás, 28, 1986, 3. 26-27.

1906. Kovács Margit

BRETYÁNSZKY Ilona: Az Árpádok emlékezete [Kovács Margit kályhája]. = Nők Lapja, 1986. augusztus 16. 15., ill.

KOVÁCS Margit Gyűjtemény. A kiáll. rend. Petényi Katalin. A katalógust összeáll. P. Bretyánszky Ilona, M. Várhelyi Vanda. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1986 94 p., ill.

1907. Kovács Péter

KOVÁCS Péter textiltervező iparművész kiállítása, Bényi Eszter textiltervező iparművész kiállítása, Tata, Kuny Dömök Múzeum, 1986. A kiáll. rend., bev. Lánosz Sándor. Tata, 1986 16 p., ill. (A Kuny Dömök képző és iparművészeti kiállításai, 60/61.)

1908. Kovács Péter Balázs

KOVÁCS Péter Balázs kiállítása, Bp., Fényes Adolf Terem, 1986. november 20 - december 14. Bev. Lóska Lajos. Bp., 1986 12 p., ill.

1909. Kő Pál

H.É.[HAJDÚ Éva]: Kő Pál. = Magyar Nemzet, 1986. április 6. 4.

Kő Pál szobrászművész kiállítása. Bp., Budapest Galéria Kiállítóháza, 1986. március 14 - április 13. A kiáll. rend. Kratochwill Mimi. Bev. Kő Pál. Bp., 1986 28. p., ill. **ism.** BÁN András: Történelmi emlékhely. = Magyar Nemzet, 1986. április 10. 4. HARANGOZÓ Márta: Beérte, eredeti szobrász. = Esti Hírlap, 1986. március 26. 2. HOLLÓSI, Éva: Pop Art und mittelalterliches Erbe. Ausstellung aus dem Oeuvre von Pál Kő. = Budapester Rundschau, 1986. március 24. 10. VADAS József: Zsákba futó. = Élet és Irodalom, 1986. április 4. 13.

SZA.[SZÉKELY András]: Kő Pál szobraihoz. = Új Tükör, 1986. március 9. 25. ill.

1910. Körösenyi Tamás

kiáll. Körösenyi Tamás, Melocco Miklós, Török Richárd, Bp., Műcsamok, 1985 *ism.* FEUER Gábor: Körösenyi Tamás, Melocco Miklós, Török Richárd. = Művészet, 27, 1986, 6. 58-60. ill. P. SZÜCS Julianna: Melocco „szabadiskolája”. = Népszabadság, 1986. január 3. 7. VADAS József: Kétszer három. = Élet és Irodalom, 1986. január 10. 12. WAGNER István: Szobrásztró a Műcsamokban. = Magyar Hírlap, 1986. január 8. 5.

kiáll. Wien, Collegium Hungaricum, 1986 *ism.* BETHLEN, Kata: Junge Künstler aus Ungarn. Collegium Hungaricum Wien. = Budapesti Rundschau, 1986. máj. 5. 9.

KÖRÖSENYI Tamás, Melocco Miklós, Török Richárd kiállítás, Dunaújváros, Utiz Terem, 1986. január 24. - február 20. Bev. Kozák Csaba. Dunaújváros, 1986 2 p. + 10 t. ill.

1911. Krajtsovits Margit

KRAJTSOVITS Margit keramikusművész kiállítása, Budapest Galéria Kiállítóháza, 1986. A kiáll. rend. Csillag Katalin. Bev. Rozgonyi Iván. Bp., 1986 8 p., + 4 p. melléklet

1912. Krausz, Roland

Roland KAUSZ, Javis Lauva, Paula Schmidt Nyugat-berlini képzőművészek kiállítása. Bp., Fészek Galéria, 1986. május 27. - augusztus 21. Bev. Fábián László. Bp., 1986 8 p. + 12 színes dia *ism.* (gyetvai)[GYETVAI Ágnes]: „Ne sokat okoskodj! A kéz mindent tud” Három fiatal nyugat-berlini festő kiállítása a Fészek Galériában. = Magyar Nemzet, 1986. június 13. 4.

1913. Krawczun, Halina

HAVASI János: Iparművészek az iparban. = Népszabadság, 1986. április 10. 17.

1914. Krizbai Sándor

kiáll. Szentendre, Művésztelepi Galéria, 1985 > 1985, 2390. *ism.* HANN Ferenc: Krizbai Sándor kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 1. 62-63. ill.

1915. Krocák Emil

BARCSAY Jenő: Maradandót alkotott. = Nők Lapja, 1986. január 18. 14-15., ill.

1916. Kubát József

DURANCI, Bela: Az „öreg Kubát” képei. = Híd, 50, 1986, 5. 726-727.

TOLNAI Ottó: Két kis jegyzet Kubát Józsefről. = Híd, 50, 1986, 5. 728-730. ill.

Kubisch János > Buda István

1917. Kuchta Klára

KUCHTA Klára kiállítása, Székesfehérvár, István király Múzeum, 1986. október 18. - december 31., Bp., Ernst Múzeum, 1987. január 22. - február 15. Bev. Passuth Krisztina et al. Székesfehérvár, 1986 64 p., ill. (Az István király Múzeum Közleményei. D. sorozat, 172.)

1918. Kungl György

kiáll. Szentendre, Pest megyei Művelődési Központ, 1986. június 1-15. *ism.* WEHNER Tibor: Kerámia emlékművek. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 98. ill.

1919. Kunt Ernő

BÜCSÜ Soprontól. Kunt Ernő kiállítása, Sopron, Festőterem, 1986. június 6-27. Bev. Kunt Ernő. Miskolc, 1986 14 p., ill.

1920. Ifj. Kunt Ernő

P. SZABÓ Ernő: Bemutatjuk ifj. Kunt Ernő rajzait. = Élet és Irodalom, 1986. szeptember 19. 12.

1921. Kurucz D. István

KURUCZ D. István festőművész kiállítása, Balatonfüred, Balaton Galéria, 1986. június 7. - július 13. Balatonfüred, 1986 6 p., ill. *ism.* EMBER Mária: „Alföldellő” képek a

Balatonnál. = Magyar Nemzet, 1986. július 4. 4.

VÉGVÁRI Lajos: A történelmi festészet új útjai [A mohácsi csata]. = Népszava, 1986. július 12. 8.

1922. Kurucz Tibor

CSOMA S. János: Kurucz Tibor képei. = Bécsi Napló, 7, 1986, 3. 6. ill.

1923. Kustár Katalin

kiáll. Bp., Erzsébetvárosi Galéria, 1985 *ism.* SZÉKELY András: Kustár Zsuzsa képei. = Új Tükör, 1986. január 6. 4.

1924. Kutas Rudolf

ZAY László: Kő kövön. = Fotóművészet, 29, 1986, 3. 30-31. ill.

1925. Laborcz Mónika

BUNDEV-TODOROV Ilona: Ironikus kerámiaplasztikák. Laborcz Mónika művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 3. 29-31. ill.

PÁSKÁNDI Géza: El a korongtól - új korong felé. Laborcz Mónika kerámiai. = Forrás, 18, 1986, 8. 94-96. ill.

> Balogh Béla

1926. Lacza Márta

kiáll. Kaposvár, Bemáth Aurél Terem, 1986 *ism.* LÓSKA Lajos: Lacza Márta festményei. = Új Tükör, 1986. október 19. 3.

1927. Ladányi Imre

HAJDÚ Éva: Izig-vérig magyar maradtam. Ladányi Imre orvos és festőművész története. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 5. 7.

LADÁNYI Imre (New York) festőművész kiállítása, Kecskemét, Kecskefény Galéria, 1986. július 30. - szeptember 21., Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986. július 24. - augusztus 24. A kiáll. rend. Simon Magdolna, Nagy T. Katalin. Bp., 1986 24 p., ill. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1986/4.) *ism.* BORZÁK Tibor: Ladányi Imre alkotásai. = Új Tükör, 1986. augusztus 31. 3. ill.

GYETVAI Ágnes: Ladányi Imre és Stein Anna tárlata a nemzeti Galériában. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 16. 9. M.Zs. [MOLNÁR Zsolt]: Kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 27. 5.

MEGHALT Ladányi Imre. = Magyar Nemzet, 1986. október 15. 4.

1928. Lakatos József

kiáll. Bp., MSZMP Politikai Főiskola, 1986 *ism.* LOSONCI Miklós: Lakatos József faragásai. = Új Tükör, 1986. március 30. 4. ill.

1929. Lakner László

BÁN András: Festői szigor és poézis. Találkozás Lakner Lászlóval. = Magyar Nemzet, 1986. július 26. 9.

GYÁRFÁS Péter: A festészet szabadságát keresve [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 12, 1986, 9. 94-111. ill.

1930. László Endre (Bandy)

BÁN András: Bemutatjuk Bandy grafikáit. = Élet és Irodalom, 1986. október 31. 12.

1931. Lantos Ferenc

HÁRS Éva: Piramist építeni. Lantos Ferenc művészetéről. = Kortárs, 30, 1986, 9. 135-140. ill.

1932. Lantos Györgyi

RÓSER Norbert: Dante biennálé. = Magyar Hírlap, 1986. május 31. melléklet 6.

1933. Lapis András

(morvay): Kőfaragóból lett szobrász. Beszélgetés Lapis Andrásal. = Esti Hírlap, 1986. március 29. 2.

1934. László Ákos

ÉLES Csaba: Az emlékezés éthosza. = Alföld, 37, 1986, 1. 93-94. ill.

1935. László Gyula

kiáll. Szabadbattyán, Művelődési Ház, 1986 *ism.* PESTI János: László Gyula grafikái. = Új Tükör, 1986. március 9. 4. ill.

1936. **Lauerema, Esa**
kiáll. Bp., 1986 **ISM. KESERŐ** Katalin: Naphajók. = Művészet, 27, 1986, 10. 60.
1937. **Lázár Antal**
L.A.[LÁZÁR Antal]: OTP Központ felújítása, Budapest. Építés: Lázár Antal. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 36-39. ill.
- TISZA László**: A Münnich Ferenc utca 16. sz. alatti bank-épület történetéből. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 37. ill.
1938. **Lázár Iza**
FEKETE György: Alázat és bátorság. = Új Tükör, 1986. január 12. 22. ill.
1939. **Lázár Zsuzsa**
KAPUVÁRI Gábor: Triennálé győztesek. = Ipari Forma, 10, 1986, 1. 23-24. ill.
1940. **Lehoczki István**
BÁN András: Bemutatjuk Lehoczki István grafikáit. = Élet és Irodalom, 1986. október 17. 12. ill.
1941. **Lehoczky János**
KOCZOGH Ákos: A vas művésze: Lehoczky János. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 60. ill.
1942. **Lengyel András**
LENGYEL András kiállítása, Bp., Óbuda Galéria, 1986. július 22 - augusztus 30. A kiáll. rend. Török Tamás. Bp., 1986 20 p., ill. **ISM.** (gyetvai) [GYETVAI Ágnes]: Két kiállításról. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 6. 4. **HAJDU** István: Kígyópiramis. = Új Tükör, 1986. október 5. 22.
1943. **Lewerentz, Sigurd**
MORAVÁNSZKY Ákos: Emlékező modernizmus. Sigurd Lewerentz, 1885-1975. = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 51-53. ill.
1944. **Ligeti Erika**
LIGETI Erika szobrászművész kiállítása, Tatabánya, Kemstok Terem, 1986. január. Bev. Ligeti Erika. Tatabánya, 1986 12 p., ill.
1945. **Lindenfeld Emil**
BÉKÉS Attila: Szélmalom és madáríjesztő. Beszélgetés Lindenfeld Emil festőművésszel. = Esti Hírlap, 1986. január 21. 2.
1946. **Linnovaara, Juhani**
F. MÉSZÁROS Henrietta: Juhani Linnovaara művészete. = Népszava, 1986. december 6. 9.
1947. **Lipsey György**
SZIGETI László: A gyötrődő szobrász. = Irodalmi Szemle, 29, 1986, 6. 567-574. ill.
1948. **Lofs Viktor**
kiáll. Bp., Óbudai Pincegaléria, 1986 **ISM.** (gyetvai) [GYETVAI Ágnes]: Két kiállításról. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 6. 4.
- > Halász Károly
1949. **Lonovics László**
kiáll. Bp., Stúdió Galéria, 1986. április 30 - május 18. **ISM.** Cs. TÓTH János: A fénygrafikák ritmusos rendje. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 94. ill.
1950. **Lóránt János**
LÓRÁNT János kiállítása, nyíregyháza, Városi Művelődési Központ, 1986. április. Nyíregyháza, 1986 6 p., ill.
1951. **Lóránt Zsuzsa**
LÓRÁNT Zsuzsa szobrászművész, Tavaszy Noémi festőművész, Veszprém, Bakony Múzeum, 1986. A kiáll. rend. László Péter. Veszprém, 1986 16 p., ill.
- NÉGY művész Alakok című kiállítása [Lóránt Zsuzsa, Paulikovics Iván, Tánczos Gábor, Varga Amár László], Bp., Bartók 32 Galéria, 1986. Bev. Aba Novák Judit. Bp., 1986 20 p., ill. **ISM.** TASNÁDI Attila: Alakok. Figurális kísérletek a Bartók Galériában. = Népszava, 1986. szeptember 26. 4.
- Lossonczy Ibolya > Lossonczy Tamás**
1952. **Lossonczy Tamás**
LUKÁCSY Sándor: Lossonczyék. = Új Írás, 26, 1986, 5. 75-76. ill.
- LOSSONCZY Tamás: Önéletrajz és naplórészletek. = Új Írás, 26, 1986, 5. 77-84.
1953. **fe LUGOSSY László**
fe LUGOSSY László, Wahorn András, ef Zámbo István kiállítása, Dunaújváros, Uitz Terem, 1986. június 20 - július 24. Dunaújváros, 1986 8 p., ill.
1954. **Lukács Ágnes**
KERTAI Klára: Műteremlátogatás Lukács Ágnesnél. = Új Élet, 1986. április 1. 1-2.
1955. **Lunczer Anikó**
LUNCZER Anikó, Németh András grafikusművészek kiállítása, Bp., Kisduna Galéria, 1986. Bev. Lunczer Anikó, Németh András. Bp., 1986 8 p., ill.
1956. **Luzsicza Lajos Árpád**
CÚTH János: Luzsicza Lajos Árpád grafikái. = Irodalmi Szemle, 29, 1986, 4. 383. ill.
1957. **Macskássy József**
MURÁDIN Jenő: Macskássy József: Csendéletek, tájak, kompozíciók. = Utunk, 1986. november 21. 7.
1958. **Madarassay György**
KRIZSÁN Géza: „Lépní kell” [beszélgetés]. = A Hét, 1986. április 10. 4. ill.
1959. **Máger Ágnes**
MÁGER Ágnes festőművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. február 14 - március 9. Bev. Egri Mária. Rend. Bunde-Todorov Ilona. Bp., 1986 8 p., ill. **ISM.** LOSONCI Miklós: Szövetségben a zene, festészet, költészet. = Vasárnapi Hírek, 1986. február 16. 11.
- TASNÁDI Attila: „Vidéki” festő a Dorottya utcában. = Népszava, 1986. február 28. 6.
- VADAS József: Végzetes finomságok. = Élet és Irodalom, 1986. március 7. 12.
- WAGNER István: Neobarokk kortársaink. „Manierista” piktor a Kiskörúton. = Magyar Hírlap, 1986. március 13. 4.
1960. **Magén István**
MAGÉN István festőművész kiállítása, Szekszárd, Szinyei Merse Terem, 1986. május 22 - 31. Bev. Darits Ágnes. Bp., 1986 6 p., ill. **ISM.** DARITS Ágnes: Magén István kiállítása. = Új Tükör, 1986. július 6. 3.
1961. **Maghy Zoltán**
MAGHY Zoltán festőművész kiállítása, Bp., Iskola Galéria, 1986. március 10 - április 2. Bev. Pogány Ö. Gábor. Bp., 1986 6 p., ill. **ISM.** EMBER Mária: Két tárlat Csepelen. = Magyar Nemzet, 1986. április 1. 4.
1962. **Magyar Gábor**
kiáll. Szirák, Teledi kastély, 1986 **ISM.** V.P.[VASADI Péter]: Magyar Gábor festményei Szirákon. = Új Ember, 1986. szeptember 21. 6.
1963. **Magyar Márton**
kiáll. Magyar Márton, Müller Árpád, Szegedi Csaba, Tari Gábor, Kaposvári Galéria, 1986 **ISM.** POGÁNY Gábor: Szellemi alkotóközösség. = Művészet, 27, 1986, 10. 44-45. ill.
1964. **Majoros Gábor**
LÓRINCZ József: Majoros Gábor sátrairól. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 27. ill.
- MAJOROS Gábor: A sátoftervezésről. + Majoros Gábor munkái. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 26, 28-31. ill.
1965. **Makoldi Sándor**
MAKOLDI Sándor festőművész kiállítása, Miskolci Galéria, 1986. február 22 - március 16. Bev. M. Pap G. Miskolc, 1986 16 p., ill.
1966. **Makovecz Imre**
H.Gy.[HEGYI Gyula]: Amerikai peremváros, magyar faluház. = Magyar Hírlap, 1986. január 14. 5.

- MÜLLER Tibor: Mi ez, ha nem botrány? Beszélgetés Makovecz Imrével. = Új Tükör, 1986. augusztus 24. 30-31. ill.
- NAGY Zoltán: Élő építészet. Beszélgetés Makovecz Imrével. = Művészet, 27, 1986, 9. 20-23. ill.
- VARGA Csaba: A szerves építészet [beszélgetés]. = Pa-lócföld, 20, 1986, 1. 10-21. ill.
1967. Málik Irén
- MÁLIK Irén iparművész kiállítása, Bp., Iskola Galéria, 1986. szeptember 11 - október 12. Bev. Aba Judit. Bp., 1986 6 p., ill.
1968. Mányi István
- M.I.[MÁNYI István]: Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára, Budapest. Építész: Mányi István, P. Pál Katalin. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 32-34. ill.
- Márk-Zay Margit > Illár Erzsébet
1969. Markó Erzsébet
- BAKONYVÁRI M. Ágnes: A tájkép kifejezési lehetőségei. Markó Erzsébet festői világa. = Művészet, 27, 1986, 6. 12-15. ill.
1970. Marosán Gyula
- BÁN András: Két kontinens közepén Torontóban, Marosán Gyulánál. = Magyar Nemzet, 1986. július 8. 7.
- MAROSÁN Gyula kiállítása, Bp., Budapest Kiállítóterem, 1986. június 25 - július 27. A kiáll. rend. és a katalógust írta: Botár Olivér, György Péter, Pataki Gábor, Török Tamás. Bp., 1986 22 p. + 4 p. melléklet ism. P. SZÜCS Julianna: Behunytt szemmel. = Népszabadság, 1986. július 21. 7.
1971. Marosfalvi Antal
- MAROSFALVI Antal kiállítása, Pápa, Városi Galéria, 1986. április 14 - május 10. Bev. Heitler László. Pápa, 1986 6 p., ill. ism. SALAMON Nándor: Marosfalvi Antal tárlata. = Új Tükör, 1986. július 6. 3.
1972. Marosits István
- OELMACHER Anna: Liszt-szobor avatása Esztergomban. = Népszava, 1986. szeptember 3. 6.
- SZÉKELY András: Szobor született [Vasbetonkészítő]. = Új Tükör, 1986. szeptember 21. 12-13. ill.
- T.A. [TASNÁDI Attila]: Szoboravató a Budafoki úton. = Népszava, 1986. március 3. 6.
1973. Marsovszky Endre
- Marsovszky Endre festőművész kiállítása, Bp., Fényes Adolf Terem, 1986. szeptember 11 - október 5. A kiáll. rend. Kratochwill Mimi. Bev. Marsovszky Endre. Bp., 1986 1 leporellő
1974. Marton László
- HARANGOZÓ Márta: Bűnös, mert nem azonos. Vita köz-
térén szobrainkról és egy kritikáról. = Esti Hírlap, 1986. december 16. 2.
- Heitler László: Marton László. Bp., Képzőművészeti, 1985 > 1985, 2446. ism. Dömötör János: Heitler László: Marton László. = Dunatáj, 9, 1986, 4. 75-76.
- MARTON László szobrászművész kiállítása, Bp., Budapest Kiállítóterem, 1986. október 22 - november 23. Rend., bev. Kratochwill Mimi. Bp., 1986 16 p., ill. ism. HARANGOZÓ Márta: Válogatás és önkontroll. Marton László szobrai a Budapest Kiállítóteremben. = Esti Hírlap, 1986. november 4. 2. HOLLÓSI, Éva: Vielfalt der Genres. Der Bildhauer László Marton. = Budapesti Rundschau, 1986. november 17. LOSONCI Miklós: Az eszmét formálja. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 2. 7. 9.
1975. Márton Árpád
- FORRÓ Miklós: A napraforgó. Látogatóban Márton Árpád műtermében. = Igaz Szó, 34, 1986, 3. 261-263. ill.
1976. Martos Katalin
- kiáll. Martos Katalin, Széchy Beáta, Róma, Magyar Akadémia, 1986 ism. (bán) [BÁN András]: Tiberis szálak. = Magyar Nemzet, 1986. június 18. 4.
1977. Martyn Ferenc
- BORI Imre: Festő-halál(ok). = 7 Nap, 1986. június 6. 37.
- CSÁNYI László: Martyn Ferenc. Emlék és meditáció. = Új Írás, 26, 1986, 9. 89-94.
- ELHUNYT Martyn Ferenc festőművész. = Magyar Hírlap, 1986. április 12. 7.
- ELTEMETÉK Martyn Ferenc festőművészt. = Magyar Nemzet, 1986. április 16. 4.
- ELHUNYT Martyn Ferenc festőművész. = Népszava, 1986. április 12. 5.
- GÉGER Melinda: Búcsú Martyn Ferencről. = Somogy, 14, 1986, 4. 64.
- GÉGER Melinda: Búcsú Martyn Ferencről. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. május 1-3.
- HALLAMA Erzsébet: Martyn Ferenc halálhírére. = Élet és Irodalom, 1986. április 18. 12.
- (marafkö) [MARAFKÓ László]: Elhunyt Martyn Ferenc. = Magyar Nemzet, 1986. április 12. 9.
- MARTYN Ferenc (1899—1986). = Jelenkor, 29, 1986, 5. hátsó belső borító
- [MEGHALT Martyn Ferenc] = Új Tükör, 1986. április 20. 43. ill.
- n-[NEMES János]: In memoriam Ferenc Martyn. = Budapesti Rundschau, 1986. április 21. 2.
- R.Gy.[RÓZSA Gyula]: Martyn Ferenc halálára. = Népszabadság, 1986. április 14. 7.
- SZATMÁRI Gizella: Művészszak a Dunántúlon. = Népszava, 1986. december 5. 6.
- P. SZÜCS Julianna: Martyn Ferenc halálára. = Kritika, 1986, 6. 6. ill.
- TÜSKÉS Tibor: Rajzos meditáció Berzsenyi fölött. Martyn Ferenc rajzsorozata. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 276-284.
- TÜSKÉS Tibor: Találkozások Martyn Ferencel. = Jelenkor, 29, 1986, 6. 483-487.
- (Zs.): Végső búcsú Martyn Ferencről. = Új Élet, 1986. május 1. 2.
1978. Máté András
- ACSAY Judit: Nem ugrom fejest. Beszélgetés Máté Andrással. = Művészet, 27, 1986, 5. 10-15. ill.
1979. Máté István
- RÓSER Norbert: Dante biennálé. = Magyar Hírlap, 1986. május 31. melléklet, 6.
1980. Mátrai Péter
- M.P.[MÁTRAI Péter]: Diplomáciai Testület Ellátó Igazgatóság központi telephelye, Budapest. Építész: Mátrai Péter. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 43-45. ill.
1981. Mattioni Eszter
- MATTIONI Eszter festőművész kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. július 24 - augusztus 24. Rend., bev. Pogány Ö. Gábor. Bp., 1986 16 p., ill.
- (A Vigadó Galéria katalógusa, 61.) ism. LOSONCI Miklós: Mattioni Eszter és Kocsis Imre festményei. Két nemzedék a Vigadó Galériában. = Vasárnapi Hírek, 1986. július 27. 7.
- POGÁNY Ö. Gábor: Mattioni Eszter - Szekszárd díszpolgára. = Népszava, 1986. augusztus 28. 6.
1982. Matzon Frigyes
- érté-: Meghalt Matzon Frigyes. = Magyar Nemzet, 1986. április 25. 4.
- LOSONCI Miklós: Gyűjteményt avattak Várpalotán. = Vasárnapi Hírek, 1986. október 26. 7.
- LOSONCI Miklós: Matzon Frigyes szobrászi életműve. Várpalota, Városi Tanács, 1986 67 p., ill.
1983. Maurer Dóra
- MAURER Dóra, Képvételtek, Bp., Budapest Galéria, 1986. november 14 - december 31. A kiáll. rend. Török Tamás. Bp., 1986 4 p., + 3 t. ill.

1984. **Maxa, Florian**

BANNER Zoltán: Az örök és elszűnyelt Velence. Florin Maxa útiképei. = Utunk, 1986. május 23. 7.

1985. **Mazzag István**

GYETVAI Ágnes: Mazzag István festőművész kapta az idei Smohay-díjat. = Magyar Nemzet, 1986. szeptember 23. 6.

> **Ádám Zoltán**

1986. **Medgyessy Ferenc**

Sz. Kürti Katalin: Medgyessy Ferenc. Bp., Gondolat, 1983
ism. **BERENCZNÉ SAÁR** Zsuzsa: Medgyessy kötet a Szemtől szembe sorozatban. = Rajztanítás, 28, 1986, 3. 28-29.

MEDGYESSY Ferenc szobrászművész és **Tomyai János** festőművész kiállítása, Bp., Bartók 32 Galéria, 1986. Bev. Dömötör János. Bp., 1986 12 p., ill.

1987. **Medveczky Jenő**

kiáll. Sárospatak, 1986 ism. **EMBER Mária**: Mediterrán-magyar tájak. Medveczky Jenő emlékkiállítás Sárospatakon. = Magyar Nemzet, 1986. június 16. 6.

Megyeri Barnabás > Jánossy Ferenc

1988. **Meggyes László**

KOVÁCS Gyula: Meggyes László. Bp., Magyar Média, 1986 14 p., ill. (Művészet kismonográfia-sorozat)

1989. **Méhes Lóránt**

KOZMA György: Vető János és Méhes Lóránt grafikái. = Éret és Irodalom, 1986. január 10. 12.

1990. **Mélingér Dezső**

MÉLINGER Dezső (1892-1960) emlékkiállítás, Miskolc, Borsod-Miskolci Múzeum, 198. augusztus-szeptember. A kiáll. rend. a katalógust írta Kishonthy Zsolt. Miskolc, 1986 8 p., ill.

1991. **Melocco Miklós**

SIMÁNDI Júlia: „Öket kérdezzetem, faggatom” [beszélgetés]. = Nők Lapja, 1986. május 3. 14-15., ill.

> **Körössényi Tamás**

1992. **Mendlik Lajos**

kiáll. Bp., Pataky Galéria, 1986 ism. **TÜSKÉS Tibor**: Mendlik Lajos festményei. = Új Tükör, 1986. február 23. 4.

1993. **Mengyán András**

kiáll. Bp., Műcsarnok, 1985/1986 > 1985, 2460. ism. **GYETVAI Ágnes**: Bálványok, neopiramisok, fénybarlangok. = Magyar Nemzet, 1986. január 7. 7. **VADAS József**: Tenger fény. = Élet és Irodalom, 1986. január 17. 13.

kiáll. Székesfehérvár, Csók István Képtár, 1984-1985 > 1985, 2460. ism. **NAGY, Ildikó**: Space and Man. András Mengyán's Environments. = The New Hungarian Quarterly, 17, No 103, 1986 213-216. ill.

FÁBIÁN László: A látvány birodalma - a birodalom látványa. Mengyán András. = Művészet, 27, 1986, 6. 21-23. ill.

1994. **Menyhárt József**

LENKEY István: Menyhárt József ex libriseinek és alkalmi grafikáinak alkotásjegyzéke. Hajdúhadház, Földi János Könyvtár, 1986 31 p., 5 t. ill. (Hajdúhadházi Földi János Nagyközségi Könyvtár kisgrafikai füzetek, 4.) ism. **SOÓS Imre** = Kisgrafika, 15, 1986, 3. 38.

1995. **Mersits Piroska**

GYURKOVICS Tibor: Álomfestők. = Új Tükör, 1986. március 9. 27. ill.

1996. **Mészáros Dezső**

N.F.: Az élet kútja. = Vasárnapi Hírek, 1986. október 12. 11.

NÉMETH Lajos: Mészáros Dezső szobrászművész szoborparkjának avatása. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 3-4.15-18. ill.

(sebes) **[SEBES Erzsébet]**: Szobrok az út mentén. Adomány Szentendrének. = Vasárnapi Hírek, 1986. július 20. 6.

1997. **Mészáros Gabriella**

MÉSZÁROS Gabriella, Kaposvári Galéria, 1986. június 6-30. Kaposvár, 1986 28 p., ill. ism. **HARSÁNYI Zoltán**: Kaposvári bemutatkozás. = Népszava, 1986. július 10. 6.

1998. **Mészáros Géza**

BÉKÉS Attila: Papírművészeti biennálé Dűrenben. Mészáros Géza képei. = Esti Hírlap, 1986. július 12. 2.

1999. **Mészáros Ilona**

M.I.[MÉSZÁROS Ilona]: Madách Kamaraszínház rekonstrukciója, Budapest VII. Madách Imre tér 6. Építész: Mészáros Ilona. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 23. ill.

2000. **Mészáros Katalin**

kiáll. Mészáros Katalin, Míszlai Sándor, Radosza Attila, Bp., Alrassy téri Szabadidő Központ, 1986 ism. **LÓSKA Lajos**: Mészáros Katalin, Míszlai Sándor és Radosza Attila kiállítása. = Új Tükör, 1986. május 25. 3-4. ill.

2001. **Mihály Gábor**

KISS Mária: Plasztikus grimaszok. Mihály Gábor művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 8. 16-19. ill.

2002. **Mihály István**

MIHÁLY István festőművész (1886-1970) emlékkiállítás, Turkeve, Finta Múzeum, 1986 A kiáll. rend. a katalógust írta Kaposvári Gyula. Turkeve, 1986 16 p., ill.

2003. **Miklós János**

TOCA, Mircea: Egy festőművész Belényesről. = Utunk, 1986. aug. 15. 7.

2004. **Misch Ádám**

MAYER Éva: A mozgás vonzásában. = Új Tükör, 1986. július 13. 22. ill.

MISCH Ádám. Bev. Fábán László. Bp., 1996 12 p., ill.

Míszlai Sándor > Mészáros Katalin

Mladonyczyk Béla > Csohány Kálmán

2005. **Móder Rezső**

EMBEREK és sávok. Móder Rezső festőművész kiállítása, Kaposvár, Somogyi Képtár, 1986. február 7 - április 9. Bev. Kovács Péter. Rend. Vecsey Csaba. Kaposvár, 1986 12 p., ill. ism. **POGÁNY Gábor**: Móder Rezső kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 97-98. ill.

2006. **Mohr Lajos**

TÓFALVI Zoltán: A fém, ha nemes [beszélgetés]. = A Hét, 1986. december 25. 9. ill.

2007. **Mohy Sándor**

MOHY Sándor: Vallomás? Vázlat? Életrajz? Műhelynapló. = Utunk, 1986. augusztus 8. 7.

2008. **Moldován István**

kiáll. Bp., Vigadó Galéria, 1986 ism. **EMBER Mária**: Ragyogó erős színek és homokba rejtett képek. = Magyar Nemzet, 1986. április 21. 4. **LOSONCI Miklós**: Három életmű. = Vasárnapi Hírek, 1986. április 27. 7.

2009. **Molnár Antal**

MOLNÁR Antal festőművész kiállítása, Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1986. február 13 - március 2. Békéscsaba, 1986 6 p., ill.

2010. **Molnár Dénes**

TÓFALVI Zoltán: Változatok a humorra [beszélgetés]. = A Hét, 1986. október 30. 5. ill.

2011. **Molnár Elek**

LOSONCI Miklós: Molnár Elek keramikumművész. Nagykőrös, Arany János Múzeum, 1986 40 p., ill. (Az Arany János Múzeum kismonográfiái, 6.) ism. **LOSONCI Miklós**: Molnár Elek kerámiai. = Új Tükör, 1986. december 21. 3.

2012. **Gy. Molnár István**

KOVÁCS Gyula: A festő mestersége. Gy. Molnár István képei. = Művészet, 27, 1986, 4. 30-33. ill.

2013. **Molnár József**

MOLNÁR József festőművész kiállítása, Bp., Iskola Galéria, 1986. június 2-27. Bev. Fábán Gyula. Bp., 1986 6 p., ill.

2014. Molnár László

MOLNÁR László kiállítása, Bp., Óbuda Galéria, 1986. december 15.-1987. január 18. A kiáll. rend. András Gábor. Bp., 1986 8 p., ill.

> Butak András

2015. Molnár László József

LÓSKA Lajos: A tárgyak pónusai. Molnár László József rajzaival. = Művészet, 27, 1986, 2. 20-23. ill.

2016. Molnár Sándor

MOLNÁR Sándor rajzkiállítása, Bp., Óbuda Galéria, Francia Intézet, 1986. március 3-31, március 10 - április 5. Rend. András Gábor. Bp., 1986 12 p., ill. **ISM. GYETVAI Ágnes: Két mester. = Magyar Nemzet, 1986. március 29. 9. MEZEI Ottó: Egy mához szóló művész. = Művészet, 27, 1986, 8. 59-61. ill.**

MOLNÁR Sándor, Szombathely, Szombathelyi Képtár, 1986. május 23 - június 22. A kiáll. rend., bev. Salamon Nándor. Szombathely, 1986 14 p., ill.

SINKOVITS Péter: Az impressziótól a metamorfózisig. Beszélgetés Molnár Sándorral. = Művészet, 27, 1986, 3. 32-37. ill.

2017. Molnár-C. Pál

HANTHY Kinga: Egyszobás múzeum. Kultúra magánkézen. = Magyar Nemzet, 1986. március 17. 4.

HEGEDÜS Géza: MCP idézése. = Élet és Irodalom, 1986. május 9. 12.

MOLNÁR-C Pál, Tihany, Tihanyi Múzeum, 1986. július 11 - október 31. A kiáll. rend. László Péter. Bev. Szelényi Pál. Veszprém, 1986 26 p., ill. **ISM. KIPKE Tamás: Molnár C. Pál kiállítása. Tihanyi Múzeum. = Új Ember, 1986. augusztus 17. 6. LOSONCI Miklós: Műfajok törvénytudója. = Vasárnapi Hírek, 1986. aug. 31. 7. POGÁNY Ö. Gábor: Molnár-C. Pál tihanyi kiállítása. = Népszava, 1986. augusztus 25. 6. SZALATNYAY József: M.C.P. Kritika helyett egy tihanyi kiállításról. = Magyar Nemzet, 1986. október 21. 6.**

SZJ Rzsó: Az ismeretlen Molnár-C. Pál. = Új Auróra, 1986, 1. 43-47.

TORDAY Aliz: Drámák és dákák. Molnár-C. Pálról. = Új Tükör, 1986. december 7. 24-25. ill.

VAMOS Imre: MCP. = Magyar Nemzet, 1986. november 18. 4.

2018. Molnár Vera

BÁN András: Képek géppel. Molnár Vera ihletett vallo-másai. = Magyar Nemzet, 1986. április 16. 4.

2019. Moore, Henry

D.D.J.[DÉNES D. István]: Meghalt Henry Moore. = Magyar Nemzet, 1986. szeptember 1. 10.

HARANGOZÓ Márta: Moore öröksége. = Esti Hírlap, 1986. szeptember 3. 2.

Sz.A.[SZÉKELY András]: Henry Moore halálára. = Népszabadság, 1986. szeptember 2. 7.

2020. Morelli Edit

kiáll. Sátorajáúhely. Városi Kiállítóterem, 1986 **ISM. VÉGVÁRI Lajos: Morelli Edit tűzzománcai. = Népszava, 1986. november 28. 6.**

2021. Mózes Katalin

kiáll. Bp., Fialat Művészek Klubja, 1985 **ISM. LÓSKA Lajos: Mózes Katalin kiállítása. = Új Tükör, 1986. január 6. 4. ill.**

2022. Mural Jenő

PETŐVÁRI Ágnes: Krisztus-portrék lángnyelvekből. = Reformátusok Lapja, 1986. június 22. 6.

2023. Muzsinszki Nagy Endre

BALÁZS Endre: Jeruzsálem magyar festője. = Új Ember, 1986. február 16. 4.

Müller Árpád > Magyarai Márton**2024. Nádler István**

kiáll. Bp., Múcsarnok, 1985 > 1985, 2496. **ISM. SIN-**

KOVITS Péter: Motívumvándorlás. Nádler István kiállítása a Múcsarnokban. = Művészet, 27, 1986, 1. 30-32. ill. NÁDLER István grafikái, Vác, Hincz Gyula Állandó Gyűjtemény, 1986. Bev. Hegyi Lóránd. Vác, 1986 6 p., ill. (Hincz Gyula Állandó Gyűjtemény kamarakiállításai, 6.) NAGY Zoltán: Zenére forgó. Beszélgetés Nádler István-nal. = Művészet, 27, 1986, 1. 24-29. ill.

> Bak Imre

2025. Nagy Barnabás

ZOMBORI Lajos: A Frivaldszky Imre jutalomérem. = Az Érem, 42, 1986, 1. 48-49. ill.

2026. Nagy Béla

GODA Gertrúd: Nagy Béla színvilága. = Borsodi Művelődés, 11, 1986, 2. 41-42. ill.

2027. Nagy Elemér

HECKENAST János: Nagy Elemér (1928-1985). = Vasi Szemle, 40, 1985, 2. 248-255. ill.

JÁNOSSY István: Találkozásom Nagy Elemérrel. = Diakónia, 8, 1986, 1. 27-30.

SZABÓ T. Ádám: Nagy Elemér. = Honismeret, 14, 1986, 3. 68. ill.

2028. Nagy Ferenc szobrász

TÜSKÉS Tibor: A népi ornamentikától a körplasztikáig. Nagy Ferenc életútja. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 243-255.

2029. Nagy Gábor Mihály

NAGY Gábor Mihály, Bp., Stúdió Galéria, 1986. szeptember 3 - október 5. Bev. Fábián László. Bp., 1986 8 p., ill. **ISM. GERGELY Mariann: Nagy Gábor Mihály szobrai. = Új Tükör, 1986. október 26. 3.**

2030. Nagy Imre (Zsögödi)

kiáll. Bp., Hollós Galéria, 1986 **ISM. TASNÁDI Attila: Képek és rajzok Csikszögödről. = Népszava, 1986. január 3. 6. kiáll. Bp., Jókai Művelődési központ, 1986 **ISM. WAGNER István: Ahogy Csíkba megérkeztem... = Művészet, 27, 1986, 7. 38-40. ill.****

Nagy Imre: Ahogy Csíkba megérkeztem. Bp., Európa, 1983 > 1984, 2171. **ISM. M. KISS Pál: Ahogy Csíkba megérkeztem... = Múzeumi Kurír, No 50, 1986 3-20. ill. TÓBIÁS Áron: Megmentett hangszalagok: Zsögödi Nagy Imre műtermében. = Olvasó Nép, 8, No 29, 1986, 3. 143-157. ill.**

ZSÖGÖDI NAGY Imre grafikái. Szerk. Gróh Gáspár bev. Sümegi György. Bp., Múzsák, 1986 20 t. + 8 p. melléklet - kiáll. Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1986 **ISM. BERKES Erzsébet: Zsögödi Nagy Imre íróportréi. = Magyar Nemzet, 1986. december 1. 4. T.A. [TASNÁDI Attila]: Íróportrék Transylvániából. = Népszava, 1986. december 1. 6. VÁRI Attila: A képrő Helikonos. = Élet és Irodalom, 1986. november 28. 6.**

2031. Nagy János szobrász

HAJDÚ D. Dénes: Bronzba öntött mítoszok. = Népszava, 1986. szeptember 6. 10.

2032. Nagy Judit textiltervező

kiáll. Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986 **ISM. TORDAY Aliz: Nagy Judit gobelinjei. = Új Tükör, 1986. november 16. 3. ill. VADAS József: Miniatűrök. = Élet és Irodalom, 1986. október 31. 12.**

2033. Nagy Károly (1903-1978)

POGÁNY Ö. Gábor: Nagy Károly műveinek időszerűsége. = Hevesi Szemle, 14, 1986, 4. 63-65. ill.

2034. Nagy Miklós

BALÁZS Dénes: Sajnovics János szobrának avatása Tordason. = Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, 2, 1988 61. ill.

2035. Nagy Sándor grafikus
ECSERY Elemér: Nagy Sándor. = Könyvtáros, 36, 1986, 5. 306. ill.

Nagy Zoltán > H. Boros Mária

2036. Nagy Zoltánné Kovács Mária

BÓNA Endre: A szegedi tudományegyetem történelmi emlékeplakettje. = Szegedi Könyvtári Műhely, 25, 1986, 1-2. 104-105. ill.

2037. Nemcsics Antal

TASNÁDI Attila: Néhány szó a Coloroidról és feltalálójáról. Egy művész-tudós velencei sikere. = Népszava, 1986. október 8. 6.

2038. Nemes Fekete Edit

REZNICSEK Kornélia: Röghözkötött. Nemes Fekete Edit keramikusnő vallomása életéről, művészetéről. = 7 Nap, 1986. június 27. 54.

2039. Németh Ágnes

kiáll. Németh Ágnes, Olajos György. Bp., Gutenberg Galéria, 1986 **ism.** KENESSEI András: Németh Ágnes és Olajos György kiállítása. = Új Tükör, 1986. május 11. 4. ill.

Németh András > Lunczer Anikó**2040. Németh Éva**

NÉMETH Éva iparművész kiállítása, Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1986. december 18-1987. január 10. Rend. Herczeg Ibolya. Bp., 1986 8 p., ill.

2041. Németh István

kiáll. Eger, Hevesi Szemle Galériája, 1985 **ism.** POGÁNY Ö. Gábor: Németh István tárlatáról. = Hevesi Szemle, 14, 1986, 2. 68-70. ill.

2042. Németh János

KOCZOGH Ákos: Németh János. Zalaegerszeg, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1986 60 p., ill.

NÉMETH János keramikusművész kiállítása, Zalaegerszeg, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1986. január 14-24. Bev. Németh János. Zalaegerszeg, 1986 6 p., ill.

2043. Németh József

kiáll. Kaposvár, Somogyi Képtár, 1986 **ism.** POGÁNY Ö. Gábor: Németh József. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. június, 1-3.

NAGY Imre: Mitológikus jelenidejűség. Németh József művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 8. 34-37. ill.

NÉMETH József festőművész gyűjteményes kiállítása. Bp., Ernst Múzeum, 1986. március 14 - április 13. A kiáll. rend. a katalógust szerk. Gelencsér Éva. Bev. Horváth György. Bp., 1986 32 p., ill. **ism.** (harangozó) [HARANGOZÓ Márta]: Festői emlékezés. = Esti Hírlap, 1986. március 20. 2. HOLLÓSI, Éva: Der Bauernwelt verpflichtet. Ausstellung von József Németh. = Budapest Rundschau, 1986. április 7. 10. SZÉKELY András: Kiállítások az Ernst Múzeumban. = Népszabadság, 1986. április 6. 7. VADAS József: Paraszt ikonok. = Élet és Irodalom, 1986. március 28. 12.

2044. Neogy-Tezak, Edgar

Edgar NEOGY-TEZAK, Kurt Rohrbacher, Walter Vopava, Bp., Fészek Galéria, 1986. december 16 - 1987. január 16. A kiáll. rend., bev. Hegyi Lóránd. Bp., 1986 5 p. + 12 dia

2045. Nikelszky Géza

SZÁNTÓ Károly: A régi Pécs festője. = Magyar Nemzet, 1986. október 21. 4.

2046. Nolipa István Pál

ELHUNYT Nolipa István Pál. = Népszabadság, 1986. december 29. 7.

M.I.: Elhunyt Nolipa István Pál. = Népszava, 1986. december 29. 6.

2047. Novák András

NOVÁK András festőművész kiállítása, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1986-1987. Bev. Szuromi Pál. Szeged, 1986 12 p., ill.

2048. Novotny Emil Róbert

HALÁPY Lili: Novotny Emil Róbert. = Magyar Nemzet, 1986. július 15. 4.

Nuridsány Zoltán > Jánosy Ferenc**2049. Nyáry Éva**

EGRI Mária: Szíriai üzenet. = Magyar Hírlap, 1986. április 7. 6.

kiáll. Szolnok, Galéria, 1986 **ism.** WAGNER István: Rendhagyó tárlatok. Kiállítási körjárat vidéken. = Magyar Hírlap, 1986. december 29. 4.

kiáll. Bp., MGM-kultúrterem, 1986 **ism.** KENESSEI András: Nyári Éva festményei. = Új Tükör, 1986. április 13. 4. ill.

MOLNÁR Zsolt: Képes kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 1. 9.

2050. Oláh Sándor

BARANYI Anna: Plasztikusság és színharmónia. Száz éve született Oláh Sándor. = Üzenet, 16, 1986, 11. 684-685.

DÉVAVÁRI Zoltán: A legszabadkaibb festő. = 7 Nap, 1986. november 28. 40-41. ill.

DÉVAVÁRI Zoltán: „Szeretném újra kezdeni...” = 7 Nap, 1986. december 26. 30-31. ill.

GAJDOS Tibor: Egy festőművész centenáriuma. Oláh Sándor 1886-1986. = Létünk, 16, 1986, 6. 883-895. ill.

Olajos György > Németh Ágnes**2051. Olexa József**

ABODY Rita: Olexa József. = Könyvtáros, 36, 1986, 12. 756. ill.

2052. Oltvainé Dancsó Ilona

kiáll. Bp., Marcibányi téri Művelődési Központ, 1986 **ism.**

LOSONCI Miklós: Oltvainé Dancsó Ilona festményei. = Új Tükör, 1986. szeptember 14. 3.

2053. Oprisa, Gloriela Cristina

ALMÁSI Tibor: A természeti formák varázsa. = Utunk, 1986. augusztus 22. 7.

2054. Orbán Dezső

FRANK János: Orbán Dezső 101 éve. = Élet és Irodalom, 1986. november 14. 12.

(h.m.) [HARANGOZÓ Márta]: Orbán Dezső. = Esti Hírlap, 1986. október 7. 2.

ORBÁN Dezső festőművész kiállítása, Bp., Kiscelli Múzeum, 1986. A kiáll. rend. Földes Emília, Mattyasovszky Péter. Bp., 1986 20 p., ill.

2055. Orosz István

LÓSKA, Lajos: Graphics - Illustration - Animation. Works by István Orosz and Dóra Keresztes. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 102, 1986 182-186. ill.

LÓSKA Lajos: A Kenta úr. Orosz István művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 5. 34-36. ill.

OROSZ István grafikus kiállítása, Boglárlelle, Tóparti Galéria, 1986. Boglárlelle, 1986 6 p., ill. **ism.** VADAS József: Bog(l)ár. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 1. 13.

2056. Orosz János

DUTKA Judit: Az ember építi magát. Egy festőművész vallomása. = Reformátusok Lapja, 1986. november 9. 3.

NÁDOR Tamás: 10 kérdés Orosz Jánoshoz. = Magyar Ifjúság, 1986. június 27. 32-34. ill.

2057. Orth István

JÓZSA T. István: A végtelen lehetete. = Utunk, 1986. október 17. 7.

2058. Osváth Miklós

kiáll. Bp., Pataky Galéria, 1986 **ism.** LOSONCI Miklós: Három életmű. = Vasárnapi Hírek, 1986. április 27. 7.

2059. Őrsi Imre

BÁNSZKY Pál: Őrsi Imre, 1922-1979. Kecskemét, Magyar Naiv Művészek Múzeuma, 1986 63 p., ill. (Naiv művészeti kismonográfiák, 1.)

2060. Pál Gyula

kiáll. Hajdúböszörmény, Hajdúsági Múzeum, 1986 **ism.** TARCZY Péter: Pál Gyula emlékkiállítása. = Új Tükör, 1986. június 22. 3. ill.

2061. Ifj. Pál Mihály

MUCSI András: Ifj. Pál Mihály. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 3-4. 43-47. ill.

2062. Pál Zoltán

kiáll. Kecskeméti Galéria, 1986. január 24 - március 2. ism. AKNAI Tamás: Csak tükör és nem csodák. = Művészet, 27, 1986, 6. 63-64. ill.

2063. Pantl Mihály

kiáll. Bp., Fészek Galéria, 1986 ism. FÁBIÁN László: Adagio affettuoso. = Élet és Irodalom, 1986. november 28. 12.

2064. Pap Gyula

PAP Gyula rajzai és grafikái, Orosháza, Petőfi Művelődési Központ, 1986. november 10 - december 10. A kiáll. és a katalógust összeáll. Haulisch Lenke. Orosháza, 1986 10 p., ill.

2065. Pápai Livia

PÁPAI Livia gobelinművész kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. április 24 - május 1. Bev. Pápai Livia. Bp., 1986 8 p., ill. ism. LOSONCI Miklós: Szólt poézis. „A gobelin a képzőművészet lágyítójele”. = Vasárnapi Hírek, 1986. április 13. 7.

2066. Papi Lajos

kiáll. Kisújszállás, Tanácsház, 1986 ism. LOSONCI Miklós: Szobrokba oltott hűséggel. = Vasárnapi Hírek, 1986. szeptember 14. 7.

2067. O. Papp Gábor

kiáll. Kaposvár, Somogy Megyei Múzeum Kamaraterme, 1986 ism. P. SZABÓ Ernő: O. Papp Gábor. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. március, 1-2.

2068. Papp György

kiáll. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1986 ism. TÓTH Attila: Papp György grafikái. = Új Tükör, 1986. július 27. 3. ill.

2069. Papp Oszkár

PAPP Oszkár gyűjteményes kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1986. február 7 - március 9. Bev. Mezei Ottó. Rend. Frank János. Bp., 1986 20 p., ill. ism. LUKÁCSY Sándor: Papp Oszkár életműve az Ernst Múzeumban. = Magyar Nemzet, 1986. február 21. 4. P. SZÜCS Julianna: A rendhagyó rendezemű. = Népszabadság, 1986. március 5. 7. VADAS József: Rajz-ács. = Élet és Irodalom, 1986. február 21. 12.

2070. Parizán Mihály

FÜLE Lajos: Parizán Mihály, a természetes hatású műkö szobrásza. = Városléptés, 22, 1986, 1. 36-37. ill.

2071. Pászthy Magda

BERECZKY Loránd: „Épített textil”. Pászthy Magda műveiről. = Művészet, 27, 1986, 10. 18-20. ill.

2072. Patay László

kiáll. Székesfehérvár, Mészöly Géza Terem, 1986 ism. KISS Dénes: Patay László lélekablakai [megnyitól]. = Népszava, 1986. május 26. 6. LOSONCI Miklós: Vizek partján. = Vasárnapi Hírek, 1986. május 11.

PATAY László festőművész kiállítása, Zebegény, Szőnyi István Emlékmúzeum, 1986. június 22 - július 27. Bev. Végvári Lajos. Zebegény, 1986 8 p., ill. (Tisztelet a mesterek, 3.)

2073. Pattantyús Károly

BANNER Zoltán: Pattantyúsék. = Utnk, 1986. január 31. 7. Pattantyús Loy Sári > Pattantyús Károly

2074. Pátzay Mária

kiáll. Bp., Dürer Terem, 1986 ism. SZÉKELY András: Pátzay Mária grafikái. = Új Tükör, 1986. május 18. 3-4. ill.

2075. Pátzay Pál

DERCSÉNYI Dezső: Aphrodité trónja. = Műhely, 9, 1986, 5. 3-7.

Sz. EGYED Emma: Személyes példájával lelkesített. = Műhely, 9, 1986, 5. 8-9.

HOLLÓSI, Éva: Pál Pátzay (1896-1979). Klassische Harmonie in Bronze und Stein. = Budapester Rundschau, 1986. március 3. 9.

KÁLMÁN Gyula: Petőfi szobra Mezőkomáromban. = Új Tükör, 1986. január 26. 45. ill.

KONTHA Sándor: A dunántúli Szókratész. Pátzay Pál művészeti írásairól. = Műhely, 9, 1986, 6. 44-47.

Kontha Sándor: Pátzay Pál. Bp., Corvina, 1985 > 1985, 2538. ism. HEITLER László: Értékek őrzője. = Műhely, 9, 1986, 5. 71-75. HEITLER László: Pátzayról, mai szemmel. = Népszava, 1986. március 7. 6. SZÉKELY András: Pátzay Pál. Kontha Sándor albuma. = Új Tükör, 1986. február 16. 2.

LÁNCZ Sándor: Kilencven éve született Pátzay Pál. = Művészet, 27, 1986, 9. 63-64. ill.

MAROSITS István: Levélféle Pátzay Pálhoz. = Műhely, 9, 1986, 5. 13-15.

MELOCCO Miklós: A remekműnek mindent szabad. Pátzay-anekdóták. = Műhely, 9, 1985, 5. 15-17.

VARGA Imre: Egy enyhe ősz emléke. = Műhely, 9, 1986, 5. 10-11.

2076. Paulikovics Iván

BOROS István: A szobor ára [beszélgetés]. = Magyar Nemzet, 1986. május 27. 5.

PAULIKOVICS Iván szobrászművész és Táncos László grafikusművész kiállítása, Tata, Kuny Domokos Múzeum, 1986. november - december. Rend., bev. Ugrin Emese. Tata, 1986 28 p., ill. (A Kuny Domokos Múzeum képzőművészeti kiállításai, 64.)

PAULIKOVICS Iván Terracotta című kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1986 október. Bp., 1985 8 p., ill. > Lóránt Zsuzsa

2077. Pázmándy Antal

KESERŐ Katalin: A sametszobrász [beszélgetés]. = Új Tükör, 1986. március 2. 27. ill.

2078. V. Pázmándi Margit

V.P.M. [V. PÁZMÁNDI Margit]: Irodaház a Gellérthegyen, Budapest. Építés: V. Pázmándi Margit. = Magyar Építőművészet, 1986, 2. 40-42., ill. [Hibaigazító: Magyar Építőművészet, 1986, 3. 7.]

2079. Pérely Zsuzsa

GYÁRFAS Péter: Fonallakkal festve [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 12, 1986, 3. 96-111. ill.

2080. Perényi Kálmán

SZARKA Árpád: Perényi Kálmán (1896-1985). = Soproni Szemle, 40, 1986, 1. 90-91. ill.

2081. Petrovits István

HADHÁZI László: Zászlók, hullámok [beszélgetés]. = A Hét, 1986. július 31. 6. ill.

2082. Petry Béla

POLGÁRDY Géza: Petry Béla és művészete. = Reformátusok Lapja, 1986. július 13. 6.

ÜZENET a szülőföldnek. Grafikai kiállítás Petry Béla alkotásaiból, Veszprém, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 1986. A katalógust összeáll. Boros Edit. Veszprém, 1986 20 p., ill. (Kisgrafikai füzetek, 18.)

2083. Picasso, Pablo

Sík Csaba: Picasso. Bp., Helikon, 1985 > 1985, 2550. ism. HARSÁNYI Zoltán: Picasso. Sík Csaba könyve. = Népszava, 1986. március 25. 6.

2084. Pinczehelyi Sándor

PINCZEHELYI Sándor kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1986. november 6-30. Bev. Hegyi Lóránd. Bp., Ernst Múzeum, 1986 16 p., ill. ism. P. SZÜCS Julianna: Jelkép védelem. = Népszabadság, 1986. november 29. 15. VADAS József: PZ. = Élet és Irodalom, 1986. november 14. 12.

Pirk László > Rényi Krisztina

2085. Platty György

LOSONCI Miklós: Kettős őrhelyen. Platty György festői és művésztanári életműve. Bp., Műzsák, 1986 81 p., ill.

2086. Plečnik, Jože

Jože PLEČNIK. Paris, Centre de Création Industrielle, 1986 ism. FERKAI András = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 62.

2087. Pócs Péter

BORZÁK Tibor: „A jó plakát: váratlan pofon.” [beszélgetés]. = Új Tükör, 1986. november 23. 22. ill.

2088. Porscht Frigyes

BENOSCHOFKY Ilona: Egy kiállítás kapcsán. Beszélgetés Porscht Frigyesrel. = Új Élet, 1986. augusztus 15. 3.

2089. F. Potyondi Margit

F. POTYONDI Margit belsőépítész kiállítása. Bp., Fényes Adolf terem, 1986. március 27 - április 20. Bev. F. Potyondi Margit. Bp., 1986 1 leporelló

2090. Polgár Rózsa

TORDAY Aliz: A kis papné. = Új Tükör, 1986. április 6. 27. ill.

TORDAY Aliz: Új gobelin? Polgár Rózsa munkáiról. = Művészet, 27, 1986, 7. 41-44. ill.

2091. Portoghesi, Paolo

kiáll. Bp., Budapesti Műszaki Egyetem, 1986 ism. RÉTI György: Budapest a posztmodern profétája. = Vasárnapi Hírek, 1986. november 16. 9.

2092. Preiser Klára

PREISER Klára kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. december 18-1987. január 18. Bev. Szenes Zsuzsa. Bp., 1986 12 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai, 67.)

2093. Pribojszki Zsófia

(-h -s): Békéscsabáról indult. Néhány tollvonás Pribojszki Zsófiáról. = Új Auróra, 1986, 3. 45-48. ill.

2094. Probstner János

kiáll. Balatonboglár, Kápolna, 1986 ism. VADAS József: Bog(l)jár. = Élet és Irodalom, 1986. augusztus 1. 13.

2095. Prokop Péter

kiáll. Balatonlelle, 1986 ism. -y-: Prokop Péter kiállítása, Balatonlelle. = Új Ember, 1986. október 12. 6.

kiáll. Bp., Svetich Gimnázium, 1986 ism. BARNA Gábor: A Svetits Gimnázium Prokop kiállítása. Új Ember, 1986. április 20. 6.

MARÓCZKY Erzsébet: A Vigília beszélgetése Prokop Péterrel. = Vigília, 51, 1986, 4. 292-294.

PROKOP Péter állandó kiállítása + Kortárs képzőművészeti gyűjtemény, Kalocsa. Bev. Prokop Péter. Kalocsa, 1986 8 p., ill. ism. ZÖLDI László: Virág a köznapok elé. Jegyzetek az avantgárd hatásáról. = Népszabadság, 1986. augusztus 16. 15.

TÜSKÉS Tibor: Prokop Péter Jánoshalmán. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 309-317.

2096. Puskás László

kiáll. Bp., Csepel Galéria, 1986 ism. CSORBA Mária: Puskás László festményei. = Új Tükör, 1986. november 9. 3.

2097. Püspöky István

PÜSPÖKY István, Vác, Madách Galéria, 1986. Vác, 1986 6 p., ill.

2098. Quernic, Alain le

kiáll. Pécs, Kisgaléria, 1986 ism. KOVÁCS Orsolya: Alain le Quernec plakátjai. = Új Tükör, 1986. szeptember 14. 3. ill.

2099. Rác József

SÁRKÓZI Zoltán: Bemutatjuk Rác József rajzeit. = Élet és Irodalom, 1986. február 2. 13.

2100. id. Rác József

LOSONCI Miklós: id. Rác József életműve. = Rajztanítás, 28, 1986, 1. 27-28. ill.

Radosza Attila > Mészáros Katalin**2101. Ráfael Viktor**

HEITLER László: Ráfael Viktor képei. = Új Tükör, 1986. november 23. 23-24. ill.

Rajk László > Bachmann: Gábor**2102. Rajki József**

BECK Zoltán: Rajki József monumentális szobrai. = Műzeumi Kurír, No 50, 1986 56-65. ill.

2103. Rajki László

RAJKI László szobrászművész kiállítása, Tápiószéle, Blaskovich Múzeum, 1986. április 25 - június 1. Bev. Mucsi András. Tápiószéle, 1986 6 p., ill.

RIDEG Gábor: Rajki László szobrászata. = Új Auróra, 1986, 1. 51-53., ill.

2104. Rákóczy Gizella

kiáll. Bp., Duna Galéria, 1986 ism. GYETVAI Ágnes: Elem - jel - környezet. = Magyar Nemzet, 1986. március 6. 7.

2105. Rátkey Endre

kiáll. Bp., József Attila Művelődési Ház, 1986 ism. (w.i.)[WAGNER István]: Ál-freskók és társaik. = Magyar Hírlap, 1986. május 17. melléklet 8.

MENYHÁRT László: Képregény-mitológia. Beszélgetés Rátkey Endrével. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 38-43. ill.

2106. T. Redeczky Anna

KÖNTÖS László: Szakmai felkészültség, hivatástudat. T. Redeczky Anna műhelye. = Reformátusok Lapja, 1986. szeptember 7. 6.

2107. Regös István

kiáll. Szentendre, Vajda Lajos Stúdió, 1985 > 1985, 2573. ism. NOVOTNY Tihamér: Kerékpáros plein air. = Művészet, 27, 1986, 2. 62-63. ill.

2108. Reich Károly

ACSAY Judit: A szépség és harmónia iránti tisztelet. Reich Károly grafikusművészről. = Művészet, 27, 1986, 5. 32-33. ill.

TÜSKÉS Tibor: Látogatóban Reich Károlynál [beszélgetés]. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 318-330.

2109. Reimholz Péter

EKLER Dezső: VIDEOTON Oktatási Központ. Építés: Reimholz Péter [beszélgetés Reimholz Péterrel]. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 15-22. ill.

VADAS József: Porta del Paradisom. = Élet és Irodalom, 1986. december 5. 12.

2110. Reinhardt István

REINHARDT István festőművész kiállítása, Miskolc, Szőnyi István Terem, 1986. május 7-18. Bev. Reinhardt István. Miskolc, 1986 4 p., ill.

2111. Reismann Mariann

KINCSES Károly: „Fotó Mariann”. Beszélgetés. = Fotóművészet, 29, 1986, 4. 3-6., 43-50. ill.

2112. Rékassy Csaba

kiáll. Bp., Budapest Galéria, 1986 ism. HOLLÓSI, Éva: Csaba Rékassy. Ein Meister der ungarischen Grafik. = Budapesti Rundschau, 1986. március 17. 9.

REKASSY Csaba grafikusművész kiállítása, Szolnoki Galéria, 1986. március. Rend. L. Menyhért László. Szolnok, 1986 2 p. + 10 t. ill. ism. NÉMETH Lajos: Hagyományok és értékeremtés. = Jászkunság, 32, 1986, 1. 41-42. ill.

2113. Renger-Patzsch, Albert

ATTALAI Gábor: Egy „előrelátó” művész. Albert Renger-Patzsch fotográfus. = Művészet, 27, 1986, 3. 49-53. ill.

2114. Rényi Krisztina

kiáll. Rényi Krisztina, Pirk László, Szentendre, Művésztelepi Galéria, 1985 ism. NOVOTNY Tihamér: Rényi Krisztina és Pirk László közös kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 7. 57-59. ill.

2115. Resnis, Vilnis

DALMAY Árpád: Vilnis Resnis. = Kisgrafika, 15, 1986, 2. 14-15. ill.

2116. Réti Máttyás

SZIJ Rezső: Inlető táj. Réti Máttyás festményei. = Népszava, 1986. június 9. 6.

2117. Réti Zoltán

kiáll. Balassagyarmat, Rózsavölgyi Galéria, 1986 *ism.* PRAZNOVSZKY Mihály: Réti Zoltán kiállításának megnyitója a Rózsavölgyi Galériában. = Balassagyarmati Honismereti Híradó, 1986 69-72.

kiáll. Bp., Dorottya utcai Kiállótér, 1986 *ism.* T. A. [TASNÁDI Attila]: Akvarellek Nógrádból. = Népszava, 1986. január 17. 6.

RÉTI Zoltán festőművész kiállítása, Sátoraljaújhely. Kiállótér, 1986. április 1 - május 1. Bev. Végvári Lajos. Sátoraljaújhely, 1986 8 p., ill.

2118. Rév Miklós

ALBERTINI Béla: Politika és fotográfia, fotográfia és politika. Beszélgetés Rév Miklóssal. = Fotóművészet, 29, 1986, 3. 3-14. ill.

2119. Révész László László

RÉVÉSZ László László, Bp., Stúdió Galéria, 1986. április 3-27. Bp., 1986 4 p., ill. *ism.* GYETVAI Ágnes: Három kiállítás. = Magyar Nemzet, 1986. május 20. 7. TORMA Tamás: Révész László festményei. = Új Tükör, 1986. április 27. 3-4.

TORMA Tamás: Egyénien időszűr [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1986. szeptember 19. 6. ill.

2120. Révész Napsugár

BOTLIK József: A természet tanítványa. Látogatás Révész Napsugár grafikusművésznél. = Népszava, 1986. május 4. 6.

RÉVÉSZ Napsugár grafikusművész kiállítása, Bp., Dürer terem, 1986. augusztus 28 - szeptember 6. Bev. Cifka Péter. Bp., 1986 6 p. + 2 t. ill.

2121. Richly Zsolt

kiáll. Sopron, Lizi Ferenc Művelődési Központ, 1985 *ism.* SZARKA Árpád: Richly Zsolt grafikusművész és rajzfilmrendező kiállítása. = Soproni Szemle, 40, 1986, 1. 79-82. ill.

Ridovics László > Konfár Gyula**2122. Ridovics Péter**

kiáll. Bp., Derkovits Terem, 1986 *ism.* ÚJVÁRI Béla: Ridovics Péter képei. = Népszava, 1986. október 24. 6. > Buda István

2123. Riez A. Béla

RIEZ A. Béla (Monaco) festőművész kiállítása, Sárospataki Képtár, 1986. augusztus-szeptember. Sárospatak, 1986 8 p., ill.

2124. Rivera, Diego

KENESSEI András: Korunk egyik óriása. Száz éve született Diego Rivera. = Magyar Hírlap, 1986. december 8. 4. SZÉKELY András: A történelem és a forradalom festője. 100 éve született Diego Rivera. = Népszabadság, 1986. december 6. 13.

Rohrbacher, Kurt > Neogy-Tezak, Edgar**2125. Roisz Vilmos**

ROISZ Vilmos festőművész életműkiállítása, Sopron, Festőterem, 1986. október 19 - november 9. Bev. Roisz Vilmos, Gollnhofer Sándor. Sopron, 1986 8 p., ill.

2126. Róna Emy

PATONAI Adrienne: Látogatóban Róna Emy [beszélgetés]. = Magyar Hírek, 39, 1986, 6. 16-17. ill.

2127. Roskó Gábor

Bp., Lágymányosi Községi Ház, 1986 *ism.* GYETVAI Ágnes: Három kiállítás. = Magyar Nemzet, 1986. május 20. 7.

2128. Roth János

MOLNÁR Péter: Gondolatok a Hotel Hungáriáról - a megújult Szabadság szállóról. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 32-33.

R.J. [ROTH János]: Grand Hotel Hungária, Budapest. Építés: Roth János. = Magyar Építőművészet, 1986, 3. 32-35. ill. VADAS Ferenc: Négyszetek ritmusa. Grand Hotel Hungária. = Magyar Nemzet, 1986. január 10. 4., ill.

VADAS Ferenc: Stílustörés nélküli elegancia. Grand Hotel Hungária. = Magyar Nemzet, 1986. január 11. 8. ill.

2129. Rózsa Zsuzsa

KÁLLAI Tünde: Spárgák - térben, kerettel [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1986. szeptember 5. 6. ill.

2130. Ruzicskay György

kiáll. Orosháza, Üveggyár, 1996 *ism.* T.A. [TASNÁDI Attila]: Képkiallítás az Orosházi Üveggyárban. = Népszava, 1986. október 21. 6.

KÓVÁRY E. Péter: Váradon, Pesten, Párizson át. Fantasztikus utazás Szarvastól Szarvasig. Beszélgetés Ruzicskay Györggyel. = Népszabadság, 1986. október 11. 16.

RUZICKSKAY György festőművész kiállítása, Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1986. július 11 - augusztus 21. Békéscsaba, 1986 6 p., ill. *ism.* (gy.): Ruzicskay György festőművész fantasztikus utazása. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 16. 10. *ism.* TASNÁDI Attila: Ismeretlen fejezetek a Ruzicskay-életműből. = Népszava, 1986. július 11. 6.

Ruzicskay György: Szerelmemkereső. Száznycolc eredeti algrafia. [Hasonmáskiad.] Békéscsaba, Békés Megyei Tanács, 1985 115 t. ill. *ism.* HEGEDŰS Géza: Lélektan és erkölcs - képekben. = Népszabadság, 1986. február 22. 16. TASNÁDI Attila: Képregény a szocialista művészet hőskorából. = Népszava, 1986. január 31. 6.

2131. Samu Géza

GYÁRFÁS Péter: „Legszívesebben alternatív művészetnek nevezem” [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 12, 1986, 10. 106-123. ill.

(gyetvai)[GYETVAI Ágnes]: Támadó mutáns. Samu Géza szobrai Gödöllőn. = Magyar Nemzet, 1986. november 6. 4. LÓSKA Lajos: Teknőszobrok, növényenvironmentek. Samu Géza munkáiról. = Művészet, 27, 1986, 7. 13-17. ill.

2132. Sándor József

KÓRÓDY Elek: Festő a termelésben. = Utunk, 1986. augusztus 15. 7.

2133. Sarkadi Péter

SARKADI Péter grafikusművész kiállítása, Tatabánya, Kemstok Terem, 1986. Tatabánya, 1986 16 p., ill.

2134. Sárkány Győző

SÁRKÁNY Győző kiállítása, Bp., Fényes Adolf Terem, 1986. október 16 - november 9. Bev. Chikán Bálint. Bp., 1986 8 p., ill. *ism.* VADAS József: Miniaturörök. = Élet és Irodalom, 1986. október 31. 12.

VAJDA Komél: Sárkány Győző. = Könyvtáros, 36, 1986, 9. 562. ill.

2135. Sárkány Jolán

kiáll. Eger, Városi Könyvtár, 1986 *ism.* LOSONCI Miklós: Sárkány Jolán hagyatéka. = Új Tükör, 1986. április 20. 4. ill.

2136. Sarlós Eduardo

M.L. [MEGAY László]: Évgyűrk az arcunkon. = Magyar Hírek, 39, 1986, 4. 12-13. ill.

2137. Sármany András

SÁRMÁNY András szobrászművész kiállítása, Balatonalmádi, MSZMP székház, 1986. július 18 - augusztus 22. Bev. Pogány Ö. Gábor. Balatonalmádi, 1986 [8] p., ill.

2138. Sárváry Katalin

SOLTÉSZ NAGY Anna: Egy sokoldalú divattervező: Sárváry Katalin. = Nők Lapja, 1986. március 1. 16-17., ill.

2139. Schéner Mihály

SCHÉNER Mihály: Ördögletetés. Hogyan készülnek az ördögrajzok? Ördögök kislexikona. = Új Auróra, 1986, 3. 36-44.

2140. Schiavo, Elso

HERNÁDI Gyula: Elso Schiavo képei előtt. = Új Forrás, 1986, 2. 80.

2141. Schmal Károly

GYETVAI Ágnes: Plakátstílusok - stílusplakátok. Fikció és tárgyiasság két Munkácsy-díjas, Kemény György és Schmal Károly művészetében. = Művészet, 27, 1986, 5. 22-26. ill.

kiáll. Vác, Madách Galéria, 1986 **ism.** BAKONYVÁRI M. Ágnes: Schmal Károly grafikái. = Új Tükör, 1986. június 1. 4. (gyetvai) [GYETVAI Ágnes]: két kiállításról. = Magyar Nemzet, 1986. június 5. 4.

2142. Scholz Erik

kiáll. Bp., Csepel Galéria, 1986 **ism.** EMBER Mária: Két tárlat Csepelen. = Magyar Nemzet, 1986. április 1. 4.

SCHOLZ Erik festőművész kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. május 16 - június 15. Bp., 1986 16 p., ill. (A Vigadó Galéria katalógusai, 58.) **ism.** EMBER Mária: Ismeretlen ismerősök. = Magyar Nemzet, 1986. május 31. 9. VADAS József: Fagyos képek. = Élet és Irodalom, 1986. május 23. 13.

2143. Schubert Ernő

SCHUBERT Ernő (1903-1960) festőművész emlékkiállítás, Szentendre, Művészeti Galéria, 1986 szeptember. Bev. Attalai Gábor. A kiáll. rend. Mucsi András. Szentendre, 1986 16 p., ill. **ism.** ATTALAI Gábor: Schubert Ernő festőművész emlékkiállítás. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 3-4. 28-29.

2144. Schwalm László

ECSERY Elemér: Schwalm László. = Könyvtáros, 36, 1986, 7. 422. ill.

2145. Sebők Éva

SEBŐK Éva, Bp., Stúdió Galéria, 1986. január 7 - február 1. Bp., 1986 4 p., ill.

2146. Sebők Margit

kiáll. Szolnok, Művelődési Ház, 1985 **ism.** EGRI Mária: Sebők Margit grafikái. = Új Tükör, 1986. január 12. 4. ill.

2147. Sigmund Géza

kiáll. Bp., Ferencvárosi Pincetárlat, 1985 **ism.** VARGA Vera: Úveg - használati és díszüveg - üvegplasztika. = Művészet, 27, 1986, 6. 56-57. ill.

2148. Simó József

kiáll. Bp., Pataky Galéria, 1986 **ism.** LOSONCI Miklós: Három életmű. = Vasárnapi Hírek, 1986. április 27. 7.

2149. Simon István

S.I. [SIMON István]: Tűzoltóparancsnokság, I., II., és XII. kerület, Budapest. Építész: Csontos Csaba. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 35-37. ill.

2150. Sméja Miklós

SMÉJA Miklós festőművész (1927-1985) emlékkiállítás, Komáromi Kisgaléria, 1986. február 21 - március 10. Bev. Sz. Györfy Klára. Komárom, 1986. leporellő, ill. **ism.** Sz. GYÖRFY Klára: Sméja Miklós emlékkiállításának megnyitója. = Rajztanítás, 28, 1986, 2. 27-28. ill.

2151. Soltész György

KOVÁCS Júlia: Ásztai Csaba és Soltész György. Látogatásban SZOT-díjasoknál. = Népszava, 1986. február 11. 7.

2152. Solymári Walkó László

BÉKEFI Lajos: Művészet - arany tartópilléren. Tiszteletadás Solymári Walkó Lászlónak. = Reformátusok Lapja, 1986. június 8. 4.

2153. Somogyi Győző

kiáll. Bp., Óbudai Pincegaléria, 1985 > 1985, 2618. **ism.** p.s.z.e. [P. SZABÓ Ernő]: Somogyi Győző kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 3. 64. ill.

2154. Somogyi István

-s.: Művészettel a gyermekfaluer. = Vasárnapi Hírek, 1986. március 30. 7.

2155. Somogyi József

ILLÉS Jenő: Somogyi József évtizedei. = Magyar Nemzet, 1986. június 9. 4.

kiáll. Sopron, 1986 **ism.** NAGY Ágota: „Földből lettél”. Somogyi József kiállítása Sopronban. = Reformátusok Lapja, 1986. május 11. 4.

MOLDOVÁNYI Ákos: Somogyi József kertje. = Új Tükör, 1986. május 25. 22. ill.

NÁDOR Tamás: 10 kérdés Somogyi Józsefhez. = Magyar Ifjúság, 1986. május 30. 32-34. ill.

SOMOGYI József: Terrakották, bronzok, érmek, rajzok. Bev. Keresztury Dezső. Bp., IPV, 1986 92 p., ill.

2156. Stagnoli, Antonio

TÖLGYESI Katalin: Nehéz életet festője. Antonio Stagnoli [beszélgetés]. = Új Tükör, 1986. szeptember 14. 28. ill.

G. Staindl Katalin > Garányi József

2157. STAUDT-CSENGELI Mihály SZIJ Rezső: Staudt-Csengeli Mihály művészetéről. Csoma, Városi Tanács, 1986 78 p., ill.

2158. Stein Anna

STEIN Anna festőművész (Párizs) kiállítása, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 1986. július 24 - augusztus 24. Bev. Passuth Krisztina. Bp., 1986 24 p., ill. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1986/5.) **ism.** GYETVAI Ágnes: Ladányi Imre és Stein Anna tárlata a nemzeti Galériában. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 16. 9. M.Zs. [MOLNÁR Zsolt]: Kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. augusztus 27. 5. TORDAY Aliz: Barokkba oltva. = Új Tükör, 1986. október 19. 24-25. ill.

2159. Steinberg, Saul

TETTAMANTI Béla: Egy vonallal. Saul Steinberg vonalművészete. = Művészet, 27, 1986, 5. 53-55. ill.

2160. Sterbenz Károly

kiáll. Sopron, 1986 **ism.** SZABÓ Jenő: Rajzolt világ. = Műhely, 9, 1986, 6. 77-79. SZABÓ Jenő: Sterbenz Károly kiállítása. = Soproni Szemle, 40, 1986, 4. 355-357. ill. S.A. [SEMSEY Andor]: Köszöntjük Kopasz Mártát és Sterbenz Károlyt. = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 10-11. ill.

2161. Stern, Jossi

kiáll. Bp., Fészek Klub, 1986 **ism.** RAPCSÁNYI László: Visszatérés. = Új Tükör, 1986. április 27. 22. ill. **ism.** (w.i.) [WAGNER István]: Tanár, festő, illusztrátor. Tárlat Jeruzsálemből. = Magyar Hírlap, 1986. április 5. 9.

2162. Straub Éva

S.É. [STRAUB Éva]: Almássy téri Szabadidő Központ, Budapest. Építész: Starub Éva, Jakab Zoltán, Somogyi Pál. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 12-15. ill.

2163. Suba László

kiáll. Kolozsvár, Korunk Galéria, 1986 **ism.** BANNER Zoltán: A szobrászat előszobájában. = Utunk, 1986. április 11. 7.

2164. Sugár János

SUGÁR János, Bp., Stúdió Galéria, 1986. március 5-27. Bev. Sugár János, Beke László. Bp., 1986 16 p., ill.

2165. Sugár Kata

KINCSES Károly: Már régebben halott, mint ahány évet élt. = Fotóművészet, 29, 1986, 2.3-8. ill.

2166. Sughl, Alberto

Alberto SUGHI, Bp., Szépművészeti Múzeum, 1986. december 19 - 1987. január 20. A kiáll. rend. Ilyés Mária. Bev. Dario Micacchi. Bp., 1986 8 p., ill.

2167. Sükösd Ferenc

BANNER Zoltán: Előhívás. Beszélgetés Sükösd Ferenc művészetéről. = Utunk, 1986. július 25. 7.

JAKOBOVITS Miklós: Sükösd Ferenc festményei. = A Hét, 1986. július 24. 7. ill.

2168. Szabados Árpád

MÉSZÖLY Miklós: Sugárzó eldöntetlenség. Szabados Árpád munkáiról. = Kortárs, 30, 1986, 5. 128-129. ill.

SZABADOS Árpád kiállítása. Bp., Műcsarnok, 1986 január 24 - február 23. A kiáll. rend. Sárosdy Judit. Bev. Beke László. Bp., 1986 20 p., ill. **ism.** GYETVAI Ágnes: Szabados Árpád kiállítása a Műcsarnokban. = Magyar Nemzet, 1986. február 18. 7. HARANGOZÓ Márta: Érthető jelentés. = Esti Hírlap, 1986. február 20. 2. LÓSKA, Lajos: The Classical Scribbles of Árpád Szabados. = The New Hungarian Quarterly, 17, No 103, 1986 216-218. ill.

LÓSKA Lajos: Klasszikus firkák. Szabados Árpád kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 6. 24-27. ill.

P. SZABÓ Ernő: Szabados Árpád kiállítása. = Új Tükör, 1986. március 9. 3. ill.

P. SZÜCS Julianna: Késelés nem akadály. = Népszabadság, 1986. február 12. 7. VADAS József: Zsonglőr a szakadék felett. = Élet és Irodalom, 1986. február 14. 13.

SZABADOS Árpád: Rajzok 1979-87, Dunaújváros, Uitz Terem, 1986. Bev. Mészöly Miklós. Dunaújváros, 1986 12 p., ill.

2169. Szabó Ágnes

P.S.Z.E. [P. SZABÓ Ernő]: Szabó Ágnes vízfestményeihez. = Új Tükör, 1986. március 9. 24. ill.

2170. Gy. Szabó Béla

BEKE György: Az élő Gy. Szabó Béla. [beszélgetések]. = Honismeret, 14, 1986, 3. 37-41. ill.

BENCZÜR László: Gy. Szabó Béla emlékezete. = Diakónia, 8, 1986, 1. 64-76.

FÁBIÁN Gyula: A világvándor. Gy. Szabó Béla emlékezete. = Magyar Hírek, 39, 1986, 10. 20. ill.

FERENCZY Miklós: Gy. Szabó Béla koporsója mellett. = Református Szemle, 79, 1986, 1. 71-73.

IMRE Mária: Gy. Szabó Béla és Remenyik Zsigmond levelezéséből. = Diakónia, 8, 1986, 1. 67-69.

KÁNTOR Lajos: Gy. Szabó Béla gazdagsága. = Tiszatáj, 40, 1986, 2. 93-95., ill.

kiáll. Kecskemét, Ráday Múzeum, 1986 **ism.** FÜZI László: Gy. Szabó Béla művészetének ereje. Emlékkiállítás a kecskeméti Ráday Múzeumban. = Reformátusok Lapja, 1986. április 6. 4.

NAGY Emőke: Mít rostál az emlékezet? = Magyar Ifjúság, 1986. december 12. 27. ill.

POLGÁRDY Géza: Főhajtás Gy. Szabó Béla emléke előtt. = Confessio, 10, 1986, 2. 94-97. ill.

Gy. SZABÓ Béla, 1905-1985, Bp., Hollós Galéria, 1986. A kiáll. rend. Fecske András. Bp., HVDSZ Jókai Művelődési Központ, 1986 16 p., ill. (Mai magyar műhely) **ism.** SOÓS Imre: Gy. Szabó Béla. = Kisgrafika, 15, 1986, 1. 34. ill.

Szabó Gábor > Szabó Iván**2171. Szabó Iván**

kiáll. Bp., Gulácsy Galéria, 1986 **ism.** BOGYAY Katalin: Szabó Iván szobrai, Fehér Csaba képei. = Új Tükör, 1986. március 23. 3.

kiáll. Hódmezővásárhely, Tomyai János Múzeum, 1986 **ism.** Sz.A. [Székely András]: Szabó Iván lovai. = Új Tükör, 1986. január 19. 24-25. ill.

> Gábor Móric**2172. Szabó Kinga**

kiáll. Bp., Pataky Galéria, 1985 > 1985, 2648. **ism.** RÉVÉSZ Zsuzsa: Szabó Kinga keramikumművész kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 2. 61. ill.

SZAKONYI Károly: A képzelet madarai. = Élet és Irodalom, 1986. június 6. 15.

v.gy.: Kőbánya után Bécseben is kiállít. = Vasárnapi Hírek, 1986. január 26. 6.

2173. E. Szabó Margit

kiáll. Oroszlány, Művelődési Központ, 1986 **ism.** L.M. [LOSONCI Miklós]: Színek, érzelmek szőnyegeken. = Vasárnapi Hírek, 1986. október 19. 11. TASNÁDI Attila: E. Szabó Margit textilmunkái. = Népszava, 1986. október 31. 6. > Buday Ágota

2174. Szabó Rozália

ÁBEL Olga: Meghalt Szabó Rozália naiv festő. = Népszava, 1986. január 7. 4.

2175. Szabó Tamás

kiáll. Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985 > 1985, 2649. **ism.** WEHNER Tibor: Adott térben. = Művészet, 27, 1986, 2. 60-61. ill.

2176. Szabó Vladimír

kiáll. Balassagyarmat, Palócmúzeum, 1985 **ism.** RÉTI Zoltán: Szabó Vladimír kiállításának megnyitóján. = Palócföld, 20, 1986, 2. 88-90.

kiáll. Bp., Várszínház, 1986 **ism.** EMBER Mária: A derűs melabú festője. = Magyar Nemzet, 1986. október 30. 4.

PÁTZAY Mária: Nem múlhat el az ifjúság. Szabó Vladimír művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 3. 16-21. ill.

SUPKA Magdolna: Tenyészet és enyészet. Szabó Vladimír grafikái. = Kortárs, 30, 1986, 2. 117-122. ill.

SZABÓ György: Szabó Vladimír világa. = Élet és Irodalom, 1986. szeptember 26. 7.

2177. Szajkó István

TOLNAI Ottó: Szajkó István. = Híd, 50, 1986, 2. 297-299., ill.

2178. Szakács Béla

BABEŰI, Coriolan: Sculptura Szakács Béla. = Arta, 33, 1986, 8. 29-31. ill.

Szalai Tibor > Bachmann Gábor**2179. Szalay Ferenc**

SZUROMI Pál: Az átmenetek törvénye. Szalay Ferenc: TSz-közygűlés. = Tiszatáj, 40, 1986, 4. 109-112. ill.

2180. Szalay Lajos

SÜMEGI György: Szalay Lajos rajzvilága. = Új Auróra, 1986, 2. 54-59., ill.

SZALAY Lajos kiállítása a Megyei Könyvtárban, Békéscsaba, 1986. január 24 - február 15. Békéscsaba, 1986 8 p., ill.

2181. Szalóky Sándor

SZALÓKY Sándor festőművész emlékkiállítása, Bp., Dürer Terem, 1986. április 23 - május 3. Bp., 1986 4 p., + 2 t. ill.

2182. Szántó Gergely

DUBROVAY Ödön: 100 éve született Szántó Gergely szobrászművész. = Az Érem, 42, 1986, 2. 32-33. ill.

2183. Szántó Piroksa

kiáll. Esztergom, Keresztény Múzeum, 1986 **ism.** (gyetvai) [GYETVAI Ágnes]: Két kiállításról. = Magyar Nemzet, 1986. június 5. 4. NAGY Ágota: „Bibliai illusztrációk”. Szántó Piroksa kiállítása az esztergomi Keresztény Múzeumban. = Reformátusok Lapja, 1986. május 18. 6. E. NAGY Lajos: Szántó Piroksa Biblia illusztrációi. = Új Tükör, 1986. június 22. 3. R. SZÁNTÓ, Judit: Bibelillustrationen von Piroksa Szántó. Christliches Museum in Esztergom. = Budapesti Rundschau, 1986. június 30. 9. Sz.G.: A Vigília beszélgetése Szántó Piroskával és Vas Istvánnal. A festőművész és a költő találkozásai a Bibliával. = Vigília, 51, 1986, 1. 59-63., ill.

Szabó György: Szántó Piroksa. Bp., Képzőművészeti, 1985 > 1985, 2678. **ism.** HARSÁNYI Zoltán: Két kismonográfia. = Rajztanítás, 28, 1986, 3. 26-27. ZENTAI Mária: Szántó Piroskáról. = Rajztanítás, 28, 1986, 2. 33. ill. SZÁNTÓ Piroksa festőművész kiállítása, Veszprém, Csikász Galéria, 1986. június 25 - szeptember 14. Bev. Szabó György. Veszprém, 1986 12 p., ill. **ism.** KENESSEI András: Kérdések a lepke-léthez. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 6. 6.

2184. Szántó Tibor

CHRISTIANS, Hans: Szántó Tibor kiállítása Hamburgban. = Magyar Grafika, 30, 1986, 3. 16-19. ill.

FÖLDES Anna: Aki a szép könyvet szereti. Látogatás Szántó Tibor tipográfus otthonában. = Nők Lapja, 1986. április 5. 6-7., ill.

NÁDOR Tamás: Szántó Tibor [beszélgetés]. = Nádor Tamás: Ex libris. Bp., Gondolat, 1986 395-406.

VÁRHELYI András: A tipográfus [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1986. május 30. 43-44. ill.

2185. Szász Endre

ILLÉS Jenő: Az örök újrakezdő. Szász Endre hatvan éves. = Magyar Nemzet, 1986. január 6. 4.

2186. Széchy Beáta

kiáll. Balassagyarmat, Horváth Endre Galéria, 1986 *ism.* L.L.[LÓSKA Lajos]: Széchy Beáta képei, tépett és varrott papírkollázásai. = Új Tükör, 1986. szeptember 7. 3.

> Martos Katalin

Szegeci Csaba > Magyarai Márton**2187. Székely Zoltán**

CZEGŐ Zoltán: Elindult világga - haza. = Utunk, 1986. július 25. 7.

2188. Szekeres Emil

SZEKERES Emil festőművész kiállítása, Zalaegerszeg, Városi Hangverseny- és Kiállítóterem, 1986. április 2 - május 4. Bev. Pogány Gábor. Zalaegerszeg, 1986 8 p., ill. *ism.* POGÁNY Gábor: Két szint - két világ. = Művészet, 27, 1986, 11-12. 95-96. ill.

2189. Szélpál Árpád

kiáll. Bp., Dorottya utcai Kiállítóterem, 1985 > 1985, 2670. *ism.* ALBERTINI Béla: Egy reneszánsz része. Szélpál Árpád (Franciaország) kiállítása. = Fotóművészet, 29, 1986, 1. 38-39. ill.

2190. Szemethy Imre

BENYHE János: Szemethy Imre Borges-rajzai elé. = Mozgó Világ, 12, 1986, 11. 91-93. ill.

-yl-: Szemethy Imre. = Magyar Nemzet, 1986. április 8. 6.

2191. Szentgyörgyi Kornél

SZENTGYÖRGYI Kornél festőművész kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. augusztus 28 - szeptember 2. Bev. Ember Mária. Bp., 1986 15 p. ill. (A Vigadó Galéria katalógusai, 63.) *ism.* KENESSEI András: Duna-Tisza táji kubusok. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 16. 5. VADAS József: A nehézség nem mentség. = Élet és Irodalom, 1986. szeptember 26. 12. URY Ibolya: Szentgyörgyi Kornél képei. = Új Tükör, 1986. szeptember 21. 2-3. ill.

2192. P. Szeőke Izabella

P. SZEŐKE Izabella (1886-1986) emlékkiállítása, Kunszentmárton, Helytörténeti Múzeum, 1986. A katalógust írta Kaposvári Gyula. Kunszentmárton, 1986 20 p., ill.

2193. Szerényi Gábor

SZENES Zsuzsa: Bemutatjuk Szerényi Gábor rajzait. = Élet és Irodalom, 1986. május 20. 12.

2194. Szervátiusz Anikó

LÁZÁR Zsuzsa: Keramikusok. = Ipari Forma, 10, 1986, 2. 18-19. ill.

2195. Szervátiusz Tibor

kiáll. Kecskemét, Erdei Ferenc Művelődési Ház, 1986 *ism.* G.Gy.[GICZY György]: Szervátiusz Tibor kiállítása. = Új Ember, 1986. március 30. 6.

SZERVÁTIUSZ, a város felett. = Népszava, 1986. december 24. 12.

2196. Szigethy István

VÁGÓ, Suzanne: Der Weg eines Einzelgängers. Der ungarische Maler István Szigethy. = Pannonia, 14, 1986, 4. 41-44. ill.

Szlkora Tamás > Ádám Zoltán

2197. Szilcz Mariann

kiáll. Szilcz Mariann, Vancsura Rita, Vác, Könyvtárgaléria, 1986 *ism.* BAKONYVÁRI M. Ágnes: Szilcz Mariann és Vancsura Rita üvegtervei. = Új Tükör, 1986. augusztus 24. 3. ill.

2198. Szilva József

KESZELI Ferenc: Szilva József. = Irodalmi Szemle, 29, 1986, 5. 479. ill.

2199. Szirtes János

LÓSKA Lajos: Három művész - három mű. = Palócföld, 20, 1986, 6. 76-81. ill.

SZIRTES János kiállítása, Pécs, Modern Magyar Képtár, 1986. december 3-21. A kiáll. rend. Sárkány József. A katalógust írta Sárkány József, Szőke Annamária. Pécs, 1986 12 p., ill.

2200. Szotyori Anna

LÁZÁR László: Szotyori Anna képi metaforái. = Utunk, 1986. július 18. 7.

MAROSI Ildikó: Szeplátásról, anyagról, munkáról. = A Hét, 1986. június 5. 6-7. ill.

2201. Szőnyi György

SZŐNYEI György, részletek, details, Bp., Stúdió Galéria, 1986. november 5 - december 7. Bp., 1986 6 p., ill. *ism.*

TORMA Tamás: Szőnyi György képei. = Új Tükör, 1986. november 30. 3. ill.

2202. Szőnyi István

-esse-[KENESSEI András]: A hely szelleme. = Magyar Hírlap, 1986. június 21. melléklet 6.

TAMÁS István: Szőnyi Istvánról. = Új Tükör, 1986. június 22. 31. ill.

2203. Szőrényi Béla

kiáll. Bp., Fényes Adolf Terem, 1986 *ism.* BALOG János: Szőrényi Béla kiállítása. = Új Tükör, 1986. március 16. 4. ill.

MENYHÁRT László: Szabad a gazda. Beszélgetés Szőrényi Bélával. = Művészet, 27, 1986, 9. 41-43. ill.

2204. Szörtsey Gábor

SZÖRTSEY Gábor kiállítása, Kecskemét, Gépipari és Automatizálási Műszaki Főiskola, 1996. november 4-21. Bev. Hegyi Lóránd. Kecskemét, 1986 6 p., ill.

2205. Szűr-Szabó József

SZŰR-SZABÓ József festményei, Miskolc, Szőnyi István Terem, 1986. szeptember 24. Bev. Losonci Miklós. Miskolc, 1986 4 p., ill.

2206. Takács Erzsébet

M.I.: Takács Erzsébet szobrai között. = Népszava, 1986. április 21. 6.

2207. Takács Katalin

KÜRTHY Sándor: Az életfák üzenete. Takács Katalin textilképeiről. = Művészet, 27, 1986, 4. 25-29. ill.

Táncos László > Lóránt Zsuzsa, Paulikócs István

Tari Gábor > Magyarai Márton

2208. Tasnádiné Redeczky Anna

kiáll. Veszprém, 1986 *ism.* PETÁNOVICS Katalin: Kiállítás modern miseruhákból. = Új Ember, 1986. június 15. 6.

Tassy Klára > Eigel István

2209. Tavasz Noémi

kiáll. Bp., Duna Galéria, 1986 *ism.* LOSONCI Miklós: Lírai intimitás, rajzi tisztaság. = Vasárnapi Hírek, 1986. augusztus 3. 7.

KOÓS Judith: Tavasz Noémi műhelyében. = Reformátusok Lapja, 1986. július 6. 4.

> Lóránt Zsuzsa

2210. Tenk László

kiáll. Bp., Bolgár Kultúra, 1986 *ism.* T. A. [TASNÁDI Attila]: Magyar évnýtó a Bolgár Kultúrában. = Népszava, 1986. január 28. 6.

- kiáll. Kaposvár, Somogyi Képtár, 1986 *ism.* POGÁNY Gábor: Tenk László kaposvári kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 8. 61-62. ill.
- WEHNER Tibor: Gyengéd torzítások. Tenk László festészet. = Művészet, 27, 1986, 1. 12-14. ill.
- 2211. Tenkács Tibor**
GODA Gertrúd: Beszélgetés Tenkács Tibor festőművésszel. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 24 (1986) 166-174. ill.
- 2212. Tettamanti Béla**
TETTAMANTI Béla rajzai. Bp., Ernst Múzeum, 1986. június 20 - július 13. A kiáll. rend. Dobai Ágnes. Bev. Frank János Bp., 1986 8 p., ill. *ism.* KENESSEI András: Rajzfilozófusok utóda. = Magyar Hírlap, 1986. június 21. 6.
- SZÉKELY András: Fanyar optimizmus. = Népszabadság, 1986. július 7. 7. VADAS József: Idényvég. = Élet és Irodalom, 1986. július 11. 13.
- 2213. Tihanyi Judit**
T.J. - H.Gy.[TIHANYI Judit - HALMOS György]: Óbudai piac. Építés: Tihanyi Judit, Halmos György. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 37. ill.
- T.J.-H.Gy.[TIHANYI Judit - HALMOS György]: A városligeti Petőfi Csarnok rekonstrukciója. Fővárosi Ifjúsági Szabadidő Központ és Repülési Múzeum. Építés: Tihanyi Judit, Halmos György. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 24-25. ill.
- 2214. Till Aran**
kiáll. Hódmezővásárhely, 1986 FENYVESI Félix Lajos: Till Aran kiállítása. = Új Ember, 1986. június 22. 6.
- 2215. Timár Annamária**
kiáll. Bp., Fényes Adolf terem, 1985 > 1985, 2705. *ism.* DARITS Ágnes: Timár Annamária kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 1. 59. ill.
- 2216. Tomay Tamás**
TOMAY Tamás - VARGA Levente: Semmelweis Kórház, Budapest V. ütem. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 14. ill.
- 2217. Topor András**
kiáll. Kaposvár, Somogyi Képtár, 1986. *ism.* FODOR András: Topor András festőművész kiállítása [megnyitó]. = Múzeumi Tájékoztató, 1986. december, 3-6.
- 2218. Tornay Endre András**
LÓSKA Lajos: Három művész - három mű. = Palócföld, 20, 1986, 6. 76-81. ill.
- TORNAY Endre András szobrászművész kiállítása, Bp., Vigadó Galéria, 1986. június 19 - július 20. Bev. D. Fehér Zsuzsa. Bp., 1986 8 p., ill. *ism.* ACSAY Judit: Tornay Endre András szobrai. = Új Tükör, 1986. július 20. 3. ill.
- HOLLÓSI, Éva: Skulpturen von Endre András Tornay. = Budapester Rundschau, 1986. július 14. 9. MOLNÁR Zsolt: Képes kiállítási krónika. = Magyar Hírlap, 1986. július 19. 6.
- 2219. Torok Sándor**
kiáll. Szabadka, Képzőművészeti Találkozó, 1985 *ism.* DURANCI, Bela: Torok Sándor tárlata. = Hid, 50, 1986, 1. 138-143. ill.
- 2220. Tot, Amerigo**
ÁRPÁSI Zoltán: Amerigo Tot: A Mag apoteózisa. Békéscsaba, Békés Megyei Lapkiadó Vállalat, 1986 12 p., ill.
- ROMVÁRY Ferenc: Pécs, Amerigo Tot Múzeum. Bp., Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1986 16 p., ill. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, 270.)
- 2221. Tóth B. László**
TÓTH B. László festőművész kiállítása, Bp., Paál László Terem, 1986. február 20 - március 1. Bev. Szij Rezső. Bp., 1986 6 p., ill.
- 2222. Tóth Béla**
SZOMBATHY Gyula: „A festészetet szolgáltatnak tekintem” [beszélgetés]. = Reformátusok Lapja, 1986. január 26. 6.
- 2223. Tóth Ernő**
POGÁNY Gábor: A hegedülő krampusz. Tóth Ernő képeiről. = Művészet, 27, 1986, 10. 14-17. ill.
- Tóth István > Balogh István Vilmos**
- 2224. Tóth József szobrász**
BERECZKY Loránd: Kint vagy bent - hivatásos vagy amatőr? = Művészet, 27, 1986, 6. 18-20. ill.
- 2225. Tóth József grafikus**
VADAS József: Mondja, tehén, mért oly bús? = Élet és Irodalom, 1986. november 7. 12.
- 2226. Tóth Margit**
LÁZÁR Zsuzsa: Keramikusok. = Ipari Forma, 10, 1986, 2. 18-19. ill.
- 2227. Tóth Menyhért**
SUPKA Magdolna: Fehérek táltosa. Tóth Menyhért művészetéről. = Kortárs, 30, 1986, 8. 126-132. ill.
- 2228. Tóth Sándor szobrász**
TÓTH Sándor szobrász kiállítása, Nyírbátor, Báthori István Múzeum, 1986. május 18. - október 31. Bev. Végvári Lajos. Nyírbátor, 1986 2 p., ill.
- 2229. Tóth Sándor textiltervező**
TÓTH Sándor textiltervező iparművész gyűjteményes kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1986. április 25 - május 18. A kiáll. rend. Gelencsér Éva. Bev. Frank János. Bp., 1986 8 p., ill. *ism.* HOLLÓSI, Éva: Traditionelle Stoffe, moderne Formen in Textil. Ausstellung von Sándor Tóth. = Budapester Rundschau, 1986. május 12. 9. TORDAY Aliz: Kép, szobor, rajz - kötélből. = Művészet, 27, 1986, 10. 38-40. ill.
- TORDAY Aliz: Tóth Sándor kötelei. = Új Tükör, 1986. május 18. 4. VADAS József: Gondolatfonal. = Élet és Irodalom, 1986. május 2. 12.
- 2230. A. Tóth Sándor**
TÜSKÉS Tibor: A Tóth Sándor íróportrék. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 285-289.
- 2231. Tóthné Nagy Amália**
LENGYEL György: A csipke művészet. Tóthné Nagy Amália munkái. = Nők Lapja, 1986. február 22. 25., ill.
- 2232. Tóthné Rédei Györgyi**
TÓTHNÉ RÉDEI Györgyi: Találkozásaim a textillel. Bp., BTL, 1986 111 p., ill.
- 2233. Tölg-Molnár Zoltán**
CHIKÁN Bálint: Elhagyott percek. Tölg-Molnár Zoltán festészetéről. = Művészet, 27, 1986, 2. 16-19. ill.
- 2234. Török László**
Sz.A.[SZÉKELY András]: Török László képeihez. = Új Tükör, 1986. április 20. 22. ill.
- Török Richárd > Körösnéyi Tamás**
- 2235. Trauner Sándor**
BAJOMI LÁZÁR Endre: Trauner-köszöntő. = Film Színház Muzsika, 1986. szeptember 6. 26.
- 2236. Triznya Máttyás**
KABDEBÓ Tamás: Vedute di Triznya. = Új Látóhatár, 37, 1986, 1. 74-88.
- 2237. Trombitás Tamás**
Trombitás Tamás. Bp., Ernst Múzeum, 1985/1986 > 1985, 2729. *ism.* GYETVAI Ágnes: Bálványok, neopiramisok, fénybarlangok. = Magyar Nemzet, 1986. január 7. 7.
- KENESSEI András: Neonsövek és térformák. = Magyar Hírlap, 1986. január 6. 4. VADAS József: Tenger fény. = Élet és Irodalom, 1986. január 17. 13.
- 2238. Tury József**
TURY József kiállítása, Miskolc, Herman Ottó Múzeum Képtára, 1986. június-szeptember. A kiáll. rend. a katalógust írta Kárpáti László. Miskolc, 1986 6 p., ill.
- 2239. Turcsányi Zsuzsa**
LÁZÁR Zsuzsa: Keramikusok. = Ipari Forma, 10, 1986, 2. 18-19. ill.

2240. Túry Mária

LÁNCZ Sándor: Túry Mária. Bp., Képzőművészeti, 1986 62 p., XVI t. ill. (Mai magyar művészet)

2241. Udvardi Erzsébet

NADOR Tamás: 10 kérdés Udvardi Erzsébethez. = Magyar Ifjúság, 1986. január 3. 30-31. ill.

UDVARDI Erzsébet: Miért festek biblikus képeket? = Diakónia, 8, 1986, 1. 35-37. ill.

2242. Uhrig Zsigmond

LOSONCI Miklós: Uhrig Zsigmond. Vác, Madách Imre Művelődési Központ, 1986 40 p., ill.

2243. Uitz Béla

BAJKAY Éva: Küzdelem. = Évfordulók 1987 (1986) 83-88.

2244. Ujházi Péter

UJHÁZI Péter gyűjteményes kiállítása, Székesfehérvár, Csók István Képtár, 1986. október 11 - december 31. A kiáll. rend. és bev. Kovalovszky Márta, Ladányi József. Székesfehérvár, 1986 24 p., ill. (István Király Múzeum közleményei. D. sorozat, 171.) **ism.** P. SZÜCS Julianna: Gazdag szegények. Gondolatok három kiállításról és egy bontakozó stílus esélyeiről. = Népszabadság, 1986. december 20. 16.

2245. Ujházy Sándor

ALMÁSI Tibor: Ujházy Sándor - az Avas, Máramaros és Émellék festője. = Utunk, 1986. február 21. 7.

2246. Urbán György

P. SZABÓ Ernő: München és Ibrány között [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1986. július 11. 26-27. ill.

URBÁN György gyűjteményes kiállítása, Bp., Ernst Múzeum, 1986. április 19 - május 11. A kiáll. rend. Kratochwill Mimi. Bev. Németh Lajos. Bp., 1986 32 p., ill. **ism.** LOSONCI Miklós: Kozmikus festészet. = Vasárnapi Hírek, 1986. április 27. 7. MAJOR Ottó: Rozalie és az ősröbbanás. Urbán György képei az Ernst Múzeumban. = Új Tükör, 1986. május 11. 22. ill. MENYHÁRT László: Rend és mozgás. Urbán László művészetéről. = Művészet, 27, 1986, 4. 38-41. ill. SZÉKELY András: Földi galaktikák. = Népszabadság, 1986. május 4. 7. VÉGH, Petra.: Der Maler György Urbán. = Budapesti Rundschau, 1986. május 5. 9. WAGNER István: A tűz krónikása. = Magyar Hírlap, 1986. május 8. 4.

2247. Uzonyi Imre

SZÉKELYHIDI Ágoston: Látomás a tanyáról. = Népszava, 1986. március 10. 6.

2248. Váczy Margit

BANNER Zoltán: Dr. Váczy Margit csend-életei. = Utunk, 1986. szeptember 19. 7.

2249. Vágfalvi Ottó

VÁGFALVI Ottó festőművész kiállítása, Dorog, Dorogi Galéria, 1986. október 20 - november 4. Bev. Furlán Ferenc. Dorog, 1986 6 p., ill.

2250. Vákár Tibor

VÁKÁR Tibor építész műveiből, OMF Magyar Építészeti Múzeuma, 1986. május 23 - június 12. A kiáll. rend. Pusztai László, Hadik András, Fülöp Csilla. A katalógust írta és szerk. Hadik András. Bp., 1986 20 p., ill.

2251. Valent-Hódy, Michel

MENYHÁRT László: Kötődések. Beszélgetés Michel Valent-Hódy festőművésszel. = Művészet, 27, 1986, 10. 56-57. ill.

2252. Valkó László

GYÁRFÁS Péter: Gyűrűsek, gyűrődések [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 12, 1986, 4. 88-107. ill.

kiáll. Pécsi Galéria, 1986 **ism.** GYÁRFÁS Péter: A szenvedés arcai. = Művészet, 27, 1986, 10. 60-61. ill.

2253. Valovits László

BANNER Zoltán: Riportok egy falfestményhez. = Utunk, 1986. június 20. 7.

TOCA, Mircea: A felfedezés izgalmaival. = Utunk, 1986. november 28. 7.

Van der Pol, Jan > Geys, Mareike

Vancsura Rita > Szilcz Mariann**2254. Vankóné Dudás Juli**

Vankóné Dudás Juli: Falum Galgamácsa. 2. átdolg. kiad. Szentendre, 1983 **ism.** KÓSA László = Hungarológiai Értesítő, 8, 1986, 3-4. 255-256.

2255. Varga Amár László

HOMMAGE a Böcklin. Varga Amár László kiállítása, Bp., Stúdió Galéria, 1986. december 10 - 1987. január 4. Bev. Hegyi Loránd. Bp., 1986 8 p., ill. **ism.** BÁN András: Anticiklon. Új és újabb festészeti kiállítások. = Magyar Nemzet, 1986. december 29. 4.

> Lóránt Zsuzsa

2256. Varga Ferenc szobrász

ETELE Antal: A Bory vartól Washingtonig. = Magyar Hírek, 39, 1986, 10. 6-7. ill.

2257. Varga Géza

VARGA Géza szobrászművész kiállítása, Békéscsaba, Békés Megyei Könyvtár, 1986. Bev. Dömötör János. Békéscsaba, 1986 12 p., ill.

2258. Varga Hajdú István

TÜSKÉS Tibor: Varga Hajdú Istvánról. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 290-308.

VARGA Hajdú István kiállítása a Megyei Könyvtárban, 1986. november 3 - 23. Békéscsaba, 1986 8 p., ill.

2259. Varga Imre

FÓTI Edit: Igazat mondani minden szoborral. Beszélgetés a Kun Béla-emlékmű felállítását előtti. = Szovjet Irodalom, 1986, 3. 178-182., ill.

(h.é.) [HAJDÚ Éva]: Varga Imre párizsi vendégkönyve. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 16. 9.

HARANGOZÓ Márta: Bűnös, mert nem azonos. Vita köztéri szobrainkról és egy kritikáról. = Esti Hírlap, 1986. december 16. 2.

HARANGOZÓ Márta: Jövőt idéző elmúlt idő. = Budapest, 24, 1986, 11. 10-13. ill.

HARANGOZÓ Márta: Szent István a St.Germain előtt. = Esti Hírlap, 1986. június 17. 2.

HARANGOZÓ Márta: Útközben. = Magyarország, 1986. április 27. 48. ill.

HARANGOZÓ Márta: Varga Imre szobrai Párizsban. = Esti Hírlap, 1986. június 5. 1-2.

kiáll. Wien, Collegium Hungaricum, 1986 **ism.** T.A. [TORONYI Attila]: Die Welt als ein sinnvolles Ganzes. Ausstellung des Bildhauers Imre Varga. = Budapesti Rundschau, 1986. április 14. 9.

KOVÁCS István: Varga Imre kiállítása Párizsban. = Népszabadság, 1986. június 6. 7.

KRATOCHWILL Mimi: Személyiségek és kötődések. = Vasárnapi Hírek, 1986. jún. 15. 6.

NÁDOR Tamás: Varga Imre [beszélgetés]. = Nádor Tamás: Ex libris. Bp., Gondolat, 1986 430-441.

t.g.: Bildhauer Imre Varga. = Budapesti Rundschau, 1986. december 8. 6

TÜSKÉS Tibor: Látogatóban Varga Imrénél [beszélgetés]. = Tüskés Tibor: Triptichon. Bp., Szépirodalmi, 1986 331-343.

2260. Varga Mátyás

CSORBA Mária: Felsőzados pálya [beszélgetés]. = Új Tükör, 1986. június 8. 27. ill.

KÁDÁR Márta: Alkotó és mecénás is. Kiállítóházat alapított Szegeden Varga Mátyás. = Vasárnapi Hírek, 1986. december 21. 11.

KÁDÁR Márta: Varga Mátyás díszlettervező 55. éve. = Olvasó Nép, 8, 1986, 2(28) 105-114. ill.

2261. Varjasi Tamás

PALLAGI Ferenc: Szobrok - bőrből. Varjasi Tamás kiállítása. = Esti Hírlap, 1986. november 11. 2.

2262. Várkonyi János

VÁRKONYI János festőművész kiállítása, Békéscsaba,

- Munkácsy Mihály Múzeum, 1986. szeptember 11 - október 12. Bev. Dömötör János. Békéscsaba, 1986 4 p., ill.
- 2263. Várnagy Ildikó**
kiáll. Bp., Budapest Galéria Kállitőháza, 1985 > 1985.
- 2264. ism. PAPP Júlia:** Várnagy Ildikó kiállítása. = Művészet, 27, 1986, 1. 58-59. ill.
- 2264. Váro Márton**
POGÁNY Gábor: A képfaragó. Váro Márton szobrairól. = Művészet, 27, 1986, 4. 20-24. ill.
- 2265. Vas Zoltán**
V. PÁZMÁNDI Margit: Vas Zoltán (1923-1986). = Magyar Építőművészet, 1986, 4. 63. ill.
- Vásárhelyi Emese > 1451.**
- 2266. Vasarely Victor**
(békés): Vasarely a Déliné. = Esti Hírlap, 1986. július 10. 4.
- KÁDÁR Márta:** A mester és gyűjtője. = Magyarország, 1986. november 16. 42. ill.
- kiáll. Bp., Buda Penta Hotel, 1986 ism. (mohl): Vasarely kiállítás a Buda Penta Hotelben. = Új Ember, 1986. szeptember 14. 6. -syp.: Vasarely-kiállítás a Penta Galériában. = Magyar Nemzet, 1986. augusztus 30. 9.
- WAGNER István:** Vasarely a presszóban. = Magyar Hírlap, 1996. október 9. 4.
- (selmeczy): Vasarely-ajándék Dorogra. = Népszava, 1986. szeptember 8. 6.
- SZABÓ Margit:** Elperelték egykoron Óbuda központját. Vasarely műveinek múzeuma a kastélyban. = Esti Hírlap, 1986. október 18. 4.
- V.J.:** Újabb Vasarely-mű a Déliné. = Magyar Nemzet, 1986. június 18. 4.
- VASARELY, Victor:** Gea. Bp., Corvina, 1986 137 p., ill. ism. s. = Könyvvilág, 31, 1986, 4. 29.
- 2267. S. Vásárhelyi Emese**
kiáll. Pécsi Galéria, 1986. július 6 - augusztus 24. ism.
- SÁRKÁNY József:** Az anyag „emlékezete”. = Művészet, 27, 1986, 8. 59. ill.
- 2268. Vaszkó Erzsébet**
Gy.Á. [GYETVAI Ágnes]: Eltemették Vaszkó Erzsébetet. = Magyar Nemzet, 1986. április 26. 8.
- MUCSI András:** Vaszkó Erzsébet. = Pest Megyei Múzeumi Híradó, 13, 1986, 1-2. 5-8.
- Vereczkei Szilvia > Csavarga Rózsa**
- 2269. Veres Miklós**
VERES Miklós festőművész kiállítása, Kaposvár, Bemáth Aurél Terem, 1986. február 13-22. Bev. Pogány Ö. Gábor. Kaposvár, 1986 4 p., ill.
- 2270. Veress Pál**
HORGAS Béla: Angyalok és bálványok. Veress Pál művészetéről. = Kortárs, 30, 1986, 10. 130-131. ill.
- P. SZABÓ Emő:** Remélem, a lényegről szólok [beszélgetés]. = Magyar Ifjúság, 1986. április 4. 26-27. ill.
- TÜSKÉS Tibor:** Magyar költők linóleumban. Veress Pál metszetsorozata. = Népszava, 1986. augusztus 30. 8.
- TÜSKÉS Tibor:** Mai bálványok alkotója. = Új Tükör, 1986. november 30. 27. ill.
- VERESS Pál** festőművész kiállítása, Bp., Emst Múzeum, 1986. január 10 - február 2. Bev. Frank János, Gloria-Gilda Deak. Bp., 1986 16 p., ill. ism. DARITS Ágnes: Bálványok az Emst Múzeumban. = Művészet, 27, 1986, 8. 62-63. ill. DEÁK, Gloria-Gilda: Idols and Enigmas. = The New Hungarian Quarterly, 27, No 101, 1986 191-192. ill.
- LUKÁCSY Sándor:** Veress Pál bálványai az Emst Múzeumban. = Magyar Nemzet, 1986. január 30. 4.
- SZÉKELY András:** Emberarcú bálványok. = Népszabadság, 1986. február 4. 7.
- VADAS József:** Bálványok maszkban. = Élet és Irodalom, 1986. január 24. 12.
- VARGHA Balázs:** Veress Pál képei. = Új Tükör, 1986. január 12. 3-4. ill.
- 2271. Veress Pál**
BEKE György: Veress Pál hegyei a tengerparton [beszélgetés]. = A Hét, 1986. augusztus 7. 6. ill.
- 2272. Vertel Beatrix**
kiáll. Balassagyarmat, Horváth Endre Galéria, 1986 ism.
- PETRÓCZI Éva:** Vertel Beatrix kiállítása. = Új Tükör, 1986. november 2. 3. ill.
- 2273. Vertel József**
SOÓS Imre: Vertel József kisgrafikái. = Kisgrafika, 15, 1986, 3. 4-9. ill.
- 2274. Vertes Zoltan**
REMÉNYI GYENES István: A szobrász lovag. = Magyar Hírek, 39, 1986, 12. 23. ill.
- 2275. Veszelszky Béla**
VESZELSZKY Béla (1905-1977), Bp., Kiscelli Múzeum, 1986. március 7 - május 4. Bev. Tandori Dezső. Bp., 1986 30 p., + 12 színes dia ism. GYETVAI Ágnes: Két mester. = Magyar Nemzet, 1986. március 29. 9.
- LÓSKA, Lajos:** The Painting of Béla Veszelszky. = The Nem Hungarian Quarterly, 17, No 104, 1986 193-194. ill.
- SINKOVITS Péter:** Pontokból épített világ. = Művészet, 27, 1986, 8. 24-29. ill. P. SZÜCS Julianna: A valóság káprázata. = Népszabadság, 1986. március 28. 7.
- 2276. Veszprémi Endre**
ECSERY Elemér: Veszprémi Endre. = Könyvtáros, 36, 1986, 3. 175. ill.
- kiáll. Bp., Csepel Galéria, 1986 ism. (Giczy) [GICZY György]: Veszprémi Endre festőművész. = Új Ember, 1986. június 15. 6.
- 2277. Vető János**
KOZMA György: Vető János és Méhes Lóránt grafikái. = Élet és Irodalom, 1986. január 10. 12.
- 2278. Vida Géza**
MURÁDIN Jenő: Vida Géza vallomásos szobrai. = Utunk, 1986. szeptember 5. 7.
- 2279. Vidovszky Béla**
Láng Miklós: Vidovszky Béla. Békéscsaba, Rózsa Ferenc Gimnázium, 1983 > 1984, 2378. ism. EGRI Márta = Békési Élet, 21, 1986, 2. 256-258.
- LÁNG Miklós:** Várak, kastélyok, Vidovszky vászna. = Műemlékvédelem, 30, 1986, 3. 220-224. ill.
- VIDOVSZKY Béla** festőművész állandó kiállítása, Gyomendrőd, Endrőd és Vidéke Takarékszövetkezet, 1986. Bev. Láng Miklós. Gyomaendrőd, 1986 6 p., ill. ism. LÁNG Miklós: Vidovszky Béla egészséges naturalizmusa. Művészet, 27, 1986, 11-12. 103. ill.
- 2280. Vigh Tamás**
VIGH Tamás, Nyíregyháza, Megyei és Városi Művelődési központ, 1986. november. Nyíregyháza, 1986 6 p., ill.
- 2281. Vilt Tibor**
VILT Tibor (1905-1983) emlékkiállítás. Székesfehérvár, Csók István Képtár, 1986. március 1 - május 11. A kiáll. rend. Kovalovszky Márta, Ladányi József. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1986 28 p., ill. (Az István Király Múzeum Közleményei. D. sorozat, 166.) + Válogatott cikkbibliográfia. Összeáll. Ladányi József. 12 p. benne: Wilt Pál: [Beszélgetés Vilt Tiborral]. 3-7. ism. GYETVAI Ágnes: Vilt Tibor-emlékkiállítás Székesfehérvárott. = Magyar Nemzet, 1986. április 22. 7. P. SZÜCS Julianna: Vilt-titok. = Népszabadság, 1986. április 21. 7.
- 2282. Virág Csaba**
VIRÁG Csaba: A Közművelődés Háza, Tatabánya - Városcsopont. Építész: Virág Csaba. = Magyar Építőművészet, 1986, 6. 38-41. ill.
- Vopava, Walter > Neogy-Tezak, Edgar**
- 2283. Wahnorn András**
GYÁRFÁS Péter: Az egyszerűsödés felé [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 12, 1986, 6. 99-115. ill.

> fe Lugossy László

2284. Warhol, Andy

ANTAL István: Andy Warhol és Amerika. = Film Színház Muzsika, 1986. augusztus 23. 10-11., ill.

2285. Welner Tibor

KOMOR Vilma: Egy építész emlékezete. Nyolcvan éves lenne Weiner Tibor. = Magyar Nemzet, 1986. december 30. 5.

2286. Weininger Andor

ANTAL István: Az utolsó magyar Bauhausos. = Új Tükör, 1986. augusztus 3. 3. 28. ill.

2287. Werbánszky Ernő

(fellegi): Szakma és művészet [beszélgetés]. = Népművelés, 33, 1986, 10. 42-43. ill.

2288. Wild, David

MORAVÁNSZKY Ákos: Modernizmus saját kivitelezésében. David Wild építész lakóháza, London, 44 Rochester Palace. = Magyar Építőművészet, 1986, 1. 48-53. ill.

2289. Wirkkala, Tapio

SZVERLE Mária: In memoriam Tapio Wirkkala. = Ipari Forma, 10, 1986, 1. 27. ill.

VARGA Vera: Kézművészet és design. Tapio Wirkkala életműve. = Művészet, 27, 1986, 8. 52-55. ill.

2290. Würtz Ádám

(m.l.) [MEGAY László]: Würtz Ádám. = Magyar Nemzet, 1986. április 4. 12.

WÜRTZ Ádám kiállítása a Megyei Könyvtárban, Békéscsaba, 1986. március 14 - április 5. Békéscsaba, 1986 8 p., ill.

2291. Xantus Gyula

XANTUS Gyula Gyűjtemény. Berettyóújfalú, Bihari Múzeum, 1986. április 22 - május 15. Bev. Kovács Lajos. Berettyóújfalú, 1986 8 p., ill.

2292. Záborszky Gábor

GYÁRFÁS Péter: Két zsák és a többi [beszélgetés]. = Mozgó Világ, 12, 1986, 2. 106-118. ill.

2293. Zahorán Mária

ZAHORÁN Mária grafikusművész kiállítása, Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1986. november 6 - december 31. Békéscsaba, 1986 6 p., ill.

ef Zámbo István > fe Lugossy László

2294. Závory Zoltán

ZÁVORY Zoltán festőművész 80 éves. = Új Ember, 1986. jan. 19. 8.

2295. Zselai Éva

ERNYEY Gyula: Zselai Éva. A modern amerikai kerámia úttörője. = Művészet, 27, 1986, 1. 53-55. ill.

2296. Zilahy György

ZILAHY György festőművész emlékkiállítása, Tata, Vár, 1986. A kiáll. rend. a kat írta Lánosz Sándor. Tata, 1986 28 p., ill. (A Kuny Domokos Múzeum képzőművészeti kiállítása, 58.) SZERÉNYI Győző: Zilahy György emlékére. = Népművelés, 33, 1986, 4. 42. ill.

2297. Zimán Vitélyos Magda

SZEKERNYÉS János: „Tévedés, hogy a textilben nem lehet gondolat” [beszélgetés]. = A Hét, 1986. március 6. 5. ill.

2298. Zoltán Mária Flóra

kiáll. Székesfehérvár, Mészöly Géza Terem, 1986. K.A. [KENESSEI András]: A rózsaszín létjogosultsága. = Magyar Hírlap, 1986. szeptember 5. 9.

2299. Zoltánfy István

kiáll. Szeged, Csontváry Terem, 1986. ism. TANDI Lajos: Zoltánfy István képei. = Új Tükör, 1986. október 12. 3. ill.

2300. Zsakó István

kiáll. Bp., Helikon Galéria, 1985 > 1985, 2802. ism. GYETVAI Ágnes: Bálványok, neonpiramisok, fénybarlangok. = Magyar Nemzet, 1986. január 7. 7. VIGH Tamás: Zsakó István szobrai. = Művészet, 27, 1986, 3. 61. ill.

2301. Zsibrita Katalin

LÁZAR Zsuzsa: Keramikuskok. = Ipari Forma, 10, 1986, 2. 18-19. ill.

Pótlások

2302. MITHAY Sándor: Archiv fotók a pápai Esterházy kastélyról. Pápa, Helytörténeti Múzeum, 1986 10 p., ill.

2303. BARÁTAINKNÁL. Vologdai és miskolci művészek közös kiállítása, Miskolc, Miskolci Galéria, 1986. április 3 - május 2. Bev. B. Kurago. Miskolc, 1986 20 p., ill.

2304. MUNKA és művészet. Borsod megyei képzőművészek kiállítása, Miskolc, Miskolci Galéria, 1986. augusztus 19 - szeptember 14. A kiáll. rend. Jurecskó László. Bev. Drótos László. Miskolc, 1986 12 p., ill.

Topográfiai mutató

Alba Iulia > Gyulafehérvár
 Aita Mare > Nagyajta
 Alsósebes [Nizná Šebastová]
 - ferences templom 803
 Antol > Hontszentantal
 Ásványráró
 - Egres u. 46. 1007
 Árkos [Arcus]
 - templomerőd 757
 Arcus > Árkos
 Árpás
 - r.k. templom 810
 Árva [Orava]
 - vár 589
 - várkápolna 793
 Aszód 400
 Baia Mare > Nagybánya
 Baja
 - ferences kolostor 721
 Bajmóc [Bojnice]
 - vár 369
 Bajna
 - Sándor-Mettemich kastély 175
 Balassagyarmat
 - vár 774
 Balatonföldvár 440
 Balatonfüred 240, 1003
 Balázsfalva [Blaj]
 - nyomda 479
 Banská Bystrica > Besztercebánya
 Banská Štiavnica > Selmecbánya
 Bántornya [Tumišče]
 - r.k. plébániatemplom 661
 Baranya megye 613, 766, 845
 - várak 627
 Barcelona
 - Sagrada Família 1119
 Bardejov > Bártfa
 Bártfa [Bardejov] 153
 - ferences templom és kolostor 628
 Bátmonostor
 - bencés apátság 543
 Beckó [Beckov] 767
 Beckov > Beckó
 Bécs > Wien
 Békéscsaba
 - Megyei Könyvtár 1765
 - r.k. plébániatemplom 935
 Berlin
 - Új Birodalmi Kancellária 1178
 Beszterce [Bistrița]
 - monostor 606
 Besztercebánya [Banská Bystrica]
 - Benicki-ház 688
 Betlér [Betliar]
 - Andrássy-kastély 975, 1016
 Betliar > Betlér
 Bistrița > Beszterce
 Blaj > Balázsfalva
 Bodrog
 - Bű nemzetség központja 597
 Bodrogház 12
 Bojnica > Bajmóc
 Boldogkőváralja 410

Boldva
 - ref. templom 581
 Borinka > Pozsonyborosjenő
 Borsod-Abaúj-Zemplén megye 397
 Bőde
 - r.k. templom 559
 Braşov > Brassó
 Brassó [Braşov] 590
 Bratislava > Pozsony
 Brunóc [Brunovce]
 - kastély 816
 Brunovce > Brunóc
 Budapest 64, 184, 403, 730, 751, 807, 945, 964, 1049,
 1055, 1086, 1125, 1293, 1301, 1310
 - határkövek 1090
 - köztéri szobrok 1024, 1342, 1344
 - kutak 441
 I.
 - Fő u. 41., Erzsébet apácák temploma 785
 - Savoyai Jénő szobra 1167
 - Sikló 980, 995
 - Szent György tér 406
 - Szentháromság tér, Halászbástya 237, 376, 377
 - Szentháromság tér, Nagyboldogasszony templom Ha-
 lászbástya 237, 376, 377
 - Tóth Árpád sétány, Görgei Atrúr szobra 1194
 - Vár - várpalota 201, 519, 571, 599, 652, 686, 687, 690,
 715, 716, 717, 720, 751, 756, 805, 807, 808, 815, 864
 - Lánchíd 1107
 - Viziváros 756
 II. 1309
 - Budakeszi út, Tűzpoltóparancsnokság 2149
 - Csalán u., Bartók Béla Emlékház 1692
 - Tűrbe tér, Gül Baba türbe 777
 III.
 - Aquincum 165, 183
 - Flórián tér 134, 135
 - Fő tér, káptalani templom 543
 - Fő tér, Zichy kastély 200
 - Hidegkúti u. 78., Mátyás király nyéki vadászkastélya 585
 - Kálvin-köz 1/7., királyi- és királynői vár 543
 - Kolozsi tér, Piac-bevásárlócsanakok 2213
 - Lajos u. 158., Domus apotecariorum 543
 - Lajos u. 168. r.k. plébániatemplom 543, 779
 - Óbuda 134, 180, 193
 - Piac tér (Lajos u. 152-167.) 543
 - Perc u. - Mókus u., klarissza templom és kolostor 543
 - Pók u., „Aquincumi kocsmá” 192
 - Újlak 1334
 - Vöröskereszt u. 14/21., Szent Kereszt ferences templom
 és kolostor 543
 IV.
 - Művelődési Központ 1700
 V. 451
 - Deák tér, Bajcsy-Zsilinszky Endre szobra 1747
 - Deák tér, Ev. templom 960, 974
 - Egyetem tér, Egyetemi (pálos) templom 786
 - Ferenciek tere 2., Belvárosi ferences templom 747
 - Haris köz, Haris-bazár 1004
 - Kossuth tér, Kossuth Lajos szobra (Horvay János) 1791
 - Kossuth tér 1/3., Országház 967
 - Március 15. tér, Belvárosi plébániatemplom 780
 - Március 15. tér, Erzsébet királyné szobra 1199
 - Markó u. 16., Legfelsőbb Bíróság 1005
 - Nádor u. 16., OTP 1937
 - Roosevelt tér - József Attila u. sarok (Sóház u. 18.): egykori
 Sóház majd Diana fürdő Budapest Diana-fürdő 936, 1128

- Roosevelti tér 9., Magyar Tudományos Akadémia épülete 961

- Szent István tér, Bazilika 155, 969

- Váci u. 19., Nemzetközi Kereskedelmi Központ 1705

- Váci u. 20., Taverna Szálló 1705

- Vigadó tér, Vigadó 939

VI.

- Körönd 1027

- Nagymező u., Terézvárosi plébániatemplom 738

VII.

- Dohány u. 44. Hungária fürdő és Szálló 944

VIII.

- Almásy téri Szabadidő Központ 2162

- Erzsébet krt. 11., New York-palota 1000

- Király u., Gozsdu udvar 228

- Madách tér 6., Madách Kamaraszínház 1999

- Rákóczi út 90., Grand Hotel Hungária 2128

- Rumbach Sebestyén u. 11/13., Zsinagóga 228

VIII.

- Kerepesi út, Lóversenypálya 1116

- Múzeum krt. 14/16., Magyar Nemzeti Múzeum 981

- Rákóczi u. 15., Csehszlovák Kulturális és Tájékoztató Központ 222

- Rákóczi u. 31., Rókus-kápolna 140

- Üllői út, Orczy-kert 1020

IX.

- Zsil u., Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára 1968

X. 380

- Vajda Péter u., Ferencvárosi Torna Klub uszodája 1834

XI.

- Fehérvári u., ELTE Sporttelep 1673

- Munkásország épülete 2078

XII. 1089

- Városmajor 459, 1019

XIII. 389

- Gyöngyösi út, Diplomáciai testületeket Ellátó Igazgatóság 1980

- Margitsziget 395

- domonkos apácák temploma 646, 648

- Zenélő-kút 1104

XIV.

- Állatkerti körút, Fővárosi Állat- és Növénykert 147

- Hősök tere, Milleniumi emlékmű 1025, 1026

- Hősök tere, Műcsarnok 965

- Népstadion u., Budapest Sportcsarnok 1868

- Városliget, Petőfi Csarnok, Fővárosi Ifjúsági Szabadidő Központ és Repülési Múzeum 2213

XVIII. 389

XXII.

- Csókássy Pál u. 7., Nepomuki Szt. János szobor 237

Burgenland 469

Cegléd 921

Chidea > Kide

Cluj > Kolozsvár

Crăciunel > Karácsonfalva

Csákány

- vár 790

Csákánydoroszló

- Batthyány-kastély 168

Csanád

- vár 762

Cserkút

- r.k. templom 596

Csiksomlyó [Șumuleu]

- Salvator-kápolna 734

Csopak

- vízimalom 1012

Csurgó

- Török Bálintné Pemfenger Katalin kertje 792

Darufalva [Drassburg]

- Csatkai Endre emléktáblája 77

Debrecen 162, 504, 772, 917, 1047, 1078, 1088

- ref. nagytemplom 983

- Városi Nyomda 1053

Diósgyőr

- vár 188

Divény [Divín]

- vár 774

Divín > Divény

Dombó [Rakovac] 604

Dombóvár

- Kossuth Lajos szobra 1791

Dömös 423

Drassburg > Darufalva

Drégelypalánk

- Drégely vár 218, 743

Dunabogdány

- árvízi jelek 1091

Dusnok

- szélmalom 992

Ecsed

- vár 569

Edelény

- l'Huiller-kastély 200

Eger 231, 271, 789, 842

- irgalmas templom 722

- vár 201, 225, 745

- Vitkovics-ház 198

Egervár

- vár 543

Eperjes [Prešov] 446, 450

- vár, városház 414

Esztergom 186, 287, 544, 551

- Bazilika 933, 972

- Szent Tamás hegy

- kálvária 258

- vár 201, 587

- Vitéz János palotája 588, 605

- Vízvárosi r.k. plébániatemplom 744

Esztergom sziget

- Szűz Mária bencés apáca kolostor 543

Farkasfa

- lakóház 176

Fehérvárcsurgó

- Károlyi-kastély 200

Felnémet

- Almárvölgyi pálos kolostor 573

Felső-Bárca [Košice-Barca]

- kúria 416

Fertőd

- Muzsikaház 174

Filakovo > Fülek

Fülek [Filakovo]

- vár 774

Füzér

- vár 139

Gács [Halič]

- vár 774

Galgamácsa

- Királyi vadász-kastély 997

Gálósfő

- Festetics-kastély 781

Gemer > Gömörvár

- Göcsej** 434
Gödöllő
 - Grassalkovich-kastély 179, 200, 763
Gömör megye 941
Gömörvár [Gemer] 614
Göncruszka
 - Kazinczy Ferenc szobra 1596
Graz 426
Güssing > Németújvár
Gyoma
 - ref. temetők 1161
Győr 249, 251, 432
 - Széchenyi tér 791
Győrúj
 - ref. templom 875
Gyöngyös 789
Gyula 407
 - Szent József-templom 739
 - vár 405
Gyulafehérvár [Alba Iulia]
 - Székesegyház Hunyadi síremlék 655
Hajdú-Bihar megye 3, 9, 264, 384, 602
Hajduszentpéter
 - ref. templom körútfa 151
Halič > Gács
Hárskút [Lipovnik]
 - r.k. templom 626, 625
Hegyhátszentpéter
 - kovácsműhely 310
Hercegszék 971
Hódmezővásárhely 962
Hollókő 219
 - vár 774
Hontszentantál [Antol]
 - Koháry-kastély 768
Homé Jaseno > Nagyjeszen
Horvátország 934
Ikervár
 - Pókadomb 614
Ilieni > Ilyfalva
Ilyfalva [Ilienii]
 - templomerdő 757
Ják
 - Szent György bencés apátsági templom 583
Jászágó 572
Kanjizs > Magyarkanizsa
Kaposvár 443
 - vár 206
Kapronca [Kapronica] 438
 - Kapronica > Kapronac
Karácsonfalva [Crăciunel]
 - unitárius templom 770
Károlyfalva 971
Kassa [Košice]
 - kertek 1018
 - Székesegyház 146, 650
Kecerkosztolány [Keczerovce]
 - kastély 584, 787
Keczerovce > Kecerkosztolány
Kécskemét 336, 921, 1050, 1186, 1587
 - Katona József Színház 142
 - r.k. piarista templom 776
Kékkő
 - vár 774
Késmárk [Kežmarok]
 - ev. templom és líceum 735
 - vár 561
Keszthely 144
 - Festetics-kastély 148, 247, 1017
 - r.k. lébáti templom 552
Kežmarok > Késmárk
Kide [Chidea]
 - temető 98
Kište [Kyjatice] 622
Kiskánizsa > Törökkanizsa
Kiskőrös
 - Szendrey Júlia szobra 1662
Kiskundorozsma
 - r.k. templom 819
 - szőlőmők 1066
Kiskunfélegyháza 1082, 1083
Kispapmező [Pomezseu]
 - várkastély 644
Kissándori [Ostratice]
 - kastély 421
Kolozsvár
 - belvárosi ref. templom 761
 - Farkas utcai ref. templom 562, 760
 - ferences templom 794
 - Fő tér 547
 - ref. egyházközség 833
 - unitárius templom 753, 754, 755
Komarno > Komárom
Komárom [Komarno] 314, 1022
Komárom megye 17, 282
Konyha [Kuchynia] vár 620
Košice > Kassa
Košice-Barca > Felső-Bárca
Körmen 425
Kőszeg 223, 401
 - Jurisich-vár 582, 736
Körmöcbánya [Kremnica] 177
Krakkó
 - vár
Krásna Hôrka > Krasznahorka
Krasznahorka [Krásna Hôrka] vár 411
Kremnica > Körmöcbánya
Kuchynia > Konyha
Kunhegyes
 - ref. templom 834
Kyjatice > Kiste
Lázarea > Szárhegy
Lébényszentmiklós
 - Szent Jakab-templom 653
Lengyeltóti
 - Apponyi-kastély 930
Levoča > Lőcse
Lipovnik > Hárskút
Lőcse [Levoča] 741
 - minorita templom 629
Lučka > Lúcska 565
Lúcska [Lučka]
 - erődtemplom 565
Magdeburg
 - Dom 557
Magyarkanizsa [Kanjizs] 549
Majk
 - kamalduli remetesség 200
Makó 1021
Máriaradna
 - kegyhely 511
Márkusfalva [Markušovce]
 - Máriássy-kastély 802
Markušovce > Márkusfalva

Marosvásárhely [Tîrgu Mureş]

- ref. temető 461

Mátészalka

- Tanácsház 1538

- Martin > Turócszentmárton

Mezőberény

- Német ev. templom 737

Mezőhegyes 145

- ménesbirtok épületei 157

Mezőkovácsháza 554**Mezőkomárom**

- Petőfi Sándor szobra 2075

Mezőkövesd

- Hadas városrész 1332

Mezőnyárad

- Kossuth u. 27/a. középkori ház 691

Mezőőrmenyes

- kastély 714

Miskolc 189, 943, 1079

- Gyermekegészségügyi Központ 1690

- Vasgyári Kórház 1632

Mórichida 810**Moson megye** 373**Moszkva** 948**Nagyajta [Aita Mare]**

- templomerőd 757

Nagybánya [Baia Mare] 1028, 1029**Nagybecskerek [Zrenjanin]** 762**Nagycenk**

- Széchenyi kastély 250

Nagyjeszen [Homé Jaseno]

- Szent Margit-templom 594

Nagykálló

- vár 769

Nagykanizsa

- vár 773

Nagykőrös 921

- erődítések 553

Nagypestény [Peşteana]

- r.k. templom 575

Nagyszeben [Sibiu] 566, 567, 568, 826

- Tanácsorony 765

Nagyszombat [Tmava] 814**Nagyvárad [Oradea]**

- vár 733

Németújvár [Güssing]

- Ferences kolostor 859

- Nižná Šebastová > Alsósőbcs

Nógrád megye 244, 418, 774**Nógrád**

- vár 774

- Nováky > Nyitra-Nováki

- Novi Kneževac > Törökkanizsa

- Novi Sad > Újvidék

Nyírbátor 1002

- minorita templom 563, 796

- ref. templom 563

Nyíregyháza

- görögkatolikus templom (Borbálya) 538

- Megyei és Városi Művelődési Központ 1538

- Szakszervezetek Háza 1538

- Színészlakások 1538

Nyitra-Novák [Nováky]

- kúria 420

Ócsa

- ref. templom 203

- Odorheiu Secuiesc > Székelyudvarhely

Ónod

- vár 732

Ópusztaszer 634, 635

- Oradea > Nagyvárad

- Orava > Árva

- Ostratice > Kissándori

Ozora

- vár 840

Óriszentpéter

- r.k. plébániatemplom 631

- Palić > Palicsfürdő

Palicsfürdő [Palić]

- kioszkok 977

Pápa 255, 386, 514, 725

- Esterházy-kastély 2302

- vízimalmok 431

Pásztó

- ciszterci monostor 624

- Peşteana > Nagypestény

Pécs 195, 525, 925

- Egyetemi Könyvtár 350

- Kanonoki-püspöki kriptá 150

- Káptalan u. 4., kanonoki ház 543

- Káptalani levéltár és plébánia 150

- középkori egyetem 543

- ókeresztény mauzóleum 526

- püspökvár 543, 615

- Székesegyház 246

- városfalak 543

Pécsvárda

- Kőszavár 614

Püßszentkereszt

- pálos kolostor 623

- Pomezau > Kispapmező

Pozsony [Bratislava] 518

- Pálffy-palota 600

- Székesegyház 878

- trinitárius templom 723

- vár 413, 429

Pozsonyborostyánkő [Borinka]

- vár 619

Pusztacsád

- Szent István-szobor 1127

- Prešov > Eperjes

Rábaszentmiklós

- emlékoszlop 937

Rábcakap

- Fő u. 19. 1008

Ráckeve 191, 1331

- Savoyai-kastély 759

- Rakovac > Dombó

Rátka 971**Remete [Rimet]**

- pálos kolostor 607

- Rimet > Remete

Róma

- San. Pietro 869

- Sixtus-kápolna 709

- Rožnava > Rozsnyó

Rozsnyó [Rožnava]

- üzletház 758

Sajószentpéter 422**Sajóudvarhely**

- ref. templom 642

Sály

- Lator vár 543

- Őrsúr vár 543

Sáramberke

- Teleki kastély és sírbolt 788

Sárospatak

- vár 201, 748

Sárvár 915

- vár 764

Sebeş > Szászsebes**Segesd 647**

- ispánsági központ 598

Selmecbánya [Banská Štiavnica]

- Glanzenberg vár 595

Seregélyes

- Zichy-Hadik kastély 160, 984

Sibiu > Nagyszeben**Slovenské Pravno > Tótpróna****Somogy megye 238, 543, 548, 576****Somoskő**

- vár 774

Sopron 8, 204

- Bécsi u. 3., Stomo műterem 356

- ev.templom 1011

- Kolostor u. 13, 230, 232, 233

- Kossuth u. 1. 174

- Lőverek 1013

- Major-köz 3., Festetics-major 234

- Stomo-ház 199

- Szent György u. 12., Eggenberger-ház 210, 211

- Szent György u. 14., evangélikus konventház 210, 211

- Új u. 30. 174

- vár 201

Sopronhorpács

- Széchenyi-kastély 174

Spišské Podhradie > Szepesváralja**Spišska Subota > Szepesszombat****Šumleu > Csíksomlyó****Sümeg 169**

- Sarvaly falu 543

Szabadka [Subotica] 477, 942, 990

- régi és új városháza 978, 979

Szabolcs-Szatmár-Beregmegye 427, 541, 543, 985**Szamosbecs**

- ref. templom 828

Szántódpuszta 399**Szárhegy [Lázárea]**

- Lázár-kastély 248

Szarvas

- arborétum (Pepi-kert) 1015

Szászsebes [Sebeş]

- ev. templom 637

Szatmárcseke

- Kölcsey-kúria 1081

Szécsény 424

- ev. templom 966

- vár 774

Szeged 243, 342, 531, 762, 1059, 1645

- Deák Ferenc szobra 1199

- Alsóvárosi ferences templom 371, 818

- Nemzeti Színház 205

- vár 448

Székelyudvarhely [Odorheiu Secuiesc] 458**Székesfehérvár 69, 227**

- romkert

- királysírok 558

- Szent Péter-templom 543

- VIDEOTON Oktatási Központ 2109

Székelyvaja [Vălenii]

- ref.templom 154

Szekszárd 396, 445**Szentendre**

- Szabateri Néprajzi Múzeum 937, 992, 1007, 1008

Szentgotthárd

- ciszterci templom 241

Szenyer

- várkastély 556

Szepesszombat [Spišska Subota] 872**Szepesváralja [Spišské Podhradie]**

- városi ház 579

Sziligetvár

- vár 430

Szikszó 812**Szilvásvár**

- Orbán-ház 952

Szirák

- Teleki kastély 190, 775, 778

Szolnok 1054**Szolnok megye 22****Szombathely**

- Aréna út 242

- ferences kolostor 783

- Vasi Múzeumfalú 176

Taktaköz 986, 988**Tápé**

- Szentháromság szobor 798

Tata 1048

- vár 689

- városháza 999

- zsinagóga 333

Tatabánya

- Közművelődés Háza 2284

Telkibánya

- porcelángyár 1074

Tihany 946**Tirgu Mures > Marosvásárhely****Titel [Titel] 762****Tokaj 449****Torda [Turda] 436****Tordas**

- Sajnovics János szobra 2034

Tótpróna [Slovenské Pravno]

- kastély 752

Törökkanizsa [Novi Kneževac]

- vár 762

Trencsén [Trenčín]

- vár 143

Trenčín > Trencsén**Tmava > Nagyszombat****Turda > Torda****Turnišće > Bántornya****Turócszentmárton [Martin]**

- lakóház 419

Újvidék [Novi Sad]

- zsinagóga 1097

Vác 447

- felsővárosi r.k. plébániatemplom 891

- Siketnéma Intézet 771

- Széchenyi u. 4-6. 601

Válenii > Székelyvaja**Vámosatya**

- ref. templom 171

Vámosoroszi

- ref. templom 829

Varasd [Varaždin]

- vár 245

Varaždin > Varasd

Vas megye 23**Vasszécsény**

- Chemel-kastély 158

Veszprém 105, 137, 138, 439, 577

- ispánsági vár 543

- vár 201

- - Gizella-kápolna 543, 593

Veszprém megye 161, 236, 386, 489**Vésztő**

- Mágori domb: Csolt monostor 591

Visegrád 543, 1180

- fellegrvár 621

- várkert: Árpád-kori falu 98, 543

Vöröshéreny

- ref. templom 608

Wien

- Ringstrasse 928, 993, 964

Zala megye 13, 543, 636, 1089**Zalavár**

- vár és apátság, bazilika 527

Zebegény

- rk. plébániatemplom 989

Žehra > Zsegra

Zeliecovce > Zseliz

Zirc

- Szűz Mária-templom 543

Zrenjanin > Nagybecskerek

Zsáka

- vár 740

Zsámbék

- premontrei templom 164, 555, 570, 603

Zsegra [_ehra]

-r.k. templom 612

Zseliz [Zeliecovce]

- r.k. templom 677

Zsip

- ref. templom 638

Zubogy

- ref. templom 184

Személynévmutató

- Aba Judit 1967
 Aba-Novák Judit 1356, 1358, 1951
 Ábel Olga 2174
 Abody Rita 1508, 1826, 2051
 Ábrahám Jakab 1493
 Abrams, Janet 1692
 Ács József 909, 1494
 Ács Piroska 490
 Acsay Judit 345, 463, 487, 501, 660, 1067, 1068, 1135, 1215, 1256, 1282, 1354, 1356, 1361, 1408, 1414, 1420, 1428, 1451, 1457, 1512, 1546, 1579, 1589, 1616, 1644, 1662, 1674, 1705, 1712, 1844, 1858, 1861, 1873, 1978, 2108, 2218
 Aczél Gábor 1282
 Ádám Zoltán 1495
 Adaman, Karen 1427
 Adamuv, Pavel 731
 Adorjáni Endre 1496
 Adriányi Gábor 540
 Ady József 1497
 Ágostházi László 134, 135, 399, 1104
 Ágoston István 732
 Ágotha Margit 1498
 Áipli Gyuláné 1082
 Aknai Tamás 1372, 2062
 Albert László 1499
 Albertini Béla 29, 1057, 2118, 2189
 Alesina, Lilija Sztepanova 1864
 Alex, Tiberiu 1028
 Almási Miklós 30, 394
 Almási Tibor 2245, 2053
 Almásy Aladár 1500
 Althöfer, Heinz 890
 Altoff, Ferdinand 369
 Ambrus Sándor 1501
 M. Anda Judit 552
 Andor György 435
 András Gábor 1206, 1627, 1783, 1815, 2014, 2016
 Andráskó István 1502
 Andrea del Sarto 702
 Anghel, Georghe 733
 Aniszi Kálmán 1497
 Anklin, Rolf 1503
 Anna Margit 1504
 Antal Anikó 1621
 Antal Frigyes 656
 Antal Gábor 72, 1779
 Antal István 1207, 1887, 2284, 2286
 Antalffy Gyula 1747
 Antalffy Mária 1115
 Antonova, Irina 318
 Apátfalvi Czene János 1505
 Apró Ferenc 1006, 819, 1654
 Aradi Nóra 91, 383, 463, 1551, 1032, 1057, 1108, 1153, 1208
 Arató Anta! 26, 355, 1896
 Ardai Ildikó 1506
 Árkossy István 1507
 Arnold, Paul 496
 Amóh Lajos 31
 Árokszállási Éva 1745, 1905
 Árpási Zoltán 2220
 Artner Margit 1508
 -ás 1555
 Askercz Éva 325
 Asplund, Gunnar 1093
 Asteni, Stefan 136
 Aszfarišcs, Borisz 385
 Ásztai Csaba 1509
 Asztalos István 400
 Atila (Bíró Attila) 1510
 Attalai Gábor 32, 1293, 2113, 2143
 Aurea-alkotókörösség 1209
 Avril, François 536
 B.Gy. 1615
 Baász Imre 1511
 Bábel, Ján 793
 Babeți, Coriolan 2178
 Bábolnay József 1094
 Babós Imre 734
 Bachmann Gábor 1512
 Bacon, Francis 1513
 Bacskai Béla 1514
 Badacsonyi Sándor 1515
 Bader, Julia 657
 Baev, Georgi 1516
 Bagyinszky Istvánné 1240
 Bai József 930
 Baimti, Eleonora 931
 R.Bajkay Éva 897, 1043, 1102, 2243
 Bajomi Lázár Endre 84, 1711, 2235
 Bajusz István 825
 Bak Áron 642
 Bak Imre 33, 1133, 1517
 Bak Péter 1518
 Bakallár József 1519
 Bakay Komél 401, 692
 Bakó Dorottya 2
 Bakó Endre 1500
 Bakó Ferenc 152
 Bakonyi Mihály 1520
 Bakonyvári M. Ágnes 1521, 1607, 1624, 1837, 1863, 1969, 2141, 2197
 Bakos Ildikó 1521
 Bakos Katalin 463
 Bakoss Tibor 1522
 Bakoš, Jan 62, 658
 Balajthy Katalin 1776
 Balajti Károly 1523
 Balanyi Béla 553
 Balassa Iván 79, 259
 Balassa László 137, 138
 Balassa M. Iván 330
 Balassa Péter 1118
 Balázs Dénes 2034
 Balázs Endre 2023
 Balázs György 152
 Balázs Imre 1714
 Balázs József Róbert 1525
 Balázs Mihály 659
 Balázs Miklós Ernő 1526
 Baliga Komél 170
 Bálint Alajos 554
 Bálint Csanád 113
 Bálint Endre 1527
 Bálint Lajos 72
 Bálint Sándor 371
 Bálintné Hegyesi Júlia 1727
 Balla József 1528
 Ballagó Imre 1529

- Balog János 96, 1705, 2203
 Balogh Adrás 1691, 1814
 Balogh Béla 1530
 Balogh Edit 1535
 Balogh Ferenc 79
 Balogh István 1531
 Balogh István Vilmos 1532
 Balogh Jolán 402, 703, 714
 Balogh László 91, 1029, 1533
 Balogh Péter 1534
 Balthus (Balthasar Kossowski de Rola) 1536
 Bálványos Huba 355, 1537
 Bán András 483, 484, 899, 1193, 1212, 1220, 1228, 1282, 1292, 1359, 1362, 1390, 1570, 1571, 1693, 1726, 1729, 1741, 1850, 1854, 1875, 1909, 1929, 1930, 1940, 1970, 1976, 2018, 2255
 Bán Ferenc 1538
 Bándi Gábor 1579
 Bandy > László Endre 1930
 Bánfalvy Ákos 1539
 Banga Ferenc 1540
 Banks, Colin 893
 Bánkúti Imre 715
 Banner Zoltán 306, 1213, 1499, 1646, 1678, 1708, 1714, 1758, 1819, 1984, 2073, 2163, 2167, 2248, 2253
 Bános Tibor 1583
 Bánszky Pál 1186, 2059
 Bánszky Éva 1069, 1070, 1080
 Bányai Gábor 889
 Barabás Jenő 152
 Barabás Márton 1541
 Barabás Miklós 1095
 Barabás Tibor 1770
 Baranyi Anna 2050
 Baranyi Judit 1200, 1636, 1883
 Baranyi Markov Zlata 1542
 Baranyó Sándor 1543
 Baráth Ferenc 1544
 Baráthová, Nora 735
 Barcsa Sándor 139
 Barcsay Jenő 95, 1546, 1840, 1915
 Barczy Pál 1545
 Bardon Alfréd 140
 Bárdos Éva 1597
 Bárdos István 63, 12143
 Bariska István 88, 109, 371, 516, 517, 736, 817, 854
 Barna Gábor 511, 512, 2095
 Baróti Géza 463
 Barral i Altat, Xavier 536
 Barta Éva 1547
 Barta István 1549
 Barta Lajos 1548
 Barta Mária 1549
 Bartha Árpád 1550
 Bartha István 737
 Barthes, Roland 34
 Bartholy Eszter 1676
 Bartóki József 737
 Bartošová-Pinterová, Zuzana 923
 Baselitz, Georg 1096
 Basics Beatrix 738
 Batári Ferenc 506, 508
 Batári László 1551
 Báthy Géza 260
 Batkin, Leonid 535
 Batta Imre 58
 Bányai Jenő 1171
 Baumeister Annamária 1552
 Baumhorn Lipót 1097
 Baxandall, Michael 660
 Bazán, Vladimir 1553
 Beck András 1512, 1554, 1578, 1626, 1676
 Beck Ö. Fülöp 1098
 Beck Zoltán 2102
 Bedő Ildikó 555
 Behrens, Peter 1099
 Beke György 1095, 1800, 1813, 2170, 2271
 Beke László 372, 1118, 1390, 1752, 1862, 2164, 2168
 Békefi László 2152
 Békés Attila 1945, 1998, 22661
 Béi Mátyás 73, 373
 Belak, Blažek 73
 Belitska-Scholz Hedvig 867
 Bellák Gábor 299, 918, 1100
 Bencsik András 1553, 501
 Bencsik István 1555
 Bencsik János 449
 Bencze Géza 1089
 Bencze László 1556
 Bencze Zoltán 132
 Benczédi Ilona 1557
 Benczné Nagy Eszter 801
 Benczúr Gyula 1100
 Benczúr László 2170
 Benda, Klement 528
 Bene József 1558
 Benedek György 1559
 Benedek Katalin 1163
 Benedek Péter 1101
 Benes József 1560
 Benkő Cs. Gyula 1427
 Benkő Erzsébet 1561
 Benoschovsky Ilona 305, 2088
 Bényei Miklós 3, 354
 Benyhe János 2190
 Bényi Eszter 1907
 Bényi László 334
 Benyovicsné Éczl Mária 1562
 Bér Rudolf 1563
 Beranová, Věra 898
 Berecz János 1447
 Bereczky Loránd 299, 1837, 1878, 2071, 2224
 Berenczné Saár Zsuzsa 1986
 Berend T. Iván 918
 Berényi Ferenc 1564
 Bergeon, Ségolene 261
 Berkes Erzsébet 2030
 Berkovits Ilona 74
 Berlász Jenő 346
 Bernáth Aurél 1565
 Bernáth Elek 1566
 Bernáth István 387
 Bernáth Mária 1168
 Bernegger Mátyás 75
 Berszudskij, Eduard 1567
 Bertalan, Karin 849
 Bertalan Vilmosné 543
 Bertényi Iván 513, 694
 Bessenyei Odette 1568
 Bethlen Béla 329
 Bethlen Kata 1910
 Beuys, Joseph 874
 Białostocki, Jan 125
 Biczó Piroska 543

- id. Bieber Károly 1443
 Bieber Károly 1569
 Bielek Gábor 739
 Bihajli-Merin, Oto 1030
 Bill, Max 1570
 Binder Pál 314
 Binni, Lanfranco 263
 Birkás Ákos 1517, 1733
 Bíró Attila > Atila
 Bíró Endre 333, 1048
 Bíró Katalin 1780
 Bíró Mihály 1102
 Bisztray Ádám 1657
 Blaas, Franz 1572
 Blake, William 1103
 Blazovich László 640, 737
 Bless, Fritz 1726
 Bod Éva 1573
 Bodea, Mihaela 794
 Bodnár Éva 1147, 1187
 Bodnár György 83
 Bodnár János 1856
 Bodnár Sándor 1702
 Bodnár Szilvia 881
 Bodnárová, Jana 802, 803
 Bodó Sándor 225
 Bodóczy István 1574
 Bodonyi Csaba 1538, 1575
 Bodor Ferenc 1424, 1430
 Bodor Gábor 1576
 Bodor Imre 376, 682
 Bodor Miklós 1577
 Bodor Pál 1896
 Bodor Péter 1104
 Bodri Ferenc 1614, 1659, 1854
 Bódy Gábor 932, 1407, 1578
 Bódy Irén 1579
 Bodzsár György 1877
 Bogdán László 1448, 1496, 1806
 Bogdándy Zoltán Szultán 1532
 Bognár Nándor 1408
 Bogyay Katalin 1611, 1694, 2171
 Bogyay, Thomas von 383, 551, 661, 676
 Bohus Zoltán 1449
 Bojtó István 1596
 Bokros Birman Dezső 1580
 Bokros László 1581
 Boldizsár Iván 84
 Bolgár József 1582
 Bollók János 676
 Bolmányi Ferenc 1583
 Bóna Endre 521, 2036
 Bónisné Wallon Emma 877
 Bonta János 41, 59, 96, 1148, 1294, 1313, 1587, 1655
 Bor Ferenc 1107, 1123
 Bor Pál 1584
 Borbély Attila 1585
 Borberek Kovács Zoltán 1586
 Bordács László 1587
 Bordás Győző 80
 Bori Imre 1156, 1168, 1527, 1640, 1977
 Borics Katalin 141
 Borics Pál 1588
 Bornemisza László 1589
 Boromisza Zsolt 1590
 Boronkai Iván 676
 Boros Edit 1618, 2082
 Boros Géza 466
 Boros György 1591
 Boros István 2076
 H. Boros Mária 1592
 Boros Pál 142
 Boros, Doina 794
 Boross Géza 1593
 Boross Marietta 399, 804
 Borostyánkői Mátyás 1793
 Bors István 1594
 Bors Zoltán 332
 Borsa Gedeon 882
 Borsa Iván 556
 Borsodi Ferenc 1595
 Borsos Béla 502, 841
 Borsos István 1596
 Borsos Miklós 1597, 1746
 Borvendég Béla 96, 1295, 1592
 Borza Teréz 1598
 Borzák Tibor 1120, 1372, 289, 1904, 1927, 2087
 Bosnyák Sándor 1360, 292
 Both Ferenc 1134
 Botlik József 2120
 Botos János 1643
 Botta, Mario 1599
 Boucher, François 870
 Bozóky Mária 1600
 Bőgel József 1489, 1490, 1491
 Bölöni Vilmos 1601
 Bráda Tibor 1602
 Brâncuși, Constantin 1105
 Brassai 1857
 Braun, Mathias 871
 Brestyánszky Ilona 463, 473, 508, 918, 933, 1102, 1137, 1459, 1724, 1817, 1871, 1906
 Brigovich Marietta 934
 Brocky Károly 1106
 Bródy-Maróti Irén 1603
 Brokoff, Jan 872
 Bronzino, Angelo di Cosimo 873
 Brote, Florian 637
 id. Brueghel, Pieter 874
 Brunovsky, Ferdinand 143
 Buda István 1604
 Buday Ágota 1605
 Budla Zoltán 144
 Bugár-Mészáros Károly 145, 935
 Bukor Zsuzsanna 1606
 Bullás József 1495
 Bunde-Todorov Ilona 1765, 1925, 1959
 Bureš, Jan 557
 Burkus József 1607
 Butak András 1608
 Butor, Michael 35
 Búza Barna 1609
 Buza Péter 403, 936, 1125, 1128
 Buzinkay Géza 558
 Büki Ferenc 514
 Călin, Dan 1337
 Canova, Antonio 875
 Carlone, Carlo Innocenzo 876
 Cennemé Wilhelm Gizella 120, 740, 806
 Chagall, Marc 1610
 Chalupceky, Ivan 741
 Chikán Bálint 1269, 1371, 1376, 1541, 1666, 2134, 2233
 Chiovini Ferenc 1611

- Christians, Hans 2184
 Cidlinská, Libusa 708
 Cifka Péter 2120
 Cifka Péterné 460
 Cinlisová, Ingrid 146
 Ciprianu, Ana Maria 847
 Cklaridge, Mic 1427
 Clare, Edward 121
 Clark Ádám 1107
 Clark, Kenneth 466
 Clovio, Giulio 703
 Conway, Patricia 1424
 Cordemoy, J.L. de 784
 Cs.J. 95, 1419
 Csajbók Csaba 937
 Csáji Attila 1612
 Csák Máté 1613
 Csáky József 1614
 Csáky Károly 743, 88
 F. Csanak Dóra 83
 Csanád Béla 670
 Csányi László 1977
 Csaplár Ferenc 1840
 Csapó Ida 559
 Csapodi Csaba 662, 663, 664
 Csapodiné Gárdonyi Klára 76, 665, 666, 669
 Csapody Vera 1615
 Császár László 404, 560
 Csátár Imre 1704
 Csathó Barna 93
 Csatkai Endre 77
 Csavarga Rózsa 1616
 Csavlek András 1743
 Csavlek Etelka 1617
 Cschepp (Schepp) Fülöp 877
 Cseh Géza 515
 Cseh Gusztáv 1618
 Csekovszky Árpád 1619
 Csendes László 807
 Csenkey Éva 1080
 Csepregi H. Kázmér 938
 Cser Károlyné 147
 Cseresnyés Bayer Ilona 1773
 Csemitzky Mária 1672
 Csernus Lajos 1620
 Csernus Lukács Lajos 380
 Csemy József 1427
 -csertői- 394
 Csesznik Zoltán 1619
 Csete György 1621
 Csete Ildikó 1622
 Csics Miklós 1623
 Csiffáry Gergely 745
 Csik István 1624
 Csikós András 1625
 Csiky Tibor 1626
 Csillag Ádám 1627
 Csillag Ildikó 463
 Csillag Katalin 1608, 1911
 Csillag Vera 1628
 Csizsár Elek 1629
 Csizmadia Lajos 1859
 Csizmár Gyula 1705
 Csajka Gábor Cyprian 1267
 Csohány Kálmán 1630
 Csók István 1108
 Csóka Béla 1631
 Csoma S. János 1827, 1922
 Csoma Zsófia 1766
 Csomor Lajos 679
 Csomor Tibor 805
 Csonka Pál 939
 Csonkaréti Károly 940
 Csontos Csaba 148, 1632
 Csontváry Kosztka Tivadar 1109
 Csorba Csaba 405
 M. Csorba Éva 1567
 Csorba Géza 1216, 1876
 Csorba Győző 1597
 Csorba Mária 2096, 2260
 Csorba Tibor 1633
 Csordás Mihály 1761
 Csöglei Tóth Lajos 1056
 Csöregi Éva 1566
 Csősz Szabó István 746
 Csurgói Máté Lajos 1634
 Cúth János 1956
 Cvetko, Vanda 742
 Czagány István 406
 Czako Ferenc 1109
 Czako Gábor 1731
 Czegő Zoltán 1511, 2187
 Csöglei Tóth Lajos 1056
 Czeglédy Ilona 368
 Czeglédi Imre 407, 739
 Czeglédy Károly 106
 Czellár Katalin 408
 Czencz János 1635
 Czére Andrea 468, 78
 A. Czétényi Piroska 747, 987
 Czigány István 717
 Czigler Mária 463
 Czinke Ferenc 1636
 Czinke Zsuzsa 1637
 Czinkotai Frigyes 1638
 Czippán György 1524, 1562
 Cziráki Lajos 1639
 Czövek Judit 516
 D.Zs. 1615
 Dali, Salvador 1149, 1640
 Dallos Marinka 1641
 Dalmay Árpád 2115
 Dám László 409, 941
 Damó Csilla 6
 Dankó Imre 100, 264, 265
 Dankó Katalin 748
 Darabont Tamás 1642
 Darabos Iván 1643
 Dargay Lajos 1644
 Darits Ágnes 1071, 1415, 1428, 1960, 2215, 2270
 Darvas Tamás 1645
 Dávid Csaba 713
 Dávid Gyula 1150
 Dávid Katalin 1610
 Davidson, Clifford 125
 Deac, Mircea 1144
 Deák, Gloria-Gilda 2270
 Deák Sándor 1646
 Deák Zoltán 28
 Debreczeni László 79
 Decsi Ilona 1647
 Decsi Kiss János 1701, 289
 Degas, Edgar 1110

- Deim Pál 1648, 1720
 Demjén Attila 1651
 Dékány Ágoston 114
 V. Delast Elena 1649
 Delmár Emil 345
 Demeter Zsuzsa 1650
 Dénes D. István 1444, 2019
 Dénes Zsófia 1812
 Dercsényi Balázs 149
 Dercsényi Dezső 150, 207, 374, 427, 669, 2075
 Derégán Pál 497
 Déri Györgyné 347
 Derkovits Gyula 1111, 916
 Demscher, Bernhard 1102
 Derschwan, Hans 346
 Déry Attila 64
 Dési Ábel 1193, 83
 Dési Huber István 1112
 Dévavári Zoltán 1296, 942, 2050
 Dévay Ferenc 410
 Dévényi István 1224, 1390
 Dévényi Sándor 23, 1655
 Dezső János 1297
 Dienes János 1652
 Dilinkó Gábor 1653
 Dimitrenko, A.F. 27
 Dinnyés Ferenc 1654
 Diószegi Balázs 1656
 Diószegi Lajos 151
 Diskay Lenke 1657
 Dobai Ágnes 2212
 Dobrossy István
 Dobroszláv Lajos 1658
 Cs. Dobrovits Dorottya 749, 750
 Dogaru, Maria 1073
 Dogossy Katalin 944
 Dohnál Tibor 1659
 Dóka Klára 856, 1086
 Dombay Győző 1660
 Domenico-Cortese, Gamma di 1124
 Domján József 1661
 Domján, Evelyn A. 1661
 Domokos György 751
 Domokos Péter 1338, 1339, 1722
 Domonkos Béla 1662
 Domonkos János 411
 Domonkos László 300
 Domonkos Ottó 77
 Domonkos, L.S. 643
 Donner, Raphael 878
 Dorcsi Sándor 1347
 Dorfles, Gillo 36
 Doró Sándor 1663
 F. Dózsa Katalin 918
 Dömötör János 1187, 1218, 1404, 1899, 1974, 1986, 2257, 2262
 Dömötör Tekla 122
 Dráguc, Vasile 1364
 Drahos István 1664
 ifj. Drahos István 1664
 Drégely László 1665
 Dressler, Franz Xaver 846
 Drótos László 2304
 Dubrovay Ödön 2182
 Ducki Krzysztof 1666
 Dudás Antal 1591, 1667
 Dudás Máté 1668
 Duranci, Bela 80, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 918, 1156, 1221, 1222, 1223, 1282, 1365, 1544, 1687, 1825, 1916, 2219
 Duschaneek János 1669
 Dutka Judit 2056, 843
 Dürer, Albrecht 881
 Dvoráková, Viera 177
 Dvorszky Hedvig 1512
 Ecsery Elemér 1155, 1686, 1745, 1772, 2035, 2276
 Égerházi Imre 1276
 Eggerszegi Csaba 1416
 Egri Margit 299
 Egri Mária 918, 1257, 1340, 1959, 2049, 2146, 2279
 Egry József 1051, 1113
 Sz. Egyed Emma 1670, 2075
 Egyházy-Jurovská, Beata 561
 Eiffel, Gustav 1114
 Eigel István 1671
 Eisenmayer Tibor 1672
 Ekler Dezső 2109
 El Greco 879
 El Kazovszkij 1845
 Elekes Károly 1532, 1608
 Éles Csaba 37, 486, 1934
 Ember Ildikó 800
 Ember Mária 299, 335, 370, 375, 909, 918, 920, 1102, 1272, 1280, 1346, 1527, 1589, 1597, 1697, 1717, 1824, 1886, 1921, 1961, 1987, 2008, 2142, 2176, 2191
 Emödi, Ioan 644
 Emődy Attila 1673
 Endrey Walter 695
 Engel Pál 645, 676
 Engel Tevan István 1674
 Entz Géza 81, 153, 376, 377, 427, 562, 563, 564, 566, 567, 734
 Entz Géza Antal 378
 Erdei Ferenc 1675
 Erdei Sándor 1637
 Erdély Miklós 1676, 1726
 Erdélyi K. Mihály 1896
 Erdélyi Mihály 1677
 Erdélyi Zoltánné 946
 Erdész Ádám 1136
 Erdődy Gábor 111
 Erdős Imre Pál 1678
 Erdős János 1679
 Cs. Erdős Tibor 1558
 Éri Gyöngyi 918, 929
 Emyei Sándor 1356, 1680
 Emyey Gyula 1417, 2295
 Esslinger, Barbara 1681
 Esterházy-család 861
 Esterházy Péter 1512
 Eszláry Éva 345
 Etele Antal 2256
 Eyas Kovács József 1682
 Ézsiás István 1673
 (f.á.) 1345
 F.Zs. 1790
 (fa-ba) 1588
 Fábíán Gyula 2013, 2170
 Fábíán Imre 1601
 Fábíán István 565

- Fábián László író 1030, 1527, 1912, 1993, 2004, 2029, 2063
 Fábián László festő 1684
 Fabini, Hermann 566, 567, 568
 Fabiny Tibor 293
 Fabritius-Dancu, Juliana 568
 Fábry Zoltán 1685
 Fajcsák Attila 123
 Fajka János 1686
 Falus János 1167
 Falus László 1090
 Fanelli, Giovanni 947
 Faragó Endre 1687
 Faragó Tamás 805
 Faragó Vilmos 170
 Farbaky Péter 571
 Farkas Ádám 1688
 Farkas András 1685, 1865
 Farkas Gábor 1245, 468, 1597
 Farkas István 1051
 Farkas József 317, 1255
 Farkas József György 1432
 Farkas P. József 1464
 F. Farkas Tamás 1689
 Farkas Veronika 314
 Farkasdy Zoltán 1690
 Fáy Győző 1691
 Fazekas Árpád 569
 Fazekas György 1692
 Fazekas Sándor 154
 Fecske András 294, 1248, 2170
 Fecske Csaba 1630
 Fedor Ágnes 1716
 Fehér Csaba 1694
 Fehér László 1693, 1733
 D. Fehér Zsuzsa 1854, 2218
 Fehéri György 1418
 Fehérváry Magda 314
 Feiszt György 517
 Fejér Ernő 472
 Fejes Márta 412
 Fejtő György 1265
 (fekete) 1586
 Fekete Ferenc 948
 Fekete Ferencné 389
 Fekete György 1695, 1938
 Fekete József 1696
 Fekete Judit 362
 Fekete Nagy Béla 1697
 Fekete Zsolt 1698
 Feld István 543, 840
 Feledy Gyula 1630, 1699, 1776
 (fellegi) 2287
 Fényes Adolf 1115
 Fényi Ottó 570
 Fenyves Katalin 170
 Fenyvesi Félix Lajos 2214
 Fenyvesi István 1033
 Fenyvesi László 715
 Ferencz Csaba 59
 Ferencz István 1700
 Ferenczy Béni 1701
 Ferenczy Miklós 2170
 Ferkai András 162, 950, 951, 1299, 1300, 1700, 1807, 2086
 Fery Antal 1702
 Feszt László 1703
 Feszty Árpád 1117
 Feszty Adolf 1004, 1116
 Feuer Gábor 1023, 1219, 1256, 1361, 1512, 1731, 1910
 Feuermé Tóth Rózsa 537, 571
 Fezzi, Elda 1164
 Fiala, Andrej 413
 Fillová, Lubica 752
 filo (Mihályfi Ernőné) 1704
 Finta József 41, 96, 1301, 1705
 Firon András 266
 Fischer, Bernd 1821
 Fischer, Edouard 1706
 Fischer, Miljenka 438
 Fitz Péter 1453, 1455, 1456, 1457, 1506, 1715, 1756
 Fleck Alajos 670, 883
 Fleckenstein, Joseph 697
 Flemming, Dorothee von 918
 Floreková, Viera 414
 Flórián Márta 330
 Fodor András 2217, 83
 Fodor István 300, 543, 572
 Fodor József 1707
 Fodor László 573
 Fodor Nagy Éva 1708
 Fodor Sándor 1496, 1901
 Fogarasi Béla 1195
 Foltin Brúnó 1185
 Forgács Éva 1071, 1130, 1224, 1229, 1402, 1764
 Forrai Zoltán 1709
 Forró Miklós 1975
 Fóth Ernő 1710
 Fóti Edit 2259
 Földényi F. László 1118
 Földes Anna 1597, 2184
 Földes Emilia 2054
 Földes Mária 1141
 François, André 1711
 Francovich, Géza de 538
 Frank János 1341, 280, 326, 463, 965, 1561, 1584, 1720, 1744, 1745, 1837, 1872, 2054, 2069, 2212, 2229, 2270
 Frank Tibor 111
 Frank, Helmut 1034
 Franka Tibor 155
 Fricker, Friedbert 71
 Fricky, Alexander 156
 Frics Gyula 244
 Fridericzky Frigyes 908
 Friedrich, Caspar David 1118
 Friss Róbert 296
 Fučić, Branko 87
 Furlán Ferenc 2249
 Futaky István 696
 Futó Tamás 1712
 Fügedi Erik 550, 574, 645, 682, 686, 687, 697, 698, 699, 701
 Fügedi Márta 852
 Füle Lajos 2070
 Füle Ferenc 82, 278, 300, 525
 Füle Katalin 38
 Füle Lajos 38, 382, 83
 Fülöp Csilla 1121, 2250
 Fülöp Éva Mária 774
 Fülöp Ilona 1713
 Fűrészné Molnár Anikó 269, 284
 Füves Ödön 857
 Fűzi László 2170

- G.G. 478
 Gaál András 1714
 Gaál Endre 1184
 Gaál György 753, 754, 755
 Gaál Ida 314
 Gábor Áron 1715
 Gábor Marianne 1716
 Gábor Móric 1717
 Gábor Pál 1718
 Gaborit-Chopin, Danielle 536
 Gáborjáni Szabó Kálmán 1719
 Gábrriel Tibor 435
 Gachot, François 84
 Gadányi Jenő 1720
 Gádor Judit 543
 Gajdács Máttyás 1721
 Gajdos Tibor 2050
 Gál Éva 715
 Gál Gyula 952
 Galambos Ferenc 447
 Galambos Margit 1230
 Galántai György 1299
 Galavics Géza 718, 809, 824
 Gálfalvy Sándor 1802
 Gáll Tibor festő 1722
 Gállos Orsolya 1863
 Gánóczy Mária 1723
 Garabuczy Ágnes 1724
 Garami László 157, 158, 159, 160
 Garányi József 1725
 Garas Klára 304, 719, 876
 Garner, Philippe 28
 Gáspár János 0203
 Gaudi, Antonii 1119
 Gáyor Tibor 1726
 Gazda Anikó 953, 954
 Gazda Ildikó 161
 Gazda István 267
 Gazda József 1696
 Gecse Árpád 1727
 Gecser Lujza 1728
 Géczi János 1409
 Gedai István 268, 269, 497, 532, 683, 685
 Gedő Ilka 1729
 Géger Melinda 311, 1977
 Gelencsér Éva 1844, 2229
 Gellér Ferenc 162
 Gellér Katalin 1129, 1196, 1880
 Gellért Hugó 1730
 S. Gémes Magdolna 7
 Gémes Péter 1731
 Gentile da Fabriano 704
 Gerey Ipolya 720, 840
 Gerevich László 85
 Gergely Árpád 1568
 A. Gergely András 1896
 Gergely Katalin 1587
 Gergely Mariann 899, 1130, 1458, 1672, 1862, 1875, 2029
 Gergely Mihály 1154, 1545
 Gerő Győző 715, 756
 Gerő László 162, 1311
 Gerle János 163, 918, 955, 956, 957, 958, 1094, 1139
 Geröly Tibor 1231
 Gerszi Teréz 468
 Gervex, Henri 1108
 Geszler Mária 1732
 Geys, Mareike 1733
 Giarda, Cristoforo 125
 Giba Antal 1021
 Giczy György 1672, 2276, 2195
 Giczy János 1670, 1734
 Giotto di Bondone 705
 Glazunov, Ilja 1735
 Glück, Eugen 1168
 -góbé- 391
 Goda Gertrúd 1112, 2026, 2211
 Golarits Erzsébet 1530
 Goldberger, Paul 415
 Golovics Lajos 1232, 1273, 1275, 959, 1757
 Gombos Károly 848
 Gombrich, Ernst Hans 125, 539
 Goór Imre 1740
 Gorjajev, Vitalij 1736
 Gorka Livia 1737
 Goronea, T. 607
 Goszthony Mária 1738
 Gosztonyi József 1597
 Gömöri János 543, 633
 Götz János 1739
 Greceanu, Eugenia 575
 Gróh Gáspár 2030
 Gross Arnold 1740
 Gruber Béla 1741
 Gruzda János 1742
 Grünwald, Matthias 706
 Gryllus Vilmos 960
 Gubcsi Attila 1743
 Guglia, Otto 469
 Gulácsy Lajos 1120
 Gulyás Dénes 1480
 Gulyás Éva 1084, 124
 Gulyás Katalin 515
 Gulyás László 980
 Guy Marica, Viorica 1841
 Guzsik Tamás 164, 576, 577
 Gündisch, Gustav 884
 (gy.) 2130
 Gyárfás Péter 1500, 1519, 1540, 1648, 1689, 1929, 2079, 2131, 2252, 2283, 2292
 Gyarmathy Tihamér 90
 Gyémánt László 1745, 1776
 Gyertyán Ervin 39
 Gyetvai Ágnes 1215, 1224, 1227, 1234, 1235, 1238, 1282, 1393, 1465, 90, 1508, 1512, 1570, 1672, 1676, 1688, 1728, 1731, 1760, 1851, 1882, 1912, 1927, 1942, 1948, 1985, 1993, 2016, 2104, 2119, 2131, 2141, 2168, 2183, 2237, 2268, 2275, 2281, 2300
 M. Gyöngy Katalin 1114, 1148, 1330, 415, 433, 451
 Gyöngyössi János 757
 Györffi Kálmán 1499
 Györffy Sándor 1532, 1748
 Györfi Lajos 1746
 Györfi Sándor 1747
 Sz. Györffy Klára 1749, 2150
 György Péter 1238, 1369, 1492, 1527, 1547, 1697, 1729, 1840, 1970
 Györgyi Dénes 1121
 Gyulai Líviusz 1750
 Gyurkovics Tibor 1995
 H. Gyürky Katalin 543, 633, 637, 686
 -h-s 2093
 Haber, Hanna 578

- Haberlandová, Helena 416, 579, 758
 Hadházi Imre 1511
 Hadházi László 2081
 Hadik András 1121, 963, 2250
 Hager Ritta 1751
 Hahn und Maetz 846
 Haiman György 1184, 470, 893
 Hajas Tibor
 Hajdú D. Dénes 2031
 Hajdú Demeter Dénes 795
 Hajdú Éva 91, 318, 329, 394, 463, 1421, 1422, 1436, 1508, 1597, 1598, 1839, 1909, 1927, 2259
 Hajdú Flórián 1753
 Hajdu István 1342, 1848, 1875, 1942
 Hajnal Erika 1754
 Hajnal Gabriella 1755, 1839
 Hajnóczi Gábor 580, 710, 961, 1331
 Hajnóczi Gyula 165, 184, 40, 59, 1466
 Hajós Géza 1014, 166, 167
 Hajós Katalin 1380
 Halápy Lili 2048
 Halász Arisztid 1756
 Halász Károly 1757
 Halász Miklós 1199
 Halász Péter 417
 Hallama Erzsébet 1977
 Haller József 1758
 Hallmann-Stauß, Irene 1759, 1821
 Halmágyi Miklós 1454
 Halmos György 2213
 Halmy Miklós 1760
 Hangya András 1761
 Hankó Ildikó 646, 1140
 Hann Ferenc 1277, 1914
 Hansmann, Wilfried 876
 Hanthy Kinga 2017
 Harangozó Márta 82, 184, 463, 539, 918, 1215, 1219, 1224, 1256, 1268, 1570, 1636, 1705, 1744, 1747, 1886, 1894, 1896, 1909, 1974, 2019, 2043, 2054, 2168, 2259
 Harasta Miklós 96
 Hargittai Jenő 1107
 Harkai Imre 1302
 Hamat Péter 962
 C. Harrach Erzsébet 301, 964
 Hárs Éva 1931
 Hárs György 1580
 Harsányi Zoltán 89, 357, 1423, 1467, 1905, 1997, 2083, 2183
 Harsányiné Vladár Ágnes 581
 Häufler, Vincenz Joseph 1180
 Haulisch Lenke 1387, 1713, 2064
 Hauser Beáta 1506
 Havas Eszter 1762
 Havas Valéria 1035, 1280, 1570
 Havassy Pál 1763
 Háy Ágnes 1764
 Haynal Komél 1765
 Heckenast János 168, 2027
 Heckenast Péter 1592
 Hefele, Melchior 880
 Hegedűs Ernő 759
 Hegedűs Géza 2017, 2130
 Hegedűs József 1427
 Hegedűs Péter 1766
 Hegyes Zoltán 336
 Hegyi Béla 1597
 Hegyi Füstös István 875
 Hegyi Gyula 96, 169, 170, 1117, 1121, 1303, 1343, 1704, 1966
 Hegyi Lóránd 42, 1224, 1236, 1517, 1717, 1720, 1726, 1733, 1766, 1882, 1971, 1974, 2075, 2024, 2044, 2084, 2101, 2204, 2255
 Heilbuth, Ferdinand 1153
 Heiling György 1168
 Heitler László 105, 1132, 1586, 1639, 1670, 1767
 G. Heller Zsuzsa 1768
 Henszlmann Imre 86
 Hepp Edit 1769
 Herczeg Ibolya 2040
 Herczeg Klára 1770
 Herendi Miklós 374, 382, 383
 Herényi István 517
 Herepei Ágnes 760
 Herepei János 761
 Herman Lipót 1771
 Hermann István 1193
 Hernádi Gyula 2140
 Hernádi Károly 418
 Hernádi Paula 1772
 Hemer János 893
 Herpay Zoltán 1773
 Herr Caesar 1705
 Herter, Balduin 1122
 Herter, Samuel 1122
 Herth Viktoris 1683
 Hervay Ferenc 540
 Hesse, Hans 707
 Hesztera Aladár 241
 Hevér Zoltán 1109, 474, 1597
 Hévízi Piroska 1774
 Hézős Ferenc 1595, 1717, 1775
 Hild János 1123
 Hiller István 8, 338, 339
 Hincz Gyula 1745, 1776
 Hirémy-Hirschl Adolf 1124
 Hlinka, Jozef 684
 Hock Ferenc 1777
 Hoek, Els 899
 Hofbauer János 1125
 Hofer Miklós 1304, 1305, 1306
 Hofer Tamás 1320
 Hoffman Tamás 303
 Hoffman, J. 886
 Hoffmann, Günther 1778
 Hoffmann, Hans 881
 Hoffmann Tamás 152
 Holcik, Štefan 518
 Holba Tivadar 1779
 Holl Imre 543, 582
 Holló László 1780, 1344
 Hollósi Éva 299, 345, 463, 468, 583, 918, 1147, 1168, 1181, 1195, 1202, 1561, 1630, 1636, 1697, 1710, 1741, 1744, 1776, 1792, 1820, 1909, 1974, 2043, 2075, 2112, 2218, 2229
 Hollósy Simon 1126
 Holter Kürthy Éva 1781
 Homolka, Jaromír 708
 Honterus János 882
 Honty Márta 1782
 Hoppe László 171
 Horáková, Valéria 419, 420, 421, 584
 Horgas Béla 2270
 Horler Miklós 172, 173, 585, 1763

- Hom Emil 1102
 Horpácsi Sándor 112, 1545, 1796
 Hortobágyi Endre 1783
 Horvat, Anđela 87
 Horváth Ádám 1860
 Horváth Árpád 1107
 Horváth Alice 586
 Horváth Barna 422
 Horváth Béla 174
 Horváth Dénes 1784
 Horváth Endre (1896-1954) 1785
 Horváth F. Zoltán 1332
 Horváth György 2043
 Horváth Hilda 918, 1036, 1037
 T. Horváth Ildikó 9, 10
 Horváth István 323, 587, 588
 Horváth István építész 1592
 Horváth János 1168, 1200, 1786
 Horváth Jenő 1874
 Horváth József 1787
 Horváth Judit 175
 Horváth Lajos 1788
 Horváth László 1031
 Horváth László keramikus 1789
 P. Horváth Mária 1790
 Horváth Mátyás 1667
 Horváth Sándor 1638, 176
 Horváth Somkuti Éva 69
 Horvay János 1791
 Höller György 1127
 Hörmann, Magdalena 1382
 Hrabéczy Ernő 1780
 Hradil, Rudolf 1792
 Hrenkó Pál 762, 810, 883, 895, 1180
 Huba, Peter 589
 Huber József 1128
 Hugo, Victor 1129
 Hundertwasser, Friedensreich 1793
 Hunfalvy János 378
 Hunyadi Judit 1015
 Husovská, Ludmila 177, 450
 Huszár Vilmos 1130, 1168
 Huszárik Zoltán 1794
 Huttmann, Arnold 590

 -i. 763
 i.v. 764
 Ibos Éva 1357, 1877
 Igloi Gyula 943
 Ikvai Nándor 1101
 Illár Erzsébet 1795
 Illés Jenő 2155, 2185
 Illés Sándor 1796
 Illy Lászlóné 1597
 Illyés Mária 1459, 2166
 Ilon Gábor 99, 386, 725
 Ilosvai Varga István 1797
 Ilovská, Margita 1798
 Ilyés István 1799
 Imolay Lenkey István 355
 Imre Mária 2170
 Incze János Dénes 1800
 Incze Judit 1801
 Indigó csoport 1235
 Ipó László 1802
 Ipolyi Arnold 88
 Irásné Melis Katalin 687

 Istvánfi Gyula 965
 Istvánovits Eszter 541
 Iván Szilárd 1803
 Ivanova, Neza Bravka 1427
 Iványi Ötönald Béla 1131
 Iványi Katalin 1804
 Izabella (Habsburg: főhercegnő) 1060, 1061, 1062

 Jakab Zoltán 2162
 Jakab Zsigmond 1805
 Jakabffy Imre 11
 Jakobovits Márta 1806
 Jakobovits Miklós 2167
 Jakucs Lajos 966
 Janáky István 1807
 Janáky Viktor 1808
 Janiga József 1810
 Jankovich B. Dénes 543
 Jankovich Miklós 348
 Jankovics József 73
 Janó Ákos 12
 Jánosházy György 1241
 Jánossy Ferenc 1809
 Jánossy István 2027
 Janzer Frigyes 1811
 Járity Józsa 1812
 Jaromiewski, Waclaw 126
 Járý Péter
 Jaspers, Karl 1193
 Javasi János 1853, 1913
 Jávora Anna 299
 Jávora Ottó 395
 Jecza Péter 1813
 Jelinek István 967
 Jeney Lajos 1308
 Jenő (Szavója: herceg) 349
 Jensen, Robert 1424
 Jerger Krisztina 1860
 Jeszenszky Ferenc 59
 Jets György 1814
 O. Jobbágyi Zsuzsa 918
 Johanidesová, Magdaléna 651
 Jókai Mór 1132
 Jovánovics György 1815
 Jovián György 1816
 Józsa Bálint 1817
 Józsa Lajos 1818
 Józsa T. István 1493, 1841, 2057
 József Dénes 1298, 1309, 43, 44, 49
 Juhász Erzsébet 178, 179, 180, 181, 182, 1156
 Juhász Ferenc 1597
 Juhász Irén 591
 Jullian, René 968
 Jurecskó László 910, 2304

 (k) 328
 K.L. 1880
 (K-s) 463
 Kaba Melinda 183
 Kabdebó Tamás 2236
 Kacsir Márta 1703
 Kádár F. Tibor 1819
 Kádár György 1820
 Kádár János Miklós 1356, 1821
 Kádár Márta 312, 345, 501, 508, 670, 918, 969, 1102,
 1117, 1224, 1307, 1356, 1393, 1408, 1461, 1570,
 1615, 2260, 2266

- Kádár Zoltán 82, 89, 184, 502, 523, 525, 538, 639, 841
 Kádas István 1822
 Kádasi Éva 1823, 365
 Kadluczka, Andzej 578
 Kähler, Gent 970
 Kaijzer, Matthijs 1130
 Kaiser Anna 184
 Kaján Tibor 1824
 Kajdi Béla 1854
 Kalapis Zoltán 1162
 Káldi Gyula 184
 Kállai Ernő 90, 911, 1744
 Kállai Géza 542
 Kállai Tünde 2129
 Kállay István 120, 518, 532, 841
 Kálmán Gyula 1651
 Kálmár Ferenc 1825
 Kalmár János 1826
 Kalmár Miklós 791
 Kalmár Péterné 463
 Kalmár Zoltán 765
 Kamemyczyk István 1827
 Kandinszkij, Vaszilij 1133
 Kántor Andor 1160, 1828
 Kántor János 1829
 Kántor Lajos 1242, 1888, 2170
 Kántor Lajos festő 1830
 Kanyák Zsófia 1831
 Káplár Éva 1832
 Káplár György 1198
 Káplár Miklós 1134
 Kapocs Nándor 721
 Kaponya Judit 1833
 Kaposvári Gyula 1727, 1797, 2002, 2192
 Kaposy Vera 1046
 Kapsza Miklós 1310, 1834
 Kapuvári Gábor 1843, 1939
 Karač, Zlatko 742
 Karácsony Tamás 186
 Karádi Éva 83
 (kardos) 1774
 Karkus István 1835
 Károlyi András 1836
 Kárpáthi Jenő 1795
 Kárpáti Éva 1837
 Kárpáti Gábor 811
 Kárpáti Imre 1706
 Kárpáti László 2238
 Karsai Zsigmond 1838
 Kartal Zsuzsa 187, a 874
 Kass Eszter 1839
 Kass János 1713, 1776, 1781, 1839
 Kassák Lajos 897, 1840
 Kaššovič, Branislav 793
 Kasza Imre 1841
 id. Kátai Mihály 1842
 Katona Ágnes 704, 706, 709, 711, 712, 873, 878, 879,
 892, 894, 896
 Katona Erzsébet 1843
 Katona Imre 1074, 1075, 1076
 Katona Szabó Erzsébet 1844
 Kavecsánszky Gyula 971
 Kazanlár Emil 1881
 Kecskeméti Sándor 1846
 Kecskés Ágnes 1847
 Kecskés Péter 152
 Kejžová, Vier. 315
 Kékkői László 424
 Kelecsényi Csilla 1848
 Kelecsényi Gábor 474, 668
 Kelemen István 188, 189, 1849
 Kelemen Károly 1517
 Kellei György 110
 Kemény György 41, 463, 1851
 Kemény Zoltán 1852
 Keményffy Gábor 1853
 Kenessey András 85, 270, 291, 300, 302, 304, 337, 463,
 468, 918, 1102, 1201, 1219, 1224, 1361, 1408, 1461,
 1505, 1585, 1597, 1609, 1647, 1674, 1705, 2039,
 2049, 2124, 2183, 2191, 2202, 2212, 2237, 2398
 Kepes György 1854
 Kerecsényi Zsuzsa 1766
 Kerékgyártó István 1246
 Keresztes Ágnes 190, 1440
 Keresztes Dóra 1855
 Keresztes Lajos 1856
 Keresztury Dezső 670, 2155
 Kéri Imre 1585, 1647
 Kemács Gabriella 1622
 Kemer Gábor 152, 191
 Kemy Terézia 662, 1023, 1041, 1095
 Kertai Klára 1954
 Kertész, André 1857
 Kertész Pál 213
 Kertész Péter 1747
 Kertész-Badrus, Andrei 849
 Kertészfi Ágnes 1858
 Kerti Károly 1859
 ifj. Kerti Károly 689
 Keserő Katalin 912, 1863, 1936, 2077
 Keserő Bálint 893
 Keszei Ferenc 1810, 2198
 Kévés György 1817
 Keyl, Werner 592
 Kézdi Lóránt 1860
 Kidner, Michael 1861
 Kíffl, Erika 1862
 Kígyós Sándor 1863
 Kincses Károly 485, 2111, 2165
 Kipke Tamás 972, 1891, 2017
 Király József 1705
 Király Sándor 1427
 Király Zoltán 1373
 Királyfalvy Elekné 1639
 Kirchner, Gottfried 125
 Kisari Balla György 670
 Kisfaludi Strobl Zsigmond 1864
 Kishonthy Jenő 1865
 Kishonty Zsolt 1990
 Kismarty-Lechner Kamill 1139
 Kiss Ákos 502
 Kiss Anikó 405
 Kiss Attila 107
 Kiss Dénes 1671, 1836, 2072
 Kiss Endre 83
 Kiss Gábor 13
 Kiss Géza 766
 Kiss Gy. Csaba 73, 113, 830
 Kiss György 1866
 Kiss György szobrász 1602
 Kiss Imre 1171
 Kiss István 1484
 Kiss István építész 1868
 Kiss István szobrász 1867

- Kiss Joachim Margit 1682
 Kiss József 111
 Kiss József festő 1869
 Kiss Károly 38, 184, 192, 193, 376
 Kiss László 194
 Kiss Mária 2001
 Kiss Márton 519
 Kiss Mihály 115, 1361
 M. Kiss Pál 2030
 Kiss Péter 271
 Kiss Roóz Ilona 1871
 Kiss-Balázs Éva 913
 Kistelegdi István 195
 Kittlitschka, Verner 973
 Klaniczay Gábor 699, 700
 Klaniczay Péter 196
 Klein, Bohuš 767
 Kleineisel János 131, 197, 1312
 Klicsú Lajos 1872
 Klimó György
 Klimó Károly 1873
 Klimt, Gustav 1135
 Klopff, Karl-Heinz 1572
 Kloss Andor 1639
 Kloss Zoltán 924
 Klusch, Horst 826
 Kmetty János 45, 1874
 Kner Imre 1136, 1184
 Knézy Judit 399
 Koch Sándor 1873
 Kocsári Péter 1630
 Kocsis Imre 1875
 Koczogh Ákos 91, 914, 1502, 1581, 1871, 1896, 1900, 1941, 2042
 Kodoňová, Mária 768
 Koffán Károly 1876
 Kohán György 1877
 Kóka Ferenc 1878
 Kokas Ignác 1879
 Kokkina, Irina V. 1146
 Kokoschka, Oskar 1880
 Kolba Judit H. 491, 681, 823
 Kollár Albin 1445
 Kollár György 1881
 Kolozsi Sándor 868
 Kolozsvári Grandpierre Emil 1563
 Kolozsvári Mariann 1697
 Koltai Ágnes 34
 Koltai Attila 213
 Koltai Sándor 1072
 Komiszár Lajos 459
 Komjáthy Attila 152, 1675
 Komor Vilma 2285
 G. Komoróczy Emőke 1840
 Koncz András 1882
 Koncz Béla 1883
 Koncz János 198
 Kondics József 915
 Kondor Béla 1884
 Kondrák Károly 1885
 Konfár Gyula 1803, 1886
 Konopacki, Adam 1103
 Kontha Sándor 919, 1098
 Kooning, Willem de 1887
 Koos, Friderika Margit 1040
 Koós Judith 128, 974, 1597, 2209
 Kopacz Mária 1888
 Kopasz Márta 1889
 Kopasz Tamás 1532, 1890
 Kopp Judit 1891
 Koppány Attila 1892
 Koppány László 1893
 Koppány Tibor 199, 425, 543
 Korányi G. Tamás 715
 Korda István 1250, 1441
 Kordy, Soraya el 1131
 Korek József 82
 Koren Emil 1107
 Korin Géza 1602
 Komiss Dezső 1894
 Kóródy Elek 1885, 2132
 Koroknay Gyula 769, 796
 Korompay H. János 86
 Korongi Lippich Elek 910
 Kórusz József 1895
 Kós Károly 1896
 Kósa László 2254
 Kosmalki, Zbigniew 1897
 Koszova, Jelena 1898
 Koszta József 1051, 1137
 Koszta Rozália 1899
 Koszta Zsófia 1900
 Kosztolányi Dezső 1374
 Kotsis Nagy Margit 1902
 Kovács Ákos 1023, 1361, 1730
 Kovács András Bálint 1058
 Kovács Attila 1512
 Kovács Béla 842
 Kovács Endre szobrász 1903
 Kovács Éva 65
 Kovács Gyula 919, 1447, 1747, 1988, 2012
 Kovács István 2259
 Kovács István író 113, 830
 Kovács József 1653, 1869
 Kovács József László 191, 759
 Kovács Júlia 1509, 2151
 Kovács Lajos 2291
 Kovács László 1904
 Cs. Kovács László 1905
 Kovács Margit 1906
 Kovács Mihály 1138
 Kovács Orsolya 1451, 2098
 Kovács Péter 83, 272, 871, 1529, 1548, 2005
 Kovács Péter textitervvező 1907
 Kovács Péter Balázs 1908
 Kovács Tibor 273, 274, 66
 Kovács Zita 505
 Kovács Zsuzsa 346
 Kovács Béla 200, 201, 202
 Kovalcsik András 1785
 Kovalovszky Júlia 98, 547
 K. Kovalovszky Márta 93, 1238, 1676, 2244, 2281
 Kovalovszky Miklós 192, 403, 543
 L. Kovásznai Viktória 918
 Kozák Csaba 1910
 Kozma György 1989, 2277
 Kozocsa Ildikó 187
 Kő Pál 1909
 Kőbányai György 1569
 Kőhegyi Mihály 83, 94, 721
 König Róbert 355
 Köntös László 203, 2106
 Köpeczi Béla 1597
 Köpeczi Rózsa 1831

- Körmendi Lajos 1842
 Körmendy Kinga 662
 Kömer Éva 50
 Kömrei Ferencné 874
 Kőrösi Tamás 1910
 Kőszegfalvi Ferenc 59, 1187
 Kőteles István 343
 Kővágó Sarolta 1102
 Kővári Tamás 1857
 Kőváry László 381
 Kőváry P. Péter 2130
 Kövesdy Pál 351
 Krajtsovits Margit 1911
 Krakowski, Piotr 428
 Kralovánszky Alán 260, 543, 593
 Kratochwill Mimi 1635, 1820, 1919, 1973, 1974, 2246, 2260
 Krausz, Roland 1912
 Krawczun, Halina 1913
 Kresák, Fedor 1110
 Kresánek, Peter 594
 Kriak, Martin 106, 975
 Krier, Leon 54
 Kristó Gyula 669
 Kristó Nagy István 83, 112, 304, 1775
 Kriszt György 204
 Krizbai Sándor 1914
 Krizka György 1834
 Krizsán Géza 1958
 Krocsák Emil 1915
 Krómer Ágnes 715
 Krunák Emese 924
 Kubát József 1916
 Kubinszky Mihály 976, 1013, 1121, 1705
 Kubinyi András 543
 Kubisch János 1604
 Kuchta Klára 1917
 Kukri Béla 1727
 Kulcsár László 1864
 Kultermann, Udo 1313
 Kun Miklós 111
 Kund Ferenc 186
 Kungl György 1918
 Kunt Ernő 1919
 ifj. Kunt Ernő 1920
 Kuntár Lajos 916
 Kurago, B. 2303
 Kurcz Béla 357, 1199, 1794
 Kurkó Tibor 1523
 Kurucz D. István 1921
 Kurucz Tibor 1922
 Kusik, Vlastimar 321
 Kustár Zsuzsa 1923
 Kutas Rudolf 1924
 Kušnierová, Edita 797
 Kühnel, Horst 390
 Kürthy Sándor 46, 47, 2207
 Sz. Kürti Katalin 307, 917, 1047, 1134, 1147, 1153, 1188, 1190, 1217, 1522, 1986
 i.z. 1391
 Láár István 112
 Laborcz Mónika 1530, 1925
 Labuda, Jozef 595
 Lackó Miklós 83
 S. Lackovits Emőke 489
 Lacza Márta 1926
 Ladányi Imre 1927
 Ladányi József 1665, 1665, 2244, 2281
 Lakatos Gyula 770
 Lakatos József 1928
 Lakner László 1929
 Láluk József 1355
 Lambert Gábor 1735
 Lánicz Sándor 48, 1102, 1375, 1525, 1536, 1624, 1749, 1859, 1907, 2075, 2240, 2296
 Láng Miklós 2279
 Lantos Béla 679
 Lantos Ferenc 1931
 Lantos Gyöngyi 1932, 1979
 Lapis András 1933
 László Ákos 1934
 László Emőke 1755, 823
 László Endre 1930
 N. László Endre 529
 László Gyula 94, 98, 530, 1935
 László Gyula Balázs 874
 László Ilona 1017
 László Péter 2017, 47, 1720, 1788, 1951
 Lászlóffy Aladár 1507, 436
 Laurema, Esa 1936
 Lauva, Javis 1912
 Lázár Antal 1937
 Lázár Imre 1134
 Lázár Iza 1938
 Lázár László 2200
 Lázár Zsuzsa 1606, 1939, 2194, 2226, 2239, 2301
 Lázs Gézané 1533
 Lechner Ödön 1139
 Lehoczki István 1940
 Lehoczky János 1941
 Lele József 798
 Lelkes István 1427
 Lelkes Mária 1427
 Lengyel András 1942
 Cs. Lengyel Beatrix 327
 Lengyel Boldizsár 1543
 Lengyel Györgyi 2231
 Lengyel László 722
 Lenkey István 1994
 Levárdy Ferenc 526, 596
 Lewerentz, Sigurd 1943
 Lezsák Sándor 108
 Lichtmann Tamás 14
 Lietzmann, Hilda 5
 Ligeti Erika 1944
 Lindenfeld Emil 1945
 Linnovaara, Juhana 1946
 Lintner Sándor 1641
 Lipcsey György 1947
 Liskar, Elisabeth 719, 749, 799, 809, 813, 897, 964, 993, 994
 Liszt Ferenc 908
 Loeffler, Robert 1450
 Lois Viktor 1757, 1948
 Lonovics László 1949
 Lóránt János 1950
 Lóránt Zsuzsa 1951
 Lóska Lajos 32, 48, 1038, 1039, 1168, 1251, 1252, 1352, 1377, 1385, 1389, 1390, 1451, 1608, 1612, 1648, 1660, 1715 1748, 1798, 1816, 1855, 1872, 1897, 1908, 1926, 2021, 2000, 2015, 2055, 2131, 2168, 2186, 2199, 2218, 2275

- Losonci Miklós 104, 316, 345, 918, 299, 1181, 1219, 1248,
 1253, 1258, 1268, 1274, 1278, 1356, 1378, 1379,
 1391, 1405, 1408, 1457, 1458, 1461, 1533, 1546,
 1597, 1613, 1648, 1659, 1662, 1686, 1705, 1710,
 1720, 1723, 1741, 1754, 1771, 1776, 1777, 1809,
 1817, 1820, 1830, 1837, 1875, 1895, 1928, 1959,
 1974, 1981, 1982, 2008, 2011, 2017, 2052, 2058,
 2065, 2066, 2072, 2085, 2100, 2135, 2148, 2173,
 2205 2209, 2242, 2246
 Lossonczy Ibolya 1952
 Lossonczy Tamás 1952
 Lotz Károly 1140
 Lovag Zsuzsa 67, 543, 680, 681
 Lőcsei Pál 708
 Lőcös Sándor 1898
 Lőrincz Ernő 83
 Lőrincz Győző 1252
 Lőrincz József 1964
 Lővei Pál 645, 647, 648
 Ludányi Gabriella 1138
 Ludvig Rezső 679
 fe Lugossy László 1953
 Lukács Ágnes 1954
 Lukács György 37
 Lukácsi Margit 1684
 Lukácsy András 351, 874, 1628
 Lukácsy Sándor 299, 1248, 1546, 1839, 2069, 2270
 Lunczer Anikó 1955
 Lux Kálmán 164
 Luzsicza Lajos Árpád 1956
 Lyka Károly 95, 1040, 1041

 M.I. 471, 805, 2206
 m.m. 1408
 Maár Márton 205
 Macelová, Marta 688
 Mács József 108
 Mácsai István 874
 Macskássy József 1957
 Máca Mihály 1022, 314
 Madarassy György 1958
 Magassy Sándor 670
 Magén István 1960
 Máger Ágnes 1959
 Maghy Zoltán 1961
 Magyar Arnold 671
 Magyar Gábor 1962
 Magyar Kálmán 206, 543, 597, 598
 Magyar Károly 599
 Magyar László 477 978, 979, 977
 Magyar Pál 1114
 Magyar Beck István 59
 Magyar Márton 1963
 Maillol, Aristide 1141
 Major Jenő 641
 Major Máté 49, 96, 428
 Major Ottó 2246
 Majoros Gábor 1964
 Makai Ágnes 716
 Makoldi Sándor 1965
 Makovecz Imre 1314, 1315, 1966
 Maksay László 97, 1406
 Malevics, Kazimir 50
 Málík Irén 1967
 Malíková, Mária 723
 Mandić, Nadežda 16
 Mányi István 1968
 Marafkó László 1977
 Márffy István 1187
 Máriási István 51
 Marjai Márton 1134
 Márki-Zay Margit 1795
 Markó Erzsébet 1969
 Márkus Hella 1570
 Márkus Jánosné 13
 Maróczy Erzsébet 2095
 Marosán Gyula 1970
 Marosfalvi Antal 1971
 Marosi Ernő 68, 71, 83, 275, 544, 545, 546, 633, 658,
 693
 Marosi Ildikó 1499, 1698, 2200
 Marosits István 1972, 2075
 Maróti Géza 1142
 Marosvitzky Endre 1973
 Márton Árpád 1975
 Marton László 1974
 Martos Katalin 1976
 Martyn Ferenc 1977
 Masits László 1719
 Mastalimé Zádor Márta 8
 Maširević, Milica 1156
 Máté András
 Sz. Máthé Mária 384
 Maticska Jenő 1143
 Matković, Slavko 1156
 Mátrai Péter 1980
 Mattoni Eszter 1981
 Máttis-Teutsch János 1144
 Mattyasovszky Péter 2054
 Mátyás István 300
 Matzon Frigyes 1982
 Maurer Dóra 1983
 Maxa, Florian 1984
 Mayer Éva 1233, 1388, 2004
 Mayer Marianna 1454, 1460, 1506
 Mazal, Otto 349
 Mazzag István 1495, 1985
 Medaković, Dejan 724
 Medar, Mladen 87
 Medgyessy Ferenc 1986
 Mednyánszky László 1051, 1145
 Medvecka, Maria 152
 Medveczki Ágnes 980
 Medveczky Jenő 1987
 Megay László 1537, 1561, 1597, 1750, 2136, 2290
 Meggyes László 1988
 Meggyes Tamás 208
 Meggyesi Tamás 1333
 Megyeri Bamabás 1809
 Méhes Lóránt 1989
 Meiss, Millard 705
 Melichertik, Martin 600
 Meliger Dezső 1990
 Melocco Miklós 1480, 1910, 1991, 2075
 Mende Ferenc 97, 150
 Mendiak Lajos 1992
 Mengyán András 1993
 Menyhárt József 1994
 Menyhárt László 1745, 1821, 2105, 2203, 2246, 2251
 L. Menyhárt László 1044, 1054, 1498, 1586, 2112
 Merényi Ferenc 304
 Mén István 98, 547
 Merkuriov, Dmitrij 1142

- Mersits Piroska 1995
 Merta, Vladimir 1798
 Mesterházy Károly 530
 Mészáros Ágnes 1083
 Mészáros Dezső 1996
 Mészáros Gabriella 1997
 Mészáros Géza 1998
 Mészáros Gyula 771
 F. Mészáros Henrietta 1946
 Mészáros Ilona 1999
 Mészáros Katalin 2000
 Mészáros M. János 498, 533
 Mészöly Géza 1147
 Mészöly Miklós 2168
 Meyer, Gerhard Rudolf 262
 Meyer, Wolfgang 727
 Mezei Árpád 116
 Mezei Ottó 52, 918, 968, 1071, 1185, 1335, 1720, 1799, 1863, 2016
 Mező Ferenc 1440
 Micacchi, Dario 2166
 Michelangelo Buonarroti 709
 Mies van der Rohe, Ludwig 1148
 Mihálik, Lubomír 429
 Mihály Gábor 2001
 Mihály István 2002
 Mihályfi Emőné > filo
 Mihályi Melinda 540
 Miklós János 2003
 Miklós Pál 1410, 1699
 Miklós Zsuzsa 543, 601
 Miklósi Sikes Csaba 1501
 Mikó Árpád 659
 Mikó Ervin 1105
 Mikoviny Sámuel 883
 Milde, Kurt 209
 Millet, Jean Françoise 1149
 Mincu, Ion 1150
 Misch Ádám 2004
 Míszlai Sándor 2000
 Mithay Sándor 99, 2302
 Mladonyiczky Béla 1630
 Móder Rezső 2005
 Mody György 100, 602, 772 (mohl) 2266
 Mohr Lajos 2006
 Mohy Sándor 2007
 Mojzer Miklós 276, 359
 Mojzsis Dóra 121
 Moldován István 2008
 Moldoványi Ákos 2155
 Molnár Antal 2009
 Molnár Dénes 2010
 Molnár Elek 2011
 Molnár Gabriella 295, 899, 918
 Molnár Imre 430
 Molnár István 1736
 Gy. Molnár István 2012
 Molnár József festő 2013
 Molnár László festő 2014
 Molnár László 827, 841
 Molnár László József 1608, 2015
 V. Molnár László 773
 Molnár Péter 1316, 2128
 Molnár S. Edit 709
 Molnár Sándor 2016
 Molnár Vera 2018, 363
 Molnár Zsolt 1282, 1509, 1697, 1821, 1844, 1883, 1927, 2049, 2158, 2218
 Molnár-C. Pál 2017
 Monet, Claude 1151
 Monnier, J.G. 1152
 Monok István 338, 339, 381, 659, 662
 Monori Béla 132
 Monspart Éva 1621
 Montvai Attila 486
 Mónus János 1317
 Moore, Henry 2019
 Moravánszky Ákos 927, 931, 947, 970, 1093, 1146, 1197, 1318, 1319, 1599, 1943, 2298
 Morcsányi Géza 1845
 Móró Miklós 304
 Morelli Edit 2020
 (morvay) 685, 1933
 Morvay Endre 981
 Morvay László 1381
 Mózes Katalin 2021
 Mravik László 277
 Mucsi András 1191, 1527, 1720, 2061, 2103, 2268
 Munkácsy Mihály 1153
 Murádin Jenő 1143, 1158, 1179, 1550, 1701, 1957, 2278
 Murai Jenő 2022
 Muraközi Ágota 1593
 Muzsinszki Nagy Endre 2023
 Müller Árpád 1963
 Müller, Edit 911
 Müller Róbert 543
 Müller Tibor 1320, 1966
 N. 1745
 N.F. 1996
 N.I. 2046
 Nacamulli, Flavia 885
 Nádas Péter 1224, 1815
 Nádasdy Lajos 431
 Nádler István 1517, 2024
 Nádor Tamás 81, 94, 96, 101, 106, 112, 1737, 2056, 2155, 2184, 2241, 2260
 Nagy Ágota 212, 2155, 2183
 B. Nagy Anikó 715, 808
 Nagy Balázs 603
 Nagy Balogh János 1154
 Nagy Barnabás 2025
 Nagy Béla 1528, 2026
 Nagy Edit 83
 Nagy Elemér 2027, 982
 Nagy Emőke 2170
 Nagy Ferenc 2028, 352
 Nagy Gábor Mihály 2029
 Nagy Ildikó 1570, 919, 1993
 Nagy Imre 1279, 1534, 2043
 Nagy Imre (Zsögödi) 2030
 Nagy István (1873-1937) 1051
 Nagy János szobrász 2031
 Nagy Judit 432
 Nagy Judit iparművész 2032
 Nagy Károly (1903-1978) 2033
 S. Nagy Katalin 117, 488, 507, 1071, 1415, 1427, 1428
 E. Nagy Lajos 1209, 1822, 1829, 2183
 Nagy Mihály 82
 Nagy Miklós szobrász 2034
 Nagy Péter 1383, 322, 870
 Nagy Sándor 604
 Nagy Sándor (1868-1950) 1155

- Nagy Sándor grafikus 2035, 50
 Nagy T. Katalin 1833, 1927
 Nagy Zoltán 605, 924, 1238, 1575, 1852, 1966, 2024
 Nagy Zoltán építész 1592
 Nagy Zoltánné Kovács Mária 2036
 Nagypáti Kukac Péter 1156
 Nándori Klára 210, 211
 P. Náray Éva 1282, 1494
 Naray, Josef 859
 Naredi-Rainer, Paul von 433
 Nász János 17
 Nedelković, Miodrag 1542
 Nemcsics Antal 2037
 Némec, Zdeněk 1018
 Nemes Fekete Edit 2038
 Nemes János 1716, 1977
 Nemes Lampérth József 1157
 Nemes Márta 963, 983
 Nemeskürthy István 848
 Németh Ágnes 2039
 Németh András 1955
 T. Németh Annamária 491
 Németh Éva 2040
 Németh Ferenc 1542
 Németh G. Béla 291, 918
 Németh Gábor 812
 Németh György 1673
 Németh István festő 2041
 Németh János keramikus 2042
 Németh József 434, 2043
 Németh Lajos 83, 101, 279, 918, 1052, 1498, 1527, 1584, 1648, 1741, 1833, 1884, 1996, 2112, 2246
 Németh Miklós Attila 1585
 Németh Pál 213
 Németh Péter 541, 543, 606
 Némethné Mészáros Júlia 1426
 Neogy-Tezak, Edgar 2044
 N. Nepper Ibolya 384
 Néray Katalin 302, 463, 1517
 Neukum Lea 118
 Neutra, Richard 435
 Nicolai, Elias 884
 Nikelszky Géza 2045
 Nikolov, Nino 523, 527
 Nógrádi Gábor 328
 Noli István Pál 2046
 Novák András 2047
 Novák László 452, 453, 921
 Novotny Emil Róbert 2048
 Novotny Tihamér 1532, 1890, 2107
 Numminen, Jaakko 914, 982
 Nuridsány Zoltán 1809
 Nyáry Éva 2049
 Nyerges Éva 672
 Nyerges Judit 83
 Nyilasy Sándor 1158
 Oberfrank Ferenc 492
 Oelmacher Anna 1704, 1870, 1972
 Ohly, Friedrich 125
 Oláh Sándor 2050
 Olajos György 50, 2039
 Olenin, Evgenij 1427
 Olexa József 2051
 Oltvainé Dancsó Ilona 2052
 Oltványi Imre 1111
 Ongaro, Michael Fabris 885
 Opria, Gabriela Cristina 2053
 Opris, I. 607
 Orbán Balázs 436
 Orbán Dezső 2054
 Orcsik Éva 214, 215
 Orosz István 2055
 Orosz János 2056
 Orsi, Lelio 886
 Orth István 2057
 Osváth Miklós 2058
 Overy, Paul 1215, 922
 Ördögh László 1427
 Órsi Imre 2059
 Órsi Károly 216, 984
 (-ös) 1871
 Paál László 1159
 Paizs Goebel Jenő 1160
 Pájer Károly 493
 (pál) 1348
 Pál Gyula 2060
 Pál József 125
 P. Pál Katalin 1968
 Pál Lénárd 1483
 ifj. Pál Mihály 2061
 Pál Zoltán 2062
 Palásthy Lajos 1034
 Palcsó Pál 152
 Palko, Franz Anton 887
 Páll István 985, 986
 Palladio, Andrea 710
 Pallagi Ferenc 494, 987, 1597, 1789, 2261
 Pálmány Béla 774
 Palnič-Lončarić, Marija 438
 Pálóczi Horváth András 543
 Palotás László 1107
 Pályi Gábor 1587
 Pamer Nóra 608, 973, 987, 1322
 Pandula Attila 682
 Pandúr József 1166
 Panofsky, Erwin 125, 609
 Pantl Mihály 2063
 M. Pap G. 1965
 Pap Gyula 2064
 Pap Tamás 102
 Pápai Livia 2065
 Papi Lajos 2066
 Papp Gábor 1109
 O. Papp Gábor 2067
 Papp György 2068
 Papp Istvánné 670
 Papp Júlia 1239, 2263
 Papp Oszkár 1527
 Papp Zsigmond 1161
 Parádi Nándor 543
 Parizán Mihály 2070
 Páskándi Géza 1925
 Passuth Krisztina 1527, 1917, 2158
 Pásztly Magda 2071
 Pataki Gábor 1238, 1547, 1549, 1697, 1715, 1729, 1970
 N. Pataki Márta 1184
 Patay László 1546, 2072
 Patay Pál 828, 829
 Patay Pálné 520
 Patkó Imre 353
 Patonai Adrienne 2126

- Pattantyús Károly 2073
 Pattantyús Loy Sári 2073
 Pátzay Mária 323, 1641, 2074, 2176
 Pátzay Pál 2075
 Paulikovics Iván 1951, 2076
 Paviot, Jacques 1152
 Pávó Elemér 839
 Pazár Béla 1178
 V. Pázmándi Margit 2078, 2265
 Pázmándy Antal 1252, 2077
 Pechán József 1162
 Péchy Mihály 983
 Pécsi István 97
 Pécsi L. Dániel 280
 Pellionisz Valéria 1556, 1573, 1828, 1879
 Peltre, Christine 1192
 Perekházy Károly 56, 494, 1072, 1176
 Pérely Zsuzsa 2079
 Perényi Imre 454, 455
 Perényi Kálmán 2080
 Perlrott Csaba Vilmos 1163
 Pemeckzy Géza 1548
 Pesti János 1935
 Petánovics Katalin 2208
 Petényi Katalin 1906
 Péter Márta 293
 Petercsák Tivadar 988
 Petermák Miklós 1676, 932
 Petneki Áron 830
 Petővári Ágnes 2022
 Petras, Ivan 872
 Petróczy Gábor 1299
 Petrová-Pleskotová, Anna 813
 Petrovits István 2081
 Petrőczy Éva 1541, 2272
 Petry Béla 2082
 Pevsner, Nicolaus 103
 Picasso, Pablo 2083
 Piero della Francesca 711
 Pinczehelyi Sándor 1571, 2084
 Pintér István 456, 1045
 Pintér Lajos 1823
 Pirk László 2114
 Pirós Tibor 1102
 Pisoň, Štefan 437
 Pjankova, Tatyjana 1092
 Plaček, Miroslav 619, 620
 Platthy György 2085
 Plečnik, Jože 2086
 Plesznivy Edit 1168
 Pócs Péter 2087
 Póczy Klára 184
 Pogány Gábor 1228, 1249 1347, 1366, 1629, 1649, 1724, 1734, 1866, 1963, 2005, 2188, 2210, 2223, 2264
 Pogány György 15, 18
 Pogány Ö. Gábor 104, 387, 388, 1502, 1588, 1625, 1716, 1865, 1961, 1981, 2017, 2033, 2041, 2043, 2137, 2269
 Pokorny István 918
 Polgár Csaba 1252, 1458
 Polgár Géza 1558
 Polgár Rózsa 2090
 Polgárdy Béla 2082
 Polgárdy Géza 1095, 1104, 1321, 534, 1514, 1633, 1742, 1896, 2170
 Polinszky Károly 1331
 Polla, Belo 610
 Pollack Mihály 984
 Pomogáts Béla 1840, 1896
 Pongrácz Judit 1631
 Pongrácz Zsuzsa 1573
 Ponicsán Imre 1662
 Poór Magdolna 679
 Porscht Frigyes 2088
 Portoghesi, Paolo 2091
 Poszler Györgyi 359
 Potó János 1024, 1194
 F. Potyondi Margit 2089
 Povázai Livia 1704, 463
 Pötzl-Malikova, Maria 799, 887
 Prager, Wolfgang 1080
 Praz, Mario 125
 Praznovszky Mihály 424, 775, 2117
 Preiser Klára 2092
 Preisich Gábor 932
 Prelog, Milan 438
 Pribojszki Zsófia 2093
 Probstner János 2094
 Procopovici, Radu 1608
 Prohászka László 963, 1025, 1026, 1027
 Prokai Gábor 1429
 Prokop Péter 2095
 Prokopp Mária 674
 Prox Alfred 590, 611
 Puskás István 1252
 Puskás László 2096
 Pussen, Nicolas 888
 Pusztai László 298, 776, 963, 989, 1121, 1128, 1169, 2250
 Puškárová, Blanka K. 612, 650
 Püspöky István 2097
 Quadri, Christoforo 789
 Quemec, Alin Le 2098
 Rába György 1720
 Rác József 2099
 id. Rác József 2100
 D. Rác Magdolna 941
 Rác Páter 102
 Ráday-család 354
 Ráday Mihály 398
 Radnóti Sándor 132
 Radó Dezső 1019
 Radosza Attila 2000
 Radványi, Hadrián 814
 Radvánszky Béla 823
 Ráfael Viktor 2101
 Raffaelo Santi 712
 Raffai István 439
 Rajk László 1512
 Rajki József 2102
 Rajki László 2103
 Rákóczy Gizella 2104
 Ranschburg Ágnes 59
 Rapcsányi László 2161
 Rászlai Tibor 548
 Ráth Zsolt 45
 Ráthonyi János 1791
 Ratimorsky Piroška 314
 Rátkai Ferenc 1391
 Rátkay Endre 2105
 Ravasz László 83
 Réau, Louis 125
 Regős István 2107

- Reich Károly 2108
 Reimholz Péter 217, 2109
 Reinhardt István 2110
 Reismann Mariann 2111
 Rékassy Csaba 2112
 Rembrandt, Harmensz van Rijn 889
 Reményi Árpád 218
 Reményi Gyenes István 1349, 2274
 Renger-Patzsch, Albert 2113
 Renoir, Auguste 1164
 Rényi András 1224
 Rényi Krisztina 2114
 Reöthy Ferenc 440
 Resnis, Vilnis 2115
 Réthy Zsigmond 1721
 Réti György 2091
 Réti Mátyás 2116
 Réti Zoltán 2117, 2176
 Rév Ilona 1071, 1323, 1324
 Rév Miklós 2118
 Révész László László 2119
 Révész Napsugár 2120
 Révész Zsuzsa 2172
 Rexa, Daniel 600
 Reznicek Komélia 2038
 Rhé Gyula 105
 Ribánszky Róbert 1870
 Ricca, Giovanni Battista 789
 Richly Zsolt 2121
 Riez Péter 604
 Rideg Gábor 1356, 1484, 1564, 1636, 1776
 Ridovics László 1803
 Ridovics Péter 1604, 2122
 Riez A. Béla 2123
 Ripa, Cesare 125
 Rippl-Rónai József 1168
 Rippl-Rónai Ödön 1166
 Ritóók Ágnes 690
 Ritter P. Aladár 1468
 Riva, Daniele 931
 Rivera, Diego 2124
 Rohbock Lajos 378
 Rohrbacher, Kurt 2044
 Roisz Vilmos 2125
 Román András 152, 219, 220, 633
 Romváry Ferenc 1109, 1451, 2220
 Róna Emy 2126
 Róna József 1167
 Ronte, Dieter 1726
 Rosenthal Dániel Konstantin 1168
 Roskó Gábor 2127
 Roskovics Ignác 1169
 Rosner Gyula 396
 Rossi Bortolatto, Luigina 1151
 Rosti Pál 1170
 Róth Amália 1171
 Roth János 222, 2128
 Róth Miksa 1171
 Rozgonyi Iván 1911
 Roznai István 75
 Rózsa György 378, 715, 726, 815
 Rózsa Gyula 295, 909, 1264, 1977
 Rózsa Judit 656
 Rózsa Zsuzsa 2129
 Rozsondai Marianne 510
 Róser Norbert 1932, 1979
 Rubens, Pieter Pauwel 890
 Rubljov, Andrej 713
 Rudinski, Antun 990
 Rusconi, Giovanantonio 580
 Rusina, Ivan 799
 Ruttkay Helga 83, 1884
 Ruzicskay György 2130
 Ruzsa György 1183
 (s.) 2266
 -s 1597, 1620, 2154
 S.P. 290
 Saád József 991
 Sabján Tibor 992
 Salamon Nándor 309, 332, 465, 1151, 1177, 1225, 1262, 1281, 1394, 1446, 1668, 1597, 1659, 1709, 1840, 1892, 1971, 2016
 Sallay Géza 83
 Saltzer Ernő 499
 Samu Géza 2131
 Sandner, Ingo 224, 707
 Sándor András 225
 Sándor Anna 305
 Sándor József 2132
 G. Sándor Mária 543, 613
 Sándorfi György 543, 614
 Sándyiné Wolf Katalin 223
 Sarkadi Péter 2133
 Sárkány Győző 2134
 Sárkány Jolán 2135
 Sárkány József 1451, 2199, 2267
 Sárközi Zoltán 1266, 1395, 2099
 Sarlós Eduardo 2136
 Sármány András 2137
 Sármány Ilona 993, 994, 1139, 1173
 Sárosdy Judit 1753, 1781, 2168
 Sárvári Márta 615, 777, 995
 Sárváry Katalin 2138
 Sas Péter 1896
 Săşianu, Alexandru 495
 Sauerländer, Willibald 544
 Savoyai Jenő > Jenő (Szavaja: herceg)
 Scheiber Hugó 1172
 Scheiber Sándor 1106
 Scheiken Pálma 918
 Schéner Mihály 1648, 1794, 2139
 Schiavo, Elso 2140
 Schiele, Egon 1173
 Schlag, Gerald 469
 Schmal Károly 2141
 H. Schmeissner, Rainer 860
 Schmidt, Paula 1912
 Schneller István 457, 54, 59
 Scholz Erik 2142
 Schönberger, Angela 1178
 Schönberger Armand 1174
 Schönermé Pusztai Ilona 234, 608, 613
 Schorer, Peter 226
 Schubert Ernő 2143
 Schullers, Fritz 1175
 Schultes, Lothar 652
 Schultz Ferenc 997
 Schulz István 227
 Schüller Ferenc 228
 Schwalm László 2144
 Schlatter, Christian 1430
 Scruton, Roger 53
 Sebes Erzsébet 1628, 1996

- Sebestyén, Gheorghe 616
 Sebők Éva 2145
 Sebők Margit 2146
 Sebők Zoltán 116, 1096
 Sedler, Ingrid 853
 Sedlmayr János 229, 230, 231, 232, 233, 234, 1675
 Seibert, Jutta 25
 (selmeczy) 2266
 Selmeczi Kovács Attila 1102
 Selmeczi László 543
 Semper-Sparholz, Ingeborg 727
 Semsey Andor 348, 355, 475, 476, 1889, 2160
 Serban, I. 607
 Serfőzőné Gémes Magdolna 20
 Siegler András 1412
 Sigmond István 2147
 Sík Csaba 391, 1513, 2083
 Siklósi Gyula 831
 Sima Sándor 1176
 Simán Katalin 397
 Simándi Júlia 1991
 Simányi Frigyes 152
 Simmel, Georg 889
 Simó József 2148
 Simon István 2149
 Simon Károly 83
 Simon Magdolna 1927
 Simon Marianne 53
 Sinkó Ferenc 832
 Sinkó Katalin 817, 855, 858, 918, 1049
 Sinkovits Péter 1224, 1238, 1386, 1485, 235, 1531, 1626, 1680, 1840, 2016, 2024, 2275
 H. Sipos Edit 996
 Sipos Endre 1520
 Sipos Gábor 761, 833
 Sipos Tamás 1824
 Sisa Béla 152
 Sisa József 997, 998, 1182
 Skerietz István 1091
 P. Skoda Irén 310
 Skvaril, Lubomir 651
 Slevogt, Max 1177
 Slivka, Michal 617, 618, 619, 620
 Sméja Miklós 2150
 Soltész Erzsébet 670
 Soltész György 2151
 Soltész Nagy Anna 2138
 Soltész Zoltánné 676, 74
 Solymári Walkó László 2152
 Sombor Judit 1431
 Somfai Balázs 63, 69, 236, 577, 587, 632, 766
 Somogyi Győző 2153
 Somogyi István 2154
 Somogyi József 2155
 Somogyi Pál 2162
 Somorjay Selysette 778
 Soós Imre 1508, 1634, 1647, 392, 1702, 1994, 2170, 2273
 Soós Pál 37
 Sopko, Julius 676
 Sorban, Raoul 1126
 Cs. Sós Ágnes 527
 Spaeth, David 1148
 Stadler, Gerhardt 727
 Stagnoli, Antonio 2156
 G. Staindl Katalin 1725
 Stanich, Donka 1097
 Starr, George 657
 Staudt-Csengeli Mihály 2157
 Steen, John 1256
 Steiberg, Saul 2159
 Stein Anna 2158
 Stein, Rose 675
 Stekovics János 1059
 (stenczer) 1396
 Stepanov, Sava 1494
 Sterbenz Károly 2160
 Stern, Jossi 2161
 Stirling János 792
 Stopp, Klaus 477
 Storno Ferenc 356
 Stöhle, Karl-Heinz 1572
 Straub Éva 2162
 Stritmatter Katalin 1716
 Sturcz János 83
 Suba László 2163
 Subotić, Irina 929
 Sugár János 2164
 Sugár Kata 2165
 Sugh, Alberto 2166
 Sumonyi Zoltán 95, 1840
 Supka Magdolna 1390, 2176, 2227
 Supka Magdolna B. 1630
 Sükösd Ferenc 2167
 Sükösd Mihály 111
 Sümegi György 299, 379, 473, 919, 1050, 1095, 1131, 1143, 1389, 1546, 1618, 1652, 2030, 2180
 Sütő András 1546
 -syp- 2266
 Svec, Igor 369
 Šartević, Grozdana 320
 Šercer, Marija 703
 Ševčíková, Eva 650
 Špiesz, Anton 850
 Šulcová, Jana 816
 (sz) 323
 Sz.G. 918, 2183
 Szabadfalvi József 1088, 503
 Szabadi Judit 1051, 1740
 Szabados Árpád 2168
 Szabó Ágnes 2169
 Szabó András György 341
 Szabó Anikó 21
 Gy. Szabó Béla 2170
 Szabó Botond 1805
 Szabó Ede 1389, 1699
 Szabó Ernő 1786, 1787
 P. Szabó Ernő 441, 715, 779, 780, 918, 1000, 1042, 1046, 1077, 1134, 1185, 1219, 1350, 1382, 1397, 1237, 1504, 1539, 1565, 1693, 1750, 1753, 1894, 1920, 2067, 2153, 2168, 2169, 2246, 2270
 Szabó Gábor 1717
 Szabó György 394, 1168, 1745, 1837, 2183
 Szabó István 1257
 Cs. Szabó István 1161
 Szabó Iván 1717, 2171
 Szabó János 1527
 Szabó János Győző 107
 Szabó Jenő 2160
 Szabó Júlia 1052, 1130
 Szabó Kinga 2172
 Szabó Margit 2266
 E. Szabó Margit 1605, 2173
 Szabó Miklós 281

- Szabó Péter 728, 861, 862
 Szabó Péter restaurátor 237
 Szabó Rozália 2174
 Szabó Sarolta 1081
 Szabó T. Ádám 2027
 Szabó Tamás 2175
 Szabó Tibor 1656
 Szabó Tünde 238, 781
 Szabó Vladimir 2176
 Szabó-Pap Krisztina 398
 Szabolcsi Hedvig 295, 844
 Szajkó István 2177
 Szakács József 1001
 Szakács Margit 1060, 1061, 1062
 Szakály Éva 1460
 Szakáts Béla 2178
 Szakolczay Lajos 1894, 1896
 Szakonyi Károly 2172
 Szalai Tibor 1512
 Szalai Zoltán 478
 Szalatnyay József 2017
 P. Szalay Emőke 347, 504, 1053, 1078
 Szalay Ferenc 2179
 Szalay Károly 108, 1527
 Szalay Lajos 2180
 Szalay Zoltán 239
 Szále László 298
 Szállási Árpád 481, 673
 Szalóky Sándor 2181
 Szalontai Barnabás 1002
 Szamosi Ferenc 116, 1546
 Szamosközy István 659
 Szaniszló Ferenc 361
 Szántó Gergely 2182
 R. Szántó Judit 1705, 2183
 Szántó Károly 2045
 Szántó Piroksa 2183
 Szántó Tibor 473, 474, 1427, 2184
 Szántó Tibor építész 1766
 Szarka Árpád 2080, 2121
 Szarka Klára 448
 Szász Endre 2185
 Szászné Mara 1839
 Szathmáry Lászlóné 1780
 Szatmári Gizella 297, 463, 1046, 1398, 1697, 1977
 Szatmári Sarolta 282, 689
 Szávai Géza 1557
 Széchenyi Ágnes 83, 1111
 Széchy Beáta 2186
 Széchy Beáta 1976
 Szegdi Csaba 1963
 Szegfű László 543
 Szeghalmi Elemér 1113, 1642
 Szegő György 1109, 1325
 P. Szeőke Izabella 2192
 Székely András 74, 299, 345, 353, 394, 464, 468, 673, 683, 702, 918, 1077, 1168, 1224, 1254, 1363, 1504, 1525, 1526, 1527, 1540, 1546, 1584, 1597, 1636, 1724, 1741, 1744, 1776, 1824, 1837, 1864, 1867, 1896, 1909, 1923, 1972, 2019, 2043, 2074, 2075, 2124, 2171, 2212, 2234, 2246, 2270
 Székely András Bertalan 283
 Székely Bertalan 1179
 R. Székely Julianna 308
 Székely Zoltán 2187
 Székelyhidi Ágoston 1659, 2247
 Szekér Endre 1633
 Szekér Ernő 1003, 240
 Szekeres Emil 2188
 Szekeres László 549
 Szekermes János 31, 288, 1849, 1903, 2297
 Szekermes József 1552, 1813
 Szelényi Pál 2017
 Szelessi Zoltán 342
 Szelestei N. László 73
 Széll Jenő 1554
 Szélpál Árpád 2189
 Szemethy Imre 2190
 Szénássy Árpád 1116
 Szenes Zsuzsa 2092, 2193
 Szentesi Edit 653
 Szentgyörgyi Komél 2191
 Szentkirályi Zoltán 869
 Szentmihályi Anna 1597
 Szepesi Zsuzsanna 15
 Szépfalusi Csaba 442
 Széphelyi F. György 1752
 Szerdahelyi István 55, 609, 660
 Szerelmey Miklós 1180
 Szerényi Gábor 2193
 Szerényi Győző 2296
 Szervátiusz Anikó 2194
 Szervátiusz Tibor 2195
 Szigethy András 1575
 Szigethy István 2196
 Szigeti László 1947
 Szigetvári György 443
 Szigetvári János 152, 845
 P. Szigetváry Éva 945
 Szigligeti Ildikó 715
 Szij Béla 1120, 1132, 1174
 Szij Rezső 108, 357, 360, 1259, 1818, 2017, 2116, 2157, 2221
 Szőke Annamária 1676
 Szőke Béla Miklós 524
 Szőke László 1334
 Szőke Mátyás 621
 Szikora Tamás 1495
 Szilágyi András 215
 Szilágyi Dezső 358
 Szilágyi Ferenc 1145, 1147, 1153, 1159, 1181
 Szilágyi Gábor 1063, 1064, 1065, 1066, 1170, 1244
 Szilágyi György 1172
 Szilágyi István 242, 521, 782, 783, 860, 880
 Szilárdfy Zoltán 817, 818, 891
 Szilberek Jenő 1005
 Szilcz Margit 2197
 Szilva József 2198
 Szinyei Merse Anna 299
 Szinyei Merse Pál 1181
 Szirmai János 510
 Szirtes János 2199
 Szkalnitsky Antal 1182
 Szluka Márton 182
 Szmodisné Eszláry Éva 654
 Szombathy Bálint 1282
 Szombathy Gyula 2222
 Szomor György 1617
 Szotyori Anna 2200
 Szőke Mátyás 543
 Szőnyi György 2201
 Szőnyi István 1814, 2202
 Szőrényi Béla 2203
 Szőrényi László 665

- Szörtsey Gábor 2204
 Szövényi István 109
 Sztigaljev, Anatolij A. 1146
 Sztigaljev, Konsztantyin Sztjepanovics 1146
 Sztihai Kálmán 819, 1006
 Sztizsenova, T.K. 1461
 Szuchy M. Emil 108
 Szuromi Pál 1271, 1677, 1775, 2047, 2179
 Szverle Mária 1392, 2289
 Szvoboda D. Gabriella 1055, 1095, 1106
 Szűcs György 1023
 B. Szűcs Gitta 784
 P. Szűcs Julianna 36, 297, 332, 393, 394, 463, 899, 1046, 1102, 1215, 1224, 1270, 1282, 1361, 1393, 1408, 1411, 1458, 1500, 1570, 1608, 1672, 1697, 1716, 1747, 1756, 1765, 1863, 1880, 1910, 1970, 1977, 2069, 2084, 2168, 2244, 2275, 2281
 Szűcsné Mezei Mária 1003
 Szűr-Szabó József 2205

 t.g. 2259
 T.J. 1597
 T.L. 353
 Takács Árpád 353
 Takács Béla 127, 834, 835, 836, 837, 851, 863
 Takács Erzsébet 2206
 Takács Imre 682
 Takács József 83
 Takács Katalin 2207
 Takács László 1347
 Takács Máté 243
 Takács Miklós 23
 Tamás István 1597, 2202
 Tamás Mihály 1427, 1433
 Tamássy István 244
 Táncoş Gábor 2076
 Táncoş László 1951
 Tandi Lajos 1272, 1280, 2299
 Tandori Dezső 2275
 Tar Ferenc 313
 Tarai Teréz 1109
 Tarczy Péter 2060
 Tari Gábor 1963
 Tasnádi Attila 705, 1077, 1102, 1137, 1181, 1219, 1226, 1248, 1274, 1280, 1434, 1447, 27, 289, 294, 304, 318, 343, 345, 468, 639, 660, 704, 918, 376, 1516, 1546, 1589, 1597, 1604, 1630, 1707, 1744, 1775, 1792, 1866, 1886, 1905, 1951, 1959, 2030, 2037, 2117, 2130, 2173, 2210
 Tasnádiné Redeczky Anna 2106, 2208
 Tassy Klára 1671
 Tatai-Baltá, Cornel 479
 Tataru, Marius 1175, 1351
 Tatlin, Vlagyimir 1183
 Tátrai Vilmos 304
 Tavaszy Noémi 2209
 Téglásy János 669, 676, 1657
 Telepy Katalin 344, 1131
 Temesváry Ferenc 284
 Tenk László 2210
 Tenkács Tibor 2211
 Terényi Ede 1576
 Tészabó Júlia 1174, 1570
 Tettamanti Béla 2159, 2212
 Tevan Andor 1184
 Theodorescu, Răzvan 655
 Theophilus Presbiter 56
 Thuróczy János 676
 Thyssen-Bornemisza család 359
 Tichy Gyula 1185
 Tiepolo, Giovanni Battista 892
 Tihanyi Judit 2213
 Till Aran 2214
 Tillai Emő 1304
 Tillmann J.A. 1118
 Timár Annamária 2215
 Timár Árpád 24, 319, 919
 Timon Kálmán 1705
 Tiringner Ferenc 1186
 Tisza László 1937
 Tiszai Lajos 1867
 Tišma, Andrej 1156
 Tóbiás Áron 2030
 Toca, Mircea 1401, 2003, 2253
 Tófalvi Zoltán 2006, 2010
 Togner, Milan 622
 Tok Béla 314
 Tollus, Jakob 864
 Tolnai Ottó 352, 1542, 1916, 2177
 Tomay Tamás 2216
 R. Tombor Ilona 402, 426, 536, 750
 Tomiči, Jasna 245
 Tompos Erzsébet 246
 Tompos Lilla 1085
 Topor András 2217
 Torday Aliz 1454, 1463, 1506, 2229, 1718, 2017, 2032, 2090, 2158
 Torma Tamás 918, 1087, 1219, 1237, 1243, 1329, 1361, 1368, 1537, 1549, 1650, 1768, 1890, 2201, 2119
 Tornay Endre András 2218
 Tomyai János 1187, 1986
 Toroczkaí Oszvald 1188
 Torok Sándor 2219
 Toronyi Attila 1080, 2259
 Tot, Amerigo 2220
 Tótfalusi Kis Miklós 893
 Tóth Ágnes 1020
 Tóth Attila 1261, 1272, 1560, 1654, 1725, 2068
 Tóth B. László 2221
 Tóth Béla festő 2222
 Tóth Elemér 1263, 1265, 1515
 Tóth Emő 2223
 Tóth Ervin 1801
 Tóth Erzsébet 623
 Tóth Ferenc 1021, 1408
 Tóth István 1532
 Cs. Tóth János 1291, 1682., 1949
 Tóth József grafikus 2225
 Tóth József szobrász 2224
 Tóth Margit 2226
 Tóth Menyhért 2227
 Tóth Pál István 1283
 Tóth Péter 729, 864
 Tóth Réka 1561, 1720, 1741
 A. Tóth Sándor 2230
 Tóth Sándor szobrász 2228
 Tóth Sándor iparművész 2229
 Tóth Sándor (1939-) 624, 1597
 Tóth Tamás 785
 Tóth Zoltán 1333
 Tóth Zsuzsanna 444, 820, 865
 Tóthné Nagy Amália 2231
 Tóthné Rédei Györgyi 2232
 Tóthová, Vlastimila 369

- Tóthpál István 360
 Tőkéczy László 285
 Tököly Gábor 625, 626
 Tölgy Molnár Zoltán 2233
 Tölgyesi Katalin 2156
 Töreky Dezső 247
 Török Ferenc 1326, 1327
 Török József 701, 730, 786
 Török László 2234
 Török Richárd 1910
 Török Tamás 1454, 1460 1506, 1676, 1850, 1942, 1983
 Törs Kálmán 395
 Tóttós Gábor 396, 445
 Trauner Sándor 2235
 Tretyakov, Pavel Mihajlovics 361
 Tripolszky László 1570
 Triznya Mátyás 2236
 Trombitás Tamás 2237
 Trugly Sándor 314
 Tuba László 373
 Turányi Gábor 1538, 248
 Turcsányi Zsuzsa 2239
 Turjan, Marietta 1567
 B. Turok Margit 1205
 Tury József 2238
 Túry Mária 2240
 Tüsjés Tibor 2230
 Tüskés Gábor 70, 546, 811, 817, 818, 866
 Tüskés Tibor 83, 350, 613, 627, 925, 1568, 1738, 1977, 1992, 2028, 2095, 2108, 2258, 2259, 2270
 Udvardi Erzsébet 2241
 Udvary Ildikó 1268, 1674
 Ugrin Emese 2076
 Uhrig Zsigmond 2242
 Uitz Béla 2243
 Újházy Sándor 2245
 Újházi Péter 2244
 Újlaki Gabriella 1224
 Újvári Béla 1803, 2122
 Újvári Jenő 1594
 Ulrich Keresztély 1189
 Urbán György 2246
 Urbanová, Norma 446, 628, 629, 787
 Ury Ibolya 1527, 1636, 1792, 1804, 1820 1902, 2191
 Uzonyi Imre 2247
 (v) 639
 v.gy. 2172
 V.J. 2266
 Váczy Margit 2248
 Vadas Ferenc 918, 1189, 2128
 Vadas József 5, 58, 353, 463, 909, 918, 926, 1102, 1149, 119, 1238, 1361, 1393, 1403, 1408, 1425, 1435, 1437, 1438, 1439, 1440, 1451, 1454, 1462, 1546, 1570, 1579, 1584, 1598, 1608, 1636, 1650, 1676, 1697, 1705, 1720, 1741, 1744, 1831, 1844, 1875, 1883, 1909, 1910, 1959, 1993, 2032, 2043, 2055, 2069, 2084, 2094, 2134, 2142, 2168, 2191, 2212, 2225, 2229, 2237, 2270
 Vadász Endre 1190
 Vadász György 162
 Vadász Sándor 1603
 Vadászi Erzsébet 823
 Vaderna József 1835
 Vágfalvi Ottó 2249
 Vágó, Suzanne 2196
 Vajda György 96, 1854
 Vajda Koméi 2134
 Vajda Lajos 1191
 Vajda Péter 1730
 Vákkár Tibor 2250
 Valent-Hódy, Michel 2251
 Valério, Théodore 1192
 Váli Dezső 1527
 Valkó Arisztid 1153
 Valkó László 2252
 Valovits László 2253
 Valter Ilona 543, 630, 632, 633, 631
 Vályi Katalin 634, 635
 Vámos Imre 2017
 Vámosy Ferenc 1328, 57, 1705
 Van der Pol, Jan 1733
 Van Gogh, Vincent 1193
 Vancsura Rita 2197
 Vándor László 543, 636
 Vankóné Dudás Juli 2254
 Vanyó László 1739
 Várayné Bíró Ibolya 1007, 1008
 Varga Amár László 1951, 2255
 Varga András 340
 Varga Csaba 1966
 Varga Ferenc 2256
 Varga Géza 2257
 Varga Gyula 1127
 Varga Hajdú István 2258
 Varga Imre szobrász 73, 1384, 2075, 2259
 Varga Imre 1482
 Varga István 249, 250
 Varga Levente 2216
 Varga Livia 637, 645
 Varga Mátyás 2260
 B. Varga Sándor 26
 Varga Vera 501, 918, 1452, 2147, 2289
 Varga Zsolt 317
 Vargha Balázs 2270
 Vargha Mihály 1700
 Várhelyi András 2184
 M. Várhelyi Vanda 1191, 1720, 1906
 Várhidy Imre 500
 Vári Attila 2030
 Varjasi Tamás 2261
 Várkonyi János 2262
 Vármagy Ildikó 2263
 Váró Márton 2264
 Varsányi Gyula 286, 296, 302, 332, 1367, 1451, 1863
 Vas István 2183
 Vas Zoltán 2265
 Vasadi Péter 1751, 1962
 Vasarely Victor 2266
 Vásárhelyi Bernát 461
 Vásárhelyi Berta 788
 S. Vásárhelyi Emese 1451, 2267
 Vastagh György 1194
 Vaszkó Erzsébet 2267, 2268
 Vătăşianu, Virgil 544
 Véber Károly 378
 Vecsey Csaba 2005
 Végh János 278, 677, 707
 Végh Petra 1457, 1837
 Végvári Lajos 472, 1157, 1181, 1739, 1745, 1921, 2020, 2072, 2117, 2228,
 Vekerdi László 391
 Venturi, Robert 58

- Verebélyi Kincső 129, 130, 509, 821
 (vereckey) 299, 539
 Vereczkey Szilvia 1616
 Veres László 1056, 1079
 Veres Miklós 2269
 Veress D. Csaba 448
 Veress József 1794
 Veress Pál 2270
 Veress Pál (1929-) 2271
 Verhagen, Pierre Joseph 894
 Vertel Beatrix 2272
 Vertel József 2273
 Vertes Zoltan 2274
 Vertics József 895
 Vervliet, H.D.L. 822
 Vetési Albert 105
 Veszeli Lajos 1870
 Veszelszky Béla 2275
 Veszprémi Endre 2276
 Veszprémi László 522, 678
 Vető János 2277
 Vida Géza 2278
 Vida, Georghe 1144
 Vidor Ferenc 59
 Vidovszky Béla 2279
 Vigh Tamás 1268, 2282, 2300
 Vilt Tibor 2281
 Viniczay István 6
 Vinkó József 1837
 Virág Csaba 2282
 Virágh József 314
 Virágh Pál 1009
 Vofkori László 458
 Vogeler, Heinrich 1195
 Voigt Vilmos 131
 Voit Krisztina 1184
 Voit Pál 502, 789
 Voith Mária 135
 Vondra, Juri 152
 Vopava, Walter 2044
 Vörös Attila 638
 Vörös Károly 392
 Vuillard, Edouard 1196
 Vujcsics D. Sztoján 1402, 331
 Vukov Konstantin 287, 588
 Vyoral Tschapka, Margarete 152
- W 139 csoport 1235
 Wagner István 25, 103, 262, 278, 292, 302, 324, 345, 364, 365, 366, 367, 385, 463, 464, 468, 609, 639, 660, 667, 674, 78, 899, 918, 922, 1202, 1204, 1227, 1260, 1284, 1400, 1432, 1441, 1487, 1488, 1503, 1510, 1527, 1559, 1570, 1579, 1636, 1663, 1716, 1759, 1778, 1792, 1811, 1832, 1846, 1902, 1910, 1959, 2030, 2049, 2105, 2161, 2246, 2266
 Wagner Sándor 1198
 Wagner, Otto 1197
 Wahorn András 1953, 2283
 Warburg, Aby 132
 Warhol, Andy 2284
 Wehli Tünde 133, 550, 667, 670
 Wehner Tibor 462, 1247, 1252, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1353, 1374,, 1574, 1688, 1769, 1867, 1881, 1918, 2175, 2210
 Weiner Tibor 2285
 Weininger Andor 2286
 Wendt, Christine 838
- Werbánszky Ernő 2287
 Werner, Frank 1330
 Wessely Anna 60, 1299, 1726
 Wick, Rainer 1468
 Widsor, Alan 1099
 Wiese, Stephan V. 50
 Wild, David 2288
 Wilt Pál 2281
 V. Windisch Éva 670, 76
 Wingler, Hans M. 927
 Winkler Gábor 251, 252, 253, 254, 255, 928, 1010, 1011
 Wirkkala, Tapio 2289
 Wirth Péter 152
 Witauschek Wencel 999
 Wittkower, Rudolf 61
 Wix Györgyné 474
 Wolf Mária 691
 L. Wolf Mária 397
 Wolfe, Tom 1406
 Würtz Ádám 2290
- Xantus Gyula 108, 2291
 Xantus Zoltán 398
- y- 2095
 -yl- 2190
 Yakhont, Oleg 256
- Záborszky Gábor 2292
 Zádor Anna 7, 83, 374
 Zádor Mihály 257
 Zahorán Mária 2293
 Zajovits Ferenc 258
 Zajzon Géza 1623
 Zákonyi Ferenc 110, 240, 790, 1012
 Zala György 1199
 Zalan Tibor 1535, 1752
 Zalavári József 1442
 ef Zámbo István 1953
 Zamecki, George 639
 Závory Zoltán 2294
 Zay László 1808, 1924
 Zeisel Éva 2295
 Zelei Miklós 1840
 Zelnik József 1413
 Zentai Mária 2183
 Zerffi Gusztáv 111
 Zichy Mihály 1200
 Zilahy György 2296
 Zimán Vitályos Magda 2297
 Zimáné Lengyel Vera 15
 Zintz, Maria 480
 Zolnay László 112, 551, 695
 Zolotov, Jurij 888
 Zoltai Dénes 1899
 Zoltán Mária Flóra 2398
 Zoltánfy István 2299
 Zöldi László 2095
 Zuglói Kör 1206
 Zurbaran, Francisco de 896
 Žibritová, Gabriela 670
- Zs 1597, 1977
 Zsádova, Larisza Alekszejevna 1183
 Zsakó István 2300
 Zsámboky János 481
 Zsámpárné Szalay Mária 23

Zsibrita Katalin 2301
Zsigmond Attila 1344, 290
Zsigmondi Mária 1837
Zsoldos Benő 482

Zsolnai Gábor 1669
Zsolnay 1080, 1169
Zsögödi Nagy Imre > Nagy Imre (Zsögödi) 2030

